

తెలుగు
ఆమె

三十三卷

15

15

వృష్టి లక్షణరావు

అ. త. దు - ఆ. మె

న వ ల

కృష్ణజల్లు హేమమల్యం గ్రామంలో
విగ్రహాలతో బాద్మిరామయ్య గారి
గారి పుణ్యశాల గారి
విజయనగర కాలపు పుస్తకం

1950

ప్ర కా శ కు లు

కొమరాజు వినాయకరావు

రామచంద్రరావు రోడ్డు :: విజయవాడ.

సర్వస్వామ్యములు రచయితవి.

11

మొదటి కూర్పు : 2000 ప్రతులు

స్వతంత్ర ప్రింటర్స్,
160 లాయర్స్ రోడ్, రాయచోట, మద్రాసు-14.

8911.8273

అ. ఉ. - ఆ

8801

కల : రూ. 3/-

కృష్ణాజిల్లా పెనమలూరు గ్రామస్థులు
 విగురుపాటి బుచ్చిరామయ్య గారు
 డా॥ చంద్రశేఖర్ గారు
 బహుకరించిన పుస్తకం

చెలశక్తి — బావలక్ష్మి

తొలి పలుకు

పాతికేళ్లక్రితం నేను జర్మనీలో వున్నప్పుడు మా కుటుంబపత్రిక “ఉషఃకాలం” కోసం యీ నవల వ్రాయడం ప్రారంభించాను. స్వరణ భార్యభర్తల దినచర్యగా ఆలీవ్ వాడ్స్వరీ రచించిన చిన్న కథ: నా నవలలో కొన్ని ప్రకరణాలు అప్పుడప్పుడు “ఉషఃకాలం” లో పడుతూ వచ్చాయి. పదేళ్లపాటు వూరుకుని మళ్ళీ కొన్ని ప్రకరణాలు చేర్చి మొన్న యూరపు వెల్లొచ్చాక ప్రచురిద్దాం అనుకున్నాను. కాని కథ ఇంకా పెంచివ్రాస్తే బాగుంటుందనితోచి వెనుకటిది కొంతమార్చి కొత్తఘట్టాలు కొన్ని కల్పించి కథ పూర్తిచేశాను. కథను ప్రచురించడానికి అనుమతి ఇచ్చిన మా “ఉషఃకాలం” వారికిన్నీ, ప్రచురణకు అన్నివిధాల నాకు తోడ్పడిన మిత్రులకున్నూ కృతజ్ఞుణ్ణి.

బరంపురం
ఏప్రిల్ 1949.

రచయిత

శాంతమ్మ ఎం. ఏ. ప్యాసయింది. చెన్న పట్నం క్వీన్ మేరీ కళాశాలలో పని చేస్తూండేది. తెలివైంది. చురుకైంది. సరదామనిషి. నాలుగేళ్ల క్రింద ఆమెకు చిదంబర శాస్త్రి పరిచయం అయింది. అతనూ అప్పుడే సీమనుంచి బారిష్టరీ ప్యాసై, చెన్న పట్నంలో ప్రాక్టీసు పెట్టాడు. అతనూ మంచి మనిషే. అతనికి కూడా సరదాలు కావాలి. ఇద్దరూ కూడా తెలుగువాళ్ళవడంచేత, ఒకటే మోస్తరుద్దేశా లుండండంచేత, యిద్దరూ పెళ్ళి కానివాళ్ళవడంచేత స్నేహం బాగా కుదిరిపోయి, రెణ్ణలక్రింద రిజిస్ట్రే రాఫీసులో పెళ్ళి చేసుకొన్నారు. పెళ్ళి చేసుకొన్ననాడే మనుగుడుపులకి కాష్మీరు బయలుదేరి వెళ్ళి పోయారు. అక్కడ రెణ్ణల సెలవలూ కులాసాగా గడిపేశారు. మళ్ళీ చెన్న పట్నంవచ్చేశారు. కొత్తసంసారం మొదలుపెట్టి రెండుసంవత్సరాలుఅయిందే. కోర్టులకి శెలవలైపోడాన్ని తెరిచారు. శాంతమ్మ పని మానేసింది. ఇంక యీ సంసారంవల్ల శాంతమ్మకీ, శాస్తుర్లకీ సుఖమే కలుగుతుందో కొసకి విడాకులే వస్తాయో?

ఇంత కొత్తగా, యింత సంతోషంగా యింత సరదాగా మొదలెట్టిన సంసారం సుఖంగా ఉండడంకోసం వచ్చిందో, చెక్కలవడంకోసమే వచ్చిందో? పైకెలాగున్నా కడుపులో మాట లోకానికి తెలియనిస్తారా? ఇవి శాంతమ్మ, శాస్త్రి యెవరిమట్టుకు వాళ్లు రోజూ వ్రాసుకొనే దినచర్యలు. ఇవి చదివితే మనకేమైనా తెలుస్తుందేమో?

I

ఆ మె

ఖులాసాగా ఆనందంగా గడిచిపోతున్నాయి రోజులు! శాస్త్రి ప్రేమ నాకున్నంతకాలం - తిండి తిప్పలూ ఇల్లూ వాకిలీ - కొసకి ప్రపంచంతో కూడా నిమిత్తం లేదనిపిస్తూంది! జన్మరాహిత్యం అంటే ఇదే! రెండేళ్లయిపోయింది - కాష్మీరునుంచి చెన్న పట్నంవచ్చి. అయినా ఆ తేనెవెన్నెలయొక్క తియ్యదనం చల్లదనం ఇప్పటికీఆనం దిస్తూనేవున్నాం. మా సంసారం మా మనుగడ అంతా ఆదిమధ్యాంతంలేని ఆ తేనె వెన్నెటిరాత్రిలాగే సాగిపోవాలి! మా యిద్దరికోరిక ఇదే!

శాస్త్రి ఆ కాశ్మీరం రోజులని వివరాలతో జాములు గడియలు లిప్తలతో సహా జ్ఞాపకంపెట్టుకున్నాడు. నేనింకా వకటి రెండు విషయాలు మర్చిపోతే మర్చిపోయానేమో. “శాంతం! ఆవేళ గొలువంతైన దగ్గర జైనులబ్ధిను పాడుషాయొక్క తల్లి సమాధి జ్ఞాపకంవుందీ?” అంటాడు. జ్ఞాపకంలేకేం? “మనం వెళ్ళిన రోజున హిందూ స్త్రీలు తురక స్త్రీలు కూడా పువ్వులతో ఆ సమాధిని పూజించారుకదా?” అంటాను. “అంతేనా నీకు జ్ఞాపకం? వాళ్ళందరూ వెళ్ళిపోగాక ఆ గోరీయెదుట నిన్ను నేను ముద్దుపెట్టుకొని - ఆవిడకు ఇదే మన ప్రేమాంజలి అన్నానుకదా!” అంటాడు. “శాంతం! మక్షసబాల్ తోట గుర్తుందీనీకు?” అని అడుగుతాడు. “ఎంతరమ్యమైన పూల్ భాగోయి అది! షాలిమార్ తోటకంటేను, నిషాత్ గులిస్తాను కంటేను అందంగా వుండెను - శాస్త్రి!” అంటాను నేను. “అవునుకాని అసలుసంగతి మర్చిపోయావు! సరస్సులో సహంమునిగిపోయిన ఆ దేవాలయంలో విగ్రహముందు నిరంతరప్రేమ వొట్టేసుకున్నాం - జ్ఞాపకం తెచ్చుకో!” అంటాడు. “ఆనాడు ప్యారీమహాల్ కి వెళ్ళాం - జ్ఞాపకంవుందానీకు?” అని అడుగుతాడు. “ప్యారీమహాలు మర్చిపోతానా? పచ్చని తివాచీలాంటి పచ్చికబయళ్లు - తెల్లని వెన్నపువ్వులు - బంగారపు జుంకా పువ్వులు! కాని - యే ఆదివారము నువ్వన్నది?” అంటా. “ఆ ఆదివారం! జంట యెర్రగులాబీలగుత్తి వక్కటేవుంటే దాన్ని మనం వాసనచూస్తూంటే మనయిద్దరి పెదవులు కలుసుకున్నాయి. అప్పుడు ‘నా జీవాధార’ అని నువ్వు పాడేవు - ఇప్పుడేనా జ్ఞప్తికివచ్చిందా?” అంటూ ముద్దుపెట్టుకుంటాడు. నాకు జ్ఞాపకంలేకనా! శాస్త్రినోట మృత అనిపిస్తే విని ఆరోజుల మాధుర్యం మళ్ళీ అనుభవించి తస్మయంపొందుతాను!

తాజా: మధ్యాహ్నం ఫలహారానికి శాస్త్రి యింటికొచ్చాడు. కాఫీ తాగుతున్నప్పుడు నేనన్నా: “చెక్కుపుస్తకం తీసుకెళుతూన్నట్టున్నావు. గోపాలరావునాయుడు మాటలు విని పెద్దకారు కొనేవుసుమా!” అన్నాను. అంతేనేనన్నది. వెళిపోయేటప్పుడు నన్ను ముద్దుపెట్టుకోకుండా వెళిపోయాడు! కచేరికి వెళ్ళేటప్పుడు, కచేరి నుంచి వచ్చేటప్పుడు రోజూ తప్పకుండా నన్ను ముద్దుపెట్టుకుంటాడు. వక్కనాడేనా తప్పలేదు. అటువంటిది - యీవేళ వెనక్కితిరిగైనా చూశాడుకాదు! ఇంత పినరుకే నామీదప్రేమ చూపించకపోవడమా? అయ్యో! రోజూ కచేరినుంచి యింటికి వచ్చేటప్పుడు నాకోసం యేదోవకటి తెస్తూంటాడుకదా! నిన్నను: “యీచేతిలో యేముంది చెప్పుకో - శాంతం?” అన్నాడు. “తెలీదు” అన్నా. “కళ్లుమూసుకో!” అన్నాడు. కళ్లువిప్పిచూసేసరికి - వజ్రాటం తాపితంచేసిన సేస్తీపిన్ను! అతని ముఖంలో - ఆ సంతోషం ప్రేమ - నాకెన్నడేనా మరుపుకొస్తుందా! ... అటువంటిది - ఈవేళ - ఇది! ప్రేమంటే భ్రాంతే కాంసు? భ్రాంతి మాయకాకపోతే - ఇంతస్వల్పానికే నామీద కోపంవచ్చి ప్రేమచూపించక పోవడమా? శాశ్వతం అనుకున్నాను మా ప్రేమ! ... ఈవేళకిలా అనిపిస్తుంది. నిజంగా ఆలోచిస్తే ఎంతస్వల్పవిషయం! శాస్త్రి నేను ముసలి

వాళ్లంతా - మునిమనసులని యెత్తుకుంటూన్నప్పుడు దీనిగురించి యేమేనా జ్ఞాపకం వుంటుందీ ? ... ఎంతమర్చిపోదాం అనుకున్నా మరుపురాకుండావుంది. యెన్నడూ నన్నిలా ముద్దుపెట్టుకోకుండా వెళ్ళిపోలేదే ? ఎలామర్చిపోను ? నామీద కోపంవచ్చి అసలు యింటికి రావడమే మానేస్తాడేమో ? ఆతని ప్రేమలేకపోతే నేనెలాబ్రతుకను ?

2

అ త దు

మధ్యాహ్నం ఫలహారంచేసి ఆలోచిస్తూ పరధ్యాన్నంగా చెక్కుపుస్తకం జేబులోవేసుకుని శాంతంతో వీడుకోలుచెప్పి కచేరీకివెళదాం అనుకుంటూనే మర్చిపోయి శాంతంతో చెప్పకుండానే కారెక్కి కచేరీకి వచ్చేశా. నేనూ కోర్టులో కాలుపెట్టేను - కేసు పిలిచారు. రెండోఅపీలు 'నాన్ జాయిండరు' అని వాసిస్తున్నాను - మధ్యలోతట్టింది శాంతాన్ని ముద్దుపెట్టుకోకుండా వచ్చేశానే - అని ! ఏంచెయ్యను ? తెలిపోనుచేసి క్షమాపణ చెప్పకుండామా అంటే - వాదన నడిమధ్యలో ఎల్లాగు ? ఏంతపనై పోయింది.

తనమీద నిజంగా ప్రేమలేకపోవడంచేతనే ముద్దుపెట్టుకోడం మానేశాననుకుంటుందో యేమిటో ? భయంవేస్తూంది. గోపాలావు గురించి శాంతం అన్నమాటలకి నాకు కోపంరావడం నిజమే. చిన్నతనంనుండి స్నేహితులం. ఇంగ్లండులో నాలుగు సంవత్సరాలూ కలిసేవున్నాం. ఏమిటో ఆతని దురదృష్టం - ఒక్కపరీక్షేనా పూర్తిచేశాడుకాదు. మళ్ళీ మంచి తెలివితేటలున్నవాడు. ఏవో వ్యాపకాలు పెట్టుకుని పాఠాలు యెగవేసేవాడు. విలాసపురుషుడుకూడాను. స్వదేశంవచ్చేశాక మోటారు వ్యాపారంలో దిగేడు. వుల్టాసీదామనిషి ! మాయిద్దరికీ అంత అన్యోసమా - అటువంటిది - నా మారిస్ కాలీకారు ఆతనిద్వారానేకొన్నానా - ఆ బేరంలో నన్ను టోపీవేసి విడువందలు లోపాయకారీగా తన జేబులోవేసుకున్నాడు. చిన్ననాటినేస్తంకదా అనినేను మనసులో పెట్టుకోలేదు. కాని శాంతం కనిపెట్టేసింది ! అప్పటినుంచి గోపాలావు అంటే శాంతానికి అరికాలుమంటు ! 'ఆమోటారు కులంవాడిని దగ్గిరకు రానివ్వకు' అంటుంది. గుడివాడవాళ్లు ఇచ్చిన ఫీజుమొత్తం ఆరువేలతోనూ పెద్దకారుకొంటే బాగుండునని శాంతమేఅంది. "చిన్నకారుమార్చడంలో ఆ మారుబేరగాడు నిన్ను బోల్తాకొట్టిస్తాడు సుమా - మారీచుడు. జిత్తులమారి - శకుని ! " అంది. దాంతోనాకు కోపంవచ్చి ఆ పాశంగా కారుయెక్కి వొచ్చేశాను. స్వల్పవిషయమే. కాని నా స్నేహితుణ్ణి దొంగకింద నన్ను వుత్తవెరి వెంకళాయకింద కట్టేసిందే అని నాకుచాలాబాధించింది. ఆబాధతో శాంతాన్ని ముద్దుపెట్టుకోవడం మర్చిపోయాను ... మనదేశంలో చిన్నతనంలోనే

పెళ్ళిల్లెయిపోవడంచేత, పెళ్లాంయొక్క పతిభక్తి ప్రేమానురాగం-ఇవి మొగాడికి పరిపాటైపోయి పెళ్లాంయెడల మామూలు ఆనందాయతలు మర్యాదలూకూడా పాటించడం మర్చిపోతాడనుకుంటాను. అంచేతే మనలో ప్రేమజీవితం అనేది పోడశగృహ్యకర్మల్లో వక కర్మకిందకి దిగిపోయింది. - నా స్నేహితుల నందరినీ చూస్తున్నానుకదూ! వాళ్ళ ఆడవాళ్ళని నలుగురిలోకీ తీసుకురారు - శాంతం పరిచయమాత్రం వాళ్ళందరికీ కావాలి! వాళ్ళందరూ చెడిపోయిన వాళ్ళనికాదు - వాళ్ళకి యితరస్త్రీలపరిచయస్నేహాలకి అవకాశం అలవాటు లేకపోవడంచేతనే - అంతే!

అప్పీలువిచారణ పూర్తిచేసి తీర్పుకు వాయిదావేశాడు. వెంటనే మోటారు కంపెనీకివెళ్ళి ఆపశంగా సన్ బీముకారు కొనేసి చెక్కుయిచ్చేసి - కొత్తకారుమీదే యింటికొచ్చేశాను. తోవలో ఆనందభవనంలో రెండుసేర్ల గులాబిజామున్ను మూడు మార్కెట్టులో ఎర్రగులాబీ పువ్వులగుత్తిన్నీ కొని తీసుకెళ్లాను. శాంతాన్ని చూడగానే ఆమెను నా హృదయానికి హత్తుకున్నాను. “యేచెయ్యికావాలినీకు శాంతం?” అన్నా. కుడిచెయ్యివిప్పచుంది. ఉత్తుత్తి. ఎడమచెయ్యి విప్పచుంది. కాగితంవుంది. మడతవిప్పి చదువుచుంది. తనపేరే సన్ బీముకారుకి రసీను లైసెన్సున్నా! “శాస్త్రీ - ఇదేమిటి? అది. “ఇదాక మర్చిపోయినదానికి క్షమాపణ!” అన్నా. “నామీద నీకు ప్రేమపోయిందని బెంగపెట్టుకున్నాను-శాస్త్రీ! నీయెడల నేనెంతో తప్పు చేశాను. నన్ను క్షమించు!” అది. అంటూ: “చెంతనే సదాయించుకోవయా” అన్న కీర్తనయెంతో రసభరితంగా పాడింది. ఆమె ప్రేమాజ్వాలల్లో దగ్ధంఅయిపోతేనే - నా జన్మానికి సార్ధం! ... కొత్తకారుమీద సముద్రపొడ్డుకెళ్లాం. పున్నమిరాత్రి పండువెన్నెల. వెన్నెట్లో - మెరీనా పాలపుంతలా కానొచ్చింది - శాన్ థోము దీపాలు వజ్రాలసరాలల్లే మెరుస్తున్నాయి. ఆ యిసకలో కూచుని వకరిచెవుల్లో వకరం అర్ధం లేని యేకాంతాలు చెప్పకున్నాం. సముద్రపు కెరటాల్లో చెట్టాపట్టాలు వేసుకుని నడుస్తూన్న మా యిద్దరినీ చూసి చందమామ కిన్నెరనాని నవ్వుకుని వుంటారు!

3

ఆ మె

“రేపు ఆదివారం - కార్తీకమాసప్రవేశం. వనభోజనానికి వెళదాం, కొత్తకారు కూడావుంది” అన్నాడు శాస్త్రీ “చెన్నపట్నంలో ఉసిరికచెట్టెక్కడ - వనమెక్కడ? అన్నా. “శాంతం - నీ నవ్వులోనే నా ఉద్యానవనం! నువ్వే నా కల్పవృక్షం!” అని కాగిలించుకున్నాడు. శాస్త్రీకింకా కుర్రచేష్టలు పోలేదు! ఎక్కడికి వెళదాం అంటే ఎక్కడికి అనుకున్నాం. “అడయారు. సెంటుధామన్ హాంట్లు, తిరువత్తియూరు, ఎన్నూరు - ఆ! మహాబలిపురం వెళదాం - వనభోజనం

సముద్రస్నానం చెందూ కలిసోస్తాయి" అన్నా. "అదెక్కడ?" అన్నాడు శాస్త్రి. చెప్పా. నామటుకునాకే అనిపించింది: మహాబలిపురం - మామళ్లపురం - మహామల్లపురం - మహాపల్లవపురం - మహాపాండవపురం - అన్న తర్జనభర్జన బి. య్యే. లో హిందూ దేశచరిత్రలో కంతోపాఠంచేశాం. మహాబలిపురం చెన్నపట్నం పెరట్లోవున్నా ఏ ప్రాశెసరుకూడా మమ్మల్ని అక్కడికి తీసుకువెళ్ళలేదే - ఇలావుంటాయి మనదేశంలో చదువులు !

పొద్దున్నే కాఫీపుచ్చుకుని బైలుదేరాం. చెంగల్పట్టుదాటి సద్రాసువెళ్లాం మొదట. అక్కడ సముద్రస్నానంచేశాం. సరుగుడుతోటలో - ఇంటినుంచి తెచ్చుకున్న కొదిగుండ అన్నం, పుల్లిపాచుపులుసు, పెరుగు - తినేసి హాయిగా సాగోరేం. శాస్త్రి హిందూపత్రిక తీసి వార్తలువుండే భాగం తమవుచుకుని ప్రకటనలుండే పుటలు నాకిచ్చాడు. మగవాళ్లస్వభావంకదా అని మనసులో నవ్వుకుని, పత్రికలో మార్కం వట్టు బేరాలు, గవర్న మెంటుపత్రాలు వాటాలు ధరవరలు చదువుకున్నాను. శాస్త్రి పత్రికను తలకిందపెట్టుకుని చిన్నకుమకు తీస్తున్నాడు. తలకింద పత్రికనితీస్తే అతనికి నిద్రాభంగం అవుతుందని నేనూ కళ్లుమూసుకున్నాను... ఇద్దరం వక్కసారే లేచాం. రెండైది. కాఫీపెట్టుకుని దాన్ని సేవించి తిరుప్పరంకుండ్రం వెళ్లాం. పక్షి తీర్థం ! మేం వెళ్ళేటప్పటి కప్పుడే గరుడపక్షులు రావడం వెళ్ళడం అయిపోయింది. రామేశ్వరంలో బయలుదేరి అపరాహ్నం తిరిగేసరికి ఇక్కడ నైవేద్యం చేసుకుని కాశీవెళ్ళి పోతాయిట ! ... మహాబలిపురం ! వినడమేకాని ఎప్పుడూ చూడలేదు. ఆ రథాలు ఎంతచక్కగాచెక్కారు ! ఏనుగులు ఎంతబలిష్ఠంగా ఎంత బింకంగా వున్నాయి ! నిన్నకాక మొన్న చెక్కివట్టున్నాయి. ఆ ద్వారపాలకుల పొంకం చూసినకొద్దీ తనివి తీరడంలేదు - జాబవంతుల్లాగున్నారు ! ఆ సింహాలని యెంత తీవిగాను యెంత గంభీరంగాను చెక్కేరు ! "అవి ఏజంతువులు ? కుక్కలా భూతపిల్లులా సివంగులా ? " అన్నాడు శాస్త్రి. అతని వేగకోళం నాకేం నచ్చలేదు. "సింహాలని భయంకరంగానూ క్రూరంగానూ చెక్కలేదోయి. ఉగ్రంలోవున్న తేజస్సుని - బలంలోవున్న ప్రశాంతాన్ని చూపిస్తున్నాడోయి శిల్పి ! " అన్నాను. ఒకమోస్తరు 'ఎక్స్రేశిల్పం' అందూ ! నాకు ఈ శాంతి సింహంవద్ద - బ్రిటిషుసింహంచాలు " అన్నాడు వెంటకారంగా... ఆ రాతిరథాల అరుగులమీదకూచుని ఉపాకాఫీ పుచ్చుకున్నా మేకాని - ఫలహారం చేస్తున్నంతసేపూ నాకేమిటో అఘాయిత్యం అనిపించింది - అక్కడకూచుని నిర్మోగ మాటంగా తింటూంటే... కాస్తదూరం వెళ్ళేక - రాతిఫలకంమీద వరహావతారంకథ ఎంత రసవంతంగా చెక్కేరో ! ఆ జంతువుల ప్రతిమలని చూస్తూంటే నవ్వేవచ్చింది ! నిజంగా ముద్దులు మూటకడుతున్నాయి ... నేనలానిలబడి చూస్తూన్నాను - "శాంతం చూడు ! అక్కడా బ్రహ్మాండమైన రాతిబౌండం - ఆ కొండమీద ఎలా నిలబడివుందో దొర్లిపోకుండాను ! దగ్గిరకెళ్ళిచూద్దాంరా ! " - అని నన్నీడ్చుకుపోయాడు. "భీముడు

వంటచేస్తూ మర్చిపోయిన వెన్నముద్ద - ఆ రాతిబొండాం! ఆ పాకకాల చూద్దూ!" అంటూ అక్కడ వక గుహవుంటే నన్నక్కడికి లాక్కుపోయాడు. నాజూకు శిల్పం లోవుండే అందాన్ని గ్రహించలేకపోయాడు. కొండమీద రాతిబండ నిలబడివుంటే - ఎంతోవీరి అతనికి! ఆ చిత్రాన్ని చూస్తూ - సీమలో - స్టోను హెంజి - డ్రూయిడ్సు - వాళ్లమృతచిహ్నాలు - వాటినిగురించి ఉత్సాహంగా వర్ణించడం మొదలెట్టాడు. అయ్యో - కళాసౌందర్యాన్ని యేమాత్రం గ్రహించలేకపోతున్నాడే! అని నొచ్చుకున్నాను.

వెన్నెలరాత్రి. కారు"టాపు" మడిచేశాం. తీక్షణమైన ఆ దీపాల వెల్తురులో జల్తారు మైజారులా మెరుస్తూది రోడ్డు. నక్షత్రాలు పాలపుంతవెనకాతల దోబూచులు దాగుడుమూతలు ఆడుతున్నాయి. చల్లగాలి ముఖంమీదకొడుతుంది. శాస్త్రీ కారు నడుపుతూంటే ఆ నాజూగైన అతనిముఖం చూసి ప్రేమవెల్లువలు కడుపులోనుంచి పొంగివచ్చేశాయి ... ఈరోజు యెంతసరదాగా గడిచే! కాని - అతని కళానిరసన యీసడిపుమాత్రం నా చెవులకీ మనసుకీ అపశ్యతిలాగు ధ్వనించింది - రవంత!

4

అ త డు

కొత్తకారుమీద సికారు! శాంతం బలేహుసారు! ఆ తెల్లటి చీరతో ఆ నీలిరంగు కెరటాల్లో ఆమె స్నానంచేస్తూంటే అచ్చంగా మత్స్యకన్యకే అనుకున్నాను. కెరటాలవెండి అంచులో చీరెత్తుపు కలిసిపోయి కోమలమైనముఖం నల్లటి శిరస్సు కనిపించేసేసరికి - మనసు చెదిరిపోయింది. ఆ నీళ్లని దోసిల్లతో వకరిమీద వకరం తలం బ్రాలు పోసుకుంటూంటే ఆమెనవ్వులు విని నామతి భ్రమించిపోయింది.

హాయిగా భోంచేశాం. జంపఖానపరచి తలగడాయి వేసుకుని నడుంవాల్యాం. "ఈవూరుపేరు ఏమిటి?" అని అడిగా. "సద్రాసు" అంది శాంతం "మనం యేవూరి నుంచివచ్చాం?" అన్నా. "మద్రాసు" అంది. "మద్రాసు తమ్ముడు సద్రాసు!" అన్నా. "ఆ వ్యాఖ్యానంఏమిటి?" అంది. "మద్రాసు మాదిరాజుది. సద్రాసు సదా శివరాజుది!". "నువ్వు నారాజువి!" అని అంటూ నాతలంతా రేపేసింది. "పిక్విక్ పేపర్స్ లో చరిత్ర పరిశోధకుల్లావున్నామే మనం!" అంది. చిన్ననిద్దరతీసి లేచాం. యెండి పోయిన సరుగుడుకొమ్మలు యేరితెచ్చి పొయ్యి పోక్కిళ్ళకి మూడురాళ్లు అమర్చి అల్యూమినియం గిన్నెతో కాఫీపెట్టుకుతాగేం! అమృతతుల్యంగావుండెను - లేతమామిడాకురంగు చీరకట్టుకుని ఆ సరుగుడుతోటలో చిదుగులు యేరి తీసుకొస్తూంటే - శాంతంయొక్క సౌందర్యం లావణ్యంచూసి యే వనదేవతో సాలభంజికో అను

కున్నాను. “యీ మహారణ్యంలో నాలంటి మునీంద్రుడు ఘోరతపస్సు చేస్తూండగా నీలాంటి అపసరస అతనికంటబడితే తపోభగంకాక యేమవుతుంది?” అన్నా. “నీలాంటి మునీశ్వరుడిది ఘోరతపస్సుకాదు - బకధ్యాన్నం!” అంటూ నన్ను ముద్దుపెట్టుకుంది.

మహాబలిపురం వెళ్ళాం. ఆ రథాలు ఏనుగులు సింహాలు కోతులు అవిచూశాం. ఆ శిల్పాన్ని చూసి శాంతం కక టేమురిసిపోవడం! “నీకేంనచ్చలేదూ?” అని అడిగింది. “నాకేంనచ్చలేదునుమా. నేను స్కూలుపైసలు చదువుకుంటూన్నప్పుడు మా మేనత్తకి సాయంగా భువనేశ్వరం వెళ్ళాను. ఆ శ్రీభువనేశ్వరాలయంలోనూ, లింగరాజ మహాదేవుడి కోవెలలోనూ చెక్కిన బొమ్మలని చూసేసరికి సిగ్గుపడిపోయాను!” అన్నాను. “అలాక్కాదు శాస్త్రీ! నువ్వు షక్రసారి వోపికపట్టి ఆనందకుమారస్వామి, సోదరినివేదిత, హావెల్లు, గంగూలీ, చదువుతే నీకేతెలుస్తుంది” అంది. “పుణ్యమా పురుషార్థమా? ‘లా’ పుస్తకమో, క్రాసువర్ణపజిలీ, కాంట్రాక్టుబ్రిడ్జ్ - పరిస్తే కాని డబ్బేనా సంపాదించుకోవచ్చు!” అన్నా. “అలాగనకు. ఈ శిల్పాన్ని మన పల్లవరాజులే చెక్కించుతా!” అని ఉత్సాహంగాఅంది. “ఎవరు?” అని అడిగా “పల్లవరాజులు. మన ఆంధ్రులకి తాతాసహోదరులన్నమాట!” “రివర్స్ నర్సు దాయాదులూ అంటే నాకు వల్లుమంట!” అన్నాను. “నీ వేశాకోళం కట్టిపెట్టోయి! వెయ్యేళ్లకిందటే ఇంతచక్కనికళ మన అంధ్రదేశంలో వెలిసిందీఅంటే మనకెంత గర్వంగావుండాలి?” అంది. “యీవేళ పస్తుడడుకుని - నిన్న పంచభక్త్యపరవాణ్ణాలతో విందారగించాంకదా అని సంతోషపడితే యేంలాభం? కడుపులో జరరాగ్ని మండుతూన్నా వంట్లో చేవలేకపోయాకన్నూ, పట్టెడన్నంలేకపోయినా పుట్టింటివిశ్వర్యం చెప్పకునిన్నీ యెన్నాళ్లుబతుకుతాం? ఆ బడాయిలువింటే నాకు తలనొప్పి!” అన్నా.

శాంతానికి కొంచెం కోపంవచ్చివుంటుంది. కాని రెండోమాట ఉప్పూ కాఫీ హడావుడిలో కోపం మర్చిపోయింది. శాంతానికి కోపంవచ్చినా ఆ నిమిషానికే! ... భీముడి పాకశాల - అన్ని టీకంటే నాకావెన్న పూస దొర్లకుండా అలానిలబడివుండడం అద్భుతంగా కానొచ్చింది! ... వెన్నెల్లో బయలుదేరాంయింటికి. కొత్తకారు వాయువేగ శరవేగంతో గంటన్నరలో అరవైమైళ్ళూ కొట్టిపారేసింది! ... ఆ గాలికి శాంతం తలరేగినా మెడమీదపడుతుంటే-ఆ చీకట్లో ఆమెకళ్లమొరపులకి నా కళ్లుమూతలుపడ్డాయి శాంతాన్ని మొట్టమొదట నాకారులో యెక్కించుకుని వెళ్ళడం జ్ఞాపకంవొచ్చింది. నాలుగేళ్ళకిందట! అంతకుముందే నన్ను మెరీనామీదచూసి చిరునవ్వు నవ్వింది- నేను జ్ఞాపకంచేసినా వొప్పుకోదు కాని! “పరాయిమొగవాడినిచూసి నేను నవ్వుతానా?” అంది. “నీకు నేను పరాయివాడినేమిటి-శాంతం?” అన్నా. చ్యోదక చక్రంమీదవున్న నా యెడమచేతిని మృదువుగా నిమిరింది! హాయిగాగడిపేం ఈవేళ!

5

ఆ మె

పీర్లు గుండాన్ని బడ్డాయి! ఇల్లు ఇల్లులాగుంది బాబూ యీవేళ! బావగారూ దొరసానితోటికోడలుగారూ నిన్నరాత్రి బెంగుళూరువెళ్ళిపోయారు. సెసీలీ మంచి మనిషే కాని—నాకావిడ సిగరెట్టుకాల్చడం చూస్తే అసహ్యం! ఇంక ఆవిడ ఆర్భాటం! ఆవిడకోసం సట్టింట్లో మేజాబల్లులు కుర్చీలు—పడకగదిలో స్ప్రింగుమంచాలు—నీళ్ళగదిలో తొట్టెలు...తల్చుకుంటే వొళ్ళుగరపాడుస్తుంది! ఇంగ్లీషుతప్ప తెలుగుమాటాడితే ఆవిడకికోపం! ఇక యిరవైనాలుగుగంటలూ గుమ్మంలో తైనాతీ కారు హాజరువుండవలసిందే! ఆవిడ వుద్దేశంలా పెట్రోలంటే నీళ్ళకావళ్ళతో పోయించుకోవడమనే! మా ఆడబిడ్డ సావిత్రి—యగ్నే శంగారూ పిల్లలూ మెయిలులో కోటిపిల్లి వెళ్ళిపోయారు. సావిత్రిని అన్నదమ్ములు ఇంటర్మీడియేటువరకూ చదివించి మంచిసంబంధం వచ్చిందని పెళ్ళిచేశేశారు. యగ్నే శంగారు ఎంతసేపూ ఆ గోదావరికాలువలో నీళ్లు కొలవనూ, రాత్రి లాకులు తెరవనూ, రూపాయిలు జేబులోవేసుకోనూ! సావిత్రిఅంటే ఆతనికి అతిఆపేక్ష “నేనా నగలనీ పిల్లలనీ మొయ్యలేనో” అంటుంది సావిత్రి నవ్వుతూనూ! పిల్లలు నలుగురూమాత్రం—రాకాసులూ రాక్షసులూను! ఉన్నది, వారంరోజులేనా—ఇల్లుతీం తారుచేసి పట్టపగలు చుక్కలుపాడిపించేశారు! పిల్లలంటేనాకు పరమచీదర చికాకున్నా. సావిత్రిమాత్రంనన్ను వక్కనిముషంవదల్లేదు—‘వదినా! వదినా!’ అంటూను!

కాస్త్రీ నీళ్లుపోసుకుని తలదువ్వుకుంటూ: “నీదుమోము బ్రైటటా—మూసు లైటు నైటటా—టా—టా!” అని గిరీశం పాటపాడుతున్నాడు. కడప వ్యాజ్యంలో తననిపెట్టారుకదాఅని సంతోషంఅనుకున్నా. దాంతోనాకు కోపంవచ్చింది—తనవకాస్త్రీ సంగతి నాతో ముందుచెప్పకుండా తన అన్నగారితోను ముద్దుచెల్లెలితోను ముందుగా చెప్పాడేఅని నామనసు కొంచెం చిన్నబోయింది. చెప్పకేం...మేడమీదికెళ్లా. “ఎప్పుడేనా అన్నా చెల్లెలు తరువాతే—కట్టుకున్న పెళ్లాం” అన్నా. “ఓహో—సాధించడానికి వచ్చింది చిట్టిపిల్ల!” అంటూ నాబుగ్గగిల్లేదు. “రైలుదగ్గర ఆక్షణమే గుమాస్తా చెప్పాడు. నీతోచెప్పాననేఅనుకుని—నేనువాళ్ళతోచెప్పా—ముందునీతో సువార్తచెప్పి నీదగ్గర దక్షిణపుచ్చుకోకుండా ఇదివరకెన్నడైనా యెవరితోనైనా చెప్పానాచెప్పు?” అనిఅంటూ “సాధించెనె ఓమనసా!” అని త్యాగరాజకృతి మొదలెట్టాడు. “సమయానికితగుమాటలాడెను” అని నేనందుకున్నా. ఇద్దరంకలిసి: “వనితలసదా సొక్కజేయుచును మ్రొక్కజేసే పరమాత్ముడు—అదియుగాక యసోదతనయుడంచు ముదంబునను ముద్దుపెట్టి నవ్వుచుండు” అని పాడుతూ ఆరభి ఆలాపనలో—ఒకరి నొకరం కాగిలించుకున్నాం.

రాత్రి ఇంగ్లీషు నాటకానికి వెళ్లాలి." నాకాడచ్చారణ హాస్యం బోధపడదోయ్ ! " అన్నా. వెళ్ళేవాళ్ళందరికీ బోధపడియేడిసిందీ? మా 'సీనియరు' గారికీ ఆయన భార్య మణి లేడీఅయ్యంగారకీ బోధపడుతుందనేవెళుతున్నారా? అందరూవెళుతున్నారని మనమున్నూ, లేకపోతే మనకీధౌరల ఇంగ్లీషు తెలియదనుకుంటారు అందరూనూ ! " అన్నాడు. నాటకం వకమోస్తరుగావుంది. కొన్నిదృశ్యాలు రంగంమీద చూపించడం విడ్డూరంగాతోచింది. సంగీతం అసలు బోధపడలేదు సరేకదా-వాళ్ళుమాట్లాడేది ఇంగ్లీషేనా అనిపించింది! ప్రేక్షకులు బోధపడినట్లే చప్పట్లుకొట్టేరు. నాటకం దగ్గర సర్ రామయ్యంగారు ఆయనభార్య కనిపించారు. అతను తీరై నమనిషి. నవ్వుముఖం. ఆజానుబాహుడు. తీయనిమాటలు. మంచి మర్యాదా. పాండిత్యంలేకపోయినా గడుసు దనంవల్లే నెగ్గుకొస్తూ లక్షలుగడిస్తున్నాడంటారు-మరి యెంతవరకునిజమో-తోటివారి అనూయ అనుకుంటాను. లేడీఅయ్యంగారు! ఆవిడచక్కదనం-ఆకళ్ళలో సరసం-ఆ దుస్తుల్లోతీరు-ఆ మాటల్లోనీటు-ఆ నడకలోపోకు-చెప్పేదేమిటి ! 'అయ్యంగారి ఆడవాళ్ళు' అన్నారు-అందులోకీ మైనూరు !

ఆవిడ శాస్త్రితో: "కడపకేసులో మీకు వకాత్తీ ఇచ్చారని ఇందాక మావారు నాతోచెపితే-వారంగోజులకిందటే శాస్త్రిగారు నాతోచెప్పారని వారితో అన్నా" నంది. గట్టిగా నాకువినిపించాలనే అందనుకుంటాను. నాకు ఆశ్చర్యంవేసింది. తన 'సీనియరు' గారి భార్యతో మంచిగావుంటే వుండొచ్చుగాక. కాని-వారంగోజులకిందటే తనకి తెలిసిందండే ! ఇందాకశాస్త్రి తనకి నిన్నరాత్రి రైలుదగ్గర తెలిసిందన్నాడే? లేడీ అయ్యంగారు అబద్ధంఆడిందా? లేకపోతే-శాస్త్రీ తనకు ముందుగా తెలిసినా - అంతా నిశ్చయం అయ్యాకే నాతోచెబుదాం-తీరా వకవేళ ఆఖరునిముషంలో లల్లకిందులైతే -అనవసరంగా నాకుఆశాభంగం అవుతుందని చివరకరకూ చెప్పడంమానేసి వుంటాడేమో? తీరికూచుని వుత్తపుణ్యానికి యెందుకు అబద్ధంఆడుతాడు? అందులోకి నాదగ్గర? శాస్త్రికి తనకి యెంతోన్నహంవున్నట్టున్నూ అదినాకుతెలిసి నాకు ఈర్ష్యకలగాలని-లేడీఅయ్యంగారే అబద్ధంఆడివుండాలి.

6

అ త దు

ఈ వాళ్ళబస్సువాళ్ళందరూ హఠాత్తుగా సమ్మె. పట్నంఅంతా నానాగండ్ర గోళంఅయిపోయింది. పాపం ఎంతజనం ఇబ్బందిపడ్డారు! బస్సువాళ్ళు సమ్మె చేస్తున్నారని నాకుతెలియగానే నావొళ్ళుమండింది - తీరికూచుని సమ్మెయేమిటీ అని. నేను ఇంగ్లండులో చదువుకుంటూన్నప్పుడు జరిగిన సంపూర్ణసమ్మె జ్ఞాపకంవచ్చింది. అప్పుడు మేంఅందరం బస్సులనన్నీ స్వచ్ఛందంగానడిపేం. అలాగే ఈవేళకూనా చేద్దాం అనితోచి-రంగనాథాన్ని, వరదన్ని, తంగవేలుని, కేశవరావుని వెంటాడు

కలుసుకుని - మోటార్లు నడపడం తెలిసినవాళ్ళం కాబట్టి బస్సులని స్వచ్ఛందంగా నడపడానికి సిద్ధంగావున్నాం అని కంపెనీలవాళ్ళతో అన్నాం. మమ్మల్ని చూసి మరికొంతమంది క్లబ్బుసభ్యులు ధైర్యం తెచ్చుకుని స్వచ్ఛంద సీవకి తయారై మాతో కూడా నడుంకట్టారు. అద్దెబస్సులు తోలడానికి మాకు అర్హతవుండడానికి అప్పటికప్పుడు పద్ధతులని మార్పించి బస్సులని నడపడం మొదలెట్టాం. ఆ జగన్నాథరథాలని నడపడానికి సారథిస్థానంలో కూచుని చక్రంమీద చెయ్యేసేసరికి చేతులు కాళ్లు గడగడ వడికి వళ్ళు ముచ్చనుటలు కమ్మేశాయి! తమ బస్సులని పెద్దమనుష్యులు మేము నడపడం చూసి సహంమంది బస్సువాళ్లు మెల్లిమెల్లిగా పరుల్లోకి చేరారు. ఇంకేముంది? మధ్యాహ్నం ఫలహారాల వేళకల్లా బస్సుల రాక పోకలు మళ్ళీ యధాప్రకారం. సమ్మె తుస్సుచుని పోయింది! బస్సు యజమానులు, పట్నంలో వర్తకశిఖామణులు, ఘరానామనుష్యులు అందరూ మాకు గొప్ప విందు చేశారు. రాత్రి ఇంటికొచ్చి శాంతతో విశేషాలన్నీ చెప్పా. శాంతం 'ఊ' అనలేదు - 'ఆ' అనలేదు. కాస్సేపయాక: "బస్సు పనివాళ్లు పాపం వాళ్ళతంటాలు వాళ్లు పడుతూండే - మధ్య మనకెందుకు - శాస్త్రీ?" అంది. "అలా అంటావేమిటి! ఈ పనివాళ్ళ ఆకతాయతనం మరీ మితిమీరిపోతూంది. ఈవేళ వీళ్లయారు. రేపు మనోకరవుతారు. అడగాలి. ఇచ్చింది పుచ్చుకోవాలి. అంతే కాని బెదిరించి చేతులుముడుచుకొని కూచోడమా. ఇప్పుడేమైంది? పస్యాం పుస్యాం అయింది. మనపటికంటే తక్కువజీతాలకే మాచక్కా పనిచేస్తున్నారు" అన్నాను. బళ్లోబోధించే అర్థశాస్త్రానికి లోకంలో వ్యవహారాలకీ వుండేతేడా శాంతానికేం తెలుసు? ఆవేళ లండనులో ఏంతహుషారుగా ఇంటికొచ్చి మా 'ల్యాడులేడీ' మన్నలనిపాం దనో - ఈవేళ అంతకంటే పదిరెట్లు హెచ్చు ఉత్సాహంతో ఇంటికొచ్చేసరికి - శాంతంమాటలు వినగానే ముఖాన్న పేదనీళ్లుకొట్టిస్తలైంది!.....

బుధవారం : శాంతంనాకోసం ఈవేళ ముందుగానే తన క్లబ్బునుంచి ఇంటికొచ్చేసింది. నేను ముందుగావచ్చినా ఆలస్యంగావచ్చినా తనకెలాతెలుస్తుందోమరి - నేనింటికొచ్చేసరికల్లా సిద్ధంగావుంటుందికదా! వాళ్ళక్లబ్బులో పెన్నీసు పేకాట యెలావున్నదలా వదిలేసి నేను రాకముందే ఇంటికివచ్చేస్తుందని శ్రీధరంపిళ్ళభార్య శాంతాన్ని ఎగతాళిచేసిందట. "శాంతంగారూ! మగవాళ్ళని అలా ముళ్లమీదనేవుంచాలి. అంతే కాని అంతలా అడుగులకి మేడుగులొత్తుతే మీచెయ్యి కిందచెయ్యి ఆయిపోయి చవకబడిపోతారు! పెద్దదాన్ని చెబుతున్నా వినండి" అందిట. శ్రీధరాన్ని అతనిపెళ్ళాం కాల్చుకుతి టుందని అందరికీతెలుసు. మేం హాయిగావున్నాంఅని ఆవిడకిఎందుకో అంత ఓర్వలేనితనం! శాపనార్థాలుకూడాను. శ్రీధరంపెళ్ళాం అన్నమాటలు నాతో చెప్పి నవ్వుతూను: "ఇన్నీమనకు ఆశీర్వచనాలేకదూ శాస్త్రీ? నేనెప్పుడూ నీదాన్నేకదూ?" అందిశాంతం. శాంతం అనుకుంటుంది - నేను గొప్ప తెలివైనవాడననీ - నేను దాఖలుచేసే ప్రతీ 'ప్లయింటు' జడ్జిలకిసహితం బోధపడదనీ - నా

అడ్డుపరీక్షకి ఎర్రీనార్దనుకూడా నిలువలేడనీ- నా వాగ్ధోరణికి భాష్యం అయ్యంగాలే నుళ్ళీ
లేచిరావాలనీ - నేనుపట్టే ప్రతీవ్యాజ్యం గెలిచితీరాలిందేఅనీ ! నేనంటే అంతనమ్మకం !
ఆవిడకి నామీదుండే భరవసాకి ఆవిడకి యెక్కడఅశాభంగం కలుగుతుందో అని నా
కొక్కొక్కప్పుడు భయంవేస్తూంటుంది.

కాంతం నన్ను అంత అలా ప్రేమిస్తున్నా - కడపకేసుగురించి తనతో చెప్పక
పోవడమేకాకుండా చిన్న అబద్ధంకూడా అడేనని అనుమానించి దనుకుంటాను.
ఆడవాళ్ళు తెల్లారిలేచి లక్షాలోంటై చిల్లరఅబద్ధాలు ఆడుతారు. దుఖాణంలో హాళిగా
చీర ఏ పాతికరూపాయలకో కొంటుంది. మొగుడు అడిగితే : “అబ్బే ! పదిహేను
రూపాయలే అయిందండీ !” అంటుంది. అదే పసుపుకుంకానికివెళ్ళినప్పుడు అమ్మలక్కలు
అడుగుతే : “మావారు మొన్న కేసుమీద బెంగుశూరువెళ్ళినప్పుడు ఎనభైరూపాయలకి
పురమాయించినేయించారు” అంటుంది. అసలువాళ్ళాయన వెళ్ళిన కమానంతా తెనాలినుంచి
గుంటూరికి ! మొగవాళ్ళు అబద్ధంఆడితే చిల్లరఅబద్ధాలు ఆడరు. పెద్దవేఆడుతారు. వారి
జాడులందు వైవాహికములందు ప్రాణవిత్తమాన భంగమందు అని-మునుపు. నాలాంటివారు
మొదటి రెండింటిలోను అబద్ధం ఆడక్కరలేదు. మిగతావాట్లలోమాత్రం ఎంతపెద్దఅబద్ధం
ఆడితే అంతగౌరవం అంత జయమున్నా - అంటే దొరికిపోకూడదన్నమాట. అక్కడే
చాకచక్యంచూపాలి ! అది అందరికీ చేతనవుతుందా ?

7

ఆ మె

సాయంకాలం అయింది. శాస్త్రీ నేను ఖబుర్లుచెప్పుకుంటూ టెన్నీసుకోర్టు
దగ్గర కూర్చున్నాం. ‘మిమ్మల్ని చూడ్డాని కెవరోవచ్చారు’ అంటూ బంట్రోతు విజి
టింగుకార్డు తీసుకొచ్చి యిచ్చాడు. వాటిపై : “ఆచార్య బాలచంద్ర, అర్ధశాస్త్ర ప్రధాన
ఆధ్యాపకులు - లాహోరు” - “డాక్టర్ మిసెస్. శీతాబాలచంద్ర, ఎఫ్. ఆర్. సి. ఎస్.
ఘోషాస్పత్రి - లాహోర్” అని వుంది. ఎవరో చెప్పా అని - “సరే, ఇల్లాచూపించు”
అన్నా. వారిద్దరూవచ్చి కూర్చున్నారు. “హల్లో ! కాంతం” అన్నాడాయన. చప్పున
జ్ఞాపకంవచ్చిది బాలూ అని. “ఓహో ! ఎప్పుడురావడం ?” అన్నా. నలుగురం ఒకరి
నొకరం పరిచయం చేసుకున్నాం. ఏవో - యీ ఖబుర్లు- ఆ ఖబుర్లు, ఫలహారలున్నా
అయాక వాళ్ళు వెళ్లిపోయారు.

“ క్వీన్ అనీసులో చదువుకున్నప్పుడు నీకు మొగన్నేహితులున్నట్టు ఎప్పుడూ
చెప్పలేదే నువ్వు ? ” అన్నాడు శాస్త్రీ.

“పూసగుచ్చినట్టు అన్ని సంగతులు ఎక్కడ జ్ఞాపకం వుంటాయి, వున్నా
ఎక్కడచెప్పగలను ? ” అన్నా. “ఇవి పూసలుకావు - కుత్తిగంటులో పెద్ద పగడాలు”

అన్నాడు శాస్త్రీ. “చెప్పకపోతే మించిపోయిందేమిలేదుకాని, నిన్నగురించిన విశేషాన్ని తెలుసుకోవాలని వుంటుంది నాకు. చెపితే విని సంతోషించుతాను. ఇంతకీ మనలో మనకి రహస్యాచేమిటి ? ”

“అయితే వినుమరి. మధ్యమధ్యమాత్రం కోప్పడకేం ! ” అని మొదలుపెట్టా.

క్వీన్ కానీన్ రోజులు జ్ఞాపకం తెచ్చుకున్నా. “అసలు కౌపర్సుహాసేలని వుండేది అక్కడ. అది కమిటీవారు కోనేసి కాలేజీ కట్టేరు. కాలేజీ మొదలుపెట్టడం నేను ప్రవేశించడమున్ను. మమ్మల్ని పుడు మెరీనామీద శ్వేచ్ఛగా సి కారు వెళ్ళనిచ్చేవారు. ఎదురుగుండా ఇసుకలో - లైటుహాసుదీపం వెలిగించేవరకూ కూర్చుండేవాళ్ళం. ఉపాధ్యాయులతో ఇటూ అటూ మెరీనామీద తిరిగేవాళ్ళం. అయినా కుర్రవాళ్ళతో స్నేహానికి అవకాశం వుండేది కాదు. ఇంటర్ కలిజియేటు లెక్చర్లకని మొగవాళ్ళ కాలేజీలకి వెళ్ళేవాళ్ళం జట్కాలమీద.

అప్పుడు మా బళ్ళవెంట కుర్రాళ్ళు సైకిళ్ళమీద వస్తూ, మమ్మల్ని హాస్యంగా పలుక రించేవారు. మేమూ వెటకారంగా జవాబుచెబుతూండేవాళ్ళం. సత్యకాలపు సరదా - తెలిసీ తెలియని ఆనందం - అమాయకపు సరసమున్నూ, ఆ రోజుల్లో ! సరదాగా బట్టలు వేసుకుని సింగారిచుకోవడం తప్పితే, నా దేహంగురించీ - నా హృదయంగురించీ - నాకే తెలిసేదికాదంటేకమ్మ - శాస్త్రీ ! అప్పుడప్పుడు మాలోమేమే మాట్లాడుకుంటూ నవ్వుకుంటూ సిగ్గుపడుతూండేవాళ్ళం. అప్పుడప్పుడు క్లాసుల్లోనూ, సభల్లోనూ తెలిసిన కుర్రాళ్ళతో మాట్లాడినా, కరస్పర్శ చేసినా వాళ్ళంతా గరపాడిచేది. నరాల్లో మెరు పులు ప్రవహించేవి.

శాస్త్రీముఖం గంభీరంగా వుండడంచూసి అన్నాకదా : “పరధ్యాన్నంగా వున్నావుకాంసు ! నా కథ విసుగుగావుండేమా ? ”

“నీ స్వీయచరిత్ర వింటూంటే యీనాటి శాంతంవేనా అనిపిస్తుంది.”

“ఈనాటి శాంతంకాదు - ఆనాటిశాంతం. పద్దెనిమిదేళ్ళ బాలకుమారి అని జ్ఞాపకం వుంచుకో ! ” అన్నా.

“సరే - కథకానీ” అన్నాడు.

“ఆనర్సు రెండో సంవత్సరంలో దసరాకి నాలుగురోజులు సెలవలిస్తే మీనాక్షి నన్ను వాళ్ళింటికి తీసుకువెళ్ళింది మధుర. తనతమ్ముడు బాలచంద్రన్ తో పరిచయంచేసింది. బాలాకూడా యూనివర్సిటీలో రెండో సంవత్సరం ఆనర్స్...”

శాస్త్రీ: “అప్పుడే ‘బాలా’ వరకూ వచ్చిందీ ? ”

“నీతో మహాచిక్కాయి, వారింట్లో ఆతన్ని బాలాఅని పిలిస్తే, నాకూ అదే అలవాటుఅయింది. అందులో ఏం మహాపరాధం లేదుగా ? ” అన్నా... “వాళ్ళ కారులో మీనాక్షి, నేనూ, బాలా, వాళ్ళచెల్లెలు సరస్వతీ, అప్పుడప్పుడు

వెన్నెల రాత్రుల్లో పి కా రు వెళ్ళేవాళ్ళం. లెక్కరవుతున్నప్పుడు - అప్పుడప్పుడు - అప్రయత్నంగా - అతనివేపుచూస్తూండేదాన్ని. నేను అతనివేపు చూస్తూన్నప్పుడల్లా అతను చెప్పిన తల వంచేసుకునేవాడు. అప్పుడప్పుడు చూపులు కలిసేవి. దొంగతనంచేస్తూ పట్టుబడ్డట్టు ఇద్దరం సిగ్గుపడి తల వంచేసుకునేవాళ్ళం. తెలసీ తెలియని రోజులవి. దూడదూడా ప్రేమ—ఆగతాయితనం—పడుచుతనపు వలపులు— అంతే - అంతకంటే ఏమీలేదు. మీనాక్షికి పెళ్లయి చదువు మానేసింది. అంతటితో బాలూ పరిచయంకూడా ఆగిపోయింది. ఆ తరువాత పరీక్ష సంవత్సరం అవడంచేత నేను అతన్ని పూర్తిగా మర్చిపోయాను. ఓనాడు బయస్కోపుకు వెళ్ళాం మా కీన్ బనీ కాలేజీ వాళ్ళం అదరం కలిసి. సహం అటైంతురువాత ఎవరో కాలేజీ కుక్రాలు నలుగురైదు గురు వచ్చి నాతరువాత కూర్చున్నారు. ఇంక ఆట విదునిమిషాల్లో అయిపోతుందనగా నా పెదమలమీద ఎవరో నన్ను ముద్దు పెట్టుకున్నట్టు గ్రహించాను ఒళ్ళు ముచ్చమటలు కమ్మేశాయి. సిగ్గు, కోపం వక్కసారిగా వచ్చేశాయి. దానికితోడు ఎక్కడలేని భయం వేసింది. దీపాలు వెలిగాయి బాలూ అని తెలుసుకున్నా.

శాస్త్రి కథకడ్డొచ్చి “ఇందాకొచ్చిన బాలచంద్రనే? నాకు ముందే తెలిసి వుంటే ఇందాకనే నాలుగు వాయిచివుందునే ఎందుకు చెప్పావుకావు శాంతం?” అన్నాడు క్రోధంతో. “నువ్వు పదేళ్ళకిందటే అవతరించివుంటే నన్ను ద్ధరించి వుందువు. అతన్ని కిక్కించివుందువు. ఇప్పుడు మాత్రం శాంతించు” అన్నా నేను నవ్వుతూ. “సరేలే! కథకానీ.” అన్నాడు శాస్త్రి.

“రాత్రి—ఆమర్నాడు— వళ్ళంతా వణుకు. నా శరీరానికేదో మహా ప్రమాదం జరిగిందేమో అనిపించింది. మాటిమాటికి వళ్లు తడుముకుని చూచుకునేదాన్ని. ఆ రెండ్రోజులూ నిద్రాహారాలు లేవు. మూడోనాడు నా స్నేహితురాలు డాక్టరు సుశీల హాస్టలు కొచ్చి—నన్ను పలుకరించటానికి—నా గదిలోకొచ్చింది. నేను గదితలుపులు గడియ పెట్టేసి జరిగినదంతా చెప్పి—“ఏం ప్రమాదం జరుగబోతుంది ఏమిటి? దాచకుండా చెప్పు.” “అన్నా. జరిగినదంతా ఇంతేనా?” అంది సుశీల. “ఇంతే” అన్నా. ఒక్క నిమిషంపాటు సుశీల పూరుకుని - అక్కడనుంచి - కడుపుపట్టుకుని పకాలని ఒకటే నవ్వు విదునిమిషాలవరకూ! నవ్వుకాస్తూ ఆపుకుని అందికదా:

“ఇంత స్వల్పానికే ప్రమాదం జరగదు. నువ్వు ఇంత అమాయకురాలవని నాకు తెలీదు. శాంతం!” అని ఒక ఆరగంటసేపు కాగితం పెన్సిలు పుచ్చుకుని సంగతులన్నీ బోధపర్చింది - సలహా యిచ్చింది. నా మనస్సు కుదుటపడింది. కడుపుచెక్కిలయ్యేట్టు నాకు నవ్వొచ్చింది... శాస్త్రి పక్కననవ్వి: “నీ అమాయకం బంగారంగానూ!” అన్నాడు. “బంగారానికి విలువుంటేవుండొచ్చు. కాని, ఆ వయస్సులో అమాయకం వుంటే అగాధంలో కాలుజారిస్తే. అదో గొప్పకిందలించను నేను” అన్నా. “ఆ! నీమాటలు నీకే తెలియడంలేదు శాంతం” అన్నాడు శాస్త్రి.

ప్రపంచకం అంటే ఆరోజున కళ్ళు తెరచాను. పాపం-బాలూ మంచికుర్రాడే. కాని అతడుమాత్రం ఏంచెయ్యగలడు? ఆ తెలిసీ తెలియని వయస్సులో-కళ్ళు జీగాలు మంటాయి. హృదయానికి మేధస్సుకు లంగరందదు. పరీక్షలు అయింతరవాత కాన్వే కేవనులో బాలూ నన్ను దగ్గరనుంచి చూచినా వచ్చి పలుకరించడానికి సాహసించలేక పోయాడు. మరేం కొంపములగలేదు అని సూచించడానికి నేనే అతనిదగ్గరకెళ్ళి పలక రించాను. ఆరోజులు తలచుకుని ఇప్పటికీ నవ్వుకుంటాను. నాకంటే పదేళ్ల తక్కువ వయస్సు పిల్లలు - ఒకచెంపపాలు ఒకచెంప నీళ్ళూ వచ్చే బాలికలు-ఇద్దరుముగ్గురు పిల్లలతల్లులై సంసారాలు చేస్తూండడం చూస్తూంటే - ఎక్కడలేనికోపం వస్తుందినాకు. ఇంతమంది సంస్కర్తలున్నారే - సకాలంలో వాళ్లకి సలహాయిచ్చి సహాయం చేసే వాళ్లెవరూ కనిపించరే! కన్నతల్లులకేనా బుద్ధివుండొద్దా? "

"ఎవరేంచెయ్యగలరు? ఎవరికర్మవాళ్ళు అనుభవించాలి" అన్నాడుకాశ్రి.

నాకు చర్రని కోపంవచ్చి! "పిచ్చమాటలాడక స్వీయచరిత్ర పూర్తిగావనుమరి!" అన్నా.....

"ఆన్సరు ఆఖరుపరీక్షలు ఇంకా పదిహేనురోజులున్నాయనగా మా అర్ధశాస్త్ర సమాజం వీడ్కోలుసభ జరిపాం. ఆ సభకి మాజీదివాను శర్ గౌరీశంకర భరద్వాజం గారిని మా అగ్రాసనాధిపతిగా ఆహ్వానిద్దాం అని, నేను కార్యదర్శిని కాబట్టి మన్నడిలో ఆయనదగ్గరకెళ్ళాను. ఆయన గొప్ప వేదాంతి - ఆహితాగ్ని - రోజూ వైశ్వదేవం. మధ్యాహ్నం సంధ్యావందనం కచేరీలోనే వారుస్తాడని ప్రతీతి. నేనువెళ్ళి ఆహ్వానించగానే ఎంతో మర్యాదతో ఆంగీకరించాడోయి. నేనువెళ్ళి పోదామని లేచాను. ఆయనకూడారేచి "నేను ఇప్పుడే వెళుతున్నాను - మైలాపూరు. మీరు కాలేజీకి వెళుతున్నారకాంసు - కారులో దిగబెట్టుతాను రండి" అన్నాడు. "సరే" అనేక్కాను. కారు బీచంట వెళుతూంది. సెనేటుహాసుదాటేం. నేను పరధ్యాన్నంగా సమద్రంవేపు చూస్తున్నా. పూరుకున్నట్టేవుండి-తనకాలు నా కాలుమీద పెట్టాడోయి. నేను తులిక్కిపడి చూశాను. "ఆ తప్పులేదులే-నా కూతురులాంటిదానివి కావా?" అంటాడు! నాకు రౌద్రం వచ్చేసింది. చర్రని ఒక్కలెంపకాయ వేశాను. ఆ చప్పుడువిని ద్రౌవరు వెనక్కితిరికి చూశాడు. "చూడు! ఓయి - కారిక్కడఆపు. నేను దిగిపోతాను." అన్నా. అని దిగిపోయాను. అముసలి సరసంచూస్తే నవ్వు చ్చిందినాకు. "భరద్వాజంగారూ! నన్ను మర్చిపోకండేం! శుక్రవారం సభకి దయ చేయండి" అని నవ్వుతూ అని కాలేజీవేపు వెళ్ళిపోయాను.

"ఏమిటి? లేటు రాజర్షి భరద్వాజంగారే? నేను ఆయనదగ్గరకి రెండుమూడు సార్లు సలహాకోసం వెళ్లానునుమా! ఆమ్మ - రుద్రాక్షలపిల్లి! గుండె బాదుకోవలి సాస్తుంక కాంతం!" అన్నాడుకాశ్రి.

“కాలేజీలో లెక్చరరుపని చేస్తుండగా మరోఅనుభవం చెప్తాను. మద్రాస్ సివిక్ వెల్ ఫేరుసమాజం వారు వనభోజనం చేశారు. అప్పట్లో నేను మన రాజధాని మధ్య తరగతుల్లో ఋణబాధగురించి పరశోధనలు చేస్తుండేదాన్ని. అంచేత నాకూ ఆహ్వానం పంపేరు. శిరోమణిగారు ఆ సమితి అధ్యక్షుడు. సంఘ సంస్కర్తల్లో ప్రప్రథముడు. సంస్కృత పాండిత్యంలో ఆగ్రతాంబూలం. ఆయన రామాయణం పారాణ చేస్తుంటే ట్రిప్లికేనుబీచి కిటకిటలాటిపోయేది- ఎమమమన్నావో! పెద్దపెద్ద రాజకీయాల్లో గవర్నరుజనరలు సెక్రటరీ ఆఫ్ స్టేటుకూడా ఆయన సలహా ఆడుగుతూంటారుట. ఆయన సన్యాశాశ్రమం తీసుకుంటానంటే సాక్షాత్తు శంకరాచార్యులవారే బలవంతం చేసి గృహస్థాశ్రమంలో ఉంచేశారంటారు. అందరినీ పలుకరిస్తూ నా దగ్గరకూడా వచ్చి “ఓహో, ప్రాశెసరుగారా!” అనిఅంటూ, అమాంతంగా తన రెండుచేతుల తోనూ నాలుబాలమీద అనేడోయి శాస్త్రీ! నేను ఆయన రెండుచేతులూ గుంజేసి - గుక్కతిప్పకుండా - మొఖం వాచిపోయేటట్లు చివాట్లుపెట్టా!”...

“ఓరి వీడితస్సా రవలా! నువ్వు చెప్పుతున్నావు కాబట్టి వూరుకున్నాను కాని, మరెవరుచెప్పినా - మాననస్థుం దావా వేయించి వుండును - ఆయనమీద వాడికొచ్చిన ప్లేట్ల ఎడికొచ్చాయోయ! మొన్న నే నాలుగోపెళ్లి కూడా చేసుకున్నాడు! డెబ్బయేళ్ల పసుపు!” అన్నాడు శాస్త్రీ.

“ఆబోతనిదిద్దు ” అన్నా నేను. “అమ్మా - అమ్మా - ఇంపేశావు!” అంటూ నవ్వేడు. ఎన్నో సంవత్సరాల క్రిందట జరిగిన సంగతులుకదా—శాస్త్రీకి ఆంతకోపం ఎందుకొస్తుందో? అతనికి నామీద ప్రేమచేత దేముడు తనకోసంవే నన్ను ప్రత్యేక సృష్టిచేశాడనీ - నేను పుట్టిందగ్గరమంచీ - తన స్వంత ఆస్తి అవుకుంటాడు - అంచేతే ఆంత అనూయ కోపంవున్ను - నా అనుభవాలుచెబుతూంటాంటే నేనెందుకుమొదలుపెట్టానా అని నాలుక కరుచుకున్నా కాని - సరదాగానే విన్నాడు పాపం!

8

అ త దు

ఈ నాలుగోజులు ఎంతో హాయిగా వెళ్ళిపోయాయి. ఎంతహాయిగా గడిచి పోయాయంటే— దినచర్యపుస్తకం కూడా రాయటం మర్చిపోయానన్నమాట! సింగ వల్లూరు అప్పీల్లో మొన్న తీర్పుచెప్పారు. పూర్తిగా నాపక్షం గెల్చింది. అంచేత యీ మూడురోజులూ శాంతంతో ఆడుతూ పాడుతూ గడిపేశాను. క్లబ్బులకుకూడా వెళ్ళలేదు.

సాయంత్రం డాబామీద యిద్దరం కూర్చున్నాం. శాంతం అందికదా— “నిన్న నాకథచెప్పాను. యీవేళ నీకథచెప్పాలినువ్వు - ఏం?” “నాకథకేముంది?” అన్నా.

“ఐతేవిను. ఇంగ్లండులో అన్నాళ్లున్నావుకదా - నీకెవ్వరితోనూ స్నేహంకాలేదూ ? ” అని అడిగింది. “ఓహో! దొరసాన్లతో స్నేహం కలగలేదా-అసేనా నీప్రశ్న ? అలా అడక్కుడదూ ? నీకు కోపంరాదంటే తప్పకుండా చెప్తా” అన్నా. నేను కూడా ఎన్నోసార్లుదివరకు చెప్పాలనుకున్నా ఎంచేతంటే. మనసంసారంలాంటి సంసారంలో పెళ్లికిపూర్వం జీవితవిషయాలు ఒకరితోఒకరు చెప్పుకోవడంమంచిది. ఇది చెప్పొచ్చునా- చెప్పకూడదా- చెపితే ఏం అపోహ వస్తుందో - అని మాత్రం వుండకూడదు. దాపరికం లేకుండా పూర్తిగా చెప్పుకోవడం మంచిది.

“ఆ ఫోటో ఆల్బమ్ ఈలా ఇయ్యి” అన్నా. మొదటిబొమ్మ చూపించా. “ఈ అమ్మాయి వేరాజాన్ స్టన్. నాకు వేరాకి మా తమాషాగా కుదిరింది పరిచయం. ఓసారి టెన్నీసుబేటు కొత్తది కొందాం అని ఒక షాపులోకెళ్ళాను. వేరా బేటు ఆమ్మతోంది. నేను అన్నింటికంటే ఖరీదైన బేటు యెంచి, అది కావాలన్నాను. ఈ బేటుతో అడే తాహతు మీకుంటేనే అది మీకమ్మతానంది నవ్వుతూను. ఆవిడ కళ్ళూ, ముఖం చూశాను. ఆమాటలు మనస్ఫూర్తిగా అన్నదని నాకుతోచింది. సరే, రేపుసాయంత్రం బెల్ నైట్ క్లబ్బుకి రండన్నా. చక్కటి టెన్నీసుదుస్తులు వేసుకువచ్చింది వేరా. నాల్గు జట్లు అడేం. రెండు తనవి, రెండు నావి. “మీచేతులో వుండదగిన బేటే అది ! ” అంది వేరా. సాక్షాత్తు సుజాన్ లెంగ్లెన్ ఆడినట్టే ఆడింది. ఇలాగే అభినందించేను. ఆరోజునుంచి మాకిద్దరికీ స్నేహం మొదలు - మూడుసంవత్సరాలు పొడుగునా ! ఎండాకాలంలో ప్రతిరోజూ ఆడేం. చూడు ఎంతచక్కనికళ్ళో ! అచేతులుచూడు అరిటిదవ్వల్లా ! ఒక్క “బేక్ హేండుడ్రైవు” కొట్టిందిరా అంటే - మళ్ళీ అందుకోడానికి టీడైన్ రావలసిందే ! ఆకాళ్లుచూడు. యినుపవూచలంటేవమ్మ ! ఎంత నిర్మలమయిన మనస్సు అనుకున్నావు శాంతం ! ఆట ఆడింతరువాత కార్నరు హౌసులో టీ తాగుతూ గంటల తరబడి కూరుచుని టెన్నీసు ఖబుర్లు - లేకపోతే లోకాభిరామాచారం. అయినా వక్క నాడేనాసరే పల్లెత్తు తప్పుడుమాట ఆవిడ నోటినుంచి రాలేదు. ఎంతో అంతస్నేహం చూపించేది. మరొక్క ఆరునెల్లు వేరాతోస్నేహం సాగివుంటే—నాపని ఏమై వుండునో అనుకుంటాను.

“ఏముంది ? నిన్నెగరేసుకుపోయేది ! ” అంది శాంతం నవ్వుతూను.

“ఒకనాడు పాపం ! నాతో బంతేటకు రాబోతూ, బమ్మ దిగేటప్పుడు కాలు జారి పడిపోయింది. ఇంతట్లో వెనుకనుంచి లారీవకటి ఆమెమీదినుంచి వెళ్లిపోయింది. క్షణంలోపోయింది ప్రాణం ! తల్చుకుంటే నాకిప్పటికీ కళ్ళంట నీళ్లుతిరుగుతాయి”

“పాపం ! ఏం అందమైనముఖం—ఏం సుకుమారమైన కళ్లు-శాస్త్రీ ! ఎంతో మంచితనం కనిపిస్తుందోయి ఆ చూపుల్లోను ! నేను తప్పకుండా ఆమెతో నేస్తుంచేసే దాన్ని ” అంది శాంతం స్వచ్ఛమైన సానుభూతితో.

శాంతం చెందోపుట తిరగేసింది. “పల్లందరూ సామ్యం పరిచుస్తుంటారు లేదీల కూతుర్లు-మ్మాల్ ఆఫ్ ఎకనామిక్సులో కలిసి చదువుకున్న పిల్లలు- స్నేహితుల అక్కచెల్లెళ్ళూ-ఓహో అంటే, ఓహో అంటే. పుటలు తిరగేసి - ఆ... ఇక్కడ ఆ” అన్నా నేను. “ఇదెవరూ?” అంది శాంతం. “మేడ్టి మెకార్మిక్” అన్నా. “ఏమిటోనోయి శాస్త్రీ! ఈ అమ్మాయి ముఖం, వెలిమెం, కళ్ళూ చూస్తేనే వుత్త పెరిగిపోతుంటా వుందోయి!” అంది శాంతం. “బాగా పోలేళ్ళు శాంతం! నువ్వు చెప్పిందంతా అక్షరాలా నిజం. ఆ అమ్మాయిగురించి చెప్తా విను. నువ్వేం గాభరా పడక్కరలేదులే!” అన్నా. “మేడ్టి తల్లితండ్రుల్ని ఇల్లేండు. చిన్నప్పుడే పాపం చచ్చిపోయేరు. అక్కయ్య, బావ దగ్గరతీసేరు. నాకోడెవిస్ ఎలెక్ట్రికల్ ఇంజనీరు. నోర్మాకి సంగీతంలో మంచి ప్రవేశం. ఆల్బర్ట్ హాల్ సాటకప్సేరీల్లో వాళ్ల పరిచయం అయిందినాకు. ఇందుమందుగా ప్రతీరోజూ వాళ్లింటికి రాత్రిభోజనానికి వెళుతూండేవాడ్ని. కొన్నాళ్ళు స్నేహం అయ్యాక- బానున్న, నోర్మాన్న మేడ్టి గురించి చెప్పారు నాతో. చెప్పితే విషదా- చదువుమానేసింది- ఆస్తి కాస్తాఖర్చుపెట్టేసింది- స్నేహితులు లావై పోయారు- వాల్తెవరో మాతో చెప్పదా- విద్యార్థులకు ఇక్కడా ఇక్కడా పని చెప్పించేం- పట్టుకొని వెళ్లాల్లేనాపనిచెయ్యకుండా మానేసి ఇంటికొచ్చేస్తూంది- ఏంబుద్ధో తెలియకుండావుందోయి- నువ్వు కాస్త ఎక్కడేనా పనిచూసిపెదదా- నువ్వుచెప్పితే వింటుందేమోనూ?” అని పాపం అన్నారు. “మీరు చెప్పితేనే వికపోతే, నేను చెప్పితే వింటుందా? అయినా చూదాం” అన్నా నేను. మేడ్టితో ముందుగా మాట్లాడి ఒప్పించి నురీ పనికోసం సిఫార్సుచేశా.”

“సిఫార్సు చేయడానికి అంత పలుకుబడి ఎల్లా సంపాదించేవోయి శాస్త్రీ ఆ పరాయిదేశంలో!” అంది శాంతం ప్రేమతోనూ, ఆశ్చర్యంతోనూ.

“ఆ తరువాత పుటలోవున్న ఫోటో చూడ?” అన్నా.

“జీన్ బ్రాడ్ ఫర్డు అని సంతకం వుందోయి. ఓహో! ఏం గంభీరమైన ముఖం ఏం సున్నితంవై: కళ్లు! ఎంతో ఉదాత్తం అయిన స్వభావం అయివుండాలోయి. ఈవిడది!” అంది శాంతం. “నీకావిడతో ఎల్లా స్నేహం అయిందోయి?”

“నిజంగా అదో కొన్ని చిత్రమే అంటే : మమ్మ! నేను లండను వెళ్ళిన మొదటి సంవత్సరం మహమ్మద్ ఇస్మాయిల్ తో పరిచయం కలిగింది. పెషావరు అరంది. యూనివర్సిటీ కాలేజీలో ఆఖరిసంవత్సరం ఇంజనీరింగు చదువుతూండేవాడు. ఆతనికి జీనుకి స్నేహం. పరీక్షపూర్తికాగానే ఇంపీరియల్ సర్వీసులో ఉద్యోగం నిశ్చయం-అప్పుడు వెళ్లి చేసుకుని పెషావరు వెలిపోదాం అనుకునేవారు. పరీక్షలు ఆరు నెలలున్నాయగా ఇస్మాయిల్ కి ట్యూరంలో ప్రవేశించింది. రోజుకి రోజూ ఉభయం హెచ్చైపోయింది. ఆట్టే డబ్బున్నవాడు కాదు జీనుకి, లండన్ వెస్త్రారోటులో మేనేజరుపని. పాపం ఆర్జించిన డబ్బంతా ఇస్మాయిల్ జబ్బులో ఖర్చుపెట్టింది. ఆఖరి నాల్గు నెలలు

ప్రత్యేకంగా హోరీస్త్రీలు వైయ్యల స్వంత ఆస్పత్రిలో ఉంచి చురదిప్పించింది. ఆరోజుల్లో నేను రోజూ ఇస్కూయిల్ ను చూడ్డానికి వెళుతూవుండేవాణ్ణి. అప్పుడు జీను సరిచ నం తొసకి ఆరు నెలలు తీసుకుని తీసుకుని ఇస్కూయిల్ పోయాడు. అతని స్నేహితుణ్ణి అని చెప్పి నన్నెంతో ప్రేమతో చూసేది. నేను లండనులోవున్న ఐదు సంవత్సరాలు ఆమె నాకు చేసిన ఉపకారం-చూపించిన ఆదరణ-ప్రేమ-మితమేకలేదంటే నమ్ము. నిజంగా నిష్కామకర్మ అంటే జీన్ జీవితమే! నాకు ఇంటినుంచి దబ్బరావడం ఆలస్యం అయినప్పుడు-ఎన్ని సార్లు సాయంచేసిందో-చుళ్ళీ నాకు మనస్సు నొప్పించకుండా-చుళ్ళీ ఇచ్చేస్తే పుచ్చుకునేదికాదు సుమా. అంతేనా-రెస్టారెంటులో సుష్టుకృతుగా భోజనం పెట్టి-నాకు మనస్సు ఎక్కడ చిన్నపోతుందో అని చెప్పి - ఏ ఆరు నెలల్లో తొమ్మిది నెలల్లో బిల్లుచేసి పంపించేసేది నన్ను. అలాంటిరునిషి జీను బ్రాహ్మణుడు. సరే జీనుతో మాట్లాడితే మాడ్డికి అసిస్టెంటు క్యాసియర్ పని వారానికి ముద్దు పెట్టుకో దాని కని సగసాలాడ్డం మొదలుపెట్టింది. “ఇదేమిటి నన్ను ముద్దు పెట్టుకోవడమేమిటి?” అని నేను వొదిలించేసుకుంటే: “నువ్వు చేసిన ఉపకారానికి - కృతజ్ఞత చూపించడం - నా మోస్తరు” అంది. ఒక్క నిమిషంవుండి- “ఏం- నన్ను ముద్దు పెట్టుకోవడం నీ కిష్టంలేదు?” అని అడిగింది. “నా కిష్టంలేదు - నువ్వు బుద్ధిగావుండి మీ అక్కయ్య బావని సంతోష పెడితే - అంతేచాలు” అని నేనన్నా. దాంతో నాతో అసలు మాట్లాడడం మానేసింది. సరే- ఆ అమ్మాయిలో ఏమిటి అనుకున్నా. “అమ్మాయి ఏమిటి? ఇరవై ఏళ్లు మాడ్డికిందేసుకున్నా ముద్దరాలుకాదా?” అంది శాంతం కోషంతో. “అవును - ఇంకా - ఇరవై రెండుంటాయి. అతివెంకి. సరే - ఇలావుండగా ఒకనాడు జీను అందీ! “శాస్త్రీ! పదిరోజులై మాడ్డి వ్యవహారం ఏంబాగుండలేదోయి. నువ్వు కాస్త జాగ్రత్తగా కనిపెడుతూ వాళ్ళక్కయ్య బావతో కూడా చెప్పు-అంది. నా పరీక్ష తొండర్లో వారంరోజులు, డేవిస్ ఇంటికి వెళ్ళలేదు. ఓనాడు రాత్రి వెళ్లేను మాడ్డి వక్కరేవుండి ఇంట్లో. మామూలుగా ముందు గదిలో కల్లా. మాడ్డి వుత్త వక్క వుల్లి పొరలంగరఖా వేసుకుంది- ఒంటి తీరంతా స్పష్టంగా కనిపించేట్టు. నేను తలుక్కు పడ్డా. కుర్చీలో కూచున్న మనిషిల్లా నన్ను చూసి పిల్లిలాగు చప్పున నావేపు వక్క వురుకు వురికి - తన రెండు చేతులూ నా మెల్లో పెనవేసి పెద్దచప్పుడు ఆయ్యేట్టు నన్ను పెదిమెలమిద ముద్దు పెట్టుకుంది. “నన్ను ముద్దు పెట్టుకోవడం ఇష్టంలేదన్నావు కదూ! సరే - ఇప్పుడు వెళ్లు - నీకో నమస్కారం. నీ వుపకారానికో నమస్కారం- నన్ను చుళ్ళీ నువ్వు చూడవు” అంది. అంటూ నన్ను గదిలోనుంచి నెట్టేసి - వీధికి వెళ్ళి వేసేసింది. ఆ అమ్మాయి స్వభావం తెలుసుకున్నా. ఇంటిక వెళిపోయా. పరీక్షలమూలాన్ని నాల్గురోజులు చదువుకుంటూ - ఇంట్లోనే వుండిపోయా. ఐదోరోజు పొద్దు వార్తా పత్రిక చూసేటప్పటికి- “లయన్సు రెస్టారెంటులో వెయ్యిపాన్లు పెండిసామాను దొంగ

తనం - అసిద్ధింటు క్యాపియరు మాడ్జి మెక్మార్క్కువై పోగీసుల అరుమాన - కనడాలో స్టీవర్ల సోనా" అని వు డి. "మాడ్జి నీకెచ్చిన వీడ్కోలుచిలున వెయ్యి పొన్ను అన్నమాటోయి శాస్త్రీ! నువ్వు కాస్త జాగ్రత్తగా లేకపోయిందే అసలు నిన్నే....!" అంది శాంతం నవ్వుతూనూ. "ఏ, నన్నంత చిపిడికింద కలేశావే?" అన్నా నేను. "అబ్బా - అది కాదోయి దేవుడా! నువ్వు చెప్పిన కథ ఏ ఆరేళ్ళక్రిందో జరిగి వుంటుంది అప్పటికి నువ్వెవరో - నేనెవ-నో? ఇంకే పోయినానికన్నా నోయి! సరే - కాని, మేడ్జి యేమై డి?" అని అడిగింది. "అమ్మాయి పత్తా నాటికీ నేటికీ తెలిలేదు. అలాంటివాళ్ళ ఖర్మం అంతే!" అన్నా. "అమగ్ - ఖర్మం గిర్మం అంటే నేనొప్పు కోనోయి! నువ్వు నేను అలా తినుము కాతేదంటే, నీలోనూ నాలోనూ ఏం పెద్ద గొప్పతనం వుందని అనుకోను. వాళ్ళ తెల్లిదండ్రుల స్వభావాలు, వాళ్ళ పుట్టుపూర్వోత్త రాలు, వాళ్ళ దేహనాడుధ్యాలు, చిన్నప్పుడు తెల్లిదండ్రుల లాలసపాలన, బాల్యంలో చదువు, పరిస్థితులు, కామరంలో చిత్తప్రకృతులు, ఆటలపాటలు, సంఘజీవితం, కుటుంబజీవితం, ఆర్థికజీవితం - ఇన్ని విషయాలుంటే - ఒకముక్కతో కొట్టిపారేశావే!" అంది శాంతం. "అమ్మాయీ! వైద్యశాస్త్రం, శరీర శాస్త్రం, కాయశాస్త్రం, సంఘ శాస్త్రం, రాజకీయశాస్త్రం, అర్థశాస్త్రం, న్యాయశాస్త్రం, ధర్మశాస్త్రం - ఇన్నింటి మీద గుక్కతిప్పకుండా ఒక్కబిగిని తెచ్చుకున్నావే! వీటన్నింటికీ 'ఖర్మం' అని నేనొక్కమాటగా భాష్యంచెప్పాను. అంతే నీకు నాకు తేడా!" అన్నా. "అమగ్-అలా తలవెండ్రుకను చీలుస్తే నాకొస్తుందింక" అంది శాంతం. కొంచెం శాంతించి, "సరే- యీ ఖండనమండనం వాయిదా వేద్దాం మరోనాటికి. కాని, నీ ఆల్బమ్లో ఇంకా చాలా బొమ్మలున్నాయే" అంది బొమ్మలు తరగ వేస్తూన్నా. "ఆకథలు మరోనాటికి వాయిదా వేద్దాం" అన్నా. "ఏదో దాచి పెడుకున్నా వేరుటో? తిప్పకుండా చెప్పాలి- లేకపోతే నేనొప్పుకోను సుమా!" అంది వేలు చూపించి - నవ్వుతూనూ.

ఆ మె

ఇలా యెప్పుడు వొచ్చిపడుతుందో అని నేను కోసుకురోజు భయపడుతునే వున్నాను. శాస్త్రీ కోర్టుకి వెళిపోయాక అత్యున్నత నా దగ్గరకొచ్చి "నెంజురునుంచి మానేస్తున్నాను. మీరు మరెవరి నెనా మానుకొండి" అన్నాడు. "అత్యున్నతోపాటు నేనూ వెళిపోతాను" అంది తాయి. "వాళ్ళిద్దరోపాటూ నండి నేనున్ను" అన్నాడు నాయుకుర్రాడు. ఈ మధ్య సెసీలీనాళ్ళూ రావడం, వాళ్ళు వెళిపోయాక యేవో

రెండుమూడు విందులూ అవీ చెయ్యడం - దాన్నించి నేను మొదట వీళ్ళతో ఖరారు చేసి:ట్టూ వీళ్ళకి వారానికి వకపూట సెలవియ్యడానికి వీలుపడిందికాదు. ఎంచేత మానేస్తున్నారన్నా. “ఘోర్లకీ ధొరసాన్లకీ అడ్డమైనవాళ్ళకీ వంటలు వండి వడ్డించి చిప్పలుతోమీ మేంచాకిరీలు చెయ్యలేమండీ” అన్నారు. జీతాలు ఇస్తున్నాంకదా అని వేళాపాళాలేకుండా వీళ్ళని రాసిరాపాడిస్తే వీళ్లుమాత్రం మనుష్యులు కారా అనిపించింది నాకు. కాని యేంచెయ్యనూ? చుట్టాలూ పక్కాలూ - నలుగురు వచ్చిపోయే యిల్లయే - అందులోకీ శాస్త్రీని దర్జాపద్దు. ఇలాంటివాట్లో మరీ రుగోరుచేస్తాడు. జ్ఞానం వచ్చిందగ్గిరనుంచీ హాస్టల్లో వుండడంచేత నాకు వంటచేతకాదు. - చెయ్యడానికి ఓపికలేదు. వీళ్ళుమానేస్తే ఎలాగురా భగవంతుడా? మరివకరు కుదురుతారో కుదరరో? రేపు నోట్లో మెతుగులుపడే మాత్రం ఏమిటీ - అని నాకు మనసులో దిగులు పడిపోయి ఆలోచిస్తున్నాను. రాత్రి తొమ్మిదైంది - శాస్త్రీ యింకారాలేదు. “అయ్యరు గారూ! వంటమూత పెట్టేసి - అన్నంగిన్నె సిద్ధిమీదమాత్రం నాలుగు నిప్పులుంచి మీరు వెళిపోండి - పాపం చాలా ఆలస్యం అయిపోయిందిమీకు అయ్యగారికి నేను వడ్డిస్తాను రెండి!” అని అంటూన్నాను - ఇంతట్లో నలుగురున్నే హితులని వెంటేసుకొని శాస్త్రీ ప్రత్యక్షం! వాళ్ళనిచూసి నాగుండె బేజారైపోయింది వాళ్ళందరికి నన్ను పరిచయం చేశాడు - పంకనామాలు వజ్రపుతమ్మెట్టు పెట్టుకున్నదొర బ్యాంకిమేనేజరు - కాణీ అంత అక్షింతలు బొట్టూ కొప్పముడీవున్న దొర పెద్దవకీలు - తెల్లటినుదిటిమీద నూదిమొనంత కుంకంచుక్క పెట్టుకున్న ధొరన్నా - నల్లటిముఖమీద యేగుర్తాలేని మళయాళం ధొరన్నా - బారిష్టరు. వీళ్ళకి బల్లమీద భోజనం! ఏంచెయ్యను? నాపని అడకతైరలో పోకచెక్కలాగైంది. వీళ్ళని చూసి అయ్యరు సాంటిపిక్కపెట్టినట్టు పెట్టాడుముఖం. అయినా మాటదక్కించేడు! యడపాయ్యా పెడపాయ్యా ఇవప కుంపటి రాజేశాడు. నాయరు స్టవ్వులు రెండూ వెలిగించేడు. తాయి బంగళదుంపలు తరిగి, మసాలాఖారం నూరేసి, పాయసంలాకి కొబ్బరికోరు జీడిపప్పు యాలగ్గింజలూ సిద్ధంచేసింది. నా పనిమాత్రం కాలు కాలినపిల్లిలాగు ఇటూఅటూ తరగడం! ఎలాగైతేనేం - అంతా సరీగ్గానే జరిగిపోయింది!

వాళ్లందరూ వెళ్ళిపోయాక శాస్త్రీ నవ్వుతూ కచ్చి: “కోటలో పాగావేశాను - శాంతం!” అంటూ కేసులో ఫీజుగురించి చెప్పడం మొదలెట్టాడు. అంతా చెప్పనిచ్చి - అయ్యరు నొఖిల్లు అన్నమాటలు చెప్పా. “వీరేశలింగంగారి ప్రహసనంలాగుండే!” అని ఫక్కున నవ్వేడు. “పద్ధతిప్రకారం మనకి వ్యవధివుండేటట్టే చెప్పారోయ!” అన్నా. దానిమీద సివాలెత్తిపోయి: “పోకిరీ పుండాకోరుజట్టు! వీళ్లు మనకి ‘నోటీసు’ ఇవ్వడం కూడానా? రేపే ‘టెంపరరీ ఇంజంక్షను’ పుచ్చుకొని ‘స్పెసిఫిక్కురీఫు’ కింద మళ్ళీ మనకి మరొకరు కుదిరేవరకూ మనిదగ్గరే చచ్చిపడి చాకిరీచేసేటట్టు చేస్తా! అమ్మ - వీళ్ళులేకులూ!” అని మండిపోయాడు.

“వాళ్ళతో మనకి రవ్వకొట్టు ఎందుకోయి ? ఆకోపంమీద వాళ్ళుంటు పాడు చేస్తారేమో కుడాను” అన్నా. “వంటతి లేస్తే నవ్వుపరిహారంకిద జీతంకోసి 102 నెక్స్టు ప్రకారం దొమ్మినేగంకిద పూచీకత్తుకి ‘బై దోవరు’ చేస్తేసరి ! మనమేనా యేమిటి చచ్చు పెద్దమ్మలం ?” అన్నాడు. “అలాఅనుకు శాస్త్రీ ! వాళ్ళ కష్టంకూడా మనం కని పెట్టాలి. ఎలాగేనా యీ రెండుముఠాల్లోయి మనయింట్లో అతడులూ విందులూ ఆర్భాటంగానే వుండికూడాను” అన్నా. దాంతోఅద కుని : “అలాఅయితే - ఇక రేపటినుంచి మనయింటికి వచ్చేవాళ్ళందరికీ పూటకూళ్ళయిల్లు చూపిస్తానులే - నీకూ నీ నచుళ్ళకీ శ్రమలేకుండా” అన్నాడు.

అని వుత్తరక్షణంలో నా చేతులురెండూ పట్టుకుని : శాంతం : “నే నన్నమాటలకి క్షమించు” అని గడ్డంపట్టుకుని బోమాలుకున్నాడు. “క్షమించానంటేనే చేతులు వదలుతాను” అన్నాడు వీనంగా. “సరే - క్షమించానులే !” అన్నా. “అయ్యరుచేతా నా కిర్లచేతా పనిచేయించుకోవడం నీకు చేతకాదు. నీది మరీజాలిగుండె. వాళ్ళని నెను గసిరో గడిమో కొట్టో తిట్టో రేపప్రొద్దున్న సమాధానపరుస్తాగా!” అన్నాడు. “తెలివి మీరినవాళ్ళునుమా ! మనపటికాలపు వడ్డీమరుష్యులు - గొర్రెలమందకాదు. నీ దాష్టీపంతు లాంఛపు దబాయంపులు సా జేమో ? మరోనాలుగురూపాయల జీతం హెచ్చుచెయ్యి- పోనీ” అన్నా. “ఆపనిమాత్రం చస్తేచెయ్యను ! పంతులమ్మకీ స్తీడకుకీ వున్న లేడా వాళ్ళకీ తెలుస్తుంది. కౌతుచూసి గుర్రం ఆడుతుంది!” అన్నాడు. “మాటవసకేనా వంటింట్లో పెత్తనం నామీదనిలబెట్టే!” అన్నానవ్వుతూనూ... నామెత్తనంచూసి నన్నునిజంగా ఆడిస్తున్నారేమో అయ్యరూ పనివాళ్ళున్నా ? అయినా వాళ్ళకష్టం మనంవుంచుకో కూడదు. శాస్త్రీతో యీమాటే మరోసారిచెప్పాలి.

10

అ త దు

తోటాద్రావిడయ్యంగారు, కపాశేశ్వరయ్యరు, త్రిపురాంతకిం, కోషీ - బ్యాంకి కేసులో కాగితాలు వదవడానికి ఇంటికొచ్చారు. ఇంతిమందిని నేను ముందుచెప్పకుండా భోజనానికి తీసుకొచ్చినా పంచపక్షపరవాణ్ణాలతో భోజనంపెట్టింది శాంతం ! భోజనంచేశాక కాఫీన్నీ తాంబూలమున్నూఇచ్చి మాతో కాసేపుకూర్చుంది. వాళ్ళ కారణం గురించి ఆవిడతో టూకీగాచెప్పేడు తోటాద్రావిడయ్యంగారు. శాంతం అంది: “బేరరుపత్రాలు కాబట్టి బ్యాంకికి వాటిని ఎవరుసమర్పించి డబ్బువసూలుచేస కున్నా బ్యాంకికి పూచీవుండదు !” -అనివక్కమక్కతో తేల్చేసింది ! స్నేహితులందరూ గుమ్ము

అయిపోయారు శాంతం తెలివిలేటలకి! మేంకాగితాలు చూసుకోవడం పూర్తి అయ్యే సరికి రాత్రిపడకొండు అయింది. ఒక వైపు వెద్దబ్యాంకు-రెండవ వైపు షేరు మోసంకంకెనీ. పట్టుదలమీద లక్షల లక్షలు ఖర్చు పెడుతున్నారు. మంచి ఖాతా యెల్ల కాలం నిలిచేది. వెయ్యి రూపాయలు అప్పుడే ముట్టేయి. వ్యాజ్యం యింకా ఆరంభమైనా కాలేదు. ఆ సంతోషంలో శేషీలీ యిచ్చిన షాంషేను తీసి నలుగురికీ యిచ్చాను. కోషీ త్రపురాంతకులు షాంషేనంటే దేవాంతకులే! తోటాద్రీ కపాలేశ్వరం మాత్రం కొంచెం వెనక్కి తీశారు. మేం ముగ్గురం బలవంతం చేస్తే రుచి చూశారు. “అంతా పోబహిష్కరితం!” అన్నాడు అయ్యంగారు పుచ్చకుని. “హాలా హాలం అనేత్రా గుతున్నాను సుమండీ - కివోహం!” అన్నాడు కపాలేశ్వరుడు. మొత్తం మీద బాగా రక్తి కట్టింది!

వాళ్ళూ శ్లిష్టపోయారు - శాంతం చెప్పింది - అయ్యరు తాయి నాయరు నెలాఖరు నుంచీ మావేస్తున్నాం అన్నారని. తాపీ మేస్త్రీకి ఇటికెలందిచ్చే ఆడ కూలీలాగు వంటవాడికీ అంట్లతో మేమనిషికీ జోడా! రాజూ రాణీ జాకీలాగు నాయరుకుత్రాడూ! అసలు శాంతందే తప్పు. వీళ్ళకి నెలజీతాలివ్వడమే కాకుండా - సంవత్సరానికోసా రి వాళ్ళ వూళ్ళకి వెళ్ళడానికి రైలు ఖర్చులట - యేటేట నెలజీతం కట్టంట - పండుగకి పంచల చాపూ చీర ఉత్తరీయంట - ఇవి చాలనట్టు వారానికి వకపూట జీతం మీద నెలవట! ఎక్కడేనావుందీ? ఇలా నెత్తి మీద యెక్కించుకోబట్టే వాళ్ళూ తందనాలు ఆడుతున్నారు. నాకెవడేనా యిలాగు యిస్తే - యీకవిలికట్టలూ నల్ల అంగర ఖాలూ తెల్ల పురితాళ్ళూ పొరేసి-హాయిగా వంటకి కుదురుకుంటూ నేనున్నా... నిరుడు ఊటీనుంచి వస్తూ మురుగేశం దురై పాతలండను జట్టునందరినీ జలసాగా వాళ్ళ వూరు తీసుకుపోయాడు. మురుగేశం లండనులో సాయిలాభాయిలాగా వుండేవాడా - అటు వంటిది జమీ చేతికిందేక గడుసుతనం వొచ్చి - నాఖరీయీ నామలు గ్రామకంతాలు చెరువుగర్భాలు నివేశనాలు సాముదాయకబీళ్లు గయాళీ బంజర్లు - అన్నీ స్వంత శేరికింద రెండు వేలయకిరం మహాబాగా ఆక్రమించుకున్నాడు! ‘పోరు’ ఆడుతున్నాం. ఊడుపులు ఆపేసి కూలీలు చేతులు మడుచుకుని కూర్చున్నారని - ఖబరు. రాజూ దివానూ యతీశ్వరులూ అండరూ తెల్లబోగారు. నేనే ధైర్యంచేసి అక్కడికి వెళ్ళా. వాళ్ళలో మేస్త్రీని పిలిచి - యేమిటి కథ కమాయిషీ అన్నా. ‘బుజాలులాగే స్తున్నాయి. జలలు కాళ్ళని పట్టుకుని రక్తాబిషీల్చేస్తున్నాయి. చేతులు వారిసి పోతున్నాయి. వాతపట్లతో మరిమేంపని చెయ్యలేం’ అంటున్నారు కూలీలు - అన్నాడు. అంతా విని నేను “ఇంతే సటోయ్! ఇవిగో యాభై రూపాయలు - వీటితో మీ వాళ్ళం దరికీ మురుకు ఇడియాపం సుండలు విందుచెయ్యి. దాహం కావలిస్తే - ఇవిగో మరోపది” అన్నా. మేస్త్రీని కన్నుగీటి - ఆపది రూపాయలూ తన జేబులో వేసుకోమని సంజ్ఞ చేశా! దాంతో మళ్ళీ ఊడుపులు ప్రారంభం! ... ఎవరో నీచులు నేర్పుతారు వీళ్ళకి పాడుబుద్ధులు. లేకపోతే - పైదేశాల్లో యెలాగున్నా మనదేశంలో యెప్పుడైనా యెరు

గుడమ - భావందమిద పాలేరు - యజమానిమిద కూలివాడు - ప్రభువమిద సేవ
కుడు - యెదరులగడం? ఈ అల్లచిల్లవాళ్ళతో సామదాన భేదదండం ప్రయోగిస్తూ
చాకచక్యంగాపోవాలే! కనికరస్తే రోజులాయివి? ...

పొద్దున్న కచేరీకి వెళ్ళేమందు ముగ్గురినీ పిలిచి మఖంవాచిపోయేటట్లు ఫడ
చివాట్లుపెట్టాను. “అమ్మగారి సల్యకాలంచూచి నానామాటలు ఆడి నానాచేష్టలూ
చేస్తున్నారమీరు. బానిసరకాయగారదగ్గర మీ ఆటలు సాగవని - మీ పాచికిలు
పారవని తెలుసుకోండి. హిరణ్యాక్షవరాలకోరితే లాభంలేదు. ఆమాటకొస్తే యిప్పుడే
పొండి!” అన్నా. “కరువుకాలంకడందీస్తామీ!” అన్నాడు అయ్యరు. “అలాగు
దాలోకివచ్చి ‘నాయనా బాబూ’ అని అడిగితే అండలో సరసంవుంది.” అని
వాళ్ళజీతాలూ వరో విదురూపాయలూ యిచ్చి ‘రాత్రి పెండ్రాశే వంటచేసి ముగ్గురూ
సినీమాకుపొండి’ - అన్నా. సవ్వకుని పోయారు! యామాత్రం ఉపాయం శాంతానికి
తెలియదు.

తాజా : శాంతం ఇప్పుడే తెలిసాను చేసింది - అయ్యరు తాయి నాయరు
ముగ్గురూ పెచ్చేదేడా పట్టుకుని వెళిపోయారట! జీతమూ - పైపెచ్చు నేనిచ్చిన విదు
రూపాయలకూడా కాజేశారు! ఉచ్చం నీచంలేనివాళ్లు! పాపం - శాంతం ఫల
హారం చేసుకుతందోలేదో? రాత్రి స్పెన్సరుకి తీసుకెళ్లాలి భోజనానికి!

II

ఆ మె

రాత్రి “శశిరేఖ” నాటకానికి వెళ్ళాము యిద్దరమున్నా. నాటకం మొదటి
నుంచి కొనసవరకు ఒక్కపట్టున ఆతి ముచ్చటగా వుండెను. శశిరేఖతో నాకువూర్తిగా
సానుభూతి. శశిరేఖలాంటి పరిస్థితుల్లో వుంటే నేనూ ఆవిడలాగే ప్రవర్తిస్తాను. ఏమి
గొప్ప స్వభావం!

ఇంటికెళ్ళాక సావడిలో పెద్దకుర్చీలో కాన్ఫ్రీ కూచున్నాడు. నేనతని కాళ్ళ
దగ్గర బాలీసువేసుకుని అతని మోకాళ్ళకు బారబడి తూ - ఇద్దరంకాఫీ తాగుతన్నాం.
కాఫీతాగుతున్నా నేకాని, నాచనసంతా శశిరేఖతో నిండిపోయింది. ఆవిడెగురించి నా
మనసులోదంతా, ఆవిడె పడిన కష్టాలు, సుందర్రావుచేతి అన్ని తాపులుతీన్నా అలా
వోర్చుకొని అతనిదగ్గర వుండడం, కొనకి రామారావుకోసం తన వుద్దేశాలకి వ్యతిరేకంగా

పున్నపటికి: అలానిని వెళ్ళి చేసుకోడానికి తను చేసిన త్యాగం - అన్నిటినిగురించి చెప్పాను. నే చెప్పింది విని శాస్త్రీ నవ్వాడు. ఆ నవ్వు మామూలుగా పెద్దాళ్ళు-నవ్వు తారే - ఒక మోస్తరుగా నువ్వుగా, చంటిపిల్లలు పెంకితనం చేస్తే నవ్వుతారే - అలా నవ్వాడు. దానితో నాకుచాంకోపమవచ్చి అతని వశోత్తలపెట్టుకు కూర్చున్నదాన్ని, అతన్ని తగలకుండా కూర్చున్నాను. దూరంగా వెళిపోయిందాన్ని నన్ను దగ్గరగా తీసు వాళ్ళోకి లాక్కున్నాడు. నవ్వుతూ అన్నాడు: “శశిరేఖలాంటి ఆడవాళ్ళనినువ్వు మెచ్చుకుంటూవుంటే నువ్వు దేనిగురించి మాట్లాడుతున్నావో ఆ విషయం నీకేం తెలీ కుండానే మాట్లాడుతున్నావని అనిపిస్తున్నది.” నేను మాట్లాడుతున్న సంగతి నాకే తెలీదూ? నాకు మనస్ఫూర్తిగా తోచినమాట - అంతఃకరణలో వున్నమాట - యెంతో సానుభూతితోను, ఉత్సాహంతోను - నీ పుట్టేకమేంవిటి అని నేను అడుగు తూంటే - నేను మాట్లాడేదినాకే తెలీదంటే - ఏమనడం?

అక్కడనుంచి శాస్త్రీ ఉపన్యాసధోరణిలో: “అలాంటి ఆడవాళ్ళలో వక్క దమ్మిడియే శైవా మంచివుండదు. అది నేనన్నమాట” అన్నాడు. “ఆడవాళ్ళసంగతి నీకేం తెలుసు? తన దురదృష్టకొద్దినీ బ్రతికిచెడినంత మాత్రాన్ని ఆ మనిషిలో ఏమీ మంచిలేదనే నీపుద్దేశం?” అన్నా నేను. “వుంటేమాత్రం యేలాభం? వాళ్లు తిన్నగా నడవగలరా యేమిటి? ఒక బతుకంతా, తనకెలాతోస్తే అలాగు కట్టుబాట్లు పాటించుకుండా వైలాపచ్చీసుగా ప్రవర్తించినతరువాత ఓ పిసరు మంచివున్నమాత్రాన్న యేంకార్యం? వాళ్ళకి మరింత గర్వాన్ని పెంచి, మరింతచెడుపు చేస్తుంది. అయినా ఆవిషయాలగురించి నీకేం తెలుసు?” అన్నాడు.

ఇలాంటి సంగతులగురించి అజ్ఞానం వుండడం తమ పెళ్ళాలలో సుగుణం అని మగాళ్లెందుకనుకుంటారుచెప్పా? “నేను చెప్పినసంగతులు పుస్తకాల్లోవి, నవలల్లోవి, బయస్కోపుల్లోవి వర్ణిస్తున్నా ననుకుంటున్నావేమో? విను” అని నా దగ్గర చదువుకున్న గిరిజాసంగతి చెప్పాను. దానిమీద శాస్త్రీ అన్నాడూ: “ఇలాంటి సంగ తులు ప్రపంచంలో జరుగుతున్నాయన్నంతమాత్రాన్ని వాటిగురించి మనం మనసులో పెట్టుకుని ఆలోచించకూడదు. ఏదైనా విషయం అందంగావుండాలి, లేకపోతే దానిలో శాస్త్ర విషయం జ్ఞానవిశేషం యేదేనా వుండాలి. లేదూ మనష్యకోటికేదేనా విలువ కలిగేదేనా కావాలి - ఈ కారణాలు లేకపోతే ఆ విషయంగురించి తనకు తెలుసును అని అందర మందర చాటడానికేమీ అగత్యంలేదు. అయినా తమాషా! ఇలాంటి విష యాలు యెంతమోటుగావుంటే అంత హెచ్చుగా మాట్లాడుతారు- కొందరు. యీ ఆడ- మొగ విషయంలో ఆడవాళ్లు యెంత మాట్లాడకుండావుంటే అంత యిష్టం మొగాళ్ళకి. ఇంతకీ నేచెప్తావిను. మొగాడికుండే - కొన్ని సంగతుల గురించి తన పెళ్ళాంఅజ్ఞానంలో వుండడమే యిష్టం.” అని అన్నాడు—

ఎన్నోమైళ్ళ దూరం వున్నట్టు అనిపించింది తన వుద్దేశాలన్నీ నిశ్చితమైవేదనా, తనతో భేదంవున్న నా వుద్దేశాలను సంతోషంగా సహించాడు. అయితే నాకేం నాటకుతున్నాది; నా వుద్దేశాలునావి. నేను లేచా : “నుద్దరం చాలా సంతుల్లం వేరైపోతున్నాం.” నా కావలింత లొచ్చాయి. “నీకు నిద్రొస్తున్నాది పాపం. ఆ; నిద్ర వేళయిందికూడాను.” మనం, చిన్నపిల్లని నిద్రరపోతే జోకొడతాం: ఆలాగునన్ను కాగు లించుకుని అన్నాడు.

నేను లేని నవ్వుతెచ్చుకుని, “అవును నిద్రొస్తున్నాది” అన్నా. నవ్వుముఖాన్ని వున్నా మనసులోమాత్రం ఒకమోస్తరు అసంతృప్తిని, ఆశాభంగంవున్న అనిపించింది. ఒక్క ఘడియనేపే. ఆ తరువాత అతని కన్నలెంతలో అంతా మరచిపోయా.

12

అ త డు

ఆ హైకోర్టు చీఫ్టో, ఆ దుమ్ము, ధూళి, ఆ గంధిగోళంలో, ఆ నల్లకోట్లు, తెల్లపాగాల హడావుడిలో శాంతం ఓదేవతలా కనపించింది. ఇద్దరం కలసి “మాంటు గోడ్డు రెస్టరెంటు”లో భోంచేసి ఆంధ్రనాటకసంఘంవాళ్లు వేస్తున్న ‘శశిరేఖ’ నాటకం చూడానికి వెళ్లేం.

నేనా కథగురించి యెప్పుడూ వి: లేదు. ఎంచే మొదటిమాటేమో, మానేసరికి చుహా బాగుంది. చాలా చమత్కారంగా ఆడేరు కూడాను. నాటకం అంతా మంచి తెలివిగాను, మనిషి నైజం చుహా స్వభావికంగాను ఉంది కాని, నాటకం ఆడితే చూడానికి మాత్రం అసహ్యంగాను, చూడకూడని విషయం చూస్తున్నాం, అన్నటువంటి బద్ధిమాత్రం మనసుకి పుట్టింది. శాంతం ఉత్సాహం, వీరావేశం మరి చెప్పబుక్కలేను! ఇంక శశిరేఖని అది యెత్తడం కాదు!

శశిరేఖలో గొప్పతనం ఉంటే యేంలాభం? తనసౌఖ్యం కోసం రామారావుని, తన్ను చేసికొన్న మొగుణ్ణి, తనతో లేచిపోయిన కృష్ణుణ్ణి, తన్ని ఉంచుకున్న సుందరావుని అందర్నీ పాడుచేసిందికదా! కొనకి తను చావడమెందుకో?

నా మనసులోమాత్రం కదలిక పుట్టించింది; వ్యాకులపెట్టేసింది. శాంతం మనసు నేం కలత పెట్టేస్తుందో నాకు భయం వేసింది. అందులో శాంతంది చుహావేగిరం తిరిగి పోయే మనసు.

నేననుకున్నట్టే అయింది అంత మెత్తటి మనస్సు నేనెక్కడా చూడలేదు. ఈ సంగతి గురించి పూర్తిగా వాదించకపోవడం నాదే నష్టమే! కాని ముఖమాస్తే అలసిపోయినట్టుండేను. అందులో ఆఖరు అంకం మరీ పురికొల్పించింది కాని, తను వాదన మొదలెట్టాక ఒకంతట ఒదిలింది కాదు. అవును, తనేం తెలియనీ, చదువురా నీనా యేమిటి? ఇలాంటి సంగతులు గురించి ఆటే తెలియడం వచ్చిందికాదనే సరికి, రాద్రం అయిపోయింది. ఇలాంటి సంగతుల్లో మొగాళ్ళకి అసహ్యం, చదువుకున్న ఆడవాళ్ళకి ఆసక్తి యెందుకో! మనస్సు నిశ్శబ్దంగా ఉంచకుండా ఇలాంటి విషయాలు తెలుసుకుని యెందుకు మనస్సుని కలంకం చేసుకోడం? మరి చదువుకున్న ఆడవాళ్ళ మనస్సులనే కాంసు! ఇంకా మీదుమిక్కిలి ధైర్యం తెచ్చుకుని వాదినే, నిర్మలత్వం అంటే అజ్ఞానం ఆరోపిస్తూన్నాం అనుకుంటారు ఏమో మరి? ఇలాంటివిషయాలలో నా పెళ్లానికి ఆమాయ కత్వం, అజ్ఞానం ఉండడమే నాకివ్వం. కొంతమంది ఆడవాళ్ళు ఇలాంటి విషయాల గురించి మహా తెలుసుని అరవడం నాకసహ్యం!

. ఇంతెందుకు! నాకు తెలిసినసంగతులు కొన్ని తెలియకపోయిఉంటే బాగు ల్లనిపిస్తూంటుంది. మనస్సుందే యింక పెట్టిలాంటిది. ఒకమాటు మనస్సులో దూరంగానే ఉద్దేశాలలా ఉండిపోతాయి. మర్చిపోదాం అంటే మర్చిపోలేకదా - ఆవసరం లేకప్పు డల్లా వైకితోసుకొన్నూంటాయి. నా వాదనలని నన్ను తి మూర్ఖుడికిం నన్ను, పూర్వ కాలపు వాడికిందాన్ను కట్టేసిందనుకుంటాను. నాకుటుకు కూడా పూర్వకాలపువాళ్లు, ముసలికాలపువాళ్లు వాదించే వాదనల్లాగే అనిపించాయి. నా వాదనలు నాకే. కాని తనకి మహా తెలిసినట్టు గిరిజాభాయి గురించి చెప్పగానే, నాకు మాచెడ్డకోపం వచ్చింది.

తతిమ్మా ఆడవాళ్లు వాళ్ళిష్టంవచ్చినట్టు మాట్లాడొచ్చు కావలిస్తే స్థాయిఫారం మీద కెక్కి అరవ్వచ్చు. కాని కొన్ని మాటలు మాత్రం శాంతం నోటమ్మట వొచ్చినా, కొన్ని సంగతులు తనకి తెలుసునని అన్నా నాకు పాముకుట్టినట్టుంటుంది.

ఇంతకీ లోకానికంతకీ తెలుసిలాంటి సంగతులు. మంచి విషయాలు తెలుసు కుందామని ఆత్మక ఉండేవాళ్ళకన్నా, చెడ్డవిషయాలు తెలుసుకుందామనే వాళ్ళే హెచ్చుపందెప్పుడేనా. అలాంటి సంగతులే నిండామా అనే కాచుకుంటారుచాలామంది. చదువూ, చట్టాలేని మూర్ఖురాలు తన పెళ్ళాంకావడం యెవరికీ యిష్టం ఉండదు. అలా ఆని చెప్పి, నడిబజారులో కబురు తన పెళ్ళాంద్వారా వినాలని యెవ్వరికుం టుంది?

మన మనస్సులో నిజంగా ఆలోచించి చూసుకుంటే వాళ్ళ ధర్మమా అంటూ, చాలామంది ఆలోచించుకోరు-చాలామంది పెళ్ళి-అంటే మనదేశంలో పెళ్ళిళ్లుకావు. సీనులో పెళ్ళిళ్లు-శాంతం, నేనూ చేసుకున్నలాంటి పెళ్ళిళ్లు-మొదటికారణం ప్రేమలో పడిపోవడం చేతచేసికోడం. రెండో కారణం యేదో కొత్తమోస్తరు సౌఖ్యం రుచి చూద్దామని చేసుకోడం, కొత్తమోస్తరు సౌఖ్యం అంటే మంచి మోస్తరు సౌఖ్యం అని.

ఏమిటో ఇవాళ దీనిగురించి యింత ఆలోచిస్తాం. ఓ సంవత్సరం, ఓ నెల అంతెందుకు ఓవారంపోయాక దీనిమాటే చచ్చిపోతాం. అయితేనేం, ఇలా అనుకున్నంత మాత్రాన్ని మనస్సులోంచి యీ సంగతి పోకుండాఉండి. ప్రతి సంగతిలోను, యిద్దరి ఉద్దేశాలు అచ్చగుద్దిపట్టున్నా చికాకే! అన్నింటికీ ఛెడ్, ఛెడ్ అనుకున్నా తంటావే. మరేదైనా రెండింటికీ మధ్యస్థంగా ఉంటే బాగుండును. శాంతం, నేను ఎంతోంత అన్యోన్యంగా వుంటాం, ఇలాంటి పనికిమాలిన సంగతేవో వస్తుంది. దాంతో వాదానికి దిగ్గానే దూరం అయిపోతుంటాం. మళ్ళీ శాంతం ఎవరితోనైనా వాదనారంభించితే నేను తప్పకుండా శాంతంపక్క వాదిస్తాను. మేం ఇద్దరం వాదించుకున్నప్పుడే వస్తుంది తంటా అంతా.

ఇద్దరం చదువుకున్న వాళ్ళం అవడంచేత కాంసు నీ తంటాలన్నీన్నీ !

13

ఆ మె

శకరేఖను నేను పొగిడేది శాస్త్రీ చాలా బాధపడుతున్నాడు. నాలుగురోజులై నాతో సరిగ్గా మాట్లాడలేదుమాడాను. అతన్ని మళ్ళీ మామూలు ధోరణిలోకి తీసు కొద్దాం అని - సాయం కాలం ఇంటికొచ్చి ఫలహారం చేశాక - “శాస్త్రీ! నీఫోటో ఆల్బం లో మిగతా బొమ్మలు చూపించవు? నీ నేనీహితుల్ని గురించి వినాలనే వుంటుంది నాకు” అన్నా. ఇంట్లోండు వెళ్ళివచ్చి వ్యక్తులకి వాళ్ళ అనుభవాలు చెప్పడం అంతో అంతా సరదాగా గంటలతరబడి చెప్తారు. శాస్త్రీ వెంటనే; “ఓ తప్పకుండా! నా అనుభవాలు ఇది నువ్వు లేనిపోని అపోహలుమాత్రం పడకూడదుసుమా! చేతిలో చెయ్యివెయ్యి!” అని-ఆల్బను తీశాడు... ఒక ఫోటో చూపించాడు... చక్కని ముఖం: కళ్ళలో ఎంతో విచారం... బాధ కనిపిస్తుంది. ఆ పెదములు - ఆ చుడుగు - చూస్తే మాత్రం గంభీరత - మనోనిశ్చయం - ఓర్పు - ప్రత్యక్షంగా కనిపిస్తున్నాయి - అన్నా. అన్నాను కాని - బొమ్మ మరోమారు చూడను - ఆ అమ్మాయికి రెండుకాళ్లు కుంటి! శాస్త్రీ ఆమెదగ్గర చెప్పడం మొదలెట్టాడు: “ఎద్దాకిప్పుడు పాపం పుట్టుకతోనే కుంటి. దానికితోడు తల్లికండ్రులు గర్భవర్తినులు - పదియది సంతానం. రాక్షసిబాగు గనుల్లో పనిచేసి యేం సంపాదిస్తారు - పిల్లలనేంపోషిస్తారు? ఎద్దా కడసారిపిల్ల. అసలే దరిద్రం - అందులో కుంటిపిల్ల. ఎద్దాని చూసి తల్లికండ్రులు - అక్కచెల్లెళ్లు అందరూ విసుక్కుండేవారు. తిండిదానికి తిండిలేదు, కట్టుకుడ్డలేదు - మీదుమిక్కిలి మాటలుపడ్డం! వయసువస్తూన్న కొద్దీ జీవితం దుర్భరం అయిపోయింది ఆ అమ్మాయికి.

పదహారేళ్లొచ్చాయి. ఇహ ఇంట్లోవుండకూడదు. ఎల్లాగేనా యీ వాతావరణం తప్పించుకు బైటపడితే తరువాత చూచుకుందాం అనుకుంది. ఒకనాడు దింపత్రికలో “వధువు కావలెను.” అని వక అడ్వర్గ్ టైజుమెంటు చూసి-రహస్యంగా-తన వృత్తాంతం అంతా దాపరికంలేకుండా వ్రాసి - పోస్టులో వుత్తరం వేసింది. నాల్గురోజులయ్యాక ఒకతను వచ్చాడు. ఆతన్ని అంతదూరంవుండగానే తెలుసుకుంది - తన భవిష్యత్తే ఎదురుగా వస్తుందని... “సిరిరా మోకాల్లాడ్డిన” అన్నాను నేను అప్రయత్నంగా. శాస్త్రీకి కోపంవచ్చి: “ఎద్దాకి మోకాళ్లులేవు. అంతా వెటకారమేనీకు” అన్నాడు. “క్షమించు - ఎద్దా!” అన్నా. శాస్త్రీ నవ్వుతూను కథ సాగించేడు. మనిషి యెర్రగా బుర్రగా వున్నాడు. మంచి దుస్తులు వేసుకున్నాడు. మాటలు, చహరా నాజుగ్గా వున్నాయి. కాని యివన్నీ చూసిందా ఎద్దా? ఈ ఇంట్లోనుంచి ఎలా బయటపడడమా అనే ఆలోచించిందేగాని, ఆ సమయంలో ఏకుక్కతోక పట్టుకునేనాసరే గోదావరిదాటుతే చాలు అనుకుంది. ఆ కొత్తగావచ్చినవ్యక్తి తానెవరో చెప్పడానికని ఎద్దా తనకు వ్రాసిన వుత్తరమున్ను, తనవిజిటింగు కార్డున్ను ఇచ్చాడు. “విలియమ్ మేరివేల్ బెన్నెట్, ఎం. ఏ. ఆకుస్సర్దు, లేబరేటరీ ఫోరుమేను, తగరపుగనులు, హెప్పిల్ ఫర్డు డివన్ షైరు” అని వుంది. కార్డుకూడా సరీగా చూసుకోకుండానే: “నేను సిద్ధంగా వున్నాను. -ఎప్పుడు ప్రయాణం?” అని అడిగింది. “మరొక రోజు రైల్వేలో దక్షిణాదికి వెళ్ళే ఎక్స్ప్రెస్ వుంది. మనం వెంటనే బయలుదేరితే-తోవలో రిజస్ట్రారు ఆఫీసులో పని వూర్తి చేసుకుని బండికి అందుకోగలం” అన్నాడు బెన్నెట్. ఎలాగేనా వొదిలిపోతే చాలు భగవంతుడా అని అనుకుంటూన్న తల్లిదండ్రులు ఏమీ అభ్యంతరం చెప్పలేదు. ఎద్దా కొత్తసంసారం మొదలుపెట్టింది. బెన్నెట్టు బాగా చదువుకున్నవాడు. ఎద్దా సహజంగా తెలివితేటలుగల మనిషి అవడంచేత - ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి, జర్మను, స్పానిషు, సంస్కృతం చక్కగా నేర్చుకుంది. లోకజ్ఞానం సంపాదించింది. మొత్తంమీద నాలుగైదు సంవత్సరాలు స్వగృహుల్యంగా వెళ్లిపోయాయి ఎద్దాకి. బెన్నెట్టుని మోహించక పోయినా అతడంటే కృతజ్ఞత హెచ్చయింది. ఆసలు వికలాంగి అవడంచేత అన్నిటికీ అతని మీదనే పూర్తిగా ఆధారపడింది. అతడంటే ఒక మోస్తరు ఆపేక్షకూడా వుట్టింది. ఇలా ఉంటూండగా రానురాను ఎద్దా బజారుకు వెళితే, ఎద్దానిచూసి ఆవూళ్లోవాళ్లు గుసగుసలాడడం, హేళనగా మాట్లాడడం మొదలైంది. రాత్రిపూట బెన్నెట్టుగదిలో ఆడ వాళ్ల మాటలు, తెల్లవారకుండానే పెరటిదాని ఇంటినుంచి ఎవరో రహస్యంగా వెళ్తుండడం జరుగుతూవచ్చింది. మరికొన్నాళ్లకి బెన్నెట్టు బహిరంగంగానే బోగంవాళ్లను ఇంటికి తీసుకురావడం మొదలెట్టాడు. ఒకనాడు ఎద్దా ఏదోపనిమీద బెన్నెట్టుగది లో కెళ్లింది. అతని బల్లమీద ఒక కాగితం కట్ట చూసింది. దానిమీద “నా స్వంత వ్యవహారాలు” అని బెన్నెట్టు వ్రాతతో వుంది. చప్పున ఆ కట్ట విప్పి చదివింది. తను యిదివరకే పెళ్ళాడినట్టు ఇతని చేష్టలు చూచి-మొదటిపెళ్ళాం మరొకడితో లేచిపోయినట్టు-ఆమె ఫలానా వూళ్ళో వున్నట్టు-ఆమె తరువాత బెన్నెట్టువరుసగా

ముగ్గురు స్త్రీలని చట్టవిరుద్ధంగా అబద్ధపు వివాహం చేసుకుని మారుపేర్లతో సంసారం చేసినట్టూ-నెంబరు ఐదు క్రింద ఎడ్వా పేరు-తను ఎక్కడెక్కడ ఎంతెంతమంది స్త్రీల తోను, భోగపు పడుచులతోను సంబంధం పెట్టుకున్నాడో-అందుకు ఎంతసొమ్ము ఖర్చుపెట్టాడో-కొందరికల్ల తనకి ఎంతకాబడి వచ్చిందో-పూసగుచ్చినట్టుంది. ఎంత పన్నెంది-అనుకుంది. తీవ్రంగా ఆలోచించింది. “నా అనేవాడు లేకపోవట్టేదా నేను బెన్నెట్టుదగ్గిర పడున్నాను. నా కడుపున ఒకకాయ కాస్తే ఆ గుడ్డుని చూచుకుంటూ బ్రతకడానికి ఒక లక్ష్యం-ఒక ఆశ, ఒక బలం వస్తుంది-లేకపోతే యీ బతుకు గట్టె కక్కడం దుర్భరం” అని అనుకుంది. మనస్సులో నిశ్చయం చేసుకుంది. ఆరాత్రి బెన్నెట్టు దగ్గిర కెళ్ళింది. తెలుసుకున్న సంతతులన్నీ చెప్పి-తన కోర్కెకూడా చెప్పింది... డేవిడ్ పుట్టాడు. ఆరోజునుంచీ-వక్కయింట్లోవున్నా-బెన్నెట్టు జీవితం, ఎడ్వా జీవితం వేరువేరైపోయాయి. మాటలు అసలు లేవు. నెలమొకటి తారీఖు వచ్చేటప్పటికి రెండుపాన్లు ఎడ్వా బల్లమీదవుండేది. ఆ కుర్రాడిని చూచుకుంటూ-ఆ పుస్తకాలు చదువుకుంటూ-ఆ రెండు పాన్లతో కాలక్షేపం. అలా ఆరేళ్ళు గడిచిపోయేయి... “గిరీశం బొంకులదిబ్బమీద ప్రవేశం-అన్నట్టు ఆ హెప్పెల్సు ఫర్మ్లో నువ్వు ప్రత్యక్షం అయ్యావా యేమిటి-శాస్త్రి?” అన్నా నేను. “సరిగ్గా ప్రహించావోయి-మైడియ్యర్ షేక్సిపియర్!” అన్నాడు శాస్త్రి...ఆసంవత్సరం ఎండాకాలం డివన్ షైర్లో గడుపుదాం అని నేను హెప్పెల్స్ ఫర్మ్లో దిగి-ఎక్కడేనా సముద్రం పక్కన హోటేలుండేమా అని అలా నడుస్తున్నా. ఒక చిన్నయిల్లు కనిపించింది. ఇంటిముందు యేపిల్ చెట్ల నీడని ఇద్దరుస్త్రీలు కూచుని చదవుకుంటున్నారు. ఐదేళ్లపిల్లడు ఒకడు పక్కగా ఆడుకుంటున్నాడు. వీళ్ళని అడుగుతే తెలుస్తుండేమా అని-దగ్గిరకెళ్ళి అడిగేను. ఒకమ్మాయి బొద్దుగా పొడుగ్గా వుండి-మంచి రూపురేఖలు. చేతిలో ‘బాల్ బాక్’ ఫ్రెంచిసవల చదువుతూంది. రెండోఅమ్మాయి మరీ సుకుమారంగా లేకపోయినా-ముఖంలో వ్యక్తిత్వం కనిపిస్తుంది. చేతిలో రవీంద్రనాథటాగూరు “సాధన” వుంది. ముప్పైఏళ్ళ లోపువారే ఇద్దరూను. దగ్గర రెండు డోక్ వ్రాసిన గాంధీజీవిజ్ఞం వుంది. నేడంతా చూసి ఆశ్చర్యపడ్డాను. నే అడిగిన ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పతూ సముద్రపొడ్డున హోటేలేదీ లేదు. ఇక్కడికైదు మైళ్ళలో తరపునల దగ్గిర ఒక హోటేలుంది అని ఆ ఫ్రెంచి పుస్తకం చదువుతూన్న అమ్మాయి అంది. నేను వెక్కిరిగబోతున్నా. ఆ కుంటిమ్మాయి అడిగింది : “కుమింజండి-మీరు పిందలవులా?” అని అడిగింది. “అవు”నన్నా. “శాఖాహారులా?” అని మళ్ళీ ప్రశ్నించింది. తలవూపా. “మాఇంట్లో ఒక చిన్నదివుంది. మేం చాలావరకూ అన్నబైచేకాలం చదువుతాం. మీరుకూడా సరిపుచ్చుకుని వుంటే-మాయింట్లో వుండడానికే అభ్యంతరం లేదు”న్నాది ఆమె. “కృష్ణజ్ఞి-నన్నా శాస్త్రి అని పిలుస్తారు” అన్నా. “నాపేరు ఎడ్వా. ఈమె యెట్టి-చిన్నప్పటినుంచీ స్నేహితులం. నా అబ్బాయి డేవిడ్.” అంది ఆ కుంటిమ్మాయి. ఆ బీచి-ఆచి యేపిల్తోట-నాకు చాలా హాయినిపించింది. గదికదై, భోజనంపుచ్చు

యా డబ్బు ప్రస్తావన ఎలా తీసుకరావడం చెప్పా అని నేను తటపటాయించడం పోల్చి ఎడ్నా అంది. “యా సముద్రం నేను త్రవ్వించింది కాదు. ఈ గాలి నేను సృష్టించింది కాదు. ఈ యిసుకతినైలు నేను మేటవేయించింది కాదు; ఈ చిన్న ఆపిల్ తోట యీ నాలుగు పూలచెట్లదళు-యా బంగళాదుంప మడి-వీట్లని వెంచడంలో మాకు మీరు సాయంచెయ్యండి-ఫలితం అందరంతానుభవిద్దాం.” అంది ఎడ్నా ఎంతో అపాయంగా సాయంకాలం బెన్నెట్టుకనుపించాడు. ఎడ్నా పరిచయంచేసింది. “నా పెనిమిటి-విలియం బెన్నెట్టు: నా స్నేహితుడు శాస్త్రీ.” రోజులు చాలా సరదాగా వెళ్ళిపోయాయి-కొళాయినుంచి మంచి నీళ్లు తీసుకురావడం- చిదుగులు ఏరడం- తేలికగా నంట - పుస్తకాలు చదువుకోడం- తోటపని-సముద్రస్నానం - చీకటిపడకుండా భోజనం- దీపాలు వెట్టకుండా పడక...” “ఇంటలెక్సువల్ జైనమతంలా కుండే” అన్నా నేను. “నీకన్నీ వేళాకోళాలే, శాంతం!” అన్నాడు శాస్త్రీ. బెన్నెట్టు ఏ నాలుగైదు రోజులకో కనిపించేవాడు. సమస్కారం చేస్తే అందుకోవడం, ఏదేనా కావలిస్తే ఒక చీటిమీద వ్రాసి దేవీచేత పంపిస్తే దానిమీద జబాబువ్రాసి పంపించడం. అంతే - మాటా మంతి మరిలేదు.”

“మూగనోమా-మానస్వామా?” అన్నా నేను. “కథచెప్పనీ మరీ?” అన్నాడు శాస్త్రీ.

బెన్నెట్టు నామీద చిరికన్ను వేసి, ఒక కంటితో కనిపెడుతున్నాడా అని మాత్రం నాకు అప్పుడు అనుమానంగానే ఉండేది. నెల్లాళ్లయింది, రెండు నెల్లయింది, మూడు నెలలయింది. ఎండాకాలం- తలుపులుతీసి పడుకోవడం నాకు అలవాటు. ఒక నాడు మామూలుగా ప్రొద్దున్నే ఏనుగుంటలకే లేచాను. తలకడామీద ఇల్లకూచి వాలిందనుకుని తీయబోయా. చూస్తే పుత్తరం మడచిపెట్టివుంది. ఏమిటా ఈ చిత్రం? అనుకున్నా. “ప్రేమలేఖ, ప్రణయపత్రమా శాస్త్రీ? దాచిపెట్టినట్లున్నావు- నాకియ్యి” అన్నా. శాస్త్రీ తన కోటుజేబులోనుంచి గిట్టు నోటుపుస్తకం తీసి అందులోనుంచి వక కాగితంతీసి, ఇదిగో, నువ్వన్న ప్రణయగీతిక చదువు” అన్నాడు.

“శాస్త్రీగారికి— విలియం మేరీవేల్ బెన్నెట్టు వ్రాయునది— ప్రియ స్నేహితుడా! నా భార్య ఎడ్నాతో మీరు లేచిపోవాలంటే నాకెట్టి అభ్యంతరం లేదు. మీదుమిక్కిలి మీరల్లా లేచిపోతే మీకునేను యాజ్ఞీకం కృతజ్ఞుడను. అసలు ఎడ్నా నేను ఆరేళ్లయి వేరుపడ్డాం. మీ ఆభీష్టం తెలియజేస్తే- సామానులు సర్దడంలోను, ప్రయాణసన్నాహంలోను నా శక్తివంశనలేక సహాయపడెదను. జబాబుకు ఎదురు చూస్తూన్నాను. చిత్తగించవలెను. భవదీయుడు, విలియం మేరీవేల్ బెన్నెట్టు, ఎం ఏ. ఆక్సుఫర్డు.”

“ఇదేమిటి శాస్త్రీ! కథడ్డంగా తిరిగింది?” అన్నా నేను. కొంచెం ఖంగారు పడుతూ— “నేనూ అలాగే అనుకున్నాను పుత్తరం చదవగానే— మహా కోపం

వచ్చింది. వెంటనే జవాబు వ్రాద్దాం అని కాగితం కలం తీశా... “నీకు అతి తొందర. ఓ శాస్త్రీ!” ‘ఆలస్యం ఆమృతం క్షమం’ అన్నాడు. ఆలస్యం చేయకుడంవల్ల విషం అంతా అశుభం అయిపోయిందిట! ఆలోచించి నురునాడు వ్రాసి వుండ కూడదూ?” అన్నా. “మహాపురుషులు ఒక్కలాగే ఆలోచిస్తారట! నేను అంతే చేశాను. ఆ సాయం కాలం జవాబు వ్రాసి బెన్నెట్టు గదిలోపడేశా. ఇదిగో - నా జవాబు చదువు” అన్నాను. నేను అతి ఆత్మతో అందుకుని తడబడుతూ చదివేను... “విలియం మేరివేల్ బెన్నెట్టుగార్కి - వల్లభజోశ్యుల చిన్న చిదంబరశాస్త్రీ వ్రాయు శుభలేఖార్థములు : ఆర్యా! మీరు వ్రాయించిన జాబుకు వందనములు. మీ భార్య ఎడ్నాతో లేచిపోవడానికి నాకు ఏమాత్రపు ఉద్వేగములేదు. ఇంతకీ ఎడ్నా మీ భార్య కాదని నాకు తెలుసు. మీ అర్ధాంగి గ్వెండొలైనుహాకిచ్చు - ఛికాగో, 856 జప్పల్ సన్ వీధిలో జిమ్ హంక్స్ సుతో నివసిస్తుంది. మీ మూడోభార్య - డొరథీ ఫిల్కింగుటన్ - తన్ను మోసగించి, అబద్ధపు వివాహం చేసుకున్నందుకు మీ మీద క్రిమినల్ చర్య తీసుకోడాని కని కింగ్సుప్రోక్టుకును కోరింది; మీకీ సంగతి ఇంకా తెలియదనుకుంటాను. చిత్తగించ వలెను. విధేయుడు - వ. చి. చిదంబరశాస్త్రీవ్రాలు”.....

“వహవ్యా. శాస్త్రీ! నీకీ మిడతంభాట్లు చేతిలో ఎల్లాచిక్కేడోయి?” అన్నా. “ఎడ్నా కూడా ఆ ప్రశ్నే వేసింది మర్నాడు పుత్తరాలు చూపించీటప్పటికి” అన్నాడు. “అసలు నీకీ చరిత్రంతా ఎల్లా తెలిసింది? ఇంద్రజాలమా — మహేంద్రజాలమా — మోడివా — కనికట్ట — వీరాంబనేయమా?” అని అడిగే. “ఏంలేదూ - మాస్తలాఘవం! ఆవేళ బెన్నెట్టు పనిలోకి వెళిపోయిం తరువాత - అతని గదిలో కెళ్ళా - అతని బల్లమీద “నా స్వంతవ్యవహారాలు” అని అతని దస్తూరీతో రహస్యపు కాగితాలుంటే - అన్నీ తిరగేశా. అతని కథంతా తెలిసిపోయింది — గ్వెన్ హాకిన్స్ - జింహంక్స్ సుతో లేచిపోయి, అమెరికా వెళిపోయిందని తెలుసుకున్నా. ఇంకేముంది. ఛికాగో పై విలాసమున్ను - కోరథీ కేసు నాఖలు చేయబోతూందన్న విషయంవున్ను - వక అల్లిక అల్లే - ఆ పద్మప్రహంలా పడ్డాడు - శ్లేష్మంలోపడ్డ ఈగలాగ చిక్కుకున్నాడు” అన్నాను....

“శాస్త్రీ! రేచుక్కంటే పగటిచుక్క; తిరువనాపల్లి దొంగంటే తంజావూరు దొంగ; పులీ అంటే పులిమీద పుట్ర! నిన్ను చూస్తే భయంవేస్తూందోయి!” అన్నా.

ఎడ్నాగ్నా, యెట్టిన్నీ, రెండురోజులు భయపడ్డారు - నేనూ భయపడ్డాను సుమా - చెప్పకేం. సరే మామూలుగా ఆ నాడం అంతా గడిచిపోయింది. శనివారాది వారాలు వచ్చాయి. సోమవారం చూడుం? బెన్నెట్టు మాయం అయిపోయాడు! బల్ల మీద ఒక చీటీవుంది “ఎడ్నాకు - ఇవిగో - నూటవీధై పానులు - తీసుకో - ఇల్లూ లైబరీ - డేవీ పేర దానపత్రంమాడా ఇక్కడంది ఈ ఉత్తరం నువ్వు చూసుకునే టప్పటికి నేను ఆస్ట్రేలియాకు సహంనారిలో వుంటాను. విలియం మేరివేల్ బెన్నెట్టు

“అని వుంది. ఇంకేంవుంది?” అన్నాడు శాస్త్రీ “ఇంకేం వుండడంయేమిటి? నువ్వు చెట్టుక్రింద పీడరువుకాదా--ఈ దానపత్రాలు సరిగ్గావున్నాయే లేదో చూశావా లేదా?” చూశానోయి తల్లీ! ఆకన్నీ అయాక నాలుగురోజులుండి, నేనూ లండను వెళిపోయాను....“పల్లభజోశ్యుల చిన్ని చిదంబర శాస్త్రీ - నువ్వు భలేవాడవోయ్!” అన్నా చేతులో చెయ్యివేసి. శాస్త్రీ మహదానందం పొందాడు నామాటకీ.

14

అ త డు

శాంతంలో మంచి ఔచిత్యం వుంది. చక్కని ఇంగితజ్ఞానం వుంది. ఎటువంటి సన్నివేశంలోనైనా సరే-హాస్యరసం చటక్కున ఆమె మనస్సుకి తట్టుతుంది. వూరికినే వేళాకోళం చెయ్యడం అని కాదు. ఒకరిని చులకన చెయ్యడం-ఒకరిమనస్సు నొప్పించేటట్టు హేళనచెయ్యడం-వెకిలితనంగా మాట్లాడడం-ఆది సుఖవే. ఆమెలో నాకు కనిపించేదేమిటంటే, ఎంత కష్టసమయంలోనైనా-ఎంతటి, ప్రమాదకరమైన పరిస్థితుల్లోనైనా, అన్నిసంతుల్ని హాస్యరసంతో పర్యాలోనన చెయ్యడం, నవ్వుతూనే ఎంతటి అపాయాన్నే నా ఏదుర్కోవడం-ఎంత, దుర్భరపరిస్థితులనేనా అవలీలగాను మందహాసంతో కొట్టుకురావడం-అదీ ఆమెలోవున్న విశిష్టత. ఎంతటి కారుమబ్బులకేనా తెల్లని జంతు వుండకమానదు. కాని ఆ స్నిగ్ధాన్ని చూడాలగడం, ఆ తెలుపుని చూసి నవ్వు తెచ్చుకోవలగడం-ఏకొద్దిరుంది వ్యక్తులకోగాని వుండదు. నిన్న ఎద్దాకథ చెప్పుతూంటే, ఆమెకో ఎంతో సాన భూతి కనపర్చింది; మళ్ళీ ఆ పరిస్థితులలో వుండే హాస్యవిశేషం కనిపించగానే దాన్ని తేలికగా తరచడం-నాకు మహా సరదాగా కనిపించింది. ఎద్దాన్నూ శాంతంవున్నా ఒకరినొకరు తెలుసుకోవలసిన వ్యక్తులు.

బెన్నెట్టుమీద తనకి ప్రేమలేక పోయాక, అని చేష్టలు తెలిసికూడ ఆతన్నే తనపిల్లడి తండ్రిగా ఎందుకు ఎంచించి అని శాంతం ప్రశ్న వేసింది. నేనూ సరిగ్గా సమాధానం చెప్పలేకపోయాను. ఆవిషయం ఎద్దా నోటంటే తెలుసుకుందాం అని అనేక సార్లు ఆప్పుడు ఆనుకున్నాను గాని చివరకి జంకి అడలలేకపోయాను. బెన్నెట్టుది మంచి స్వభావంకాదు, అని తెలిశాక ఆతనితో పూర్తిగా సంబంధం తెంచుకుని మరెక్కడికేనా వెళిపోయింటే-ఆతనిమీద భ్రమ పోయివుండను అన్నా నేను. “ఎద్దా ఏదో తప్పిదంచేసిట్టున్నా - పాపం ఆ నిమిషానికి ఏభయలోనో, భ్రాంతిలోనో పడిపోయి అట్లా చేసిందీ అని నవ్వున్ను, నీబోటి మొగాళ్లు అనుకోవచ్చు. నేనే ఆమెస్థానంలో

వుంటే, ఏం అనుకుంటానో తెలుసునా? పిల్లలు కావాలని ఎలాగా నిశ్చయం చేసుకున్నాను. దారంట పోయేవాడితో నా కోరిక చెల్లించమని ఆడగలేనుకద! శ్రీ కేం, పురుషుడికేం, సిగ్గు బిడియూ సమాజం. ఇంతకీ-మొగాడి చెడు స్వభావం, పాడలవాట్లు పిల్లల కబ్బుతాయేమో ఏం బుద్ధి? - అని భయపడడం అసందర్భం. తల్లిదండ్రులు తాత, ముత్తాతల యొక్క శరీరలోపాలు-అంటే - తల వెండ్రుకల రంగు-గిరజాల జుట్టు - పిల్లి కళ్లు - రేచీకటి - అంటు జబ్బులు - ఈ పోలికలేనా “అబ్బే అవకాశమే” వంశ కపారంపర్యా వుండవచ్చు. ఇక స్వభావాలు, గుణాలున్నా - పండితులకు శుంఠలు, ఆశ్రమ వాసులకి పోకిరీలు, ఉత్తమ కుటుంబాల్లో రాక్షసులు, దేమశ్శకి రాకాసులు పుట్టడం అందరికీ తెలుసు. ఇంతకీ నా పిల్లలకు పెంచడంలో బెన్నెట్టుకి ఎటువంటి ప్రసక్తి వుండదు. అంచేత వాళ్ళ స్వభావమొద అతడి తాకిడిగాని, వత్తిడిగానిఉండదు. ఆ భారం, ఆ బాధ్యత అంతా నాదే. అంచేత ఎన్ని విధాల ఆలోచించినా బెన్నెట్టుని కోరడమే సబబు, అని అనుకుంటాను” అని అంది. కళ్లు మూసుకుని దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తూన్న శాంతాన్ని చూస్తే, ఆ మనస్సులో ఎంతటి నిశ్చలత్వం, ఎంతటి నిశ్చయం ఇమిడి వున్నవో కదా! - అని నా కనిపించింది.

ఈ ని తనుకూడా ఆ పరిస్థితిలో వుంటే, ఏమై “యినా సరే శాంతం మానసం గల హిందూ శ్రీ అడడం చేత, మరి అటువంటివాడి దగ్గరనుంచి ఉత్తరక్షణంలో వచ్చేసి, పుట్టింటికో అన్నదమ్ముల దగ్గరకో వెళిపోయి తలదాచుకుంటుంది. ఎద్దా అంటే నాకెంతో గౌరవం. ఇప్పటికీ ఆమెను తల్చుకున్నప్పుడల్లా నాకెంతో సంతోషంగా వుంటుంది. కాని మన దేశం, మన నాగరికత వేరవడంచేత-శాంతం ఎద్దా లాగు ప్రవర్తిస్తుందని సనేమిరా- నేను మాత్రం నమ్మలేను. తను ఎన్ని ఖయల్లు చెప్పినా. నేనేనా ఇంగ్లండ్ లో అన్ని సంకల్పాలు పెడిపినా, నేను బెన్నెట్టులా ప్రవర్తించ గలనా? మన సమాజం - మన సంస్కృతి - మన సాంప్రదాయం అసలు వేరు. అధ్యాత్మికంలోనూ అర్థికంలోనూ, లౌక్యంలోనూ - నాళ్ళ ప్రమాణాలు, మన ప్రమాణాలు వూర్తిగా వేరు. ఈ మాటే నేనన్నా. ఒక సంగతి చెప్పే. మా కోనసీమలో ఒక డిప్టీ కలెక్టరు గారుండేవారు. బహుయోగ్యుడు. ముక్కుకు నూటి గా పోయేవాడు. కలెక్టరు దగ్గరనుంచి రివెన్యూబోర్డు మెంబరు వాకా కూడా ఆయనంటే గడగడాటూ గౌరవమన్న పిత్రార్జునం నూరేకరాలు-ఇల్లా - పాడి పంట. ఐతే, ఆయన భార్య మాత్రం ఆయన్ని కాల్చుకు తిండేది. ఇంట్లో సౌఖ్యం నున్న. మేం అందరం ‘ఏంఖర్మం ఈయనకి - ఆవిడని ఏ కూతురి దగ్గరకో పంపెయ్య కూడనా? పుట్టింటిలోనే వుండ మనకూడదా కొన్నాళ్లేనా?’ అనుకునేవాళ్ళం. చిన్నతనం మాకే తెలుస్తుంది? ఆయన దేముడు కనక అలాగే సరికెట్టుకు పోయేవాడు. పదిమంది పిల్లలు. ఆయితే నేం-వేదాంతి అవడంచేత లౌక్యంలోవున్నా, సంసారం అంటే విరక్త ఆయనకి. గొప్ప కర్మయోగి. ఆయనంటే నా కిప్పటికీ గౌరవం.

“విరక్తి అంటే నేనొప్పుకోనోయ్!” అంది శాంతం. “నిస్సహాయం. అంతేకాదు. లౌక్యంలో సంవరిస్తున్నాడా-పరువు, మర్యాద, గౌరవం, ప్రతిష్ట ఆయనకి అవసరం.

తన స్వేచ్ఛ తనవ్యక్తిత్వం నిలబెట్టు కోవాలంటే, ఆవిడగారిని వేరు పెట్టేయ్యాలి. ఫలానావారు భార్యను వదిలేశారు అని అంటే-ఆయనకి అపకీర్తి కాదా? తల యెత్తుకుని తిరగ్గలదా? ఇంకా- తరతరాన్నించీ వస్తున్న భావాలు మన్ని వదలవు. ఆవిడ దాడిని ఏదుర్కొని తనవ్యక్తిత్వాన్ని నిలబెట్టుకోవడమా? లేకపోతే ఆవిడకే లొంగిపోయి మర్యాద, గౌరవం నిలబెట్టుకోవడమా?— అన్న మిమాంసలో ఆయనకి రెండవ మార్గమే సుకువు అనిపించింది. ఆ వేదాంతం, విరక్తిన్నీ తమకి తెలియకుండానే మేధావులు అవలంబించే ఆత్మవంచన-ఇంగ్లీషులో “ఎస్కేపిజమ్ అంటారు” అంది శాంతం.

“ఎడ్నా-బెన్నెట్టుల సందర్భంలో నాకొక సందేశం వుంది. పురుషుడు ఎంత క్రూరంగా వుంటే - స్త్రీ ప్రేమ అంత హెచ్చు అంటారు. దానికేం అంటావు?” అన్నా.

“నువ్వింవాక సోమయాజులుగారు సోమిదేశమ్మగారి కథ చెప్పావా : నే చెప్తా విను-ఆదెమ్మ - ఆదినారాయణ కథ. మనం ఆశ్వాసు పేటలో వున్నప్పుడు - మనింట్లో లక్ష్మి అని పనిచునిషి వుండేది. నీకు జ్ఞాపకం వుందో లేదో. ఆదెమ్మ దాని కూతురు. పిల్ల పద్దెనిమిదేళ్ళది - దబ్బుపండచాయ - మంచి యేపరి. మూడోఫారం వరకూ చదివించింది. ఒక మోటారు మెకానిక్కుకిచ్చి పెళ్లిచేసింది. నాలుగు నెలలు హాయిగా వున్నారు. అక్కడనుంచి ఆ ఆదినారాయణ రోజూ తాగి ఇంటికి రావడం - రాత్రి ఒంటిగంట రెండు గంటలికి పెళ్ళాన్ని పట్టుకు చావబాదడం, ఆదిమొగ్రో అనియేడుస్తూ తల్లి దగ్గరికి రావడం. తల్లి దాన్ని ఓదార్చి మంమామాకు రాసి తిండి పెట్టడం. మళ్లా సాయంత్రం అయ్యేసరికి, ఆదెమ్మ వాడిదగ్గరికి పోవడం, తాపులు తీరడం, పుట్టింటికి రావడం. రాత్రిపూట మళ్లి ఆదెమ్మ-ఆదినారాయణ దగ్గరికి-యధాప్రకారం. ఇలా జరుగు తూంది. లక్ష్మి రోజూ నా దగ్గరకొచ్చి సాద, “ఎంతచెప్పినా వినిదమ్మ. వాడిదగ్గరికి వెళ్ళడం ఎందుకు? దెబ్బలు తినడం ఎందుకు? ఏ కలో సెంజో-మాతోకూడా తిందువు గాని, వచ్చి వుండిపో అంటే; ‘సరే’ అంటుంది. మళ్ళీ ఆ సాయంత్రం అయ్యేసరికి, వాడేం మందు ఇల్లేడో, మళ్ళీ వాడి దగ్గరికే తయారు. ప్రాణం విసిగి పోతూండమ్మా-వాణ్ణి వదిలేయదు; మా దగ్గర వుండదూ. దాని కేదేనా బుద్ధి చెబుమరూ అమ్మా” అంటూ నాదగ్గర మొర్ర. “అయ్యగారి దగ్గరికి వెళ్ళి చెప్పవే - ఆయన సలహా ఇస్తారూ” అన్నా. “అయ్యగారి దగ్గర కెందుకమ్మా! ఒతుకు తెరువు పుస్తకంలో వుంటుందమ్మా!? బారిష్టరుగారు పుస్తకాలు తిరగేసి సలహాయిస్తారు. మీకైతే ఆడంగులు. కష్టం సుఖం మీరు తెలిసినవారు కనక మనసిచ్చి మాట్లాడుతారని నా-శ-అమ్మా” అంది... “అలా అంది టోయి నా గురించి నిజంగానూ? దీనిల్లు ఒంగారంగానూ?” అన్నా నేను ఆశ్చర్యపడి. “సరే అని ఆదెమ్మని రమ్మని ఖబురుచేస్తే ఒక నాడు వచ్చింది. ‘రా-కుచో’ అన్నాను. కాఫీ, ఫలహారం ఆమెతో నేను కూడా తీసుకున్నా. నింపాదిగా ఆడితే: ‘పోనీ-మీ అమ్మదగ్గర కొచ్చేకూడదా? లేదూ మాయింటికి వచ్చేయి. ఆతను నిన్నింత ఆనాదరణ చేస్తూంటేనూ, అన్నా. ఏమంది తెలుసునా శాస్త్రీ? “కా-తమ్మగారు - చాలా వందనా:మ్మా మీ సలహాకీ! మన పెరటి వీధిలో పంతులుగారున్నారు. ఆయన భార్య సాక్షాత్తు గారీదేవి. అటువంటామెను ఆయన రోజూ వకకొట్టడమా, తిట్టడమా, చివరకి వాతలు

పెట్టడంకూడాను. నేను నా కళ్ళారా చూచాను. ఆమెకుకూడా మీరీ సలహావేయిద్దరూ!" అంది. నేను నిర్భాంత పడిపోయాను. ఆదెమ్మ అంటే : "కుమించండమ్మా! కొడుకూ తిడుతూంటే, ప్రేమ, మోహం వక్కనాటికి నిలవ్వు అమ్మా! అయితే - ఆడపిలుగులం ఎక్కడికి పోగలమమ్మా డబ్బులేక వకరిమీద ఆధారపడిం తరవాత? తల్లి తండ్రులకి, తోబుట్టువులకి - మీలాంటి స్నేహితులకీ కూడా బరువై పోతాం! స్త్రీజాతి బతుకే అంతయి పోయిందమ్మా! అతని దగ్గిరపడి అతనికి వుపచారం చేస్తూ వుంటే, ఎంత కొట్టినా, బతుక్కి వం నింకడ వుంటుంది. లేకపోతే అందరూ ఆడదాన్ని చులకనచేస్తారు. అందులోకీ - వీధిలోపెట్టేసి మన ఆడవాళ్ళేమ్మా! డబ్బుకొసం వకరిమీద ఆధారపడకుండా వున్నామా - మన బతుకు మనం బతుకొచ్చు!" అంది. "అమ్మా, అమ్మా! అంత తెలివి తేల్లేల్లా వచ్చామాయ్ - పని మనిషి కూతురికి?" అన్నా నేను. శాంతం అంది : "మీరందరూ చేసేతప్పు అదే. ఈ నాడు స్త్రీ అన్న దానికల్లా ఇదే సమస్య. కొటీశ్వరుడి భార్యకానీ, కూలిచేసుకుని బతికే ఆడది కానీ, నాలాంటి ప్రాధెసరు కానీ. స్త్రీకి ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యం లేకపోయేకంటే వురిపోసుకుంటే మేలు!" అంది. "అయితే, మనుషర్నూ శాస్త్రం, మితాక్షరం, భారత చరిత్ర, ఆర్యసాంప్రదాయం అంతా మార్చేయమంటావదూ? ఆడవాళ్ళకి కూడా పితృస్వామ్యం రావాలంటావు?" అన్నా నేను నవ్వుతూ. "దానంతట అదే వస్తుందిలే!" అంది శాంతం. "ఈ జగన్నాథరథం - దానంతట అదే కదులుందంటావు! అయినా - "లా" మార్పడం, చాలా కష్టం. ఎన్నో చిక్కులున్నాయి. ఎన్నో ఆలోచించి చెయ్యాలి అన్నా. "లా" వక గాడిదఅన్నాడు ముసలితాత సామ్మెల్లరు. బారిష్టరు గారూ, క్షాపకం వుంచుకొండి" అంది శాంతం-నవ్వుతూను నన్నో నెట్టునెట్టి! .. ఆమె నవ్వు మాయం అయిపోయింది. కళ్ళలో గొప్ప తేజస్సు. గొంతులో తీక్షణం. మాటల్లో ఉత్సాహం "ఈ మహారథాన్ని నడిపిస్తూన్నది కూరమైన ఆదిశక్తి. రథం కదిలే భూమి చలించిపోతుంది చక్రాల కింద కొట్టానుకొట్టా కలేబరాలు. రథ చారలు రక్తధారలు. ధనం ధర్మం ధ్వంసం! కొత్త దేముల్లు, కొత్త ధర్మాలు, కొత్త సత్యాలు! నూతన మానవుడు నూతన ప్రపంచం నూతన ధనం! రామరాజ్యం, సర్వం శ్రీ జగన్నాథం!" అంది... నేను యెగని శాంతం! ఆమె మాటలు విని నాకు ధయం వేసింది...

15

ఆ మె

శాస్త్రీ ఎవరినైనా సులభంగా నమ్మేస్తాడు. అంత ఎదురుదనం మరేమైపోతుందో! వారం కోజులై చూస్తునేవున్నాను. పనిషి బెంబేరిల్లి పోయూన్నాడు - తేల మాపులు - ముఖంలో రక్తంలేదు - అన్నం సాయించకపోవడం - మాట చెబితే పరధ్యాన్నం - చిన్న చక్కడికే తుళుక్కుపడడం - అన్నిటిమీద విరక్తి. కోజూ అడుగువాం అయికుంటూనే యేకోజు కారోజీ మర్చిపోతూ వచ్చాను. ఈవేళ మరి

కడుపులో దాచుకోలేక చెప్పేడు పాపం! చెప్పతూన్నంతసేపూ కళ్ళంట ఏకధాతే - నోటంట మాటలు తడబడడం! జవిలి వ్యాపారస్తుడు రంగయ్య శెట్టికి శాస్త్రీకి చాలా స్నేహం అని నాకిదివరకే తెలుసు. రంగయ్య చెట్టి బ్యాంక్ లో పదివేల రూపాయలు అప్పు తెస్తే అందుకు తను జామీను వున్నాడుట. రంగయ్య వాయిదాలు కట్టకపోతే బ్యాంక్ వాళ్లు శాస్త్రీ ఖాతాలో జమవున్న పన్నెండు వేలూ అసలు వడ్డీల కింద వసూలు చేసేసుకున్నారుట. గోరుచుట్టుమీద రోలిపోటులాగు వాటాలదళారీ గిరిధారీదగ్గర శాస్త్రీ పదివేలు దాచుకున్నాడుట. అతను కాస్తా శాస్త్రీ తాలూకు సొమ్ము వాడుకుని కిందటి నెల దివాళా లీశాడుట. “నేనింక యే నుయ్యో గొయ్యో చూసుకోవాలి - శాంతం!” అంటూ యేడవడం మొదలెట్టాడు. శాస్త్రీ మాటలవిని నాగుండె బద్దలైపోయింది. నేను కాస్త ధైర్యం తెచ్చుకుని: “ఇంతేనా? ఇంకా యేం ప్రమాదం జరిగిందో అనుకున్నాను. దీనికే నువ్వెంత ఆధైర్యపడిపోతే యెలాగు? నా ప్రావీడెంటు ఫండు ఐదువేలూ - అమ్మనాకు పెళ్లినా డిచ్చిన పదివేలూ బ్యాంక్ లో నాపేర ఆలాగేవున్నాయికదా. ప్రధానంనాడు నవ్వు నాకిచ్చిన వజ్రాల దుద్దులూ ముక్కుపుడక కెంపులగాజులూ ప్లాటినం వుంగరం - పెళ్లికి నువ్వు చేయించిన నాలు - అవి అన్నీ మొత్తం యెంతలేనన్నా మరో పదివేలుంటాయికదా. ఇంత డబ్బూ మనం యేంచేసుకుంటాం? దీనిలో పదోవంతు లేనివాళ్లు ఎంతమంది ఉన్నారకారు? వాళ్ళందరి ముందూ మనం కోటీశ్వరులమే!” అన్నా. “అసలు మనకీ పెద్దకారు ఆనవసరం. ఇప్పుడు దాన్ని అమ్మేసి - నెమ్మదిమీద ‘బేబీ ఆస్తిను’ కొనుక్కోవచ్చు. నాలుగు రోజులు క్లుప్తంగా గడుపుకుంటే - ఆ తరువాత రెండు పెద్దకేసుల్లో నువ్వు సంపాదించి పాశేస్తావు!” అన్నా. “యీ బంగాళా -” అని తడబడుతూ అన్నాడు. “లింగు లింగుమని మనం ఇద్దరం - యింత పెద్ద బంగాళా మనకి ఎందుకని నేను రెండు మూడు నెలలై అనుకుంటూనే వున్నాను. చిన్న యిల్లే మ కి యిమ్ముగానూ సమపాయంగానూ వుంటుంది. మొన్న నెవరో సి నీ మా వాళ్లు 2019 అడ్డకిస్తారా అంటూ వచ్చారు” అన్నాను. “నిన్ను చాలా అన్యాయం చేశారు. నన్నెప్పటికీనా క్షమించగలవా - శాంతం?” అంటూ నా రెండు చేతులూ పట్టుకుని తన కళ్ళకద్దు కున్నాడు. “అదేమిటా పిచ్చి మాటలు - శాస్త్రీ? నవ్వు నాకూ - నేను నీకూ వుండగా - ‘మనకేం లోపమోయ్!’ అన్నా ... రాత్రి యేమీ తినకుండానే పడు కుంటానన్నాడు. సముదాయించి వెండి గిన్నెలో యింతచారూ అన్నం మజ్జిగా అన్నం పిసికి బలవతిం చేసి పట్టేను...

పొద్దున్న శాస్త్రీని కచేరీకి పంపించేసి - చేతినిండా పని కలుగజేసుకుంటేనే గాని ధైర్యం నిలబడదని ఆ సి నీమా వాళ్ళకి తెలిసినచేసి వెంటనే యిల్లు మాడడానికి రమ్మన మన్నాను. నాలుగు కార్లమీద వచ్చారు. ఇద్దరు తారలు. తారల వెంట తోక చుకచుక్కల్లాగు - డైరెక్టర్ నూడియో ప్రాప్రయిటరు! వారితో కూడ వందిమాగధులు భట్రాజులు, పరివారమున్ను. బంగాళా అంతా మూలమూలలా చేసేశారు. ఇంట్లో అమర్చిన కుర్చీలు సోఫాలూ మేజాలూ తివాచీలూ దీసాలూ - అన్నిటినీ తనిఖీచేసేశారు.

తారలూ నూర్య చంద్రులూ నిలువుటద్దాల్లో ఒకరి నొకరు చూసుకుని అదే మురిసిపోవడం - నన్ను ప్రేక్షకజనం కింద కట్టేశారు! తక్కువల ప్రహేలందరూ ముచ్చాల్లా పోఫాలూ 'స్వింగులు' మచ్చుమాడడానికి వాటిమీద గభీగుభీయని గంతులేశారు. అయ్యో! యీ నాజూకు వస్తువులని కష్టపడి చేయించుకున్నామే. యీ మోటు మొల్లకి అద్దె కిక్కినమా - అని నాకు యేడుపు వచ్చింది. వస్తువులమీద ఇంత వ్యామోహములు. డక్కుడదని పించింది. సామానులతో సహా అద్దె రెండువందలరూపాయలకినిర్ణయించి రేపే దిగేటట్టు యేర్పాటుచేసి ముందుగానే నెల అద్దె రొట్టెల వనూలు చేసేశాను. నాకర్లందరికీ నెలరోజుల వ్యవధి యివ్వకుండా పని-మానిపించేస్తున్నందుకు నెలదీతం అదనంగా యిచ్చేశాను. తానా : కారుకూడా అమ్మేశాం. తిరువళ్ళక్కణ్ణిలో మేడ భాగం అద్దెకు తీసుకున్నాం - నల్లభైరూపాయికి. శాస్త్రీ కొద్దనుంచి మధ్యాహ్నం కొత్తయిల్లు చూడడానికి వచ్చాడు. టాక్సీమీద - టాక్సీవాడికి రూపాయి యినాం ఇచ్చాడు! భారీతనం ఆలవాటైపోయాకమానుకోవడం మహాకష్టం! మేడభాగంబాగానే వుంది. ఎల్లెక్ట్రిక్కు దీపాలు లేకపోయినా మేకమీద కుళాయివుంది - అదే పదివేలు. క్రింది భాగంలో ఇంటివాళ్లున్నారు. చేపాకులో గురుస్తా. బ్రాహ్మణకొంప - అంతేచాలు!...

సాయంకాలం అంతా యిల్లు సర్దుకోవడంతో శురిపోయింది. పాపం శాస్త్రీ క్లబ్బుకి వెళ్ళలేదు - కాఫీపెట్టుకు తాగాం. శాస్త్రీ వకగాజుగిన్నె పళ్లెం యెత్తేశాడు. నేను ఉచ్చా విరుడ బెట్టేశాను. రాత్రియరి మంటచేసుకోలేదు. శాస్త్రీ బాపట్లహోటలు నుంచి భోజనం తెచ్చాడు. "శాస్త్రీ! అజ్ఞాతవాసంలో వుండి కందమూల ఫలాయితని గాలిమీద బతకొచ్చుకాని-యీ భారం తనిబతకలేంవోయ్!" అన్నా. అప్పుడు జ్ఞాపకం వచ్చింది - అమ్మయిచ్చిన అలమండ అంటుమాడి తాండ్రమాట. కావిడెపెట్టెతీసి నీసాలోనుంచి రెండు తాండ్ర అమ్మలు చప్పరించాం. "అజ్ఞాతవాసం ఇప్పుడు బాగుం దోయ్ - శాస్త్రీ! నీతాగాములు - ద్రౌపదీ పాండవులు - నలదమయంతులు - నీ. యే ప్యానెన స్త్రీ.." అంటున్నాను ".. దమ్మిడిలేని బారిష్టరు!" అని పూర్తిచేశాడు శాస్త్రీ. ఇద్దరు నవ్వుకున్నాం... "చర్ మోహనరంగా-నీకు యెవ్వారులేరు. నాకూ యెవ్వారు లేరు" అని కలిసి నవ్వుతూ పాడుకున్నాం. నవ్వడానికి శక్తివుంటే ఎంతటి కష్టాల నైనా ఆకుతూ పాడుతూ ఎదుర్కోవల మనకున్నాం.

16

అ త దు

నేను నీచులో వున్నప్పుడు మాతో యూనివర్సిటీలో చదువుకుంటూన్న ఆద పిల్లలినీ, కచ్చెరీలలోనూ అంగళ్లలోను పనిచేస్తూన్న స్త్రీలనీ చూసి : "వీల్లెప్పుడే నా పెళ్లిళ్లు చేసుకుంటారా? చేసుకుంటే సంసారాలు చేసుకోగలరా?" అని అనుకునే

వాడిని. వాళ్లతో మాటాడినప్పుడుకుడా : “మీరు స్వతంత్రం మరిగినవాళ్లు. మగ వాడికి సేవచెయ్యడం - పతిని దైవంగా పూజించడం - పిల్లలిని పెంచడం - కాపురాలు చక్కబెట్టుకోవడం - మీకెక్కడ చేతనవుతుంది?” అని అంటూండే వాడిని.

ఆ అభిప్రాయం మార్చుకోవలిసాస్తోంది. పరీక్షలు ప్యాసవడంలో నాకేం తీసి పోలేదు శాంతం. అయినా - ఆ కూడిక చూస్తే ఆశ్చర్యం వేస్తుంది. వెంటనే ఒంగళా అద్దకిచ్చేసింది. నాకగ్లకి జీతాలిచ్చేసింది. కారు ఆమ్మకం కోసం పత్రికలో ప్రకటన వేయించింది. ఏమి చకచక! ఒక్క చకచకేనా? ఆ ధైర్యం - ఆ జౌదార్యం - ఆ శాంత చిత్తం - ఆ గడుపుకోవడం - అన్నిటికంటే విశేషం ఆ సంగోషం - అంత కంటే ఎన్నదగినది ఆ హాస్యరసం! నిజంగా నా అంతటి అదృష్టవంతుడు మరియీ ప్రపంచంలో వుండడు!

రోజూ శాంతంతో చెబుదాం అనుకోవడం - తీరా నోటివో కూ నచ్చేరకకి - ఆవిడ నవ్వు ముఖం - కొంటే చూపులు చూసేసరికి - ధైర్యం చాలక - నోరు రాక - రేపు చెబుదాం అని వాయిదా వేసేవాడిని. ఇంకెన్నాళ్లు దాపరికం? - ఆలస్యం చేస్తూ న్నికొద్దీ వెనక జేసుకున్న ఆ కాస్త డబ్బూ అయిపోతే ఇకనేందారి? - అని నిన్న చెప్పేకా. ఆ విడతో చెప్పగానే సహం బెంగ తీసిపోయింది. కాని, నన్నేం తిడు తుందో - యేం నిష్కారాలాడుతుందో అని వుత్తరక్షణంలో భయపడింది. నేను చెప్పింది విన్నమిదట - ఒక్క పల్లెత్తు మాటకాని - వక సాధింపు కాని - వక దెప్పడం కాని - వక ముఖం చిట్టించుకోవడంకాని లేదు - రామ రామ! మీదు మిక్కిలి - నా మనస్సేం చిన్నబోతుందో అని - అరమరుక లేకుండా నాకు ఉపచారం! నేనెప్పటికైనా యెన్ని జన్మాలకైనా శాంతం రుణం తీర్చుకోగలనా అనిపిస్తుంది. ఆమె ప్రేమ తల్చుకుని ముగ్ధుడనై పోతున్నాను!

కారు ఆమ్మకం నిశ్చయం అయిపోయింది. నిన్న సాయంకాలం ఆఖరుసారి కారులో కాసీమోడునుంచి - రాయపురం - మెరీసా - మైలాపూరు - కాకాథోమ - అడయూరు పికారె ల్లాం. అన్నిటికంటే - కారు వదిలివెట్టడం అంటే - కడుపు తరుగుపోయి - కళ్లంట నీళ్లొస్తున్నాయి. గుర్రంమీద రౌతుకుండే ప్రేమ - ఏనుగు మీద మావటికుండే ఆపేషి - స్వంతంగా నడుపుకునేవాడికి తన కారుమీదవుండే వ్యామోహం - వెళ్లాం పిల్లలమీదకూడా వుండేమా అనిపిస్తుంది! కారు నుడుపుతూవుంటే - నా చిత్తం కనిపెట్టి - నన్ను మెప్పించడానికి యెలా పరిగెడుతూందో - ఇదికూడా ప్రాణం ఆత్మ ల వ్యక్తేకాను! - “శబాష్ - బాగా పరుగెత్తావ్ - మిగతా కార్లతో పందెం గెలిచి - నీ యజమాని పరువు నిలబెట్టేవు!” అని దువ్వా లనిపిస్తుంది! కారుమీద వ్యామోహమా - లేకపోతే కారు మీద యెక్కితే వచ్చే దర్జామీద మోనామా? ఏదైతేనేం - నేను కష్టపడి సంపాదించిన సొమ్ముతో - చచ్చువాయిదాలమీద కాకుండా కొక్కంపోసి కొనుక్కున్నాను. నాలుగైదేళ్ళ ‘ప్రాక్ట్సు’ వున్నవాడు ఎవడు కొనుక్కొగలిగాడు? రేపటినుంచీ కారులేకపోతే కాళ్లుకొట్టేసి నట్టుంటుంది!

రెండు పెద్దతోలు పెట్టెలు - కోర్టు కారితాల మూటలు మూడూ - బంగాళాలో వుండిపోయాయని - వాటిని తెచ్చుకోవడానికి వెళ్ళేం. గుండేసినా టాక్సీ దొరకలేను. కారు వున్నప్పుడే తెచ్చుకునివుంటే తీరిపోయి - ఇప్పుడు జట్కాలో వెళితే నామోసి. మాంటుగోడ్డుచెల్లి టాక్సీ తీసుకొస్తావన్నా - కాంతోతో. "టాక్సీ మీద వెళ్ళకపోతే మనకా సినీమా తారలమొంగు చిన్నతనమా యేమిటి? జట్కామీద పోదాం!" అని. ఈ చినుకుల్లో ఆట్టు చీరతో జట్కా యెక్కితే - మళ్ళీ కాంతం ఆచీరె :ట్టుకో అక్కరలే! గోడ్డు చితచితలాగుతుంది. మొగుకు సాయం - అప్పుడే బడినుంచి పిల్లలు స్కూల్కొస్తూ ఆ బుర్రవనీళ్ళలో ఆడుకున్నాడు. ఆ సమయానికే ఎవరిదో చావుబాజా జేగట. పేటలు వమ్మిడిలు జల్లుతున్నాయి. వాటిని యేరుకోవడానికి అనంతశయనం వెంట పిల్లలు కాళ్ళలోపడుతూన్న పిల్లలిని తప్పించుకుంటూ జట్కా యెక్కతూండగా - పక్కనుంచి బ్రదుమని పెద్దకారు - గోడ్డు బుర్రగంతా నా తెల్ల కంట్లాంగూడ విడిచిమ్మిం. యీ కాళ్ళవాళ్ళ అట్టహాసం + హంభాకమున్నూ! రహదారి అంతా వాళ్ళ స్వంతం ముకుంటారు. వాళ్ళకంటికి సామూన్య ప్రజా కారారు కాబోలు! యీ బుర్రద గుడ్డలతో వేషం వేసినట్టున్నాడు. గలీజు నేరంమీద వీళ్ళని సమ్మోగా శిక్షించి అరచండాలు వేసినా పాపంలేదు. శకున మేమీ బాగులేను...

చంకన బొమ్మని జోలకట్టి పూపడానికై నా బాగాలేదు యీయిట్లో. వైపుల్ల నుంచి 'పార్టీ' లెవరేనావస్తే వుండమనడానికి గాని - స్నేహితులని పిలిచి యంత ఫలహారం పెట్టిడానికిగాని - అన్నిటికీ వక్కా నా కదేరిగదే! "ఈమేడ బాగంమీద - వక్కా సిపంకో - అన్ని గదు కీ వెల్తురొస్తుంది - ఎంత సమపాయంగా కట్టిచానో చూడండి!" - న్నాకు యింతి అతను. ఆవును - నిన్నరాత్రి ఆవక్క దీపం వెలిగించే సరికి కాంతం చేతులమీదా చీరమీదా కిరసమానే! కాంతం చీవాట్లు పెడుతూంది - పూరికే దీపం వెలిగించి కిరసమానే దండుక పెడుతున్నానని! కొత్తగా ఆడపిల్లలకీ మొగ పిల్లలకీ కనిపెట్టిన కాలేజీలో ప్రాఫెసరుపనికి దరఖాస్తు పెడతానంటూంది - కాలేజీ స్క్రాల్ల కల్లూ తోడి ఉపాధ్యాయుల మావులూ కాంతంమీద పడడం అంటే నాకేమిటో ఆఘాయిత్యంగా వుంటుంది. వెళ్ళి సుగోక ముందెలాగున్నా - పెళ్ళియాక మాత్రం నాకేమిటో సుతరాం మనస్కరించడం లేదు. మేం లండనులో చదువుకుంటూన్నప్పుడు - మిసెస్సు వైటు "రికార్డ్స్ శిస్తువాదం" గురించి పాఠాలు చెప్పేది. మంచి సౌందర్యవంతురాలేమో - ఆవిడని చూస్తూంటేనే మాకు సరిపోయేది - ఆవిడ చెప్పేది మా చెవుల్లోకి వెళితేదే! పాఠం అయిపోగానే యేదో వక మిష పెట్టుకుని మగపిల్లలందరం ఆవిడె చుట్టూ చేరేవాళ్ళం!.....

కాంతం అంటూంది : "నేనంతటి అప్పరసని కానోయ్ నాయనా!". "ఊర్వశి - మేఃక - తిలోత్తమ - గజ కన్యకలని కలిపి కరగబోసి అచ్చువేసిన పసిడి బొమ్మని - నువ్వు!" అన్నా. కాంతం నవ్వుకుంది "ను-వ్వు-ఉ-ద్యో-గం-చె-య్య-డం-నా కి-ష్టం-లే-దు!" అన్నా.

“ప్రాణనాథా! నీ ఆజ్ఞనే నీరసా వహించెద!” అంది...సాపం! నామాట తీసెయ్యెదు. నిజంగా హిందూ స్త్రీకి పతి అంటే దైవమే కదా!

17

ఆ మె

రోహిణీకార్తి. నిప్పులు రాలతున్నాయి. యీ ఎండకి తోడు - యీ అద్దె కొంపల్లో ఆవకాయ పెట్టడం వకటి. నాకీ-చీవర-చి కాకు-నీరసం-చిస్త్రాణ-ఈ యెండల నుంచే. వీధిలో గొల్లు చెవిని పడితే అసహ్యం. కిందవున్న పిల్లల యేడుపు వింటే అసహ్యం. కంటి మెడ రవికెలు - పెసరకాయ కుట్టు అంటే అసహ్యం. ఎదుటింట్లో బాదుతూన్న సంగీతపు పెట్టె వినడానికి అసహ్యం. శాస్త్రీకి మేజోళ్లు ‘నెక్టయిలు’ అల్లడం అంటే అసహ్యం. మాసిన బట్టలు మూటకట్టడం అంటే అసహ్యం. వంటంటే అసహ్యం. వడ్డించడం అంటే అసహ్యం తిండి తిన్నాక ఎంగిళ్లు పెట్టడం అంటే పరమ అసహ్యం. చాకిరీ చేసుకుని చేసుకుని యేడుపోస్తూంది. ఆడ జన్మ ఆయాక తప్పు తుం నా మరి?...ఎందుకు తప్పుదూ?...ఎలా తప్పుతుంది?...ప్రపంచం తల్లకిందులై తప్పు తుంది!...ఆ ప్రయత్నంలో మనమే తల్లకిందు లవుతామేమో?...అవుతే అవుతాం... అబ్బ! కడుపులో వున్న మాట కాగిరిం మీద పడగానే కాస్త నయంగా వుంది!

...సామాను తెచ్చుకోవడానికి మొన్న బంగారాకి వెళ్లినప్పుడు నా తోలు పెట్టెమాట జ్ఞాపకం లేకపోయింది. ఆవేళ ముసుగు వదిలి. చీకటికుడా పడిపోయింది. జట్కా అబ్బి బండికి దీపం లేదని వచ్చే సేవరకు నిలవనిచ్చాడుకాదు. మా సామానంతా కొట్టు గదిలో పడేసుకుని తాళం వేసుకున్నాం. తోలుపెట్టెలో వున్న చీరకలని పురుగులో కొట్టేస్తాయో - పెట్టెకి చెదేపట్టునో - యెలకలే కొరికేస్తాయో అని భయపడి - తెచ్చుకొంటే నుండిదని - పొద్దున్న భోంచేసి ట్రాములో బంగారాకి వెళ్లాను. పెట్టెతెచ్చుకుని ఇంటికొచ్చేటప్పుడు జట్కాలో వద్దామా అనుకున్నాను. కాని రెండు రూపాయలు వృధాగా ఖర్చు ఎందుకు అనుకుని-వీధి చివరవరకు నడచివెళ్లి అక్కడ ట్రాము కోసం నిలబడ్డాను. అగ్నికత్తెల్ల-నిప్పులు చెరగేస్తూంది యెండ. బంగారా వదిలి వెట్టేసి!రావడం అన్నది వకటి మనసులో బాధిస్తూండెను. దానికితోడు పెట్టె బరువు-పెట్టె నిండా రాళ్లున్నట్టు - జబ్బలాగేస్తుంది. నిలబడి నిలబడి కాళ్లకి రక్తాలు దిగిపోతున్నాయి. పన్నెండు కొట్టేశారు. ట్రాము యెంతకీ రాదు. నాకు కలనాప్పి భరింప శక్యం కాకుండా వుండెను. ట్రాములు అగిపోయాయి - ఇక రావు కాబోలు అని అనుకుంటూంటే వచ్చింది. జనంతో కిక్కిరిసివున్న ఆ ట్రాములో ఎలా ఎక్కానో - వెళ్లికాలేదీ దగ్గర ఎలాదిగానో మరి! నావెంటే - “కూడసాపాడు” పూటకూళ్లమ్మ వకామెదిగింది. ఆమె గంపనిండా - గంపెడు అన్నంగిన్నెల దొంతర్లు - భోజనం పొట్లాలు - నీళ్ళ నీసాలు - అరిటాకులు కట్టులు. ట్రాములోనుంచి ఎలా దింపుకుందో

గంపని - మరి నెత్తిమీద యెత్తుకోలేకుండా వుండెను. వచ్చే జనం పోయేజనం - యెవరిమాన వాళ్లు చూస్తూ వెలిపోతున్నారు కాని - ఆమె కెవ్వరూ సాయం చెయ్యడంలేదు. నాకు తల వోమూల కద్దలైపోతుంది. ముడుతలు పడ్డ ముఖం - చమట వోడుతూన్న చింపిరిజుత్తు - బక్కపోయిన శరీరం-దొడ్డిపోయిన కాళ్లు-వంకర పోయిన చేళ్లు - "ఆలస్యం అయిపోయిందే - భగవంతుడా!" అని గాభరాపడు తూన్న కళ్లు - చూసి నాకు జాలివేసింది. నా పెట్టె నేలమీద వుంచి ఆగంపని ఆమె నెత్తిమీదికి సాయంచేసి - వక చేత గిన్నెల దొంతర పుచ్చుకుని రెండోచేత పెట్టె పట్టుకుని ఆమెతో నడిచాను. బాంబజారులో వకసంకుమొగిని ఆమె ఆగితే అక్కడ మళ్ళీ ఆమె గంపను దింపి - వైక్రావు రోడ్డునే ఇంటికి చేరుకున్నాను. పాపం నేను వెలిపోతూంటే ఆమె నాపావాలు మట్టుకుని తన కళ్ల కద్దకుంది! బరువులు మోసే వాళ్లు - రిక్తా లాగేవాళ్లు - రాళ్లు కొట్టేవాళ్లు - యేమి పేదరికం - యేమి బతుకు-పశువులకంటే కనా కష్టంగా వుండే!

...తిన్నగా మేడమీదికి వెలిపోయాను. కాళ్ళూ చేతులూ కడుక్కోడానికి కూడా ప్రాణం లేకపోయింది. ఆ పెట్టె వకమూల గిరివాటేసి మంచం మీద పడి పోయాను. ఎండలోనించి వచ్చానేమో - ఇంట్లో కొచ్చేసరికి కళ్లు చీకట్లు కమ్మే శాయి. శాస్త్రీ బల్లదగ్గర కూచుని యేవో రాసుకు టున్నాను. నాకు ఆతనూ కని పించలేదు. మంచంమీద తమలపాకుల పల్లెం నున్నం బుడ్డి కనిపించలేదు. నేను మంచంమీద వారేసరికి ఆ పల్లెం ఘెల్లని కింద పడింది. "అబ్బా! నేను రాసుకుంటూ న్నప్పుడే ఇల్లు చక్కబెట్టాలి?" అంటూ విసుక్కున్నాడు. కోపం తెచ్చుకోవడానికి కూడా నాకు ఓపిక లేకపోయింది.

మంచి నిద్ర తీశాను. నాలుగు గంటలకి తెరివి వచ్చింది. తలనొప్పి తగ్గి పోయింది. ఫలహారం కాఫీ తయారు చేశాను. శాస్త్రీ కాఫీ పుచ్చుకుంటూ "అమ్మ తాంజనం రాసుకున్నట్టున్నావు - తల నొప్పిగా వుందా యేమిటి-శాంతం? ఆన్నట్టు బంగారా కల్లావు కాంసు - విశేషా శేమిటి? తారలూ చందమామలూ జాబిల్లులూ ఎల్లా వున్నాయ?" అన్నాడు. నేను జరిగినది చెప్పా "నీ కక్కర లేని పనులు కందుకు వెళ్తావు? ఎందు కొచ్చిందీ లోకం మరామ్మత్తు - వళ్లు పాడుచేసుకోవడమున్ను? ఈవేళంటే ఆపూకు కూళ్లదానికి నువ్వు సాయం చేశావు. రేపెళు చేస్తారు? ఆ మనిషికి ఇదే అలవాటైందంటే - మరునాటినుంచి నీవెంటపడి నీ నెత్తిమీదే గంప పెడుతుంది. ఇక రేపటినుంచి కనపడిన రిక్తావాడి కల్లా సాయంచేస్తూంటే సరిపో తుంది ఎవరి ప్రారబ్ధం వాళ్లు అనుభవించాలి - మనం మధ్య కలుగజేసుకుంటే పాపం కూడాను!" అని చీవాట్లు పెట్టాడు. కాస్సేపయాక "శాంతం! నువ్వు మీ అమ్మని చూసి చాలా రోజులైంది. ఓమాటు వెలితే నీకు సరదగానూ వుంటుంది. అవిడా సంతోషిస్తుంది. వెళ్లొస్తావా యేమిటి?" అన్నాడు శాస్త్రీ!

10

అ త దు

స్మిత్తుమీద అతని పెళ్లాం - మొగుడు క్షణంగా కొట్టి హింస పెడుతున్నాడని విడాకులకు దావా చేసింది నన్ను తనపక్షాన్ని చావాపట్టి - ఈ మధ్య మూడు నాలుగు సార్లు గొనులు నల్లూ కొనుక్కుంటానని పదివేలన్నుని మేరీ అడిగినప్పుడు - తను ఇవ్వడంలే మాటామాటా వచ్చి - తను రెండు దెబ్బలు వేస్తూ వచ్చినమాట నిజమే కాని అదేనా అవయవ ప్రమాదం కాని ప్రాణభయం కాని కలిగించే దెబ్బలు కావు. అదేనా మూడు నాలుగుసార్లు జరిగింది కాని రోజూ కొట్టి బాధ పెట్టడంలేదు. ఇంతకి హైకోర్టుకి " ఒరిజినల్ నైడు జ్యూరిస్టిక్స్ ను లేదు" - అని వాదించ మంటాడు. తోడి బారిష్టరు. వాకాల్తీ పట్టవని యేలాగ నగలు? అంతటితో పూరుకోక - ఈవిడే ప్రవర్తన తీర్చినైందికాదు. వెళ్లికొక ముందు కూడా ఇంటేను - తెలియక వెళ్లి చేసుకున్నాను. ఇప్పుడు వెళ్లిరద్దు చెయ్యకలసింది, అని 'మెట్రి మోనియర్ నైడులో'లో హైకోర్టులో అర్జీ పడేసి - ఇదికూడా నన్నే చూడరున్నాను. నడి వీధిలో యీ కుళ్లు చంఢాలం అలా చాకిరేవు! ఇంతకి నాది వెట్టి చాకిరీ ఆయె!... అయినా దేముడు మేలుచేసి రేపు పొద్దున్న మసలో విడాకుల పట్టమే కనక వస్తే - యీ వ్యాజ్యంలో తర్బీదు మన కప్పుడు బాగా ఉపకరిస్తుంది!

ఆశ్చర్యం - బానుమేరీన్నీ గోమయో జూలియెట్టుల్లాగున్నారనుకున్నా! నేను రెండు మూడుసార్లు మేరీ స్మిత్తుతో వాల్లింట్లో డ్యాన్స్ చేశాను కూడాను. చిత్రం! ఆలోచిస్తుంటే - ఆలోచిస్తూంటే - శాంతం నేనూ హాయిగా వున్నామా అనిపిస్తూంది... లేకపోవడమేమిటి? 'హాయి' 'సౌఖ్యం' అన్నదానికి నిర్వచనం ఏమిటి? నేనూ శాంతం కొట్టుకోవడం లేదు. తిట్టు కోవడంలేదు. రెండుపూట్లా వేళకి వండి పెడుతూంది. నేను సంపాదించిన దానిలో నెలకి నూరు రూపాయలు ఇంటి ఖర్చుకోసం శాంతం చేతిలోనే పోసెస్తున్నాను. ఇద్దరం కలిసి పత్రిక చదువుకుంటాం కలిసి ఖయిర్లు సెప్పుకుంటాం. నెలకోసారి పాటు చేరీకో సినీమాకో వెళుతాం. దానం ధర్మమూనా? కన చిరిగిపోయిన చీరె పాత రవిక ఇంట్లో పనిమనిషికిచ్చినా నేనేమీ అనను. నేను వారానికి బేడమార్పి దమ్మిడీలు ముప్పివాళ్ళకి పారేసినా శాంతం కలు జేసుకోదు. "నీ లోకం మరామత్తు కాస్తకట్టి పెడుదూ" అని నేనూ - "నీ కీలు జిత్తులు నీ ప్లీడరు వాదనలు నా దగ్గర సాగ వోయ్" అని ఆవిడా - ఇలాగు దేని గురించేనా కాస్త మీమాంస పడినా - నేనూ ధూమ్ ధామ్ చెయ్యను. తనూ తలకి వాసిని చుట్టుకుని మూలనున్న నులక మంచం మీద ముసుకుతన్న మూలుగుతూ పడుకోదూ. ప్రస్తుతం కొంచెం ఇబ్బంది పడుతున్నా - శాంతం పొదుపు కూడిక వల్లనైతేనేం - నా ముందు బాగ్రత దురాలోచన వల్లనైతే నేం - కాసింతడబ్బు వెనక వేసుకుంటున్నాం. ఎవరి పనిపాటలు వాళ్లం చేసుకుంటున్నాం - తింటున్నాం - పడుకుంటున్నాం - లేస్తున్నాం - కాలం గడిచిపోతూంది!

సంసారం ఒకటి పోతుంది. ఇక కావలసిన దేముంది? రోజూ శృంగార నైవేద్యం తారాశశాంక విజయం వర్ణించాలా యేమిటి! ఇదే - సౌఖ్యం - ఆనందం - ఖులాసాన్నూ. ఆ! శాంతం నేను హాయి-గా-నే వున్నాం!

పాపం-శాంతం వుట్టింటి కెళ్లి చాలారోజులైంది. నలుగురిలోనూ తిరిగే మనిషి - యీ ట్రిప్లికేనులో పడివుండడం అంటే - కూపస్థ మందూకం లాగుంది - శాంతం! రాజమండ్రే వెళుతావా - శాంతం? అంటే - “ఊ - ఆ” అనలేను. కాని ముఖంలో మాత్రం వెళ్లానని వున్నట్టే కనిపించింది. తోసికట్టేనా పంపించాలి!... అన్నట్టు అట్ట తదియ నాడు నాపుట్టిన రోజుమాటే మర్చిపోయాను! శంకర జయంతి వెళ్లిపోయి! ఈవేళ సృసింహ జయంతి! ఇంగ్లీషు తారీఖునాడు తలంటిపోస్తానని శాంతం అంటే - అమ్మ యెప్పుడూ తెలుగు తిథినాడే తలంటిపోసి పుట్టినరోజు జరిపేది - తదియనాడే పుట్టినరోజు చెయ్యి - అన్నా. తీరా తదియనాడు కుర్రాయిలు కట్టేశారు. ఆరోజే యీ మగనాలికే సాకటి - దాంతో అన్నీ పరగడుపుపోయాయి!

శాంతం వుట్టింటి కెళ్లి తే-సెలవలు నే సెలా వడపడం? సెసీలీ వదినె అన్నయ్య రా-చీరచ్చుకమని నిన్ను నే రాకారు. రంగయ్యచెట్టి గిద్దారీ నా సొమ్ము కైంకర్యం చేసుకోవడంలో నా తెలివిమక్కువకి అన్నయ్యకి నామీద చాలాకోపం వచ్చి చీవాట్లు పెడుతూ వుత్తరం గాకాకు అప్పుడు. అంచేత వాళ్ళదగ్గిరకి వెళ్లడం అంటే నాదగ్గిరకి లోనం అనిపిస్తుంది. పోతే - రాజమండ్రే వెళ్లి తేనో? అత్తగారు రమ్మనడని రాయ కుండానే నేను పరిగడితే బాగుంటుందా - కాస్తేనా బెట్టుసరి వుండొద్దా? అసలు ఇప్పటి సుగతి సందర్భాల్లో అక్కడకి వెళ్లడం మంచిది కాదు. శాంతం నన్ను వెళ్లి చేసుకోవడం అత్తగారికి యేమీ ఇష్టం లేదుట. “డిప్టీ కలెక్టరంత జీతం - మునరబంత జీతం తెచ్చుకుంటున్నావు - ఏ కలెక్టరునో జడ్జీనో చేసుకోకుండా - యెంచియెంచి రకాశ్రీలులేని బారిష్టరుని చేసుకోవడం ఖర్మం యేమిటే నీకు?” అని అంటూ-ది అమ్మ- అని మొదటి రోజుల్లో శాంతం నాతో నవ్వుతూ చెప్పేది. ఇప్పుడు అవిడ మాటే నిజం అయింది. అంచేత అత్తగారు నన్ను తప్పకుండా దెప్పి పోవస్తుంది - నేను తోక ముడుచుకోవలసి వస్తుంది. విశాఖపట్నం వెళ్తాను. అక్కడ తెలిసినవాళ్లు చాలా మందివున్నారు. యీ పోటీ రోజుల్లో వాళ్ళ దరినీ వకసారి మాసి కుశల ప్రశ్న చేయడం మంచిది - లేకపోతే కట్టులు మరొకరికి పంపించేస్తారు.

గాజులపల్లె బందిపోటు కేసులో ప్రత్యేకపు వకాశ్రీ రంగాచారిగారికి ఇచ్చా రుట. మరి అతనిలో యేమివుందని ఇచ్చారో నాకు తెలియదు. నియోగి ప్రపంచంలో వైష్ణవమాయ! సరి-ఇదిక్కడికో మతాబా!... శ్రీపెరంబూరు రాజుగారి అప్పీల్లో - అయినకీ నాకూ పరిచయం లేకపోయినా పిల్చి తనపక్షం వుండమని ప్రాధేయపడ్డాడు. ముందుగా ఒయానా విదువందలు పారేశాడు. పాలని ఆరగించి నీళ్లని వెనుక వుంచేయడం హంసలకి తెలుసును కాని కాకుల కేం తెలుస్తుంది?... వేళకి వచ్చింది చేతికి డబ్బు, శాంతాన్ని రెండవ క్లాసులో ప్రయాణం చేయించొచ్చు. రైలుదగ్గిర స్నేహితులు యెవరు కనిపించినా నా అబోరు దక్కుతుంది!

19

ఆ మె

రేపు రాజమహేంద్రవరం ప్రయాణం - అచ్యుత్దగ్గరకి! “కోర్టునుంచి నాలుగు గంటలకే వచ్చేసి నీ సామాను సర్దివేడతాను” అన్నాడు శాస్త్రి. ఆరుగంటలు దగ్గరవుతూంది - ఇంకా శాస్త్రి రారేదేమీ - అని నేను రెండు మూడు సార్లు వీధిలో కొచ్చి తూసి మళ్ళీ ఇట్లోకి వెలిపోతూవచ్చాను. సాధారణంగా అన్న వేళకే వస్తాడే. మరేం ప్రమాదం జరగలేదు కద - అనిగాభరాపడుతూ రుక్మా తుంచు క్షీరాబ్ధిపట్టు చీర మడతపెట్టి పెట్టెలో పెనుతున్నాను - వీధిలో పది పదిహేను మంది మాట్లాడుతూన్నట్టు వినిపించింది. గుండెల్లో దడ ప్రారంభం అయింది. కాళ్లు గడ గడ వణకడం మొదలెట్టాయి. ఆలాగే మేడ మెట్టుదిగి వీధి గుమ్మంలో కల్లాను.

గుమ్మంలో జనం. ఇంటి ముందు జోడుగుర్రాలబగ్గీ - బగ్గీలో నుంచి దిగుతున్నాడు ఒకాయన - ముఖాన్న పెద్దఅంగారు బొట్టు - వజ్రాల తమ్మెట్లు - మురుగులూ వుంగరాలు - చెంగావి పంచె - పట్టు అంగరఖాకోటు - జల్తారువాణీ - ముఖుల్ టోపీ మెల్లో వజ్రాలు కంపులతోను తాపించిన బంగారపు రుద్రాక్ష వూస. నెట్టిగారివెంట దిగింది ఆయన భార్య - బజారను చీర - ముఖాన్న అర్ధణా కాసంత కుంకుంబొట్టు. అంతే కనిపించింది. మిగిలినవంతా - వజ్రాలు కంపులు ముత్యాలు బంగారమున్ను. ఆవిడె చంకని ఆరేళ్ల కుర్రాడు - వొంటిమీద గులాబీ రంగు శాలువ - తలమీద పసుపుచ్చ జల్తారు తురాయి టోపీ - కాళ్లకి వూలు మేజోళ్ళు నల్లటి తోలు జోళ్ళు. వాళ్ల వెంట శాస్త్రి! నేనతన్ని మొదట పోజ్చుకోలేక పోయాను. చలికాలంలో గుర్రాలమీద వేసే కంబళితో వొళ్లంతా కప్పేసుకున్నాడు - తలంతా తడిసిపోయింది - పంట్లాంకొసల నుంచి నీళ్లు కారుతున్నాయి - జోళ్లనిండా తడి యిసక....

ఈ దృశ్యం చూసి యేదో గొప్ప ప్రమాదం జరిగిందని తోచి శాస్త్రిని కాగ లించుకున్నాను. “ప్రమాదం యే జరగలేదు - శాంతం! నేను త్వరగానే వున్నాను” అన్నాడు శాస్త్రి. అతని గొంతుక చెవిని పడింది - అప్పుడు నాగుండె దడ ఆగింది. అప్పుడా నెట్టిగారు చెప్పాడు: ఆయన, ఆయన భార్య, పిల్లాడు తిరునలిక్కేణి సముద్ర పొడ్డుకల్లారుట - వీరు రేడియో సంగీతం వింటూంటే పిల్లాడు ఆడుకుంటూ వీళ్లలో కళ్లేసరికి కరటాలు లోపలికి లాగేశాయిట, పిల్లా డెక్కడికి వెలిపోయాడో - అని వెతుక్కుంటూ వీళ్లు నీటిదగ్గర కొచ్చేసరికి - యేమంది? కుర్రాడు నడి సముద్రంలో మనిగిపోతున్నాడు. తలమాత్రం కనిపిస్తుందిట. జనం అంతా మూగేరట - తల్లితండ్రులు యేడుపు విని. ఇంకెట్లో ఆమాకలోనుంచి శాస్త్రి తోనుకుంటూవచ్చి -

కోటు బోళ్లు విప్పి పారేసి - అమాంతంగా కెరటాల్లోకి దూకేడుట. పది నిమిషాల వరకూ పిల్లాడూ శాస్త్రీ లిద్దరూ సముద్రంలో మాయం అయిపోయారుట. సరి ఇంకేముంది - సముద్ర దేవత ఇద్దరినీ తన కడుపున పెట్టుకుందని జవం అంతా - భోరుమని యేడుపులు ఆరంభించారుట. అంతట్లో పిల్లాడిని వకచేతితో వైకి పట్టుకుని రెండో చేతితో బారువేసుకుంటూ కోబుతూ శాస్త్రీ వొడ్డుచేరుకున్నాడుట!

జరిగిన సంగతులు చెబుతూన్నంత వేళూ భార్యా భర్త లిద్దరూ శాస్త్రీ పాదాలు నాపాదాలు పట్టుకుని వక్కటే నమస్కారాలు చెయ్యడం. "లేకలేక వక్కడే పిల్లకాయ అమ్మ మాకు! అయ్యగారు పిల్లకాయని రక్షించి మా కుటుంబాన్ని నిలబెట్టాకమ్మా! వచ్చే జన్మలో మీ కడుపున పుడతాం అమ్మా! మా చర్మాలతో మీ ఇద్దరికీ చెప్పలు కుట్టించి ఇచ్చినా మీ రుణం తీర్చుకో లేమమ్మా!" అని వకటే దణ్ణాలు పెట్టడం! అబ్బాయిని మా కళ్ళమందు సాష్టాంగ పడమన్నారు. శాస్త్రీని పేరు అడిగి చిదంబర నటరాజస్వామివారికి బంగారు కిరీటం చేయిస్తామని పిల్లాడి తలమీద వొట్టేసుకున్నారు. పెట్టిగారు తన కేబులోనుంచి నోట్లకట్ట తీసి నాచేతిలో పెట్టాడు. "ఇదేమిటండీ?" అన్నా. "పార్వతీ పరమేశ్వరునికి పాదపూజ" అన్నాడాయన. 'జీబ్బే! మేము పుచ్చుకోం' అన్నా - అని ఆయన చేతికిస్తే - ఆయన ఆ నోట్ల కట్టని పసుపు పారాయణ పెట్టిన అగుచ్యుంమీద వుంచేసి - పెళ్లాం కొడుకుతోను బగ్గీయెక్కి వెళిపోయాడు.

శాస్త్రీని వెంటనే మేడమీదకి తీసుకువెళ్లి - తడిబట్టలు విప్పించి పొడిబట్టలు కట్టించి - వొంటికి అరికాళ్ళకీ కర్పూరతైలం రాసి - వొళ్లుపట్టి - కాలువ కప్పే కాను కాస్తేపయాక చనుట తుడిచేసి - వేడినీళ్ళలోగావంచాతిడిపి వొళ్లురాసి - పొడి తువాలతో తుడిచేశాను! తరువాత - వేడికోకోపెట్టి ఇచ్చి - మంచమీద పడుకో పెట్టి. తండ్రిగంటికిసాంబ్రాణిసాం వేశా. అప్పుడు శాస్త్రీ "శాంతం! యెందుమి ప కాయలు ది దూడ్చి పాక వెయ్యడం తరువాయి - దిష్టి తియ్యడానికి. చాలుచాలు - ఈమడోప చారాలూ!" అటూ నవ్వుతూలేచాడు. అప్రయత్నంగా "ఉపచారము చేసేవారున్నారని మరవకురా" అని కృతపాదేసు. పాడుకున్నంతసేపు శాస్త్రీని చూసి అతని ధైర్య సాహసాలకి సార్ధరాహిత్యానికి అమిత గర్వపడ్డాను... "ఈ విదువేలూ యేమిటి చెయ్యడం శాస్త్రీ?" అన్నా. "పెట్టిగారు నీచేతిలో పెట్టాడు. కనుక నీ ఇష్టం అన్నాడు. "పిల్లాడిని రక్షించినవాడివి నువ్వు. ఆ కానుక నీకు. అంచేత నీ ఇష్టం!" అన్నా. "సొమ్ము నాదైతే - అసలు నేనే నీవాడిని!" అన్నాడు. "అయితే - వివేకానందా మిషను..." అని నే ననబోతూంటే - శాస్త్రీ "ఈ విదువేలు బ్లూ కానుక ఇచ్చేస్తా. దొరతనంవారు సంతోషించి నాకేదేనా కితాబు పారేస్తారు. ప్రభువుల కృప మనకొక రక్షరేఖ!" అన్నాడు.

భైవి రాగం అలాపనచేస్తూ నా పెట్టెలు సర్ది పరుపుకట్టేసి ప్రయాణానికంతా సిద్ధంచేశాడు.

20

అ త దు

శాంతం ఆదివారం నాడు వెలిపోయింది. సోమవారం కోర్టుకి వెళ్లేప్పటికి - తెలిసిన వాళ్ళూ తెలియని వాళ్ళూ అందరూ అభినందించడమే నన్ను. ఏమి ధైర్యసాహసాలండీ, అని వకరు - ఆ పరోపకార చింతకే మిమ్మల్ని మెచ్చుకోవాలండీ! అని వకరూ - ఆ పిల్లాడి ప్రాణానికి మీ ప్రాణం అడ్డు వేశారు - ఓహోహో! అని మరొకరూ - పిల్ల కాయని ఒక పంజాతో యెత్తిపెట్టి రెండవ చేతితో యేమి గజయ్యిత శాస్త్రీ! - అని వకరూ. ఇలా అపొగడ్తులు వింటూంటే నాచెవికి ఎంతో ఇంపుగా వుండెను. ఆ పిల్లాడిని నీళ్లలో ముల్గి పోవడం చూసి కెరటాల్లో ఉరికేటప్పుడు - పరోపకారం-పరాక్రమం పరమార్థం - ఇవేవీ మనసుల్లోలేకేలేవు. ఒకప్రాణికి ప్రమాదం సంభవించ బోతూంది. దాన్ని మనం తప్పించాలి. అంతే తోచి నీళ్లలోకి గెంతెను. ఆ తరవాత కెరటాల్లోకి నాకు వక పోటీ ఆట. పిల్లాడి తల కనిపించి పట్టుకుందాం అనుకుంటే కెరటం దెబ్బతో పట్టు విడిపోయేది. టెన్నీసు క్రికెట్టు ఆటల్లోలాగు యీ పోటీలో గెల్చి తీరాలన్న పట్టువల నన్నావరించేసింది. కెరటాలు విరిగి నా ముఖంమీద కొడు తూంటే - వేరాజాకొస్తనుతో మార్గేటు సముద్రంలో జలక్రీడ - శాంతంతో మహాబలి పురోహి సముద్రస్నానం-మేరీ స్మిత్తో అదయ్యాలో ఈత-ఇవి జ్ఞాపకంవచ్చాయి! ఈవేళ ప్రతికల్లో నా బొమ్మ - కోర్టుగా అభినందనాలు - ఆ వేళ శాంతం "ఉప చారము చేసే" అన్న కీర్తన - వీటిని తలుచుకుంటే - హాయి!

శాంతం వెళ్లి పోయిందర్థమంటే నాకు ఉప్పు అన్నం-చారు అన్నమే గతిప ట్టించింది. యీవారం రోజులాయి హోటాలు భోజనంతో నోరు చచ్చిపోయింది. చిత్రం! తాతల నాటినుండీ అలవాటుపడ్డ ముద్ద కూరలూ - ఇంగువ చారూ - ఉప్పుడు పిండి- వాసినపోళీ- వీటి రుచులే మర్చి పోతున్నాం మనం. భాషే మర్చి పోతున్నాం. తెనుగు పుస్తకాలు చదవడమే మానేశాను. నేను శాంతానికి ఇంగ్లీషునే వుత్తరాలు రాస్తున్నాను. ఈ దినచర్య రాయడంకూడా ఇంగ్లీషులోనే ఆలోచించుకుని తెనుగున తర్జుమా చెయ్యడమే. చివరికి గుణింతం కూడా మర్చిపోయి - 'యు' అన్న అక్షరానికి వక కొమ్మూ రెండు కొమ్మూలా - వొత్తు ఎక్కడ పెట్టడం అని అనుమానం వేసింది! వేవ భాషల్లోను భోజనంలోనువుందా యేమిటి నా ఆంధ్రత్వం? నావంట్లో ప్రవహించేది ఆంధ్ర రక్తం - నేను పదహారేణుల ఆంధ్రుణ్ణి!

కల్బులో గంగాధరం కనిపించాడు - చాలా రోజులకి. అతనికి వ్యాపారంతోనే సరిపోతుంది. టంకకాల వీధిలో తన గద్దెమీద కూచుంటాడు. సభవారికి చాప అంటు కున్నట్టుగా - అతని చేతికి చెవికి ఆ టెలిఫోను ఇరవై నాలుగు గంటలూ అంటుకునే వుంటుంది. నేనూ అతనూ యూరపుమంచి కలిసే వచ్చాం. వంశపారంపర్యా వక్రాల వర్తకం. దివాళా జమీందార్ల వక్రాలూ రత్నాలూ చచ్చు ధరలకి కొననూ - అంటే

హ్వలో వాటిని చెరిపించనూ - లండనులో పదింతలకి అమ్మనూ! అందులోకి ఆ మధ్య పల్లెటూళ్ళనుంచి బంగారం వచ్చి పడిపోయినప్పుడు - అదను చూచుకుని గంగాధరం వీసెలమీద బంగారం చవకగా కొనేయనూ - సీమకి యెగురుతి చేయనూ - లక్షలు లక్షలు అవలీలగా గడించి పారేశాడు! అతని దగ్గర నేర్చుకోవాలి గడుసుదనం నేను. యీ ప్లీడరీ మానేసి గంగాధరం దగ్గర గుమస్తాగా చేరితే నాలుగేళ్లలో నాలుగురాళ్లు జేబులో వేసుకుంటే వాలుగు లకారాలు సంపాదించొచ్చు అనిపిస్తుంది - అతన్ని చూసినప్పుడల్లా! అతని కూతురు శాంతం శిష్యురాలు. శాంతం అంటే అతనికి ఆతి గౌరవం. "ప్రాణ రక్షకా స్వాగతం - సుస్వాగతం!" అన్నాడు చెయ్యిచాచి నవ్వు తూను. "ప్రాఫెసరుగారు త్వేమమా?" అని అడిగేడు. మేము తేనాంపేట వదిలేసి బ్రిటిష్ కేసు వచ్చేసిట్టు చెప్పా. "ఏమిటి? ఇంటిపనంతా ప్రాఫెసరుగారు వక్కరే చేసు కుంటున్నారటోయి - పాపం!", అని శాంతాన్ని కట్టే పొగిడాడు "ప్రాఫెసరుగారు పుట్టింటి కెళ్లారన్నావు. పుత్రోత్సవం ఇక్కడ మాకే? దక్కనిస్తారా-అంతా అక్కడే పంచి పెట్టేస్తారా?" అన్నాడు. కన్ను గీటుతూ: "పార్సీ పరమేశ్వరునికి విఘ్నేశ్వ రుడు లేకపోతే కైలాసంవెలవెల బోతుంది. ఆ లోపం కాస్తా తీరిపోతే ప్రపంచానికిమీరు ఆదర్శ డంపతులు!" అన్నాడు. "అబ్బే! పుట్టింటికి వెళ్లిందోయ్ - వాళ్ళ స్మృతు చూడ డానికి!" అన్నా.

వ్యాజం గురించి మాట్లాడుదాం - రాత్రి బాసోలోకి భోజనానికి రమ్మనమని స్కాటు గుమాస్తాచేత చీటీ పంపించాడు. అన్నయ్యా సెనీలీ కదివ వెలిపోయాక నాకు నామా నీచూ పిట్టా గుడ్డూ తగల్గేదు. అందులోకి ఈ పది లోజులూ మలబారు చప్పిడి తిన్నాక ఈ 'డిన్నరు' జింక్వాకి మహారుచిగా వుండెను! అతను వెద్ద వెద్ద చిన్న సోడా పుచ్చుకున్నాడు-నేను చిన్న వెద్ద వెద్ద సోడా పుచ్చుకున్నాను "మీ ఆవిడె తనూ క్లబ్బులో టెన్స్ ను ఆడేవారం అని మేరే చెప్పేరి. మేరీనూడా మినెస్సు శాస్త్రీ లాంటి మణిపూసే అనుకున్నాను సుమా! నా ఖర్మం - మణిపూసల్లా మట్టి వుండ అయిపోయింది!" అన్నాడు పాపం. అతను అన్నట్టే. శాంతం సాక్షాత్తు సుబ్రమణ్య స్వామివారి పడగమీద ప్రకాశిస్తూన్న మణిపూసే! అంద కీ మారుకుతుందా మరి!

భాష్యానికి నెమన్ను కేసువుంటే తన తరపున 'ఇంటిగూలూ క్యూటరీ' వంటి పడేయమని చెప్పి సాక్షుంత్తం తన యింటికి తీసుకు పోయాడు. అతడి శ్రీవిల్లిపుదూరు దగ్గర పిల్లజమీ. సాలీనా పాతిక కేలాస్తాయి. బ్రహ్మచారి. రాజకీయంలో మితవాది అయినా - ఆదిగురువులని వదిలేసి కొత్త మతం పుచ్చుకున్నాడు. అనికి గూడాకు లక్ష్మో జర్దావాలా దగ్గరనుంచే రావాలి! సీమనుంచి ప్రత్యేకంగా సిగరెట్లు తెప్పించు కుంటాడు. 'నీది స్వదేశీ వ్రతం కదా - ఇదేమిటి భాష్యం?' అంటే - 'యీ నాలు కాగడాలు వూదితే గొంతుక పట్టేస్తుందోయ్!' అంటాడు. 'ఖద్దరు నియమం కదా-యీ కేసుం యీ మేచ్చ భాషా యేమిటి?' అని అడిగితే - "అమ్మమ్మ! 'ఓల్లు మూకులుటై - ఆకుఫడ్డు ఏక్సంటు' లేక పోతే 'డెమాక్రసీ' సంపాదించడం ఎలాగు?" అంటాడు. "మీదికహింసాశపథం మద్య నిషేధం కదా-యీ బీరు బీఫుస్టీకు యేమిటి?" అని

అడిగితే - “స్వరాజ్ ‘ప్లస్సు’ బ్రిటిష్ సోవలిజం!” అంటాడు మనస్ఫూర్తిగా నే! మంచి వాడు. అందగాడు. రాజకీయ. సరసుడు. రసికుడు. ఇంతకి - డబ్బుంటే యెన్ని వేషాలేనా వెయ్యొచ్చు... “కాంతంగాయ రాజమండ్రీ క్షేమంగా చేరరా?” అన్నాడు. “అ! మొన్నాడే తెలిగ్రాం వేసింది” అన్నా. “మన జట్టు అందరికీ నువ్వే అదృష్టవంతుడ వోయ్! ఎన్ని కష్టాలొచ్చినా - చిలకా గోరింకాలాగు-అడుతూ పాడుతూనే మిరు సంసారం చేసుకుంటున్నారు” అన్నాడు. కాంతాన్ని అందరూ మెచ్చుకుంటూంటే నాకు కొండ అందు కున్నట్టుంటుంది.

తాజా : భావ్యం దగ్గరనుంచి యింటికి వెళ్లేసరికి - కాంతా వుత్తరం కిటికీలో నుంచి కిందపడేసివుంది. పోస్టు బంట్రోతుల నిర్లవ్యం! వుత్తరాన్ని వున్న దుమ్ముతుడిచేసి ముద్దు పెట్టుకున్నా. “...క్షేమం. నువ్వు వక్కడివీ ఎలా గుంటున్నావో? నీ దగ్గర కొచ్చేసేదాకా నాకు తోచడం లేదు. నాలుగు రోజులకి నువ్వొక్కడికి వస్తే మనం కలిసి వెలిపోదాం” అని రాసింది... రేపు మెయిలుకే వెళతాను, అత్తగారుంటే నాకేం? అవిడ కోసమా నేవెళ్లేది - కాంతం కోసం కాని!

21

ఆ మె

కాస్త్రీ రావడం వెళ్లడంకూడా అయిపోయింది! గోదావరిమీద భద్రాచలం వెళదాం - మన్యంవెళ్ళి సీతారామరాజు పితూరీస్థలాలు చూదాం - అని యెన్నోనో అనుకున్నాను. అదేమిటో - అమ్మ నాతో యేమీ - నలేదు - “అల్లుడి గారిని రమ్మన మని వ్రాసేదా అమ్మ?” అని నే నడిగితే - “నన్నడిగే దేమిటి - అమ్మయి? తప్ప కుండా వ్రాయ!” అది - అంటూ: “అంత తెలివైన బారిష్టరున్నా అంత సుశువుగా టోపీ పడిపోయాడే!” అంది. “మీ అల్లుడుగారు అందరినీ సుశువుగా నమ్మేస్తారు. చాలా జాలిగుండె ఆయనది. మొన్న ఆ కోమటి కుగ్రాడిని చూడు యెలా రక్షించారో!” అని జరిగిందంతా చెప్పా. “సాహసం వున్నా - ఎడుసుదనం వుండాలి - అమ్మయి!” అంది అమ్మ.

...పాపం ఇంటరు బండీలో వచ్చాడు కాస్త్రీ! సర్కుద్దం మూలాన్న రాత్రంతా జాగర మేనట. అంచేత భాజనం చేస్తూనే నిద్రపోయాడు. ఫలహారానికి అమ్మ-పులుసు ఉప్పిడిపిండి నూగింజవేసి చేసి - పొంగరాయి పోసి - పూరీలు వొత్తి - కాఫీపెట్టి యిచ్చింది. సాయంకాలం బొమ్మారు మెట్టుకి వెళ్ళి - మొండి సారంగధరుడిని చూసి - రాజరాజనరేంద్రుణ్ణి-కవిశ్రయాన్ని స్మరించుకుని - గోదావరి వొడ్డునే యింటికొచ్చేకాం.. లక్ష్మీవారం అయినా - కాస్త్రీకి యిష్టం అని వెల్లులిపాయి వేసి తెలగపిండి కూర - అందులోకి యెండు మిరపకాయతో కాచిన ఇంకువనూనె - వుల్లిపాయ పప్పులును..

చేసింది అమ్మ. మే మిద్దరం భోజనానికి కూచున్నాం అమ్మ పడ్డిపోయింది. “మీ అమ్మాయికి గోదావరి నీళ్లు బాగా పడ్డాయండీ!” అన్నాడు శాస్త్రి నవ్వుతూను. “ఇంకా నయం! ఇక్కడి కొచ్చినప్పుడు వుత్త యెముకల బొంతే!” అంది అమ్మ. “మహారాణి గారికి మహాగాజుగారి అంతఃపురంలో వున్నా పుట్టింటి సౌఖ్యం వస్తుందా?” అన్నాడు శాస్త్రి. “యేమి అంతఃపురమో? వేళ్ళన్నీ బొబ్బలు. చేతులన్నీ కాయలు. గోళ్ళన్నీ పుష్పాలు తుమ్మెదగంగు జుట్టంతా జడలు కట్టిపోయింది. పెట్టెనిండా అయిదుపైలు. మెళ్ళో నల్లపూసల కుత్తిగంటు. వేళ్ళని కొబ్బరి వెంకు పుంఠం. చేతిని లక్కగాజులు” అంది అమ్మ నిష్ఠూరంగాను. “మీన్న మాటలు నాకేం జర్థం కావడంలేదు” అన్నాడు శాస్త్రి. “కన్న కూతురిని ఇచ్చాను కాబట్టి దాపరికం లేకుండా స్వప్తంగానే ఆడుగుతా. వేకి వేయి డించుకునే నా కూతురికి మిమ్మరిని చేసుకుని యీ అరవ చాకిరీ చేయ వలసిన కతి యెందుకు పట్టిందీ?” అని గద్దించి అడిగింది అమ్మ. “నా సీనియరు రామయ్యంగారు పోయాక నాకు వకాల్తీలు కొంచెం తగ్గేయి. రంగయ్య పెట్టి దివాళా తీయడంచేత నాకు కొండం నవ్వు వచ్చింది. గిర్దారిదగ్గర నేను కొంత సొమ్ము నాచు కుంటే అతడది వాడేసుకొన్నాడు” అన్నాడు. “వీళ్లు ముగ్గురూ మీపాలిటి క్రిమూర్తులులా గున్నారు!” అంది అమ్మ. శాస్త్రికి కోపంవచ్చింది ఇంకక్కడనుంచి యేముంది? తుపానుగాలి - వడ - శృవాన - పిడుగులు - ఉరుములు. సాధింపుమీద సాధింపు - యెత్తి పొడుపుకు బదులు యెత్తిపొడుపు. దెప్పుకు మీదదెప్పుడు. కాళీమర్దనం - శివ తాండవం! “మీకథయింత చెడ్డాక మీరు దాన్ని పోషించలేకపోతే - నాకడుపులో పెట్టుకుని నాతోపాటు యేచారు నీళ్లో మజ్జిగ లేటో తాగుతుంది! పుంసులో వుల్లిపాయలు పడ్డిస్తున్నా?” అంది అమ్మ. “వుల్లిపాయ క్రార్థమూ వద్దు - సాలిగ్రామ తీర్థమూ వద్దు. కథ అడ్డంగా తిరిగింది. డామిట్!” అని విస్తరి ముందునుంచి గభాలన లేచిపోయి చెయ్యకడిగేసుకున్నాడు. నేనూ లేచిపోయాను. అమ్మ మరి మాట మంచి లేకుండా తిన్నగా నూతి దగ్గర కలిపోయింది. మేం ఇద్దరం నాదిలో కలిపోయాం. శాస్త్రి ముఖం యర్రగా వుండెను. కళ్లు చింతనిప్పులే.

“సరే-ఇక్కడకీ కథ వూర్తి అయింది. ఇంత రాధాంత సిద్ధాంతం ఆయాక మరి నేనిక్కడ వుంటే పరువుపోతుంది తెల్లవారుయూసు బండిలో చెన్నపట్నం వెళిపోతా. లేదూ-ఇప్పుడు అర్ధరాత్రి పన్నెండు గంటల ‘కోచీ’కే వెళిపోవడం మంచిదీ అని నువ్వంటే - ఈ తక్షణమే వెళిపోతా” అన్నాడు. “అయ్యో! నువ్వెళిపోతే నాకెలాగు శాస్త్రి?” అని యేడన్నా అన్నాను. అతని గుండెమీద నాతల పెట్టుకుని - వకటే కన్నీటిధార నాకు. “నీతో నేనుకూడా ముం ఇంటికి వెళిపోస్తాను. ఇద్దరం కలిసి అర్ధరాత్రి బండికే వెళిపోదాం” అని నేననవలిసింది. మరి నేనెందు కనలేనో నాకే తెలియడం లేదు. అంతలో అమ్మ “కాంతం!” అని పిలిచింది. “అమ్మ ఎందుకో పిలుస్తూంది-వెళ్ళోస్తాను” అని నేను శాస్త్రి వాళ్ళోనుంచి లేచాను. అమ్మ పిలిస్తే పిలిచిందని నేను శాస్త్రి దగ్గరే వుండిపోవలసింది. నేను లేస్తాన్నప్పుడు శృంగారల్లే తెలిసిపోయింది-నన్ను వదిలి వెళ్ళవలసి వచ్చినందుకు భరించరాని ఆవేదనపడుతున్నాడని - ఆ ఆవేద

నంతా ఆకాశం కిందా కోపంకిందా మారిపోయిందని. నేను అతని వొల్లోనుంచి రేచానో రేదో - శాస్త్రీ రేచాను. “నే నీబండికే పెళుతున్నా - నువ్వు మీ అమ్మ దగ్గిరేవుండు!” అంటూ గిర్రని మరివెనక్కి తిరిగి చూడకుండా అచీకటి అంధకారంలోనే వెలిపోయాడు. నే నలా గుమ్మాని కంటుకుపోయి నిలబడిపోయాను...

22

అ త దు

మళ్ళీ చెన్నపట్నంలో కచ్చిపడ్డాను భయంతుడా! చెన్నపట్నం అంటే నేనేం అంతపడి చెవి కోసుకోకపోయినా, రాజకర్తలతో పోలుస్తే స్వర్గమే. అత్తగారు అదేం మనిషో మరి - అంతా మంచి తనమే అంతా-విషమే - అంతా తేనే అంతా వసనాభే. అచ్చంగా కైకేయే! వీధిలో రాజు-ఇంట్లో రాక్షసి! లోకంమీద తల్లితండ్రు లందరిలోనూ ఈరెండు గుణాలూ కలిసే వుంటాయి అందులోకీ-వెరి ఆపేక్షవండే తల్లితండ్రుల్లో యీ ద్వంద్వం మరింత మైకి స్పష్టం అవుతుంది. నే నెందుకూ పనికిరాని వుత్త అభాజ కుణ్ణి అని అత్తగారి అభిప్రాయం. సౌఖ్యంగా స్వతంత్రంగా గౌరవంగా జీగిపోతూ న్నది మానుకుని కాంతం వుత్తబహుధాయని చేసుకుందన్న మాట నిజమే అని నేనే కప్పు కోవాలి. అత్తగారు దెప్పి పొడిచిందంటే ఆవిడదేం తప్పులేదు. కొద్దో గొప్పో కాస్త వున్నవాడు - నీరు వెల్లొచ్చిన బారిష్టరు - వుద్ధరిస్తాను - కూతురు సుఖపడుతుంది-అనుకుందావిడ. పుల్లయ్య వేమవం చేస్తే నామీద ఆవిడ కేం గౌరవం వుంటుంది? మంచి వ్యవహారకూడాను ఆవిడ...మంచికో చెడ్డకో కలిసింది సంబంధం. కాంతం నుంచికే అనుకుంది. నేనూ మంచికే అనుకున్నాను మందరికీ కష్టం లోస్తాయని నాకేమాత్రం - చూచాయగా నేనా సరే - తెలిసుంటే నేనుమాత్రం చేసుకని వుండునా? “తొందర పడకే నుందగడవీ - ముందికు ది ముసుళ్ళపంసుగ” అని అనుకుంటే - ఆసలు వెల్లొళ్ళ జరగవు - సంసారాలే వుండవు - సంతానాలే వృద్ధికాల - ప్రపంచమే అంతరించి పోతుంది. అరవైయేళ్ల వృద్ధుకి పడళ్ల గుంటని కట్టిపెట్టి వాడు నూరేళ్లు ఒతికి యిది నలుగురి కొడుకుల్ని కని మొగుడితో సుఖపడుతుందని మనవాళ్లు దాని మంచికోసమే వెల్లి చేస్తారు. లేకపోతే మన దేశంలో ఇన్ని వెల్లిళ్లలా జరుగుతున్నాయి!...ఆ తైనాంపేట బంగళా ఎంత స్వర్గతుల్యంగా వుండెనో - ఈ ట్రిప్లికేనులో మేడ భాగం అంత నరక కూపంలాగుంది. పాపం - యీ యింటి కొచ్చిందగ్గిరనుంచీ కాంతంది అరవ చాకిరియే!...నాకు దుఃఖం వస్తోంది. మనసులో మాడిపోతూన్నాను. కడుపులో కాల్తోంది. ఇంటి కొచ్చి చూసుకుందును - పాలు విరిగిపోయాయి. పంచదార డబ్బా ఖాళీ. బాడీలో బియ్యం నింప కున్నాయి. ఓవాల్వీ నేనా కొనుక్కోవడం మర్చి పోయాను. బాపట్లవాడు హోటే రెత్తేశాడు. ఇంక ములబారు హోటేలే గతి - నాభర్యం!...

తాతా: మలఖారు హోటేలుకి వెళుతూంటే రథం వీధిలో శివరావు యెనుడు వడి బలవంతంపెట్టి తనింటికి భోజనానికి తీసుకుపోయాడు. అట్టే బలవంతంకుడా అవుసరం లేకపోయింది! ఆ కొరివి కారు గోంగూర పచ్చడి నక్క దోసాపకాయ నాలిక్కి తిగిలేసరికి ప్రాణం లేచొచ్చింది. కరువునిండా భోంచేసి 'వాతాపి జీర్ణం వాతాపి జీర్ణం' అనుకున్న తరవాత ఎంతటి కోపమేనా ఎంతటి దుఃఖమేనా ఇట్టే ఎగిరి పోతుంది. భోజనం మొక్క మహా!... నే నెప్పుడైతే అత్తగారితో దెబ్బలాడి వచ్చే శానో - శాంతంకుడా వున్నపాటుగా నాతో వెలిపోరావలసింది. నేను గుమ్మం దాటిన తరువాతకుడా నావెంట తన వస్తూంద నే అనుకున్నాను. వీధి మళ్ళుపు తిరిగి నప్పుడు చూడూ - శా.తం వెంటలేదు! వాళ్ళమ్మని వదిలిపెట్టి నిలుచున్నపాటుగా బయలుదేరి వచ్చేసాడు అంటే తనకి కష్టమే. కాని - నేనంటూ వకడిని వున్నానుగా! నేను రమ్మనివుంటే మారుమాటాడకుండా వచ్చేసివుంటాను. అయినా - పెళ్లాన్ని 'నా వెంటరా' అని పిలవాలా యేమిటి? పోనీ రావోతే .. తెగేవరకూ బిగించకూడదు. ప్రేమని సరేక్ష చెయ్యకూడదు. ఇప్పుడయ్యకుని యేడిస్తే యేం ప్రయోజనం! వాళ్ళమ్మ నన్నలా తినుతూంటే - శాంతానికి నామీద గౌరవం యెలావుంటుంది? గౌరవం యెప్పుడైతే పోయిందో ప్రేమకుడా అప్పుడే పోయిందనమాటే! తన మొగుడు వుత్త అభాజకుడు, చవటిసెద్దమ్మ, అప్రయోజనుడు, పరమానందమ్య శిష్యుడు, సత్యకాలపు నాగమ్మ, జడ్డిమ:షి - అని తెలుసుకున్న తరవాత - పెళ్లానికి కనికరం వుండొచ్చు - మొలని మొలతాగు వున్నవాడుకదా - వీడిని పట్టుకుని దేవుళ్లాడితే కాయా పండో కాస్తే యీ జన్మయిలా వెళ్లిపోతుంది - అని వాడిగ్గిర పడుండొచ్చు. చల్లారిపోతూన్న నుసిలాగు యేదో ఆపేషి, జాలి, తటస్థం, స్తబ్దుగా అంగీకారం వుండొచ్చు, కాని - కార్చిచ్చులాగు దహించుకుపోతూ, హృదయాన్ని దేహాన్ని ఆవరించుకుపోతూన్న ప్రేమమాత్రం నున్న!...భాష్యం కోర్టులో కనిపించాడు. ఈవేళనుంచి తనయింటికి వచ్చేసి తన అతిథిగా వుండయని అతి మోహమాట పెట్టాడు. యేమో-వెళ్తానని తోచడంలేదు. నాకిక్కడే - యీ నరక కూపంలో నే వుండానిపిస్తుంది ఎంతేనా మా ముల్లుకదా! శాంతం వుత్తరం రాస్తే ఇక్కడికే రాస్తుంది. ఆమె దగ్గి నుంచి వుత్తరం వచ్చేవరకూ తోచడం లేదు. రాస్తుందో రాయదో?

శేపు కాలదోషం అప్పీ లొకటుంది. వ్యవధి వుండగానే డిక్రీని అరులు చేసు కోకపోవడం - నా ప్రాణంమోకి తీసుకుపోవడం - యీ దొంగవలసవా డెప్పుడూ యింతే - ప్రాణంవిక్రీస్తున్నాడు "జడ్డిమెంటు డిక్రీదారుడు - డిక్రీని ఖాయపరచమని కోర్టులో దరఖాస్తు దాఖలు చేసుకుంటే - ఆచర్యకూడా 'స్టేప్-ఇన్-ఎయిడ్-ఆఫ్-డిక్రీని అనుబంధపరచమే' అని ప్రజాయుధం విసరాలి!...సర్ రామ చ్యూగారి స్థానం సంవత్సరమై కలాగే ఖాళీగానే వుండిపోయింది. అలంకార నా కేదేనా దొరికితే బాగుండును! అల్లుడెంతటి ప్రయోజకుడో అప్పుడు తెలుస్తుంది అత్తగారికి!

23

ఆ మె

కాస్త్రీ వెలిపోయి పదిరోజులైంది. ఏం తోచడంలేదు. నా కిక్కడ పనిపాటలు లేక బద్ధకం కూడా బలిసిపోతూంది. బ్యాంకింగు విచారణ సభుంవారి నివేదిక తీశా చదువుదాం అని. బుర్ర కెక్కండే! కీర్తి "మోనిటరీ రిఫారం" సమీక్ష చెయ్యడాని ని విప్పా. కర్లు అక్షరాలని చదివేయి. నోటితో మాటలని పలికేను. అంతేకాని ఒక్క ముక్కేనా కొరక బడలేదు. పాశపుస్తకాల్లో "మేఘ సంక్షేపం" కనిపిస్తే చదువుదాం అని తీశా... రత్నగిరిమీద కూచుని యముడు విడిపిస్తున్నాడు. నుడబాటుకి తాళలేక రాజకుమార్తె అతనికోసం బెంగ వెట్టుకుని కృశించి పోతూంది. యముడు తన ప్రేమరాలికి వుత్తరం తీసుకు వెళ్లమని మేఘుడిని ప్రార్థిస్తాను... కాస్త్రీ చెన్నకట్నంలో - నేనిక్కడ. కాస్త్రీని విడిచి నేనుండలేను. వారం రోజుల్లో వెలిపోతానని మొన్న చెప్పాను అమ్మతో. కాస్త్రీ పేరకూడా రాశాను. నిన్న జబాబు రాశాడు - తను క్షేమంగా వున్నాడుట - నా కిక్కడ ఎన్నాళ్లుండాలని వుంటే అన్నాళ్లు వుండి చరీ రమ్మ న్నాడు - డబ్బుగురించి ఆలోచించొద్దన్నాడు - సరదాగా వుండ మన్నాడు - అని రెండు వందలు మణీఆర్డరు చేసి పంపించాడు. వైధవ్యం సంప్రాప్తం అయ్యాక లేడి అయ్యంగారు యూరపుయాత్ర చేసుకుని వారం రోజుల క్రిందట చెన్నకట్నం వచ్చిందిట - అవిడని మొదటిసారి! మొన్న క్లబ్బు గార్డకు పార్టీలో చూశాడుట. కాస్త్రీని తన ఇంటికి భోజనానికి రమ్మనమందిట. మొగుడుపోయి సంవత్సరీకాలేనా పెట్టలేదు - అప్పుడే సరనాలు! సహం సీరు దొరసానే - రెండోవెళ్లి వెళ్లాం. డబ్బుంటే ఈ కాలంలో అడిగే వాడెవడు? అవిడనని యేం ప్రయోజనం - మొగళ్లననాలనికాని!... ఛా! చదువుకున్న దాన్ని - నేనే యిలా అనుకుంటున్నా నేమిటి? నేనీవాళే వెలిపోతాను కాస్త్రీ దగ్గరికి అతను కక్కడూ యెలా వుంటున్నాడో!నన్ను కాస్త్రీ దగ్గరికి యీళ్ళకు పోతున్నది - అని మిద నా కుండే ప్రేమా - లేకపోతే - లేడి అయ్యంగారిమీద ఈర్ష్యా? ఏదై తేనేయి? కోరి చేసు కున్నాను - నేను అతని దగ్గరే వుండాలి. ప్రేమగీతం మందర స్థాయిలో నకుస్తే ప్రమాదం! తెల్లవారు బండికి బయలు దేరుతే రాత్రి ఏ డెనిమిది కల్లా ఇంటికి చేరుకో వచ్చు. తెల్లగ్రాం వెయ్యడం ఎందుకు? ఇంటి తాళం చెవుల జత లన్నీ నా దగ్గర వున్నాయి అనికోకుండా కలుసుకుంటే పరమానంద భరితుడవు తాడు!... అమ్మతో చెప్పా. "ఎల్లాండి దళమీ సోమవారం చుంచిది యీ వేళలా వెళతావు - చుక్కెదురు?" అంది. "చందనూరు పిలుస్తూంటే నాకు చుక్కెదురేమిటమ్మా?" అన్నాను. "అలాక్కడమ్మా - నీకు తెలీదు. మంచి రోజు చూసుకుని మరీ వెళ్లు" అంది... నేను తెల్లవారు బండికే బయలుదేరుతాను.

రైల్వో : బిట్రగుంట. ఇంక నాలుగు గ టలసేపు ఓపిక పట్టాలి! కాలేజీలో చదువుకున్న న్నాళ్లు - పనిచేసి నన్నాళ్లు - స్వతంత్రంగా వుండేదాన్ని. నా చిత్తం వచ్చి నట్టా భయ పెట్ట కునేదాన్ని. వాచి - అని అనేకానేకవూ వుండేవారుకాదు. నాలో

అమ్మ దగ్గరకి వెళుతే - అమ్మ దగ్గర నాకు స్వతంత్రం లేనట్టే అనిపించేది. ఇప్పుడు చెన్న పట్నంలో - నా యిల్లు నా స్వతంత్రం. నా పెత్తనం. రాజమహేంద్రవరంలో అమ్మది పెత్తనం. నేనంటే అమ్మకి పెరి ఆపేక్ష - నా కోసం ఎంతైనా తమ ఇబ్బంది పడుతుంది. తన కంటికి నే నింకా చిన్నగాన్నే! అంచేత అమ్మ ఇంట్లో అమ్మ చెప్పినట్టే జరగాలనుకుంటుంది ఆమెకి. యీ వేళ యీ చీర పట్టుకో - యీ వేళ యీ నగ పట్టుకో - అని చెబుతుంది పుట్టింట్లో ఎంత గుఖిషాడా స్వతంత్రం వుండను. చెన్న పట్నంలో - నా యింట్లో - కాస్త్రీ నా మాటమీదే పోతుంటాడు. సంసారసౌఖ్యం అంటే అదే!...

తాజా : చెన్న పట్నం - మా యిల్లు! ఎన్నాళ్లో ఆయనట్టుంది! నేనింటికి రావడం కాస్త్రీ ఇంట్లో లేకపోవడం. ఇది వరకు రెండు పుత్తరాల్లోనూ పెలిగ్రాం వేసి మరీ బయలు దేరుతాను - యేదైనా అదివారమో సోమవారమో తప్పదు అని రాశాను కదా - పెలిగ్రాం వెయ్యకపోతే మాత్రం రెండు రోజులూ నా కోసం రైలుకు వచ్చి చూడ కూడమా - వక్కర్తినే వస్తున్నాను కదా?... అబ్బబ్బ - ఇల్లు పుట్టులు పోసిపోయింది! యెక్కడ చూసినా చూసిన గుడ్డలే! మంచం మీద బూట్లు జోళ్లు! మంచం క్రింద కాలర్లు గుండీలు! అద్దబల్లమీద వాసనూనెతో పాటు మేజోళ్లు - జోళ్లరంగు - రంగు పూసె కుంచె! మొగాళ్లకి శుభ్రం లేకపోతే అట్టేపోయె - యీ యాభాసితనం ఎందుకో?... ఓహో - ఒల్లమీద లేడీ అయంగారి చీటీ-యీ రాత్రి తన యింటికి భోజనానికి రమ్మనమని! సరి - మిడతంభాట్లు చేతిలో చిక్కాడు! నా చేతిలోనా - ఆవిడ చేతిలోనా?... పెలిఫోను గంట వాగుతూండే! పెలిఫోను పెట్టించినట్టే నాపేర రాయ లేదే! ఎవరు పిలుస్తున్నారో - కాస్త్రీని?... భాష్యం! ఇదివరకు తైనాంపేటలో మేం వున్నప్పుడు కాస్త్రీ ఇతన్ని నాలుగైదుసార్లు భోజనానికి తీసుకువచ్చాడు. చాలా యోగ్యుడిలా కనిపించాడు. "నే నిప్పుడే వచ్చాను పూరించు-కాస్త్రీ ఇంట్లో లేను-" అని నేను చెప్పేసరికి - ఆతను ఎర్రగ్రహించాడో మరి - "కాస్త్రీ లేడీ అయ్యంగారింటికి భోజనానికి వెళతానన్నాడు. నేను మా యింటినుంచి భోజనం తీసుకొస్తాను. మీరు భోజనం చేసే వేళకి ఆతనూ వస్తాను" అన్నాడు. నాకు బాగా ఆకలవుతూంది - రైల్వో అమ్మ మూట కట్టిచ్చిన మినపకొట్టి తిని మర చెంబుతో యిచ్చిన కాఫీ తాగేను. అంతే అంచేత 'సరే' అన్నా. ఇంట్లో యే వస్తువూ లేదు - రామ రామ! మరలా కాలక్షేప! చేస్తున్నాడో? ఈ నిర్బంధ వైధవ్యంలో రోజూ లేడీ అయ్యంగారింటికి భోజనానికి కళ్లడం లేదు కదా?... ఛీ! ఛీ! కాస్త్రీ గురించేమిటి - నేనే ఇలా ఆనుమానం పడడం యేమిటి? కాస్త్రీకి రెలుస్తే ఎంత బాధ పడుతాడో? నేను రెంపలేసుకుంటున్నా!... కారు వచ్చుడు... భాష్యం కాబోలు?

24

అ త దు

మంగళవారం: శాంతం నిన్న రాసింది వారం కోల్లో బయలుదేరి వస్తున్నానని. నిన్న యీవేళ భాష్యం యింట్లోనే వుండిపోయాను. వినవరం యినాం అప్పీళ్లు చదువు తున్నాం యిద్దరమున్నా. భాష్యం వక్కడూ అంత యింట్లో యెలాగుంటున్నాడో! పెళ్లిచేసుకోకుండా వుండిపోయాడు యెంచేతో? మొన్న తనయింట్లో పెద్ద విందు చేశాడు. ఏర్పాట్లన్నీ నామీదే వదిలిపెట్టేశాడు. ఎవ్వకేటుజనరలుగిరి జేమ్సుకి యిస్తారకుంటున్నారు విందుకు ఆతన్ని ఆతని భార్యని, మొన్న అంశనునుంచి వచ్చిన శిష్టిలనీ వారి భార్యలనీ - శీతానధు - ఛార్వర్ను - గ్రీష్మిశుననీ, గుండప్ప దంపతులనీ, గొడు దంపతులనీ, లేడీ అయ్యంగారిని పిలిచేడు. ఆవిడికి మునుపటికంటే హెచ్చు అందం వచ్చింది - మరీ మోహంగోనూ కళ్లలోనూ నూరుకెట్లు సరసం వొయ్యార మున్నా! కొంతమంది స్త్రీలకి మొగుడు పోవడమే అదృష్టం! నన్ను గురువారం భోజనానికి రమ్మన సుని మరీమరీ చెప్పింది ఆవిడ పదేపదే చెప్పడమెందుకో? కాకితో ఖబురంపిస్తే రక్కలు కట్టుకుని వెళతాను! ఆ నవ్వులో సుకుమారం - ఆ మాటల్లో మాధుర్యం!

గురువారం: లేడీఅయ్యంగారి టినుంచి ట్రీప్లికేనువచ్చేటప్పటికి దగ్గిరదగ్గిర పన్నెం డైంది. గుమ్మంగో భాష్యం కారు. తలుపులు తీసున్నాయి. ఇంట్లో దిపాలు వెలుగు తున్నాయి. నాకేం ఆర్థం కాలేదు. గుమ్మంగో కాలువెట్టాను - కాశ్మీరపు గులాబీ అత్తరు ఘురుఘురు! ఆ సువాసనవల్ల తెలిసిపోయింది - రాజుకు హేంద్రవరంనుంచి శాంతం వచ్చేసిందని - గబగబ మేడ మెట్లెక్కా... పాదం - భాష్యం తెలిపోను చేసు బట్టి ఆతడు భోజనం యేర్పాటు చేశాడు. లేకపోతే శాంతానికి పస్తే. తెలిగ్రామం వెయ్యకుండా వచ్చిందను! అవును మరి - తెలిగ్రామం వెయ్యకుండా యెందుకు రావాలి - యేరుంత పుట్టు ములిగిపోయింది?... భాష్యం కాసేపుండి వెళిపోయాడు. తరవాత నాకళ్లో కూచుని వకటే యేడుపు శాంతం! వకరినొకరం వదిలి యిక్కణ్ణెప్పుడూ వుండలేదు. ఆ సంతోషం పట్టలేక శాంతానికి కళ్లంటు యేకధారీ! ఆ గులాబీ పరి మెళం - ఆ మె తలలోవున్న బండ పువ్వుల సువాసన - మలయమారుతం లాంటి ఆ మె నవ్వు - కోమలమైన ముఖం - స్నిగ్ధమైన ఆ మె స్పర్శ - మాయలోనుంచి బైటపడ్డట్టుం డెను - శాంతాన్ని చూసేసరికి నాకు! శాంతం అచ్చు మన్మథ రాణి!

ఆదివారం: శాంతం రెండు రోజులై యేమంత ఉత్సాహంగా లేదు. ఎంచేతో మరి? అతి సంతోషం పొందేక కొంచెం మందకొడిగా వుంటుందిమరి! అందులోకి - యీ వేళంతా ఇల్లు చక్కబెట్టుతో సరిపోయింది. వున్న రెండు గదులూ వూడ్చే సరికి - తట్టెకునున్న - అందులో మూడు విదురూపాయిల నోట్ల మడతలు - రెండు బంగారపు గుండీలు - నాలుగు నేస్తీపిక్కులు - మూడు చెమ్మలు - నాలుగు ప్లావ్వు నూదులు - ఈ మడత జేబు రూపాలు - అన్నీ చూపించింది బ్రాహ్మణా వ్యవసాయం -

(బహుచారి సంసారం!...కాంతాన్ని ఉత్సాహపరుద్దా అని వినవరం వ్యాజ్యంగురించి చెప్పా. "కుడివరం హక్కు రైసుంది కదా - మీ యినాంవారు గారు నీటి పారుకలకి ఎందుకు అడ్డుపెకతున్నా?" అంది. "సాగుబడి వాళ్ళవైతే జలాధారం మాది!" అన్నా. "సాగుబడి వీలులేకుండా చేస్తే కుడివరం మీకు అమ్మకం చెయ్యక యేం చేస్తారనా మీయెత్తు? ఏం న్యాయం?" అంది. "నిలువుగా కొలవడానికి గింజలు లేకపోతే అడ్డుగా తలగీసి కొలవమన్నాడు - గిరీశం! ఈ వినవరం వ్యాజ్యంతో సివిలు క్రిమినలు బాపతులు మనకి మూడు సంవత్సరాల గ్రాసం కలిగితుంది!" అన్నా. కాంతానికి భలే కోపం వచ్చింది. లేడీ అయ్యంగా రిట్లో భోజనం గురించి చెప్పి నవ్వించాలని చూశా. "అవిడ యేం చీర కట్టుకుంది?" అని అడిగింది. "నాకు బాగా జ్ఞాపకం లేదు - యేదో పచ్చ రంగుదో ఎర్ర రంగుదో కట్టుకుంది కాంగు" - అన్నాను. "మెళ్లో ముత్యాలహారం వేసుకుంగా - కంపుల దొంగల్లో పెట్టుకుందా?" అని అడిగింది. ఏం వేసుకుందో నేను చెప్పలేను కాని మంచి అందంగా నూత్రం వుండే నన్నాను. దాంతో ఛత్రుమంది. "తిని కూచని సంవత్సరానికి ఇంకవైవేలు వాళ్ళో పడుతూంటే - కంటితో మే ఆదెయ్య చాకలి చంద్రశ్మకూడా అండంగా వుంటారు" అంది కాంతం. ఎంత కోపావేశం వున్నా సంగీతం అంటే చెవి కోసుకుంటుంది కాంతం. ఇంచేత: శరీరగ్రాతం విని చాలా రోజులైంది కాంతం. కీర్తన కక్కటి పాడవూ?" అన్నా. "ఇద్దరం కలసి సాధాదా!" అంది. అని "మడుగుల నన్నే దొరకొడుకు బోమరా" అని గొళ్ళలో యెత్తుకుని. ఆఖరు పాదాలు పాడేం: "తెలియనినటువిటుశూద్రుల పనితలు-స్వవశమాట కుపదేరించి-సంఘి-సింఘి-సర్వలయంబు వెనుంగకను - శిలాత్ములను సుభక్తులనుచు|| సతులకై కొన్నాళ్ళాస్తికై స్తుతులకై కొన్నాళ్ళు ధనతితులకై - తిరిగితినియ్యా". "శాస్త్రీ! నీ స్వీయ చరిత్రేనోయ!" అని నవ్వింది. నవ్వులో మధ్య ఛస్పన ఆగి: "నేనలా అన్నానని కోపం వచ్చిందా? వోవిటే? నిన్నెవరన్నారే? ఏదీ చెయ్య? ఇల్లలికి - ముగ్గుపెట్టి - విస్తరేసి - అత్తారింటికి రారే?" అంటూ చక్కలిగిలి పెట్టింది. అసలు నాకు కోపమే రాలేదు. తన బుజ్జగింపుకోసం కోపం నటించాను! తను నిజమే అనుకుంది. "నేను ఒక్కరై నే పాడతాను విను. అని: "తులసీదళ మాలచే సంతోషముగా పూజింతు పలుమారు చిరకాలము పరమాత్ముని పాదములను!" అని పాడుతూ నా సాదాలని తన కళ్ళకుద్దుకుంది! రాత్రి చాలసేపు వరకూ ఖబుర్లు చెప్పుకున్నాం.

25

ఆ మె

నా మునుస్సులో చల్లని అనందం - తియ్యని వెన్నెల స్వదయంలో పనిపాపల నవ్వులు చెవిలో చంటి పిల్లల ముద్దుమాటలు! కళ్ళ రెంజో నిమిషానికి గండె ఝల్లు మంటుంది - గాభరా - బెంగ - దిగులు! మూడో నిమిషాని కల్లా - మనసులో చంద

మామ చలువ - పాలపుంతలో నక్షత్రాలు - కాశ్మీర సరస్సుల్లో కలువలు - దేవదారుల
దివ్య గానామృతం-ప్రశాంతం! చెక్కలుకట్టుకునికాస్త్రీనాదగ్గిరకిరావాలి! అతనిచెవిలో
నారహస్యం చెప్పేదాకా ఓపిక పట్టలేకుండా వున్నాను. అమ్మని చూసేదాకా
తొందరగావుంది. కాని - అమ్మవస్తే కాస్త్రీ ఆనందానికి అడ్డేమా? ఇప్పట్లో అమ్మ
పేర రాయను. నవలల్లోను - నాటకాల్లోనూ - తెలియగానే ఉద్రేకం రేగిపోయి
పోరలిపోతుం దంటారు. నాకిలాగా లేదు - అలాగా లేదు. తల్చుకుంటేమాత్రం వొళ్లు
పులకరించుకు పోతుంది. మఃస్సతి చంచలంగావుంటుంది. ఒకపనిచేద్దాం అని కాని, వక
వంటో, వక కుట్టో, పోనీ కొసకి పుస్తం తీసి చదువుకుందాం అని కాని - ఎందుకు
ఉత్సాహం లేకుండా వుంది.

ఒకక్కప్పుడు తల్చుకుంటే - నెత్తిమీద పెద్దపూచీ వకటి తెచ్చిపెట్టుకున్నా మే
అని భయం. యీ పూచీ సరిగా నెరవేర్చగలమో లేదో అని జడుపు. ఉత్తర ఊణంలో
-“అమ్మా! అమ్మా!” అని చంటిపిల్లల ముద్దుమాటలు హృదయంలో ప్రతిస్వనించి, చంటి
పిల్లల నవ్వులు చెవుల్లో వినిపించే సరికి - ఇప్పుడున్న విసుగు, నీరసం, నిరుత్సాహం
మాయం అయిపోయి కొత్త స్వర్గం కళ్లముందు ప్రకాశం! కాస్త్రీతో చెప్పాలని వుంది
కాని యీ కబురు టేపోనులో ఎలా చెప్పను - ఏమని చెప్పను? ఖబరు తెలియడం
తోనే పరుగెత్తు కొస్తాడు! ఎందరూస్తే నిప్పులు కురుస్తూంది. కాస్త్రీ వచ్చే వరకూ నా
రహస్యం నా కడుపులోనే దాచుకుని ఉంచు కోవాలి అజ్ఞమిటో తమాషా! కాస్త్రీ
నేనూ ప్రపంచమీద వున్న సంతులనాన్ని మార్చాడు కున్నాంగాని - “మనకి పిల్లలు
పుడిలేనో...” అని మాట వరసకేనా యెప్పుడు అనుకోలేదు! భార్య భర్తల్లోనే ఇంత
సిగ్గుందుకో? అంచేతే ఏదీ బాగ్రత్త పెట్టుకోలేదు. బ్యాంకులో డబ్బుందో లేనో? ఇల్లు
చూస్తే బామ్మరిల్లులాగుంది. పురిటికి బోలెడు ఖర్చవుతుంది. తోపుడు బండి వకటి
కొనాలి....కాస్త్రీకి కొడుకు పుడితే బాగుణ్ణివుంటుంది. నాకు కొడుకైనా కూతురైనా
వకటే. కాస్త్రీ పోలిక వుంటేచాలు - అతని కళ్లు అతని ముక్కు అతని నుదురు! నేను
ఎంత అదృష్టవంతురాలిని! మొగపిల్లగా పుడితే శివశంకరం అని పేరు పెడతాను -
మా నాన్న పేరు కాస్త్రీ పేరు కలిపి అడపిరే అవుతే సితాలక్ష్మి అని అమ్మపేరు
పెడతాను. అమ్మ సంతోషిస్తుంది. “చుక్క ఎదురే మంచి కోజు చూసుకుని వెళ్లవే”
అంది అమ్మ! అమ్మ అన్నట్టేఅయింది!....నా కిప్పుడు ఇరవైవిదు. నా కొడుక్కి కూతిరికి
ఇరవై యేళ్లొచ్చేసరికి నా కింకా చిన్నతనమే! యేళ్లలో ఏముంది? యవ్వనం మనసులో
వుండాలి కాని! కొంతమంది తల్లులు ముచ్చై యేళ్లకే ముసిలి ముద్దలై పోతున్నారు, నా
పిల్లలకి నా మీద భయం భక్తి గడగడాటు వాడలు. వుండొద్దు స్నేహం ప్రేమ
గౌరవం వుండాలి నా కోరిక అదే!

కాస్త్రీ ఇప్పుడురావాలిట! అతనురాగానేఅంటానూ? కాస్త్రీ! నువ్వు తెలివైనవాడి

వవులే కకరహస్యం పోల్చుకోగలవూ మాతాం?" యేమిటో అనుకుంటాడు - పాల నాడు ఈ వేళ వక అశాకు పాలు హెచ్చుకొలిచాడనో - లేకపోతే చాళి అనుకో కుండా నాలుగు రోజులు ముందుగానే చలవబట్టలు తెచ్చాడనో - ఏదో ఇలాంటిదే అనుకుంటాడు. నా దగ్గర కూర్చోచుంటాను. కళ్లుమూసుకోమంటాను. మెల్లిగా చెవిలో రహస్యం చెబుతాను. మొదటి బోధపర్చుకోలేక పోతాడు. తరవాత - సంతోషం పట్టలేక పోతాడు - నన్ను నెత్తిమీద పెట్టుకుని - పువ్వుల్లో పెట్టి పూజిస్తున్నాడు. సూర్యకిరణంలో నృత్యంచేస్తున్న రేణువులలాగు సముద్రకెరళాలమీద నేలి పోతూన్న నురగలాగు - ఉంది నా మనస్సు! సంతోషం భరించలేనేమో అనిపిస్తోంది! ...ఉండి వుండి - వక్కభయం వేస్తోంది. మాతృత్వం - పితృత్వం - యీ బాధ్యత నెరవేర్చులమా - నేను శాస్త్రాన్ని? మానవుడి బాధ్యతలన్నింటి కంటే ఆతి ప్రాముఖ్యమైనదే - మేం ఏకర్షితు లేకుండానే ఇందుకు పూనుకున్నామే? ఈ విషయంలో - మా పనిమనిషితామూరు ఆమె మొగుడు కళ్లుమూకంటే మేము ఏమిమెరుగు? వాళ్ల కంటే మాకు కాస్తడబ్బు, కాస్తడగువు, కాస్తజ్ఞానంవుంది. ఆది చాలుతుంగా - పిల్లలను పెంచి, చదువుచెప్పించి, దేశానికి సమాజానికి పనికివచ్చే లాగ చెయ్యడానికి? నేను పిరికితనం పడకూడదు. సంతోషంగా వుండాలి .. శాస్త్రాన్ని అనుకోకుండా ఆరగంటు ముందుగా వచ్చాడు. నేను - రావాలి - రావాలి - అని మనస్సులో కోరబట్టే! లేక పోతే - యీ కొత్తప్రాణి పిలుపు ఆశని హృదయానికి అప్పుడే వినిపించిందా? శాస్త్రాన్ని! నా పంపరాణాలు నీవే! యీ నూతన ప్రాణిమదా నీదే! కాష్మీరులో ఆ తేనెవెన్నల రోజులు జ్ఞాపకం వచ్చాయి. జ్ఞాపకం తెచ్చుకుని మహదానందం పొందేం! భాష్యం వచ్చాడు. అతనితో చెప్పాం. మమ్మలిని ఆభినందించాడు

26

అ త డు

బాబి గాడిక దొస్తున్నాడని నిన్న శాంతం చెప్పింది. ఆ నిమిషంనుంచీ ప్రపంచం అంతా వక్కసారి మారిపోయింది! ట్రాముమీద కోర్టుకసుతూంటే - అంతా పచ్చగా కమ్మలపండుగలాగుండెను. బండిలో జనం తోసుకుంటున్నా - నన్ను చూపి వెంటనే స్థలం ఇచ్చారేమో అనిపించింది. కండక్టరు రోజూ "టిక్కెట్టు - టిక్కెట్టు" అంటూ చెవులో గర్జించేవాడా - అటువంటిది - ఈ వేళ దగ్గరకొచ్చి ఎంతో మర్యాద

దగా టిక్కెట్టు ఇచ్చాడు. రిక్ షావాడు రోజూ ధుమ దుమలాడుతూండేవాడు-ఈ వేళ “దయచేయండి - స్వామి!” అని నవ్వుతూ ఆహ్వానించాడు! కొనకి - కూమ్నదికూడా కొత్తపేట దగ్గర గోదావరిలాగు అనిపించింది. నా మనసులో సంతోషం ప్రకృతి అంతటికి ఎలా తెలిసిందో!

ఇదంతా శాంతం మహిమ. ఆవిడ చల్లదనం. తన సర్వస్వం నాకు అర్పణచేసే సింది. నేనేం బదులు ఇవ్వగలను ఆమెకు? సరిగ్గా ఇప్పుడే యీ దరిద్రం వచ్చిపడాలా? ఈ పేదరికం - దమ్మిడిదగ్గరనుంచి జాగ్రత్తపడవలసిన అవసరం - లేకుండా - ఆ ఫది నేలూ ఇప్పుడుండివుంటే యీ బజార్లలోవుండే చీనీ చీనాంబరాలు - ముత్యాలు నగలు వజ్రాలు - కస్తూరిపుసుగు జవ్వాది నువాసన ద్రవ్యాలు - గులాబి చేమంతి కనకాంబరాలు - సమస్తం ఆవిడకాళ్ళ ముందర పడేసివుండును! ఎల్లకాలం యీ బీదతనం లోనే వుండిపోతామా? నేను లక్షలార్జించి తీరుతాను. శాంతానికి - లేమి అంటే యేమిటో మర్చిపోయేటట్టు చేస్తాను. న్యాయంగానే డబ్బులర్జించొచ్చు. బాబిగాడికి చిన్నప్పటినుంచి నర్సును పెట్టి - ఉగ్గుపాలతోనే ఇంగ్లీషు నేర్పిస్తా. పదేళ్ళు వచ్చేటప్పటికే వాడిని సీమ పంపించేస్తా. రెండేసి సంవత్సరాలకోసారి శాంతం నేను వాడిని చూడడానికి సీమ వెళుతూంటాం. గొట్టికాయలు గోలేబిళ్ల ఆడే వయస్సు వచ్చేటప్పటికల్లా - వాడికి క్రికెట్టు బోలింగు నేర్పేస్తా. సాయంత్రం పొద్దున్న ప్రయివేటు మేష్టరని పెట్టి అన్ని పరీక్షల్లోనూ మొదటి వాడుగా ఉత్తీర్ణుడయేటట్టు చేస్తా. ఎవరీ ఆబ్బాయి - అని అందరూ అడగాలి. అప్పుడు: “ఫలానా బారిష్టరు శాస్త్రిగారి మొగచిన్నవాడండీ!” - అని దగ్గరవుండే వాళ్ళు అనాలి! చులాగ్గా ఐ. సి. యస్ ప్యాసై కలెక్టరుగా చక్కా వస్తాడు. తనకొడుకు జిల్లా కలెక్టరుహోదాలో వున్నాడంటే శాంతానికి ఎంతసంతోషం గాను - గర్వంగాను వుంటుందో చెప్పేదేముంది! మాచుట్టరికం కావలసి - ఎంతమందో శాంతాన్ని ఆశ్రయిస్తారు. వియ్యంకుడు బారిష్టరు. అల్లుడు జిల్లా కలెక్టరు! శాంతానికి కోడలిని ఎంచుకోవడంతో సరిపోతుంది! ...ఇంతకీ శాంతం ఏమంటుందో? అనేదే మిటి? ఆడపిల్లల కాలేజీలో ప్రొఫెసరుగిరీ చేసినంతమాత్రాన లోకానుభవం ఎక్కడిదీ? బాబిగాడి వూచీ అంతా నామీదే వదిలి పెట్టేస్తుంది - నాకు తెలుసు శాంతం మోస్తరు.

ఈ ఖబరుని మా అత్తగారు చాలాసంతోషిస్తుంది. దీంతో ఆవిడకి నాకు రాజీకుదిరిపోతుంది. శాంతం ఆవిడపేర వుత్తరం వ్రాస్తే అందులో నేనూ వకముక్క పెట్టాను - శాంతానికి సాయంగా వుండడానికి మీరు రావాలి - అని. మామామగారి పేరు పెడితే మరీ సంతోషిస్తుంది. ఆవిడస్వంతం ఇరవైఎకరాల పొలంవుంది. ఆవిడికి మరెవరున్నారు? ఆనవసరంగా ఆ ధర్మానందస్వామి పీఠానికి వ్రాసేస్తుంది - బాబి గాడు మీ అభిమానపుత్రుడండీ అని మనమే అంటూంటే తీరిపోతుంది. నాన్న పేరు పెట్టను. ఆయనాకు జ్ఞాపకమేలేదు. ఒక్కటి మాత్రం జ్ఞాపకంవుంది నాకు అప్పుడు.

అరేయేడు. భోంచేస్తూన్నాం. అమ్మ అరటికాయముక్కలు వడ్డిస్తూంది నాన్నవిస్త్రో ముక్కలు కొంచెం మాడిపోయాముని నాన్నకికోపంవచ్చి - అమ్మని చెళ్ళని వక్క లెంపకాయ కొట్టాడు. అమ్మయేమీ అనలేదు. నేను ఏడవడం మొదలెట్టాను. ఇప్పటికీ కళ్ళకి కట్టినట్టుంది. ఆ రోజునుంచి నాన్నమీద గౌరవం పోయింది. ననువుపోయింది. మరిరెండేళ్ళకి ఆయన పోయాడు. అరునెలలకి అమ్మ పోయింది. నా కచేరీ గదిలో నాన్న అమ్మ ఫోటోలు పెద్దవి చేయించి గిట్టుచుట్టాలు కట్టించి పెట్టించాను. పదేక రాలు మాగాణి ఇరవైకేలు రొట్టెలు మాకు అట్టే పెట్టే పోయాడు నాన్న. కాని చిన్ననాటి ఆ దృశ్యం ఇప్పటికీకా కళ్ళకి కట్టినట్టుంది. ఇందులో విడ్డూరం ఏమీలేదు. పెనిమిటికి పెళ్ళాన్ని కొట్టడం లోకరినాజు. పద్ధతికి అంగీకారమే. పెళ్ళం పెనిమిటిని కొట్టడంలే సహంమంది మొగాణ్ణి మాసి అసహ్యించుకుంటారు - మిగతా సహంమంది తట్టా బాజాకడతారు. - అంతేకృత్యాసం. శాంతం నన్ను కొట్టడమే? తల్చుకుంటేనే నవ్వొస్తూంది ! శాంతంతో చెప్పాలి !

చింతాద్రిపేటలోనుంచి గ్రామం వెళుతూంటే కనబడ్డారు పిల్లలు - వందమీద నూలు పోగులేదు. నడుముని మొలతాడులేదు. కుళ్లుకాలువలో ఆశుతున్నారు. దేముడు మేలుచేస్తే - బాబికి బీకకం అంటే ఏమిటో తెలియకుండా వుండాలి ! కూలినాలి చేసుకునేవార్లకి మన్న పశాణం అలవాటే అయిపోతుంది. శుభ్రంగా వుండడం అంటేనే వార్లకి కిట్టదనుకుంటారు. ఎంత చేసుకుంటే అంత అనుభవించి తీరాలి. ఎన్ని శాస్త్రాలు చదువుకున్నా చివరకి అంతే ! ఎవరేంచేస్తాం ?

...అబ్బ ! ఎంతవేగిరం ఇంటికి వెళ్లిపోవాం అంటే అంత ఆలస్యం చేస్తున్నా దేమిటి - యీవేళ ? తీరావెళ్లిపోయాక అప్పుడు పిలుస్తాడో ఏమిటో ? అత్తావకరింట కోడలే అన్న సామిత జూనియరుగా వున్నప్పుడు పడ్డబాధలు నేనైతే మర్చిపోను ! అన్నట్టు - మర్చిపోకుండా రేపో ఎల్లండో గులాబీపువ్వులు స్పెన్సరులోకొని పంపించాలి శాంతానికి. ఎర్రగులాబీలుఅంటే ప్రాణం ఆమెకి. పదిరూపాయలపులే అవుతుంది.

27

ఆ మె

“నూడిదె-నూడిదె ! ” అంటూ కందున్నేళ్ల గులాబీజాంబికాయపాట్లం తీసు కొచ్చి చేతిలో పెట్టాడు. కాస్త్రీకి ఇంకా చిన్నతనం పోలేదు ! రాత్రి ఇద్దరం కలసి

మిఠాయితిన్నాం. కాస్త్రీ కోర్టుకు వెళ్ళిపోయాక - నేను మరో రెండు రుచిచూద్దాం అనిపొట్లంతీశాను. ఇంతట్లో దయామణివచ్చింది. దయామణి నాద్గిర క్వీనుమేరీసులో ఇంటర్మీడియేటు చదువుకుంది. ఆ అమ్మాయి అంటే నాకెంతో ఇష్టం. ఇంటరు స్వాసయాక ట్రైయినింగ్ - వాళ్ళవూళ్ళో అడపిల్లల బడిలో మూడవఫారం మేష్టరుగా వుండిట. ఆ అమ్మాయి కాలేజీ వదలిపెట్టాక నేనిదేమాడడం. ఈ వూళ్ళో ఎవరో బంధువులుంటే చూడడానికి వచ్చిందిట. నాలుగురోజుల క్రింద తను వాళ్ళవాళ్ళతో యీ వీధిలోనుంచి వెళుతూండగా నేనిక్కడ రిక్ షా నుంచి దిగడంచూసి, అప్పటినుంచీ రావాలని ప్రయత్నం అంది.

ఇద్దరం బాతఖానీకొడుతూ మిఠాయిఫలహారం చేశాం. “మేష్టరు ఉద్యోగం అంటేనీకు మొదటి దగ్గిరనుంచీ సరదావేగా - ఎలావుంది?” అని అడిగే. “మొదటి ఉత్సాహం బియ్యత ఇప్పుడు పోయిందండీ, కాంతంగారూ! ఇనస్సెక్టర్లు, ఇనస్సెక్ట్రెస్సులూ పద్ధతుల ప్రకారం పోవాలి - తు - చ - దాటకూడదంటారు. మేం చెప్పేది పిల్లలకి అర్థంకాదు. అసలు నిర్దేశం, అడపిల్లలలో ముప్పాతిక మూడువంతులు మూడో ఫారం తరువాత చదువే మానేస్తారు. అటువంటి వాళ్ళకి ఎందుకండీ మేం చెప్పవం - పువ్యమిత్రుడు - వాడికొడుకు అగ్నిమిత్రుడు - అగ్నిమిత్రుడుకొడుకు వసుమిత్రుడు - వాడితరువాత సుజేష్టుడు - వాడికొడుకు భద్రుడు - వాడికొడుకు పులిందకుసు - అని? నీయ్రాలియోసు ఆఫ్రికాలో వుంటే వాళ్ళకేం కావాలి - అమెరికాలో వుంటే వాళ్ళకేం కావాలి - నాకేం కావాలి - చెప్పుదురా? వాళ్ళకికెంతా ఎందుకు నూరి పోయ్యడం? వెనకటికి మనవాళ్లు చిత్రకథ చేసేవాళ్ళుట - నీళ్ళు తాగించేయడం - పొట్టపేలిపోయే వరకూ. అలాగ్గా వుండినేం చెప్పేచదువు!” అనిచెప్పుకుంటూ వచ్చింది ... నేనూ నాలుగేళ్ళు బి. ఏ. పిల్లలకి అర్థశాస్త్రం చెప్పేను - ఎంతో సరదాగా చెప్పేసుకు కాని చిన్నపిల్లల చదువులు గురించి ఎప్పుడూ కించెత్తుకుడా ఆలోచించలేదు. దయామణి చెప్పిన విషయాలు గురించి తీవ్రంగా ఆలోచిస్తున్నాను. రేపు పొద్దున్న నాపిల్లలకి చదువు చెప్పించడంలో ఏ విధానం అవలంబించాలి? శాంతినికేతనం - గురుకులం - అవయార్ - ఇంద్రప్రస్థం? నాకేం తోచడంలేదు. కొత్తచదువులు చెప్పిస్తే పిల్లలకి - స్వయం ప్రాముఖ్యత - అహంభావం - గొప్పఘోటు - అలవాటై పోతుందేమో? మొదటితరగతి రైలుప్రయాణీకులు మూడోతరగతి రైలుప్రయాణీకులని చూసిట్టు? నలుగురితో నారాయణ అంటేనే మంచిది. కాస్త్రీ ఏ మంటాడో? జాగ్రత్తగా ఆలోచించాలి.

సాయింత్రం నాదబ్రహ్మ సభవారి పాటకచేరికి వెళ్ళాం. ఎవరో దక్షిణాది ఆయన గాత్రం. మొదట స్వాతి తిరుణాల్ కృతులు - “పాహిజగజ్జనని” హంసనంది తోనున్న “కృపయపాలయ” చారుకేసిలోనున్న పాడాడు. తరువాత - “నీదుసరణ ములే” అని త్యాగరాజు కృతి సింహేంద్ర మధ్యమంలో అందుకున్నాడు. అక్కడ నుంచి కాస్త్రీ: “సరణములేమిటి? ఏడిశ్రార్థం!” అని చీదరించుకున్నాడు. “తెలుగు

రానివాళ్లు తెలుగుకీర్తన లెందుకుపాడాలి?" అని వకటేసణుగుడుతో చంపేశాడు. మధ్య మావతిలో సుద్ధానందభారతి కృతి "నందనటనం" పాడేక మళ్ళీ త్యాగరాజుది ఆరభిలో "సాలకల్లూడు" అని. దాంతో మండిపోయాడు. ధేనుకలో "తెలియలేరురామ" అని ప్రారంభించేరికి కోపంపట్టలేక కూచున్నవాడల్లారేచి పోయాడు. కొసకి "తెలిసే సేసినగూజాబలమా" అని మొదలుపెట్టేసకల్లా అగ్నిహోత్రం ఆయిపోయి: "శాంతం! ఇహనేనిక్కడ వుంటే ఖానీలు ఆయిపోతాయి. నేను బైటగుమ్మంలో నీకోసం వుంటాను. యీ ఘోరాలి ఘోరం అయ్యాక నన్నక్కడకలుసుకో" అంటూ చక్కాపోయాడు! మరోనాలుగు కీర్తనలు శామ శాస్త్రులవారివి, దీక్షితులవారివి అయ్యాకసభ ఆయిపోయింది. నేను గుమ్మందగ్గిరకివెళ్లి చూచాను - శాస్త్రులేడు. పావు గంట మాళాసు రాలేడు. నాదగ్గిర కానీలేడు సరేకదా ఇంటితాళాలు శాస్త్రుదగ్గిర వుండిపోయాయి. యేం చేయను - ట్రిప్లికేసు నడిచిపోవాలి - ఎలాగా అని ఆనుకుంటూ నాలుగు అడుగులు వేశాను ఇంతట్లో భావ్యంకారు నాప్రక్కకి వచ్చినిలబడింది. ద్రౌవరు వ్రేకొచ్చి: "అయ్యగారు మీరుకంటరిగా నడవడం చూసి ఆయన మరొకరి బండిలో వెళ్ళిపోయి మిమ్మలిన్ని ఇంటికి దిగపెట్టమని కారు పంపించారు" అన్నాడు. సరే అని ఎక్కాను. రౌండురానాదగ్గిరకెళ్ళేవరకు నాకు - ఎవరేనా చూస్తే ఏమను కుంటానో అనిపించి - దిగిపోయి - కారుని వెళ్ళిపోమన్నాను. అక్కడనుంచి ఆ రవంత దూరం - నైడోజీవీధిలో ఇంటికి చేరుకునేవరకు నిమిషం - వకయ్యగం అనిపించింది. కాళ్ళకి రాళ్లుకట్టినట్టు ముందుకు నడుగు పెట్టలేను. చీకటిఅంధకారం - నిర్ణయం - నిశ్చయం. గుమ్మంలో శాస్త్రు నా కోసం కాసుకునివున్నాడు - అతనిచేతుల్లో వెళ్లిపడ్డాను. వాపం! శాస్త్రు నన్ను మేడమీదికెక్కించి, వేడి వేడి కాఫీ పెట్టిఇచ్చి - ఆరికాళ్ళకి నూనెరాసి - వొళ్ళంతా పట్టాడు. "నానించే జక్కర్తవీ యింతదూరం నడుచుకొచ్చావు - నావల్ల ఎంతపొరపాటై పోయింది - ఊమించు!" అంటూ వకటే బతిమాలు కోవడం. "భావ్యంకారుమీద" - ఆనబోయి, ఎందుకని పూరుకున్నా. నిద్రపట్టి పోయిందినాకు.

నిన్న పాటకచ్చేరికి వెళ్ళడమే శుద్ధపొరపాటూ - బుద్ధితక్కువ. నేనురాను మొర్రోఅంటే నన్నీడ్చుకుపోయింది. రసాభాస - శాంతంచేత - ఆర్ధరాత్రి చీకటిలో -

వక్కర్తీనే - నాలుగుమైళ్లు నడిపించానని - మా అత్తగారికి తెలిసిందో - మరి నాకు పుట్టుగతులుండవు.

“తెలిసే నేసిన గూజాబలమా” అని తెలుగు తల్లిని వాడు సరికే సెస్తూంటే నేవంటూ ఎలాకూచోను ? అమాంతంగా వాడి గొంతుక నొక్కెయ్యాలని పించింది. “ఏమిటా సణుగు - విశేవాళ్ళని విననియ్యకుండాను ? నీకంత కర్ణకఠోరంగా వుంటే - చెవులు మూసికునేది - లేకపోతే బైటకి వెళ్లిపోయేది” అని శాంతం అనేసరికి నాకు మరింత కోపం వచ్చేసి - పైకి వచ్చేశాను. గుమ్మం దగ్గర సిగరెట్టు కాలుస్తూ కాలక్షేపం చేస్తూ అనుకునేసరికి-జేబులో సిగరెట్టు అయిపోయాయి. సిగరెట్టుకొట్టు కోసం అలాగు వెళ్ళే సరికి అన్ని మూసేసివున్నాయి. ఒకదుఖాణంలో మాత్రం బీడీలుండెను. బారిష్టరుని-బొత్తిగా బీడీలు ఎట్లాకాలుస్తాను - దేముడా రాముడా అంటూ ఇంకా వెతుక్కుంటూ వెళ్లా. కాపం పెట్టినట్టు ఒక్కకొట్టు తీసిలేదు. అప్పుడనిపించింది-ఛీ! మరి సిగరెట్టున్నది ముట్టుకోకూడదు - ఎంతడబ్బు తగలేస్తున్నాను - అని. బాబిగాడిని ఈటన్నుకి కేంబ్రిడ్జికి వి.సి.యస్ కి పంపించాలంటే దమ్మిడీ దగ్గరనుంచీ కూడిక చెయ్యాలి. వాడు సీమవెళ్ళాడంటే తప్పకుండా సిగరెట్టు అలవాటు చేసుకుంటాడు. జిల్లాకలెక్టరు చేస్తూంటే ఏ ఆలవాటుచేసుకున్నా రాణిస్తుంది. రాజ్యభారం నెత్తిమీద వేసుకునేవాడు - రేపుకవన్నర్లకి - వైస్రాయలకి ఆతిథ్యం ఇవ్వవలసినవాడు - సిగరెట్టు కాలచు - సాంపేసు ముట్టు - అనడానికి వల్లా ?... నేనివన్నీ అనుకుంటున్నాను కాని - తీరాడపిల్లపుడితే? ఆడపిల్లనగానే భయం వేస్తూంది. - పెంచి పెద్దవాళ్ళని చెయ్యడం - పెద్దపూచీ. వాళ్ళకి ఏం చదువు చెప్పిస్తాం ? శాంతంలాగు అందరూ ప్రాఫెసరుగిరి చెయ్యకలరా - సీమలో ఆడపిల్లలులాగు - మన పిల్లలుకూడా టైపు గుమాస్తాలగానో, హోటళ్ళలోనో, షాపుల్లోనో చాకిరీ చెయ్యాలి. ఇంగ్లండులో వేరు - అలాగ మనపిల్లలు తయారవుతే మనసు వొప్పుతుందా ? శాంతం వాళ్ళబామ్మ అనేదిట: “పల్లెటూరి ఆడపిళ్ళగ దీనికెందుకే చదువు - ఎవరితోనైనా లేచిపోవడానికి ?” అని. నేను సీమవెళ్ళొచ్చిన వాడిని అలా అనసు కాని - కూతురంటే బెంగగానేవుంది. తప్పకుండా బాబిగాడే నిశ్చయం.

ఇలాగనుకుంటూనే సెంట్రలుస్టేషనుకు వచ్చేశాను - అక్కడ స్పెన్సరులో దొరికేయి బాబూ! త్రీకాసిబ్బు డబ్బాకొని - సిగరెట్టు ముట్టించి - నాలుగుపీల్పులు పీల్చి - అప్పుడు గడియారం చూసేటప్పటికి కల్లా - పద్దకొండు అయింది. ఏంబుద్ధి - యీ పాటి కల్లా పాటకచేరీ అయిపోవుంటుందే - శాంతం నాకోసం కనిపెట్టుకుంటుందే - అని గాభరాపడుతున్నాను ఇంతలో వెనుకనుంచి “ఏం- శాస్త్రీగారూ! నాకు స్వారతం ఇవ్వడానికి వచ్చారాయేమిటి బెంగుకూరు రైలుకు ?” అంటూ లేడి అయ్యంగారు ప్రత్యక్షం!- నన్ను తోసుకుంటూ తనకారులో కూర్చోమంది-జబాబు చెప్పనిచ్చిందా? ఎలాగా శాంతం యింతనేపు కనిపెట్టుకుని వుండదు - ఎవరికారులోనో యింటికి వెళ్లిపోయే వుంటుందనుకుని మనసు సమాధాన పెట్టుకున్నా. ఏముంది - అవిడ చమత్కార

సంభాషణతో - యిట్టే వచ్చేసింది - నైజోజీవీధి! నేనింటి గుమ్మంలో దిగిపోయాను అవిడా వెళిపోయింది. అప్పుడు జ్ఞాపకం వచ్చిందినాకు - అన్నా! యింటితాళంచెవులు శాంతం చేతనంటే నాదగ్గిరేవుండిపోయానుని. అసలు శాంతమే లేదక్కడ! ఏం చేయను- ఎక్కడని వెతుకునును - వీని తాళంతీసి అక్కడే కూచున్నాను. మరెంతసేపు జాగరణ చేశానో - చిన్న కునుకు కూడాపట్టింది. లేచిచూచును? శాంతం నాచేతుల్లో గోలుకుంటూ వచ్చిపడింది. మేడమీదకి తీసుకెళ్లికాఫీ యిచ్చి ఉపచారం చేసేసరికి కాస్తతెప్పరిల్లింది.

“ శాస్త్రీ! పాపం! నాకోసం వూరంతా గాలించేసినట్టున్నావు. నీతోకూడా నేనూ వచ్చేసివుంటే తీరిపోయేది!” అంది శాంతం. “కారువేసుకుని నీకోసం పట్నం అంతావెతికే - బెంగుపెట్టుకుని నేనూ యిప్పుడే గుమ్మంలో కాలుపెట్టా. పాపం - నాలుగుమైళ్ళు ఎలానడిచేవో? నన్ను క్షమించు శాంతం!” అన్నా. టాక్సీఅనుకుంది. “బోలెడుదబ్బు నానించి నిష్కారణంగా ఖర్చు!” అంది. “దానికేం! నువ్వుక్షేమంగా యింటికి చేరుకున్నావు. అంతేచాలు - దేవుడివయస్స!” అనేసి వూరుకున్నా. శాంతానికి నిద్రపట్టిపోయింది.

29

ఆ మె

వంట్లో ఆకోయ్యంగావు-ది యింట్లో హాయిగావుంది. పరిస్థితులు సౌఖ్యంగా వున్నాయి. మనసుకు ఖుంసావుంది. అడుగులకి మదగులూత్తి యేలుకునే పెనిమిటి న్నాడు. నాకు కావలసిందే ముంది? నాకేం కొరత? నాడుపులోవున్న యీ మాంసపు తునక - యీ చిన్నజలగముద్ద - నామీద అప్పుడే ఆధికారం చెలాయుస్తోంది. ఆ క్రిమికోసం నేను పుష్టిగల ఆహారం తినాలి. వేళపట్టున కసరత్తు చెయ్యాలి. నాదేహం నా హృదయం - నా ఆత్మ - అన్నీ పరిశుభ్రంగా వుంచుకోవాలి! జీవంలేదు - రూపం లేదు - వ్యక్తిత్వంలేదు - యీ అణువుకి. నా కాలు నా చెయ్యి అంటేనాకు ఎంత ప్రేమో - యిప్పుట్లో యీ అణువుమీదనాకు అంతేప్రేమ. మరికొద్ది నెలల్లో యీ మాంసపు కండరమే అనంతకోటి మానవశక్తులతో వ్యక్తిత్వం పొందుతుంది - నా ప్రేమ కూడా చిత్రంగా అలాగే ప్రతిబింబిస్తుంది. తల్లితండ్రుల ప్రేమతో పెంచితే ఆ శక్తులన్నీ - అన్నీ కాకపోతే కొన్నేనా - ప్రతిస్పృహం అవుతాయి...అవుతాయా? అందుకు పరి

స్థితులు అనుకూలంగా వుండొద్దా ? - ఇప్పటి రాజకీయంలోనూ, ఆర్థికంలోనూ, మానవ సమాజంలోనూ - ధర్మం, న్యాయం, సమత్వం - వీటికి తావెక్కడ ?

నిన్నవకశ్రీ - పాపం కడుపుతోవుంది - తిండిలేక వీధిలో పుల్లిస్తరాకులకుప్ప కలుకుతూంది. నాకు నాలేసింది. గూడూరు అభకపుగనులలో పనిచేస్తూండేదిట. రోజుకి కూలిడబ్బులక్రింద పావలా ముట్టచెప్పేవాడుట. దురదృష్టవల్ల గర్భిణీ అయిందిట. కడుపుతో వున్నమనిషివి- సరిగా పనిచేయలేవు- మాకుగిట్టుబాటు కాదు - అని చెప్పి యజమానులు పనిలోనుంచి బర్తరపు చేశారుట. పట్నంలో కూలి దొరుకుతుందేమో అని ఆశపడి వస్తే - యిక్కడ కూలిమేస్త్రీలు - నడిమి వయస్సుదాటిన స్త్రీలనీ, యుక్తవయస్సురాని ఆడ పిల్లలనీ మస్తరులోకి తీసుకుంటారుట కాని, వయస్సులోవున్న ఆడవాళ్ళనీ, సంసారం చేస్తున్న ఆడంగులనీ అసలుతీసుకోరు - అన్నారుట. "నా గతి ఏం కాను - అమ్మా" అని భాళ్ళని యేడ్చింది. ఆమె - నేను, ఎవరికడుపులో ఎవరు దాగి వున్నారో ? ఆమెకడుపునయే రంగూరురాడీయో ? నా కడుపున యేళంకరాచా ర్యులో ? ఇటించితటా ? అనుకూల పరిస్థితులు - సమాన అవకాశాలువుంటే ఆమెకు ఒక శంకరుడు నాకొక యాజ్ఞవల్క్యుడు పుట్టకూడవా ? ...ఆస్త్రీకి వకరూపాయ ఇచ్చి పంపించేశాను. సిగ్గుతో తలవంచుకున్నాను.....

మధ్యాహ్నం ఓవాల్టీను పుచ్చుకుని పడకకుర్చీలో కూచున్నానో లేదో-తలు పెవరో కొడితే వెళ్ళాను. స్పెన్సరుబంట్రోతు అట్టపెట్టెవకటిచ్చి వెళిపోయాడు. విప్పి చూడును-అద్భుతమైన ఎర్రగులాబీలగుత్తి ! సగం సగం విడుతూన్న మొగ్గలు-ఆ వొంగి రేకలు ఏదోరహస్యం చెపుతున్నాయేమో అనిపించింది. పట్టుకుచ్చులు ఆమొగ్గలు. కాళ్ళిరు తేనెవెన్నెల-ఆ పరిమెళం. శాస్త్రీ కానుక ! ఎంతసునిసితమైనప్రేమ ! వేళ పాటకచేరినాడు నాకోసం ఎంత బెంగపెట్టుకున్నాడో కదా. నన్ను వెదకడానికని టాక్సీకోసం పాతికరూపాయలేనా ఖర్చుపెట్టి వుంటాడు. ఈ వేళ యీగులాబీలు- అధమం పది పదిహేను రూపాయలుంటాయి. యింతసామ్మ అతనిగ్గిరలేదే...? బావ్యం పంపించాడేమో ? పువ్వులవేపు చూశాను-పువ్వులా ప్రణయగీతికలా - ఎర్రగులాబీలా- కెంపులతకుకా ? నువాసనా-మత్తుమందా ? మీ సందేశ మేమిటి - నేతీర్చ లేని కోర్కెలా ? పాపం-అతని కంటికి అవి ఎర్రగులాబీలు కావు-ప్రేమజ్వాలలు..... ఒకవేళ-శాస్త్రీకోసం లేడీ అయ్యంగారు పంపించిందేమో ? గులాబీల వేపుచూశాను, ఎర్రగులాబీలా-రక్తపుచుక్కలా ? గులాబీకాదు-క్రాక్షి. కుంకుమ చుక్కలు కావు- విషబిందువులు-ఈర్ష్యాజ్వాలలు. మీ సందేశము-అనూయ పిశాచపు వికటాట్టహాసమా ? ముఖమల్ రేఖలుకావు-మండుకొరకంచులు. మీ రేకలుచింపి-మీహృదయాన్ని ఛేదించేయ్యాలని వుంది. మొగ్గలని కాలిక్రింద నలిసినాశనం చేసేస్తాను. మీరేకులనుండి మాంసపుముక్కలు కోస్తాను. మీకళ్లనుంచి రక్తపుచుక్కలు పిండుతాను.....

నేనెంత పిచ్చిదాన్ని! సౌందర్యాన్ని చక్కదాన్ని మెచ్చుకోలేని స్థితిలోకి దిగి పోతున్నా నే! ఎవరికానుక అయితే నేమి? ఈ ఎర్రగులాబీల వాయారాన్ని అందాన్ని చూసి ఆనందించలేకుండా వున్నా నే! తల్లితండ్రుల మీదకోపాన్ని వాళ్ళపిల్లలమీదనా చూపించేది? జైరసులు కారని పవిపాపల పీకలు పిసుకుతామా? నోరులేని జంతువులు - మాటలేని పసికూనలు - గొంతులేని గులాబీ మొగ్గలు - వీటిమీదనా మనకోప తాపాలు? తల్లిప్రేమ - సౌందర్యం యొక్క శక్తి - మంచితనం యొక్క మహిమ - వీటన్ని పెంపొందం చడం పోయి నాశనం చేయడమా? హయదేవుణ్ణి పూజించినప్పుడూ వక్కలాగేవుంది - మానవసమాజం. మట్టిదేవుణ్ణి పూజించినప్పుడూ వక్కలాగేవుంది. డబ్బుదేవుణ్ణి పూజిస్తూ వ్వా - ఇప్పుడు అంతకంటే దుస్థాయంగా వుంది. ఇహ - మరదేవుణ్ణి పూజిస్తే ఎలావుంటుందో? యితకంటే అధోగతిలో మాత్రం వుండదేమో? భావలోత్సవంగా పడిపోకూడదు. యీ ఎర్రగులాబీ మొగ్గలని గాఢకూజాలో జాగ్రత్తగావుంచి పదకొనిదిలో వుంచుతాను.

30

అ త మ

కచేరీకి వెళునాం అని గ్రాంఎక్స్ కేసు. తీరా మోంటుకోర్డు వచ్చేటప్పటికి - "అనార్కలీ" సినీమా బొమ్మకనిపించింది. పేరుచదివేటప్పటికి లాహోరులో సాలి మారు తోట - ఆ తోటలో గులాబీలు - వాంకో - శాంతానికి గులాబీపువ్వులు ఇద్దాం అనుకొని వారం రోజులైపోయింది - మరిచేపోయానే అనుకున్నాను. స్పెన్సరుకు నడిచి వెళ్లినా రిక్ సామీద వెళ్లినా దర్జాకి లోపం అని, ఆ రవంతదూరం టాక్సీ చేసుకువెళ్ళాను. గులాబీపువ్వులు యిమ్మన్నాను. జాగ్రత్తగా ఉల్లిపొరకాగితంలో చుట్టి అట్టపెట్టెలో పెట్టాడు. పదిరూపాయలు అన్నాడు. యిచ్చాను. "ఎక్కడికి పంపించమన్నారు" అన్నాడు. చిరునామా యిచ్చాను. "చీటీ ఏదనా యిస్తారా" అన్నాడు. మాయింట్లో యిచ్చేనేనే - అందుకు చీటీ అవుసరం లేదన్నాను. పదిరూపాయలు - టాక్సీ వాడికి ఒకటియినాం - పోతే - జేబులో రూపాయిమిగిలింది.

హైకోర్టులో ఈవేళ క్రిమిలు నెమన్ను. గవర్నమెంటు పక్షం నాకు రెండవ వకాత్తీయిచ్చారు. దావా వాదిస్తున్నంతసేపు గులాబీపువ్వులు - శాంతం - నేను - యివే మనసులో వున్నాయి. మాటలుమాత్రం నోటినుంచి అప్రయత్నంగా వస్తూన్నాయి...

“పంచాయతీ సభ్యులారా! చూడండి-యీ స్త్రీ ఎంతపాపాత్మురాలా! చేసుకున్న పెనిమిటి దగ్గరనుంచి లేచిపోయి పరపురుషునితో పోయింది! ”...శాంతతో నాకు మొదటిపరిచయం-తాగిన రిక్ సావాడితో ఆమె అల్లరిపడడం-నేను అప్పుడు అక్కడికి వెళ్ళడం తటస్థించడం-తరువాత రోజు సాయంకాలం సముద్రపు యిసుకలో జాబి వాళ్ళ పడవలనీడని కూమని ముట్టాడుకోవడం-ఏమిటోయి అయిన రోజులు అవి! ...

“యిటువంటి స్త్రీలగతం యింతే! యిప్పుడు తిండిలేదు-ఒక పాపానికి రెండుపాపాలు-కూమునదిలోపడి ఆత్మహత్య చేసుకోడానికి ఒడికట్టుకుంది”...కాష్మీరు రోజులు-ఆజేవ దారులు సంగీతం-కళ్ళు మెరసే ఆ తెల్లని కొండలు-మనసుచెనరిపోయే శాంతం సౌందర్యం-చల్లని నీటికొలనులలాంటి ఆమెకళ్ళు-అర్ధంతేని సంభాషణలు - నవ్వులు-బుజ్జగింపులు ...

“తనగర్భంలోవున్న-శిశువు ప్రాణాన్ని కూడా తనవ్యభిచారానికి తనదండ్రానికి బలి యివ్వజూచింది. ఆత్మ హత్యకంటే మహాపాతకం బ్రూణహత్య అంటారు మన శాస్త్ర కారులు!”...ఎంత ఆశ్చర్యం! ఆమె అనురాగం-ప్రేమ-ఆపేక్ష-అనురక్తి-మా యిద్దరినీ ఒకటేమాట-ఒకటే ప్రాణం-ఒకటే ప్రణయం-ఒకటే ఆత్మ-అర్ధనారీశ్వరం!.....

“అంతేకాదు-తనకిడుపునకన్న రెండేండ్ల పిల్లని ఆకూములో పోరేసింది. ఆత్మహత్య-బ్రూణహత్య-శిశుహత్య! పంచమహాపాపి! చుప్పనాతి! తాటకి! ఈ పికాచికి యావజ్జీవపు కారాగృహశిక్ష విధించవలసిందని నా ప్రార్థన!”.....డబ్బు కూడబెడు తున్నాను-శాంతం నన్ను దైవసమానంగా పూజిస్తూంది-ఆమె రూపలావణ్యం-నూరు రెట్లు యినుచుడించింది-బాబిగాడు కూడా వస్తూన్నాడు - ఆమెసంతోషం-గులాబీ అత్తరు పరిమెళం!.....

...గుమ్మంగా కాలుపెడుతూనే అడిగేను: “శాంతం! పువ్వులు వచ్చాయా?” అని. “ఏం పువ్వులు?” అంది. అని వక్కనిమిషం పూచుకుని: “ఓహో! లేడీ అయ్యంగారు నీకు పంపించిన పువ్వులా?” అంది. విని నేను గాభరాపడ్డాను. కొంపతీసి - ఆవిడ పంపించిందేమిటి? ఆవేళరాత్రి కారులో ఏదో అంది! కొంచెము బుకాయించి చూద్దాం- అని; “లేడీ అయ్యంగారు ఏమిటి-నాకు పువ్వులు పంపించడం ఏమిటి? ఆమాట కివస్తే - ఒకవేళ భాష్యం నీకుపంపించాడేమో? అన్నా. “భాష్యం ఎవడు?” అంది. “ఎవడా? ముప్పైమూడుకోట్ల లింగాల్లో బోడిలింగం!” అన్నా. “నిష్కారణంగా అతెన్నెందుకు - అనడం? ఆ మాటకివస్తే లేడీ అయ్యంగారే విరువోడి - తరువోడి!” అంది. నాకు చాలాకోపం వచ్చింది. “నేను ఒప్పుకోను ఆవిడె తలబోడి అంటే” - అన్నాను. అని శాంతం శ్రేష్ఠభోధ పర్చుకుని ఫక్కునవ్వాను. శాంతం కూడానవ్వింది. “శాంతం! ఆ గులాబీలు నేను నీకుపంపించా - కావలస్తే యిదిగో న్నెన్నరు రసీమ” అని కాగితం జేబులోనించి తీసి చూపించా. శాంతం లోపలిగదిలోనుంచి ఎర్రగులాబీలు వుంచిన గాజుబాడీ తీసుకొచ్చింది. “నీముఖాన్ను వున్నకుంకురు - నీతరచేతిలో గోరింట చుక్క - నీ పొదాలమీద లత్తుక - తాంబూలంతో పొడిన నీపెదిమెలు - యీ ఎర్రటి

గులాబీమొగ్గలు ! ” అని ఆమెను నాదద్దిరకు తీసుకున్నా. “బారిష్టరు పార్వతీశం గారు భావకవిత్వంలోకి దిగుతే చాలా ప్రమాదమే ! ” అంటూ నన్ను హాస్యంచేసింది.

“అవునుకాని - ఎర్రగులాబీలను చూడగానే నామాట ఎందుకు జ్ఞాపకం రాలేదు ? ” అన్నా. “చీటీపంపించికపోతే నాకు ఎలా తెలుస్తుంది ? ” అంది. “వెనకటికి ఈ యిల్లులుకుతూ పేరుచుర్చిపోతే - పేదరాసి పెద్దమ్మా - పెద్దమ్మకొడుకా - కొడుకుచేతి గొడ్డలా - గుర్రంకడుపులో పిల్లా - నా పేరేమిటి ? - ఇ - హా - హి - ఈ - అందిట. అలాగ్గా - నీలోదాంకున్న బాబిగాడు చెప్పలేదూ - నాన్న పంపించేదని ? ”

“నువుత్త వెర్రినాగమ్మవోయి - శాస్త్రీ ! ” అంది. ఆమాటలు విని నేనెంతో నిర్వపడ్డాను.

31

ఆ మె

లక్ష్మీకి అప్పుడే పవోనెల ! పురిటిరోజు తయ్యకుంటే భయంవేస్తుంది. ఆసుపత్రి మంచంమీద పడుకున్నా. తెల్లటి యిశ్రీదుస్తులు వేసుకుని యిద్దరు మంత్రసానులు. కార్బాలిక్కు లోపనువాసన. రెండుగంటలై కాలుతూన్న నూదులతో కడుపులో పొడిచేస్తూన్నట్టుబాధ. నరాలు అవయవాలు - అన్నీ తోడేస్తున్నాయి. భరించడానికి శక్యంకావడంలేదు. నోటంట మూలుగు. మూలుగుల్లా కేకలు. కేకలల్లా అరుపులు. ఆ గొంతుక నాదికాదు. ఎవరిదో - అమానుషం - భయంకరం. ఇదేకాబోలు - ప్రాణం ఆఖరు - ఊపిరి ఎగిరిపోతూంది - అంధకారం ఆవరిస్తోంది -

... “శాంతమ్మగారూ ! చులాగ్గాపురుడు పోసుకున్నారు - చక్కని అడపిల్ల - ఆరుపానులు బరువు - ఒక్కమాటు చూడండి ! ” అని మంత్రసాని అంటే కళ్ళువిప్పి చూశాను - బంగారపుచాయ. చేతితో ముట్టుకున్నాను - నవనీతం. ముద్దుపెట్టుకున్నాను - వెదిమెలు గులాబీరేకలు. కెవ్వరుని ఏడ్చింది. నాకడుపులోనుంచి ప్రేమతరంగాలు కొట్టుకువచ్చాయి. శాంత నీస్సంలోనూ - చేతులు చాచి పాపాయిని తీసుకుని జోకెట్టేవరకు ప్రాణానికి తృప్తికేక పోయింది. ఈ ప్రేమ నాకుఎక్కడనుంచి వచ్చింది? యిన్నాశూనాలో ఎక్కడదాగివుంది ? శాస్త్రీతోనాకు మొదట పరిచయం విన

ప్పుడూ అలాగే అనిపించింది - యితను పరపురుషుడు కదా ? యితని మీద నాకు మోహం ఎట్లావచ్చింది ? ఏమిటీ బంధం ? - అని. ఆ మోహం యొక్క రూపాంతరమే పాపాయి మీద ప్రేమ అవుతుంటాను. ఆ రోజుల్లో - శాస్త్రీవ్యితే నా మనస్సులో పువ్వులు వికసించేవి. అతని ముఖాన్ని కొంచెం కోపం కనిపిస్తే - నా హృదయంలో అంతా చీకట్లు కమ్మేసేవి. ఈ పసిగుడ్డు పుట్టి ఒకదినం కాలేను - యిది ఏడ్చి దీనికంటే నీళ్లు కారితే - నాకంటేయించి రక్తపుమక్కలు కారినట్టువుంది. యిది హాయిగా నిద్దరోతే - నాకు ఆనందం - నిర్వాణం....

...శాస్త్రీవచ్చాడు. ముఖాన్ని రక్తంలేదు. నాకోశం బెంగపెట్టుకున్నానన్నాడు. ప్రక్కమంచంలో పడుకున్న పాపాయిని చూశాడు. ముఖాన్ని సంతోషం ! “శాంతం మూడుమూర్తులా మళ్ళీ నువ్వేసుమా !” అన్నాడు. ఆ సంతోషంలో - మంత్రసాని వుందని చూచుకోకుండా - నన్ను ముద్దుపెట్టుకున్నాడు. రెండునక్షత్రాలు - రెండుప్రపంచకాలు - రెండు ఆత్మలు - మిళితం అయ్యాయి - జంటగులాబీ పువ్వులు నిండుగా విడ్డాయి - అనిపించింది. సూర్యుని లేజస్సు భూదేవత మీదపడితే చందమామ అవతరించింది - అన్నాను. “నీ స్వరం - వేణుగానం” అన్నాడు. పాపాయిని ముద్దులాడేడు. “అదిగో ! నవ్వా ! దీనికెక్కడనుంచు వచ్చిందోయి - శాంతం యీ నవ్వా ?” అన్నాడు. “ఎక్కడనుంచా ? శ్రీకృష్ణమూర్తి వేణువు విని రాధిక నవ్వితే - ఆనవ్వు నక్షత్రం అయి - పాపాయి పెదిమెలమిద వాలింది !” అన్నా. “ఆ రక్తగులాబీ పువ్వు బొడ్డులో దాకున్న పరిమెళం” అన్నాడు శాస్త్రీ .. చిన్నప్పుడు - బామ్మ నాన్నతో పోరుపెట్టేదిట : “అబ్బాయి ! దీనికి ఓ - నా - మా - లెండుకురా ? చదువుకున్న అడదాన్ని ఎవడు చేసుకుంటాడురా ?” అని. ఆ మాట జ్ఞాపకం వచ్చింది నాకు. “ప్రపంచకంలో యింతయంది వుండగా ఏమిచూసి నన్ను చేసుకున్నావు శాస్త్రీ ?” అన్నా. దగ్గిరకొచ్చి - నా తలనిరుముతూ - నలోపాఖ్యానంలో పద్యం చదివేడు కూనిరాగంతో :

“రజనిక రాసన - మేచక మంతల - రాజితరాజసుతన్ - విలసద్దజపతిగామిని - చందనగంధి - ప్రకాశిత - కాంతి సమన్విత - పంకజ దళలోచన - చూచి - కిరాతుడు - కామని శాతశరాహతుడై - నిజబంధం తెరింగిచె - లాతొంగికనింద్యచరిత్రకు - వేడుకతోన్ ||”

...భారసాల చేసుకోవడానికి రాజమహేంద్రవరం రమ్మన మని అమ్మవ్రాసింది. కాని మేమే ఇక్కడకు రమ్మనయని వ్రాస్తే వచ్చింది. అమ్మ పేరు పెట్టాం పాపాయికి. అమ్మ కొన్నాల్నిక్కడ వున్న తరువాత నన్ను పాపాయిని రాజమహేంద్రవరం తీసుకు వెళ్లింది. గోదావరినీళ్ళు గోదావరిగాలి పిల్లలకి ముచ్చటించుకుంది - అమ్మ ! శాస్త్రీనన్ను ప్రయాణించేసి పంపించాడు. నేను పాపాయి పట్నంవచ్చి అంతా నెల్లాల్లేంది.

32

అ త దు

ఈవేళ ప్రాద్దున్న పదిపదకొంటుంటులకల్లా పురుడువస్తుందని చెప్పింది వెన్యూరాలు. నిన్నటి సాయంకాలంనుంచి బాధ పడుతూవుంది. ఈవేళ భోంచేసుబుద్ధి పుట్టలేదు. నాలుగుముద్దులు మింగి ఆసుపత్రికెళ్లాను. లోపలిగదిలో శాంతం వుంది. నేను మైకసారాలో నిలబడ్డాను. శాంతం మూలుగు వినిపిస్తూంది ఆమూలుగుకు శాంతంలేదు. వింటూంటే నా హృదయం ఛేదించుకుపోయింది. మూలుగు హెచ్చుఅయి - కేకలు వినిపించేయి. మొదట నేను శాంతం గొంతుక కాదనుకున్నాను. కాదు శాంతందే! అబ్బయమబాధ పడుతూందే! నేను పచారు చేయడం మొదలెట్టాను. ఇద్దరు వైద్యులున్నారే? ఆమెను ఆబాధనుంచి తప్పించలేకపోతే వీరంతా వుండి ఎందుకు? మంత్రసాని గదిలో నుంచి తొంగి చూచింది. నేను గాభరాగా వెళ్లిఆమెను అడిగేను. “గుడ్డును బ్రెటపడని స్తారా - మీతొందరేనా? కాస్తనోపికపట్టండి - మీ ఆవిడ ఖులాసాగా నీళ్ళాడుతోంది!” అంది, గంటవైగా అయింది. యీ మూలుగేమిటి? యీ యాత నేమిటి - ఖులాసాగా నీళ్లాడడం ఏమిటి? ఇంత పాపాణహృదయమా యీ మంత్రసానులది - అదిగో మళ్ళీ వినిపిస్తూంది - దుఃఖంతో నాకనుపు తరుగుకుపోతూంది వస్తూంది - నిలువ దొక్కుకుంటున్నాను. పెదిమెలు కరుచుకున్నాను. పిడికిలి గోళ్ళు అరచేతి మాసంలోకి పోతున్నాయి...మా యిద్దరి జీవితానికి యిదేనా ఆఖరు? ప్రేమఘట్టానికి యిదినాంది అనుకున్నానే. శాంతాన్ని నేను మొదట మెరీనాగో కలుసుకోవడం-నిన్నకాక మొన్న లాగుంది. నేను సెనేటుహశాసుద్గ్గిరవున్నాను. ఆమె ఎదుగుగుండా వస్తూంది- యిరుప చుంతునద్గ్గిరవుంది. అప్రత్నంగా కన్నెత్తి చూశాను. నా అన్వేషణ ఫలించిందనుకున్నాను. అంతర్యామి పలికింది. అంతర్యామి పలికేను. నావేపుకన్నెత్తి చూడకుండానే వెలిపోతుందేమో అని పెద్దభయం పుట్టింది. అలావెలిపోతే - నేనేం చెయ్యను? యిది మెరీనా - ఆమెవెంటనేను పరుగెత్తలేనే? గండుగజాల దూరం మా కిద్దరికీని - ఆమె సముద్రంవేపు చూస్తూంది. యేమని పలుకరిస్తాను - పరాయి స్త్రీని? ఇంట్లంకులో ఒకరినొకరం చూలాగ్గా పరియం చేసుకునేవాళ్లం. యిది మనదేశం. అదిగో! తెలలో ఎర్రగులాబీ పెట్టుకుంది! చేతిని వొంటిజతగాజులు - వేలినివుంగరం లేదు - మెడలో ఏమీలేదు. నుదుట చిన్న ఎర్రచుక్క! రెండడుగులు - యికనావేపు ఆమెచూచేదేమిటి - అని నిరాశచేసుకున్నా. ఆముఖం యిటువేపు తిప్పింది. చిన్నినవ్వు నవ్వింది... మూలుగు వినిపించటంలేదు? అయ్యో! ఏం ప్రమాదం జరిగింది? ఎవ్వరూ చెప్పరేమి? తలుపుతీసుకుని లోపలికి వెళుదునా? - యిద్దరు వైద్యురాండ్రు ఆటువేపునుంచి వస్తున్నారు. వాళ్ళలో నాళ్ళునవ్వుకుంటున్నారు. శాంతం ప్రాణాపాయంలో వుంటే

వీళ్ళకి నవ్వు ఎలా వచ్చింది ? నిమిష నిమిషం చావు పుట్టుకలు చూసేవాళ్ళకి మనసులు కరడుకట్టుకుపోతాయి కాబోలు అదిగో ! తలుపుతీసి మంత్రసాని నన్ను పిలుస్తూంది. “లోపలికి రండి. అడపిల్ల. శాంతంగారు నిద్రపోతున్నారు. లేపకండి ” అంది... శాంతం పడుకునివుంది. ముఖంలో అలసట. కాని కళకాంతులు మరింత యిసుమడించేయి. ప్రక్కమంచంలో చంటిపిల్ల బంగారపుబొమ్మ. భార్యాభర్తలు-సంసారం-యమయాతన-కొత్తజన్మ - కొత్తప్రాణి. తలమీద విష్ణుపాదంతో బలిచక్రవర్తి మోక్షంపొందేడు-రామపాదాలు తగిలి అహల్యారించింది. “నీపాదధూళి నా శిరమునదాల్తు” - శాంతం ! అని మనసులో అనుకున్నాను. శాంతం కళ్ళువిప్పింది. “అడపిల్ల. నీకు ఆశభంగం. క్షమించు ! ” అంది. “నాకుచురొక బుల్లి శాంతం దొరికింది అంతకంటే చాకింకే కావాలి ! ” అని - ముద్దుపెట్టుకున్నా.....

భారసాలకి మా అత్తగారు వచ్చింది. ఆవిడ పేరేపెట్టేం. మనవరాలుకదా-మాగాణి ఎక్కడికి పోతుంది ? అనుకున్నా. ఆవిడ చాలాసంతోషించింది. తనతో శాంతాన్ని పాపాయిని రాజయింది తీసికెళ్లి మొన్ననే పంపించింది. పాపాయిలో మాయద్దరికీబాగా వూసుపోతూంది. పాపాయి జాతకం వేయించాను నిడమర్తిసిద్ధాంతి గారిచేత. చాలాగొప్పజాతకం అన్నాడాయన. వరలక్ష్మీ ప్రతంగిజున పుట్టింది. కాబట్టి ఆమ్మాయి సమస్త ఆభరణాలు ధరించి సర్వసౌఖ్యములూ అనుభవిస్తుందన్నాడు. ఇదే కనక మొగచిన్నవాడైయుంటే మహారాజయోగం వ్రాసివుందన్నాడు. జిల్లాకలెక్టరు అవలిసిందన్నమాట - బాబిగాడైయుంటే! సరి - కొంచెంలో తప్పిపోయింది. శాంతంతో చెబితే ఆమెమనసు చిన్నబోతుంది.

33

ఆ మె

నాకువూలు అల్లికఅంటే - చికాకు అసహ్యం చీదర కోపమున్నూ. నాకు చేత కాదు కూడాను. యీచెన్నపట్నం రాజమహేంద్రం ఎండలకి వూలు మేజోళ్ళు, వూలు టోపీలు ఎందుకో చంటిపిల్లలకి తొడగడం - దొరలపిల్లలని చూసి అదొక గొప్పకింద పడిపోయింది. శాస్త్రీ కచేరీనుంచి పెండ్రాళేవచ్చాడు ఇంటికి. “యిదేమిటి - పాపాయికి వంటిమీద గుడ్డలేకుండా ఆలా మొండి మొరకు లాగువదిలేకావే?” అన్నాడు. “దానికి దుస్తులెందుకోయ్ అందము చెడపడానికి ! చూడు - తళ తళ ఎలామెరిసి పోతుందో !

వొళ్ళుమాడు - చామంతివువ్వలాగు. ఆరికాళ్ళు ఆరచేతులూ చూడు. కలవరేకులుల్లా లేవూ? ఆరటిదవ్వలాగు ఆ తొడలూ మోచేతులున్నా!" అన్నా. "అవునులే. అయినా ఆడపిల్లకదా అని నలుగురు ముక్కుమీద వేలేసుకుంటారు. నలుగురిలాగుదానికి కుడా మేజోళ్ళు, టోపీ, పూలుకబ్బా తొడిగితే - పోయె!" అన్నాడు. "దానివొళ్ళు పొక్కి బొబ్బలు కట్టడానికి - నేను మాత్రం ఆపని చెయ్యనుసుమా!" అన్నా. "అయితే నీయిష్టం!" అంటూ కోపంతో వీధిలోకి వెళ్లిపోయాడు.

ఇలాగు చీటికీ మాటికీ కోపంవస్తే కష్టం. సబబు సందర్భం వుండాలి. అయినా ఇంట్లందు వెళ్లివచ్చిన వాళ్ళకి ఇదొకపిచ్చి. అదుస్తులే వేసుకోవాలి. వాళ్ళలాగే కత్తూలూ కతార్లు పుచ్చుకుని బల్లమీద తిజాలి - లేకపోతే గొప్ప గోటుకి లోటూఅని. ఆ భావ - ఆ దుస్తులు - ఆ మోస్తర్లు - వాటితో ధొరలు ధొరసానులూ అంటే మోజు మానసికంగాను రాజకీయంగానుకుడా. "రాజకీయంగా" అని తలవని తలపుగా ఎలా గొచ్చింది నామనసులోకి - ఆ విషయం గురించే నేను తలపెట్టుకున్నావా? మునుపు కాలేజీలో పాఠాలు చెప్పినప్పుడుకూడా - బ్రిటీషువాళ్ళు మనదేశం నుంచి డబ్బుతీసుకుపోతున్నారు - మనగ్రామపరిశ్రమలని నాశనం చేశారు - మనదేశంలో భారీ పరిశ్రమలని స్థాపించకుండా చేస్తూన్నారు - అని చెప్పడమేతప్ప - రాజకీయం ఎప్పుడూ తీసుకురాలేదు. మనకిరాజకీయం అసలేవద్దంటాడు శాస్త్రి. అంచేత ఆపూసేనేను పెట్టుకోను. అయినా రోజులయహిమవద్దన్నా తోసుకువస్తూంది. అడ్డదిడ్డం అంటే పెడదిడ్డం ఎందుకు - ఒక జత మేజోళ్ళుకొందాం పాపాయికి - కొంటే శాస్త్రి సంతోషిస్తాడు అని చెప్పి పాపాయని తీసుకుని రిక్ షా చేసుకుని రెన్ బెన్నెట్టుకి వెళ్లాను. రిక్ షాదిగబోతున్నాను - టాపుతీసివున్న వక పెద్దకారులో దుభాషు సుబ్బరామయ్యచెట్టి గారి కూతురు అలి మేలున్నా శాస్త్రిన్ని నాప్రక్కనించే వెలిపోయారు. మేము యీచిన్నయింటికి వచ్చి దగ్గరనుంచీక్లబ్బు, టెన్నీసు మానేశాను. అప్పటినుంచి అలిమేలున్న శాస్త్రిన్ని టెన్నీసు పోటీలలోజత. ఎక్కడికి వెళుతున్నారా అని చూశా. ఎదురుగా వున్న ఆటసామూనుల దుభాణంలోకి వెళ్లి వక పావుగంటలో రెండు టెన్నీసు బేటులు కొనుక్కుని మళ్ళీ కారుఎక్కి వెలిపోయారు.

నేనూ పాపాయి వకముష్టిరిక్ షాలో - అలిమేలు శాస్త్రిదర్జాగా కారులో! మానపడే స్వభావం అనూయపడే నైజం కాదు నాది. కాని-మనసు కొంచెం చివుక్కుమరిత కోపం నటించి వెలిపోయాడా లేకపోతే అకస్మాత్తుగా కలుసుకున్నారా? రిక్ షాలో కూచుని యీ ఆలోచన యేమిటి అని రెన్ బెన్నెట్టులోకి వెళ్లి పాపాయికి మేజోళ్ళుకొన్నా. కొన్నానేకాని - అంతసేపు అలిమేలు శాస్త్రి దృశ్యం మర్చిపోలేక పోయాను. అలిమేలుని నాకు బాగాలెలుసు. వీల్లిదరి బొమ్మలూ ప్రతికలలో అనేక సార్లు చూశాను. కాని యీ వేళ అదోమోస్తరుగ అనిపించింది. నాలో నేను విమర్శిం

చుకున్నా. యీ రెండు నెలలయి, పాపాయి పేరు చెప్పి ఇల్లుకదలి ఎక్కడికి వెళ్లేను. పాపం శాస్త్రీ ఎన్నోసార్లు బతిమాలుకున్నాడు - సినీమాకు వెళదాం - నాటకానికి వెళదాం - సభలకి వెళదాం - పాటకచేరిలకి వెళదాం - అని. అతనికి విసుకు ఎత్తి పోయి వుంటుంది. ఈవేళ మధ్యాహ్నమే వచ్చే శాడుకుడా - ఎక్కడికేనానన్ను తీసుకువెడదాం అనుకున్నాడో ఏమిటో - అంతలో ఈ అనవసరపు తర్జన భర్జన వచ్చి వెళిపోయాడు. రోజంతా ఆకోర్టులో వుండి ఇంటికివచ్చి సరదాగా గడుపుదాం అనుకునేసరికి ఆశాభంగం ఆయింది - పాపం. నాదేపారపాటు. నేనే అతన్ని నిర్భంధంగా పరాయివాళ్ల సహవాసం చేయిస్తున్నా. ఈవేళనుంచీ తప్పదిద్దుకోవాలి... అనుకుని యింటికి వెళిపోయా. నేను వెళ్లేసరికి శాస్త్రీ యింట్లోనేవున్నాడు. పాపం - వకటే పశ్చాత్తాపపడ్డాడు. క్షమాపణ వేడుకున్నాడు. "కోపంవచ్చి వీధిలోకి వెళ్ళాను. మైక్రాఫ్టు వీధిలో అలిమేలమ్మ కనిపించి, రేపటి పోటీఆటలకి కొత్త బేటుకొనాలి - ఎంచడానికి రమ్మనమని మాంటురోడ్డు తీసుకుపోయింది. ఇప్పుడే ఇంటికొచ్చాను - నువ్వు పాపాయి ఎక్కడికి వెళిపోయారో అని బెం పెట్టుకుని కూచున్నా"నన్నాడు. పాపాయిని తీసుకుని ముద్దులాడేడు. ఉన్నది ఉన్నటూ చెప్పాడు కదా అని తృప్తి పడ్డాను. నా అనుమానానికి అనూయకి సిగ్గు పడ్డాను. నేను పాపాయికి కొన్న మేజోళ్ళు జత చూపించాను. "అసలు నిన్ను పాపాయిని మాంటురోడ్డు తీసికెళ్లి పాపాయికి మేజోళ్లు టోపీ కొందాం అనుకున్నా -" అన్నాడు. మేజోళ్లు పాపాయికి తొడిగి ఆదే సంబంధం !

34

అ త దు

ఈ మధ్యను శాంతం వైఖరి చూసి నాకు భయం వేసింది. వొత్తిగా ఇల్లకూచి అయిపోయింది చంటిసిల్ల తప్ప మరో వ్యావర్తి లేదుకదా. పాపాయి పుట్టిం దగ్గరనుంచీ నేనసలు ఇంట్లో పరాయివాడిలాగే వున్నాను. చివరికి పాపాయిమీద అనూయపుట్టింది. సరే శ్రీ స్వభావం కదా - అని నేనే మళ్ళీ బుద్ధి మల్లించుకున్నాను. గేదో-చాని భర్మమా అంటూ శాంతానికే తోచింది - నాకు చాలా అన్యాయం జరుగుతోందని. మొన్న పెన్నీసు పోటీలకి నేను అలిమేలమ్మగారు జట్టుగా ఆడుతూంటే చూడానికి

వచ్చింది క్లబ్బుకి. ఇన్నాళ్లు నివురు గప్పిన నిప్పులాగున్న మనిషి - మల్లీ మునపటి శాంతం అయిపోయింది. మల్లీ మునపటి ఇంటికి మారిపోగానే ఇంట్లో పెన్నీను కోర్టు వేయించి శాంతాన్ని మల్లీ పెన్నీ సులోకి దింపాలి.

పుస్తకాల్లో చదివిన చదువుకీ - దైనందినం అనుభవానికీ - లోకజ్ఞానానికీ - ఎంత తేడా వుంది! ఈ ఐదారు నెలలై క్రిమినాలు రివిజును పిటీషనులలోను, సెకండు అప్పీల్ లోనూ కూడా గవర్న మెంటు తరపున వకాల్తీలు నాకు ఇస్తూన్నారు. మన చక్రం తిరిగి మల్లీ చుంచీరోజులు వచ్చాయికదా అని సంతోషించాను. మొన్న ఖజానా దొంగ లెక్కల కేసులో కూడా రెండో వకాల్తీ నాకే ఇచ్చారు. చాలా చాకచక్యంగా నడిపించ వలసిన కేసు. అంతా అప్రూవరు సాక్ష్యంమీద నిలబెట్టాను - కుమ్మక్క, పద్దత్తు, ఆసలు నేరం మున్ను. విచారణకి కాస్త ముందుగానే పోలీసు నూపరింపెండెంటుతో మాట్లాడుదాం అనుకుని “శాంతం! యీవేళ వంట వక ఆరగంట ముందుగానే చేయి. కచేరీకి త్వరగా వెళ్లాలి” అన్నా. “యీవేళ కొంచెం ఆలస్యం అవుతుందేమోనోయ్, శాస్త్రీ! అయినా ఫలవా లేదులే. తొమ్మిదిన్నరకే విస్తరివేసి వడ్డించేస్తారే. నా ఆలస్యం వుండదు” అంది. వేళకే వండిపెట్టింది పాపం! నేను మల్లీ పంచె విప్పి నూటు వేసు కోవడం ఆలస్యం అవుతుందని బల్లమీదే వేండి కంచంలో అన్నం వడ్డించింది. పాత వుసిరికాయ పచ్చడి - జభరుగా వెల్లులిపాయలు వేసిన పచ్చిపులుసు - కందిపొడుం దానిమీద వెన్నపూస - అరటికాయ ముక్కలు - అప్పడం - పేలావడియం - పూరి బిండి - గుంటూరు గోంగూర పచ్చడి - నిడదవోలు నక్కదోస ఆవకాయ - తూర్పు ఆవకాయపిండి - కొరివికారం - పెరుగుబిళ్ల - మొన్న సామర్లకోట దత్తుడుగారు పంపించిన చక్ర కేళీలు నాలుగున్ను - ఆలచండ ముఖాసావారుగారు పంపించిన మల్ గోవాలు రెండు భోంచేశాను కాని - కడుపు నిండినట్టు అనిపించలేదు.

...అబ్బ! ఈ ప్రాసిక్యూటింగు ఇనవెక్టరు ప్రాణం తీసేడు కాదూ! బెంచిమేజిస్ట్రేటు ముందు ప్రవర్తించినట్టు మోక్షోర్టు జడ్జిగారి ముందు ప్రవర్తిస్తే పనికొస్తుందా? అయినా - బాగా అలోచిస్తే - ఎవిడెన్సు అట్ట - ప్రాసీజరు - అసలు కోర్టుచర్య తరంగం అంతా మారితేనేకాని న్యాయానికి దిక్కులేదేమో అనిపిస్తుంది. యీ కర్మకాండ చాల ట్టు “కేసులా” వకటికదా. నేరంచేసి తప్పించుకు పోవడానికి అన్నీ సందులే - సందులేమిటి - రాజమార్గాలే! గయలోపిండం పెట్టేసినట్టు సమ్మెరీ గాకొంత కాండ జరిగించేసి - పద్ధతులు బిగిస్తేనే సుళువుగాను, సత్వరంగాను న్యాయం పైసలవుతుందేమో అనిపిస్తుంది. అయితే - మాలాంటి వాళ్ళపని యేంగాను అనిభయం వేస్తుంది. న్యాయశాస్త్రం వ్రాసేవారు - న్యాయశాస్త్రం వృత్తిగా అవలంబించేవాళ్ళూ వకేళ్లే అవడంచేత ఆ ప్రమాదం మనదేశంలో సంభవించదు. మాతాతగారు ముప్పై

యేళ్ళు జిల్లాకోర్టులో గవర్న మెంటు ప్లీడరి చేశారుట - ఒక్కరోజుకూడా పోలీసు వారిని గుమ్మంలో అడుగుపెట్టనివ్వలేదట. ఖాసీ కేసు వాదిస్తూన్నా సరే - ముద్దాయి నిర్దోషి అని ఆయనకి తోస్తే! “జడ్జిగారూ! నాకేసులో బలంలేదు. ముద్దాయి నిర్దోషి అతన్ని చదిలిపెట్టవలసిందని నాప్రార్థన” అనేవారుట. కొన్ని నెలల తరువాది జిల్లాకోర్టులో క్రిమినలు సెషన్సులకు వుండేవికావుట! ఒకరోజు సెషన్సులవుతూందిట. జగధాత్రిపురం దివానునిరైతులు ఖాసీ చేశారని కేసునడుస్తూంది. జడ్జిగారే. బెంచిమీదికి తాగితచ్చాడుట. వేంటనే మాతాతగారు అప్పటికప్పుడు హైకోర్టుకి టెలిగ్రాంఇచ్చి - నిమిషాలమీద సాయంకాలంలోపుగా ఆధోరని బదలాయింపుచేయించి - ఇరవైనాలుగు గంటలలో కొత్తజడ్జి వచ్చేటట్టు చేయించారుట! నేను ఆయన్ని ఆధర్మంగాపెట్టుకుంటే ఇక అర్జించినట్టే! కాంతానికి మా తాతగారిగురించి చెబితే - న్యాయవాదులమీద అవిడకుకాస్త గౌరవం కుదురుతుంది!

సాయంకాలం ఇంటికివచ్చాక కాంతంతో అన్నా - ఏమిటి ఈవేళ ప్రాద్దున్న పంటకంతా ఆసామాషిగావుంది - అని. “ఏంలేదూ-దాసీదానికి పురిటిరోజులు అంచేత నెలరోజులు శిలవుఇచ్చా. మరోమనిషి కువరలేదు. అంచేత పామ్యూమీద ఎసరు పెట్టేసరికే ఎనిమిదైపోయింది” అంది. “పురిటిరోజులైతే? జీతం విరగ్గోసికుని బదిలీ ఎవరి నేనా పెట్టివెళ్ళాలి. అంతేకాని - నెలవు - జీతం - వున్నా? నయం! ఇంకా రోజుకి రూపాయి పారితోషికంకూడా ఇచ్చావుకావు?” అన్నా. “నాలాగే దానిదీ ఆడ జన్మ. నేను అనుకుతిలో పురుడుపోసుకున్నా. ప్రత్యేకపుగది. నాపిల్లకి తల్లిపాలూ- పోతపాలూ - మెల్లిప్పుపుడ్డు - గ్లాకోస్. నాకు మార్లిస్సు - ఓవాట్రిను. దానికేలాగు? రోజుకి రూపాయి సాయం చేస్తాననికూడా చెప్పా మిగతా దేశాలలో ప్రకూతికి యజమానులు విధిగా ఇస్తారని మనంచదువుకోలేదా?” అంది. “సరి! ఇంగ్లండులో యిస్తున్నారు - రష్యాలోయిస్తున్నారు- ఇస్తేమానె! వరువడి దిద్దేనీతులు, పుస్తకాలలో చదువుకునే సత్యాలు, పాఠాలలో చేప్పే ధర్మాలు, ఉపన్యాసాలలో చెప్పే నియమాలు - ఇవన్నీ ఆచరణలోపెడితే చచ్చిపోమా? ఇంతకీ - వీళ్ళకీ ఇలాంటివి చెప్ప కూడదు. ఇప్పటికే జనాభాహెచ్చుతయి దేశం పాడైపోతుంది. ఇహ అంట్లుతోమ దానికి దాసీవాళ్ళే దొరకరు” అన్నా. కాంతాన్ని టోపీవెయ్యడానికి పని మనిషిఅలా నటించిందేమా? కాంతానిది మహా జాలిగుండె.

35

ఆ మె

“నీతోనె వుంటాను - నాయుడుబావా - నీమాటెవింటాను - నాయుడుబావా
సరుకులేమి కొవలె చందనబొమ్మా - నీవుస్వల్లగుండుపడిదాక-నాయుడుబావా”
అంటూ శార్దూలం చేసుకుంటున్నంతసేపూ శాస్త్రీ పాడుతున్నాడు! పాపం ఇంత
టిలో సంతోషపడిపోతాడు. “రెడీమేడ్ వంట” అన్నాడు నిన్న! విస్తరంటలో ఎడం
చేలివేపు ఎన్ని వస్తువులుంటాయో కుడి చేతివేపుకూడా అన్ని వస్తువులూ వుండాలి-
అంటూ శాస్త్రీంచెప్పాడు. శర్దూలంవంట కావాలంటూ రోజూనూ - అనబోయి నాలిక
కరచుకున్నా. అన్నీ యధావిధిగా వుండాలి-అరటికాయ పప్పుకూరచేస్తే మినపబద్దల్లా
వెల్లుల్లిపడాలి. బచ్చలకూర రసంవండుతే కందముక్కలు నూగింజ పంటికి రావాలి
వంకాయముద్ద వండితే జిలుగుగింజలు విధిగా వేసితీరాలి!

మొగవాళ్ళతో కత్తిమీదసామె! పొద్దున్న లేచి - ఇల్లుతుడుచుకొని- కాఫీలు
పెట్టి - గిన్నెలుకడుగుకుని - తలచువ్వుకుని - కూరతరుగుకుని - ఎసరుపెట్టి - శాస్త్రీకి
కడినీళ్ళు తొడిపి- అతనికి బట్టలు అందిచ్చి - పాపాయికి పాలుపోసి - వొళ్ళుకడిగి
మెరుగురాసి బొట్టుపెట్టి-బొడ్డుమీదగుడ్డవేసి వుయ్యాలలోపడుకోబెట్టి - వంటచేసుకుని-
శాస్త్రీకి వడ్డించి - అతన్ని గుమ్మంలో కారువరకు సాగనంపేసరికి - ఎన్నివంగలసార్లు
గుంజీలు తియ్యాలో - ఎన్నిమైళ్ళు నడక అవుతుందో అతనికేం తెలుస్తుంది?
“వంటేకదా- రాళ్ళు మొయ్యాలా - కొండలు కొట్టాలా? అంటారు!”-దస్తాగిన్నెలో
ఎసరుపెట్టి - “లేతప్పేళా” అని చిటికెకొడితే- పంచపక్షివరవాణ్ణాలతో అరటాకులతో
భోజనం ప్రత్యక్షం అవు తుందనే వాళ్ళుకుంటారు.

శాస్త్రీ మంచివాడు. బుద్ధిమంతుడు. నేనంటే ప్రేమ. అయినా అతనితో కాపురం
చేయడం అంటే తెలివి తేటలు చాకచక్యం ఎంత వుండాలి? “ఆవిడెకేమమ్మా? మహా
రాజులాంటి మొగుడు - రత్నంలాంటి కూతురు!” అంటారు. అంతేకాని - ప్రేమ
జీవితం - అంటే సామాన్యమా? ఆ మొలకకు ఎంత దోహదం చెయ్యాలి - పెనిమిటి?
చెమట చుక్కలతో - కన్నీటితో నీళ్లు పోయ్యాలి. లాలనపాలన శృంగారం సరసంతో
పెంచాలి. పువ్వులతో పూజించాలి. నవ్వులతో పువ్వులుని రార్పించాలి అంతేకాని -
గారడీవాడు పెంకపాతి బీజాక్షురాలు పలికేటప్పటికల్లా మామిడిచెట్టు మొలిచి పండు
కానినట్టా!

ఆ వేళ - శాస్త్రిని సంతోష పెడదాం అని - పొందూరు బొగడసరం అంచుచీర - అందుకు సరిపోయేటట్టు - ఊరాల్ని పట్టు రుద్రాక్షంచు బాడీను - తల్లో సన్న జాజులగుత్తి - చేతికి వంటి జత దంతపు గాజులు - వేసుకుని దగ్గరికి వెళితే “శాంతం! అప్పరసలాగున్నావు!” అని ముద్దు పెట్టుకున్నాడు.

అంతేకాని : “శాంతం! నీ తలలో పెట్టుకున్న జాజిమొగ్గల్లా గున్నాయోయ్ - నీ వేళ్లు! నీ వొంటి ఛాయలో ఆ దంతపుగాజు కలిసి పోయిందోయ్! ఆ చీరఅంచు - నీ ముఖాన ముంగురుల్లా వున్నాయోయ్!” అని అంటాడేమోనని ఆశపడ్డా.

పోనీ అని చెప్పి - మొన్న రాత్రి బసోటోకి వెళ్లినప్పుడు - మామిడి పింజలు బుటా లక్కరంగు బనారసు చీర-చెమ్మి అంచు పచ్చ ముఖమల్ రవిక - చేతిని నాలుగు జతల గాజులు మురుగులు - మోచేతిని తావీజు బాజిబందు దండకడియం వొంకీలున్నూ - నడుమున వడ్డాణం కమలపట్టా సాంజేబులు, కొప్పు గొలుసులు, అడ్డబాస తప్పిస్తే సుబ్బిసెట్టి భార్యలాగు, రామచిలుకలాగు, ఇంద్రధనస్సులాగు తయారై యాను.

“హల్లో! శాంతం - అప్పరసలాగున్నావోయ్! ఏదీ - ముద్దు!” అన్నాడు.

అంతేకాని - “శాంతం - ఆ ముఖమల్ రవిక తొడుక్కుని, ఆ జుంకాలు, వొంకీలు పెట్టుకుంటే అచ్చంగా నూర్జహాన్లా గున్నావోయ్! ఆ బుటా బనారసు చీరకట్టుకుని నీ బాగారపుఛాయ వొంటితో - అచ్చు రాణీ పద్మిని లాగున్నావోయ్!” అంటే నాకెంత ఆనందంగానో వుండును.

రోజూ మాస్తున్న మనిషేకదా-సానితో సరసంకాని-వెళ్లాంతో సరసం ఏమిటి? అనుకుంటాడు. సంసారంలో కూడా - శృంగారం సరసం చమత్కారం ప్రణయం - ఇవన్నీ అవసరం అనుకోడు. అంచేతే - ఇప్పటి కాపురాలు గతలు కట్టిన గానుగ ఎడ్డలా - తయారవుతున్నాయి. నేను కూడా శాస్త్రి ప్రేమని నిలబెట్టు కోవాలి.

లేడీ అయ్యంగారు విందుకు పిలిచింది.. నేను వెళ్లా లనుకోలేదు - కాని శాస్త్రి వెళదాం అన్నాడు.

‘అలాగే వెళదాం - శాస్త్రి అన్నా. దాంతో అతనికొచ్చింది సంతోషం - అమాంతంగా నన్ను గట్టిగా కొగలించుకున్నాడు-మెముకలు విరిగిపోతా యనుకున్నా- అతని సంతోషం చెప్పలేను.

“అదీ-అలాగుండాలి! మానుకో ఈరోజు ఎంత తమాషాగాను, సరదాగాను గడుపుతామో మనం - మజా చూచువుగాని! ఏనా తొలిమాను ఒక్కపిల్ల పుట్టగానే మనం పళ్ళూడిన ముసలివాళ్ళ మైపోయామా ఏమిటి? మనకి సరదాలన్నీ ముందే వున్నాయి కాదూ శాంతం!” అన్నాడు.

36

అ త దు

మాంబళంలో ఒక వాన్యార్ దగ్గర నాడీగ్రంథం వూదని క్లబ్బులో తాతాచారి చెప్పాడు. మొన్న వెళ్లాను. అతని గుమ్మంలో పడికాపులు కాసుకునివున్నార పాతిక మంది జనం అందరూ ఆంద్రులే! మీ తండ్రిపేరు కాశీపురాధీశ్వరుడూ అన్నాడు - మీ తల్లిపేరు శ్రీ హరిప్రియ అన్నాడు - మీ పేరు నటరాజ అన్నాడు. నాన్న విశ్వనాథశాస్త్రి - ఆయ్ పార్వతమ్మ - నేను చిదంబరాన్ని అన్నీ సరిగ్గా సరి పోయాయి! రెండు నెలల్లో గృహప్రవేశం వ్రాసివుండన్నాడు. మళ్ళీ త్రైనాంపేట బంగాళాకి వెలిపోతాం అన్నమాట. వచ్చే ఆరుద్ర దశమనాలోపల ముద్రాధికారం ప్రాప్తం చెప్పివుంది అన్నాడు. అంటే... ఎద్యకేటు జనరల్ గిరి ఆనే అనుకోవాలి. అన్నీ తుచతప్పకుండా చెప్పాడు. ఇరవైరూపాయిలు అడిగేడు కాని-అవతారిక వక్క పర్యాయమే చూడడం కాబట్టి పన్నెండుకి బేరంచేసి ఇచ్చేను. మళ్ళీ సలహా చెయ్యడానికి వస్తే టోకుధర నిర్ణయం అనికూడా ఖరారు చేయించుకున్నాను. లాటరీలో ఏమేనా డబ్బువచ్చే యోగం వుండేమో అడగాలి శాంతంతో చెప్పలేదు. చెబితే వేళాకోళం చేస్తుంది. అన్నీ జరిగేక చెప్పాచ్చు.

ఆప్పలన్నీ తీర్చేశాను. శాంతం పురిటికైన ఖర్చుకీ మా అత్తగారు ఇచ్చిన భారసాల కట్నానికి సరిపోయింది కదా. శాంతం ప్రావిడెంటు ఫండు మళ్ళీ శాంతానికి ఇచ్చేశాను కదా. అస్తినుకారుకి మూడువేలుపోగా బ్యాంకిలోనికరం పాతికవేలూ నా దగ్గర కొక్కం రెండువేలు-ఇక ఇచ్చింది పడక్కరలేదు. పాపం శాంతం ఎంతో కూడి కగా చేస్తూండబట్టి కదా.

ఈవేళ కచ్చేకి బజారుదేర బోతున్నాను - ఎవరో కాలేజీ పిల్లలు నలుగురు స్వరాజ్యనిధి వనూత్తకోసం వచ్చారు. నేను రాజకీయంలో - కలుగజేసుకోవడం లేదు అన్నా. "పోతే మానెలండి - మీ డబ్బుతో మేం కలుగజేసుకుంటాం!" అన్నాడు ఒకడు. "నేను ఏవగ్గానికీ చెందను" అన్నా. "స్టగ్గానికి కూడా చెందరా?" అన్నాడు ఒకడు. "నేను తిరుస్థం" అన్నా. "గబ్బిలంశాస్త్రి!" అన్నాడు ఒకడు. "మీరు వ్యక్తి గతంగా పోకూడదు" అన్నా. "రక్తగతంగానూ పోములండి!" అన్నాడు మరొక కుర్రాడు. "నాకు స్వరాజ్యం అక్కరలేదు" అన్నా. "లండనులో పుట్టేరా?" అన్నాడు ఇంకొకడు. "ససేమిరా - నే నిశ్వున"న్నా. "ససేమిరా - మేం కదలద" అన్నాడు ఇంకొకడు.

అన్నార. అంటూ కారుముందర ఇద్దరూ కారువెనక ఇద్దరూ అడ్డంగా పడుకున్నారు. ఇంతటో జనార్దనంగారి కారు వస్తూంటే - గభాలున దానిలో కెక్కి - ఆయనతో కలిసి కోర్టుకి వెళ్ళిపోయా. ఆయననీ ఇలాగే అల్లరిపెట్టారుట పొద్దున్న - మరి తప్పించుకోలేక చెల్లనిరూపాయి జేబులోవుంటే అది డబ్బీలో పడేసి తప్పించుకున్నా నన్నాడు ఆయన నవ్వుతూను. దొంగనాణ్యాలు చెలామణీ చేయడంకింద రాదుకద అన్నా నేను హాస్యంగా. “ఆత్మరక్షణకింద అని వాంగ్మూలం ఇవ్వవచ్చులెండి” అన్నాడు ఆయన తమాషాగా! ఆయనకి స్మార్ట్ కాజు కోర్టుమీద ఆశవుందని విన్నాను. జనార్దనంగారికి నాడీజ్యోతిషం అంటే పరమకోపం. ఆయన యంతసేపు బృహత్ జాతకం - బృహత్ జాతకం అంటాడు. చూతాం - ఆయనకి జడ్జీప్రాప్తమో - నాకు ఎడ్వోకేటు జనరలు గిరీ ప్రాప్తమో!

ఇంటికొచ్చాక శాంతాన్ని అడిగితే - తను పాతికరూపాయ లిచ్చానంది. నేను గుండె బాదుకున్నా. అయ్యో! ఎంతపని చేశావన్నా. “ఏం?” అంది. చెప్పా. “ఈ కుర్రకుంకలు పూరుకోయ. అందరిదగ్గిరా వాగుతాయ. ఇది గవర్న మెంటుకు తెలుస్తే నాకు పెద్ద దెబ్బ!” అన్నా. “నాదగ్గిర మరెవరో కుర్రాళ్లు మాంటుకోడ్డులో వకూలుచేశారు. పేరు సంతకం అడగడేదు-కాని రశీదు ఇచ్చారు” అన్నాది. “బతికిం చేవు. శాంతం! పాతికరూపాయిలు ఇచ్చాను అని నవ్వు అనేసరికి ప్రాణం బిక్క చచ్చి పోయింది! ఇప్పుడు బాధలేదు.” అన్నా. “కాని ఎందుకేనా మంచిది. రశీదుమాత్రం నీ బణారసుచీరెపారలే పెట్టినాచు - వైకంటినాడికి కనిపించకుండా. రేపుపొద్దున్న స్వరాజ్యమే కనక వచ్చినా - ఈరశీదు మనకొక యోగ్యతాపత్రం కింద పనికొస్తుంది!” అన్నా.

...రాత్రి కబుర్లు చెప్పుకుంటూ వసాదాలో కూచున్నాం - లేడీ అయ్య- గారింట్లో విందు గురించి శాంతం అంది: “శాస్త్రీ! అన్నట్టు ఆవేశ పాటకచ్చేరీనాడు. నీతో చెప్పలేదుకాని - భావ్యం ఖాళీకారులో నేను ఇంటికివచ్చాను సుమా!” అంది “నేను లేడీ అయ్యంగానీతో కలిసి ఇంటికొచ్చాను!” అన్నా. ఇద్దరం భలేనవ్వుకున్నాం “తొలినేజేసిన పూజాఫలమా” అని శాంతం పాడింది. ఎంతో హాయి అనిపించింది.

37

ఆ మె

“చాలా రోజులై మనం ఇల్లు కదలేదు. సోమవారం నెలవుకూడా కలిసొచ్చింది. పుదుచ్చేరి వెళ్లొద్దామా శాంతం?” అన్నాడు శాస్త్రీ, నిన్న మధ్యాహ్నం మంచి ఉత్సాహంతో. అతని సరదా సాగుచేయడం ఎందుకని, సరే అన్నాను. మొన్న గంగాధరపురం జమీందారు కేసు గెలిచేసి ఎంతో పొంగిపోతున్నాడు పాపం, ఆరు నెలలు కాలిం పగళ్లు నిద్రాహారాలు లేకుండా పని చేసినందుకు మాట, మాణిక్యం రెండూ దక్కేయి శాస్త్రీకి. ఆ ఉత్సాహం భంం చెయ్యడం నాకిష్టం లేకపోయింది. అయినా — ఆ కేసులో శాస్త్రీ రైతుల తరపున వకాల్తీ పుచ్చుకునుంటే బాగుండి పోను. రైతాంగపు హక్కుకోసం తుటాలు పడివుంటే - గెల్చినా, వోడినా ప్రజల ప్రశంసించి వుండును. ప్లీడరీ చేస్తూ పాట్ల పోషణచేసుకుంటున్నా - దేశానికి, ప్రజలకి ఉపకారం చెయ్యాలిగా అవకాశం ఎందుకు తిరస్కరించాలి? రాజద్రోహం కేసుల్లో, బాంబుకేసుల్లో, ప్రజాపక్షం వహించి చిత్తరంజనవాసు ఎ తక్కిరి గడించేడు? ఈరోజు నుంచి - శాస్త్రీని బుజ్జగిస్తూ, అతనిదృష్టి కొంచెం ఇటువైపు తిరిగేటట్లు చెయ్యాలి. నేను ఓపిః పడితే - తప్పకుండా తిరిగేటట్లు చెయ్యాలను.

రైలుప్రయాణం మంచి సరదాగా వుండెను. నాతో చెప్పకుండానే మొదటి తరగతి టిక్కెట్లు కొనేసి, టిక్కెట్లు కలక్టరు చేతిలో విడుదాపాయలుపెట్టి కంపార్ట్ మెంటు రిజర్వు చేయించాడు! మాసపత్రకలు, వారపత్రకలు పది కొనేసి పడేశాడు. చాకలేటుపెట్టి ఒకటి!...ఇన్నిరోజులై గు క, ఇన్నికష్టాలు అనుభవించిందరువాత మళ్ళీ సుఖం అనుభవించగలనా అనిపించేది! వెనుకటి కాష్మీరు రోజులే మళ్ళీ ప్రత్యక్షంగా అనుభవించాం. అబిలార్డు - హిలాయసీ; డేటి - బీట్రీస్; బాజ్ బహదర్ - రూపమతి, తారా - శకంతుడు...శాస్త్రీ - నేనూ!!

క్వీనుమేరీసులో చదువుకుంటూన్న ప్పటినుంచి పుదుచ్చేరి వెళువాం అని ఎన్నో సార్లు ప్రయాణం అయాను కాని వెళ్ళడం పడలేదు. వూరు ఎంతో బాగుంది ఆవీధులు ఆ పోకచెట్ల వరుసలు-శిలావిగ్రహాలు-ఆ బౌద్ధానాలు-ఎంతో రమ్యంగా వున్నాయి. ఆ దూష్టే విగ్రహం చూస్తే - బుసీని బొబ్బిలిపాటు జ్ఞాపకం వొచ్చింది! మన ఆంధ్రుల బౌద్ధత్వం-ప్రేంచివాళ్ళ బౌద్ధత్వం; కకప్పటి ఆంధ్ర వలసరాజులు-ప్రేంచి వలస రాజ్యాలు; ఆంధ్రుల కళావిశాస, రసీకత, జ్ఞాన - ప్రేంచివాళ్ళ కళాపోషణ, వాళ్ళ రంగీలా, వాళ్ళ షోకులు - మన తల్లికోట-వాళ్ళ వాటర్లు; మన క్షీణదళ-వాళ్ళ క్షీణ

దళ-వక్కలా కనిపించాయినాట! పుదుచ్చేరీ ఎంతబాగున్నా పూరికి కళ కాంతులులేవు
కలిసిపోయిన ముఖసూరీ;

మాసిపోయిన మధుపక్కాలు; వాడిపోయిన గులాబీ: ముడుతపడిన జరీ-ఇతే
జ్ఞాపకంబచ్చాయి. హంపీకిధిలాలు చూస్తేనో - ఆదెక్కడ! నిండు యవ్వనంతో వుండి,
బలవంతుడైన బాలకుమారుని హఠాత్తుగా వెనకనుంచి పొడిచేస్తే, పడిపోయిన మృతక
శేబరం.

ఇహ శ్రేణి సామ్రాజ్యమా - నూరేళ్లు నిండిపోయి, కళ్లు గ్రుడ్డిపోయి, పళ్ళూడి
పోయి, నడుం వంగిపోయి, సుఖరోగాబతో తీసుకుంటూ మూల మురుగుతున్న
జీవచ్ఛవం.

ఇందాక అనుకున్న పోలికలు పూర్తిగా తలక్రిందులై, యామే! ఆంధ్ర
జౌన్నత్యం నిజమేకద?

పుదుచ్చేరీలో మంచి హాటేల్లో దిగేం. హార్బరు చూసుం. సముద్రపొడ్డువ
షికారు తిరిగేం. అక్కడనుంచి బట్టల మిల్లు చూపిస్తానని శాస్త్రీ ఆంటే, ఆందులో
కళ్ళేం.

ఎకనామిక్సు ఆనర్పు మొదటి తరగతిలో ప్యాసయ్యాను. శ్రాఫెసరు పని
చేశాను. కాని బట్టలు తయారుచేసే యంత్రాగారాన్ని ఎన్నడు చూడలేదు. ఇలాగుం
టాయి మనజేశంలో చదువులు!

అబ్బబ్బ.....ఏమిటా కోలాహలం - గందరగోళం ఆ యంత్రాల గర్జనలు—
ఆ మర కదళ్లు, ఆ మరకండెలు తిరుగుతూంటే ఆ పట్టాలు చక్రాలచుట్టూ తిరుగుతూంటే
ప్రళయకాలపు హాహారావాలు—చుతిపోయేలాగు, గుండెలు అవిసిపోయేలాగు, చెవులు
గింగురైతేలాగు, ధాంధూములు.....ధూళి ధూసరమయం గాలి అంతా మూడి
లేలువులే—దానికి తోడు ఊపిరి సలపకుండా చమ్మి.....

పోగలు కక్కుతూన్న ఆ యంత్రాన్ని కాపాడ్డానికి ఆ చమటటు కక్కుతూ
రాక్షసిబాగ్గులో కలిసిపోయిన ఆ పనివాళ్ళు — బొంగరాల్లాగు విధివిరామంలేకుండా
తిడుగుతూన్న ఆ కదుళ్ళని కనిపెట్టుకుని, వాళ్లుకూడా ఆ యంత్రాల్లో చక్రార్లా—యీ
కదుటినుంచి ఆ కదురుకి; ఆ కదురునుంచి యీ కదురుకి, ఆధార అత్కడ ముడెయ్యా,
యీ ధారం యిక్కడ ముడెయ్యా.....

యింతమంది స్త్రీ జనం ఎందు కీలా పని చేస్తున్నారు? వీళ్ళు భుక్తికి మగో
ఆధరవు లేదా? ఆ నరక కూపంలో—సున్నితమైన స్త్రీ శరీరానికి ఆరోగ్యం ఎలా?
అకా యంత్రాగారాలు ఇంత అన్యాయంగా వుంటాయని యెప్పుడూ నే ననుకోలేదే, ఏ
అర్థకాన్త్ర పృష్టకంలోనూ ఇలా వర్ణించబడలేదే? క్లాసుల్లో “ఇన్లండులో పారిశ్రామిక

విప్లవం" గురించి ఎంతో ఉత్సాహంగా ఉపన్యాసం చెప్పేవాన్ని సంవత్సరాల తరబడి— పుస్తకాల్లో వున్నది వొకటి, ప్రత్యేకమైన యధార్థం మరొకటి అయిందే!

మిల్లు ఆవరణలో ప్రవేశించింది మొదలు, కాస్త్రీ ఉత్సాహం చెప్పడానికి వీలులేదు అదే వర్ణించి చెప్పడం.

“మనదేశంయొక్క బీదత్వం, దరిద్రం పోవాలంటే, ఇలాంటి మిల్లులతోనూ, యంత్రపరిశ్రమలతోనూ నింపెయ్యాలి, దేశం ఆంతానూ. అప్పుడే మనదేశం భాగ్యవంతు అవుతుంది” అన్నాడు కాస్త్రీ.

“భాగ్యవంతులయ్యేది ఎవరు - లక్షలుగుంటే మిల్లుయజమానులూ, లేకపోతే రోజుకి ఆరణాలు గడించే ఈ క్రామికులూ?” అన్నా నేను.

“ఇంతచదువూ చదువుకుని యిదేమిటి శాంతం ఇలా అంటున్నావు? ఎవరి తాహతుకొద్దీ వాళ్ళనీ గణన! నిన్న మొన్నటివరకూ వీళ్ళకి కూలి పావలావే వుండేది. అలాంటిది మిల్లుయజమానులందరూ పాపం ఆరణాలకి హెచ్చించారు. పెట్టుబడిదార్లు కూడా దయాదాక్షిణ్యంల మనుష్యులే సుమా. మర్చిపోకు” అన్నాడు కాస్త్రీ.

మరకదుల్లు, మరమగ్గాలు, మరమనుష్యులు, మరహృదయాలు.....మల్లుతాన్లు, చీటీగుడ్డలతాన్లు, నైనుతాన్లు, చీరలబేల్లు, కొండల్లా పడివున్నాయి....ఇక్కడ పనిచేసే స్త్రీలు కట్టుకున్నవా....చింకిపాతలు, శిథిలమైన కోకలా, జీర్ణించిన రవికెలు... నేనే యీ గుడ్డలు కట్టుకుని, నా కడుపున పుట్టిన ముద్దులమ్మని చింకిబొంతలో ఆమూల కూవోపెట్టి, యీ మేస్త్రీల పరిహాసాలని ఓర్చుకుంటూ ఆ ఆరణాల డబ్బులకోసం పొద్దుగూకులు ఇక్కడ యీ బానిస పనిచెయ్యడానికి సహిస్తాడా కాస్త్రీ? ఈవేళ యీ మిల్లు చూసింతరువాత - ఖద్దరుమీద పోతుంది నా మనస్సు. ఖద్దరు అంటే అదేదో గాంధీగారి వెర్రి అనుకునేవాన్ని. అది అవలంబించడం అంటే నాగరికతా పరిణామంలో వెనక అడుగు వెయ్యడం అనుకునేవాన్ని. మన కట్టుగుడ్డకోసం, యీ పెట్టుబడిదార్ల మీద ఆధారపడకపోతే, కోటానుకోట్లయిన పాటకజనంమీద ఎందుకు ఆధారపడ కూడదు? అయితే గాంధీగారు ఖద్దరుకీ రాజకీయాలకీ ముడిపెట్టారు. నేనిదివర కప్పుడూ రాజకీయాలకి దూరంగావుండేదాన్ని. గవర్నమెంటు వుద్యోగంలో వుండం చేత. ఇప్పుడు మాత్రం నేనెందుకు దిగడం అనిపిస్తుంది. దిగుతే కాస్త్రీకేం చిక్కొస్తుందో - ఇప్పుడిప్పుడే కాస్త తలఎత్తుకుని నలుగురిలోనూ తిరుగుతున్నాం.

..... కవ్వని కేక, అమ్మా అని ఏడుపు. ఒక్క లిప్తలో మరలన్నీ ఆగి పోయాయి! ఒక చక్రం దగ్గర పనివాళ్ళందరూ మూగేరు. నేనూ పరిగెత్తేరు. కండెల దగ్గర పనిచేస్తూన్న వక స్త్రీ చెయ్యి చక్రం పట్టాలో తగులుకుపోయి మోచేతివరకూ చితికిపోయింది. ఆమె మూర్ఛపోయింది. రక్తప్రవాహం. మేస్త్రీలు ఇద్దరుముగ్గురొచ్చి ఆ అమ్మాయిని ఆస్పత్రికి పంపించేశారు. సమలు మానేసి అక్కడనుగిలించుకు చీవాట్లు పెట్టి, ఎవరి మరల దగ్గరకి వాళ్ళని పంపించేశారు.

“శాస్త్రీ! అమ్మాయి గతి ఏంకానోయ్?” అన్నాను.

“నష్టపరిహారము క్రింద నాలుగు వందలు ముడతాయి. ఫరవాలేదు. అంతోటి డబ్బు ఆ పిల్ల జన్మంలో ఎప్పుడేనా చూసివుంటుందా?” అన్నాడు శాస్త్రీ.

గొట్టాలు పొగలు కక్కేయి. మరలు రంకలు వేశాయి. ఆ మారణయంత్రం మళ్ళీ శివాలు ప్రారంభించింది. నాగరికతపేరట ఎన్నిప్రాణాలు బలికావలసివుందో?

“శాస్త్రీ! ఇంక ఈవారాకి చాలును, హోటేలుకు పోదాం” అన్నా. నాలుక కరచుకొని, “రాత్రి సినీమాకి వెళదాం అనుకున్నాంగా?” అన్నా.

“అవును. శాంతం! ఈ ఉత్సాహంలో మర్చిపోయా సుమా! మిల్లులో ఇంక గెండ్లో పిట్ట మొదలెడుతారుకూడాను. ఆ తొడతోక్కిడి ప్రారంభించకుండానే మనం ముందు ఇక్కడనుంచి బయటపడదాం!” అన్నాడు శాస్త్రీ.

38

అ త దు

నేనీ గంగాధరపురంకేసు గెలవడం కాదుకాని ఫుల్ బెంచి తల్లకిందులైపోయింది! ఎట్టేటుస్వల్పాండు ఆర్డు మళ్ళీ మరామ్మతు చేయవలసిందన్నమాటే! ఈ దెబ్బతో రైతాం గపుహక్కు ముక్కనెక్కలైపోయే. రైతులవేపు కేసుపట్టాలని నాకుండెను. కాని జమీందారు ఇచ్చిన ఫీజు వాల్లెక్కడివ్వాలరు? అయినా వృత్తిధర్మం మన్నెక్కడ కీడ్చుకు పోతే అక్కడికి పోవాలిగాని మన ఇష్టం పనికొస్తుందా? మహాభారతయుద్ధంలో అర్జునుడు బంధువులను చంపనంటే—కృష్ణుడేచున్నాడు? క్షత్రియధర్మం పాటించమన్నాడు. నా—నీ—అని ముందువెనుకలు ఆలోచించకుండాను. అలాగే స్త్రీచరీలో కూడా. మన ధర్మం మనం నెరవేర్చాలి. అందులోనూ—ధర్మం, అర్థం మేళవించినప్పుడు అసలు అనుమానించకూడదు.

శాంతానికి సరదా కలిగిద్దాం అని—పాండుచే వెళ్ళివద్దామా అన్నా. “సంయం” అంటే “సంయం” అంది. మేం ఇద్దరం రైలుప్రయాణం చేసి ఎన్నాళ్ళయిందో కదా! శాంతానికి మంచి హుషారుకలిగిద్దాం అని, తనతో చెప్పకుండానే యేర్పాట్లన్నీ ముందే చేసేశాను. అక్కడ హోటేలుకి టెలిగ్రాం ఇచ్చేశాను. రైలుటిక్కెట్లు ముందు కొనే శాను. రైలుప్రయాణం కిలలో జరిగిపోయి—ట్టు జరిగిపోయింది. మనస్సులు యిద్దరివిన్నీ పూర్తిగా ఏకం అయిపోయాయి. నిజంగాడబ్బులేకపోతే ప్రేమకూడా వుండదు. కడుపు కాల్చాంటే—ప్రేమ దర్థం అయిపోతుంది. శాంతం నిజంగా మంచి—“స్వార్థం” ఈ

మాటకి సరియైన పదం మన తెలుగులోలేదు. ఎంచేత చెప్పా? మన ఆంధ్రుల్లో ఆగుణం లేకపోవడంచేతనా? అబ్బే— ఆ గుణం ఇంగ్లీషువాళ్ళు గుత్తకు కొన్నారా ఏమిటి?

“ధీరత్వం”— “గంభీరత”— “శీలం”— “స్థైర్యం”— “గంభీరం”— ఈ మాటలేవీ సరిపడవు.

పాండుచేరి చూస్తే నాకు ఫ్రెంచివిప్లవం, వెర్నల్ భవనం, విక్టర్ హ్యూగో, రూస్సో, వోల్టేర్, ఏమిల్ జోలా—జ్ఞాపకం వస్తుంది. యూరపుకంతకీ నాయకులుగా ఉండేవారే, వీళ్ళనితోసి రాజుచేసి ఇంగ్లీషువాళ్ళలా ముందుకొచ్చారో నాకాశ్చర్యం వస్తుంది. అట్టే ఆలోచిస్తే ఆంధ్రులకీ ఇంగ్లీషువాళ్ళకీ చాలా పోలికలున్నాయి. ఆ మొండితనం, కిందపడ్డా వైసవున్నాం అడం, దబాయంపు, డాబుసరి, చొరవ, తమ భావతప్ప మరోభావ ససేమిరా నేర్చుకోకపోవడం, భోజనప్రియత్వం, ఇంగ్లీషు వాడు ఎక్కడకెళ్ళినా సరే—బీపుస్తీకు, యార్కుమైరు పుడ్డింగు మానడుకదా, మనకా గోంగూరపచ్చడి, ఆవకాయ వుంటేనేకాని గడువదుగదా! ఆంధ్రులకి ముందు మంచి రోజులున్నాయనే నాకు పూర్తినమ్మకం. మన పెసరపప్పుగాళ్ళు సైమను కమిషనుని బహిష్కరించకుండా వుంటే, యీపాటికి ఆంధ్రరాష్ట్రం వచ్చివుండునుకదా. నాలాంటి వాడికీ పాటికి ఆంధ్రరాష్ట్రంలో ఏ ఎడ్వకేటు జనరల్—లేకపోతే అధమం రీగల్ రిమోటెన్సరేనా అయివుండునుకదా...

కాకికాల్ చెట్టియార్లు మొన్న కొత్తగాకట్టిన బట్టలమిల్లుమాపించాను శాంతానికి. ఆ యంత్రాలు, ఆ గడబిడ, ఆ అల్లకల్లోలం చూచి గాబరా పడిపోయింది. నిజంగా బట్టలయంత్రాన్ని కనిపెట్టిన ఆ అర్కురైటు ఎంత తెలివైనవాడో కదా! ఎంత అవలీలగా తయారుచేసి పారేస్తోందో కదా—తాళ్ళమీద తాళ్లు—తాళ్ళమీద తాళ్లు! శాంతం ఈ చిన్న మిల్లు చూసే నివ్వెరపోయింది కదా—అసలు-ఇంట్లోనూ ఆ ఓల్డుహాము బ్రాడ్ ఫస్ట్, ఆ మిల్లులుచూస్తే ఇంకా యెంత హాశ్వర్యపడిపోనో! కూటికీ, గుడ్డకీ, ఉద్యోగాలకీ ఇంత అల్లాడిపోతున్నాం. నిజంగా మనదేశంఅంతా యంత్రపరిశ్రమలమయం చేసేస్తే, ఎంత మహోపకారం జరుగుతుందోకదా. నిజంగా ఆజామ్ షడ్డీ తాతా ఎంత గొప్పవాడండీ! దేశం అంతటా షిడ్యుచ్చక్తి యంత్రాలు, బ్లాడ్డఫర్నీసులు, బెస్సిరుర్ కన్వెర్టర్లు, బట్టలమిల్లులు, కర్మాగారాలు, మోటారు కార్ఖానాలు, రసాయన ఫ్యాక్టరీలు, నావికాశ్రయాలు, రబ్బరుఫ్యాక్టరీలు, ఆయుధపు ఫ్యాక్టరీలు—తల్చుకుంటేనే చకితులై పోతున్నానే!

మనం నిజంగా దీక్షగా పూనుకున్నాం అంటే—ఈపాటికి సహంపరిశ్రమలమయం అయిపోయిందేది దేశం. ఆ బెంగాల్ విభజన రోజుల్లో మొదలుపెట్టిన స్వదేశ ఉద్యమం చివరంట సాగించివుంటే—తిలక్కు వైసా ఫండు, సుబ్రహ్మణ్యయ్యకు నేపథ్యం ఉండే, చిదంబరంపిళ్లే స్వదేశిస్తీము నేవిగేషను కంపెనీ, బందరు జాతీయ కళా కాలేజ్యం—ఈపాటికి జపానేసువద్దగిర పాఠం నేర్చుకునేది. మనమార్వాడీసావుకార్లు,

పార్సీ కోటీశ్వరులు, చెట్టియార్ లక్షాధికారులు, గుజరాతీ సేబ్ జీలు, ఉత్తరాది వ్యాపారీలు, మన మహారాజులు జమీందార్లు పూనుకుంటే డబ్బుకాలోటు! అలాంటిది ముందుకు సాగిపోతున్న ఇంజనీ అమాంతంగా వెక్కిరిస్తే—ఈ గాంధీ. అంతటితో ఆగేడా? ఈ ఇంజనీ లాగిపారేసి, పోతుల్ని పూశాడు. ఇదే నాగరికత అంటాడు. అతనికెప్పుడూ ఎదురుచెప్పలేదాయె ఖర్మం. కట్టుగుడ్డ లేకుండా, చింకి పాతలతో మానం కాపాడుకోలేకుండా చస్తుంటే—రాటంతిప్పుకుని జీవించుకోమంటాడు! రోజల్లా ఇంట్లో చాకిరీచేస్తూ, చావడానికేనా వేళలేనివాళ్ళకి చస్తుంటే సంతోషం అగు యీ మంత్రం ఒకటా! ఇంతకీ బేడడబ్బులు గిట్టవుకద—అవతల మిల్లుల్లోనూ, కార్మానాలలో పావలా, ఆరణాలుకూలి పారేస్తున్నారాయె. మరిదేం ఆర్థికాస్త్రమో నాకు తెలీదు. మన యోగశాస్త్రానికి సరిపడి ట్టూ ప్రత్యేకంగా శరీరశాస్త్రం వుందట—అలాగానే ఖద్దరుకి సరిపోయేటట్టూ వేరే ఆర్థికాస్త్రం వుందంటాడు. అయితే, ఇతనికి తగినట్టే చేశారు ఆ బాంబాయి అహమ్మదాబాదు సేట్లు—గిరాకీరోజుల్లో ఖద్దరని పేరుతో మిల్లుగుడ్డ తయారుచేసి అమ్మేశారు; ప్రజలూ కొనేశారు! ఇంతకీ—గిరాకీకొద్దీ సరఫరా, సరఫరాకొద్దీ గిరాకీ—ఈ నూత్రాన్ని బ్రహ్మదేముడేనా తప్పించగలడా? హిందూదేశం అంటే ప్రపంచం అంతటిలోనూ నగుబాట్లు అగచాట్లు అయిపోతూంటే. దాంతో పూరుకున్నాడా—అహింసఅంటాడు. సత్యంఅంటాడు. రాజకీయంలో ఇలా వక దాంతో ఒకటి ముడిపెడితే అసలికే సున్నా. చిసంటే బాగా జబాబు చెప్పిందతనికి—ఎంత ధియాగపిస్తేనా, పాశ్చాత్య రక్తమేగా?

మిల్లులో ఉన్నంతసేపూ శాంతం ఏమిటో పిచ్చిపిచ్చిగా మాట్లాడింది. అహదా వుడికి ఖంగారెత్తింది అనుకుంటాను. మిల్లు యజమానులు ఎంతో తెలివితేటలతో దేశ సేవ చెయ్యడానికనిచెప్పి, డబ్బు ఖర్చుపెట్టి మిల్లులు పెట్టడమేమిటి— వాళ్ళు ఉత్తరదోపిడీదార్లు, అమాయకపుప్రజని పీడించి రక్తమాంసాలని పీల్చిపిప్పిచేస్తున్నారని వాళ్ళని నానా తిట్లు తిట్టడం ఏమిటి? ఈ ధోరణిమిటి శాంతం అంటే— “ఆడం స్మిత్తు, మార్నలు, బ్రెంటానో, స్టూవర్డుమిల్లు అందరూ దొంగలు, అబద్ధీకులూ నాకిప్పుడు బోధ పడిన”దంది. ఇంకేమిటి చెప్పడం! ‘వెరిగిదిరింది, రోకలి తలకిచుట్టరా’ అన్నాడుట అలావుంది. వాళ్ళింత లాభం చేసుకుంటున్నారు, ప్రజకింత జీవనోపాధి కల్పిస్తున్నారన్న కృతజ్ఞతపోయింది—మీదుమిక్కిలి లాభాలకూడా పావలాకూలిదానికి పంచిపెట్టమంటే ఇంకేం చెప్పడం! ఇలాగే వాదించింది శాంతం అక్కడున్నంతసేపూను. ఎంత ఆర్థికాస్త్రపు ఆచార్యత్వంచేసినా, చవకబారుసోపలిస్తున్న కాలు ఇంకొండునుంచి దిగుమతి అవుతున్నాయి. అవి చదువుతే ఉన్నమతి కూడా పోతుంది నే నింగ్లండు వెళ్లొచ్చాను. అక్కడి సంతులు, పరిస్థితులు నాకు తెలుసు. నాకీ పిచ్చి అబ్బుమంటే అబ్బుదే!

సరిగ్గా మేం అక్కడున్నప్పుడే చిన్న ప్రమాదం వకటి జరగాలీ? కాస్తరక్తం చూసేసరికి శాంతానికి మతి భ్రమించింది. ఆమాత్రం కాలు నలగకుండా, చెయ్యి నలగకుండా భుక్తిజరగమంటే జరుగుతుందా? ప్రపంచకంలోఉండే మహాజాతుల్లో హిందూ

దేశం అగ్రస్థానం ఆక్రమించాలంటే, ఎంతమంది అన్నార్తులవాలి, ఎంతమంది వికలాంగులవాలి, ఎన్ని మృతికేబరాలు కుళ్ళాలి? అసలు ఆడవాళ్ళని ఎవడు పనిచెయ్యమన్నాడు? చీరకొంగు చక్రంలో తగులుకుని ఆ చెయ్యిని లాగేసుంటుంది. నాలుగు డబ్బులు సంపాదించే టప్పటికే ఎక్కడలేని విస్వాకారం, నిర్లక్ష్యం, అశ్రద్ధ, పద్ధతులు ధిక్కరించడం - కాకిపోతే ప్రమాదం జరగదు. ఇలాంటి ప్రమాదాలు జరగడం, మిల్లు ఆగిపోవడం, ఉత్పత్తి తగ్గిపోవడం, దేశానికే అరిష్టం... ఈమధ్య శాంతం గాంధీపుస్తకాలు కొన్ని, రష్యాపుస్తకాలు కొన్ని తెప్పించింది. రష్యాపిచ్చిపట్టుకున్నా ప్రమాదమే - గాంధీపిచ్చిపట్టుకున్నా ప్రమాదమే. అయితేనేం, రష్యాతత్వానికి విరుగుడు గాంధీ తత్వం - గాంధీతత్వానికి విరుగుడు రష్యాతత్వం. ఆ పాముతోః ఈ పాము ఈ పాము తోక ఆ పాము మింగుతే మనకేం ఫర్వావుండకూడదు!

రాత్రి సినీమా కళ్ళేం. శాంతం అద్భుతంగా వుండెను. నిజంగా శాంతం గొప్ప "స్వార్థ!"

39

ఆ మె

నేను అనుకున్నట్టే అయింది. శాస్త్రి బుద్ధిమంతుడు. ప్రేమాస్పదుడు. తెలివైనవాడు. మంచివాడు. కాని - ఇటువంటి మంచితనమే కొంపతీస్తుంది. ఈ మంచితనం చేతగానితనం క్రిందకి దిగుతుంది. ప్రపంచంలో ఎంత అధర్మం అన్యాయం జరుగుతున్నా - ఉన్నదన్నట్టే కాని కదపకూడదనే వ్యక్తులు - 'మనకెందుకు లే!' - అని అమలులోవున్న పద్ధతుల్నే సమర్థిస్తారు. తనముక్కుదాటి చూడమంటే శాస్త్రి కిళ్లు మూసుకుంటాడు. భవిష్యత్తుంటే భయం. పురోగమనం అంటే పిరికితనం. ఇలాంటి వాళ్లుంటే అభివృద్ధిసున్న... రాత్రి సినీమా అంతా. అసల్ ఆమెకిన్ - దొమ్మలాట - గుద్దులాట - కొట్టుకోనూ - పొడుచుకోనూ - పేల్చుకోనూ - రైల్వోనుంచి నదిలోకి ఉరకడం - నదిలోనుంచి - వంతెనమీదకి - వంతెనమీదనుంచి - రైలుమీదకి దుమకడం - ఇదీ కథ! శాస్త్రి అదేశ్రద్ధగా చూడడం - ఆత్మతతో కుర్చీలోనుంచి లేచిపోతూండడం - ఊపిరి బిగపెట్టుకున్నావోడం - చప్పట్లు కొట్టడం - చివరకి ఈలవెయ్యడంవక్కటే తరువాయి!

ఐస్ కాఫీ చాలాబాగుంది, కాఫీ ఆఖరుగుక్కతాగుతూ - శాస్త్రి: "శాంతం! ప్రభువుదర్శనానికి వెళుదామా?" అన్నాడు.

‘సరే’ అని నోటిచివరవరకూ వచ్చింది. కాని యదార్థంగా ప్రవర్తించాలి అని చెప్పి : “నాకు పిలుపురా లేదోయ్. ఊమించు” అన్నాను. శాస్త్రీవక్కుడే వెళ్ళాడు.

వివేకానంద పుస్తకాలు - అభేనానంద పుస్తకాలు - రాజయోగసారం - స్రుబద్ధ భారతం - చదివేను. వేదాంతచింత అనేదినాలో రవంతేనా లేకపోయేకాబోలు నాకేం బుర్రకెక్కలేదు. నేను ఇంటర్ చదువుతున్నప్పుడు ‘గీతాంజలి’ చదివేను. కాని నాకేం అర్థంకాలేదు. ఆమె ప్యాసమ్యూక కాని రవీంద్రుడి కవిత్వం నాకు బోధ పడలేదు. అలాగే కొంత చక్కామొక్కీలు తింటేనేకాని వేదాంత గోష్ఠిమీద అభిరుచి కలగదనుకుంటాను. మనోవేదక అనుభవంఅయి పసిబుపు వింటడేనాకా నేను దూరంగా వుండడమే సబబు. ఆ అనుభవం కలుగకుండానే కలిగినట్టు నటించడం నాచేకాదు. భక్తులదరికీ ఆ పిలుపు అందిదా అంటే - అందేవెనుతున్నారని అనుకోవాలి.

...ఉమామహేశ్వరంమామ జ్ఞాపకం వస్తున్నాడు. ఆ రోజుల్లో కరణీకానికి రాజీ నామా ఇచ్చేసి అత్తయ్యనీ నన్ను అహమ్మదాబాదు కాంగ్రెసుకు తీసుకెళ్ళాడు. సబర్మతీ ఆశ్రమంలో రెండుపూటలున్నాం. ఇంటికిరాగానే మామ తోటలో ఆశ్రమం పెట్టాడు. “మామ సుఖించుగినవాడు - చండకాసనుడు - కోపిష్ఠి. ఇతను ఆశ్రమం పెట్టడమేమిటి?” అని అనుకునేవాళ్ళం. అత్తయ్యది సత్యకాలం. నిన్ను పిలిచి : ఇదేమి టమ్మా ! మీ మామయ్య మల్లిపువ్వులాంటి మల్లుధోవతి కలువపువ్వులాంటి చంగావిపంచ మానేసి - కాయరంగు అంగవస్త్రం - బోడిగుండు - మెడలో అలారం గడియార మున్నా ? నాకా భగవద్గీతలోకాలేవో చెబుదూ - కంఠతో పెడతాను. లేకపోతే వారు మండిపడిపోతారు” అనేది. భోజనప్రియుడు - అతనికా చే బియ్యం - గుగ్గిలు - చప్పిడి - యేంపడతాయి ? దేహంలోను హృదయంలోను దహించుకు పోయేది ఆయనకి. మనిషి పూచిపుల్లలాగై పోయాడు. అత్తయ్య కీసన్యాశాశ్రమం బోధపడక మామయ్యకి తనమీద యేమిఆగ్రహంవచ్చిందో అని బెంగపెట్టుకుని ముక్కోటి దేవతలకీ మొక్కేసు కుంది. ఆశ్రమవాసులందరూ వీళ్ళలాంటి గృహస్థులే. మూడునాళ్ళ ముచ్చటయాక - ఆశ్రమంలోనున్న ‘ఆత్మపరీక్ష’ పుస్తకం అంతా చాడీలు కొండేలు చిడిపికయ్యాలతో నిండిపోయి - రోజుకో సంపుటి తయారు ! చివరికి సమిష్టి కుటుంబం అంతా గడప కో కంసాలిపాయికిందకి దిగింది ! మామ ఏభైఏకరాలపొలా విమలకరాలకి దిగజారింది. ఆశ్రమం మూసేసే అగత్యం లేకుండానే యవరిమటుకువాళ్ళే లేచివెళ్లిపోయారు... మొన్న ఉమామహేశ్వరం మామ పుల్లమృత్త తిరుపతియాత్ర చేసుకుని చెన్నపట్నం వచ్చారు. మామ మళ్ళీరణీకం సంపాదించుకుని ఏభై ఒకరాలూ నింబెట్టుకున్నాడు. మనిషికి వొళ్ళొచ్చింది. అత్తయ్య మటినిండా జవాహర్‌యే ! అడ్డలో నెలపిల్ల -

చంకని యెడపిల్ల - చేతిని చంటిపిల్ల - యీ కొంగుపట్టుకొని పెద్దాడు ఆకొంగు పట్టుకొని చిన్నాడు ! నాచెవిలో : “శాంతమ్మ ! ఆశ్రమంమానేశాక మీమామయ్యకి యెంత శాంతం వోపిక వచ్చిందనుకున్నావు !” చెప్పింది. “అహమ్మదాబాదు ప్రయాణం జ్ఞాపకంవుందామామయ్యా ?” అని అడిగే. “లేకేమీ ? అప్పుడేగా ఫులినిచూచి నక్కవాతెట్టుకున్నదీ !” అన్నాడు నవ్వుతూను... మొన్న శాస్త్రి : “మీమామ ఆస్థిపంపకం అప్పీలాకటి కోమట్లది పంపించాడు. మంచి తెలివైనబుర్రసుమా !” అన్నాడు.

...సాయంకాలం వచ్చాడు శాస్త్రి అతని ముఖం ఒక కొత్తకళతో ప్రకాశిస్తూంది.

40

అ త దు

మనస్సు నిర్మలంగా-ప్రశాంతంగా-ఆనందంగావుంది. దేశదేశాంతరాలనుంచి భక్తులు. భక్తుల భగవన్నామస్మరణ, పండితుల భాగవతిపారాయణ, చీనీచీనాంబారాల తళుకు, గులాబీపువ్వుల పరిమెళం, మంగళహారతులజ్యోతి, దేవీప్యమానమైనకాంతి, దివ్యతేజస్సు, నిశ్చలమైనశాంతి.

ఒక్కటే కొరత-శాంతం నాతోకూడా లేకపోవడం. ఈమధ్య ఈమెకి కొంచెం సోషలిష్టుగాలిచల్లింది. మనసులో వేదాంతం ప్రవేశిస్తే అందుకుమందు-అని ఆశపడి ప్రభుదర్శనానికి రమ్మనమన్నాను. “నాకు పిలుపురాలేదోయ్” అంది. నాకుమాత్రం పిలుపు వచ్చిందా? భాజాభజంత్రీలతోనూ, పసుపుకుంకుంతోనూ, చందన తాంబూలాలతోనూ- పిలుపువస్తేమాత్రం-హృదయద్వారానికిఘడియలుతాళాలువేసుకుంటే-ఆపిలుపుఅందేదెట్లా! నాన్నేహితులందరికి - యేట సహంమంది పుదుచ్చేరి సహంమంది అరుణాచలం వెళ్ళడం రివాజు. మొదట నాకెక్కడికి వెళ్ళడానికి తోచలేదు. పుదుచ్చేరి సముద్రం అరుణాచలశిఖరం రెండూ భగవద్గీతలే. అయినా నలుగురితోపాటూ నారాయణా అని - మొదట సర్ రామయ్యంగారితో ఇక్కడికి తరువాత లేడి అయ్యంగారితో అక్కడికి

వెళ్ళాను. అప్పటినుంచి యేట అక్కడకో ఇక్కడకో వెళితేకాని నాకు తోచదు. ఇదే అలవాటు - సాధన! స్టేడరీచేస్తూ బ్రహ్మతేజస్సుచేత ఆకర్షింపబడ్డానంటే నాకే సమ్మతక్యంకాకుండావుంటుంది.

.....తమాషా! మనదేశపు ప్రతిభ ఉత్కృష్టత సంస్కృతి సంప్రదాయం మనకి ముప్పాటిక మూడువంతులు ఇంగ్లీషుద్వారానే తెలియడం! ఇప్పుడు ఇంగ్లీషు ప్రాముఖ్యత తగ్గించేస్తారట! వెయ్యిచెప్పినా లక్షచెప్పినా - మెయిన్స్ హిందూలా ఆస్ట్రేలియన్ ప్రూడెన్స్, పోలక్కుటాన్స్, ప్రీవీకాన్సిలు, ఐ. ఎల్. ఆర్., వున్నంత కాలం ఇంగ్లీషుప్రభ తగ్గదు - సరికదా హెచ్చుతుంది...చిత్రం! జాతీయోద్యమం హెచ్చుగావున్నప్పుడే హిందూసంప్రదాయమీద మనకిఅభిమానం హెచ్చుగావుండడం జాతీయత కొత్తరికంలోనే వివేకానందులవారి ప్రాబల్యం. ప్రతియువకుడు “వివేకానం దాస్ స్పీచెస్” బల్లమీద పెట్టుకుని కాషాయి అంగరఖా తొడుక్కుని చమ్లాచుట్టి నడుంబిగించి చేతులుకట్టుకుని వంకచాపుతో ఫోటో తీయించుకోడమే! సూరత్ కాంగ్రెసు రోజుల్లో బంగాళీ కచ్చ-కాలికి మహారాష్ట్ర చెప్పలు - చేత-మాక్సుముల్లరు “రిగ్ వేదా”! హోమురూలు రోజుల్లో మోకాళ్ళవరకూ లాంక్లాతు లాల్చీ - పాదాల వరకూ మడతవాణీ - ముఖమల్ టోపీ - చేత “ది-ఉపనిషద్సు”! గాంధీయుగంలో - ముణుకుల వరకు గోనెపట్టా - గోష్పాదం - జానెడువెడల్పుఖద్దరుటోపీ - చేత “దిలార్సుసాంగ్”! దుస్తుల్లోనూ తలకట్టులోనూ కళ్ళలోనూ వేదాంతంలోనూ రాచరికంలోనూ కాలంబట్టి పోకడలు!...తాతయ్య “ఆంధ్రకేశరి” చదివి - బెంగాలు విభజన అశ్వనీకుమారుని నాయకత్వం - రక్షబంధనం - బాంబుకేసులు - కాకినాడలో కెంపుదొరరాజమండ్రీలో హంటరు - ఖబుర్లుచెబుతూంటే అన్నయ్యకినాకు ఒకశేఉత్సాహం! మామయ్యలతో వందేమాతరంగీతం బృందగానంచేస్తూవీధులంటిరిగేవాళ్ళం! సీతప్ప నాన్న సూరతునుంచివచ్చి-తిలక్కుఖపర్దే ఖబుర్లు చెపుతూంటే - మామయ్యలతోసహా అన్నయ్య నేను నిద్రాహారాలు మానుకుని వినేవాళ్ళం! కర్మయోగి తిలక్కు స్వరాజ్యాన్ని సనాతనాన్ని ఇటిక సున్నంలాగుకలిపి జాతీయోద్యమాన్ని స్థాపించాడు. నిరాడంబరజీవనం దేశసేవమిళితం చెయ్యడానికి గోఖలే - ఆర్యమతం అతివాదం కలపడానికి లజపతిరాయి - ధియాసఫీ హోమురూలు జోడించడానికి బిసెంటు - ప్రయత్నించారు. నీతికి - రాచరికానికి మేళం కుదురుతుందా? స్టేడరీలాగు - ఫుట్ బాలు క్రికెట్టు లాగు - రాజకీయం వకవృత్తే. ఆ వృత్తికి ప్రత్యేకధర్మాలు, ప్రత్యేకనియమాలు, ప్రత్యేక విద్వత్తు పాటించాలి. రెండింటికీ సమన్వయంచెయ్యాలని యీవేళ

గాంధీ అన్నంతమాత్రాన్ని కుదురుతుందా? తాక్యం, ధర్మం—రాజకీయం నీతికలపగానే మనదేశం అంతా అల్లకల్లోలం అయిపోయింది. అయితే ఏం—చివరికి చెప్పేదొకటి చేసే దొకటే అవుతున్నాది. మరొక్క పదేళ్ళలో గాంధీ ఉద్యమమే పోతుందని కనిపిస్తుంది. ఖద్దరు వుండదు—దేశం అంతట బట్టలమిల్లులమయం అయిపోతుంది. అంతమటుకు ధంకామీద దెబ్బకొట్టి నే చెప్పాలను. ఇక ఈ సోషలిజం కనక తలయెత్తినదా యీ దేశంలో—సత్యం, అహింస, సహాయనిరాకరణం పూర్తిగాపోయి—మనకీ ప్రపంచంమీద అందరికీమల్లే, గాజ్యకాంక్ష, స్వేచ్ఛ, యుద్ధపుటోడలు, తుపాకులు, ఫిరంగులు, ఏరో ప్లేనులు, పార్లమెంటులు, కలక్టరు గిరీలు, ఉద్యోగానికి పామలాడ్డం తప్పదు. అంతే కాదు—ఇప్పుడు అస్పృశ్యతానివారణ హిందూ మహమ్మదీయ వికృత అని ఎంత అరుస్తున్నాడో ఇతను—అంత హిందూ మహమ్మదీయ ద్వేషం, బ్రాహ్మణ శూద్రద్వేషం, పంచమద్వేషం—స్థిరం అయిపోతుంది. ఇంక స్వరాజ్యచూ—ఇంగ్లీషువాళ్ళకి మనకి పుస్తీ ముడి మరింత బిగుస్తుంది. ఏమో—నామటుకు అవీ చాలా మంచిదనే అనిపిస్తుంది.

రాత్రి షూటేలులో “డిన్నరు” అమృతంగావుంది. శాంతం ఎదురుగా కూచుని వుంటే, వెనుకటి ప్యారిసుకోజులు జ్ఞాపకం వచ్చాయి. సాంపేను అడగాలనుకున్నాను కాని శాంతాన్నిచూచి ‘సిడిమె కరచుకున్నా. మొత్తంమీద పాండుచేరీ ప్రయాణం స్వర్గతుల్యంగా అనుభవించేను. హాయ్!

41

ఆ మె

నేను ముసిలిము లైదువలూ తయారవుతున్నాననిన్నీ, కొత్తవాళ్ళతో పరిచయం కలిగించుకోవడం, పాతస్నేహితులని కలుసుకోడం బొత్తిగా మానుకున్నాననీ, నన్ను శాస్త్రీ పదేపదే దెప్పుతున్నాడు. సరేకదా అని లీలానతమ్మగారితో చనువుగా ఉండేటప్పటికి— అదో పెద్ద రాద్ధాంతసిద్ధాంతం అయింది. ఆమె వెనిమిటి రంగస్థామి నాయుడున్ను, శాస్త్రీన్ని ఇంట్లోండుమంచి ఇంటికొచ్చేటప్పుడు కలిసి ప్రయాణం చేశారుట. ఆయధ్య ఎలక్ట్రీక్కుకంపెనీవాళ్లకీ పనివాళ్లకీ వచ్చిన తగాయిదాల్లో శాస్త్రీ వాళ్ళింటికి రెండుమూడుసార్లు వెళ్ళడం— ఆవిడని చూడకపోయినా “చాలామంచివాళ్లు ఆమె మంచి చురుకైనదిట, ఆమెతో పరిచయంచేసుకుని నినీమాక, క్లబ్బుకీ వెళుతూండ కూడనా” అని అప్పట్లో శాస్త్రీ నాతో అంటూండేవాడు. రోజూ నాలాగే ఆవిడ చంటిపిల్లని తీసుకుని కారుమీద బీచీకి వచ్చింది. ఆప్పుడు పరిచయం అయింది. స్కూలు

పైసలు చదువుకుందిట. కాని ఓ దేశంఅనీ, ఓ రాజకీయం అనీ, ఓ పత్రిక ఖబుర్లనీ ఆవిడకేం వున్నట్టు కనిపించదు. చిలకలామాత్రం తయారవుతుంది. సినిమాఖబుర్లు—సినిమా ప్రపంచకం— ఎంతసేపున్ను. సరే, మనకేమి. ఏదోకొంత బీచిదగ్గిర—కాస్త్రీ కోర్టునుంచి వచ్చేవరకూ కాలక్షేపం అని— ఆవిడ కారులో నేను కూర్చునో, మా కారులో ఆవిడ కూర్చునో— లోకాభిరామామృతం చెప్పుకుంటూ, రోజూ సాయంకాలం జరిగి పోయ్యేది. నిన్నకూడా మామూలుగా బీచిదగ్గిర మాట్లాడుకుంటూంటే, కాస్త్రీ వచ్చి కలుసు కున్నాడు. అదివరకు లీలావతమ్మగారిని చూడకపోవడంవల్ల నేను ఇద్దరినీ పరిచయం చేశాను. ఆవిడ అమాంతంగా కాస్త్రీ చేతుల్లో చెయ్యికలుపుకుని “ఏమమ్మా! యీ మన్మథ విగ్రహాన్ని— సాక్షాత్తు యీ రూదాల్కు వేలెంటైనోనీ— ఇన్నాళ్లు మాకు చూపించకుండా అట్టేపెట్టేసుకున్నారే!” అని అంది. ఆ మాటలు విని నాకు ముచ్చెమ్మ టలూ కమ్మేశాయి. నోట మాటరాలేదు. కాస్త్రీమాత్రం నవ్వుతూ “అట్టే పెట్టుకోక పోతే అడ్వర్టైజు చెయ్యమన్నారా ఏమిటి?” అన్నాడు. ఆమె జవాబు చెప్పింది కదా: “అవశ్యం! ఏమీ? శకంకుడ్ని తార అడ్వర్టైజు చెయ్యబట్టికదా, మహర్షి అంతటి వ్యక్తికూడా మెచ్చుకున్నాడు?!” కాస్త్రీ అందుకున్నాడు: “మెచ్చుకోవడం కాదండీ— మహర్షి గారికి ఈర్ష్య!” వెంటనే ఆవిడజవాబు: “ఆ ముసలితొక్కుకీకూడా వసంతకాలపు వెన్నెలలో రాగోదయం!”

కాస్త్రీ పక్కన నవ్వేడు. జేబులో నుంచి సిగరెట్టుపెట్టె తీసి, వెలిగించ బోతూంటే, ఆవిడ ఆపెట్టె చేతిలోంచి లాక్కుని, “అమ్మా! బంగారపు సిగరెట్టు కేసే? ఏమండోయి? మీరు అచ్చ కుబేరావారి కుబేరులా, లేకపోతే థీఫ్ ఆఫ్ బాగ్డాదా?” అంటూ తనంతటతనే పెట్టెతీసి “నా అమరజ్యోతిని వెలిగించిపెట్టరా?” అని మొఖంమీద మొఖంపెట్టింది. “ఇదిగో! అచ్యుతాకన్యకి అమరజ్యోతి” అంటూ కాస్త్రీ అగ్గిపుల్లతో ఆమె సిగరెట్టును వెలిగించేడు.

ఇలాగా ఇంకా కాసేపు సుభామణ జరిగింది. మరి ఆ లీలావతమ్మగారి మాట లోని మాధుర్యమో— చమత్కారమో— తెలియదుకాని, యీమధ్య ఎప్పుడూ ఇంత సేపు నాతో మాట్లాడినట్టు నాకు జ్ఞాపకంలేదు, పొరుగింటి పుల్లకూరంటే, అత పడి చావడం ఎందుకో?

నాకు కొంత ఓర్వలేనితనం వచ్చింది.

కొసకి—అన్నగదా—“పిల్లకి పాలవేళయింది. ఇక ఇంటికెళ్లాలి మనం” అన్నాను అంతవరకూ యెంత చక్కగానో నిద్రపోతున్న పిల్ల వక్కసారి తెలివినచ్చేసి ఏడవడం మొదలెట్టింది.

దాంతో ఆవిడందీ—“మీవారికి పిల్లని ఎలా పూర్వోపెట్టడమో—తర్ఫీదు చెయ్య లేదూ? వారికోసారి ఇవ్వండి! కనగానే సరా—పెంచడం తెలియద్దూ?” ఆవిడ మోటుమాటలు విని, కాస్త్రీ మొఖం చిట్టించుకున్నాడు. అసలు—అతని మోస్తరేవి

టంటే—చంటిపిల్లలు ఆడుకుంటున్నంతసేపు వాళ్ళతో సరిగా ఆడడం—ఓ ఏడ్చినా—
ఓ పిసగు ఉచ్చోసినా—సరే—ఆచుడదూరం పారిపోవడం. ఆవిడా మాటలనేసరికి—
శాస్త్రీకి యెక్కడలేని రోషంవచ్చి - చటుక్కుని - పిల్లని తీసుకున్నాడు. నిద్దరలోనించి
ఏడుస్తూ లేచినపిల్ల - దాంతో మరింత - గట్టిగా - గుక్కపెట్టి వీడవడం - మొదలె
ట్టింది. దానిమీద - ఏదోహాస్యం మండినట్టు - ఆవిడగారు - బీచంతా మారుమోగునట్టు—
పక్కువ నవ్వు. శాస్త్రీ చీకాకు - ఇహ - ఇంతా అంతా చెప్పలేం, సరే - ఇంతలో
ఆవిడభర్తగారు కూడా వచ్చారు - వాళ్ళిద్దరు కారుమీద - వెళ్ళిపోయారు.

పిల్ల ఏడుపు మాడందేదు. మనంకూడా - బయలుదేరుతాం . అని అనుకుం
టూండగా - సరి - లేడీ అయ్యంగారు - యెదురుగుండా - ఆవిడ రోల్స్ రాయస్
కారుమీద - తయారు. నాకు వొళ్లు మండిపోతూంది. ఆవిడ అంతదూరంనుంచే—
“ఏది - మీ అమ్మాయిగారూ?—” అంటూ వ్యూహంతో వచ్చింది.

సరి నేనూ పిల్లని తీసుకుని కారులోంచి దిగి ఆవిడకి ఎదురుగుండా వెళ్లేను.
ఆ దిగుతుండడంలో పిల్లగుడ్డ తలుపుకొక్కేనికి తగులుకొని కింద మన్నులో పడి
పోయింది. దాంతో శాస్త్రీ ఆ గుడ్డని తీసి కారులో విసిరేసి “మరోగుడ్డ తెచ్చు
కోరూ, అంత పెథవదర్దమా?” అని మండిపోతూ సణిగేడు. ఇంతట్లో ఆ రంభగారు
“ఏదీ- ముస్తూ?” అంటూ పిల్లని నా చేతిలోంచి తియ్యబోయేసర్కి, పిల్ల కెవ్వమని
మళ్ళీ సంగీతం మొదలెట్టింది. దాంతో శాస్త్రీ ఎన్నడూలేని విసుగుతో “లేడీఅయ్యం
గారూ! ఈ వేళలేచి ఎవరిమొహం చూశామో కానీ, అన్నీ అపశకునాలే. మేంపోతాం
సెలవు” అని అంటూ నన్ను కారు దగ్గరికి బలవంతంగా ఈడ్చుకుపోయాడు....
దారిలో అరగంట సేపూకూడా ఒక మాటా మంతీ లేదు సరిగదా— ఇల్లు చేరుకుని
లోపల అడుగుపెట్టగానే, “ఇంట్లో ఎప్పుడు చూసినా చాకలిసంసారమే గదా— పిల్ల
గుడ్డలు తడపనూ, ఎండెయ్యనూ— తడపనూ, ఎండెయ్యనూ— తీరా ఎవరేనా వచ్చే
సరికి కుళ్లుగుడ్డలు తయారు! సంసారంఅంటే అశుభ్యం వేసిపోతూంటే—”అన్నాడు.

చమత్కారంగా సంభాషణ— రమ్యమైన రంభలూ— చంటిపిల్ల మాత్రం
వీడవకూడదూ— ఎందుకూ, ఏదేనా అంటే— శ్రుతిమించి రాగానపడుతుంది అని నేను
మాట్లాడకుండా ఇంట్లోకి వెళ్ళిపోయాను.

న్నిరాత్రి ఎడ్స్ కేటుజనరల్ బాప్టనుఇంట్లో విందు. మేంఇద్దరం వెళ్ళేం - నుంచి
పోగ్గావెళ్ళింది. శాంతం చెప్పేదేమిటి? అందరినీ నవ్వించడమే-అందరూ శాంతంచుట్టే!

ఎడ్వకేటు జనరలు - వారి దొరసానిగారు - జడ్జీలు - వారి భార్యలూ - అందరూను. నాకంతో ఆనందం. అయితే యేం! పాపం - యీమధ్య చితికిపోవడం మూలాన్ని - శాంతం మరి సలిగిపోయింది. కాని ఇప్పుడు మళ్ళీ - చక్రం తిరిగింది - ఈలాగే పెద్ద కేసులు - మరి రెండొస్తేనా! యేదో ఇప్పటికి బ్యాంక్‌లో నలభైవేల వరకూ కూడ బెట్టేను కదా - ఈ దెబ్బతో - ఈ బామ్మరిల్లు మార్చేసి మాంబళ్లంలో పెద్ద మేడ - బేబీ ఆస్తిను పోరేసి చెవ్రలేటు - తీసుకోవాలి. అప్పుడు శాంతం తెలివితేటలు నల్లరికి తెలియడం!.....

అబ్బ - ఈవేళ జరిగిన పరాభవాలూ - పగవాడికేనా వద్దు నాయనా! కేసు లన్నీ వాయిదాలు పడిపోవడంచేత - వేగంవే ఆటవిడుపు అయింది. అనుకోకుండా సెలవుదొరికిన - బడికుర్రాడులాగ అతి ఉబలాటంతో - శాంతాన్ని కలుసుకుని సినీ మాకి వెడదాం - అని వరదరాజులు కారులో బీచికి బయలుదేరేను. వెంకటస్వామి నాయుడు భార్య కాంసును - ఆవిడతో కూర్చుని - బాతాఖానీ కొడుతూంది - శాంతం. ఇదివరగావిడని నేను చూడకపోయినా - ఆ తళుకు బెళుకులు - లక్లక్కుల కులు కులు - దొండపంకు పెదిమెలు - జేగురు గోరింట - నాకు తలనొప్పొచ్చింది. శాంతం వేసుకోవడం వేరూ - అయితే తీరు, సాగసు వుండాలి. కాని ఈవిడేమిటి నాయనా? - సరి-ఏమైతే నే! స్త్రీకదా? గౌరవం మర్యాదా చూపాలిగా అని చెప్పి - మాట దేసర్కి - బాబూ! ఆవిడ - వెటకారం - క్లేష, చెప్పలేం! నేనూ - తెలివితక్కువగా - ఆధోరణిలోనే ప్రసంగం సాగించా - శాంతం చీకాకుతో - చిందరవందర అవుతుందని - నాకు బోధపడిపోయింది. అయితే ఏంప్రసంగం - వక్క సారిగా - చివరికి - సినీమా "పులిస్తాపు" అనలేంగా!

"క్లోజప్ప్"లా వెళ్ళింది. అక్కడికి ఆపేశాగా. అయినా శాంతం శాంతించలే. అంత కోపం ఎందుకో? ఇంతట్లో పాపాయి బీచి ఎగిరిపోయేటట్లు ఏడుపు - నేను తియ్యారించవలసాచ్చింది. నేను - నా ఆఫీసు కోర్టుదుస్తులు - వొళ్లో పిల్ల - తెలిసినవాళ్ళం దరూ అప్పుడే కనిపించాలి? నాకు అతి తలవంపులైపోయింది. ఇహ రేపుపొద్దున్నా బారురూములోనూ, క్లబ్బులో - రంగనాథం, సీతారాం, దేవనేశం "శాస్త్రీది కింద చెయ్యేనురోయి!" అనీ - "అడుమళయాళంలో మంగళనూత్రం కడితే - ఇదిగో!" అనీ - ఈలా తట్టాబాజా, వెటకారం, వెక్కిరింతలూ సరా - గోరుచుట్టుమీద రోకటి పోటులా ఆవేళకే లేడీ అయ్యంగారు అప్పుడే తటస్థపడాలి? - నా భర్మం కాలితే! ఎప్పుడేనా పాత స్నేహితుల్ని పిల్చి, కాస్త మజా చేసుకుందాం - అని అనుకునేసగ్గి ఆవేళే తయారు ఇంటికి గాంధీదాసులందరూ. ఇహ వాళ్ళ గుసగుసలు, వాళ్ళ ధర్మ పన్నాలున్నూ. నాకు పరాయిస్త్రీలతో అంటేనే మొహమాటం. భర్మంచాలక మాట్లాడేనా - ఏదో అపభ్రంశం రావడం - శృతిమించిన రాగం - సరాగం - శాంతా రాగంవున్నూ.

సాయింకాలం అలాగే అయింది. నేనేదో గొప్పగా- గోటుగా- పాపాయినీ, శాంతాన్నీ నా స్వంతం- నా ఆస్తి అని నల్లరికి తెలియాలని తంటాలు పడుతూంటే- ఆ లేడీ అయ్యంగానికి పాపాయిని చూపించబోయే సర్కి, ఆ పిల్లకింద గుడ్డ బురదలో కిందపడిపోవాలో? సరీ, నా అల్పాకా కోటుమీదే పాపాయి పాడుచేయడం. దీంతో పాటు శాంతం కట్టుకున్నా చీరె యే తాతలనాటిదో, అబుగ్గుడలా అంతాచిరుగులే. ఇదంతా జరగడం బీచిమీద. వల్లకాటిలో రాసునాధయ్యరులా నేను ఆమధ్యని పికారు కొచ్చే వెద్దమనుష్యులూ, డిడ్డీలూ, వకీళ్లూ, బారిష్టర్లు- అందరూ అప్పుడే తట్టపడాలో? పీక పోయినట్టయింది. ఓ మూల లేడీ అయ్యంగాని నవ్వులూ, లీలావతమ్మగారి కేరిం తలూ- ఛీ!

ఇంటికెళ్ళొక-సాపాయికి గుడ్డముక్కలు లేవా? నీకు గుడ్డముక్కలు లేవా? రోజంతనేవూ మరో పనిపాటూ లేదుకదా-వీధిలో కొచ్చినప్పుడేవా- నీకోసం కాకపోతే నా మర్యాదకోసం-సరిగ్గా అలంకరించుకోవద్దా? -ఆపిల్లనా? చందవబొమ్మలే-గుడ్డాగుడునూ లేదాయే? ఇంత ఏబ్రాసితనమా?" అని కోపం కొంతా కక్కేశా. నేను ఉగ్రనరసింహమూర్తి నైతే - అవిడ ఏంతక్కువా - సాక్షాత్తు- కాలికా అమ్మవారే-శాంతం అందికదా: "ఛీ - మరి నేనా లేడీఅయ్యంగాని మొహం చూస్తే వొట్టు. దాంతో - నాకు రేకెత్తింది. నేను మానస్వామిలా మరి మాటాడలేక కారేసుకుని మాంటుకోడ్డవెళ్ళి కాన్ని మారాలో భోంచేసి అడియార్ లో భరతనాట్యం చూసుకొని-తెల్లవారుజాం-నాలుగింటికి ఇంటికొచ్చి-వసారాలో - మడతమంచం వేసుకుని-పడుకున్నా. శాంతానికికూడా నిద్రపట్టి వుంటుందీ-నే లేకపోతే, అయినా నాకోసం మేలుకొని-వుండొద్దా? ఘెండిపట్టు-నేనూ మేడమీదికి వెళ్ళలే!

పొద్దున్న కాఫీదగ్గర-సాయంత్రం సందర్భమే మాట్లాడే-అసలు ఒకరినొకరం పలుకరించుకోలే.

43

ఆ మె

తెయినాంజేట బంగళాకి బసమార్చాం. వెద్ద బంగళా. వరండాలు, తోట, మోటారు పెడ్లు, నౌఖర్లకు ఇళ్లు-పాపా! శాస్త్రీకి ఇప్పుడు మనస్థిమితముగావుంటుంది. ఈచిక్కులు వీడిపోయి మనుష్యుల్లోపడ్డాం-అని అతనికి ఎంతేనా ఆనందంగావుంటుంది!

అయితే నాకు ఆనందంగా వుందా? ఏమిటో- ఇదో వెద్ద మహాలోకంలా వుంది. ఈ ఇంట్లో వక్కర్ని యేలా వుండడం? ఇరుగు లేదు- పొరుగు లేదు. ఎంత

నేనూ తాయారతోనూ, తోటమాలితోనూ, పుస్తకాలతోనూ, పత్రికలతోనూ— ఎలా కాలం వెళ్ళబుచ్చడం? మరి నెలరోజుల్లో పాపాయికి రెండోయేడు వస్తుంది! ఇక నా అవసరంకూడా వుండదు దానికి!

రాయపురంలో ఇళ్ళే బాగున్నాయేమో అనిపిస్తుంది. ఇంటిమీద ఇల్లనీ, బొమ్మ రిళ్ళనీ, వాళ్ళింట్లో మాటలు వీళ్ళింట్లోకి వినిపిస్తుందనీ, ఉమ్మడి కొళాయనీ— ఇన్నీ అనుకునేదాన్ని. ఇప్పుడు ఆ ఇళ్లు తల్చుకుంటే, అగ్రహారాలా— ఓమంచికేనా— ఓచెడ్డ కేనా— ఇరుగుపొరుగు సాయానికేనా— సానుభూతికేనా— చదువొచ్చినా— రాక పోయినా అమ్మలక్కలందరూ కలిసికట్టుగా వుండేవారు. చదువుకొన్నదాన్ననీ, బారిష్టరుగారి భార్యనీ ఎంతో గౌరవించేవారు. ఇక్కడ ఈ బంగ్లాలో నడి సముద్రంలో తెప్పలాగున్నాను..... ఇళ్లు మారడం అంటే కొందరికి అతి సరదా, సినీమాకు, నాటకానికి వెళ్ళడం అంటే ఎంత సరదావో అంత. ఆ సామాను ప్యాకు చెయ్యడం, ఆ రభస, కూలివాళ్ళమీద అధికారం, నాఖర్లని తిట్లు— ఈ మాంగామా అంతా చుళ్ళు కొత్తయింట్లోను. అది యేమి హాయి అందమోకాని, నాకు తలనొప్పి. పాం పొరవిడిచివట్టు అస్తమానం మనం ఇళ్లు మార్చుకోగలమా? ఇళ్లుకూడా మనతో ఒక భాగం అయిపోవడంవే? లేకపోలే— నేనే ముసలిదాన్ని అయిపోతున్నానా? మార్పు అంటేనే తలనొప్పి వస్తే, దాని అంతరార్థం ఏమిటి? బుర్ర బెరడుగట్టిందనేగా?

బట్టలు బీరువాలోకి సర్దుతున్నా. కర్రపెట్టెలోంచి—కర్పూరం, లవండరు వాసనలు—తళతళ—కాకిబంగారం—నా పొందూరుజరీచీరే—కాస్త్రీ షాష్మీనా నూటు; అరే వాటి “మధుపరకాలు”—! వాటిని చూసేటప్పటికి కడుపులో చెయ్యిపెట్టి కలికేసినట్టయింది. గుండెలు ఝల్లుమన్నాయి—ఊపిరి సలపలేక—కళ్ళంట నీళ్లు తిరిగేయి—నాగ్లేళ్ళయిందా అప్పుడే?.....

కాస్త్రీ ఇంటికొచ్చాడు—కొత్తింటికి—కొత్తపెళ్లికొడుకులా—అతని సరదా—హడావుడి—మరి చెప్పడానికి వీలే! నేనూ ఆ శృంగారానీ—కలుద్దాం అని ప్రయత్నించా—కాని వీణతీగ చెమ్మతగిలితే—నాదం ఇస్తుందా?—ఈఅలసట నిస్పృహ ఏం షేక్ స్పియర్? మొహం వేరేశాన్?—మహారాణిని చేశాగా—నాకర్లు—చాక్లెట్లూ రథాలు—వాహనాలు—వజ్రాలమేడ—పువ్వులతోట—బంగారపు తూగుటుయ్యాల!—రావోయి! ఇల్లాగ!” అని పంట్లాంజేబుల్లో—రెండుచేతులూ—పెట్టుకుని—కాళ్లు రలాయించి—డాబు—అధికారంతో అనేసరి నాకేమిటోలా అనిపించింది. “ఆ బంగారపు తూగుటుయ్యాలతో పాటు—నన్ను కూడా డబ్బిచ్చి కొన్నట్టేనా?” అని చటుక్కునన్నా. అన్నాను—అని నాలిక కరుచుకున్నా. అయ్యో! ఎంతమాటన్నాను! తన సర్వస్వం నాకోసం ధారపోయడం—నేనతని సంతోషంలో లీలంకాకపోవడం అసలు తప్పే. మీదుమిక్కిలి యీ తెలివితక్కువమాట అన్నానే! కాని ఆ చూశావా—నేనెంత ప్రయోజకుణ్ణో ఇదంతా నాది—నువ్వుకూడా—ఈ మోటారు

కార్లు—యీ సరంజాంతో పాటు - నా స్వంతం అన్న గొంతుక - వినిపించే—సర్కి
నా నోటింట మాటలు—అప్రమత్తంగా జారిపోయేయి—! అతను తెల్లబోయాడు—
ముఖం ముడుతుంటుంది—కోపం వచ్చింది—కథ అడ్డంగా తిరిగింది—“డా—ట్”!
అని గిర్రని తిరిగి వెలిపోబోయాడు....చటుక్కున ఆ మధుపర్కాలు కల్లోలా
కంటి మందగొచ్చాయి...మా ప్రేమ—మా సంసారం—మా సాపాము...ఆ వెళ్ళిపో
బోతున్నతన్ని కొలిచుకున్నా... శాస్త్రీకి కోపం అసలుగాదు. వచ్చిన ఇట్టే
మాయం అయిపోతుంది... “శాస్త్రీ, పిచ్చి మాటన్నా తుమించే!...” ముద్దుపెట్టు
కున్నాడు. “నిన్ను తుమించడం మేమిటి? నీ ప్రేమంటే లక్ష్మీ సరస్వతు అన్న
ట్టేగా! నువ్వు పూర్తిగా అలసటపడిపోయివున్నావు. ఆ రానుపురం ఆగ్రహారం గాలి
నిన్ను పూర్తిగా ఆరోగ్యరీత్యా, మానసికరీత్యా కూడా జీవచ్ఛవాన్ని చేసేసింది. ఇప్పుడు
ఈ పూల్ బాగ్ వచ్చే శాంతి, ఇక ప్రాణవాయువు పీల్చు. పునఃపుండ్రే—మన జీవిత
కథ మళ్ళీ మొదటినుంచీ ప్రారంభిద్దాం - ఒ. న. మః ల నుంచీ - ఏం! అనగా - అనగా
ఒక రాజు ఆరాజుకో కూతురు ఆ కూతురు పేరట - శాంతంట. ఆ శాంతానికి మనో
వ్యాధి పట్టుకుంది - ఎంతమంది వైద్యులు మందిచ్చినా - కుదరలేదట. చివరికి ఓ
శాస్త్రీలుగారు దారయ్యట పోతూంటే - రాజుగారు మాసి పిలిపించి - మా ఆమాయికి
మందిచ్చి కుదిర్చిపట్లయిన అర్థరాజ్యం - కూతుర్ని ఇస్తానన్నారట - ఓ - ఇంతకంటేనా
నే చెప్పే వైద్యం - పుచ్చుకోమన్నా. మందులు పత్యం - పానం మాత్రం చేయించాలి
అన్నాడుట. ఆరోజునించి వైద్యం ఏమిటి?—రోజు ప్రాద్దున్న సికారు - మధ్యాహ్నం
స్నేహితుల యింటికి “విజిట్లు”—సాయంత్రం బీచి - రాత్రి సినీమా - తరువాత కన్ని
మేరాలలో భోజనం రోజువిడిచి రోజు - ఇంట్లో టీపార్టీ - తెలిసిందా యీ మండే
మందు! ఇదే సంచీవి! - అంటూ నన్ను చెయ్యిపట్టుకుని లేవదీసి గిర్రని ఉప్పలగుప్ప-
తిప్పేశాడు! “ఈకథ బాగుంది ఈ కథమాత్రం కంచకి వెళ్ళడం నువ్వు మియింటికి
నేను మియింటికి వెళ్ళడం మాత్రం ఉండకూడదునుమా!” అన్నా. రాత్రి నాటకానికి
వెళ్ళేం. సుగుణవిలాస సభవారి తారాశశాంకం. తరవాత - బసోట్లోలో కాఫీ - ఇంటి
కొచ్చాం. పిల్లకి మెళుకువొచ్చింది. ఇలు కొత్త అదే ఏడుపు...శాస్త్రీకి తలవాల్చగానే
గుర్రని నిద్ర - నాకు పట్టలే...మళ్ళీ కథ కొత్తగా మొదలెట్టగలమా? అని భయంగా
వుంది.....

44

అ త డు

అమ్మయ్య! మళ్ళీ యెప్పుడేనా “నా” దేన్నేనా అనగలనా అనిపించింది! ఆ రోజులన్నీ నూర్యుడిమందర పొయించులా ఎగిరిపోయాయికద! నా ఇల్లు, నా మోటారు కార్లు, నా శాంతం, నా పాపాయి— ఇంతకంటే ఏం కావాలి ఎవడికేనా! ప్రపంచంలో నన్ను ఇంక “హా!” అని అనేవాడు లేడు కదా! శాంతంలో మునుపటి చురుకుదనం మళ్ళీ తీసుకురావాలి. “నివురు పిప్పి నిప్పు వోలె” కాస్త వూడి, నిప్పుని మంటని చెయ్యాలి. అంతే. అప్పుడు మళ్ళీ నా శాంతం అయిపోతుంది. ‘బాగు’ వాళ్లందరికీ వో రెండు డిన్నరుపార్టీలు, క్లబ్బున్నే హితులకి రెండు గార్డెనుపార్టీలు ఇచ్చావా— ప్రాక్టీసుకీ మంచిదీ, శాంతానికి సరదాగాను వుంటుంది. “నా” అనగలిగే తాహతు వుంటే యెంత హాయి?! నా శాంతం— నా ఇల్లు— నా మోటారు..... అబ్బే! వ్రాసినదే మళ్ళీ వ్రాస్తున్నా నేమిటి?.....

అబ్బ! కొంతమందితో మహాకష్టం. చామంతిపువ్వులంటే మా శాంతం చెవికోసు కుంటుందా— అలాగని సాయంత్రం ఇంటికొచ్చేటప్పుడు హార్డి కల్చరల్ సాసయిటీ నుంచి ఎంచి తెచ్చా చామంతులు. శాంతం పుచ్చుకుంది. తల్లొను పెట్టుకోలేదా— పోనీ, “జేబు”లో పెట్టలేదా— ఏమిటో అలాగా బల్లమీద అశ్రద్ధగా పడేశింది. అవి కాస్త వాడి వూర్కున్నాయి. బోలెడు డబ్బయింది కూడాను. మరి యెందుకో ఆ నిస్సహ, నిరుత్సాహం వున్నా? ఏం కొరత— తాజ్ మహల్ లాంటి యిల్లాయె— నందనవనంలాంటి తోటాయె— బంగారపుబొమ్మ పాపాయి— బేబీ ఆస్టిన్ ఫోర్డ్స్ సాక్షాత్తు రోల్స్ రాయిస్ సాయె— అట్లుతో మడానికి దానీ— ఇల్లుతుడవడానికి మరోవనిషి— పాపాయి కోసం ఆయా— బట్టలు తడపడం, పక్కలు వెయ్యడం వొడ్డిమంగలాడు— గుమ్మంలో హమేషా బంట్లాతు— తోటకారు— తోటకారు పెళ్లాం— కారుడ్రైవర్లద్దరూ— గుమాస్తా— గుమాస్తా పెళ్లాం ఎప్పుడేనా ఇంట్లో సాయానికాయె— ఏమిటితక్కువ? ఆ, అది కాదు. ఆ రాయపురం వాతావరణం లక్షణం ఇన్నాళ్లు ఎలా భరించిందో కదా? నాకైతేనా— రోజూ క్లబ్బు, టెన్నీసు, మీటింగులు— ఇవన్నీ వుండేవిగా. పాపం, శాంతానికి ఇల్లు చూసుకోవడం, పిల్లని చూసుకోవడంతోనే సరిపోయేది. నేను కున్నట్టు శాంతం నేనూ మళ్ళీ మొదటి దగ్గరనుంచి మొదలెట్టాలి. రాత్రి తెల్లవారంతా, ఆ వరండామీద, నల్లని చీకటిరాత్రిలో, మాట్లాడుతూ గడిపేం. నాల్గేళ్ళ క్రింద శాంతం లాగు అగుపించింది. ఎన్నాళ్ళో అయింది ఇంత హాయిగా మాట్లాడుకుని.

మొట్టమొదటిరోజులు జ్ఞాపకం వస్తున్నాయి. ఈవేళలాగే ఆవేళ రాత్రి అంతా మాట్లాడుకున్నాం. కాని ఇప్పట్లా అంతులేని చర్చలు లేవు ఆరోజుల్లో. ఆరోజులు

తేలికగా వెళ్ళిపోయాము. ఎంచేసంటే ఒకరి సహవాసం వకరికి కొత్త. ప్రపంచకం, సంసారం అంతా వచ్చుతోనూ, మోహంతోనూ నిండిపోయేది. ఒకరిని వకరం ఎడబాసి వుండలేకపోయేవాళ్ళం. మోహంలో లీనం అయిపోయేవాళ్ళం. నిజంగా ఆలోచిస్తే మూసుకుంటుంటే వలపు కకవంకుప్రేమ. ఆ రోజులు తల్చుకుంటే, ఇప్పుడు సిగ్గుగా వుంటుంది ఒక్కనొక్కరం మానుకుని మురిసిపోయేవాళ్ళం.

ఇప్పుడు మనసు, వొళ్ళుకూడా సాధువయిపోయాయి.

ఆ రోజుల్లో వచ్చు, ప్రేమ, ఆనందం, అనుభవించాము. కాని నూతిలో కప్పల్లాగే వుండేది మా జీవితం. “అజ్ఞానం”లోవుండి హాయి అనుభవించడం ఉత్కృష్టజీవితమా, లేక పోతే విజ్ఞానం సంపాదించి అసంతృప్తితో బతకడం, ఆ అసంతృప్తి, ఆనందం అనుకోవడం ఉత్కృష్టమా? “ఓ” అంటే “నా” రానివాళ్ళెంతమంది హాయిగా బతకడంలేదు? మొగాడు, అడదీకూడా రోడ్లల్లా కాయకష్టంపడి, రాత్రిఅయేసరికల్లా కలలోనందోతాగి, సంసారాలు చేసుకుంటూ ఆవిధం హాయి అనుభవించేవాళ్ళు ఎంతమందిలేరు? వాళ్ళని చూస్తే నాకు ముచ్చటవేస్తుంది. వాళ్ళకి ఓ రాజకీయం ఆక్కర్లేదు. ఓ వేందాంత చర్చలు ఆక్కర్లేదు ఓ వాఙ్మయ విమర్శ ఆక్కర్లేదు కదా!

అక్కరలేని చిత్తక్షోభ పెట్టుకోకుండా శాంతం నేనూ ఎందుకలా హాయిగా వుండకూడదు? ఈ నా రికతలూ - ఈ చదువులు-ఈ సంస్కరణలు - ఈ చర్చలు - నాకేం వచ్చడంలేదు. నిరాడంబరమైన బతుకు - ఆనందమైన జీవితం ఎందుకు ఆదర్శంగా పెట్టుకోకూడదు - శాంతం నేనూను?.....

ఈవాళ ఏమిటో నిస్త్రాణంగా వుంది హృదయిక లేదు. బతుకంతా అతుకుల బొంతలా వుంది. అనుకున్నది ఏదీకూడా ఒక వరసా - ఒక వావి లోజరగడంలేదు. ఇంటికళ్ళాలని బుద్ధియ్యడంలేదు. పని తొందరచేత వూళ్ళోనే భోజనంచేసి ఇంటికొస్తానని శాంతానికి తెలిస్తేనుచేసి లేడీఅయ్యంగాంటికి వెళ్ళి వాళ్ళింట్లో భోజనంచేస్తా.

అదేమిటో కాని ఇంటిగురించి సంసారంగురించి చివరకి నాగురించేనాకూడా ఎవరితో మాట్లాడానికి బుద్ధి పుట్టడంలేదీవాళ.

మళ్ళీ మరోమాటాలోచిస్తే సంసారం - యిల్లు - పాపాయి - శాంతం మినహాయిస్తే నాకు మిగిలినదేమిటి? నా ఆశలు ఆశయాలు కోర్కెలు ఎవరికోసం?

నెళ్ళి చేసుకోసంతవరకు గాలి గుడ్డు. మోహంలో పడినంతసేపు జంఝామారుత భీభత్సం. తరువాత సంసారంలో ఆశమ్యగోచరం. అయోమయమున్నూ? నా కొక్కడి కేనా లేక అందరికీ ఇదే అనుభవం ఆ?

45

ఆ మె

నిన్నరాత్రి అంతా బాగానే వెళ్ళింది. వందరాజులు - హేమం - ఇద్దరూ చాలా సరదా అయినవాళ్ళు, మా యిద్దరికి పాత స్నేహితులే. వందరాజులు, శాస్త్రి, ఇద్దరూ - లండను స్కూలు ఆఫ్ ఎకనామిక్సులో కలిసి చదువుకున్నారు. క్వీన్ మేరీసులో నేను ఆఖరు సంవత్సరం పనిచేస్తున్నప్పుడే అతను-త్రైసిడెన్సీ కాలేజీలో ప్రొఫెసరు. ఆనర్సు క్లాసులకి నేను భూమిసింతు పద్ధతిని చప్పేవాన్ని. అతను "మహాకారు-మహాకౌ బ్యాంకులు" గురించి చప్పేవారు. హేమం నేను - ఇంటరు మొదటి సంవత్సరం నుంచి ప్రొఫెసరుగిరివరకూ - కలిసే అన్ని మెట్లూ ఎక్కేం. ఎన్నో సార్లు వాళ్ళింటికి రమ్మన మని పిలిచేసకాని వాళ్ళు ఆనర్సులో వుండడం మేం రావలసిన అందేత పడలే.

ఇంటికొచ్చాం. దాబామీద వెన్నెల్లో కూచుని బత్తాయితో నలు వొచ్చుకొని తింటున్నాం. పిచ్చాసాటి మాట్లాడుతున్నాం. శాస్త్రి వూరికే హేమం గురించి అదే పొగడ్డం మొదలెట్టాడు. "ఏం అందు అండీ ఆవిడది! వందరాజులది ఆదర్శం అంటే" అన్నాడు. నేనూ కూడా ఇంక అదే పదిమాట్లు వల్లించేడు. దాంతో-నాకు వొళ్ళు మండింది. "ఏం నేమాత్రం అందంగా లేనా? ఆ రోజుల్లో రోజు నా చెవులో నూరుమాట్లు - వెయ్యిమాట్లు వల్లించేవాడివే అది ఇప్పుడు మరుపు అయిపోయి హైమ వతి శిబ్దం మొదలెట్టేవే!" అని ఏదో అన్నా. దాంతో శాస్త్రి పరిమాట్లాడలే. మెల్లిగా లేచి క్రిందికి వెళ్ళిపోయేడు... నా కప్పుడు అనూహ, ఈర్ష్య లేదే- నేనెందుకలా అన్నా? అసలు నా మనసులో అలాంటి ఉద్రేకాలు లేవే?... రాలేనని ధైర్యంగా అన గలనా? నా మనసులో వుండే చీకటికోణాలు వెనుక్కోడానికి నా కేభయం వేస్తుండే. ఏ మూల ఏ ఉద్దేశాలు ఏ తలంపులు దాగి వుంటాయో వాటిని కాస్తా బయటికి లాగితే ఏ రూపం ధరిస్తాయో అని నాకే సాహసం లేకుండా వుంది! ఎవరి హృదయంలోతు వాళ్ళకే తెలియడే. ! నా మనస్సు కలకదానికి నాకే బితుకు బితుకు మంటే రెండో వాడి మనస్సు నే తెలుసుకోవడం ఎలా? అసలు బుర్రలోకి ఆలోచన వచ్చినా ఆ ఆలోచన మనదే అన్న సంగతి మర్చిపోతాం కాంసు! అది మనస్సులో ఏమూలనో బూజుపట్టినట్టు దాంకుంటుంది, అకస్మాత్తుగా అనుకోకుండా, అప్రమత్తంగా అన్నాళ్ళు తెరకెనుక దాంకొని మన్ని హేళన చేయడానికే అన్నట్టు చటుక్కున వైకొచ్చేసి మన్ని మాట్లాడిస్తుంది... ఇవి నా మాటలే, నా ఆలోచనలే నా అనిపించింది. నేను ఎందు కన్నాను ఆ మాటలు? ఎందుకేమిటి? ఒక్క కారణమే అని వేలుచూడిచి చెప్పగలం? నిజంగా నాకు అకారణంగానే ఈర్ష్య ఓర్వలేని తనమే వొచ్చింది. అదిన్నీ నే నంటూ వుండగా మనోశ్రీని పొగడ్డూ అన్న కోపం, అసలు చికాకు ఇన్నీ ఇప్పుడు

కలికాయ అనిమిషానికి. ఆనకపోయినా బాగుండిపోను. అయితే ఏంజేయను? మన మనసు మనకి లోబడదు. మన నాలుక మన కంఠకంటే లోబడదు...మామూలుగా భోంచేసి శాస్త్రీ హోదాగల వేళ్ళిపోయాక "హిందూ" చదువుకుని అప్పుడే పోస్టు బంట్లోతు "యంగిడియా" పట్టుకొచ్చాడు. పుచ్చుకుని మొదటినుంచి చివరవరకూ చదివే. మళ్ళీ మామూలు గాంధీగారి "యంగిడియా"లే...ఎంచేతో ఈవేళ చదివేసరికి ఒక్కసారి ఒళ్లంతా ఝల్లుమంది. కళ్ళు మూతబడ్డాయి. మానుకున్నా కళ్ళముందే ఏవో నిప్పుగోళాల్లాగా కళ్ళముందు పరుట్టాయి...మనసులో ప్రళయంలాగోచ్చేసింది ఛా, ఈవేళ నుంచి భిక్షుతప్ప మరోగొడ్డ కట్టుకుంటే వొట్టు అనుకున్నా...ఇప్పుడు నే కట్టుకున్న బట్టు శాశ్వతమా? ఈ యిల్లు - యీ మోటారుకార్లు నావా? నా వెళ్లా అవుతాయి?...శాస్త్రీ డబ్బేగా? ఆతనిస్తేనేగా నా కొచ్చేయి? నాకు "నాది" అని-"తన"దని భేదంలేదు-కాని...భేదమే...నా బ్యాంకి ఎకౌంట్ వేరేగా వుంది. అయితే అదెంత? పట్టుమని విసువేయ లేదు. ప్రావిడెంటు ఫండేగా! శాస్త్రీదా ఎంతైవేయంది...మా యిద్దరికీ భేదం లేకపోతే బ్యాంకిలో ఖాతా ఇద్దరిపేర కలిసి ఎందుకు వెయ్యదూ? దీనికేదేనా అంతరార్థం వుండా లేక లోకంమీద అందరూ మొగాళ్ళు చేస్తున్నట్టేనా? అసలు. శాస్త్రీకి తోచేవుండదు. తోస్తే పుచ్చుడిగానే వుండుతాడే...అయినా ఓ నిస్సహానికి వొచ్చేక ఇక అట్టేముందు వెనుకలు ఆలోచన చేసే తత్వంగాదు నాది. నాకు హేమెట్ లాంటి మహామ్యులంటే తలనొప్పి. మందుకు గొయ్యి-వెనక్కి-నుయ్యి, ఆగొయ్యిలోతా-ఈ నుయ్యిలోతా-ని మీరమేషాలు తెక్క పెడితే ఏపడేనా చెయ్యాలమా? యీ "సైకోఎనాల్సిస్సు" యీ డాన్సింగ్ వస్త్రీ తర్జనభర్జన నాకు తలనొప్పి...వెంటనే బేబీ ఆస్తిను తీసి భిక్షుసాపుకు వెళ్ళి నా డబ్బుతో నూరు రూపాయలు చీరలు చేతిగుడ్డలు కొనుక్కొచ్చేశా. తలంటి నీళ్ళు పోసుకున్నా...అది బట్టలతోనే నా బజారు చీర్లు, వాయిల్సు, బెంగుళూరు పట్టు చీర్లు, ఉప్పాడ దాసన్న పేట చాపులు, నర్సాపురం లేసు అండ్ క్వెస్ట్, అన్నీ పోగుచేసి తగలెట్టేశాను. ఆ మంటసె ని భిక్షుచీర కట్టుకుని ఆ రడిచీర, బాకెట్టుకూడా మంటలో పారేశాను. ఈ అగ్నిపహోత్రింతి నా మనస్సులో అజడికూడా ఉపశమించింది. ఆ ముతకగుడ్డలు కట్టుకునేటప్పటికి కొత్తాన్న ఎత్తినట్టే అపించింది.

నేనుగూడా నలుగురితోపాటు యావన్పారత దేశంతోపాటు ఎందుకు సత్యాగ్రహంలో చేరకూడదు? నేనూ మార్తెం ఎ.చేర యీ ట్రెస్టివేరు బీచి అంట ఉప్పు చెయ్యకూడదు? మొన్న నేనూ ఉప్పు పొట్లంపైభైరుపాయిలకు కొన్నాను. కాననోల్లంకునం చెయ్యకం అంటే జైలుకు వెళ్ళడానికి సిద్ధంగా వుండాలి...అంతపని చెయ్యడానికి మనసు ఒప్పుకోవడం లేదు. ఉప్పుచేసేసంత మాత్రాన్ని స్వరాజ్యం మన చేతిలోకి వచ్చి పడుతుందా అనిపిస్తోంది నాకు నమ్మకం తోచడంలేదు. అంచేత ఉద్యమం లోకి దిగను. శాస్త్రీ ఉప్పు పొట్లం కొంటేనే ఎంతోకోపం వచ్చింకికదా. ఉద్య

మంలూకే దిగుతే ఇక చెప్పేదేముంది? ఈ ఖద్దరు వేసుకోవడమే అతని కెంతో కంట కంగా ఉంది. ఈ విషయం మాత్రం నా దారి నేను చూసుకోవలసిందే! ఏం చేయ గలం? నా వ్యక్తిత్వానికి భంగం రాకూడదు. నా అంతరాత్మని నేనే కాపాడుకోవాలి.

46

అ త దు

శాంతం ఏమిటి ఇల్లా మానిపోయింది? వరదరాజులు, హేమం, బాగా పాతన్న హేతులు కదా అని ఏదో మాటల సేసరికి అన్నమాక్క పట్టుకుని అలా దలిపేసిందేం? మునుపు ఎప్పుడు ఇలాగు లేనేలేదే! “హేమం మంచిరూపసి-వరదరాజులు మంచి అదృష్టవంతుడు సుమా” అన్నా. దాంతో ఎక్కడలేని రోషం వచ్చింది శాంతానికి. ఆపాళంగా: “నేను రూపసినికానా? నాకంటే అందమైనవాళ్ళెవరున్నారు? నేనంటే మీకిష్టంలేదు కాంసు? ఆమాట స్పష్టంగా అడకూడదా?” అని ఏమిటి విటో గోదావరి ప్రవాహంలాగ అదే మాటలు! నేను అన్నమాటలో ఏం పప్పులేకపోయానా సమర్థించుకుంటే అనవసరంగా మరింత చర్చలోకి దిగడం అని అనుకుని చల్లగా జారిపోయా.

రాత్రి ఎంతకీ నిద్రపట్టలే - శాంతం దాఖామిదే ఊండిపోయింది. వనస్సు పరి పరి : ధానిపోతుంది. నేనంటే శారీరక లెప్పిజారి అన్నానుకాని శాంతానికేమేనా అనుమానం తెగిలిందా? ... అవినురు హేమంమీదికి కాకుండా లేడీ అయ్యంగారిమీదకా? నేనీ పథ్యని శాంతంలేకుండా రెండు మూడు సార్లు వెళ్ళడం శాంతానికేమేనా తెలిసిందేమో? తెలిస్తే మాత్రం అందులో ఏముంది? అసలు మొగుడు పెళ్ళాం పథ్య ఈర్ష్య అంటూ లేకపోతే ప్రేమలేదంటాగు. నిజమేగా అది? అబ్బే ఎల్లానిజం అవుతుంది? నామీద ప్రేమకొద్దీ శాంతానికి ఈర్ష్య వచ్చిందా? అదే అవుతే లేడీ అయ్యంగారి నాకూ పున్న పరిచయమో - దానిమాట ఏమిటి? అయినా నావల్ల తప్పేలేదు. బాత్రిగా మరొక శృతి మాటామంత అడకూడదు అని అంక్ష వేస్తే ఎల్లా? పెళ్ళికాకముందు ఎన్నో అనుకుంటాం. సంసారం అంటూ వచ్చేక ఎంత ప్రేమ వాహంతి అయినా మునుపటి ఉద్దేశాలన్నీ తల్లకిందు అవుతాయి... లేకపోతే శాంతంకూడ ఏదో ఆలోచించుకోకుండా ఊరికినే వెళ్ళిందా? అంటే అయివుంటుంది.

జయంతరం మహాంతు ఖూసీకేసు త్వరగా అయిపోడంచేత ఇంటికే సరాసరి వచ్చేకా. మూడుంటుంటే గుమ్మంలో కారుదిగువను-గుడ్డ కాలినవాసా! “శాంతం! శాంతం! గుడ్డ కాలినట్టు వాసన వస్తోంది. ఎడ్కడో చూడు” అంటూ లోపలికొచ్చా. భోగివంటలా

వాకలిమధ్య అగ్ని హోత్రం! గుడ్డలమేటు! బజారసుచీర్లు, బెంగుళూరుసిక్కులు, ఇంగ్లీషు వాయిలు, ఆస్క్విత్ అండ్ లాడ్జ్ బేల్లు, లేసులండర్వేలు, ఉప్పాడజల్తారుచీర్లు వధురచీర్లు! పెద్దహోమగుండం, అగ్నిపర్వతం, ఖండవడహం ఎన్ని కేలరూపాయిలు ఖర్చుచేసి నేను కొన్నానో “నాకే పాపపోలేదు. ఇదంతా ఏమిటి శాంతం”? అన్నా మాటాల్లే. దగ్గరకెళ్లా. చెయిపట్టుకునేవూ పేతపస్సులోనో సమాధిలోనో వున్నవనిషి లా వుండేను కాని మామూలు శాంత కాదు. ముఖంలో ఆదోర్యస్సు! కొంచెంవెనక్కి తగ్గే. ఏమిటాచేతిలోది అనిచూశా, గాంధీగారి యంగిండియా. మళ్ళాచనిషివేపు చూశా. కట్టుకున్నది పల్నాడచీరే బందరుఅద్దకం రవికె. ఇంక భోధపడింది. మంటలు చల్లా రాయి.

“ఇదంతా ఏమిటి? శాంతం?” అని మళ్ళీడిగే “ఏంలేమా, నేనీవాళమంచి ఖద్దరు దీక్ష తీసుకున్నా అంతే!” “సరే బాగుందికాని ఈ గుడ్డలు భస్మం చెయ్యకపోతే ఎవ్వరికేనా ఇచ్చేయకూడదా? ఎంతడబ్బునాశం అయిపోయింది?” అన్నా “డబ్బుఉంటే నేమిటి పోలే నేమిటోయి? మహానుభావుడు ఆయన చెప్పేడు మనంచెయ్యాలి. అంతే,!” అంది. “నేను మాత్రం కాదన్నానా? అదికాదు. ఈవిధంగా అందరికీ సాధ్యంఅవు తుందా? అందరం ఈ ముతకకవస్తులు ధరించగలమా? సాధన అందరికీసాధ్యమా”? “ఈ పిచ్చిఖబుర్లు తీసెయ్యాయి అబ్బాయి? పనిషికి సాధ్యంకానిదేంవుంది?” అది. “నాకూ ఖద్దరు కట్టాలనేవుం”. ఇన్నా శృమంచి దేశంలో ప్రచారం అవుతూంటే, నీమనస్సుకీ వేళ స్ఫురించిందికదా. నాకు కేపుస్ఫుంచొచ్చు. అంతవరకు నేను ఎట్లాధస్తా? ఆత్మకంచన అవమా?” “ఓహో లాయరుగారి వాదనలే!” అని శాంతం హేళనగా. “అదికాదు శాంతం! నేచెప్పేదిబాగా అలోచించు. నాకూ దేశభక్తివుంది. గాంధీయహా తుడిమిద గౌరవంవుంది. అయితే నాకుకొన్ని ఆశయాలున్నాయి! మొన్న నవర్న మెంటు స్టేడరుని వేయడంలో నామాట స్ఫురజ్జిసుమంద గొచ్చిదట. బాగా ముందు కొస్తున్నాడు. ఇకన్ని అడ్వకేటు జరలుగా నేనావేయాలిని జస్టిసు సారంగధరయ్యం గారు- అన్నాడుట. ఇప్పుడు నవ్వ ఖద్దరులోగిడిగావుని తెలుస్తే నా భవిష్యత్తు అంతా గుండుసున్నా అయినట్టేకదాకో. అయినా ఇంకా కాలంఅంతా ముందుకేవుంది. నేనూ అడ్వకేటు జనరలుగా ఏ రెండవమాడేజ్లోచేసి పాపాయికి మంచిసంబంధంచూసి అప్పుడు ఏకంగా పనేమానేళస్తా. ఇద్దరం వక్కసారే దిగిపోవాం!” “ఓహో! దూరా లోచండోయి! మాటా మాణిక్యంకూడా దక్కుతాయండోయి!” అని ఆక్షేపించింది. “అలాక్కాదు మహోపన్దో యీ సంసార సాగరం మనిద్దరం కలిసే ఈదాలికాదూ?” అన్నా. “కలిసి ఈదితే ఇద్దరం అడగితే! ఎవకేవారే!” అంది. ఖద్దరు పిచ్చిలో చాలించ కుండా ఉప్పుసత్కాత్ర హంలొకూడా దిగుతుండేమో? అట్టికష్టానం పోడంతోపాటు రాజకీయంగా మూఢత్వంకూడావస్తే ఇక చెప్పేదేముంది? నా భవిష్యత్తు గురించేనా చెప్పి మానిపించాలి ఇందులోకి దిగకుండా.

నాకేం పాలుపోకుండావుంది... ఒకటనకుంటే వకటవుతున్నాడేం? రెండు మూడు లకారాలు సంపాదించాక రాజకీయంలో దిగువం - నేనూ జాతీయవాదినేకదా అని అనకుంటే ఇల్లా తిరిగిందేం? పోనీ-కాంతం నాతో ముందు హుషారేనా చెప్ప కూడవా? నిమిషాలమీద దిగపోతే పోయేదేంలేదుగా? నాకు ఎలాగో సర్దుకోవడానికి వీలుండును. చేతులోపడ్డ ఎడ్వకేటు జనరలుగిరి పోయిందే... ఇంతిలా ఎట్లా మారి పోతారా అని నాకేం అర్థంకావడంలే! ఇంక నిలకడేమిటి?...“ ఎవరికి వారే అనే గింజే కాంతం-ఏమి అంతరాధిమో? ఏం తోచడంలే...

47

ఆ మె

పదిరోజులై యీ డైరీవేపే చూడలేదు. పాపాయికి కొంచెం సుస్తీచేసింది. దానిమూలానిన్ని, మొన్న రెండురోజులూ కాన్వోకేషను హడావుడిలు అంచేత పూర్తిగా మళ్ళీపోయాను. పాపాయిపుట్టేక దానాదీనా ఏమిటో క్వీన్ మేరెస్ విండుకి క్రిందటి నాల్గుసంవత్సరాలకు వెళ్ళలేదని యీమాట వేశ్యేను. ఆరేళ్ళు అక్కడచదువు, తరువాత నాల్గేళ్ళక్కడే పుచ్చెయ్యడం - పదేళ్ళు సంబంధంవండ దాన్ని - సహంతుకు క్వీనుమేరెస్ లోనేఅయింది—రోజూ మెరీనాకివెళ్లి కాలేజీ పక్కమ్మట వెళ్ళినప్పుడల్లా పదిసంవత్సరాల జీవితం కళ్ళకుంరకొస్తుంది. మొన్న రెండురోజులూదమయంతి, సులోచన, రంగనాయకి, అన్నపూర్ణనాదగ్గిరే వుండిపోయారు కామ్రీ అందరి తోనూ మంచిసరదాగా, హాస్యాలు చేస్తూ, అంకగనీ నవ్విస్తూ ఆతిథ్యం ఇచ్చాడు. కాలేజీ విడిచిపెట్టాక ఎవరెవరి మనుషుడలు ఎల్లాజరిగేయో చెప్పకున్నాం. దమయంతి బి. యే ప్యాసయ్యాక ఇంట్లంపువెళ్ళి వాళ్ళమళయాళంతన్నే ఒకతన్ని వెళ్ళిచేసుకుని అక్కడే వుండిపోయింది. లండనులోనే కాపురం. జీతంఅంతా ఖర్చు అయిపోతుందిట కాని అక్కడే నచ్చిందంది. ఎవడిఘోష వాడిది - ఎవడిఖర్కం వాడిది. అయినా ఇరుగు పొరుగు సాయం మర్యాదా లేకపోలేదు. మొత్తంమీద స్వదేశంమీద వససులేదండి. మూడేళ్ళకోసారి ఇండియాకి రావడానికి ఖర్చుతోకూడా నెలవు ఇస్తారుట సులోచన ఆ రుకమిస్ట్రీపేయి వాళ్ళనాన్న గారు అలహాబాదులో ఎకాం టెంటుజనరలుగావుంటే అక్కడికెళ్ళి అక్కడ “రిశర్చి”లోచేసే తరువాత అక్కడో మహా రాష్ట్రంఅయన్ని చేసుకుందిట. ఆయన శీతారాం ఆయిల్ మిల్సులో ఇంజనీరుగా వున్నా డుట. అప్పుడే ముగ్గురు పిల్లలుట. వెయ్యిరూపాయలు జీతం, బంగారాట. అంతా

బాగుందికాని అక్కడది వాళ్ళకీ వీళ్ళకీ ఏం పడ్డ లేదుట. ఆడవాళ్ళెవ్వరూ వెకిరాటం జీవితంతో కూపస్తనంకూకంటావుందీ పాపం! రంగనాయికి నాతోకూడా సంవత్సరం లెచ్చగుగాచేసి వాళ్ళబంధువేనట యీమధ్య ఐ.సీ.ఎస్. ప్యాస కూడట. ఇప్పుడు గోదావరి జిల్లాలో సబ్ కలెక్టరుగా వున్నాడుట. ఆయన్ని చేసుకుంది. మొదటి నుంచి రంగనాయికి ఐ.సీ. ఐస్. - ఐ.సీ. ఎస్. అనే పలకరించేది. నెగ్గించుకుంది. సంబంధం వాళ్ళవాళ్లు, వీళ్ళవాళ్లునిశ్చయించిందేనట. యీ గవర్నరుగారిపార్టీలు - అకల క్టరుగారి దర్బారు - మహారాజుల ఆతిథ్యం - జమీందార్ల బహుసతులు - రెండుగోజులు ఇకమిటి యేకదాటిని ఖయల్లుకుపించేసింది. కొడుకూ, కూతురూ-దొరసాని నన్నట. గవర్న మెంటుగారి పెద్దకోడల్లా మాట్లాడింది మావగ్గిరకూడా! ఎంతేనా హోదా, అధికారం చలాయించడం అలవాటు ఆయితే అందరూ చుకనగానే కనిపిస్తారు. అన్న పూర్ణకి మూడోసంవత్సరం చదువుతూండగానే పెళ్ళయిపోయింది. ఎంతో ప్రహేళికం మీద చదువు పూర్తిచేసినిచ్చారు. అత్తవారు వాళ్ళశాఖే వెంకటంజమీందారు అకనూ కాశీలో ఎమ్. ఏ. ప్యాస కూడుట. మంచివృద్ధేశలున్నారనేది. కాని ఎలాగైనా జమీందారీ వేరాలు, వ్యవసారాలు నాకు కట్టవు. ఆయితేనే ఆరేళ్ళ సంసారంతమాక ఇదీ బాగానేవుండనిపిస్తోంది. ఎక్కడికెళ్లినా పట్టుక్లాసు, రిజర్వుడు, పరివారసమేం, రెండుకాన్లు!"అంది! రెండుగోజుల ముచ్చట్లూ అయిపోయేయి. అందరూ వెలిసోయారు! అందరంకలిసి వుండేవాళ్ళు వక్రప్రేరణామాది. ఇప్పుడు ఒక్కరిది ఒక్కొక్క కథ - ఒక్కొక్కగాధ! వాళ్ళందరూ హాయిగా-సౌఖ్యంగా - ప్రేమానురాగాలతో సంపూర్ణమైన జీవితాలు జీవిస్తున్నారా? వీళ్ళందరికీ డబ్బుకి లోపలేదకదా? ఆ విషయంలో నాకింటే వాళ్ళందరూ అద్భుతమంటే. కాని నాకున్న హాయి వీళ్ళకక్కడ! పాపం - నేనంటే శాస్త్రీ ప్రాణంరెడుతాడుకదా! కాని - నిజం చొప్పల్పొస్తే - ఎవరి జీవితం వాళ్ళదేకదా! శాస్త్రీ నేను ఎంతో అంత అనోధ్యంగా వున్నామా - ఆయనా భావాల్లో - కొద్దిగా తేడాలొచ్చేస్తూన్నాయి. ఆయితేయేం? ప్రేమకివన్నీ అడ్డుతాయా?

న్ని సాయింకాలం మామూలుకంటే ముందే నాలుగుంటలకే ఇంటికొచ్చేశాడు శాస్త్రీ. నేనేదో లోపలి వసారాలో చదువుకుంటున్నాను. వెనకనుంచేవచ్చి కళ్లు మూశాడు. కళ్లుతెరిచివిప్పేసరికి మహారు పెట్టెలో తళతళ మెరుస్తూ వజ్రాలవుంగరం! మీమిటిదన్నా? "అలాక్కాదు వుంగరం ముందువెట్టుకో" అంటూ వేలికి తొడిగేడు. "దీనిభావమేమి తిరుచులేశ?" అన్నా. "వుంగరం నీకుచ్చించంటే చెప్తా"నన్నాడు. "నచ్చడమేమిటి? బేషుగ్గావుంది."అన్నా. "అయితేవిను"అన్నాడు. తూర్పుగోదావరి జిల్లాలో లింగాలపల్లి రాజాగారని ఒకగొప్ప జమీందారున్నాడట. సంవత్సరానికి ఇరవై లక్షలొస్తాయట. ఐనారేళ్ళపట్టి రాజుగానికి రైతులకీ సింతుల గురించి తగాయిదాలుగా వున్నాయిట. ఆతగాయిదాలమీద కక్షలు వెరిగి అక్కడనుంచి రాజా గారుసింతులు వెంకటం, పాలంమీదనుంచి తొలగించడం,యిలాగ జరుగుతూనేవున్నాయి.

కాంతోపాటు క్రిమికలు చక్కలు. ఇలావుండగా రాజాగారి వాళ్లు పెద్దరయితని ఒకణ్ణి ఖాసీచేశారు. అదోకేసు. నెమన్నలో రాజాగారికి వ్యతిరేకంకయింది ఇప్పుడు హైకోర్టులో ఆప్పీలు. రాజాగారి తరపున వకాత్రీకి శ్రీనివాసం, రాఘవయ్యగారు, బెన్సన్, వెంకటేశన్ అందరూ తంటాలుపడ్డారు. ఈవేళ మధ్యాహ్నం రాజాగారు స్వయంగా కబురుచేసి బెన్సన్కి సీనియరు వకాత్రీన్నీ, నాకు రెండో వకాత్రీనీ యిచ్చారు. అంతేకాదు యీ ఖాసీకేసువకాత్రీ యిలావుండగా హైకోర్టులోవున్న సివిలు కేసులన్నింటిలో రసింహ్వాచ్యంగారికీ, నాకూ జాయింటిచ్చారు.

“రైతుగారేకండ, కీజు ఆడ్వాన్స్ కింద నాకు వెంటనే రెండువేలు ముట్టచెప్పేయి. ఆ రెండు వేలలోనూ నీకు ఐదువందలీ కట్టుం! అని ఎంతో ఉత్సాహంతో కాగరించు కున్నాడు..... అతని పేరు ఉత్సాహం, ఔదార్యం నాహృదయానికి హత్తుకుని పోయాయి. కాని ఈ వుంగరం నే ఎట్లా తీసుకోను? ఎవరి డబ్బుతో కచ్చింది? రయితుల రక్తమాంసం కాదా?..... “శాంతం! ఏటటిలా పెదవిరిచేస్తున్నావ?” అన్నాడు. నేను ఎట్లా చెప్పను? అతని ఉత్సాహానికి భంగం కలిగించడం ధర్మమే? ఎప్పుడో ఒకసారి బయటికి రావలసిందేగా..... అతని మున్ను నొప్పించకుండా చెప్పాలి..... “శాస్త్రీ! మిస్ వీకేసుపట్టకుండా వుంటే నా మనసుకెంతో శాంతివుండునోయి. ఈ రాజాలు, యీ జమిందారులు, వీరిదుర్నయాలు - అత్యాచారాలు వీటిలో మనం కూడా కలిగించుకోవడమెందుకోయి? యీ వజ్రాలేమిటి - రైతుల రక్తపుచుక్కలు కావు? వాళ్ళ రక్తమాంసాలు పిండుతే - పడిన తునకలు కావు? అటువంటివి నేనెలా ముట్టుకోగలను? నువ్వు ఎలా ముట్టుకోవలను? నా కొద్దుశాస్త్రీ!” “ఇదేమిటి, శాంతం ఇల్లాఅంటున్నావు? ఇదంతా నీకోసం-పాపాయికోసంగాదా? అయినా-నేను బారిష్టరుని - ఎవరి తరపున వాదించమంటే వాళ్ళరక్తపునే వాదిస్తాను. అంతేకాని ఆ ఖాసీతో నాకేం సంబంధం - నాకేంసానుభూతి?” “నీకు సానుభూతిలేనిపనికో నువ్వెందుకు కల్గించుకోవాలి?” “అదేమిటి? ఇంకే-ఆఖాసీ ఎవరుచేశారో ఇంకాతేలండే! ఇలాంటి ధర్మసందేహాలు వెట్టుకుంటే ప్రపంచంలో బతకడం ఎలా?” “అలాగని దొంగడబ్బు ప్రజలనిపీడించి సంపాదించినడబ్బు, రైతుల పీకపినికి కక్కించినడబ్బు, మరకందుకు? ఈడబ్బు లేకపోతే మనకీ బతుకే గడవదా? అలాగు సంపాదించిన ధనం నిలవదంటారు మనవాళ్లు. నువ్వు అంతఆపేతుతో ఈ వుంగరం ఇస్తుంటే నేను తోనెవ్వరు. కాని నన్ను వెట్టుకోమనిమాత్రం బలవంతంచెయ్యకు - చేతిలో చెయ్యివెయ్యి!” అన్నా. “అలాగేలే! కాని నువ్వు చదువుకు ఆర్థశాస్త్రం అంతా అచరణలో పెడితే ఎట్లా? యీ శాస్త్రాలకి నిరీకడేమిటి? - నీ “రికార్డ్, మిల్లు, బ్రెంటానో, బాగాచదువుకో. ప్రపంచంలో అన్నిరకాల మనుష్యులూ వుండాలి. నేయేదిచేసిన నీకోసమే నిమాత్రం అని మర్చిపోకు!” అన్నాడు... నాధోరణి శాస్త్రీ పట్టించుకోలే. అతను ఎక్కడ చిన్నపుచ్చకుంటాడో అని భయం వేసింది. వుంగరం వెట్టుకోమని బలవంతంచెయ్యలేను. అదేమిటి.....

48

అ త మ

లింగాలన్నీ రాజాగారి పైలు ఇన్నాళ్ళకి నాకొచ్చింది. దీంతో నేను చచ్చి పట్నం న్యాయవాదుల్లో మొకటి శ్రేణిలోకి వచ్చినట్టే! యీ ఖాసీకేసుతో నావేరు ఇంక నిలబడిపోవాలి ఏమంది - ఇలాంటివి మరిరెండు సివిలువికూడా వస్తేనా - రెండు మూడేళ్ళలో ఎడ్వకేటు జరగలేదీ నాదే! యీ వకాల్తీకి - ఎంత పోటీ - ఎన్ని సిఫార్సులు - ఎన్ని రాయబారాలు ఇరిగేయి? నాకు వెనుకదన్ను లేకపోయినా జాతకబలమే పూర్తిగా సాయం చేసింది. కొంత ఆంధ్రాభిమానంకూడానేమో - అబ్బే! అతని పీకలమీద కొస్తూంటే ఆంధ్రాభిమానమేమిటి - ప్రాజాలుదక్కి బయటికెలా పడడంరా భవంతుడా అని యేడుస్తూంటే యీ డెబ్బో ప్రివలెటుకాన్స్ రెండు అమ్మేసి ఒక బ్యూక్ న్ను, ఒకే పేకార్డు కొనాలి. ఏమిటో - నేనిన్ని పేక మేడలు కడు తూంటే శాంతం వాటినిన్నీ టీని ఉఫ్ ప్పని ఉదేన్నాంటుంది. ఎంతో సంభరంతో వుంగ రము కొని తీసుకువెళ్ళేనా - మొహంమీద పేదనీళ్ళు కొట్టిసంత చేసింది. ససేమిరా నేనా వుంగరం వెట్టుకోనంటూ - ఒక ఉపన్యాసం కొట్టింది. మరి తన చదువుకున్న అర్థశాస్త్రం అంతా వర్చిపోయిందో - లేకపోతే కొత్త అర్థశాస్త్రం తయారు చేస్తోందో. జమీందార్లు దేశద్రోహులుట - రైతులు సాక్షాత్తూ దేవతాసంభూతులుట - భూమి అంతా రైతులదేనట. జమీందార్ల డబ్బు ఎవడు తీసే వాడికి పుట్టుగతులు వుండవుట - అందు చేసే నేను లింగాలపల్లిరాజాగారి తరుపున వకాల్తీపట్టకూడదుట ఇంకా ఏమిటో... ఏమిటో నేనూ కాస్త ఎకనామిక్సు చదువుకున్నానుగా - కాని యీ ధోరణిమిటి? ప్రపంచం మీద సాగాలా - వగ్దా? అందులోనూ మనదేశంలో అనాదిగా వస్తూంది. ఈవేళ పోవాలంటే పోతుందా? రాజులు-ప్రజలు; గొప్ప - బీద ఇవి ఉచ్చంతకాలం ఎక్కడ మెలగవలసిన వాళ్ళక్కడ మెలగకపోతే - యీ భూచక్రం తిరిగడం ఎల్లా? మరి శాంతం ఉద్దేశాలు ఎల్లా మారుతున్నాయోకాని - అప్పుడు పొందుచేరిలోనూ అంతే. మహారాజులమీద స్వదేశసంస్థానాలమీద దారుణంగా చెక్కేసింది. అయినా రైతులు రైతులూ అంటే - చిన్న రైతులూ వున్నారు - పెద్ద రైతులూ వున్నారు. ఇనాందార్లు న్నారు - జమీందారీలు కొనే తాహతగల రైతులూ ఉన్నారు. మేకన్నీ, గొర్రెలినీ కలిపేస్తే ఎలా? అయినా ప్రతీదానికిన్నీ అనుమానం, అడ్డున్నా? విపరీతపు విచుర్యన వెట్టుకోవడమున్నా - మున్ను సాడుచేసుకోవడమున్నా... అస్తమానూ ప్రపంచకం మరామత్తే అని దేవుల్లాడితే ఇక మన తిండి, మన తిప్పలూ మన సంసారాలు ఇవి జరగడం ఎల్లా?... నేనుకూడ కొంత మారుతున్నానా ఏమిటి చెప్పా? మునుపు నాకింత సుఖులుగా చికాకుపడడం కోపం రావడం వుండేదికాదు. సాయంత్రంవూరి కేనే వచ్చింది వెంకన్నమీద. తమలసాకులు అయిపోయాయి, వెళ్ళి చప్పున తీసుకు

రారా - ఆని రెండుసార్లు చెప్పా. తీసుకురా లే. ఆరంట అయిపోయాక ఎందుకు పిల్లలు అయ్యిగారు అంటూ వచ్చాడు. దానిమీద నాకు కోపం వచ్చి పట్టలేక గిడు చెంపకాయలు ఇచ్చా. వాడు ఏమీ అనకుండా కిందకి దిగిపోయి జబారు వెళ్ళి పోయాడు. ఆకులు తీసుకురావడానికి. మరి శాంతానికి ఎల్లా తెలిసిందో చింనులు తొక్కుతూ వచ్చింది మహా ప్రళయంలా. కాబుద్దుల్లా - ఇంక అనే నన్ను చీవాట్లు పెట్టడం..." నేనేమీ చెయ్యలేదు. ఎన్నిమాట్లు పిలిచినా రాకపోతే కోపం వచ్చి - వోదెబ్బ వేశా" అన్నా "అలా వాడిమీద చెయ్య వెయ్యడానికి నీకేం అధికారం వుంది? నీ నవకురయినంతమాత్రాన్ని కొట్టడానికి నీకేం అధికారం? జీతం పుచ్చుకున్నంతమాత్రాన్ని నీకు బానిసా వాడు - వాడికిమాత్రం అభిమానం, అభిచాత్యం లేవా? యజమానివైతంత మాత్రానికి - మగ్యాడమించి ప్రపర్తించడమా?" ఆని ఏమి టేమిటో అంది. "నేనుమాత్రం ఎప్పుడూ నవకురలనూ కొడుతున్నానా? నాకుమాత్రం తెలీదా?" అన్నా - "ఏం-చున నవుఖుని - వక్కమాటు వీపు చరిచినంతమాత్రాన్ని - ఏం అంత మహాపాపమూ, ఘోరమూ జరిగింది?" అన్నా శాంతం వూరుకోలే. "ఎంతకీ వాడికో రూపాయి పారెస్తేపోయే - అంతేగా" అన్నా. "ఓహో! నీ దెబ్బ విలువ రూపాయన్నమాట" అంది. "అయినా, వాడేమీ అనలేదుగా - ఎందుకీ హడావుడి?" అన్నా. "అలాంటప్పుడు కుదకిలేని దురద బచ్చలకేల? అంటావు నువ్వు" అంది. "అయితే నువ్వేమిటంటావు?" అన్నా. "వెంకయ్య రాగానే వాడికి ఊమాపణ చెప్ప!" అంది. "శాంతం - నువ్వు అంటే నాకు - ఎంతో ప్రేమ, గౌరవం వుంది. సాధారణంగా నీమాట తీసేయను. కాని ఇందులోమాత్రం నాది తప్పువున్నా నవుఖు మాత్రం నేను ప్రాణంపోతే ఊమాపణ చెప్పను. ఇంకానయం!" అన్నా. దాంతో గిర్రున తిరిగి వెళ్ళిపోయింది... ఇహ - ఏం అడం? రైతుకు వ్యతిరేకంగా నడవకోడదూ - రాజాగారి కేసు పట్టకూడదూ - జమిందారు దగ్గిర దబ్బు పుచ్చుకో కూడదూ - నవుఖు ముండావాడిని ముట్టకూడదూ - బంట్రోతుగాణ్ణి నాయనా, బాబూ అనే పని చేయించుకోవాలీ! ఒక వేళ కోపం వచ్చి ఎదన్నా అంటే వాడికాళ్ళు పట్టు కుని వాడికి ఊమాపణ అర్పించుకోవాలి!... బొత్తిగా బోల్లివిక్కులా తయారవు తూండే... ఈవేళ ఇది - రేపు మరోటీ వస్తూండే - ఎల్లా?.... మొన్న రెండురోజులూ పెళ్ళిల్లులా వుండెను. శాంతం స్నేహితులందరూ గొప్పవాళ్ళయినా, వాళ్ళతో సమాన తాహతతో మసిలింది. శాంతం తక్కువేమిటి? నిజంగా వాళ్ళందరికంటే తెలివితేటలు కలది. బాగా చదువుకున్నదీన్ని. వాళ్ళతో నాగురించి ఎంతో గొప్పగా చెప్పింది. నా ప్రాక్టీసు గురించి, నా సంపాదనగురించి, నా కళారాధనగురించి, నా ఆంధ్రాభిమానం గురించి ఏమిటేమిటో చెప్పింది. వింటూంటే నా మానస్సు పొంగిపోయింది. వాళ్లుకూడా శాంతం కబుర్లు విని విరుచుకు పడిపోయారుగా! ఈవేళ రాత్రి విందు - హాస్యాలు - భోజనకాలపు ఉపన్యాసాలు చెప్పేదేమిటి? శాంతం గురించి ఇంకా అందరికీ తెలియాలంటే నలుగురితో జోస్తీగా తిరుగుతూ

దారి. లేడీ అయ్యంగారిలో కలిస్తేనా? ఓ-ఇహ - చెప్పడానికుండునా? అయితే నిజానికి శాంతం విజ్ఞానం, చదువు అవిడకక్కడిది? లేడీ అయ్యంగారి లాక్యం, చాచకక్యం, చలాకీకూడా శాంతం నేర్చుకోవాలి....అదిగో నేను అవిడనీ ఈడనీ, తెసారవేసి చూడకూడదు. ఎప్పుడూ అలా చెయ్యకు అనుకుంటూనే వుంటాను. మళ్ళీ మ స్సు చుకోకుండా అలా వెళ్ళిపోతుంది. నేనుకూడా లేడీ అయ్యంగారిని గురించి కాస్త మర్చిపోవడానికి ప్రయత్నించాలి...ఇంతకూ శాంతానికి కొంత కొత్త వ్యాపారం, వేలంబన వుండాలి. చేతినిండా నీగో వక పని వుండాలి...సాపాయి వక్క-రై అయిపోయింది కూడానా.....

49

ఆ మె

మొర్రాతి "ఈస్తు ఎండ్ వెస్తు" క్లబ్బువాళ్ళ వార్షికోత్సవం కన్ని మేరాలూ అయింది క్లబ్బు పెరిగింది. జస్టిసు బాన్సన్, వైస్రెసిడెంట్లు మిన్జిన్వాలాన్ను, శాస్త్రిన్ని, శ్రీకృష్ణలేడీఅయ్యంగారున్ను, సర్గోవింటిమీ ను. చూడగమ్యమని చంకేడు శాస్త్రి యీ పల్నాకు ఖద్దరులూ నే నెండుక్కడికి-నేనేండాన్ను చేయ్యాలనా కాక్ టైలు నేవించగలనా నేనెండుకు పాకంలూ పుడకలగన్నా. "అబ్బే నువ్వొస్తే కాని వీల్లేదు నేను వైస్నేమిటి, నువ్వు రాకపోవడమేమిటి?" అన్నాడు. మొండి పట్టుపట్టి నట్టుంటు ది వెళ్ళకపోతే-ఆవేళ లేడీఅయ్యంగారి మొగుండాస్తే వొట్టన్నాగా ఆపంంగిద కావవంలేదనుకుంటాను శాస్త్రి అని - వెళ్లా...ఓ, ఓ-వచ్చారు ప్రకు ఖులూ, వారిభార్యలు, "సానైటీస్ట్రీలు", తెలుపు - నాపు-చాచనచాచు జోరుగా వుండెను. లేడీఅయ్యంగారు నన్ను అందరికీ పరిచయంచేసింది విండు - ప్రాత్యప్రతీచీ, చీటి - వెన్నెల, శాకాహారం, మాంసాహారం, సోమరసం, చెరుకురసం, ధూమపాం, తాంబూలం, ఎండావానా నక్కలకుక్కలవెల్లి, అంతాతమామగావుండెను. ఉపన్యాసాలు, భలేగావుండెను. చప్పట్లు కొట్టడానికేవచ్చారు అందరూను. శాస్త్రి బాగా వివించేడు అందరినీ. వి టూన్నంతనేపు నాశాస్త్రీనా ఇతను అనిపించింది. ఎప్పుడూ చూస్తున్న ననుష్యుల గొప్పతనం మర్చిపోతూంటాం. వైవాళ్ళు భూపకం చేస్తేనే అప్పుకు కష్టమెరుస్తాం....దాన్ను...నాకు మొదిలుక్కడనుంచి పాశ్చాత్యనాట్యం అంటే అసహ్యించుకో నేదాన్ని. కాని, ఆ వాతావరణం - ఆ సంగీతం - లయ - ఆ అశుభలు అందంగానేవుండెను. స్త్రీలు పురుషులు కలిసి గిర్రని తరుగుకుంటే కొంత వాయ్యం

గానే వుంటుంది. కాని ఎలాగనుకుంటే అలాగే. శాస్త్రీ, లేడీఅయ్యంగారు రెండుమూడు సార్లు కలిసి “ఫాక్సుట్రాటు” “వాల్టజ్” చేశారు చూడ్డానికి రమ్యంగానే వుంది. ఆ సంగీతం కూడా సరిగ్గా సరిపోయింది. ఇంటికిచ్చే సర్కి తెల్లవారుఝానా నాలుగు అయింది!.....

ఈ వేళ సాయంత్రం మామూలుగా మెరీనాకి వెళ్ళేం. బ్యాంకు వాద్యం, జం. దొర్లు, దొరసార్లున్ను, ఆ సంగీతం బోధపడకపోయినా మనవాళ్ళు కూడా చాలా వుంది వొచ్చారు. లేడీఅయ్యంగారు, శాంతాదేవి ఆవిడ వెనిమిటి, అంతా మా కారువద్దకి వచ్చారు. ఆ సంగీతం ఎరిక్కావాలి? వచ్చేకాళ్లు, వెళ్ళేకాళ్లు-బాతాఖానీ ఇంకట్లో ఒక మోటారు పైకిలుమీద ఒకవోరసాని వెంకని ఒకదొం-యీ దొరేమో ఆవిడని అనుకుని వః చెయ్యి ఆవిడ నడుము చుట్టు వేసుకుని బ్రతుకుని వెళ్ళింది. అంతరూ ఓడ్డారంగా చూడడం మొదలెట్టారు. అక్కడనుంచి విచక్షణ. “చూశావా యీ సినిమా వృత్తం! వీళ్ళు రూపాయలూ నుండిపోనూ! యీ వెక్కిరించేసే మేమిటండీ?” అంది లేడీఅయ్యంగారు. శాంతం అంది. “మొగుడూ పెళ్ళాం ఏమో అండీ” “అయితే నేం యిది మెరీనా అనుకున్నారా - వాళ్ళ సడల్స్ అనుకున్నారా? పెద్దా - చిన్నా అందరు వచ్చేస్తారం యింతా భాసా!” అందావిడ. “అయితే ఏమిటి? యింతకీ వాళ్ళు చూసి చెడిపోయిందెవరు? మీకింకో పంరావడానికి” అన్నా నేను. “చెడిపోయేదెవరంటారేమిటి? అందరమూన్ను. యీలాంటి పోకిరీలని విచ్చు విడిగా తిరగనిస్తే మానం వున్నా వాళ్ళమి, శీలా వున్నా వాళ్ళమి యింక యిళ్ళలో కూవోవాలింకే!” నేనూ రోకోలసిండా - ఆవిడతో పిచ్చిగా వాడించడం మొదలెట్టా. “మొగాడు ఆది చెట్టాపట్టాలు నేనుకుని తిరగడం చూసినంత మాత్రా నేనే శీలానికి మానానికి భంగం వస్తే, ఆ శీలం మానం వికవేమిటి?” అన్నా. “ఏమో! మీలాంటి చదువుకున్న స్త్రీలూ అంటే నేనే నేం చెప్పలేను కాని. మాలాంటి హిందూ సాంప్రదాయం వాళ్ళందరికీ అసహ్యంగా నేవుంది. ఏమేనా మనవాళ్ళే వ్యవసాయం అసభ్యంగాను, యింకా బాహుటంగాను బడిగిపోవడంలేదు. మనకీవు మెరీసు పిల్లంక యీ దొరసానులాగు మొదలెడతారో ఏమి భర్తమో?” అంది ఆవిడ. “అదేమిటలా అంటారు? మొన్న గిండిగార్డెన్ పార్టీలో నోటని సీగరెట్టుకేని అమ్మాయిన్ని, మొహానికి, గోల్లకి రంగులేసుకొని ముద్దరాలూవుంటే వొట్టన్నా రెవరో!” అన్నా. “మామీదేమిటా దెబ్బ! గార్డెన్ పార్టీలో డ్యాన్సులున్ను మెరీనామీద ప్రణయవిహారం వంటే టండీ - శాంతంగానూ! శాస్త్రీగారూ! మా వాదప్రతివాదాలకి మీరు తీర్పు చెప్పండి!” అని శాస్త్రీని మధ్యకి లాక్కొచ్చింది. శాస్త్రీ అన్నాడు: “నాకు ఏవ్యంగానే కనిపించిందినువండీ.” “హాస్యం, హిస్టు, హురే.” అని చప్పట్లు కొట్టిం నావిడ... నాక్కొంచెం చిన్నతనమే అనిపించింది. శాస్త్రీ నన్ను వెంకేసుకురావడంధ్యం... లేవపోతే అనుకోవండా బయట పడిపోయేదా?... ఛీ- ఛీ- నేనేమిటి లారాస్తున్నా - మనసుకుంటే కలమే ముందు పరిగెవరోంటేమిటి?.....

50

అ త దు

కన్ని మేరా టీపార్టీలో బాగా మాట్లాడేనని శాంతం మెచ్చుకుంది. లేడీ అయ్యం గారితో మాండుసార్లు డ్యాన్సుచేశాను. శాంతం ఏమనుకుంటుందో అని భయపడ్డానుగాని ఏం అనలేదు సరేకదా నాక్కూడా నేర్చుకుంటా అని ఆవిడని అడిగింది. లేడీ అయ్యం గారు ఎంతబాగా డ్యాన్సు చేసింది! పాపం చచ్చిపోయినాయన దొరా దొరసాన్ని పెట్టి నేర్పించాడుట : అతడేం డ్యాన్సుచేస్తాడు - టైయే కట్టుకోవడం సరిగ్గా చేతగాక పోతే! కాని చేతితో చెయ్యికలిపి ఆవిడతో అలా డాన్సు చేస్తుంటే వొళ్ళు జలద రించింది. సంగీతంకూడా తలకెక్కింది - ఆ లయ వింటూంటే మతిపోయినట్టే అయిపో యింది! ఇంగ్లండులోకూడా నేనెప్పుడు డాన్సుహాల్సుకు వెళ్ళినా-యిలాగే ఉండేది నాకు. వొంటిని ఎలెక్ట్రిక్కు బేటరీ పెట్టినట్టే. ఏదైనా - ఎలా అనిపిస్తుందంటే వురుషుడూ స్త్రీనీ చివరకీ భార్యాభర్తలన్నా సరే - సామీప్యం - స్పర్శ మహా చెడ్డప్రమాదంకింద పరిణమిస్తాయి...అరే! నేనేమిటి గాంధీలా రాస్తున్నా నేమిటి?... పార్టీమాత్రం మంచి జల్సాగా వెళ్ళిపోయింది. శాంతంకూడా నిజంగా ఇంగ్లీషు సంగీతం నృత్యం నేర్చుకుంటేనా-అందరినీ మించిపోతుంది. అందుకు సందేహంలే-కాని ఖద్దూ- ఇంగ్లీషు నృత్యం యీ రెండు ఎల్లా కలుస్తాయి? అదేం! ఖద్దూ దేశభక్తుల్లో మాత్రం రసికుల్లేరా - నెరజాణలు లేరా? లేడీ అయ్యంగారు ఖద్దూవేషం వేసుకుంటే ఎలా వుంటుందోనో! ఎంత చురుకుగా చాకచక్యంగా ఏర్పాట్లు చేయించిందండి - మొన్న టీపార్టీలో! అంతలాంటి మనిషికూడా ముతకగుడ్డలు కట్టుకునేసర్కి మెత్తకై పోతుం దేమో? ఖద్దూ హృదయపరివర్తనం తీసుకొస్తుందంటారుగా!... ఏమేనాసరే-ఖద్దూ గురించి శాంతంతో వాదన పెట్టుకోవడం మంచిదికాదని నిశ్చయించుకున్నా. మొగుడు, పెళ్ళాం అయినాసరే రోజూ పూరికే వాగ్యుక్తాల్లో దిగకూడదు. ఖండన మండనాల్లో అహంకారం బయటకొచ్చేస్తుంది. పైవాళ్ళవుతే ఆప్పటికప్పుడే సరి. వాళ్ళెవరో మన మెవరమో. కాని కావలసినవాళ్ళమవుతే మర్చిపోలేం. వాదనలు తీవ్రం అయిపోతే- లోహాలు తాసాలు తప్పువు. మునుపు మేం ఇద్దరం ఎన్ని అనుకున్నా చివరికి బుజ్జ గింపులతో అంతా స్వర్ణమయ్యేది. ఇప్పుడట్లా అవటంలే. మొగుడూ పెళ్ళాంలానూ అసలు విషయాల్లో తేడానుంటే కష్టమే. నాకూ శాంతానికి అభిప్రాయాలు భిన్నం అయిపోతున్నాయి. ఈ ఖద్దూ వొకటి. ఈ ధోరణి ఇంక ఎందులోకి యీడ్చుకు పోతుందో? స్త్రీ-స్వేచ్ఛ యివొకగొడవ. నిన్ననవసరంగా వచ్చింది దొరసాని మోటారుసైకిలుమీద - వకిరివెనకాల ఒకరు కూచుని పోతుంటే - దానిమీద లేడీ అయ్యంగారూ - శాంతం వాదించుకున్నారు. దొరసాని మోటారుసైకిలు నడుపు తూంటే ధోర వెనకాల ఆవిడను కాగలించుకుని కూర్చోవడం - అదీ బాహటంగా

మెరినామీద తిరగడం వెక్కిరితనం - నీతిబాహ్యం - కామోద్రేకం అని ఆవిడ-ఎవరి స్వేచ్ఛ వారిది, దీనిలో తప్పేంవుంది? నీతి నియమాలన్నీ నిర్ణయించడానికి పోలీసు వాళ్ళని పెడుతారా యేమిటి అని శాంతం - ఇలా కాస్తేపు కాస్తగట్టిగావే వాదించు కున్నారు. చివరకి లేడీఅయ్యంగారు నన్ను తీర్పు చెప్పమంది. ఈమోస్తరుగా తిరగడం “పబ్లికుగా” రోడ్డుమీద అందులోకి నలుగురూ జూడాలని - చాలావిడ్డూరంగానూ - ప్రజానీతికి వ్యతిరేకమేనండీ అని నేనన్నాను. అన్నాను - నాలిక కరుచుకున్నాను. నాకూ అసహ్యంగానే కనిపించినా, నలుగురిలోనూ వున్నప్పుడు శాంతాన్నే నేను నిలబెడుతుండడం ధర్మం. ఏమిటో ఆ నిమిషానికి అంతవరకూ ఆలోచన వెళ్ళలేను. లేడీ అయ్యంగారు ఏదిచెప్పినా మంచిచమత్కారంగాను ఘాటుగాను చెపుతుంది. అంచేత ఆవిడవేపే నేనూ గుండాలనే అనిపించింది. ఆ నిమిషానికి మాత్రం-అదిన్నీ-యీ విషయంలో ఆవిడ అభిప్రాయం నా అభిప్రాయం వకటే అవడంచేత నా వోటు శాంతానికి వ్యతిరేకంగా ఇచ్చేశాను. శాంతం మనస్సు చివుక్కుమంది. నేను కనిపెడుతూనేవున్నా. మా యిద్దరికి తేడాలలో యిప్పుడు యిదొక కొత్తహంశం తేల్టాంది. ఇంక ఇందుమీద రోజూ నాకూ శాంతానికీ మాటమీద మాటవస్తే యిక మనస్సుకు శాంతి యెట్లా వుంటుంది? ఆడవాళ్ళు - స్వేచ్ఛ-అంతటితో ఆగరు. ఆడవాళ్ళు - ఆర్థికస్వాతంత్ర్యం ఆస్తిలో హక్కు యివన్నీ వస్తాయి. సరే విడాకుల హక్కుకేం - మావిషయంలో ఎలాగా మేం “సివిలు” వివాహం కాబట్టి ఆ హక్కు వుంటుంది. అయితేమాత్రం మాంసం తింటున్నామని, ఎముకలు మెళ్ళో కట్టుకున్నట్టు హక్కు వున్నంతమాత్రం ఆడది వినియోగిస్తుందా? నలుగురినోట్లో పడిపోవడమేగా?...అనుకున్నట్టుగానే యింటికి వెళ్ళగానే భోజనం చేసేక పాచాయి విదోయేడు వచ్చాక దాని చదువు మాటేమిటి? అని అంది శాంతం. ఏముంది ఆరేళ్ళొచ్చాక సీమ పంపిద్దాం అన్నా. “ఛీ! వెధవ బానిసచదువులు! చిన్నప్పటినుంచి భావదాస్యమేనా! దాని ఖర్మం? - అందరి పిల్లలతోపాటు దాన్నీ కార్పొరేషను బడికే పంపిద్దాం” అని శాంతం అంది. దానిమీద కొంత చర్చ చేసుకున్నాం. అయినా యీ చిన్నవిషయానికి చర్చెందుకో! మన శ్రేణివాళ్ళందరూ వాళ్ళపిల్లల్ని కాన్వెంటికి పంపడం మామూలు. మనం అలాగే చేస్తే పాద్యేదిగా...దీనికెందుకో శాంతానికి యింత పట్టింపు? యింటికొచ్చాక నోరు విప్పడానికే భయంవేస్తుంటే...

51

ఆ మె

నాకు కోర్టుఅంటే అపరిమితభయం. ఆ భయంతోనే వెళ్ళాను మధ్యాహ్నం రెండుగంటలకి. సభఅంతా వకీళ్ళతోనూ గుమాస్తాలతోనూ ప్రేక్షకులతోనూ - తీర్థమే ఆడబోతూందో - జాతరే జరగబోతూందో - విద్వారమే వినబోతామో - చోద్యమే చూడబోతామో - అన్నట్టు ఇసకవేస్తే రాలకుండా కిక్కిరిసిపోయింది. ఆఖరు బెంచీ మీద కాస్త బాగావుంటే కూచున్నాను. వచ్చినవాళ్ళలో సహాంమంది స్త్రీలే. పేరం టానికి తయారైనట్టు - సింగారించుకుని - అలంకరించుకుని - తల్లో పువ్వులగుత్తులు ముడుచుకుని - అత్తరుపన్నీరు గంధంరాసుకుని - వచ్చారు !... పొద్దున్న కాఫీతాగుతూ 'వూళ్లో విశేషలేమిటి - శాస్త్రీ?' అని అడిగే. "వూరూ వాడా అట్టుడికినట్టుడికిపోతూ దేశంఅంతా గగ్గోలెత్తిపోతూంటే-పరదేశబ్రాహ్మడు పేదరాశిపెద్దమ్మ నడిగినట్టు అడుగు తున్నావే - విశేషలేమిటని! విను-పాతర్లపూడి జమీందారు ఇంగ్లండువెళ్ళి అక్కడ నాలుగేళ్లుండిపోయాడు. ఆరోజుల్లోనే కాంతాపురం రాజుగారి కూతురుకూడా సీమ వెళ్ళింది. ఇద్దరూ అక్కడవెళ్లి చేసుకున్నారు. జమీందారు డబ్బంతా గుర్రప్పందేలు-మోటారు సరదాలు - పోలోచక్కర్లు మీద - రాణీగారు దుస్తులమీద విందులమీద నాటకాలమీద - తగలేసిం తరవాత స్వదేశం వేంచేశారు. మరేంవచ్చిందో - రాజాగారు పాతర్లపూడి కోటలోనూ - రాణీగారు ఊటీ సిమ్లాడార్జిలింగులోనూ - మకాం. ఇలా వుండగా-రాణీగారు కుమారరాజాగారిని కన్నారు. రాజుగారు మాత్రం-పిల్లాడు తన కొడుకు కాడంటూ - విడాకులకి దావావేశారు. నేను రాజాగారితరపున. ఈవేళ నువ్వు తప్పకుండా కోర్టుకువచ్చి నావాదన వినితీరాలి సుమా!" అన్నాడు. లింగాల పల్లి వ్యాజ్యం అయాక - వ్యాజ్యాలంటే నాకు అసహ్యంపుట్టింది. అయినా శాస్త్రీరమ్మ మంటున్నాడు కదా అని వెళ్ళేను.

రాణి బోనులోవుంది. శాస్త్రీ అడ్డుసవాళ్లువేస్తూ - ఆవిడనోటంట పలుకరాని మాటలు - సంసార్లం వినరాని మాటలూ పలికిస్తున్నాడు. ఈ ప్రశ్న ఆడదాన్ని అడగ వలసిన ప్రశ్న? - అన్న విచక్షణలేకుండా - 'ఫలానానాడు సిమ్లాలో ఫలనా నవాబుతో ఫలానా హోటేలులో బసచెయ్యలేరా? - ఫలానారోజు బొంబాయిలో ఫలానా నవాబుతో ఫలానా హోటేలులో భార్యాభర్తలని పేర్లు నమోదుచేసుకోలేదా? - ఫలానా నాడు - ఊటీలో ఫలానా రాజుతో కలిసి ఫలానా వైద్యనిదగ్గరికి వెళ్ళలేదా?' అని అడిగి ఆవిడకి పుట్టుగతులు లేకుండా చేసేశాడు. ఓ ప్రశ్న వేసినప్పుడు హాస్యం-మరొక ప్రశ్న అడిగినప్పుడు కరుణ - తరువాత ప్రశ్న అప్పుడు రౌద్రం, మళ్ళీశాంతం - ఇలాగ్గా నవరసాలు వుపయోగిస్తూ ఆవిడ రహస్యాలన్నిటినీ బయటపెట్టేశాడు. ఇది ఆంతరంగిక విషయం. దీన్ని మనం అడగకూడదు - అన్న చింత లేకుండా - పొద్దున్న పదకొండు

గంటలమొదలు - ఆవిడని అలాగు జలకడిగేసేశాడు. చివరికి ఆవిడ ఆప్రశ్న పరం పరలకి తట్టుకోలేక - "మరి నేనిక భరించలేను బాబూ!" అంటూ భొళ్లున యేడ్చేసింది - బోనులో. దాంతో శాస్త్రీ : యింకా ఆపుకోకండమ్మా ! కళ్ళంట నీలాలు కారితే - నోటంట సత్యం కూడా రాలుతుంది" అన్నాడు - నవ్వుతూనూ. అదరూ ఫక్కున నవ్వేరు. శాస్త్రీ మాటలు విని నావొళ్ళు మండిపోయింది. ఎంత అయినా శాస్త్రీని అంత క్రూరంగా హింసించడమా - పరువు తీసేయడమే ? ఆ రాజు మాత్రం మహా తిన్న నైనవాడా ? పట్టపగ్గాలు లేకుండా అడ్డమైన వాళ్ళతోనూ తిరగడం లేదా ? అతనికీర్తి ఎవరికి తెలియదు ? అయితే యేం ? అతడు మగ రాజు - శాస్త్రీ అందరికీ లోకువే. కారవసభలో దుర్యోధనుడు ద్రౌపదీవస్త్రాప హరణం చేస్తుంటే - నేనక్కడ సహిస్తు ఎలా కూర్చోగలను ? నేనాకచేరీగా వుండలేక వచ్చేశాను... ఇంటికొచ్చేశానే కాని - శాస్త్రీ వేసిన ప్రశ్నలన్నీ నాచెవిలో గింగురు మంటూనే వున్నాయి. ఆవిడ ఎంత విచ్చలవిడిగా తిరిగినా శాస్త్రీ అని దయాదాక్షిణ్యం వుండొద్దా ? బోనులో కక్కించి ఆవిడని నడివీధిలో పెట్టేయడమే ? ఆ వచ్చిన ఆడ వాళ్ళందరూ ఎలా సహించుకుని కూర్చున్నారు ? సహించుకుని కువోడమేమిటి ? శాస్త్రీ ప్రశ్నలు - ఆవిడ యేడుపులు - విని నవ్వులూ వేశాకోళాలున్నూ ! 'దీనికింతే శాస్త్రీ' అని ఆపతివ్రతలు శపించడం ! ఏ ప్రపంచకం ?...

శాస్త్రీ ఇంటికొచ్చాడు - గొప్పగాను - నవ్వుతూనూ. అతని నవ్వు చూసి నాకు మరింత కోపం వచ్చింది. "శాస్త్రీ ! నువ్వీవేళ ఆవిడని అడ్డు పరీక్ష చెయ్యడంలో - అంత అధర్మంగానూ - అంత నీచంగానూ - అంత అశ్లీలంగానూ - ప్రవర్తిస్తావని నేనెప్పుడూ అనుకోలేదోయ్ !" అన్నా. నా మాటలు విని అతని ముఖం ఎర్రబారింది. "చాలా పెద్ద మాటలే విసిరావే !" అన్నాడు శాస్త్రీ. "మళ్ళీ అనమంటే అంటాను. అధర్మం - నీచం - అశ్లీలం !" అన్నాను. దాంతో మరిమాటాడకుండా శాస్త్రీ మేడమీద కళ్ళిపోయాడు. ఇంకీరాదు - అంతకీరాదు - మేడదిగి. ఈలోపుగా ఫలహారం - కాఫీ తయారు చేయించి బల్ల మీద సిద్ధంగా వుంచా. మేడదిగివచ్చాడు. 'ఫలహారం చేశాక సముద్రపాడ్డుకెళదాం' అన్నా. "నాకేమీవద్దు నేను క్లబ్బులో ఫలహారం చేసేవచ్చా" నన్నాడు. 'నువ్వు రాక ముందే నేనూ కాఫీ తాగేను. మెరీనాకెళదాం' అని నేనన్నాను. ఇంతట్లో భాష్యం వచ్చాడు. గుమ్మంలో కాలు పెడుతూనే నాకు నమస్కారంచేసి 'శాంతంగా రూ యీ వేళ శాస్త్రీ "క్రాసు" పరీక్ష చేసినట్టు ఎన్నడూ ఎప్పుడూ ఎవడూ చేయలేదంటే నమ్మండి ! అమ్మ ! ఆరాణీని బోనులో పెట్టి నిలుచున్న పాటుగా వీపు చీరేసి చర్మంవొలిచేశాడండి !" అన్నాడు. శాస్త్రీ ముఖం గులాబీపువ్వులా విడిది. 'శాంతం - భాష్యానికి కాఫీ ఇవ్వడం మర్చిపోయావు !" అన్నాడు. భాష్యానికి కాఫీ ఇస్తూంటే తనూ కాఫీ పుచ్చుకున్నాడు. నేనూ పుచ్చుకున్నాను.

శాస్త్రీ ఉత్తరీయం వేసుకోవడానికి మేడమీదకి వెళ్ళాడు. అప్పుడు చెప్పా భాష్యంతో శాస్త్రీ చేసిన అడ్డు పరీక్ష మీద నా అభిప్రాయం. కొనకి అన్నా : 'ధర్మం -

న్యాయం - శాస్త్రం - పద్ధతీ - నీతి - నియమం - అంతా మొగవాడు సృష్టించిన బంగారపు సంకెళ్లు. ఆ బానిసగొలుసుల తొడిగించుకొని, నగలని మురిసిపోతూంది స్త్రీ!”

“ఈమాయ ప్రపంచంలో మొగాళ్ళందరం పాతర్ల పూజిగా జులాంటివాళ్ళం-ఆడాళ్ళందరూ ఆరాణిలాంటివాళ్ళు. మీ బోటి విశాల దృష్టిగలవారు దయార్థ్రహృదయులూ నూటికీకోటికీ ఒకరైనా వుంటారో వుండరో!” అన్నాడు.

అతనిమాటల అంతరార్థం? ముఖస్తుతి స్తోత్రపాఠమా? లేక-కడుపులో ఉన్న మాటా? అతని కరస్పర్శకీ అతనిమాపులకీ నాహృదయంగడగడకొట్టుకుంటూంది. మరుపు రావడంలేదు...అందరం మెరీనాకళ్ళాం.

52

అ త దు

‘క్రాసుపరీక్ష’ పూర్తిచేశాను-కోర్టువారు బెంచిదిగిపోయారు. దాంతో బారిష్టర్లు వకీళ్లు, గుమాస్తాలు, సాక్షులు, కోర్టుసిబ్బంది, ప్రేక్షకులు-అందరూనన్న చుట్టుముట్టేసి-ఊరేగింపులాగు - నన్ను కారువరకూ సాగనంపేరు! ఇదంతా శాంతం చూసివుండవలసింది - ఆలస్యం అయిందని ముందే యింటికి వెళిపోయిందికాని! అయిన ఆలస్యం ఎలాగ అయింది - క్లబ్బులో దాహం పుచ్చుకునే ఇంటికి వెళదాం అనుకున్నానుకాని - శాంతం అభివందనాలని అందుకునేవరకు ఆగలేక సరాసరి ఇంటికే వెళ్ళాను. ‘నావాదన ఎల్లా వుంది? చివరవరకు వుండకుండా ముందుగానే వచ్చేశావే!, అన్నా.

ఇక మొదలు పెట్టింది శాంతం నన్ను దులిపేయడం...రాణీని వీధిలోపెట్టేశావట. ఆవిడ మానం,శీలం, గౌరవం,మగ్ధ్యత,మట్టిలో కలిపేశావట. ఆడదిఅన్న కనికరంలేకుండా ఆవిడ నోటంట అడ్డమై మాటలూపేలించావట. ‘ఇదేమిటి-శాంతం! తోడివకీళ్ళందరూ నన్నా కాశంమీదకెత్తి ప్రపంచం అంతా నాకు బ్రహ్మరథం పడుతూంటే నువ్వీలా అకారణంగా నామీద విరుచుకు పడడమేమిటి? అన్నా. “మొగాడు ఎన్ని ఘోరాలు, ఎన్ని పాపాలు చేసినా తప్పలేదు. ఆడది ఒక్కపొరపాటు చేసినట్టు అనుమానంవుంటే చాలు-దాన్ని హతమార్చేసి అతఃపాతాళానికి అణచివేయడమే! ఆరాజాగారివైఖరి - చేష్టలు-అతగాడి పోకిరీసం-జూదం - వాటిగురించి నువ్వుకోర్టులో ప్రసంగించవేం? అంది. “ఇదేమిటి? నేనతని తరఫువకీలునని మర్చిపోయావా యేమిటి?” అన్నా. “అసలీ అన్యాయం అంతా ధర్మశాస్త్రంలోనే వుంది మొగాడికో న్యాయం - ఆడదానికోన్యాయం - ప్రభుకోన్యాయం భృత్యుడికోన్యాయం - ధనికుడికోన్యాయం బీదవాడికోన్యాయం

యం - యీబూటకపు ధర్మశాస్త్రం కల్పించి నీలాంటివాళ్లు పొట్టనింపుకుంటున్నారు. నీన్యాయశాస్త్రం-నీపద్ధతులూ - నీసాక్షిపరీక్ష - పాపపంకిలం కాకపోతే మరేమిటి? నువ్వు న్యాయంకోసమే తాపత్రయపడుతే నీ 'క్లయిటు' ధర్మరాజే అన్నట్టైందుకు వాదిస్తావు? అతడు నీతో రహస్యంగా చెప్పినసంగతులని కోర్టువారియెదుట పెడితేనే గాని సత్యం న్యాయం ఎలాకేల్తాయి? నిజం మభ్యపరుస్తే న్యాయానికే నువ్వు అడ్డు తగలడంలేదా? నీ 'క్లయిటు' డబ్బుతిన్నావుకాబట్టి అతని పక్షం గెలిపించాలి - అదే నీపరమావధి. నీవాడుదోషి అని నీకు తెలిసికూడా-నిజం మరుగుపరచడం - నీ నోటికెలా వస్తే ఆలామాట్లాడడం - అబద్ధపు వ్యాఖ్యాలు పట్టడం - దొంగసాక్ష్యం బనాయించడం - ముద్దనప్తపు ఆస్తులకోసం వ్యాఖ్యాలు వేయించడం - అందుకు పెట్టుబడిపెట్టడం - గెలుస్తే భాగంపంచుకోడం-ఇదీ నువ్వుచేస్తూన్న పని! ఛీ-నీకు సిగ్గులేకపోతే-నాకు సిగ్గు వేస్తూంది! యీలా అధర్మంగా సంపాదిస్తూన్న మాలకూడుతిని నేను మయలపడి పోతున్నాను!" అని అంటూ అక్కడనుంచి లేచి ఇంట్లోకెళ్ళి పోయింది...

శాంతం చెప్పినదంతా నిజమే. పెట్టినచీవాట్లూ - తిట్టినతిట్లూ సబబే - కాని - నన్నంటే యేంప్రయోజనం? నేనేం మనువునా - శాస్త్రకారుణ్ణా? యీ ప్రపంచ మహాప్రవాహంలో నేనొక నీటిబొట్టును. నా కుటుంబంకోసం-నా పొట్టకోసం - నేను యమయాతనపడుతూంటే - నన్ను నానామాటలూఅంటే నేనేంచేయగలను? 'నువ్వు చేసేదంతా అధర్మం - నువ్వుతలచేదంతానీచం - నువ్వుచెప్పేదంతా అశ్లీలం - నువ్వు పలికే దంతా పచ్చిఅబద్ధం - నీ బతుకే అనర్థం!' అని శాంతమే నన్నంటే - నేనింకెలా సహించడం? నన్నింకా ఎల్లాపాగుడుతుందో - ఎల్లామన్ననచేస్తుందో-ఎల్లాస్తుతిస్తుందో - అని గంపెడాశతో రెక్కలుకట్టుకుని ఇంటికివారై - పేదనీళ్ళు చెప్పుదెబ్బలూనా? నేనుచేసేది ప్రతీదీ మహాపాతకం అని ఆవిడకుతోస్తూంటే - ఇక ఈ సంసారం ఎందుకు-యీ బతుకెందుకు?.....

మెరీనాకెళ్ళి ఇంటికోచ్చేటప్పటికి ఆలస్యంఅయింది. మేమూ ఇంట్లోకి వెళ్ళి బోతున్నాం-ఇంతట్లో లేడీ అయ్యంగాకొచ్చింది. కారుదిగుతూనే ఆవిడ తిన్నగా శాంతందగ్గరకొచ్చి శాంతాన్ని కాగిలించుకుని: "శాంతంగారూ! ఈవేళ శాస్త్రీగారు ప్రదర్శించిన సాక్షివిచారణాకాశలం అమోఘం! ఆ ప్రచండ వాక్పటిమ అజేయం! ఆ సమయన్నూర్తిఅన్వితీయం! ఆ న్యాయశాస్త్రపాండిత్యం అనన్యసామాన్యం!" అంటూ- వెంటనే కారెక్కి వెళ్ళిపోయింది. ఉత్సాహపూరితములైనపొగడ్తలు-మనోరంజకములైన ఆ మాటలువిని - ఒక గడియసాటు ప్రపంచాన్ని మర్చిపోయాను. తెలివితెచ్చుకుని శాంతంవేపుచూశాను. ఆ మెముఖం ఏరిబారివుంది. కళ్ళు చింతనిప్పుల్లా మెరుస్తున్నాయి. ముఖాన్న చెమట. చమటచుక్కల్లో కుంకుమబొట్టు కరిగిపోయింది. ఏమీ మాట్లాడకుండా - గిర్రునతిరిగి ఇంట్లోకి వెళ్ళిపోయింది...రాత్రంతా శాంతంనాతో మాట్లాడలేదు. నేనూ మాట్లాడలేదు...

...నిద్రలోకల. ఉద్యానవనం. ఉద్యానవనంలో పచ్చని పచ్చికబయలు. పచ్చిక బయలుపైన నేనుపడుకొనినున్నా. చల్లని పిల్లగాలులు. పండువెన్నెల. పుష్పవర్షం. ఆకాశంమీద పరిగెడుతూంది చంద్రబింబం. పరిగెడుతూన్న చంద్రబింబం నన్ను చూచి నాదగ్గిరాగింది. ఆగిన చంద్రబింబంలోనుంచి లేడీ అయ్యంగారు ప్రత్యక్షమయింది. ఆమె చేతిలో పువ్వులదండ. పువ్వులదండ నామెళ్ళోవేసింది. మెళ్ళోవేస్తూ: "...అమోఘం! ...అజేయం!...అద్వితీయం!...అనన్యసామాన్యం!" అని పలికింది...కలకరిగిపోయినా తీయని ఆమె పలుకులు ఇప్పటికీ నాచెవుల్లో వినిపిస్తూనేవున్నాయి.

53

ఆ మె

ఉత్తపుణ్యానికే పెద్ద గండ్రగోళం అయిపోయింది! నిన్న పత్రికల్లో చదివేను- ఈవేళ నుంచి వారం రోజులవరకూ దామెర్ల రామారావుగారి చిత్రాలు ఆంధ్రసమ్మేళన వారి ఆధ్వర్యాన విక్టోరియా హాల్లో ప్రదర్శిస్తారని. మధ్యాహ్నం రెండుగంటలకే వెళితే సమ్మర్లం వుండదు- చిత్రాలు సావకాశంగా చూడవచ్చు - ఐదుగంటలముందే వెళిపోరావచ్చుననుకుని వెళ్ళేను.

చిత్రాలు ఏర్పాటు బాగావుంది. చూడడానికి కళ్ళకి ఇబ్బందిలేకుండా చిత్రాల్ని కంటియెత్తునే వేలగట్టేరు. వెల్తురుచిత్రాలమీదపడి ప్రతిబింబించకుండా జాగ్రత్తపడ్డారు. అన్నిటికంటే ప్రశంసనీయం ఏమంటే - ముఖ్యమైన చిత్రాలముందు కుర్చీలు సోఫాలు వేశారు - సావకాశంగా కూచుని చూచేందుకు-చిత్రకారులు చూచి వ్రాసుకునేందుకు.

రామారావుగారు మరో నాలుగుకాలాలు బ్రతికుంటే ఎంత బాగుండుననిపించింది! ఆయన వేసుకున్న "స్కెచ్చిలు" వందలు వేలు వున్నాయి. ఆంధ్రత్వం ఆయన చిత్రాలలో ఉట్టిపడుతూంది! "దశరథ మహారాజు అవసానదశ" ఎంతోబాగావుంది.

"సిద్ధార్థరాగోదయం" అచ్చతంగా వుంది...

"అతిలోకలావణ్యవతియా యశోధరా దృక్కులాకర్షింప స్థిరచిత్తు సిద్ధార్థ జన్మాంతరాయాత సంస్కార వశముచే రాజపుత్రుని కపుడు రాగోదయంబయ్యె."

సిద్ధార్థుని ముఖవర్చస్సు చిత్రించినపుడు, చిత్రకారునిచిత్తంలో హృదయవాణిపలి కుంటుంది. అందుచేతే యశోధరని అంత లావణ్యవతిగా చిత్రించగలిగేడు! ఎంతసేపు చూసినా తనవితీరలేదు. ఆ చిత్రం తరువాత "పల్లెటూరి బావి" అనే చిత్రం వుంది. దృశ్యం సామాన్యందే అయినా, తెలుగుపడుచుల వొయ్యారం, సోయగం, ప్రత్యక్షంగా

తాండవిస్తున్నాయి. జీవం, అభినయం నిండి వున్నాయి. బొమ్మచూస్తూ ముచ్చటపడ్డాను. ఆసీళ్ళబిందెలు చూచినపుడు జ్ఞాపకం వచ్చింది-యీవేళ శుక్రవారం - శాస్త్రీ తలంటు కునే రోజు విదుగంటలకి ఆతను ఇంటికొచ్చేసే వుంటాడూ-అని. గడియారంచూసేసరికి విదుంపావైపోయింది. శాస్త్రీ కచేరీనుంచి ఇంటికొచ్చేసి ధూందాం చేశేస్తూంటాడు - ఆ ఓడ్రమంగళాడు చిందులు తొక్కుతూంటాడు - ఏం చెయ్యనూ? - అనుకుంటూ టాక్సీ చేయించుకుని ఇంటికెళ్లాను. శుక్రవారం సాయంత్రం తప్ప మరి వకరోజు తలంటించుకోడు. అదేం పట్టింపో నాకు తెలీదు.

బంగాళా చేరేసరికి వుంది ఇక. టాక్సీడ్రైవరుని నేనుకొన్న బొమ్మఇంట్లో పెట్టమని అద్దె ఇచ్చేశా. అప్పుడు మొదలుపెట్టాడు : “నేను ఇంటికొచ్చేటప్పటికి, నువ్వుండొద్దా? ఈవేళ తలంటురోజు కదా? వారానికోసారి తలంటుకోకపోతే నాకు కాకచేస్తుందని నీకు తెలీదా? మొగాడెలాగ విధిలేక వీధిలోపడి సంపాదించాలి. ఆడదికూడా వీధులో పెత్తనాలకి వెళితే సంసారం ఎలా చస్తుంది?” అని గుక్కతిప్పకుండా వడ గళ్ళవానలా అదే కేకలేశాడు. నాకు కొంచెం రోషమే వచ్చింది. “నీకు వేళపట్టున తలంటి జలకం ఆడించడానికి నేనేం ‘నర్సు’నికాను - అందుకు నన్ను జీతం ఇచ్చి వుంచ లేదు. “అనబోయాను. కాని మళ్ళీఎందుకు అనవసరంగా వాగ్వాదం-ఇప్పుడు అతనితో వాదిస్తేనేకాని స్త్రీ స్వతంత్రం స్థిరపడదా ఏమిటి? అని చెప్పి, నోరునొక్కుకుని, తలంటిపోసి, కాఫీ ఇచ్చా.

కాఫీ పడేశర్కి అంతరంగమున ఆత్మారాముడు కాస్త చల్లబడ్డాడు! ఇంకా కొంచెం హుషారు ఇద్దాం అని : “నిన్నటి ఓల్డు మొబైల్ కారు కొనేసినట్టే?” అన్నా. ఏడేనిమిదితములపాకుల చిలకలు నవలి, పీతీ ఆరంగాలసువాసనకక్కపాడివేసుకుని, బొడ్డు గిల్లి లవంగం నవలి, హంస పాదుగొట్టు తీసి అందుమీద జాజికాయ గీసి. గుండనోట్లో వేసుకుని, జాపత్రి దాల్చినదిక్క నమిలి యాలగ్గింజలని ముందుపళ్ళతో కొరికి, కాచు ముక్క వేసుకుని, నాలుగుసార్లు తాంబూలం నవలి, నాలికచాపి పండిందాలేదా అని చూసుకుని-అప్పుడు నవ్వుతూ : “మొన్న సోమవారం జరిగిన విశేషానికి నీకు బహుమతీ ఆ కారు!” అన్నాడు. “మొన్న సోమవారం జరిగిన విశేషం నాకు తెలిసినంతవరకూ నరసయ్యమ్మగారి మనోవృత్తి కేసు నెక్కుండా చెయ్యడమేకదూ!” అన్నా. “ఏం? అదొకగొప్ప విశేషం కాదా ఏమిటి? ఆవిడ ‘పాపరైనా’ సంఘ సంస్కర్తలందరూ చందా వేసుకుని కలకత్తా ఎడ్వకేటు జనరలు కళ్యాణ సుందరబానూని పెట్టారు. మా ప్రొఫ్రైయిటరుగారు నన్ను నమ్ముకుని నా వక్కడిమీదే వదలిపెట్టేశారు. పాపం, బతికి చెడ్డది. ఆవిడమీద నాకెంతో సానుభూతి. అయితే నేనేం చేసేది? హిందూ శాస్త్రం అందు వ్యతిరేకం. ఆమాటే నేను కోర్టులో చెప్పేను. నా వాదనలో తలపెం ట్రుక్ వాసితప్పుందేమోచెప్పు?” అన్నా. “ఏమిటో శాస్త్రీ? ఆడదాన్ని అల్లా వేపుకుచంపకపోతే మీప్రాప్రయిటరుతో చెప్పి సాలీనా వెయ్యిరూపాయిలు పారే

యింక లేక పోయినావా?" అన్నా. "అమ్మయ్యా! ఆవిడకి ఏదోయేటే వైధవ్యం ప్రాప్తం అయింది. ఇప్పుడావిడకి ఏదై కంటే. మా క్లెయింటు నలభై ఏడు కేలిచ్చుకోవా లన్న మాట. రాజీ చేసుకున్నా! నయం, మా ప్రాప్తియటగుగారు ఆ మాటవింటే గుండె కేలిచస్తాడు.!" అన్నాడు. "పీడాపోయే" అన్నా కోపం వచ్చి. "నయం యింకా!" అతడు చస్తే మా ప్లీడర్ల మాటేమిటి? ఈ కేసుకి నాకు పదివేలు కీజున్ను విదువేలు బహుమతీన్ని. వార్టీ కం వెయ్యిచ్చాను. మాసుకోవరి శాస్త్రీయజా!" "ఒక స్త్రీ మనోవృత్తిలేక చస్తూంటే, మరో స్త్రీ మోటారుకారితో అన్ని సౌఖ్యాలు అనభవిస్తూండడమా? ఆ కారు ఎక్కడంటే నాకు ఒక అఘాయిత్యం లాగుం దోయి!" అన్నా. "మొన్న సోమవారం అంతటికంటే గొప్ప విశేషం జరిగింది. ఆశేథ నీ పుట్టింకోజు కానూ? నువ్వు హాస్తిపోయినా, నేనమాత్రం మర్చిపో అనా? ఆకోజకి కానుక!" అన్నాడు శాస్త్రీ చెయ్యినిమరుతగాన. "మన కిదివ కేవలన్నాయిగా పోగ్, పెర్రల్ట్టున్నా? మళ్ళీ యెందుకోయి మూడోకాను? ఇంతకీ యీ మూడు కార్లకీ అయే పెట్రోలు, టైలు, సామానులూ యీడబ్బితా ఏఅమోకాకో ఇంగ్లండ్ కో కార్ల అసలు ఖరీదుతో సహా ఈకడ్డీ కప్పం కట్టుకోవలసిందేగా? యెందుకొచ్చిన భోగ మోయి ఇది?" అన్నా. "నీకు ఈ ఎకనామిక్సు పిచ్చి ఇంకా వదలేదు. శాంతం! నేనూ అర్థశాస్త్రం చదువుకున్నాను. నీకంటే వెద్దవాణ్ణి. మొగ్గాణ్ణి. నే చెప్పేది విను. నానకి మూడు కార్లుండడం దేశానికి మంచికాని చెడ్డకాదు. ఇదంతా దేశమొక్క మూలధనం అయిపో!" అన్నాడు. సరే, పుణ్యానికిస్తూంటే, పిచ్చగుంపం అని దెబ్బలాడిట్టు అతడు నామీద క్రేమకొద్ది కారు బహుమతి చేస్తుంటే, ఈ ఆభ్యంతరాలు చెబితే చిన్న బోతాడని: "శాస్త్రీ! నీ కానుకకి ఈ కానుక బదులు!" అంటూ తేలిగ్గా ముద్దు పెట్టుకున్నా. శాస్త్రీ వహా అనందపరవశుడై పోయాడు.

"ఒక చిన్న గమ్మత్తు చేశాను. శాంతం!" అన్నాడు నవ్వుతూనుశాస్త్రీ "తీర్పు చెప్పాక, నేను వెంటనే పత్రికా ప్రతినిధిని వెంటపెట్టుకుని హి దూలా టెఫారమ్ ఎసో సియేషనకి వెళ్ళి వెయ్యిరూపాయలు విరాళం ఇచ్చి యాకట్జీవ పోషకుడ గా చేరేను. వాళ్ళుకూడా మరునాడు సభలో నన్ను వైస్ప్రెసిడెంటుగా ఏకగ్రీవంగా ఎన్ను కున్నారు. ఏం! తెలివైన పనటావా, కాదా?"

ఫక్కని నవ్వేను. "భలే! శాస్త్రీ!" అన్నా. మనసులోమాత్రం ఒక నిట్టూర్పు విడిచాను.

53

అ త దు

యీవేళ పన్నెండు గంటలతోనే నాకు కోర్టులోపని అయిపోయింది. మధ్యాహ్నం స్కూల్ “ఇంట్లో” లంచి. కొత్తకాయమీద సరాసరి హైకోర్టునుంచి అడయార్ వెళ్ళేను. మెక్ రే బెళిపోతున్నాడని అతనికి అతని భార్యకిన్ని వీడుకోలు విందు. స్కూల్ దంపతులు నన్నున్న కొంతనుంది ముఖ్య స్నేహితులని మాత్రమే పిలిచాడు. బ్రా టెనుబరీ, అతని పెళ్ళా, అతని జూనియర్ పర్సెల్ అతని భార్య, పాండుంగ, జయరాజు, వదరాసు కలెక్టరు ఫిట్టువిలియం అతని పెళ్ళా, చెల్లెలు ఆన బిల్ సింధియా టెంపిల్ వుడ్డు. లంచి చాలా బాగుంది. ఎనిమిది రకాల “కోర్సులు” 1898 షాటూ బ్రి మూండువైను, వీడ్కోలువిందు కదూ - ఉపన్యాసాలు, టోన్సులు, హాస్యాలు - ఓ-భరేగా వుండెను.

ఆన్నిటికంటే అద్భుతంగా వుండెను-మిస్ టెంపిల్ వుడ్డు. ఐగవై రెండేళ్లపడుచు-ఇంగ్లీషు ఎమెచ్యూర్ టెన్నిస్ ఛాంపియన్. నాలుగు కోజుక్రిందే వచ్చింది ఇండియాకి. నా అచ్చవ్వంవల్ల, ఆవిడ ప్రక్కనే వేశారు నాకు కుక్క. ఏమి చమత్కారంగా మాట్లాడింది ఏమి ఆమాటతీరు! ఆ సమయన్నూర్తి! ఆ రూపుకేళిలు! ఆపిల్ పువ్వు ఛాయ-ఇంగ్లీషు పడుచుల అందం అంతా ఆవిడలో ఉట్టిపడుతుండెను. లంచి అంత సేపు, తరువాత కూడా నేనావిడతోటే సంభాషణ. ఎంతసేపు మాట్లాడినా తృప్తికాలేదు నాకు. ఆ అమ్మాయికూడా నాతోనే అంతసేపూ మాట్లాడింది. నాలో కూడా ఏదో నచ్చివుండాలి ఆ అమ్మాయికి! లంచి పూర్తి అయ్యేటప్పటికి నాలుగు నలభై అయింది. అప్పుడు జ్ఞాపకం వచ్చింది - శుక్రవారం సాయంత్రం తలంటూ అని. అన్నా-పాపం-శాంతం ఏం కనిపెట్టుకుంటూందో, ఇంకా రాలేదని ఏం బెం పెట్టుకుంటూందో ఏమిటో, నేను కంటక్రిందే ఇంట్లో వుండవలసి వుండేనే - అనుకుంటూ గాభరాపక తూ, ఏమిటుమాపణ చెప్పడమాని ఆలోచించుకుంటూ, కారేసుకుని యింటి కొచ్చాను.

శాంతం కోడంతో ఎక్కడ ఎదురుపడుతుందో అనుకుంటూ చడిచప్పుడు లేకుండా ఇంట్లో కళ్ళాను. తాయారు సాక్షిట్లో ఎదురుపడింది. “అమ్మగారేం చేస్తున్నారు?” అని అడిగే. “అమ్మగారు భోంచేయ్యగానే పెరియమెట్టు వెళ్తానని వెళ్ళేరు. నాలుగంటలకే వచ్చేస్తాన్నారు” అంది. ప్రాణం కుదుటబడింది. ఒత్తికేం, భావంతుడా! నావల్ల తప్పే లేదనుకున్నాను సరే మరో ఘడియకల్లా వచ్చేస్తుందికదా అనుకుంటూ, హి దూషత్రిక చదువుతూ ముందు వసారాలో కూచున్నా. కాసేపటికల్లా టాక్సీలో శాంతం వచ్చింది “నేనూ ఇప్పుడే వచ్చాను శాంతం.” అనబోతున్నాను-ఇంతట్లోకి ఆ డ్రైవరు పటం వదిలి

వశాంతాలో పెట్టాడు దాంతో వెరిన మొట్టు అంటే బోధపడింది. రామాతావుగారి చిత్రాల ప్రదర్శనాలకెల్లీ ఏమేదనిమిది వందల రేనేదోబొమ్మ వకటికొనుక్కొచ్చింది దాంతో నాకెక్కడలేని కోపం చేసి, ఆలస్యంగావచ్చిదన్న మిషతో నాగుడులు పులు గలిపేశా - ఆ కాణంగానే తెలిసివుంటే.

ఓక్రొ“భాగవత” మధ్య చేస్తూన్నంతసేపూ లెక్కలు వేస్తునేవున్నా. ట్టతో సహా రెండు మూర్తినా నెను పొడుగు, మూరెను బెత్తెను వెడల్పు ఉంటుందో వుండదో ఏ ఏడు వందలలో ఎనిమిదివందలలో పారేసిందే - ఆ లెక్కనిచూస్తే - చదిరపురం రమారమీ పదొండువందల ఏభైరూపాయలు పడి దే-అథాని మాంటురోడ్డుగానే స్థలం కొని పారేయ్యుచ్చునే - అని ప్రాణం మహానొచ్చుకుంది. ఇంకీ యీ స్వదేశీసాంప్రదాయం బొమ్మలో అందమా చంమా? నెల్లాళ్ళు లంకణాలుచేసిట్టు - ఏమిటా ముఖాలు, ఆ వాలుకళ్ళు, ఆ కందిరీ నకములు, ఏనుగుతొండాల్లాగ చేతులు, అంటి బోదల్లాగ కాళ్ళు - భోగవాళ్ళ అభినయంలాగు చేస్తులు - నాకు బోధపడదు. సహం దబ్బు పెడితే రవిచర్మబొమ్మల పటాలుకట్టినవి ఎక్కేతోక్కే వస్తాయి - రెండువరసలు పెట్టుకోవచ్చు ద్రావింకురూములోనూ, పడకగదిలోనూ, వసానాల్లోనూ, కట్టింటి లోనూ, కాశిన్తీ మిగిలినవి కొట్టుకదిలో కూడాను. ఆ రవిచర్మబొమ్మలు చూస్తే ఏపుగాను దబ్బుపండులావొళ్ళు, బూరెబిగ్గలు, బొద్దుగాడుం, రూపు, రేఖ, అదం చందం, తీర్చిదిద్దిట్టు ముద్దొస్తూవుంటాయి. అని “తిలోత్తరు ౨౦తి ఆశుతూ”వున్న బొమ్మ చూసి, నాభార్యా ఇలాంటిరూపసి అయితే బాగుండును అనుకునేవాడిని చిన్నప్పుడు అలాంటివి కొనః ఏ ఎనిమిదివందలలో తొమ్మిదివందలలో యీబొమ్మకా!

తలంబంతా అయింది-శాంతం “ఐరామరక్ష వెయ్యేళ్ళానున్నా” పెడతూంది - అప్పుడు జ్ఞాపకంవచ్చింది చెక్కబుక్క నా జేబులోనేవుండిదా - తన స్వంతదబ్బు పెట్టే కొనుక్కుందని. సరే పకవాలేదనుకున్నాను. మరొకమాటకూడా తోచింది. రేపు ఉదయం పత్రికల్లో ఎలాగాపడుతుంది. ఫలానామిసేనశాస్త్రిగారు కొన్నారా అని. పొరపాటుమీద అచ్చవాడు “మిస్టరుశాస్త్రి” అనివేస్తే మరేమంచిది. ఎలాగేనా మనపేరు నలుగురీ తెలుస్తుంది. మనకి కావలసిందే అది - అనుకునేటప్పటికీ కోపం పూర్తిగాపోయి సంతోషంకూడా వచ్చింది. సరే వెళ్ళాంతో తగువుతెచ్చుకొన్న తరవాత వక్కసారిగానే శాంతించి, రాజీపడడం బద్ధిచంతుల లక్షణంకాదనుకొని, కాఫీక్రాగి, తాంబూలంవేసుకుని, ఏదో ప్రశ్నలున్నంగా కబడేలాగు, ఫోటో ఆల్బం తీసి బొమ్మలు తి గేస్తున్నా-శాంతమే శంభాషణ మొదలెడతుందని. “శాస్త్రి! నీ ఇం గ్లడు అనుభవాలు, అక్కడ నీన్నేహితులగురించి, నాకు వినాలనే వుంటుందోయి. నీ ఆల్బములో ఇంకా ఎన్నిఫోటోలో మిగిలిపోయాయి - నువ్వు చెప్పినవి. హాయిగా కూచున్నాం ఫోటోలు చూపించవు?” అంది.

“అంతకంటేనా! నువ్వు లేనిపోని అనుమానాలు పడతావేమోనని మాత్రం నాకు భయం”అన్నా.

“నేనెప్పుడూ అలా అనుకోను. ఆజేలే యింతవరకూ చూపించావు తనవాణ్ణి ఫాటో తీరగవెయ్యమన్నావా?” అంది.

ఆల్బం పుచ్చుకుని, బొమ్మ చూశాను. రెండునిమిషాలు కళ్ళుమూసుకున్నాను. నాకే నవ్వొచ్చింది. “చెప్పమంటావా యేమిటి? అయితే విను” అన్నా. “యీ ఆమ్మాయి నీకు నచ్చినదా?” అని అడిగే.

“ముఖం బాగుంది వసుస్సు చెప్పేం - సాటిక వుండొచ్చు-నలభైవంకోచ్చు. అందంగానేవుంది. మంచి పాడగరి. చేతులు, వ్రేళ్ళు, పాడుగ్గా, స్నంగా నాజుగ్గా వున్నాయి. కళ్ళలో దయ, సానుభూతి ప్రతిబింబిస్తూన్నాయి. నర్సు దుస్తుల్లోవుంది చేతిమీద రెడ్ క్రాసుచిహ్నంవుంది. నిండుపెదిమెలు. అది తప్పలే, మడోన్నా చిత్రం లాగుంది.” అంది శాంతం.

“హెన్రీ స్లీకన్తో నాకు అకస్మాత్తుగా పరిచయంకలిగింది ఇంగ్లండులో నాదప్పుడు మొదటిసంవత్సరం. ఎండాకాలం నెలవలు, కారన్వాలులో గడుపుగాం అవుకున్నాను. రివెయరా ఎక్స్ప్రెస్సులో లండనునుంచి బయలుదేరేను. పెంజాన్సులో దిగడం ఎందుకు అని చెప్పి అతనుమంను చిన్న స్టేషను హాయిలు అన్న పూహంపే అక్కడదిగేను. ఉత్తకుగ్రామం. రైలుపెట్టిదిగి, మూటభుజాన్నేసుకునే స్టేషనునుంచి బయలుదేరేను. యీ చిన్న స్టేషనులోనే నొక్కడినేదిగేను అనుకున్నాను. కాని వావెను కాలే ఒకమ్మాయి బుజాన్ని మిలిటరీసూచీ, నీళ్ళనీసా, చేతికర్ర, దిట్టమై జోళ్లు ఆరోడ్డు మృదే వస్తుంది. నావరకూరానిచ్చి పలకరించేను. ఒకరినొకరం పరిచయం చేసుకున్నాం. నా సంతతి చెప్పేను-తనసంతతి చెప్పింది - ఆ నిమిషంలో కాదనుకో-రానురాను.

“అయితే మీ స్నేహం శుక్లపక్ష చంద్రుడిలాగు ప్రవర్ధమానం అయిందంటూ!” అన్నాది శాంతం.

“అలాగే అనుకో. పార్లమె వచ్చేవరకు మాత్రం రెండు నెలలు గడిచేయి!” అన్నా నవ్వుతూనూ: “కథకానీ మరి.”

“హెన్రీ విరిషుపిల్ల తల్లిమాత్రం ఫ్రెంచిది.”

“ఆసలే బంగాళాదుంపకూర. అందులో మసాలాఖారం!” అన్నాది.

“అక్షరాల సత్యం! తల్లితండ్రులు క్యాథలిక్కులవడంచేత, దైవభక్తి, పోపుభీతి, ఫాదరీలంటే హడలు, ఆదివాగం చర్చి, తర్పు ఉపవాసాలు, స్రావశ్చిత్రాలు - ఈ ప్రకారంగా తల్లితండ్రుల లండనే జాగ్రత్తగా పెరిగింది. తండ్రి బడిపంతులు అవడంచేత జాగ్రత్తగా చదువుచెప్పేడు. పిల్లకి పద్దెనిమిదేళ్ళొచ్చాయి. పనికోసం అనిడబ్లినుపంపించాలనుకుంటూంటే తండ్రి అకస్మాత్తుగా చచ్చిపోయాడు. మరోసంవత్సరం అయాక తల్లి కూడా చచ్చిపోయింది. బతుకు ఆధరవు లేక లివర్పూలు వచ్చింది. యేదేనా మిల్లు లోపనో, ఎక్కడేనా చాకరీవో చూసుకుందాం అనుకుని. ఇంగ్లండ్ యుద్ధంవచ్చింది.

ఈ యుద్ధం మన పాలిటి అదృష్టం అనుకుని, వెంటనే రెడ్ క్రాసులో చేరి, నర్సుగా వెళ్లింది. యుద్ధం అంతా పనిచేసి - ఫ్రాంసు, బెల్జియం, ఇటలీ ఈరంగాలన్నీ తిరిగి-
చెక్కుచెదరకుండా, విశేషపిల్ల కాదా - యిదుగుడి, వొంటికి, హృదయానికి దెబ్బ తగిలించు
కోకుండా, నాలుగు డబ్బులు మిగుల్చుకుని, లండను వచ్చేసింది ఇన్నాళ్లు కష్టపడ్డాం,
నాలుగురోజులపాటు హాయిగా విశ్రాంతి తీసుకుని, ఆ తరువాత యలాగూ వుంది
పుద్యోగా స్వేచ్ఛ - అని చెప్పి, ఆవేశే లండనునుంచి హాయిలు బయలుదేరింది. ఆవిడకి
స్థిరమైన కార్యక్రమం లేదు. నాకూ స్థిరమైన కార్యక్రమంలేదు. అంచేత యుద్ధరం కలిసి
తిరుగుదాం అనుకున్నాం.

“కారన్యాలుంటే ఎంతో చక్కని ప్రదేశం. అలసటలేకుండా మైశ్యకొద్దీ నడవొచ్చు.
ప్రాద్దున్నే ఆరుంటులు కొట్టేప్పటికల్లా లేచి దంతధావనం చేసుకుని రోడ్డుచుట్టే
వాళ్ళం. అదేశంలో తెల్లవారకుండానే పాలు పితుకుతారు ఆవేశకి పరాయివాళ్లెవరున్నా
ఎన్ని పాలు తాగి లిగితే అన్నీ డబ్బుపుచ్చుకోకుండానే ఇస్తారు అంచేత ప్రాద్దున్నే
బయలుదేరి గుమ్మపాలు ఆగించి, పనిమైశ్య నడచేవాళ్ళం. అప్పటికి ఏ వ.టి ట్లో
రెండో అయ్యేది. మాతో కూడా తెచ్చుకున్న గొట్టె, పెన్న, బిస్కట్లు, టామాటోలు
ఫీజుతిని, యే చెట్టుక్రిందో గడ్డివామురీడనో వక గంటసేపు శ్రమించేవాళ్ళం. మళ్ళీ యేనాల్లు
గంటలతో బయలుదేరి సాయంకాలం ఎనిమిది, తొమ్మిది గంటలకరకు నడుచుకుని
రాత్రి ఏ పల్లెటూరి హోటలులోనో భోంచేసి, ఆరబైటనో, సముద్రపొడ్డునో, పడుకునే
వాళ్ళం. శనివారాదివారాలు మాత్రం దగ్గిరపూళ్లో హోటల్లో బసచేసి, వేడినీళ్ళ
స్నానంచేసి, శుభ్రంగా మూడుపూట్ల భోంచేసి, మళ్ళీ సోమవారం కాలినడకని బయలు
దేరేవాళ్ళం.

“అలాగు కారన్యాలుతీరం అంతా తిరిగేం. “ల్యాండ్స్ ఎండ్,” “రిజర్వు,”
“టింట్జల్,” “లయోనెస్” అన్నీ తిరిగేం. అవకాశం వున్నప్పుడల్లా సముద్రస్నానం
చేసేవాళ్ళం ఈతలో పంజేలు వేసుకునేవాళ్ళం. రోజుకుంటూ వచ్చి ఇసుకలో దొర్లి
మళ్ళీ కరటాల్లో మాకేవాళ్ళం పుప్పలగుప్ప తిరిగేవాళ్ళం. హెన్నీ వొళ్లు మంచి కస
రత్తు చేసిన వొళ్లు. దండలు తిరిగి రివటలు లాగుండేది. పంజాపడితే ఇంప పటుకారంటే
నమ్మముఖులలాంటి చర్మం, నిర్మలంగావుండి పచ్చటిరక్తనాళాలు నిపించేవి ఆ కర
టాల్లో ఆకుతూంటే - ఆ తడిసిన తలవెండ్రుకలలోనుంచి మార్మకాణాలు మెరుస్తూంటే
తళతళకుమని కరగబోసిన తాంమ్రంలా వుండేది. నవ్వుతే కళ్ళు మెరిసేవి. ఎలకపళ్ళలా
వుండేవి ఆమె పడ్డవరసలు.

“చమత్కారంగా మాట్లాడుకునేవాళ్ళం ప్రపంచములోవున్న అన్ని విషయాల
గురించి వాదించుకునేవాళ్ళం. రోజంతా నడవడంనల్ల, ఆటలాడడంనల్ల, వొళ్లుబాగా
ఆలినేది. రాత్రి ఆ ఆరబయటని పడుకుంటే, కళ్లుమూసుకునేసరికి నిద్రపట్టిపోయేది.
ఇలాగా వకరోజు ఆకుతూ పొడుతూ గడిపి రాత్రి సముద్రపొడ్డున పడుకున్నాం.

వకరబ్బరుగుడ్డ పరచుకుని మూట గలక్రిందపెట్టుకుని నేను పడుకున్నాను. వక ఏబైజాల దూరంలో హెన్నీ పడుకుంది.

ఆకాశం నెల. వెన్నెలకాంతి నల్లనిగాలికొడుతూంది సముద్రం హోరుమంటూంది. ఆకాశాన్ని నక్షత్రాలు వేలకొద్దిగాలుతున్నాయి. ప్రక్కకున్న పల్లెటూరిలో పంటకోత లైయాక ఆడుతూ పాడుతూ సుబరం చేసుకుంటున్నారు. వారిపాటూ, నవ్వులూ దూరాన్ని వినపిస్తున్నాయి. జుత్తు సర్వమున్నూ నవ్వునూంది. నాకు వెంటనే నిద్రపట్టి పోయింది.....నిద్రనుంచి వక్కసారిగా మెళుకువవచ్చింది. ఎవరో నావంటి మీద చెయ్యవేసి నన్ను ఆపాదచు స్తకము తడుముతున్నారు....చల్లని చేతులు, హంస తూలికలవంటివేళ్లు-నాహృదయసీమమీద వాలేయి.... “శాస్త్రీ! శాస్త్రీ!” అని బాంగురు పోయిన గొంతుకతో నన్నెవరో పిలుస్తున్నారు....దూరంనుంచి అనుకున్నాను-కాదు- నాచెవిలోనే....ఎవరైయుంటుంది ఈవిధంగా నాతో స్వేచ్ఛతీసుకునేవారు?..... హెన్నీ నల్లినన్!...కళ్లు పుకండానే పోల్చుకున్నాను....ఆమె స్వర్ణ, ఆ స్వరము.

“ఓహో! ఇరవయ్యో శతాబ్దపు ప్రవరాఖ్యుడవా యేమిటోయి, నువ్వు? సరే, వరూధిని యేమంది?” అంది శాంతం.

“ఏం, హెన్నీ?” అని కళ్ళుప్పి ప్రశ్నించునాం అనుకున్నాను. కాని గొంతుక రారే. మనసుడిల్లపోయింది. ఆమె వేడిడిడిపి నా కుదుటిమీద ఆల్లాడుతూంది. తల కట్టు నామెడమీద వింజాయరంగాన నాట్యంచేస్తూంది. వెలుగురాసిన గొంతుకతో మళ్ళీ నన్ను చెవిలో పిలిచింది. ఆపిచు వెనుకటికంటే బలవంతంగా వుంది...ఆమె కోరిక నాకు బోధపడింది. నేనేమిచేయడం? ఆమె నావొళ్ళు తడుముతూంటే నాకు ప్రాణాలున్నాయో లేదో. నాకు తెలియలేదు. అలాచనా శక్తి పోయింది వొళ్ళ తా పక్ష వాతం కమ్మింది ఆమె కోర్కె అంగీకరించుకునా? ఆమె ఆరచెయ్యి నాగుండెల మూడ అనిపిస్తున్నాడు, ఆమెచేతిలోనే అగుండు ధెళ్ళున పేలుపోతుండేమా అనిపించింది. గుండెలు కొట్టుకోవడం కాదు-ఉరుములు, పిగుగులు లోనధ్వనిస్తున్నాయి...నావంట్లో అప్పుడు ప్రవహించినది మరుగు రక్తం కాదు విద్యుచ్ఛావలలు - నామెడమలో జంఝూమా రుశం-హృదయ సీమలో సంక్షోభం-చుహాసంగ్రామం-సంకులసమరం....

“ఆమె కోర్కె అంగీకరించడంలో తప్పేముంది?...తప్పు. ఒప్పు-ఎవడు నిర్ణయించగలడు? నిర్ణయిస్తే మాత్రం నిర్ణయాన్ని అరులు పర్చడం సాధ్యమా? ఒక శ్రీ... ఒక ఖురుషుడు...వీరుపురిచుధ్య ప్రకృతి సిద్ధమైనదే నీతి. ఇంకెవరీ...నేనా-కోర్కె తీర్చేది? నాలా కోర్కెలేదా? లేదని ధైర్యముగా చెప్పగలనా? లేదని నేననుకున్నంత మాత్రాన నిజమని నాయనసాక్షి ఒప్పుకుంటుందా? అత్యవసరమందుకు? ఆమెతో ఆడుకున్నప్పుడు ఆమెవొళ్ళుతేగిలితే నాకు ముచ్చమటయిక మేమివికావా? ఆమె నవ్వితే నా హృదయంలో ఆమె నవ్వు ప్రతిధ్వనించలేదా? కలువరేకుల్లాంటి ఆమె కళ్లనుంచి మెరుపులు మెరిసినప్పుడు నాకల తిరిగిపోయేదికాదా? అప్పుడు నాకు మంచి

చెడ్డలు తెలిసినట్టా తెలియట్టా? నాలోనేవాంఛవుంది. వుండడంలో తప్పేమిటి? నా కెందుకింతనుమానం? జన్మద్వారంకాదా?....

“మనసు కుదుటబడకుండా వుంది. యే నిశ్చయానికి రాలేకుండావున్నాను. ఏపని చేసినా నేను మనోవాక్కాయకర్మలతో చెయ్యాలి. నేనదే నా లక్ష్యంగా పెట్టుకున్నాను...ఎన్ని అనుకున్నా శాంతి రావడంలేదు... అదిగో - మళ్ళీ నన్ను లేపుతూంది. లేస్తే ఏదో ఒక నిశ్చయానికి రాకతప్పదు. కార్యరంగంలోకి దిగక తప్పదు. అవుననేనా అనాలి - లేకపోతే కాదనేనా అనాలి. నేను సహజంగా పిరికివాడిని. కార్యరంగంలోకి ఉరకలేను. చప్పుర ఇదమిద్దమని స్థిరం చేసుకోలేను. నా మనస్సులో నిరంతరం సంతోభమే. మొద్దునిద్దర నటించడమే నాకుశకణ్యం. నేనునిజంగా గాఢ నిద్రలో వున్నాననే అనుకుంటూంది. మళ్ళీ పిలుస్తూంది...యీసారి ఆమె పిలుపు బలవత్తరంగా వుంది. వెయ్యి ఇనుప సంకల్పాల నన్ను లాగుకుని పోతూంది. ఇనుప సంకల్పం - బంగారపు తీగలా?...నేను లేవకూడదు. లేచి ఆమె చూపులు ఎదుర్కొంటే - నా మనస్సు నా అదుపు ఆజ్ఞలతో వుండదు. నా వొళ్ళు పరవశం అయి పోతుంది... అయినంతమాత్రాన మునిగిపోయిందేముంది? ప్రేమలోకాతీతమైంది కాదా?...ఆమెనుండి నేను కోరేది - ప్రేమా - వాంఛా...? నేను చెప్పలేను. రెండు మనసులు రెండు శరీరాలు కలుసుకున్నప్పుడు - ఎవరు నిర్ధారణ చేస్తారు? ఎవరు చెయ్యగలరు?...

...నన్ను లేపుతోంది. ఇటీవలి అటు వొత్తిగిలేను నిద్ర నటించునే. ఉచ్చాస్య నిశ్వాసాలు తొట్టుపాటు లేకుండా ప్రశాంతంగా శీస్తున్నాను. వంట్లో నరాలు బిగపట్టకుండా సహజంగా వుండేట్టు నా ఆధీనంలోనే పెట్టుకున్నాను...ఎంతసేపిలా వుండాలను? నాకేం భర్మం? నన్ను శిక్షించేవారెవరు? నేనెందుకు సహజమైన పురుషులలాగు ప్రవర్తించకూడదు?...కొంపతీసి, హెన్నీ నన్ను వలలో వేసుకోవడానికి ప్రయత్నించడం లేకుండా? ఆమూల పొదలో ఎవరనేనా దాంకో పెట్టించేమా. నావైస సాక్ష్యం బెదరించి-డబ్బు గుంజుకోవడానికి?...ఈలాంటి కిక్కుర్తి లోపడి నా స్నేహితులొకడు నానా చిక్కులూ పడుతున్నాడు ... మగూకటి ... హెన్నీ ఆరోగ్యమైన వనిషే. కాని ఆమెపుట్టుపూర్వోత్తరం నాకేంలేలును? ఆరోగ్యం అన్నది అంతరంగిక విషయం. ఆమె రక్తంలో ఏక్రిమికిటకాలు దాగివున్నాయో? ఆ అంతర్గతాలైన సూక్ష్మజీవులు నా శరీరంలో ఏమి మాపులు, ఏమి జాడ్యాలు, ఏమి విస్ఫోతాలు తెచ్చిపెడతాయో? శరీరారోగ్యం అన్నది మన వంశీకులు పెట్టిన బిక్ష. సుభిక్షమో - దుర్భిక్షమో? ఒక్క నిమేష వాంఛకు నా భావి ఆరోగ్యం అంతా పందెం వెయ్యకూడదు...హెన్నీ యడల నేనెంత నీచంగా ఆలోచిస్తున్నానో కదా? ఆమెకు నీచపు బుద్ధులు, కళంకమైన శరీరంకూడా ఆరోపిస్తున్నానే...ఈ సంఘర్షణ ఇక సహించలేను...ఏమైనాకానీ ... ఏరో వకటి తేల్చివెయ్యాలి ... యువకుణ్ణి -

ఆరోగ్యవంతుణ్ణి - కారణాకారణాలు తెలుసుకొనగలిగే వ్యక్తిని - ఆమె ప్రేమా స్పృహడను..."

ఇలా చెపుతూనేవున్నా - "దుబ్బిని" మేడమీదనుంచి చప్పుడు వినిపించింది. చంటిపిల్ల కన్ను కేకేసింది "లక్ష్మీ వుయ్యాలలోంచి పడిపోయింది. ఏం దెబ్బ తగిలిందో ఏమిటో? నేను మేడమీద కుతున్నాను - శాస్త్రీ!" అంటూ శాంతం మేడమీదికి పరుగెత్తింది.

...అర...అంది. శాంతం యింకా మేడదిగి రాలేదు. నాకథ పూర్తి కాకుండానే వుండిపోయింది. శాంతం నా గుంబిరమునుకుంటూందో ఏమిటో? ఆఖరు మాట తరువాయిగా యీ అవాంతరం వచ్చింది నేనారాత్రి హెన్రీకి లొంగిపోయి నా బ్రహ్మచర్యాన్ని పోగొట్టుకున్నాననుకుందో ఏమిటో? "నా వ్రతం నిలబెట్టుకున్నానునుమా, శాంతం!" - అని ముందే చెప్పేయవలసింది - యిన్ని చిలుకలూ పలువలూ పెట్టకుండా. అయితే, ఆనాడు నేను పడిన ఆవేదనంతా చెప్పడం మంచిదనుకున్నాను. ఇప్పుడు వెళ్ళి చెప్తే, పనికిట్టుకు చెప్పి పట్టుంటుంది. అపనమ్మకం మరింత బలపడుతుంది. అప్పటికీ - చెపుదాం అని మేడమీదికి వెళ్ళా. శాంతం, పెదిమలమీద వేలుంచుకుని: "హుమ్మ! ఏదేమిటో యిప్పుడే కన్నుమూసింది. చప్పుడు చెయ్యకుండా నువ్వు కిందగదిలో పడుకో, శాస్త్రీ" అంది.

నేనారాత్రి బ్రహ్మచర్యం నిలబెట్టుకోవడం యవార్థం. మనోబలం వల్లనైతేనేం పిరికినా వల్ల నైతేనేం? అదెవరిక్కానాలి? అది నా స్వవిషయం. ఆంతరంగిక విషయం. నా ధర్మాన్ని నిలబెట్టుకున్నానన్నదే ముఖ్యం. ప్రపంచానికి, శాంతానికి తెలియవలసిందనొక్కటే కష్టప్రధానం కాని, కారణం ప్రధానం కాదు. ఇంతకీ - ప్రపంచానికి చాటువలసినదే బుద్ధిబలంవల్ల, ముసున పటుత్వంవల్ల, బ్రహ్మచర్యం వహించవల్ల, అనే చెప్పొచ్చు. కాదని ఎవరనగలరు? కాదా ఏమిటి కూడాను? బడాయి అనుకుంటే అనుకుంటుందేమో కాని ఏదేనా సమయోచితంగా, శాంతంతో చెప్పేయాలి, ఆజీత నేను బ్రహ్మచర్య దీక్షకి భంగం రాకుండా కాపాడుకున్నానని. నిజమేగా?

అన్నట్లు జ్ఞాపకంవచ్చింది. ఈ కథజరిగిన రెండు సంవత్సరాలెంతరువాత ఇండియాన్ ఎసోసియేషను బిలియర్డ్స్ ఛాంపియన్ షిప్పు ఆటలకి వెళ్ళేరు ఓర్కింగు హేముకి. ఆఖరు వరుసనరకు నేను నిలబడ్డాను. నాది ముప్పైహేండికేపు. ఆట రెండువందలు "అప్". నా ఎదుటి ఆటగాడు 188. నేను 156. ఆటచెయ్యి నాది. ఇరవైయేడు బ్రేకు. నా ఆట సాగుతూంది. "డబుల్ కేనను ఆఫ్ ది రెడ్డు". ఇంతట్లో, క్రేక్షులుల్లో ఎవరో నలుగురైదుగురు కలిసి మాట్లాడుకుంటున్నారు గట్టిగా. ఒకతను అంటున్నాడు! "ఒరే! దాన్ గుప్తా! ఈ థాపస్ గాడికి కామంవుంది ధైర్యం ఇల్లే!" అన్నాడు. అందరూ గొల్లుమన్నారు. నేను ఆటచుధ్యని తునుక్కుపడ్డాను. గురి తప్పిపోయింది. నా సంతతి ఇక్కడెవరు బయలుపెడుతున్నారని అడుగేపు చూశాను.

తెలిసినముఖం వక్కటిలేదు. పుచ్చకాయలుదొం ంటే బుజాలు తడుముకున్నా ననుకు
క్నాను. ఫలితం అటవోడిపోయాను. హెన్నీ స్లీప్స్ యొక్క మడోన్నా స్వరూపం-
-ఆవేళ మళ్ళీ ముసుగులో ప్రత్యక్షం అయింది!

55

ఆ మె

శాస్త్రీకథ మంచి రక్తికట్టే వేళకి సగ్గా రసభంకం జరిగింది. పాపాయి
పుయ్యలలోనించి దొర్లి క్రిందపడిపోయింది. కంటిమీద బొడుపుకట్టింది. నున్నం బెల్లం
పట్టేశాను. వక అరకంట వీడ్చి, అలిసిపోయి పడుకుంది. రాత్రి పాపాయి పక్కలోనే
పడుకున్నాను.

నిద్ర పట్టలేదు. హెన్నీ గుంచే జ్ఞానకం వచ్చింది. పాపం - ఆ రాత్రి ఆమె
ఎంత బాధపడిందోకదా! నాలుగు సంగత్యరాలు అహోరాత్రాలు ఆయుర్దంలో పని
చేసి మనశ్శాంతికోసం తహతహపడిన ఆ హృదయం ఎంత ఆవేదన పొందినో! ఆరాత్రి
యుద్ధరంగం- మారణహోమం. రక్తపాతం- ఎక్కడ చూసినా తలుచేని మొండేలు-
ఉత్తరించుకుపోయిన పీకలు- చేతులు- కాళ్లు- మనభింగులమోత- శతఘ్న-
భీభీషం. విమానాలహోర. ఘడియ ఘడియకు మృత్యుదేవతని క్షేపిటి వేటాడు
తున్నారు. ఇప్పుడే క్షణమాత్రం విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నారు. ఆ కిందకాల్లో... కండు
కోజులై తిండిలేదు... కుళ్ళిన వక మూసపు తునక ఆమూల కినిపించింది. దానికోసమై
ఒకరితో ఒకరు పోట్లాడ కుంటున్నారు. ఒక నిమిషం క్రింద శిశికాండ్రు - ఇప్పుడు
కత్తువులు... పంచేద్రమాలు చెలరేగుతున్నాయి. అదిగో ఆ కిధిలమైన యింటినుంచి ఒక
క్రైంచి పకచు బైటకు వచ్చింది. ఆ స్త్రీని పంచుకోవడానికి స్నేహితులందరూ ఒకరి
నొకరు పొడుచుకుంటున్నారు. ఘోరప్రమాదం వున్నప్పుడు ఒకరిని క్షింపడాని
కొకరు అత్మబలి అవడానికి మళ్ళీ సిద్ధం... యమునితో హాస్యము - మృత్యువుతో చెల
గాటం - కిధినే తోసిరాజుచేయడం - చానబుకులకు కలువ రేమిటి? ఈవేళ
వుంటారు - రేపు పోతారు. యీ బొందలో ప్రాణం వున్నంతవరకు - లభించిందవరకు
సౌఖ్యం అనుభవిద్దాం. ఆ తరవాత సర్వం శూన్యం ... పొట్ట చీలిపోయింది - పేగులు
మైకి వేల్చాడుతున్నాయి. విపరీతపుబాధ. వాళ్ళంత కట్టు... ఆ నరుని వక్క నవ్వుతో
వక్క కనువైగతో - మోక్షము, స్వర్గమువాళ్ళ!...

ఈ దృశ్యాలు అనుభవించిన హెన్నీ - ప్రేమకోసం ఎంత పరితపించిపోయిందో? ప్రేమ, వాంఛ, అనురాగము, కామము - ఆమెకు ఆ నిమిషంలో ఏం తెలుస్తుంది? నేనే ఆమె స్థితిలోవుంటే నాకు తెలుస్తుందా? నా జీవితంలో నాకు తెలిసిందా? నేను మాత్రం వరోవిధంగా ప్రవర్తించి వుందా? ప్రేమార్త ఆయివున్న హృదయం - సౌఖ్యం అన్వేషిస్తున్న శరీరం - వీటికి ధర్మసూత్రాలు వర్తిస్తాయా? మానవ స్వభావానికి సహజమైందే ధర్మం.

ఆరాత్రి ఆ సముద్రమధ్య భూదేవిని నుర్రలుకక్కుతూ పరుగెత్తి కాల్చించుకుంటూంటే, ఆమె హృదయంలో అనూయ జనించదూ? ఆ పిల్లగాలులు ఆకాశాన్నవీస్తూంటే, ఆ గాలులు ఆమె మనస్సును రేకెత్తించవూ? ఆమె హృదయంలో దవానలము దహించుకుపోతూ కార్చిచ్చులు చెలరేగవూ? ఆ తారామండలం తమ పొంతనుంచి పోపోతూన్న చంద్రుణ్ణి పట్టుకుందాం అని ప్రయత్నించి తప్పిపోయి ఆఖరి నవ్వుతో భూమిమీద పడిపోతుంటే, ఆ నవ్వు ఆమె హృదయ చీకటులలోకి చొచ్చి సంతోషం కలిగించదూ? ప్రేమ, సౌఖ్యం ఎదురుగుండా కనూతుంటే వాటిని తప్పించుకుని పారిపోవడం ఎవరిశక్యం?...

ఇంద్రియనిగ్రహమా? స్త్రీ పురుషుల కది సాధ్యమా? మనసా - వాచా కూడా జన్మంలో పరస్త్రిని, పరపురుషుడిని తలంచని వ్యక్తి వుండడం దుర్లభం. మన పాతి వ్రత్యం, మన బ్రహ్మచర్యం, మన గృహస్థధర్మం, మక్క కర్మలోనే ఆచస్తూంటాం. అంతకంటే హెచ్చువెళ్ళలేము. ఆనాడు శాస్త్రీ హెన్నీ కోర్కె తీర్చుకుంటేనే నా కంతో సంతోషం. ఆతడేమిచేశాడో నాకు తెలియదు. నేనతన్ని ఎన్నడూ అడగను. అతను ఏమిచేసినప్పటికీ కూడా, మన స్ఫూర్తిగాను, సహజంగాను, స్వభావయుతంగాను, ప్రవర్తిస్తే నాకదే సంతోషం ధైర్యవంతులు తీణమాత్రం ధర్మంవీడినా తప్పులేదు. పిరికిపదలు మాత్రం ధర్మాన్ని ఎన్నటికీ పాటించలేరు.....

కందుకోజులై ఆ శర్థ అయింది. ఈ పుస్తకంలో వ్రాయడం వడలేదు. పుస్తకం తీసి వెనకవ్రాసిన కేజీలు తరగవేస్తూంటే నాలో ఎంతమాపు వచ్చిందో నాకే ఆశ్చర్యంగా వుంటుంది! అనుభవంపట్టి మారుతూండేదే కదా మనవ్యప్రకృతి? ప్రపంచచరిత్రే మారుతూంది. ఇతిహాసమే మారిపోతూంది. పరిస్థితులపట్టే మానవకోటి ప్రవర్తన, వ్యక్తి ప్రవర్తన కూడాను. ముక్కు మూసుకు, నవరంధ్రాలూ బంధించి లక్ష గాయత్రీచేసి ధర్మంపట్టుకుని వేశాడుతానంటే - ఆసలు ధర్మమే మారిపోతూంటే! నిన్నటి ధర్మం ఈవేళ లేదు - ఈవేళ ధర్మం రేపువుండదు. శాశ్వతధర్మాలుంటూ వున్నాయా? అనిపిస్తూంటుంది నాకు సత్యం, ధర్మం దేశకాల పాత్రాలని అపరిచితకామా? ఆర్యకాలంలో నిష్కాచకర్మ, పరిగ్రహం, జ్ఞానసముపార్జితం, జ్ఞానదానం, ఇవీ బ్రాహ్మధర్మాలు. ఇప్పుడవి మారిపోయాయి కావా? ఏదో ఒకవిధంగా డబ్బుసంపాదనే ఇప్పట్లో ప్రధానం. ఎలా సంపాది చినా తప్పులేదు. దివాలాతీసి సంపాదించినా, బ్రిడ్జి ఆడిసంపాదించినా,

షేరు మాక్కెటులో సంపాదించినా, బీదలదగ్గర చికిత్సకోసం డబ్బుగుంజి సంపాదించినా, రైతులని పీడించి సంపాదించినా, తప్పుడుసాక్ష్యాలు యిచ్చి యిప్పించి, సంపాదించినా, సంపాదిస్తేనే మర్యాద! శకతం దాటిపోతే సమకాలీకులు మర్చిపోతారు, మరీ చిక్కుడను. సంపాదించకపోతే అసమర్థును, అప్రయోజకును, గౌరవచూర్యుడలకీ హక్కుండను. మా వెద్దతాతగారు నలుగురు సాష్టాని వుంచుకున్నారట. ఉంచుకోవోలే పురుషలక్షణమే కాదుట- ఆరోజుల్లో! యూరపులోనూ అంతేగా మొన్ననిన్నటి వరకూ! మహారాజులంటే చచ్చిపడిపోయేవారు మునుపు. ఇపుడెవరికీ లక్ష్యమేలేదు. కూలివాడుకూడా ఆశ్మగౌరవకోసం పాకులాడుతున్నాడు. ధర్మం యిలాగే తారు మారవుతూంటుంది. నేనువెనక “శశిరేఖ”గురించి వ్రాసింది చదువుకుని- నేనేనా వ్రాసినదనుకున్నాను. ఉద్రేకంలో వ్రాసివుంటాను. స్వేచ్ఛంటే అచ్చుజేసిక ఆబోతులాగు తిరగడం కాదే. దాహంజేస్తున్నాడని చెప్పి పదిమందికరచిప్పెట్టి త్రాగిన శాశుతో తాగగలమా? అని స్వేచ్ఛకాదు. విషయలోల్యం. ప్రపంచంలోవున్నది స్త్రీ పురుషసంబంధం ఒక్కటేనా? మానవ జీతానికి, వ్యక్తిజీవితానికి అదేనా ప్రధానం అయింది? విషయలోల్యం, ఒహుభార్యాత్వం, ఒహుభర్తృత్వం - ప్రజాభిప్రాయంఎప్పుడూ అసహ్యించుకుంటుంది. వ్యక్తిత్వము, సమాజత్వము, గౌరవము, స్వాతంత్ర్యము, స్థిరత్వము - గృహస్థ జీవితంలో ఇదేముఖ్యమైన లక్ష్యం. ఇదేనిజరుయిన అభ్యుదయం.....

“అమ్మా తల్లీ” అంటూ కిందనుంచి కేకనిపించింది. పన్నెండు గంటల శత్రుత్వం ఎవరు పిలుస్తున్నారు చెప్పా? అని క్రిందికి వెళ్ళిచూశాను. పరహారేళ్ళమ్మాయి- చింపిరిజుత్తు-మాసి: పకిణి, చిరిగిపోతూ చిరిగిపోతూవున్న బాడీసు, మెల్లో నల్లపూసల పేరు.- ముక్కుని చెవలని పూచిక పుడకలు- ముండిచేతులు- “అకలేస్తుందమ్మ గారూ- అన్నంపెట్టించరా?” అని అడిగింది. తప్పకుండా అన్నం పెట్టిస్తానమ్మా అని, ముందు వేడివేడి కాఫీతాగు, ఆ తరువాతి తలంటుకుని స్నానంచెయ్యి అప్పుడు భోంచేద్దువుగాని-అని చెప్పి లోపలికి రమ్మ-మన్నాను తలంటుకున్నాక నాచీర బాడీసు ఇచ్చాను. భోంచేస్తున్నప్పుడు తన కిథ చెప్పింది. వాళ్ళది నైజాంట. నాందేడు దగ్గర పన్నెండు మైళ్ళ మారంలో పల్లెటూరట. తల్లితండ్రులు అతి బీదవాళ్ళట. ఈ అమ్మాయి ఇంకా ముగ్గురు చెల్లెళ్ళు, నలుగురు తమ్ముళ్ళున్నట. బ్రాహ్మణ్ణట. మరికినాట్లట. మళయాళంనుంచి యెవరో యిద్దరు మనవాళ్ళు, ఆడవాళ్ళు వాళ్ళపూరు వచ్చి యీ అమ్మాయిని, తల్లితండ్రులకి కెండువందల రూపాయలు ఖరీదు ఇచ్చి కొనుక్కున్నారుట. అరు రోజుల క్రిందటనే నైజాంనుంచి బయలుదేరి తోవలో షేరు మహమ్మదు పూరులో మరోయిద్దరు అమ్మాయిలని కూడా చెరుమాడువ-దలూ ఖరీదుచేసి, నాల్గురోజుల క్రింద అందరూ కలిసి నైజాంనుంచి బయలుదేరి నిన్నసాయంత్రం చెన్నపట్నం వచ్చారుట. ఈ అమ్మాయికి వాళ్ళని చూసి భయం వేసిందట. కెండు మాడుసార్లు పారిపోవడానికి ప్రయత్నించిందట. కాని సాగలేదుట. అఖికి నిన్నసాయంత్రం బహిర్బామికి

బెల్లాని చెప్పి, మరుగుదొడ్డి వెనుక గుమ్మంనుంచి, పరుగు మరుగుదొడ్డిలోకి పారిపోయి రాత్రి అల్లా అక్కడే దాంకుని చీకటితోనే ఖిస్తానులో దాంకుని మధ్యాహ్నానికి ఇక్కడికొచ్చి చేరుకుందట. భోంచేస్తాన్న తనేళా తనకోసం వెతుక్కుంటూ వాల్లెవరేనా ఇట్లో బొరబడి తన్ని తీసుకుపోతారేమో అనిభయం. భోజనం అయ్యాక ఎండుకేనా వుంచిదని, తల దువ్వి జడేసి, సిగేసి చెవుకి వెలిసిపోయిన నాడుదులు ముక్కుకి ఎర్రపొడి ముక్కుపుడక పెట్టి చేతులకి గిల్లుగాజులు కార్లకు పునుచ్చేరి గోలుసులు పెట్టి, పొడరు కంకంబాట్టు, కాటిక పెట్టేసరికి—వూర్తిగా వేరేరునిషి అయిపోయింది! మీతల్లి దండ్రుల దగ్గరకి పంపిచేద్దనా, అని అడిగితే—నైజాంలో తాగడానికి గంజేనా దొరకదమ్మా, మీదగ్గిరే మీరువుంచుకుంటే వుంటానమ్మా, అని ఏడుస్తూఉంది సరలే యీవాళనుంచి నీ పేరు “సుభ” సుమా! అన్నా.

పాపాయిలో ఆడుకుంటూ—ఇంతట్లో శాస్త్రి కోర్టునుంచి ఇంటికి వచ్చి ఆపిల్లరు చూసి: “ప్రెసిడెన్సీ మేజిస్ట్రేటుగారి అమ్మయ్యా యేమిటి? పాపాయిలో ఆసుకోశదానికా వచ్చిందా?” అని నవ్వుతూ అన్నాను. “కాదు సుభ” అన్నాను. అని అమ్మయి కథ చెప్పా. శాస్త్రి ఏదో సజుకున్నాడు “సరేలే” అన్నాడు చివరకి.

శాస్త్రి స్నానంచేసివచ్చాడు. ఏసారాలో కూర్చుని కాశీత్రాగుతున్నాం. సుభ ఏదో హింమాస్తానీ “గజల్” రాగంతీసి పాడుతూంది. గొంతుక శ్రావ్యంగావుంది. భైరవిలో బాగా విసురుతూంది. శాస్త్రి అన్నాడు: “శాంతం నీ శిష్యురాలు సగీత కళావేత్తలా వుండే. అభివందనాలు!” “ఆ! ఏదో విన్నపాటలాగుంది. నేర్చుకుండా యేమేనానా?” అన్నా. “అ అమ్మయి మనస్సులో ఎంత విచారంవున్నా, సంతోషం వెలిబుచ్చుకూ పాడుతూంది. నిజమైన కళకళకోసమే!” అన్నాడు శాస్త్రి. “కళకళకోసమే ఏమిటి? అన్నం అన్నంకోసమే—ఆవకాయ ఆవకాయకోసమే అన్నట్టుంది. కళ మన అందరికోసం - ప్రపంచంకోసం. ప్రగాళోటిని ఉత్తేజపరచడానికోసం. ప్రపంచరథాన్ని ముందుకు నెట్టడానికోసం!” అన్నా. “అదేమిటట్టాఅంటావు? కళ ఉత్తమమైనది అది మరి వక వస్తువు నియోగార్థంకాదు అన్నాడు శాస్త్రి. “ఏం? అలాగైతే కళ మెలబడిపోతుందా”? అన్నా. “నీ వెటకారం వెనకబెట్టు. కళ అన్నింటికంటే అతీతమైంది. కళావేత్త ప్రత్యేకవ్యక్తి. సామాన్యనీతులు, కట్టుబాట్లు అతనికి వర్తించవు. అతనికి ప్రపంచంతో సంబంధంలేదు. కవికంతు అతనికి తోచినట్టు రాసి పారెయ్యడమే. నీకు వచ్చిందా పాడుకుని సంతోషించు. లేమా - నీ ఖర్మం. అంతేనే కాని కవిని అతని కళని ఈ పాడుప్రపంచంయొక్క కొలతబద్ధలతో కొలవక” అన్నాడు. “అయితే యీ ప్రపంచంవదిలేసి సప్తసముద్రాలూదాటి అక్కడవొంటి స్తంభం దండపుమేడ కట్టించుకుని వుండవను. ఈ సంగతి బోధచెయ్యి—మన ఈనాటి కవులకి. నీకు చాల కృతజ్ఞులవుతారు. ఇలాంటి పాడు పందొమ్మిదో శతాబ్దపు నీతులు వినే పెళ్ళాంమెళ్ళో పుస్తానహా అమ్మకుని వాళ్ళకి యిప్పుడు చిప్పచేతికొచ్చింది”

అన్నా. “అవుతే నువ్వనేదేమిటి? ప్రపంచకం మెచ్చుకోవేలా వ్రాసులాటావా? అయితే కళ యింక సంకరమైపోతుంది” అన్నాడు. “ఇప్పుడు మహా అయిపోతున్నా ఏడికిందా ఏమిటి? కవులందరూ టెక్స్టుబుక్కు కమిటీవాళ్ళ చెప్పుచేల్లో వున్నారు. చిత్రకారులందరూ సేట్ జేల బొమ్మలు రాస్తున్నారు. సంగీతవిద్వాంసులు గ్రామఫోను కంపెనీల గులాములైపోయారు. సినిమానటులు చెట్టియార్లకి అమ్ముడుపోయారు. ఈవేళ కళస్థితి యిది ఇహ అ మాడుకూడా లేకుండా చేస్తావు కళ కళకోసమే అంటే” అన్నా. “నే నన్నదీ-కవికాని, గాయకుడుకాని, చిత్రకారుడుకాని వక ఉద్దేశంకోసం కళని అవలంబిస్తే అది సరైన కళకాదని” అన్నాడు శాస్త్రి. “ఒక ఉద్దేశం అంటూ లేకపోతే అది సర్వులు అతని ఏడ్పులు వివేచకు నాకేంపట్టింది? ఉద్దేశం, లక్ష్యం వుండాలి. కవి ముందుకు సాగిపోతూండాలి. ఆదర్శవంతుడుగా వుండాలి తన సమాజానికి పురోగామిగా వుండాలి. దీనులకి, ఆర్తులకి, కష్టజీవులకి, బానిసప్రజలకు, బతుకు మీద ఆళ కల్పించి జీవితానికి ఒక అర్థం నిష్ఠించి వాళ్ళని స్వేచ్ఛాసమరంలో పాత్రమ వంతులనుగా చెయ్యాలి వాళ్ళ జీవితాన్ని సుఖవంతంగానూ, ఫలవంతంగానూ, జయప్రదంగానూ మార్చాలి. సంఘంలో కళోపాసకుడికి, కళావేత్తకి ఉత్తమస్థానం వుంది సంఘంలో తానుకూడా ఒక పోరుడననుకుని తన విధిని నెరవేరుస్తే - సంఘం గౌరవిస్తుంది. తిండి, బట్ట, యిచ్చిబహూకరిస్తుంది లేను నేనుకొంపమీదకోతిలా కూచుంటాను. నా యిష్టంవచ్చింది నేను రాస్తాను. నా యిష్టంవచ్చినప్పుడు నేను రాస్తాను. నన్ను ముట్టుకోకు నామూలకాకి అంటే - సరే నీతిడి బట్ట నువ్వే తెచ్చుకో అబ్బాయీ! అంటుంది సమాజం” అన్నా.

“కళని ధర్మార్థ కారుసాధనాలకి వినియోగించడమే మన హిందూ సాంప్రదాయం. త్యాగరాజు ఏమన్నాడో చూడు... సంగీతశాస్త్రజ్ఞానము సారూప్యసౌఖ్యదమే మనసా... నియమనిష్ఠ యశోధనము కల్గునే నేర్పుగల్గు త్యాగరాజు నేర్చిన సంగీతశాస్త్రజ్ఞానము” అని కృతిపాడెను.

“కృతి పూర్తి అయినా?” అన్నాడు. “ఏమిటా తొందర?” అన్నా. “ఏమీ లేదూ - దేశకాచారి ‘ట్రాన్సుఫర్ ఆఫ్ ప్రాపర్టీ’ కొత్తకూర్పు ఇప్పుడే వచ్చింది. అందులో డొమెస్టిక్ ట్రాన్స్ఫర్ గురించి ఏమీ వ్రాశాడో చూద్దాం అని” అన్నాడు.

“మీ లాగుర్లకెప్పుడూ ఇదే ఘోషకదా.” ప్రపంచకం అంతా మీకోసమే వుందనుకుంటారు!” అన్నా.

56

అ త దు

దాంతుపోయేవాళ్ళందరినీ ఇంట్లో తెచ్చిపెడుతుంది మనకెందుకు ఒకరిగొడవ అంటే వినకు. మహా చెడ్డ అల్లరి వచ్చిపడింది! నేను సాయంత్రం ఇంటికొచ్చేసరికి ఎవరో కొత్తముఖం కనిపించింది. ఓహో వెంకట్రామయ్యగారి అమ్మాయి కాంసును - అసలు ఇక్కడవున్న పెద్దకుటుంబాలే నాలుగో ఐదోనూ తెలుగువాళ్ళవి - వనవాళ్ళం దరితోను స్నేహంగా వుండడం చాలామంది అనుకుని సంతోషిస్తే - తుమ్మలపల్లివాళ్ళ అమ్మాయి కాదంటూ అపిల్ల వృత్తాంతం చెప్పకొచ్చింది. ఎవరో ఎరపిల్లనో తీసికొని పోతూంటే మనం మధ్యరత్నం చేస్తే మనకి చుట్టుకుంటుంది. “శరణుజొచ్చివాని మదిలోన కరుణ నెరవబ్రోచుట మంచి నియమం సుమ్మి” అని రెండోక్లాసు నీతి పాఠ్యాలు నా మొఖంమీద ఏరవుపెడితే నేనేం చెప్పేదీ?

అయినా అపిల్ల పెద్దపిల్లమే. మైనారిటీ తీరిపోయినట్టుంది. ఆ అమ్మాయి ఇష్టం వుండే మాదగ్గిరకొచ్చిందంటారు రేపు. “ఈ బానిస వ్యాపారం చూస్తూ చూస్తూ ఎల్లా ఒప్పుకుంటామోయ్, శాస్త్రీ?” అని అంది. చూస్తూ ఊరుకోలేకపోతే కళ్ళు మూసుకునేది - ఏం చేస్తాం? లోకం మరచుతూ మన ఉద్యోగం? యీ పిల్లకి చెప్పి మనదగ్గిరకి పంపించి - రేపొద్దున్న మనమీద ఆక్రమంగా యీపిల్లని ఇంట్లో నిర్బంధించి మోసగించి, మభ్యపరచి, అబద్ధాలాడి, వాళ్ళ ఇంట్లో బలవంతంగా పెట్టుకున్నారనీ, ఆ తల్లితండ్రులు, ఆ మళయాళంవాళ్ళూ మనమీద దావాతెస్తే మనం కాస్త ఇందులో ఇరుక్కుంటే చస్తాం.

“అమ్మాయిని పసుపు వృత్తిలోకి దింపడానికేనోయి - ఆ మళయాళంవాళ్ళు వేసిన ఎత్తు. అలాంటి అమానుక పసిపిల్లలిని రక్షించడం మన విధికాదోయి?” అంది శాంతం. మనకేమిటి సాక్ష్యమందంటా? నీకెంత అనుమానం వుంటే పోలీసువాళ్ళ గొప్ప చెప్పు పిల్లని” అన్నా. “సారి! ఏడ్చినట్టే వుంది. ఆ అమ్మాయిని పోలీసుస్టేషనులో వదలి పెడితే - కంచే చేన్ని మేస్తుంది.” అంది. “ఏంచేయవలసినా. మేస్త్రీలు దగ్గరకళ్ళి ఫిర్యాదు చేసుకో అంతవరకే మన విధి” అన్నా. దాంతో కోపం పట్టలేక “నీవిధిఅంటే అయితే నావిధి ఇంతే!” అని దగ్గర సజీవం వుండేసిన్నియల్ డైరెక్టుంటే ఆపుస్తాం నామీద గిరవాటేసింది. చప్పున బుర్రతిప్పుకున్నా కాని లేకపోతే నాకు శిశువేద మేఅయిపోను! అవునూ - పసుపువృత్తికోసమే ఆ అమ్మాయిని తీసుకొచ్చారూ - మనకి నిదర్శనమేవంటా? పిల్లని డబ్బిచ్చికొనడం పద్ధతిలో చెల్లదు. అయితే కొన్నవాళ్ళకి అమ్మిన వాళ్ళకీ సలహా చెప్పడానికి వకీళ్ళు లేరా? అమ్మా! వాళ్ళకి సలహా చెప్పేవాళ్ళు ప్రివీ కౌన్సిల్లో వాదించే లాయర్లు - అంతకీ తక్కువ వాళ్ళుకారు. అసలు యిలాంటి

వ్యాపారంలో ఎంతో వంది వాటా వాడుంటారు. ఆయిళ్లు కడెలకిచ్చేవాళ్లు-ఆవ్యాపారం కప్పి పుచ్చడానికి మరో చాటు వ్యాపారం నడిపించేవాళ్లు ఆ వ్యాపారంలో భాగస్థులు, అందుకు సంబంధించిన సారాయికొట్టు, రెస్టారెంట్లు, వైనుసాఫులు, బ్యూటీ పార్లర్లు సోడా సాఫులు, కాఫీ క్లబ్బులూ- అబ్బో ఈకూపీ బైటకి లాగితే మహామహులు, హేమా హేమీ రెంగరిప్పేర్లో వీధిలోకొస్తాయి-లంపటా ఎంతో వుంటుంది. కదిపితే కుళ్లు. అంచేత ధీమంతుల లక్షణం గుప్ చుప్ గా పూరుకోవడమే ఆమాట చెపితే శాంతానికి అగ్ధం కాదు. అన్నీ చెప్పేను- ఇంకా మరో మాటకూడా-అన్నా: “ఎదిగి: పిల్ల, పరాయిది మం ఇంట్లో పెట్టుకున్నాం అంటే-నాకు అపఖ్యాతి” దాంతో తారా చువ్వలామీదఁడింది. “ఎంతసేపు నీఖ్యాతి-నీగొప్పా-నీచుర్యానా-నీస్వార్థం-చూసుకోవడమేనా? ఒకరికి ఉపకారం చేసాం- సాయం చేద్దాం- అని -క్క-రలేదూ? ఈ పిల్ల నాయిటి కొచ్చింది. నా శరణు అడిగింది. ఈ పిల్ల యిక్కడే వుంటుంది. బోధపడిందా? ఇక ఈ ప్రస్తావన ఇందులో ఆపు!” అంది కాలు కొదిగొడుతూను

ఇంక చేసేదేవుంది? “సరే! నేను మాత్రం వొద్దనలేదే. తప్పకుండా మర ఇంట్లోనే వుండనీ. మన పాపాయిని ఎత్తుకోడానికి నీకు ఇంట్లో సాయంగానూకూడా వుంటుంది. మరో వనిషిని మనం ఎలాగ వెట్టుకోవాలనుకుంటున్నాం. జీతం కలిసొస్తుంది కూడాను. అన్నట్టు ఒకంటితో కనిపెడుతుండే- ఆపిల్ల నైఁం సరిగా తెలిసేంత వరకూనూ!” అన్నా-ఎందుకేనా మంచిదని. దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తే ఇవీ బాగానేవుంది. ఏదీ జరిగినా వనలాభంకోసం ఉపయోగించుకోవాలి. అనే గడుసువనం ఈవారంలో ప్రెసిడెన్సీ కాలేజీ హిస్టరీ ఎసోషియేషనులో ఉపన్యాసం ఒకటుంది - వై. యస్. వి యే.లో వకటుంది. ఆరెండు ఉపన్యాసాల్లో సవయోచితంగా యీ నైజాం పిల్లకి నేను శరణ్యంఁచ్చి:ట్టా యిరికించాలి. రేపు ప్రొద్దున్న పత్రికల్లోపడుతుంది. నాపేరూ :లుగురికీ తెలుస్తుంది. కీడెంచి మేలెంచున్నాడు రేపొద్దున్న ఏదేనా తగాయిదా వొచ్చినా-ఈ ఉపన్యాసాలో బహిరంగంగా చెప్పేన్న సంఘటి బాగా పని కొస్తుంది.

చాలారోజులై శాంతం పొడ్డమేలేదు. అటుకంటిది ఇందాకానే త్యాగరాజు కీర్తన వకటి పాడింది. హాయిగా వుండెను. కాని పాటమందు “కళకళకోసం కాదు. కళకళక ఆదర్శం వుండాలి”అంటూ కొత్తసిద్ధాంతం వకటి తీసుకొచ్చి నన్నొప్పుకో మంటుంది. వాల్టరు పేటరు, రస్కిన, విలియం మూరస్, ఆస్కారు వైల్డ్, వర్లించేవాడిని. “కళకళకోసం కాదు”ంటే నేనెలా వొప్పుకొనేదీ? కవిని, చిత్రకారుడిని, గాయకుని వాళ్ళమీదకు వాళ్ళని వదిలేయాలి కళ పూనినప్పుడు రాస్తారు లే:పోతే లేరు. అంతే కాని వాడి అంతరంగిక జీవితంలో సామాన్యులకేం నిమిత్తం వుంది? డిక్విన్నీలా నల్ల మందు, భంగూ, మాదుం వేసుకుంటే వేసుకుంటాడు - టాకూరుగా పాదాలవరకూ పట్టు అంగరఖా వేసుకుంటే వేసుకోగాక - అరవిందుడిలాగు గెడ్డాలు, బడలు వెంచు

కుంటే పెంచుకోనీ - అస్కారువైబ్బలా? రంగేలాకానీ - బైరన్ లాగు గాలిగుడ్డు
తిరుగుళ్లు తిరుగులే తి...నీ - అదంతా మనకెందుకూ? సామాన్యులకి వర్తించే కట్టు
బాట్లు, నీకులు సాంప్రదాయాలూ అలానికి వర్తించవు. వీటన్నింటికీ కవి, కళావేత్త
ఆతీతులు. ఇప్పుడు వొచ్చి-ప్పుడు రాస్తాడు, కివ్వం వచ్చి-ప్పుడు మానేస్తాడు, అసలు
రాయేరాయడూ. వాళ్ళకల్లా స్వేచ్ఛ ఇచ్చి వదిలేస్తేనే - అసలు కళ పురుతుంది. అంతే
కాని "వీకాంతం" గురించి వ్రాయకు, "కన్నీటికోకం" గురించి వ్రాయకు, "నెల
యేరు" గురించి వ్రాయకు, "ఎడబాటు" గురించి వ్రాయకు - అంటే ఎలా చావడం?
"కోయన్యశ్యం" "దేశవాస్యం," "ఇంజను స్వప్న," "డై-మో సంగీతం" "రాటం రాగం"
"కరువు పికాచం" "తోళ్ళ కంపు" - వీట్ల గురించి వ్రాసిందే అసలైనకళ అంటే ఎలా
చస్తాం? ఇంక డబ్బున్నవాళ్ళకి కళ అమృతపోవడమే! సరే - శ్రీనాథుడా,
పోతనా, మనకి ఆదర్శం?

అయితే వక్కటుంది-ఈకాలపు కవి ఆశ్చర్యవాడికల్లా తన పద్యాలు అచ్చుచేయిం
చాలని వుంటుంది. గాయకుడికి గానసభలు, కాలక్షేపాలు పెట్టించి పేరు పూరు సంపా
దించాలని వుంటుంది. చిత్రకారుడికి ప్రదర్శనాలు పెట్టించి బొమ్మలమ్ముకోవాలని
వుంటుంది. నటుడికి నాటకాలు వేయిస్తే ఆందులో నటించాలని వుంటుంది ఈపాటు
ఆన్నీ చేయింనటం అంటే డబ్బుతోపనాయె? ఈ డబ్బు ఎవను ఖర్చుచేస్తాడు? ఇంత
సొమ్ము ఎవను మదుపు పెడతాడు? పెడితేమాత్రం - లాభం పాపంకారుదాయె; కవికీ,
గాయకుడికీ; చిత్రకారుడికీ నటీటులకీ - దుప్పే! ఈ సమస్య ఎవడు పూర్తిచెక్క
గలను? అయినా, నాకెందుకీ చిత్తకోభ! నేనేం పద్యాలు పాడాలా, బొమ్మలు
వ్రాయాలా?

57

ఆ మె

దేశంలో ఉత్సాహం పొగిపోతుంది! ఉప్పు త్యాగ్రహం రోజు ఉత్సాహం కంటే మించ
ఉజ్వలంగావుంది! గాంగీగాడిని అరెస్టుచేసి రెండు నెలలై యింది. వేలాది ప్రజ ఆవేశంమీద
జైళ్ళకి వెళుతున్నారు. ఇప్పటికంటే ఉత్సాహం తప్ప మరొకటిలేదు ప్రజల్లో.
ఈ ఉత్సాహం ఎన్నాళ్ళుంటుంది? ఈ జైళ్ళకు వెళ్ళడం ఎన్నాళ్ళ సాగుతుంది?
జైళ్ళు నిండి రామాత్రాన బిజీవువాళ్ళు మనకి లొంగిపోయి స్వరాజ్యం ఇచ్చేస్తారా?
వీళ్ళని జయించి స్వంత్రం సంపాదించడం యింత సులువైనపని అవుతే మహాత్ముడి

చంటి రాజకీయవేత్త ప్రపంచంలో యిదివరకు పుట్టలేదు - యికమీదట పుట్టబోడు. సంవత్సరంలో స్వరాజ్యం వస్తుందన్నాడు. ఇంతవరకూ బ్రిటిషువాడు దిగివచ్చే నూచ నలు ఏమీ కనిపించడంలేదే. ఖద్దరువ్యాపకం బాగావుంది. చాలామంది కడుతున్నారు. ఖద్దరుదీక్ష పుచ్చుకున్నవాళ్ళలో సేనోక్కర్తినీ. ఆవేశమంచి ఈవేశవరకు మిల్లుబట్ట అన్నది ముట్టుకోవడంలేదు. ఆరునెలలై నిశమంగా రాట్నంకూడా కడుతున్నాను. కాని స్వరాజ్యం నూచనలు కనిపించడంలేదు. ఉప్పు వండినంత మాత్రం బ్రిటిషువాడు భయ పడి వెళిపోతాడా అని ప్రపంచకం అందరూ నవ్వుతున్నారు మనవాళ్లే హాస్యం చేస్తున్నారు మితవాదులకి సత్యాగ్రహం అంటే కిట్టిదు. కడుపులో చల్ల కదలకుండా స్వరాజ్యం రావాలంటారు. అసలు వాళ్ళకి స్వరాజ్యం అంటే భయం. వాళ్ళకంటే వకాకు హెచ్చు చదువుకున్నారు- మన వర్తక విభాగములు, వెట్టుబదార్లున్ను. దొమినియను ప్రతిపత్తికంటే హెచ్చు మనకెందుకంటున్నారు. మహమ్మదీయులు అసలు కలిసి రావడంలేదు సరేకదా, బ్రిటిషువాళ్ళతోనే చేతులు కలుపుకున్నారేమో అనిపిస్తోంది. బ్రాహ్మణ బ్రాహ్మణేతర ఉద్యమం వకటి లేవనెత్తారు. పంచముల్లో కూడా చీలికలు తెస్తున్నారు దేశం అంతా ముప్పైమూడు కోట్లమందినీ ఏకంకాకుండానే యీ సత్యాగ్రహం మొదలుపెట్టేను గాంధీగారు. కొనకి యిదెట్లా పాణమిస్తుందో? స్వరాజ్యం వస్తుందని నాకు తోచడంలేదు. మన కష్టాలు మరింత హెచ్చవుతాయేమో అనిపిస్తోంది.

ఖద్దరు కట్టడం, నూలు వడకడం తప్ప మరి రాజకీయాల్లో నేనేమీ కలుగజేసుకోవడం లేదు. అప్పుడుమాత్రం ఉప్పుపాట్లం కొన్నాను. అది శాస్త్రీకి యివ్వం లేక పోయింది. లక్షలాదిప్రజ వెళుతున్నారైతే శ్రీకి నేనెందుకు వెళ్ళకూడదు అనిపిస్తోంది. అయితే నాలోనేనేనానిం చెప్పకోవద్దా? జైలంటే విపరీతభయం నాకు. చీమ కుట్టితే భరించలేను. వేళకి కాఫీలేకపోతే తలనొచ్చిస్తుంది. ఎండలో రెండు నిమిషాలు నడుస్తే ముఖం కందిపోయి తలపోటొస్తుంది నేనేం వెళ్ళకలను? అందులో చంటిపిల్ల వకర్త. లక్ష్మిని వదిలి వక్క నిమిషమేనా నేను వుండలేను. యంతవంది తల్లులు పసి కొడుకని వదిలివేసి జైళ్ళకు పోవడంలేదు? పిల్లలతల్లిని నేనొక్కర్తినేనా? నా కెందు కింత పిరికితనం? ఇంటిమీద వ్యమోహమేనా కారణం? నేనువలచి-కోరి-చేసుకున్నానే- శాస్త్రీని ఎల్లా విడిచిపెట్టి వెళ్ళకలను? నాకేమేనా అయితే శాస్త్రీ ఒక్కడూ యీ ప్రపంచంలో నెగ్గుకురాగలడా? నేనుంటేనే కాని వక్క నిమిషమేనా అనికొ గడవదే? కాఫీలో వక్కరవ్వ పంచదార ఎక్కువ తక్కువైనా త్రా లేకే. వెరుగు పచ్చడిలో వక్క నీటిదుక్క కలిస్తే రాచ్చిప్పపాళంగానే గిరవాలు వేస్తాడే - పోపులో మిన్నబద్ద మాడిందంటే పీటమీదనుంచి లేచిపోతాడే. ఇతను ప్రపంచంలో ఎలా నెగ్గుకొస్తాడు నేను లేకపోతే?

స్వాధ్యం హెచ్చయిపోతుంది నాకు. ఇంత పిరికిదాన్నేమి? నేను లేకపోతే ప్రపంచం అగిపోతుందా? ఎవరిదారినివారు పోతారు శాస్త్రీ ఏదో చూసుకుంటాడు.

నాలుగురోజులు నాకోసం ఏడుస్తాడు. అక్కడనుంచి మామూలే అయిపోతుంది. పాపాయి అంతే. చిన్నతనం. అసలు ఏడుపే చేత కాదు. ఎంతసేపు ఆటతోనే సరి పోతుంది - ఎన్ననుకున్నా భయం పోకుండావు ది...

శాస్త్రి పత్రికలు చదవడమే మానేశాడు. మీదమిక్కిలి నేను చదువుతుంటే వెటకారం కూడాను. గాంధీగారిని నానాటిట్లు తిడుతున్నాడు. “మీ గాంధీ ఈవేళ ఎన్ని మణుగుల ఉన్న తయారుచేశాడు? ఎన్ని లక్షలు జేబులో వేసుకున్నాడు?” అంటాడు. ఖద్దరు కట్టుకున్నంత మాత్రానై “నా” గాంధీగారై పోయినట్టున్ను, త.ది ఈదేశం కావట్టున్ను ఎందుకేనా మంచిదని రెండు ఖద్దరులాల్చీలు నేను తీసి ధారంతో నేయించింది కుట్టించుకున్నాడు. ఇలాంటి వాళ్ళని యేమిటనడం? మళ్ళీమంచివాడూ - నేనంటే ఇంతా అంతా ప్రేమకాదు - నాకోసం ఎంత దబ్బెనా ఖర్చుపెడతాడు. కాని స్వార్థం, అంతా స్వార్థం.

తాజా: పసిరోజులై యీ పుస్తకం మాటే మర్చిపోయాను! సత్యాగ్రహం ద్వారా అన్ని అడ్డంకులూ దాటి ముందుకు సాగిపోతుంది. కోటానుకోట్లు ఐక్యజనస్థానానికి యాత్ర వెళుతున్నారు. జైల్లు, బండిఖానాలు, పోలీసులు, తెల్లవాళ్ళు అంటే పల్లెటూరి పాటకజనానికి సహా భయం పోయింది. నేను జైలుకు నాఅంతట నేను వెళ్ళడానికి సాహసించలేకపోయినా, వాళ్ళంతటవాళ్లు పోలీసులువచ్చి “రా! రమ్మ”న మంటే సిద్ధంగా వున్నాను. రోజూ ప్రార్థన పనింటులనంచి మధ్యాహ్నం నాలు గింటివరకు జాజ్జిటవును సత్యాగ్రహ శిబిరంలో వాంటీరుగా పనిచేస్తున్నాను వారం రోజులై. సత్యాగ్రహులకి భోజనసదుపాయాలు చెయ్యటం, ఊరేంపులకి పంపించు తూండడం, డబ్బు దసకం, లెక్క దొక్కవ్రాసి రహస్యంగా ఉంచడం, ఈపని చేస్తూ న్నాను. ఉడతాభక్తి అనుకుంటున్నాను. నాతోకూడా, నా పాతస్నేహితులు తార, జయతశ్రీ, దమయంతి, రుద్రమదేవి పనిచేస్తున్నారు. వాళ్ళ మ.వాళ్ళకి శాస్త్రిలాగే ఉద్యమం అంటే కిట్టదు. శాస్త్రికింతవరకూ నేనిక్కడ పనిచేస్తున్నానని బాగా తెలీదు. ఏదో చూచానుగా ఎక్కడో కోర్టులో ఎవరిదగ్గరో విన్నట్టుమాత్రం వుంది నన్ను అడగాలేదు. నేను చెప్పాలేదు. శని ఆదినారాలుమాత్రం అతను ఇంట్లో వుంటాడని నేనూ శిబిరానికి వెళ్ళడంలేదు

ఈ ఉద్యమం ఉద్రేకంలో ఇంటిమాట మర్చిపోతున్నాను. పాపం - సుభవుండ బట్టి - ఆ బిమ్మయే అంతా చూసుకుంటూంది!

58

అ త దు

పాఠంకోజులై "జైరీ" ముట్టుకోలేదు. ఏం వ్రాయను? దేశంలో దవానలందహిం చుకు పోతుంటే - కోర్టులూ, వకాల్తీలూ ఏంచస్తాయి? పద్ధతంటేనూ, "లా" అంటేనూ గౌరవంపోయాక ఇంక అగాచకమేగా! దేశం వొడిలివెలిపోవా లనిపిస్తుంటే! గొల్లలపాలెం జమీందారు ఖబరుచేశాడు సలహాకోసం. రైతులేమో మేటేసిన లంకల్లో చేపలపంట నూదీ అని అల్లరి చేస్తూన్నారట. నావా దాఖలుచెయ్యడమో అని సలహాకి రాజమండ్రి కమ్యూనలని తెలిగ్రాం వేశాడు. వెళ్ళి నాల్గోజులు ఆక్కడున్నా. వ్యాజ్యంవెయ్యమనే సలహాయుచ్చా. వాక్కు నిలకబెట్టుకోవడం ప్రధానం. లేకపోతే మేటవేసిన లంకలు మావి అంటారు. రాజమండ్రిలో అల్లరే. అయితే - ప్లీడర్లందరూ మాత్రం నిశ్చలం! ఒక్కడూ ప్రాక్టీసు మానలేదు. కృత్తికర్ణం బాగా నిలబెటు తున్నారు. రాజమండ్రివంచి వచ్చినవారునాత హైకోర్టులో కరదన్ కనిపించి "శాస్త్రీ! జయంతినగంకేసు గెగ్గిరంనుకు అభివందనాలాయ్!" అంటూ - "ఏమిటి మీ ఆవిడ మా ఆవిడ కూడా గాంధీనగం పుచ్చుకున్నారటగా! గోజూ కిబిరానికి వెళుతున్నారుట. నీకూ తెలుసునా?" అన్నాడు. నేను తెల్లబోయాను. అయినా మనకి తెలియదంటే ఇంట్లో పెత్తం మనదికాదనుకుంటాడని, చప్పున: "అసలు నేనీ వెళ్ళమన్నది మనం ఇటూ అటూ వుండడం మంచిది. ఏమటావు?" అన్నా. "నా భీష్మాసుం అంతే. కిబిరానికి వెళుతూవస్తూన్నం! మాత్రంలో ఏం ప్రమాదం లేదనుకో. కహస్యం చెప్తాను విను. మా మేనత్త అల్లుడు శివరాజు సి. వి. డి. లో ఎస్సినైంటు కమిషనరు. వాడు చెప్పేడు - నీ కేంభయం లేదురా, కరనా, ఆ కిబిరం "రియస్" చెయ్యడానికి నేనే ఆజ్ఞయివ్వాలి - ఇరవైనాలుగు గంటల ముందుగా నేను నీకు హుకూరిస్తాను - అప్పుడు మాత్రం జయంతి ఆక్కడలేకుండా చెయ్యి - అన్నాడు నీవకూడా ఖబరుచేస్తారే. అయినా యింకా ఇరవైకోజులవరకూ ఫరవా లేదులే అన్నాడు మావాడు". "షెబాష్ వరదన్! కందనాలు" అన్నా శాంతంతో నాకు తెలియనట్టే నటించాలి. లేకపోతే బిగుస్తుంది. శివరాజు కన్నగీటేటప్పటికల్లా ఏదో మిషమీద పొండుచేరేకో, బెంగు భూలో కొట్టేయొచ్చు కారుమీద ఆనాటికి. వరదన్ని కన్ని మేరాకిలందికి తీసుకుపో యాను. శాంతానికి యిష్టంఅని చాకలేటుకేకు, గులాబీపువ్వులూ పట్టికళ్ళేను.

శాంతం అప్పుడే ఇంటికొచ్చినట్టుంది. మొఖం కందగడ్డలా వుంది. రెండు కార్లున్నా అవి ఎక్కడుండా ట్రాంమీదే వెడుతూంది. కనిపెట్టానుకమా. సాపం అలసి పోయింది. శాలేసింది ఏమంటే ఏదేనీ వొచ్చి జైలు కలిపోతానంటుందో! వెళ్ళితే మరేం ఫరవాలేదు కాని - చేతులోకొస్తూన్న అక్వకేటుజ రల్ గిరీ గోత ఎగిపో తుంది - అని భయం. గులాబీపువ్వులిచ్చా. పువ్వులని ముగ్గుపెట్టుకుంది. ఇంట్లో కలి

పోయింది. వసారాలో కూచుని చాకలేటుకేకు ఫలహారం చేస్తూ కాఫీ తాగుతున్నాం పోస్టువాడొచ్చి వుత్తరాలిచ్చాడు. శాంతం అందుకుంది.

“విదేశీ ముద్రతో నీకేదో కార్డు, శాస్త్రీ! ఇదెవరోయ్ ఈ లగకులు, సీతా దేవిన్నీ? అంది.

“నాకేంటెయిదు? కార్డు నువ్వేచదివితే నాకంటేముందు నీకే తెలుస్తుంది” అన్నా. చదివింది. “ప్రేమతో టిట్టోరియో (వయస్సు 6); ఆలాసాన్డ్రో (వయస్సు 4; మరియు హెన్రీయెట్టా, కాంటెసానబార్ట్ లోమియో - టెర్రాచీనీ” అమ్మయ్యో! నానోయ పట్టవోయ్. ఎంత పెద్ద పేరో? అంది. కాస్సేపుండి: “ఎవరు శాస్త్రీ! ఇంత నాంబడా...?” అంది. “చెప్పరున్నా నా ఏమిటి?” అన్నా. “అవస్యం! రాజబంధువు లని పెట్టుకొనికూడా దాపరికం ఎ.దుకు?” అంది. “మరికొంచెం కాఫీన్నీ, ఆఫోటోల పుస్తకం పట్టకురా, అన్నా.” రెండూవచ్చాక, హెన్రీ సల్లివన్ను ఫోటోతీసి చూపించేసు. శాంతం ఒక అయుదునిమిసాలు ఆ బొమ్మ యీబొమ్మ చూసి “ఆరే - రెండూ హెన్రీ వేనోయ్! ఈ ఇటాలియన్ కాంటెన్ అవతారం ఎప్పుడెత్తింది - ఎలా ఎత్తింది? ఆ కథ ఎరిగింపునని.” అంది. “వైశ పాయకుడు జనమేజయు కిట్లనియే!” అని మొదలెట్టాను.

నా పరీక్షలైపోయాయి, ప్యాసయ్యాను. వెనిస్ లో స్త్రీగరు ఎక్కువగా అని రెండురోజులు ముందుగానే చేరుకున్నాను. సాయం కాలం పడవషికారు వెళ్లేను. పడవషికారు అయిపోవచ్చింది. నా పడవ ముందుకుంచే మరోపడవ వెళ్ళి వొడ్డైన ఆగింది. స్వంతపడవలాగుంది. బంగారపునగిషీ అంబారీ - షామియానా, జరీదుస్తులతో బట్టోతులూ - పదిరుంది దిగేరు దొరలూ దొరసానులున్నూ. ఒకతను సలభైవల్ళవాడు మిలిటరీగుస్తుల్లో వున్నాడు. జరీభుజకీర్తులు. ఛాతిమీద “మెడల్సు” నడుమున కత్తి. అతనే యువమానియగున్నాడు. అతనిభార్యకొంసును-ఒకావిడ ముప్పైయేళ్లుటాయి. అసలు స్పారిస్ “గౌను” మెడలో ముత్యాలహారం నా పడవవాడిని అడిగేను- ఎవరు వాళ్ళని. “జనరల్ కాంటుబార్ట్ లోమియో టెర్రాచీనీ-ఆయనభార్యకొంటెసునూ అండీ” అన్నాడు. ఎవరో కళ్ళన్నలు మనకెందుకు అనుకుని, నేనూ నాపడవదిగి వాళ్ళప్రక్క నుంచే వెళ్ళిపోయాను.

నాలుగడుగులు వెళ్ళేను, “శాస్త్రీ! శాస్త్రీ!” అని ఎవరో పిలుస్తున్నట్టు వినిపించింది. ఇక్కడ మనని పలుకరించేనాల్లావరుంటారని అనుకుని, వెనక్కితిరిగి చూశా. కాంటెస్సు చక్రచక్రన నావేపుకొచ్చి “అప్పుడే హెన్రీ సల్లివన్ను మర్చి పోయావుటోయి శాస్త్రీ?” అంది ఇంగ్లీషున. “క్షమించు, హెన్రీ! విదేశీయంతర వార నిన్నిక్కడ కలుసుకుంటానని ఎల్లా అనుకోను? అంతేకాని నిన్నెలా మర్చి పోతాను?” అన్నా. తన వెనిమిటితో నన్ను పరిచయంచేసింది. “నాముఖ్యస్నేహితుడు నాకు మహోపకారం చేసినవాడు” అని. నాకేంబోధపడలేదు. సరే తగవార అడుగునాం

అనుకున్నా “మాతో ఈపాళ్లంగా వచ్చేసి, రాత్రి మాతో భోంచేసి, మా ఇంట్లో వండిపోవాలినుమా” అది. రేపు మద్యాహ్నం స్త్రీయలూ వేళ వెళ్ళిపోతున్నాను. నేనెలా రా లను? తుమించు హెన్నీ” అన్నా. “తుమించు, గిమించు, నైజాంఖా. నిన్ను అమాంశంగా తీసుకెళ్ళిపోతున్నా!” అంది. అదంత కలిసి వాళ్ళమోగారులో వాళ్ళ భగవానికి వెళ్ళేం. నా గౌరవార్థం పదిహేనుమందిని విడుతు పిలిచింది. హేమాహేమిలందరూ, అతిథులూ. నాహారధులుగూ. హడావుడిచేసేసింది. నింజిక చెప్పేదేమిటి? నేను కాఖాహారిని అన్నమాట జ్ఞాపకముంచుకుని, వంటకాలు చేయించింది. విందయాక- నన్ను తనదిలోకి తీసుకెళ్ళింది. సోఫామీద కూర్చోవెట్టు కుంది. నకథ చెప్పింది.

“ఆవేళరాత్రి నువ్వు ఎంతసేపినా లేవలేదు. మొదట నిద్రపోయావుకున్నాను. తరువాత తెలిసింది. “ఫీచర్వొక చవటవి నేనొక అపసంతిని!” అని నన్ను నేను తిట్లు కున్నాను. నా పడకదగ్గరకి వెళిపోయి నాకస్తువులు మాటుట్టుకొని బుజాన్నేసుకుని ఆ చీకటిలోనే యకానుకిని ఆ పదిమైళ్ళు నడచి తెల్లగిద్దూం మూసుకుంటుల ఎక్కువైను ట్రూగోదగ్గర ఎక్కి లండను పదింటులకి చేరుకున్నా. నానిక నాకే కోపం కన్పించి “ఫీ! ఎంతపని అయింది?” అని అనుకున్నాను. ఆవేళే సాయింగ్రం ప్యారిస్ వెళిపోయాను. అప్పటికి కాని నాకు నీమీద కోపంపోలేదు. ప్యారిస్ లో ఉద్యోగంకోసం తిరుగుతూంటే రెండోగోజున అకస్మాత్తుగా ఒక రెస్టారెంటులో మేజరు బాగ్ లోమియో ట్రెగ్రాచీనీ కనిపించాడు వెంక 1916లో కేపరేట్స్ యుద్ధంలో అనిక ప్రమాదం అయిన దెబ్బ తగిలింది మెషీనున్న గుండుతగిలి. నేను యుద్ధంంలో ఆస్పత్రిలో పనిచేస్తున్నాను. నేనప్పుడు ట్రెగ్రాచీనీకి ఉపచారం చేశాను. బార్బా పోయాడు. అప్పుడు నన్ను వెళ్ళిచేసుకోమని అడిగేడు. నేను ఒప్పుకోలేదు తరవాత మళ్ళీ ప్యారిస్ రెస్టారెంటులో కలుసుకోవడమే. ఇకేముంది. బార్బాలోమియో వేనూ వెళ్ళిచేసుకున్నాం. ఇప్పుడిక్కడుంటున్నాం. ఆరాత్రి నువ్వు నన్ను తిరస్కరించడమే నాకు నాహారకారం చేశావు. తంతే బూర్లెగంపలో పడ్డాను! బార్బాలోమియో నన్ను దేవులా చూసుకు టాడు. భూమిమీద నడవనివ్వకు. పువ్వుల్లోపెట్టి పూడిస్తున్నాడు. అతనంటే నాకూ ప్రేమే. - ఏమైతేనేమి? ఆరాత్రి హత్రం! నువ్వు వక చవటవి. నేనొక అపసంతిని!” అని నవ్వుతూ వక ముద్దు పెట్టుకుంది. మర్నాడు నేను స్త్రీయరెక్కి స్వదేశం బయలుదేరేను. ఇదీ హెన్నీతో నాస్నేహం కథ అన్నా.

“అయితే ఆరాత్రి వుత్తివే - కాస్త్రీ? నీయిల్లు బంగారంగానూ! హెన్నీ అన్నమాట అక్షరాల నిజమే!” అని - విడునిమిశాలైన తరువాత నన్ను కొగలించుకుని, నా తలంతా రేపేసింది కడుపుపట్టుకుని ఆదే నవ్వుతూనూ.

59

ఆ మె

గురువారం: ప్రాద్దున్న పదకొండుగంటలు; ఈవేళ ఎంచేతో ఏమీ పోవడం లేదు. మనస్సులో ఏదోలాగోవుంది. శాస్త్రీ నిన్న పూరికల్లేడు. లక్ష్మిని చూసినపుడల్లా గుండెలు యల్లుమంటున్నాయి. ఏదో ఆపక జరగబోతుందేమో అనిపిస్తూంది. పది రోజులక్రిందట జార్జిటౌన్ శిబిరం పోలీసులు “రెయిడు” చేశారు. జంకరినీ అరెస్టు చేసి వెంటనే శిక్షించేసి బళ్లారి తీసుకుపోయారు. రోజూ నేను శిబిరానికి వెళ్ళేవానిని. ఆ ముందురోజు బెంగుళూరు వెళ్ళేను అనుకోకుండా. ఆ మున్నడు వచ్చేద్దాం అనుకుంటే కారుపైను చెడిపోవడంచేత వేళకి బయల్దేరిపోయాం. మనునాడు చెన్నపట్నం చేరేసరికి శిబిరం జంతా మూసేసి నీళ్లువేసేసి వుంది. నా స్నేహితురాళ్లందరూ ఏదో పనుల్లో పుడిపోయి ఆరోజు శిబిరానికి ఎవ్వరూ వెళ్ళలేదుట. రెండురోజులై మళ్ళీ ముత్యాలపేటలో మరొక శిబిరం ఏర్పాటు చేశారు అక్కడికి రోజూ వెళుతున్నాను. అప్పుడే ప్రజల్లో కొంత ఉత్సాహం తగ్గిపోయిపోయింది నాకు. ముగ్గురిలాగు జనం అంతగా ముందుకు రావడంలేదు. పోలీసులు లాఠీచార్జీలు మొదలుపెట్టారు. వలంటీర్లు రావడం సన్నగిలుతోంది. పోలీసుల దెబ్బలకి వాళ్లుకూడా భయపడుతున్నారు. శిరిమా నాలు వేసి ఇళ్లూ, వాకిళ్లూ, ఆస్తులూ జప్తులు చేస్తున్నారు. పోలీసుల భీభత్సాలకి జనం అల్లాడిపోతున్నారు. ఇలా హింసాకాండ సాగిస్తే, ఉద్యమం కొంత మంద గిస్తుంది. ఆ గాంధీయహాత్ముడు జైల్లోవుండి ఏమనుకుంటున్నాడో? జైళ్ళలో స్రుగ్ధతూన్న వేలాది సత్యాగ్రహులు ఏమని పోషిస్తున్నారోకదా?.... నాకు శిబిరానికి వేళయింది. లక్ష్మిని వక్కసారి మళ్ళీ ముద్దుపెట్టుకుని మరీ వెళ్ళానివుంది. సుభతో నేను లేనప్పుడు పాపాయిని బాగ్రతగా చూస్తూండే అని చెప్పాను. ఇక వెళ్ళాలి....మళ్ళీ మరొకసారి లక్ష్మినిచూచి వెళ్ళిపోతాను.

... ..

క్రొము రొండురాజా దగ్గర ఆపేశారు. ఇక ముందుకు వెళ్ళకన్నారు. దిగి గివర్నమెంటు హౌస్ వేపు నడిచేను. జనం రోడ్లకు రెండువైపుల వేలాది గుమిగూడి పోయారు. అక్కడనుంచి ఇంక వెళ్ళడానికి వీలులేకపోయింది. నేను అంజుమాను దగ్గర నిలబడి చూస్తున్నాను. రాజా దగ్గర సాయుధపోలీసులు లాఠీలు ధరించి బాకులతీరి నిలబడ్డారు. వారి వెనుక ఇంకా చాలమంది పోలీసులు నిలబడివున్నారు. ఏమీ జరగ బోతుందో ఎవ్వరికీ తెలిసేట్టులేదు. కాని ప్రజల్లో అలజడి హెచ్చుగావుంది.

ఇంతట్లో ఎవరో కేకవేశారు -“సత్యాగ్రహులు వస్తున్నారు వస్తున్నారు” అని. పోలీసులు ఆశ్చర్యపడి చూస్తున్నారు అంజుమాను పక్కనందనుండి ఇద్దరు సత్యాగ్రహులు “మహాత్మాగాంధీకిజై!” అని నినాదాలువేస్తూ రోడ్డుపైకి వచ్చారు. జం

అతా ఒక్కపెట్టున భయంకరమైన పిడుగులాగ ఒక్క గొంతుకతో “మహాత్మాగాంధీకి జై” అని కేకలువేగారు. సత్యాగ్రహులుచేత కాంగ్రెసుజుడాలు, నుదుట కుంకుమతెలకం, మెడలో పువ్వుపూలు. నాలుగు అడుగులు ముందుకుసాగేరు జై జేలు మిన్నుముట్టుతున్నాయి. ప్రజల ఉత్సాహం ఉప్పొంగిపోతూది పరవశులైపోతున్నారు. ఇంతలో “పోలీసులు! పోలీసులు!” అనికేక తాళానంది పోలీసుదళం సత్యాగ్రహులకి ఎదురుగా వస్తూంది. సత్యాగ్రహులు నాలుగు అడుగులు ముందుకునడిచారు. పోలీసులు వీళ్ళని ఎదుర్కోడానికి సాగివస్తున్నారు. ఇరుప్క్కలా పిస్తోళ్ళునడించి తెల్లసార్జెంట్లుగుర్రముల మీద స్వారిచేస్తున్నారు. లాఠీ పోలీసులవెనుక వరుసలుతీర్చి సన్నీలుబిగించి తుపాకులతో సాయుధ పోలీసులు వస్తున్నారు. సత్యాగ్రహులు నేను నిలబడ్డ స్థలందగ్గరకు వచ్చి రోడ్డుపైన కూరుచున్నారు. గాంధీమంత్రిం పిస్తున్నారు. పోలీసులు పది బాల దూరంలో వున్నారు. హాహారావాచుచేస్తూ లాఠీలు తిప్పుతున్నారు. లాఠీలను నేలమీద కొడుతున్నారు. గుర్రాలు కదంతోక్కుతున్నాయి. నోట నురుగులు కక్కుతున్నాయి కాళ్ళ నాడములు సూర్యరశ్మికి తళతళ మెరుస్తున్నాయి. సాయుధభటులు సన్నీలతో సాము చేస్తున్నారు. సత్యాగ్రహులకూ పోలీసులకూ ఎంతోదూరములేదు నాలుగైదుజాతే. ప్రజలదృష్టి సత్యాగ్రహులమీదవేవుంది గుర్రాల సకిలింపులు, పోలీసుల పిచ్చికేకలు, సార్జెంట్ల అట్టహాసం.....నా చెవిలో ఎవరో పిలుస్తున్నారు నాపేరుపెట్టి. నాకాళ్ళు వణుకుతున్నాయి, కళ్ళు చీకట్లు కమ్ముతున్నాయి... అనుకో! నా ఎదురుగా నిలబడి భరతమాత నన్ను పిలుస్తూంది... “శాంతం! శాంతం!” అని వేలుపెట్టి సత్యాగ్రహులనే ప్రచూషిస్తూంది ఆమూర్తి భరతమాతే! కాదు - కాదు - నా ప్రతిబింబం! మళ్ళీ పిలుస్తూంది. ఈసారి భరతమాత కాదు - నా పాపాయి - లక్ష్మీరూపుధరించింది! నాపాపాయి - నేను - భరతమాత - అందరిదీ వకేరూపు! అందరూ భరతమాతలమే! ఆతిల్లి పిలుస్తూంది - తొందరగా రమ్మంటూంది.... “వస్తూన్నా!-వస్తూన్నా!” అని ఆమెతో అన్నాను.... ముఖంతిరిగినట్టు ఉంది... కళ్ళువిప్పాను. సత్యాగ్రహులు అక్కడే నిశ్చలంగాకూచున్నారు. గాంధీనాయం స్మరిస్తున్నారు... వారివేపు చూశాను: సుబ్బయ్య - రామమూర్తి. కాదు - కాదు. రామరత్నంలు వశిష్టులవారిదగ్గర వేదశ్రవణం చేస్తున్నారు... కృష్ణార్జునులు - కురుక్షేత్రంలో రథంమీద కూచున్నారు.... గౌతమబుద్ధుడు, ఆనందుడు భోదివృక్షంకింద తపస్సు చేస్తున్నారు... కృష్ణరాయలు, వివ్యారణ్యులు హంపీమండపంలో కూచున్నారు.... రాజరాజనరేంద్రుడు, పోతం గోదావరి తీర్థాన్ని పురాణశ్రవణం చేస్తున్నారు... కాగు కాదు... అక్కన్న చూదన్నలు... శివాజీ శంభాజీలు... గురునానకు గురుగోవిందులు... నానాసాహెబు - తాంగియాతో జేలు... రావకృష్ణులు - వివేకానందులు... తిలక్కు - విపినచంద్రులు... లజపత్ రావు - అజితసింగులు .. గాంధీ - జవహరులు... చిత్తరంజన - సుబాషులు... ప్రకాశం - పట్టాభిలు... అఖండభారతం....

అదిగోపోలీసులు! లాఠీల ఇత్తిడితోడుగులు మెరుస్తున్నాయి. సన్నీలు తళతళ మంటున్నాయి. గుర్రపులాడాలు కాంతిస్తున్నాయి. ఇదిగోయుద్ధరంగం. కురు

క్షేత్రం - లంకాపన్నం - తక్షశిల-స్థానేశ్వరం - తల్లికోట-బక్కారు-స్లాసీ పానిపట్ట-ధిల్లీ -
- దండీతీరం - అఖిలభారతం...

ఇదిగోపోలీసులు! కచ్చారు! గజందూరమే! గుర్రాలకదం నాగుడెలమిద పడు
తున్నట్టుంది. లాడములమెరుపులు నాకళ్ళలో పొడుస్తున్నాయి, రామూర్తిసుబ్బయ్యలు
సత్యాగ్రహ మంత్రం జపిస్తున్నారు. పోలీసులాచ్చారు సత్యాగ్రగులమిదపడుతున్నారు.
సాద్యెట్లు హూంకారాలుచేస్తున్నారు. పోలీసులని రేకెత్తిస్తున్నాడు: ఒకటి-మారో
రెండు-మారో మూడు-మారో ఒకటికొట్టు రెండు-ఆడ్డి మూడు-మారో" వీపుమిద
కొట్టారు. గొమ్ముమిదకొట్టారు. దెబ్బమిదదెబ్బ. సుబ్బయ్యకి స్పహలేదు. రామూర్తి
కిందపడిపోయి రక్తంకక్కుకుంటున్నాడు. పోలీసులు మల్లీలాకీలు ఎత్తారు. సుబ్బయ్య
తలమిద లాతీ పడుతోంది ఇంకేముంది... కుణం మాత్రం!...

భరతమాత సుబ్బయ్య దగ్గిర నిలబడి నన్ను పిలుస్తూంది. "గాంధీకి జై!" అంటూ
పరుగెత్తి సుబ్బయ్యమిద పడ్డాను. అతని తల కాగలిచుకున్నాను. "ఒకటి...
మారో!"...నాకుడి భుజంమిదపడింది. చక్కాంకితాలు. "రెండు కొట్టు!" ఎడమభుజం
మిద పడింది.....రామ సాదుకలు..... "మూడు - ఆడ్డి!" తలమిద పడింది శట
గోపం.....

... ..

జనరల్ ఆసుపత్రి - శనివారం : నిన్న కట్టు విప్పేరు. నీర్నం కొంచెం తగ్గింది.
తలమిద వెద్ద దెబ్బ తగిలినన్నారు. వెన్నుపూస దగ్గిరలోవున్న పేగులు అదిరెయిట
కూడా. ఇంకా పనికోజులు ఆస్పత్రిలోనే వుండాలన్నారు. నర్సులు, నైడ్యులు, మెడి
కల్ కాలేజీ కుర్రాళ్లు నన్నెంతో గౌరవంతోనూ, ఆపేక్షతోనూ చూస్తున్నారు.
నేనేదో గొప్పదని చేశానంటున్నారు...సుబ్బయ్య, రామమూర్తిగార్లను ఆరెస్తు చేయ
కుండానే రాయపురం ఆస్పత్రికి తీసుకు వెళ్ళేరుట. వాళ్లుకూడా చికిత్సపొంది నింసా
దిగా వుంటున్నారుట...చెయ్యి కొంచెం స్వాధీనం అవుతూంది. వెన్నులో వ్రాయ
గలను. మల్లీ మచ్చిపోతానేమో...ఆ గుర్రపుబాడేల తళుకు ఇంకా కళ్ళలో పొడు
స్తునే వుంది! బస్కాంతం - దిమాత్రం మరుపుకురాదు!

60

అ త దు

మంగుళూరు, గురువారం : నిన్న రాత్రి అలస్యంగా చేరిందిక్కడికి రైలు చాలా
అలసట అనిపించింది. మరి రాత్రి కాగితాలు చూడలేకపోయాను. అయినా చూడ

క్కరలేదు కూడాను. వృత్తిలో ప్రథమశ్రేణి అందుకున్న తరవాత దానంతట ఆదే వచ్చేస్తాయి - వాదనలు, సమయస్ఫూర్తి, వాక్కోరణీన్ని. న్యాయాధిపతి పదకొండు గంటలకే సరిగ్గా తీశాడు మాకేసు. ఇతడు పోడూరులో చేస్తూండగా రెండుకేసులు ఆయనదగ్గర నేను వాదించి గెల్చాను. అంచేత ఆయనసంగతి నాకు బాగా తెలుసు. వాది తరపున అక్కడి పెద్దవకీలుగారు ఆయన వాదన మొదలుపెట్టేడు. ఒక అరగంట సాగించేడు. కోర్టుహాలు అంతా స్తీడ్గంతో నిండిపోయింది. చాలా ముఖ్యం అయిన కేసు-వాదీ ప్రతివాదీ ఈ జిల్లాలలో చాలా పెద్ద జమీందార్లు. ప్రతివాది-నాక్లయింటు-ఇద్దరిలోనూ పలుకుబడిగల జమీందారు. దత్తత చెల్లదని వాది తరపున వకీలుగారు వాదిస్తున్నారు....ఇంతటో కోర్టుబయట పెద్ద కలవరం వినిపించింది. కాంగ్రెసు జండాలు పట్టుకుని బడిపిల్లలే వెయ్యిమందికి పైగా “గాంధీమహాత్మునికి జై !” అని అరుస్తూ కచేరీ ఆవరణలోనికి జొరబడ్డానికి ప్రయత్నించారు. కోర్టుబంటోతులు, జమానులు పట్టుమని పదిమందిలేరు. యీ అల్లరి చిల్లరి మూకను ఎలా అడ్డగలరు? అయినా - పిల్లల్ని బస్సుమానేయమనడంలో అర్థం నాకేం బోధపడ్డారేదు. ఇదేం రాజకీయం? చదువులు మానేసుకుని చట్టు మానేసుకుని దేశానికి వీళ్ళేం స్వరాజ్యం తెస్తారు? అయ్యయ్యయ్యో? రేచుకుక్కల్లా ఆ బడిపిల్లలతో ఈ బంటోతులు ఏం సాలగలరు? కోర్టువారుమాత్రం నిరస్తాదారుని పిలిపించి కోర్టుహాలు తలుపులు వెంటనే మూసి - పోలీసుస్తేషనుకి తెలిసాను చెయ్యమన్నారు. ఏముంది - రెండు ఎర్రపాగాలు, రెండుబెత్తాలు చూచేసరికి కుర్రాళ్ళు పరుగో - పారిపోయారు. కోర్టుతలుపులు తెరిచి మళ్ళీ విచారణసాగించేటప్పటికి పన్నెండున్నర అయింది. ఈ అవాంతరం ఎప్పుడైతే వచ్చిందో-మరి వకీలుగారు మొదటిరుఫోరులో సాగించలేకపోయారు. అసలు ఆయన పెద్దబ్యాంకే విద్యార్థుల నాయకుడుట. పాపం తనపిల్లాడికి ఏం దెబ్బతగిలిందో అని ఆయనకేబెంగగా కూడావుండేనేమో. ఏం అయితేనేం - నా అదృష్టంకొద్దీ, నాక్లయింటు అదృష్టంకొద్దీ-ఆయన వాదన చప్పపడిపోయింది. ఎలాగో పాపం ముగించేశాడు-కోర్టువారు ఫలహారానికి లేచారు.

ఫలహారానంతరం నేను మొదలుపెట్టాను. మొట్టమొదటగుండానే : “కోర్టువారు సహజదైర్యశైల్యాలతో అల్లరిమూకలకు లొంగిపోకుండా “లా” యొక్క గౌరవము, మా అందరి పరువు కాపాడినందుకు మీకు మేం కృతజ్ఞులం!” అన్నా. కోర్టువారికి మొన్ననే రావుబహదూరు బిరుదుఇచ్చారు. అంచేత నామాట ఆయనకు బాగానచ్చింది! కోర్టువారు తలపాగాతీసి మేజామీదవుంచి రెండుసార్లు తలవిమల్చుకుని, జుట్టు ముడి వేసుకుని, తలపాగాపెట్టుకుని : “యీ కోర్టుయొక్క గౌరవమర్యాదలు నిలవబెట్టడమే నా ప్రధానకర్తవ్యము. అంతేగాని తుంటరుల అల్లరిచేష్టలతో మనకు ప్రసక్తిలేదు. ప్రతివాది కాన్సెలుగారికి . నా వందనాలు!” అని నెలవిచ్చారు. మొదటిసమస్కార బాణం బాగాతగిలిందిరా - అనుకున్నాను....ఇంక మొదలెట్టా - కొట్టినపిండేగానాకు !

మితాక్షరం దాయభాగం, మనువు, సెయిను, శ్రీనివాసయ్యంగారు, ముఖ్యమైన ప్రమాణాలు అన్ని వర్ణించేశాను. గడియారం ఐదుకొట్టింది. ఆఖరు తదాఖాకొట్టేను- భరతగిరి కేసులో హిందూ ధర్మశాస్త్రం అనుసరించిన్నీ - ఆయా రాజకుటుంబాలలో అనాదిగా వస్తూండే ఆచారాన్ని అనుసరించిన్నీ - వుంచుకున్న శ్రీకొడుక్కి వారసత్వపు హక్కున్న, రాజ్యాధికారంవుంది-అన్న తీర్పు వివరించేను. “గౌరవనీయులగు ఈకోర్టు వారుహిందూధర్మమును గౌరవించెదరు గాక!” అనిచెప్పి కూచున్నాను. “ఈకోర్టువారు తమవిధిని నిర్భయముగా నెరవేర్చి హిందూధర్మమును నిలబెట్టెదరు” అన్నారు కోర్టువారు. సరి - ఇక నా గెలుపు నిశ్చయం అని తేలిపోయింది!

రాత్రి మాస్టేడరు గారింటల్లోవిడు. వూరిలో వకేళ్ళందరూ వచ్చారు. జడ్జీగార్లు, నలుగురు సబ్జడ్జీగార్లు, ఇద్దరుమునుసబులు వస్తూంటే - ఆశ్రితజనంరారా మరి! విందు పూర్తి అయింది. ఇంతల్లో నాపేర తెలిగ్రాంవచ్చింది. చించిచూచుకున్నా :

“సాయంకాలం ఐదుగంటలకి లావీచార్జీలో శాంతానికి దెబ్బలుతగిలేయి. జనరల్ ఆస్పత్రిలోవుంది. ప్రమాదమేమీలేదు. బెంగపెట్టుకోవద్దు-భాష్యం”

ఏంతోచలేదు. వెంటనే రైలుంటే బయలుదేరే. కాళ్ళుచేతులు వణకిడం మొదలెట్టాయి. వళ్ళంతా ముచ్చమటలు. డైనింగు కారువాడినిపిలిచి వక డబుల్ విస్కీ పుచ్చుకున్నాను. నరాలు కొంచెం స్థిమితపడ్డాయి.... అక్కరలేనది కలుగజేసుకుంది శాంతం ఈసత్యాగ్రహంలో. చివరికి దెబ్బలుకూడా తగిలించుకుంది. మనకిదినొద్దు-అని నేనుశతపోరు పోరినా వినిపించుకుందికాదు. పాపం ఆదెబ్బలని ఎలాభరించిందో? చిన్న కురుపుతీపుతే ఏంతో బాధపడిపోయేదే? డాక్టరు ఇంజక్షను ఇస్తాడంటే భయపడి పోయేదే? ఇంతదైర్యం ఎక్కడనించొచ్చింది?.....

యారోజుల్లో చెన్నపట్నం వదలివెళ్ళడం నాదే బుద్ధితక్కువ. నేనుపట్టిన అన్ని కేసుల్లో ఇది గొప్పదని సంతోషించేను. నేను కేసుముగించడం - శాంతానికి దెబ్బలు తగలడం - వక్కసమయంలోనే జరిగింది. పాపం - పాపాయి ఎల్లావుందో? ఏం ఏడుస్తూందో?...భాష్యంపేర తెలిగ్రాం వేశాను-శనివారం మధ్యాహ్నానికి వస్తున్నాను. రైలుకి రమ్మనమని.... ఏంతోచక పత్రికలు కొన్నాను. పత్రిక విప్పేటప్పటికి, మొదటి పేజీలోనే పెద్దక్షరాలతోవుంది: “సుప్రసిద్ధులైన బారిష్టరుగారి భార్యకు లాఠీ గాయములు తగులుట - వలంటీర్లు స్పృహతప్పిపోవుట-అతీతమైన త్యాగము” వివరాలు చదివేను. శాంతాన్ని కళ్ళకిద్దుకోవాలి! ఆ స్వార్థరాహిత్యానికి - ఆ దైర్యసైర్యానికి! సామాన్యం మనిషి కానేకాదు! ఆవలంటీర్లుకూడా అలాంటివాళ్ళలాగేవున్నారు!

పత్రికచివర చిన్న అక్షరాలతో వుంది : సింధులోప్రస్తుతంఖాళీగావున్న ఎడ్వకేటు జనరలుగిరికి చెన్నపట్నం బారిష్టరుశాస్త్రిగారిని నియమించుటకు ఆ గవర్నమెంటు

నిశ్చయించానని విమయజ్ఞులు అనుకుంటున్నారు. శాస్త్రీగారి వయస్సు 82 సంవత్సరములు. ఈ ఉద్యోగానికి వీరినే నియమిస్తే, ఎడ్వకేటు జనరల్ గిరి చేసినవారందరిలో ఇండియా మొత్తానికి వీరే పిన్నవయస్కులు"...పదేమిటే చెబుతున్నాడు. ఈ ఉద్యోగం ఒక్కపోయివుంటేనా..... ఆంధ్రుల కెవరికీ ఇంతవరకు ఎడ్వకేటుజనరల్ గిరి ముట్టలేదు. నాకు కిట్టనివాళ్ళు యీ ఉద్యోగాన్నీ నాకు వ్యతిరేకంగా వినియోగిస్తారు. అయినా చూద్దాం.....

శనివారం : సరాసరి ఆస్పత్రికి వెళ్ళి శాంతాన్ని చూశాను. కళ్ళంట నీళ్ళు గిరున తిరిగేయినాకు. తను వ్రాసిన రికచర్య సంజ్ఞచేసి చదివవచంది...పాపాయికక్కడేవుది... శాంతాన్ని చూడడానికి కనం వకటే తీర్థప్రజ -విధివిరామంలేదు... పత్రికా ప్రతినిధులు, కాంగ్రెసు హేమాహేమీలు... నామాటే ఎవ్వరూ అనుకోవడంలేదు... డాక్టరు శంకరమీనను వచ్చాడు. నన్ను తెలియదు. శాంతం నావేపుచూపించింది. ఆయన పోల్సుకుని, నాతోకరిస్పర్శచేసి "శాస్త్రీగారూ! మీరు ధన్యులు! శాంతంగానికి చికిత్సచేయడం అంటే చూయొక్క ఆద్యచ్ఛమేసుమండీ" అన్నాడు..... నా వనస్సుకు శాంతకలిగింది. "స్వోచ్ఛ" అంటే నిజంగా శాంతమే!.

61

ఆ మె

పదిరోజుల్లో తిరిగి నయం అయిపోతుందనుకున్నాను గాని, ఇంటికొచ్చేరికి ఇరవైమూడురోజులైంది. కడుపులో ఏదోకరం అనిపిస్తుందని శస్త్రచేశారు. నయం అయ్యాక ఇంటికొచ్చేశాను. రెండు నెలలపాటు ఏపనీ చెయ్యలేకపోయాను. పాపం, శాస్త్రీ నాకోసం ఇంత అంత శ్రమతీసుకోవడంకాదు. వకరుని తెనాతీ నాకోసం, మరోవంట అతన్ని, పాపాయికోసం మరోతాయానని డబ్బు నీళ్ళలా ఖర్చుపెట్టాడు.

నా ఆరోగ్యాన్ని పట్టి జైలుకువెళ్లే ఉద్దేశం మానుకున్నాను. ఆమాటవిని శాస్త్రీ చాలా సంతోషించేడు. అతని ఉద్దేశం ప్రకారం కొన్నాళ్ళనాకు రా.కీయంగా యేపనీ వద్దంటాడు. ఇంట్లో ఎలా కూచోను? ఆ మాటంటే "అంత నీకు జాతీయసేవ చెయ్యాలంటే. విరాళాలు పారే, పదిరూపాయలు మామూలుగా యిచ్చేవోట యాభై ఇయ్యి. యాభై యిచ్చేవోట రెండొందలియ్యి. విరాళాలు ఎప్పుడు కాగితం మీద వెళ్ళుకు. సభిలోనూ నా చుట్టల సమక్షాన ఒహింసంగా ఖరారుచెయ్యి"అన్నాడు.

“వేళాకోళమా? నిజంగానేనా?” అన్నా. “చునోవాక్కా-ను కర్మలా చెబుతున్నా నీ కింకా చెయ్యాలని వుంటే, స్వదేశీ ఉద్యమంలోకి దిగు. ఒకరిని బాధ పెట్టనిది నీకు బాధలేనిదీ. కాదన్నావూ-హిందీ ప్రచారం చెయ్యి. సూక్ష్మంలో మోక్షం. అదీ కాదన్నావూ-ఖద్దరు ఉన్న దేగా. నూతనంది కావాలంటే హాజరు సేవ వుంది. ఆసుతూ పాడుతూ చేసుకోవచ్చు ఎక్కడికేనా కారుమీద వెళ్ళొచ్చు, కారుమీద రావొచ్చు. ఇంకా నిత్యనూతనం కావాలి - దంపుడుబిశ్యం ఉండి, సర్వోత్కృష్టమైన సేవ అహో బలరావుగారి నారింజపండ్ల ప్రసాదంకంటే గాంధీగారి దంపుడుబిశ్యం ఉద్యమం నూరు రెట్లు విలువైంది.” అన్నాడు.

నాలుగు నెలలై హరిజన సుఖంలోచేరి పనిచేస్తున్నాను. సత్యాగ్రహంలో దెబ్బలు తిన్నానని కాబోల్తు, నన్ను జంటనే కార్యనిర్వాహకసంఘంలోనికి ఎన్నుకున్నాను. సత్యాగ్రహపు యోగులో ఆరంభించిన ఉద్యమాలన్నీ, ఆ అసలు ఉత్సాహం తగ్గేక, వెనుకబడుతున్నాయి. ఒక్కొక్కప్పుడు ఒట్టే ఆలోచిస్తే హరిజనోద్యమంకల్ల, మనం వాళ్ళు ముంత వేరుపడిపోతున్నా మేమో అనిపిస్తోంది. ఉద్యమం వచ్చింది తరవాత తుకలకీ మనకీ వైషమ్యం వారికీ హెచ్చయింది మహమ్మదీయులని ఏమాత్రం ఉద్యమంలోకి లాక్కరాలేకండా వుంది కాంగ్రెసు - సరేకదా వాళ్ళు గ్రామీణవాళ్ళవేపు ముంత మొగ్గుతున్నాను. చివరకి వాళ్ళకీ మనకి ఐక్యత కుదరదేమో అనిపిస్తుంది రాను రాను కాంగ్రెసు, హిందూమహాసభ ఒకటే అయిపోయి తుకలం, మనం మీ ఖర్మాన్ని మీరు మా ఖర్మాన్ని మేము వుంటాము - అన్నంతవరకు వస్తుందేమోకూడాను. హరిజన సమస్యని వుత్త మతసమస్యకిందాను, సంఘసమస్యకిందాను కట్టేయక, రాజకీయసమస్య అని, ఆర్థిక సమస్య అని తెలుసుకుని పనిచేస్తే బాగుంటుందేమో అనిపిస్తుంది.

సాయంకాలం విజయరాఘవయ్యగారిట్లో హరిజనోద్ధారక సంఘం కార్యవర్గపు సభ జరిగింది. సంవత్సరిక సమావేశం సందర్భంలో ప్రత్యేకం ఏమేనా చేద్దామా అన్న విషయం ఆలోచించడానికీ సభ. ఇంతకముందే అనుకున్నాం అంటే - సంవత్సరం రోజున ఉత్సవంతో హరిజనులని కార్యనిర్వాహకపు సభ్యుల ఇళ్ళకి తీసుకువెళ్ళి వాళ్ళ ఇళ్ళలో హరిజనులచేత నీళ్ళు తోడిస్తే బాగుంటుందని. అదే ఇప్పుడు ఖాయపర్చడానికి సభ ప్రాధేయం మంవరరామన్ అన్నాడు: “మాతిల్లి ముసలావిడ ఒప్పుకోదండి. అంచేత నన్ను తీసుకువెళ్ళండి.” దివాన్ బకూర్ రంగనాథరావుగారు అన్నారు: “నన్ను మాత్రం ఇందులోకి లాక్కరాకండి. మా ఆవిడకి ఎల్లా తెలిసిందో మలాగు మాతిగోడ ముట్టుకుంటే మాతిలోపడి చస్తానని వకటే బెదిరింపు. నేను వాపాకం లేకుండా అందరితోఇప్పుడు చెప్పేస్తున్నాను. నేను చెయ్యలేనిపని సభవారిని చెయ్యమని ఎల్లా అంగలను? అంచేత నావోటు వ్యతిరేకమే” అన్నాడా. జస్టిస్ బిందు మాధవరావుగారు అన్నారు: “మావోటు మాతిలో చేదవేయిస్తే నాకేం అభ్యంతరంలేదు. వంటింటి పెరట్లో వున్న నయ్యమాత్రం వదిలిపెట్టేయండి. ఈ సవనంతో నేను సభ

వారిఎరుటపై ఉపపాదనను బలపరుస్తున్నాను" అన్నాడు. హరికేశన్ దాన్ భగవాన్ దాసు గారు మాట్లాడానికి లేచేరు. ఆయన యేమి మాట్లాడుతాడో అని ఆయనవేపు అంగరు చూశారు. ఎంచేంటే, హరిజనోద్ధారక సంఘానికి ఆయన వక్కడే పాతికవేల రూపాయలు ఓరాళ్ళం యిచ్చాడు. మాటవ్యాసాశ్రమము మద్రాసు పరిపు: "నాకంతమాత్రం ఈ సేవ నం ఇవ్వలేదు. వ్యక్తిగతంగా ఎవరికేనా ఇవ్వవలెనో వాళ్లు వాళ్ళిళ్ళలో తోడించు" వచ్చుగాని సంఘంపేరిట ఒకరంతగా వోట్లబలంతో హరిజనోద్ధారక చెయ్యడం సభయొక్క శ్వేచ్ఛాశ్రద్ధకులకే కృతిరేకం" అన్నాడు తణుకుబెణుకు లేకుండా. పుల్లభపట్ల వెంకటదలంగారు గొప్ప కాన్ఫిట్యూషన్ లాయర్. ఆయనకి సత్యాగ్రహాన్ని కాంగ్రెసన్నా అరికాలిచుట. హరిజనసేవన్నా, సంఘసంస్కరణ అన్నా ప్రాణం. ఆయన: "అమానుల్లా చక్రవర్తిలాగు చునం తొందరగా విస్లకం తీసుకు రాకూడదు. అసలీకే చెబుతుంది. మనకి హరిజనసేవమీద యెంత ప్రీతివుంటే అంత జాగ్రత్తగా పోవాలి. ఎంచేత నా ఉద్దేశం ఏమిటంటే-సభవాచిలో కొంత అభిప్రాయ భేదం వుంది కాట్టింది సాఫీఅవడానికి వక సబ్ కమిటీ ఏర్పరచి విషయం వచ్చే సాంక్ష్యం కోర్కె సభకి వాయిగావేయడం సలహాకారి. ఆవిషయం నేను ప్రతిపాదిస్తున్నాను" అన్నాడు నేనొకరైదు తప్ప మిగతా వారంతా వాయివా వెయ్యడానికి ఒప్పుకున్నారు. నా అసహృతిని మాత్రం వ్రాతమూలాగా నమోదు చేయచున్నాను. ఏకగ్రీవంగా వుంటే బాగుండును- అని గురుగుసలాడేరుకాని నేనుకొంతకపోవడంచూసి, పుస్తకంలో వ్రాసుకున్నాను సభ ఒక్కడితోనరి అన్నారు.

ఇంటికొచ్చేటప్పటికి తొమ్మిదైంది రాత్రి. "ఏం ఇంతాలస్యం?" అని శాస్త్రి అడిగితే సం తి చెప్పేను. పాట్ల చక్కలయ్యేటట్లు నవ్వేను. నేనన్నాను: "శాస్త్రి! నాకు హరిజన సేవ చాలాననిపిస్తుంది. కలం కాగితం ఎందుకో - రాజీనామా రాసి పంపించేస్తాను. నాలుగుక్కాలాలపాటి ఇంటిలో రాత్నం వసక్కుంటూ కూచుంటాను" అన్నా. "అదికూడా ఎందుకు? ఏం పుణ్యమా పురుషార్థమా?" అన్నాడు శాస్త్రి. "అలాక్కాదు. పూర్వజన్మం వాసన అమాత్రం వుండనియ్యి" అన్నా.

62

అ త డు

అమ్మయ్య! ఇన్నాళ్ళకి శాంతిం కళ్లనుంచి నీలంబురాలేయి. హరిజనసభలో జరిగింది విడిది దుప్రబ్ధిపట్టు వేయను. అన్నీ అలాగేవున్నాయి. వకఅడుగు ముందు రింకడు గులు కెనకా! ఎందుకొచ్చిన ఉద్యమాలంటా! దొంగిని ఎన్ డేటన్ కావాలి అని అడి

గితే ఇప్పుడివ్వడానికి సిద్ధంగావున్నాడు అదిమానుకుని స్వరాజ్యం అని వ. దూర్వా స్వరాజ్యం అని వకదూ-సంపూర్ణస్వరాజ్యం అని మరొకడు అసలుకే బొట్టెక్కెం పెడతాడువాడు! ఏదేనా, ఇంగ్లీషువాడిని చూసి మంసేర్చుకోవాలి రాజకీయం!

నేను మొదటినుంచీ శాంతంకో చెప్పేను- మనకెందుకీగొడవ-అంటే విందికాదు. నూతనయ్య మావదినె సెశీలీనిమాస్తే ముచ్చటేస్తుంది అని వైద్యవృత్తేమో అని సేమో. డిల్లీసర్జను హాయిగా అరిజ్జున్నాడు సెశీలీ ఆఫీసర్లకల్లు కెళుతుంది. స్త్రీసమాజానికి వెళుతుంది. ఒకరిజోలె ఒకరిసొంటి వాళ్లకక్కరలేకుకదా. కొడుకునీ కూతురినీ చక్కా ఇంగ్లండుపంపించేరుకదా. వాడే ఐ. సి. య స్పృహ సయివస్తాను. శాంతంఅలాఎందు కుండకూడదూ-అనవసరంగా ఈరాజకీయాలు పెట్టుకోకపోతే? నాకుముప్పైముండు. శాంతానికి ముప్పై. రాజకీయంలోకి దిగడానికి నాకుకావలసినంత గడువుంది ముందుకి. యీ గోపాలపురంకేసుకెల్చినా-పదివేలుకప్పవుగద. ఓడిపోయానూ, ప్రివీకౌన్సిలుకు ఎలాగు వెళతాం. ఎలాగైనా మనకి వకటే.

చెన్నపట్నంలో ఇల్లొకటికట్టించాలి. ఇల్లుకడితేగానిఇక్కడ మనకి పోవారాదు “ఇల్లుకట్టుకుంటే, ఇంటికి కట్టుబడివుండిపోవాలి-ఒకస్థిరత్వం ఏర్పడిపోతుంది.- దాంతో స్వార్థం ఏర్పడుతుంది - చెట్టుక్రింద వున్నట్టుంటేనే మంచిది”- అంటుంది శాంతం. అంటే ఇంకాశాంతపిచ్చి వుండిపోయిందన్నమాట! యీ ఎండాకాలానికి-ఉత్తరదేశం తీసుకెళ్లి, మనూరీ, సిమ్లాకెళ్లి అక్కడవుంటే, అక్కడసరదాలు చూసేసరికి యిది కుదిరిపోతుంది. శాంతం మళ్లీనలుగురిలో పడాలి.

63

ఆ . మె

నాలుగు నెలలా? - ఇంకా ఐదు నెలలు గడవాలి? ఎలా గడుస్తాయో? ఈ జీవితం చిత్రం యేమిటోకదా? నా మనస్సులోవున్న ఆలోచనలని నేనేపోల్చలేకుండా వున్నాను. నా హృదయాన్ని నేనే విప్పి చదువుకోలేకుండా వున్నాను. నా దేహంలో యే బ్రహ్మాండమయిన మార్పులు జరుగుతున్నాయో నాకే తెలియవలేదు... .. నాకు స్వేచ్ఛ, స్వాంత్ర్యం, వ్యక్తిత్వం - వుందా - లేకపోతే - ఆరి మడ్వర్గాల చేతుల్లో కీలు బొమ్మలాగు - యీ సంసారం అనే తుపానులో గాలిగుడ్డలా - కొట్టుకుపోతుండవ మేనా? పురుషునూ, కారం తింటూ - అచ్చంగా భూమిమీద రెండు కాళ్ళతోనూ నిమ్మొకమాటంగా - నిలబడడానికా - ధైర్యంలేదు! నిష్కరుంగా, “నా” అన్న తాప

త్రయం లేకుండా, ఆధ్యాత్మికంగా పరలోకధ్యాన్నంమీదే వుందామా - ఆ ఆకాశం అంతన యే! ఇప్పుడు నేనిలా ఎందుకు ఉండాలి? ఈస్థితి - నా దేహస్థితి విచ్ఛిన్నమ - ప్రమాదమా? ఎట్లా సంభవించింది? జాత్రావస్తా - నిగ్రావస్తా - ఘృతావస్తా? ప్రేమా? ప్రణయంవా? కామంవా? ... లేకపోతే అలవాటా? ... యీమాటలు వె కటిమాటలాలేదు నా మనస్సు. అప్పుడా - డాక్టరు చెప్పగానే మనస్సంతా అసందంతో నిండిపోయి పొం పోయింది. కళ్ళకి రెక్కలొచ్చాయా అని అనిపించింది. గాలిలో నడిచినట్టే - ఆకాశ మీదనుంచి అలా మేఘాలతో కలిసి యీదుకుని వెలిపోతున్నట్టే వుండేది. శాస్త్రీని చూచినప్పుడల్లా - గుండెల్లో - మనసులో - చెవుల్లో - సంగీతమయం! కళ్ళంట నీళ్ళొచ్చేవి. అకారణంగా ఓ వెద్ద కెరటంలాగు దుఃఖం వచ్చేది. అతన్ని కొనించేసుకుని - అని దేహంలో అమాంశంగా మాయం అయిపోవడా అనిపించేది. నలుగురిలో తిరుగుడానికి సిగ్గు మొకమాటంగా వుండేది - మళ్ళీ రెండోనిమిషానికే - ఎంతో గర్వంగాను వుండేది... ఇప్పుడల్లా లేదేం? శాస్త్రీ అంటే ప్రేమ పోలేదే? అయితే - ఆ ఉద్యమం - తగ్గిం దేమో అనిపిస్తుంది... "ఉద్యమం" అని కలం వెళ్ళిందేమిటి? ప్రేమకూడా కొన్ని సంద ర్భాల్లో ఉన్నాడం - రోగం - మేనా ఏమిటి చెప్పా? అబ్బే - జీవకోటిలో ప్రతి వ్యక్తీ అనుభవించే లీలని రోగం అని ఎట్లా అనడం? శాస్త్రీ అంటే ప్రేమ - ఆపేట - అను రాగం - చమం - అలాగే వున్నాయి. కాని..... ఏదో అడ్డుతగులుతూంది. ఏమిటని? యీ విదేశీ సంసారంలో అనేక ఘటనలు సంభవించాయి. అనేక అనుభవాలు అనేక కొత్తభావాలు అనేక విధాలుగా ఎదుర్కొన్నాం. "మనిషిద్దరిదీ వకటే మనస్సు - వకటే దేహం" అని అనుకున్నా - వాస్తవాలు వేరుగానే వున్నాయి. దృక్పథాలు వేరేగా వున్నాయి.... గోరంతాన్ని కొండంకలు చేస్తూన్నా నాదేమిటి? వ్యక్తులు ఇద్దరైతే తరివాత యే భేదాలు లేకుండా ఎట్లా వుంటారు? కవలపిల్లలలో సహా వాళ్ళ మనస్సు వీళ్ళదికాదు, వీళ్ళ మనస్సు వాళ్ళదికాదు. గంగా యమునా కలిసిపోయినా, గంగనీళ్ళు గంగా వే- యమున నీళ్ళు యమున వే కావడంలే! అయినా, ఆహారం వదురుదువులు లేకుంటే - సంసారం ఏమిటి? - అబ్బే! యీ కలకరంలోనించి నేను బయటికి వచ్చేయాలి. మా ఇద్దరి మధ్యనీ మరొకరురానంత సేపు - యీ భేదాలున్నా ఫలవాలేదు. అలాంటిదెప్పుడూ జరగదు కూడానూ... మనం అనుకున్నట్టు - మళ్ళీ ప్రయత్నం లేందే - ఎట్లా జరుగుతాయో? అనేకసార్లు అనుకునేదాన్ని - పాపాయి వక్కలే అయిపోతూంది - దానితో ఆడు కోడానికి వూపోసువడానికి దానికి మరో చిన్ని తమ్ముడో - చిట్టి చెల్లాయో వుంటే బాగుండును - అని! సరిగ్గా అలాగే అయింది! ఈ మాట అచ్చంగా మామామగారి పేరో - అత్తగారి పేరో పెడితే తీరిపోతుంది. శాస్త్రీ సంతోషిస్తాడు. వాళ్ళవాళ్ళకి నా మీద కోపం కాస్త తగ్గుతుంది. ఏమిటో పేర్లలో ఏముంది? అలాగని వెంకటా పుల్లంభొట్టు, సుబ్బి, సత్తి అని ఎట్లా వెట్టమా? అయితే ఏం? తల్సరు తద్భవాలు న్నాయిగా కాళిదాసు వాణ్ణియాన్ని మర్చిపోయినా, బొంబాయి కిలిమ్మవాళ్ళ తాగల్సి

మనం చేస్తున్నాంగా! బంకించందుకూ పాంవకి, మన ఆంధ్రదేశంలో విలసిల్లి
 సంతకాలం - నా పిల్లలికి, మల్లమ్మనీ, రుద్రమ్మనీ ఎట్లా పెట్టమా? రవీంద్రనాథ
 టాగోరూ, విద్యాసాగరూ అని పేర్లు పెట్టడం - ఆ కుట్రాళ్ళు నాలుగోఫారంలోనే
 దండయాత్రలు కొడుతూండడం - తిలక్కు, గాంధీ "ని వనం పెట్టడం - వాళ్ళు
 యింతా యే గవర్న మెంటు అబ్కారీ డిపార్టుమెంటులోనో, యే సి. ఐ. డి లోనో
 చేరటం-ఏం అంచంగా ఉంటుంది! మనం సహజీ అని పిలవడం - దాని జడపిలకాల్లే
 వుండడం, చిన్నప్పుడు పరిచుకొని పెట్టడం, అది పెద్దదయ్యాక జిడ్డోడుతూ తయారవ
 డం ఎంత పొడరు పూసుకున్నా, ఎంత సబ్బుతో తోముకున్నా! తల్లి దండ్రులు
 వాళ్ళ దేశభక్తి, ఆంధ్రత్వం, వాళ్ళ భావకవిత్వం, వాళ్ళ పిల్లల శీర్షలో చూపించడం
 -తోటిపిల్లలు ఉడికిస్తుంటే వీళ్ళు ఏడవలేక చావడం. మా నాన్నా అమ్మ యీ పేర్లు
 మాకెందుకు పెట్టారురా బాబూ - యే పుల్లయ్యో, సింగయ్యో, యే సీతో, వెంకో
 అని నలుగురిలాగ పెడితే తీరిపాయ్యేది. అని యావజ్జీవం వాళ్ళు ఏడవడం - యెందు
 కొచ్చింది? నేను మామూలు పేర్లే పెడతాను: ఆ తరువాత వాళ్ళు దేశభక్తులూ,
 పండితులూ అవుతే వాళ్ళ పేర్లువాళ్ళే మార్చుకుంటారు, వాళ్ళకి వచ్చినట్టును.....
 శాస్త్రీతో చెప్పా - వినిపించి పోయాడు! యీ మాటలు కొడు
 కుడితే బాగుండును శాంతం! అన్నాడు. ఏమిటో కొడకైతేనేం కూతురైతేనేం?
 కొడుకే కావాలని కోరికేమిటో! "నీ కేం కావాలి - కోరుకో!" అన్నాడు. "యేం
 ఘనకార్యం చేశావని కోరమన్నావు - వరాన్ని?" అన్నా "నీలాంటి ఆంధ్ర నారీ
 రత్నమో - నాలాంటి తెలుగు దొరో రేపు అవతరించ బోశాంటే --" "బామ్మూగు
 మెట్టమొడి సారంధరుడా, కొండవీటి కొండదొం - లేకపోతే నెల్లూరి నెరకాణా,
 పల్నాటి వీరంనా?" అన్నా నేను నవ్వుతూ. "నీ కన్నీ వేళకోశారే! యి కృష్ణ
 దేవరాయలో - మల్లమ్మ జేవో అకూడదూ?!" అమ్మ ఘోషించేసి మూడోమార్చికి
 ప్లాటికం బూచి - పుమ్మిడివారినుంచి రిస్తువాచీ - కన్ని మేరానుంచి కేళ్ళు, రామ
 కృష్ణానుంచి బాదంభీరు తెప్పించి హడావుడి చేశేశాడు! శాస్త్రీకి ఇంకా కుర్రతం
 పోలేదు!....

64

అ త గు

ఈవేళ కొండనుకున్నట్టు ది - యీ శుభవార్త విన్నాక! ఈ మూడు నాలుగు
 నెలలూ యీ వాదనలూ - యీ చికాకు - యిప్పుడు బోధపడింది. పాపం శా.తం

మాత్రం ఏంచేస్తుంది - వొంట్లో బాగుండకపోతే! ఆవేశ నిజంగా నాకు యెంతేనా కోపం - నిరుత్సాహం-అకూడదుగాని చివరికి అసంయంకూడా వచ్చేసింది శాంతమీద. నన్ను అర్థంచేసుకోకుండా నాతోవిడేటలు పోల్చుకోకుండా లాక్యం తెలుసుకోకుండా యేవో నాలుగుముక్కలు కొత్తపోషణలు పట్టుకుని ఆ రాణిని అడ్డుపరీక్ష చేశాని నన్ను అమాంశంగా తిట్టిపారేయడమా-ఆ రేడియో వ్యంగ్యంగాను ఎంతో మెచ్చుకుని ఉత్సాహంగా ఆ టెలిగ్రాం వెయ్యడమా-ఏమిటీ అన్యాయం అనిపించింది. రహస్యం తెలిసేక యిప్పుడు బోధపడింది. ఆరోజుల్లో మనిషిని పూర్తిగా అల్లాడించేసి - తల్లకింకలచేసి పోరేస్తుంది కాంసు? స్త్రీకాతి అంతా యీయాతన పడకలసిందేగా? అందులోకి సున్నితంవైన మిమ్మల్ని. నాజూకు చిత్తపన్నుల్ని స్త్రీయేగనవలెనే మరీ గాభరా పడిపోతుంది! అందుకోసమే పురుషుడు పోసుకోవడం అంటే మృత్యువు నోటిలోంచి బైట పడి మళ్ళీ జన్మయెత్తడమే అంటారు మనవాళ్ళు. ఈ కందుమూడు రోజులాయి శాంతం చాలా ప్రశాంతంగావుంది. ఈమధ్య మనస్సుద్ధిగా, గొడవలయాక పాతశాంతమే అయిపోయింది. వచ్చే యీ ఆయిదారు నెలలలోనూ, నూతనస్పృహతో యీ నిన్నా మొన్నా తెచ్చిపెట్టుకున్న తమాషాభావాన్నీ మర్చిపోతుంది తప్పకుండానూ. అసలు ఆవేశ ఆ భద్దరు కట్టుకోకడంతో మొదలు. అదికూడా మర్చిపోతే... అసలే తెలుగు - అరవపోటీ - అందులోకి బ్రాహ్మణ - బ్రాహ్మణేతరం ఒకటి-దుర్బిక్షంలో అధికమానం... అదిగో వీడి పెళ్లాం భద్దరుకడతుంది అని- ఇదో రాయి వెయ్యగానే ఆ అడ్వకేటు జనాలు గిరీ కున్న అవకాశాలు రోంత ఎగిరిపోయి పూరుకుంటాయి. శాంతానికి అసలు ప్రపంచకం ఏమేలుసు? ఎం. ఏ అంటే ప్యాసయి ఆ పరవా కాలేజీలో నాల్గేళ్లు పనిచేస్తేమాత్రం ప్రపంచకం ఎట్లా తెలుస్తుందీ-నాలుగు డక్కా మొక్కలు తినాలి-కాస్తసాఫీతేరాలి కాని! బొత్తిగా సత్యకాలం అవుతే ఎట్లా... యీమాట బాచిగాడు పుడితే... ఏమిటి మన యిష్టంవా యేమిటి! ఎట్లాగేనా ఆడపిల్ల అంటే తల్లికొరకే చనుం-కొండీకేం అధికారం వుండదు. మగపిల్లడనగానే తండ్రిదే ప్రెచెయ్య ఆవుతుంది-అవారకూడా. మగపిల్లలికి లెర్నిదుచెయ్యడం యెంత చదువుకున్న ఆడాళ్ళకేనా తెలీదు. ఆ ప్రపంచకంమే వేరు-ఆ సరనాలు - ఆ భావాలు ఆ కోరికలు - ఆ వాంఛలునూ. ఏదైనా ప్రయోజనమై వోయింటివాడై కుటుంబ సాంప్రదాయం నిలబెడుతూ ఉన్న సంపాదించి వో హోదా - వో తాహతూ - పెళ్లాం పిల్లలూ - "నా" అని నిలబెట్టేవాడు మోగాడేగా-ఎన్నకబుర్లు చెప్పినా? బాచిగాడికి ఓ నామాలదగ్గరనుంచి నేనే స్వయంగా చదువుచెస్తా లెర్నిసారవకూ యింటిదగ్గరే చెపుతా. స్కూళ్ళలో సహంకాలం వృధావేకదా. పన్నెండేళ్ళకే స్కూలుపైసలు కేసు చేయించెయ్యాలి. ఆ తరవాత దేవుడు వేలుచేస్తే బోబ్బని బియ్యే ప్యాసు చేయించడం తరవాత ఇంట్లోదూ - ఐ. సి. యస్. న్నూ - వాడూము దుకొస్తాడు. నాకూ మంచిదేనూ. శాంతతో యిప్పుడీ సంశయన్నీ యెందుకూ ఆనవసరంగానూ. ఈ నా విషయాలూ బాగా వెళ్ళిపోయి - నేనెప్పుడై అవుతే బాగుంకును. స్లాటిం

బ్రూచి - రిస్తువాచి వెట్టుకుని శాంతం అదే పొంగిపోవడం!..... కూనూరు దేవస్థానం కేసులో వాళ్ళు ఖబుర్లుమీద కబుర్లు పంపిస్తున్నారు. పట్టడమా మానడమా? మంచి తమాషా అయిన లాకాయంటు వుందిగాని దేవస్థానం దబ్బుతిని జరిపాచేసిన మనంతు వేపు ఎలా పనిచేయడం? రెండోపక్షం వాళ్ళు వీధులారాయుళ్ళు. దబ్బేం యివ్వలేరు. ధర్మసంస్థాపనార్థాయ - అని మనం జోలెకట్టుకు యెక్కడ తిక్కలం? అయినా మాద్దాం.....

65

ఆ మె

మనదేశపు చరిత్రలో ఈవేళతో ఒక గొప్ప ఘట్టం పూర్తి అయింది. మధ్య రొండుటేబిలు నాటకం తొమ్మిది నెలలూ మి-హాయిస్తే మూడేళ్ళు పడిచింది పూర్తిగా సత్యాగ్రహయుద్ధం. యీ ఆరు నెలలు యేదో పేరుకి మాత్రం ఉద్యమం కాని, ఉద్రేకం ఉత్సాహం పోయింది ప్రజల్లో. మహా మహా తర్ఫీహాలిన నైన్యాతే ఒక్క ధాటిని యుద్ధం చెయ్యలేవుదా, ఎటువంటిది - సామాన్యజం ఇంత ధైర్యంతో ఉద్యమం సాగించారంటే ఆశ్చర్యం కమా! ఆమాట రోడ్డు లాకీచాగ్గీ లెట్టుకుంటే నాకే తెలీదు అ ధైర్యం నాకెక్కడనుంచి వచ్చిందని. అబ్బ! ఆ గుర్రపులాడేల మెరుపులు ఈవేళకి కూడా కళ్ళలో పొడవ్తున్నట్టే అనిపిస్తుంది;ద! లక్షలాది జైళ్ళకి వెళ్లేరు, దెబ్బలు తిన్నారు, ఫకీర్లుపోయారు - చివకి ఫలితం ఏమై ట్టా అనిపిస్తోంది నాకు. క్రింద పడినా - నైనేం వున్నాం అనడం, అనకోడం, రాజనీతేమా కాని, ఉద్యమం ఆఖరు చేయడం అంటే మనం ఓడిపోయి ట్టా ఒప్పుకోడమేకద? ప్రజల్లో నిలబడడానికి ధైర్యం లేకపోయిం తరవాత గంధీగారు మాత్రం ఏం చేస్తాడు? మధ్యలో వెనక్కి జారిపోయానే -ని ఇప్పుడనిపిస్తోంది వెనక్కి దిగడిపోయి నాన్ని సక నాకు విడుదలచడానికి హక్కులేకేమా? నిజమే! అయినా చాత్రమాత్రం విమర్శించరా?

మెత్తంమీద చూస్తే - ఉద్యమం మనదేశంలో అందరినీ కూడ ట్టుకురాలేక పోయిందేమా అనిపిస్తోంది. పల్లెటూరిజనం, రైతులు కూరి నాలి చేసుకునేవాళ్ళూ - వీళ్ళ నెరసిన ఆకర్షించలేకపోయింది వాళ్ళని దూరంగా వుంచేసింది కూడాను -కరాచీలో ఎన్ని కబుర్లు చెప్పినా - నాకుకత్వం మధ్యతరగతివాళ్ళ చేతుల్లో పడిపోయింది. ప్రొఫెసర్ సర్ సుందరామన్న, జమీందారు విద్యార్థుల గారూ కూడా ఆరు నెలలు జైల్లో కూడు న్నంత మాత్రాన నాయకులైపోతే ఎట్లా? నాకు విముఖత ఏన్నడానికి సమా ఇదే

కారణం. నాలాటి యువకులం అందర్నీ సోషలిస్టులని తిడుతూంటే, యీ నాయకులు దేశాన్ని యేం ముందుకు తీసుకొస్తారు? నాయకుల్లో లోపమా, అసలు తత్వంలో లోపమా? గాంధీగారి సిద్ధాంతంలోనే లోపం అయితే - ఇంతకుంది ఆయన శిష్యులొట్టిలో ఎల్లా చేశారు? శబ్దంలో అప్పుకంటే వాలంటీయర్లు ఎంతోమంది వచ్చి నాతో మాట్లాడారు. వాళ్లు జైల్లోకి వెళ్లిచ్చిందేరవాలి - ప్రతి వాలంటీయరూ ఆ తేరిక సోషలిస్టులాగే మాట్లాడాడు - కుర్రాల్లేవ్వరూ భగవద్గీత చదవడంలేదు. ప్రతి వాడూ కూడా - ఏదో అసంస్కృత వల్లబుచ్చడమేమా. నాయకులంటే గౌరవంపోయింది. కాంగ్రెసు డబ్బున్న వాళ్ళ చేతుల్లోకి వెళిపోతున్నదేమో అనుకుంటున్నారు. కుర్రాళ్లు ఉద్యమం ఆపేయడం వాళ్లెంతకీ పిచ్చంవేనా ఇష్టంలేదు. ఇంతత్యాగంవృధా అయిపోయిందంటున్నారు. నేను తిన్న దెబ్బలన్నీ వృధాయేనా? తల్చుకుంటే నిస్పృహవస్తోంది. నన్ను పోట్లా సభకి రమ్మంమంతున్నారు సుబ్బయ్య, రామ్మూర్తి వాళ్లున్న. వెళ్ళి ఏం ప్రయోజనం? మనమాట వినేవాడెవడు? అయినా - గాంధీగారే వున్నారకనా! చివరికి ఆయన్నే ముక్కుతోవారి-పాలముంచినా నీటముంచినా

66

అ త దు

కాంతం నోటముంచి నిన్న ఆ శుభవార్త! ఈ వేళ పత్రికలో యీ శుభవార్త! యీ సత్యాగ్రహం ఆపుచేద్దాం అని ఇన్నాల్లకేనా తోచింది ఈ గాంధీగారికి. ఆయనెలలముందే ఆపేసి వుండవలసింది. నన్నడుగుతే అసలు ఉద్యమం లేవదీయడమే శుద్ధ తప్పు. ఇంతకీ ఫలితం ఏమిటి? సహాయం పోకిరులయ్యారు, సహాయం రొడిచి సోషలిస్టులున్ను తయారయ్యారు. చివరికి మళ్ళీ యధాప్రకారం. ఆ వొచ్చే దొమేని యను ప్రతిపత్తికూడ మానం అయిపోయింది. నేను మొదటి దగ్గరనుంచి అంటునే వున్నాను - పట్టితే తిలక్కు మార్గం పట్టండి - లేదా గోఖలే మార్గం పట్టండి. రెంటికీ చెడ్డరేవడిలాగు - యీ ఉద్యమం ఏమిటంటా? రాజకీయంలో అందుతే బుర్ర లేకపోతే కాళ్ళు. నాకు మనస్కరించకే చేరలేదు. ఇంతకీ నేను చేరినా, కాంతం చేరినా, కీర్తనా - పకీర్తనా నాకేగా వచ్చేగి? అందులోకీ ఏనొచ్చినా ఆదికిముందు మన ఆంగ్రులకే కావాలి. జైలుకొచ్చాలో లేనో ప్రతి ఆంగ్రుడూ సోషలిస్టుడ. వీళ్ళకేం తెలుసు సోషలిజం అంటే? నామతెలుసు నేను ఇంగ్లండులో ఆరు సంవత్సరాలున్నాను. ఆ సోషలిజం - క్కడ పుట్టి వెళ్ళాల్సిందేగాని మ దేశానికి పనికిరాదు. మన సాంప్రదాయమే వేరు. రాజన్న, జమిందార్లన్నా, భవంతుడన్నా ప్రజల్ని

బిడ్డల్లా, డబ్బుని మైర్లసాత్తులూ, తాము సంక్షాం కర్తల్లాగు వ్యవహారం నడపే. అలాంటిది ఇప్పుడిప్పుడే కాస్తపరిశ్రమలంటూ లేవతెస్తూంటే, యీ సోషలిజం కకటా అవి గోంత నాశనం కావడానికి? శాంతంచుట్టూ ఈ కుర్రాల్లా మహా తిరుగుతున్నారు. ఈ శరీరస్థితిలో పొట్నా లేదు గీట్నా లేదు అని నేను చెడు సురులు గనిరేసరికి ఎవరి మాట వాళ్లు పోయారు. ఈ ఉద్యమ ఫలితం యిదొక్కటి కనిపించింది! లేనిపోనిది. ఈ కుర్రాళ్ళందరూ మళ్ళీ సహాయనిరాకరణం అంటూ ఏవుప్రకారమో తెచ్చి పెట్టరు కద? కాంగ్రెస్ లో యీ పెద్దరికమే వున్నాళ్ళు ఆ ప్రమాం వుండకూడదు. అయినా పెద్దలందరికీ కాళ్ళు పీకిపోయాయి. అందులోకీ మళ్ళీ ఎన్నెన్నో ఎన్నికలు రుచిరుగితే ఎవలు బుద్ధే తిరిగిపోతుంది! ఇంకా మనది మొదలు దగ్గరనుంచి పంచాయతీ పద్ధతి. ప్రజాస్వామ్యం మనలోనుంచే పుట్టింది. అవేత సార్ల మెంటు? ధాంమీర మనకు మోజువుండడం సహజమే.

అన్నట్టు-శాంతం ఈ ఉద్యమంలో దెబ్బలు తినడంవల్ల నా ఎద్వకేటు జనాలు గిరి పోలేపోయింది కాని ఆలోచించి చూస్తే అదీ నా మంచికే - నిపిస్తోంది. ఆగోజుల్లో అయివుంటే అందరూ నన్ను వేలుపెట్టి చూపించి దేశవ్రోహి అని తిట్టివుండును. ఇప్పుడు అందరూ ఏమంటున్నారు? ఎద్వకేటు జనల్ గిరి పోయినా సరే భార్యనిమాత్రం ఉద్యమంలోకి పంపించేవంటున్నారు అంచేత ఈమాటు చక్క గెంతుతోనే హైకోర్టు బెంచీమీద కుర్రకొమ్మ-ఎప్పటికేనా కాంగ్రెసువాళ్ళు రావడంఅంటూ వుంటేను. ఇప్పటి నుంచీ అప్పుడప్పుడు ఖద్దరు వేసుకుంటూండాలి. ఈ గవర్న మెంటు ఆఫ్ ఇండియాని ప్యాసుకావడంమందే ఏదేనా శా.తానికి పురుడు వచ్చేలోపుగా మళ్ళీ ఏ వాదావుమని లేకుండావుంటే అదేచాలు.

67

ఆ మె

ఈవాళ్ళకి కలం ముట్టుకుని యేనాలుగు నెలలైందో! ఏమి జబ్బులు-బాబూ! బతికి బయటపడతాం అనుకోలేను. తెల్పుకుంటే, మళ్ళీ ఆ సావిత్రి స్యోకంతుడూ-యముడూ, రవివర్మ చిత్రించినబొమ్మ కళ్ళకికట్టి-ట్టుంది. ఆ నాజబ్బులోనూ - శాస్త్రీ జబ్బులోనూ, ఆబొమ్మ - అచ్చంగా ఆబొమ్మ-యెన్నిసార్లు నాళ్ళముద్ర కొచ్చిందో గదా? ఇప్పటికి - నిజంగా ఆ యముడు అలా బాణంపట్టుకుని నాయుడుట నిలబడితే పోయిక్కడనుంచి ఫో-అని నేను నిజంగా అన్నానేమోకూడా!... ఆజేత చూడని

వర్షం-వూరూవాడా యిలా యేకం అయిపోతుంటే-యిప్పుడా. ప్రధానమంత్రిగా రింట్లో విందుకు హాజరుకాకపోతే ములిగిపోయిందేమిటి” అని నేనన్నా విన్నాడు కాదు. అడయారునుంచి వచ్చేటప్పుడు కారు అల్లరి పెట్టిందిట-కడిసి ముద్దై ఇంటి కొచ్చాడు. దాంతో న్యూమోనియాలోకి దింపేసింది. పదిహేనురోజులు నాకు నిద్రాహారంలేదు - ఒకరోజు మరీ భయంవేసింది. డాక్టరు మూర్తిగారి ధర్మమా అంటూ నెల్లాళ్లలో శాస్త్రీ తేరుకుని మళ్ళీ కచేరీకి వెళ్లడం మొదలెట్టాడు...

సరి - నాలుగురోజులైంది కాంసు - నావంతు! ప్రొద్దున్న ఎనిమిదిగంటలైంది “కాంగ్రెసు పెద్దలెవరో నిన్ను తెలిపానుగా పిలుస్తున్నారు. శాంతం!” అని శాస్త్రీ కేకేశాడు. సావడిలోనుంచి గుమ్మం దాలుతున్నాను - కాలు జారింది - పడిపోయాను. అసలేబరువుగావున్నాను - దాంతో - నానాచికాకు అయిపోయింది. నెల్లాళ్లమళ్ళీని ఆస్పత్రిలో. వెనకటిపాపాయి పురిటి ఆస్పత్రిరోజులు జ్ఞాపకం వస్తున్నాయి. బాధ హెచ్చుగావున్నా - మనసులో ఆనందం ఆవేశం వుండేవి అప్పుడు. ఇప్పుడు - ఏమిటో అంతా బెంగే. ఆస్పత్రిలో అంతా పరిశుభ్రం - బయట అంతా కుళ్లు - ఏమిటిదీ - అని పించేది.

యీ పుట్టుకలు - యీ చావులు - యీ అహంకారాలు - యీ డాబులు దర్బాలు - ఏమిటీనాటకం అనిపిస్తుంది. మళ్ళీ రెండో ఊణంలోనే - శాస్త్రీ పాపం వక్కడూ ఇంట్లో ఎలాగున్నాడో - మంట బ్రాహ్మడు సరీగా వేళకి భోజనం, ఫల హారంచేసి పెడుతున్నాడో లేనో - పాపాయి ఎలావుందో - తొమ్మిదిగంటలూ కొట్టే సరికి అన్నం పెట్టకపోతే వుండలేదు - ముందు వామూ యిత ఆవునేతి పిసరు కలిపి పెడుతుందో లేనో సుధ - అని ఇవే జ్ఞాపకంవచ్చి - కడుపులో వేధించుకు పోతుంది.

శాస్త్రీ రెండుపూటలూ వస్తాడు నన్ను చూడడానికి. పాపాయిని తీసుకుని ప్రొద్దున్న సుధ, సాయంత్రం తాయారూ వస్తారు. నా జబ్బుకి శాస్త్రీ చాలా చిన్న బోయాడు. కొడుకు పుట్టాలి - కొడుకు పుట్టాలి - అని యంత పలవరించాడో - అంత ఆశాభంగం అయింది అతనికి - పాపం. నూరుసార్లైనా అని వుంటాడు నాతో - వల్లభజోశ్యుల వారివంశం మరి వుండదేమో - అంటూ. నాకేం ఆశా అనిపించడం లేదు - సరేకదా - వల్లభజోశ్యుల వారివంశం అంతరించిలే - పుట్టు మునిగిపోయిందేముంది? - అనబోయాను కూడాను...

నలుగురు పిల్లలు చుట్టూ వుండాలి - మనవలిసి మనపరాళ్లని యెత్తుకోవాలి - కోడళ్లూ అల్లుళ్లు ఇంటికి వస్తుండాలి వెళుతుండాలి - అని నాకు యేమాత్రం అని పించదు. మరి నేను అందరి ఆడవాళ్లలాంటివాన్నా - లేకపోతే ప్రత్యేకవ్యక్తి నా?

యీ ప్రమాదం ఎందుకు రావాలి - అని అట్టే అలోచిస్తున్నాను - పదిరోజులై. "నీ జీవితపంథా మార్చుకో - నీ స్వభావంలో మరుకుపాలు హెచ్చు - చైతన్యంకోరే! వ్యక్తిత్వం నీది" - అని నాతో ఎవరో చెబుతూన్నట్టు అనిపిస్తోంది. ఆశయమా? శకునమా?

యీమధ్య మూడు నాలుగుసార్లు ఆస్పత్రిలో నన్ను చూడడానికి వచ్చింది - డోర్వసీ మిత్ర. మొన్న సాయంకాలం - డోర్వసీ వచ్చింది. ఆవిడ వెంటనే శాస్త్రీ వచ్చాడు - ఇద్దరు కలిసే వచ్చారా అనిపించింది. డోర్వసీ నేను కాలేజీలో కలిసి చదువుకున్నా - డోర్వసీ అంటే నాకు మొదలు దగ్గరయింది ఏమిటో కట్టేది కాదు. అప్పటి రోజుల్లోనే మొగాళ్ల వెంట పడుతూండేది అని అనేవారు. ఇప్పుడు పూర్తిగా బాహుళం అయిపోయింది. తండ్రి కలకత్తానుంచి వచ్చేసి చెన్నపట్నంలో ఏదో ఉద్యోగంచేసి చచ్చిపోయాడు. డబ్బున్నవాళ్లూ కారూ - పెద్ద కుటుంబం. డోర్వసీ బి. య్యే. అయ్యక ఉద్యోగమూ చెయ్యలేదూ - మరెలాగు గడుపుతోస్తుందో! మళ్ళీ - రోజు కోచీరే - మోటారుకారూ - రాయపేటలో ఇల్లు - అన్ని విందులకీ - వివాహాలకీ గార్డెను పార్టీలకీ అన్నిఫోటోలలోనూ - హాజరు! మళ్ళీ చూస్తే - అందమూ లేదూ. శాస్త్రీ డోర్వసీ కలిసి నిలబడితే - నాకు అతి ఏవగింపుగావుంది. నేను ఆయన మానం పడేమనిషిని కాను. కాని శాస్త్రీ బాగ్రత్తగా వుండాలి. అతను పంటరిగా వుండలేడు. అయినా నేనేం అనకూడదు.

ఈ ఆస్పత్రి నెలరోజుల్లోనూ భారతం విరాటపర్వం చదివేను. పద్యాలు బోధపడతాయో బోధపడవో అని భయపెడింది కాని - ఉగ్గుపాలతో అలవడిన భాష అర్థం కాకపోవడం ఏమిటి - అని ప్రయత్నించి - చదివేను. దేముళ్లని, దేవతలని పులుసు, ఖారంతినే మనలాటి మనుష్యుల్లాగే చిత్రించి పారేశారు. అంచేతనే ఎంత పురాతనగ్రంథం అయినా, ఆధునికంగా మనం ఎంత ఈ కాలపువాళ్లం అయినా, అంత సరదాగా చదివి ఆనందించగలుగుతున్నాం...

వక్కటి ఆశ్చర్యం వేస్తుందినాను - పదిహేనేళ్లాయి గాంధీగారి నాయకత్వాన్ని జాతీయోద్యమం నడుస్తోంది గదా - దేశంలో - అటువంటిది - మన ఆంధ్ర సారస్వతంలో కాని, ఆంధ్ర శిల్పంలో కాని - ఉద్యమాన్ని కథావస్తువగా తీసుకున్న వక్క పుస్తకం కాని, ఒక్క బొమ్మలతో - వ్రాయలేకపోయాం - కళాసృష్టిలో ఇంత అభోగతిలో వున్నామే-ఆంధ్రులూ- కాని, గొప్పలు చెప్పకుంటామే? మనకీర్తి నిలబెట్టడానికని - "మాలపల్లి" ఒక్కటివుంది - వేలు నొక్కి చెప్పడానికి... అది తప్పితే - సున్న.

తాజా : ఇంటికొచ్చి పదిరోజులైంది. ఇంటికొచ్చినన్న ఆనందంలో దినచర్య వ్రాయడమే ముచ్చిపోయాను, తాయారు - సుభ - పాపాయి - శాస్త్రీ

కాస్తీ) అంటే నాకు అమితప్రేమ - అతనిలో ఎన్నిలోపాలు వున్నా - అతనంటే ప్రేమే... పదేళ్లు సంసారం చేసినతరవాతకూడా పెరిమిటిమీద నాకు ప్రేమ పోలేదు - అని ఆనగలగడం - గొప్పమాటే అనుకుంటాను... భార్యాభర్తలు అందరూ ఆగాగే అనుకుంటారనుకుంటారు ఎవరిమీదనువాళ్ళు!

68

అ త దు

కాంతం మళ్ళీ ఇంటిగొచ్చి నలుగురిలోనూ తిరుగుతుందనుకోలేదు. ఆవేశం అబ్బులెప్పుడూ అనుసరికి పంపించేటప్పుడు! కాంతం ఇంటిగొచ్చి పదిరోజులైంది. ఇప్పుడు నాకు కాస్త మనసు కుదుటపడింది. యీ రెండు మూడు నెలలూ కీలుబొమ్మలాగు వేళపట్టున పనులు చేసుకుంటూ గడిపేను. కాని - ఏం మనసు కుదుటపడడం? నా పదిరోజులు సుస్తీకేమిటి? కాంతం జబ్బుచేయడం - నేను కన్నకలలు, కట్టిన గాలిమేడలు - అన్నీ ఎగిరిపోయాయి. నా సుస్తీ, కాంతంజబ్బు - బోలేడు ఖర్చు అయిపోయింది. మళ్ళీ అదంతా కూడదియ్యాలంటే ఎన్నాళ్లుపడుతుందో? నాకు ఉపచారం చెయ్యడం - తను మంచంపట్టడం - నేను తనను అస్పత్రిలో చూడడానికి వెళ్లి - బాచిగాడో - డబ్బో - అని నలుగురుతోంటే - తనకి ఎంత చికాకు - ఎంత బాధగా వుండెనోకదా.

ఎంత మర్చిపోదాం అనుకున్నా మర్చిపోలేకుండావున్నా. బాచిగాడు - బాచిగాడని ఎన్నిఆశలుపెట్టుకున్నా - ఎంతో ఉబలాటపడ్డా. అన్నీ సున్నా అయి పోయాయి - అన్నీ అడుగంటిపోయాయి. మెదటిమాటే ఆశపడ్డాను. అడపిల్లని - మంత్రసాని చెప్పగానే - సరే మనచేతిలో యేలేదు కదా - అని సమాధానపడ్డాను. సరి - పాపాయి - దాని సంతకం, దాన్ని శింకారించడం - దాతో రెండేళ్లు మూడేళ్లు గడిచిపోయాయి. తరవాత - కాంగ్రెసు - సత్యాగ్రహం - లాశిచార్జీ - హరిజనసేవ - వీట్లలోపడి నాలుగేళ్లు నామాటే మర్చిపోయింది. సరి. అన్నీ బాగున్నాయనుకునే సరికి - ఈమాటు ఇలా దగా అయిపోయింది.

కొడుకేపుట్టాలి - కుటుంబం నిలబెట్టాలి - వంశం చిరస్థాయిగా వుండాలి - అనుకోవడం ప్రత్యేకం పురుషుడినైతే అనుకుంటాను. దేవుడేదీస్తే - కాయ అయితే

కాయ - పండైతే పండు - దాన్నే కళ్ళకద్దుకుని - తృప్తిపడడం - స్త్రీస్వభావం. నూరుసంవత్సరాలు - వెయ్యి సంవత్సరాలు - అయినా, యుగాలు - అనంతకాలం - ఇలా చరిత్రాత్మకంగా ఆలోచించడం స్త్రీనైజంకి విరుద్ధం. అంచేతే మనవాళ్లు - బాలా త్రిపురసుందరిని శక్తిగా పూజించినా - బ్రహ్మనే సృష్టికర్తగా చేశారు. ఆర్యులు సింధునదీతీరాన్ని ఏకాద్వి శతాబ్దాలపాటో సమష్టిగా జీవించినా - ఆర్యావర్తంలో స్థిరనివాసం ఏర్పరచుకోగానే - సామజీకవనంలోనూ, కుటుంబజీవనంలోనూ - పురుషునికే ప్రాముఖ్యతఇచ్చి - సమాజాలు - రాజ్యాలు - ధర్మాలు - ఏర్పరచుకున్నారు. శాంతంతో యామాటచెప్పి లాభంలేదు - ఒకమాటునన్ను "కొరడుబారిన కాపిటలిష్టు" అంది !.....

పాపాయంటే నాకు ప్రాణంశాంతం. ఆసుపత్రిలో వున్న నెల్లాళ్లు - నా మంచం దగ్గర తన వుయ్యాలామంచం వేయిస్తేనేగాని పడుకునేదికాదు. ఆ నెల్లాళ్లు 'అమ్మ' అనమాట మర్చిపోయింది - ఎంతసేపూ "నాన్న - నాన్న" అనే. అయినా యేముంది - మరి పదిపదిహేనేళ్లయాక - యీ చెట్టునుంచి రెక్కలు కట్టుకుని ఎగిరి పోయి - మరోచెట్టుమీద గూడుకట్టుకుంటుంది.

డాక్టరు గురుమూర్తి మొదలియార్ గారిని తరిచి తరిచి అడిగేను - శాంతం వంట్లో అంశర్గతంగా మరేం జబ్బులేదుకదా అని. ఎంతమాత్రంలేదు - అప్పుడు లాశీఛార్జీలో చెబ్బలు తగలడంవల్ల లాపలి అవయవాలు ఇంకా పచ్చగానేవున్నాయి. అవి ఆడరకుండామాత్రం చూసుకుంటే - మరేం భయంలేదు - ప్రమాదం అంతకంటే లేదు - అనిచెప్పాడు. శస్త్రంచేసిన వైద్యులు ఇద్దరూ కూడా అలాగేఅన్నారు. అంచేత నేనెంతమాత్రం బాచిగాడిమీద ఆశపదులుకొలేదు.

అయినా యోగించాలి. అంచేతే మనపూర్వులు సుపుత్రజననంకోసం ఎంతో తాపత్రయపడేవారు. యాత్రలు, ఉపవాసాలు, తపస్సులు - చేసేవారు. జాతకఫలం - నక్షత్రఫలం - నుహూర్త విశేషం - వ్రతఫలం అనుకునేవారు. "కర్మ" అంటే - అది వక సివిల్ ప్రొసీజరు కోర్టు అనమాట. కర్మానుభవం తప్పించుకోవడానికి - జపాలు, హోమాలు, శాంతులు - ఒకమోస్తక - స్త్రీ అర్ధర్లు, ఇంటరిమ్ ఇంజాక్షనులు, కొంటర్లు - అనమాట.

కొంచెం మనం నమ్మితే - మిగతాదంతా సబబుగానే వుంటుంది. చాదస్తా - మూఢనమ్మకం అని కొట్టేడానికి వీలులేదు. ఈ యుద్ధం వచ్చాక - పాశ్చాత్యదేశాల్లో నమ్మకాలు ఎంత పెరిగేయో - సత్యాగ్రహం వచ్చింతరవాత మనదేశంలో కూడా అంత హెచ్చయ్యాయి... ఈ ఉద్యమం నాఉసురుకే వచ్చిపట్టింది కాని - అప్పుడూ

అలాగే చార్జ్ మూలాన్ని ఎడ్వకేటు జనరల్ గిరీ ఎగిరిపోయింది - ఇప్పుడూ కాంగ్రెసువాళ్లు పిలవడంమూలాన్ని బాచిగాడు ఎగిరిపోయాడు.

కాంతం త్వరగా ఆరోగ్యవంతురాలవారి. అన్నట్టు లాడిబేటింగు సానైటీ ఉపన్యాసాలివ్వడానికి జస్టిస్ రాధాశ్యామాణి వస్తున్నాడు కరాచీనుంచి - గొప్ప సిద్ధాంతి, త్రికాలజ్యోతిష్కుడు, హనుమంతోపాసకుడు అనిపేరు - ఆయన్ని గలహా అడుగుతాను - కుంభవారతి చేయించమంటాడేమో. ఒక్కటేచిక్కు - కాంతానికి తెలియకుండా కాండ నడిపించాలి. తెలిసిందంటే మండిపడుతుంది.

౯౯

ఆ మె

శుభలేఖ చనివేను.

“పెండ్లి పిలుపు - కామాక్షి వరదరాజం - కొత్తూరి శివసుబ్రహ్మణ్యం : చాతు నామ సంవత్సర శ్రేష్ఠ శు|| ౧౦ శుక్రవారం : సాయంకాలం 6-30: బండ్లవారితోట- పరశువాకం”. ఎవరు చెప్పా - అనుకున్నాను ! ఇంతట్లో శాస్త్రి మాడావుడిగా వచ్చి- “లేడీ ఆయ్యంగారుకి సుబ్బయ్యకి మంచి అందం అయిన వస్తువ వకటి పెళ్లి కట్నం ఇవ్వాలి మనం- సాయంకాలం మాంటురోడ్డు వెళదాం” అన్నాడు. అప్పుడు తెలిసింది!

.....పెళ్లికి వెళ్లాం. లేడీ ఆయ్యంగారు ఎంతో అందంగా వుంది. అసలే చక్కని మనిషేమో - చిన్న కుంకుం బొట్టు పెట్టుకుంది - మరీ చక్కగా వుంది. “బుగ్గలకీ, పెనిమెలకీ రంగేళుకుంది - ఇంకా ఎవరిని వలలొవేసుకోవడానికని !” అని సీతా చంద్రం అంది. కాస్త గట్టిగానే నలుగారు వినేటట్టూ. అసూయ మాటలకేంగాని - అందం మీద బొట్టు మరింత రాజించింది. మొట్టమొదట రోజుల్లో రామయ్యంగారు బలికివున్నప్పుడు నన్ను ఆమెతో పరిచయం చేసిన రోజుల్లో - ఆవిడంటే నాకూ కొంచెం అసూయగానే వుండెను. ఆవిడంటే భయంగానే వుండెను - ఎప్పుడైనా శాస్త్రికి కట్ట జిగేలుమని పోతాయేమోనని. తరువాత ఆవిడ పెనిమిటిపోయి - ఇంకా పరిచయం హెచ్చు అయ్యాక - ఒప్పుకోవాలి కదూ - నాకు అనుమానంకూడా వేస్తుండేది - శాస్త్రివేవు ఆవిడ విసిరే చూపులు - ఇతని హాస్యాలు - చూస్తూండే

సరికి. కాని నాదే పొరపాటు - అందం అయిన స్త్రీ - డబ్బుందీ - అందరినోను కలిసి. మెలిసి తిరిగడం అంటే సరదా - అలాంటప్పుడు పూజలర్పించేవాళ్ళ కేంకొదున?

కాని - సుబ్బయ్యకి ఈవెడికి పరిచయం అయినట్టు నా కెప్పుడూ తెలీలేదే! అసలు వాళ్ళిద్దరిదీ ఒకజట్టు కానేకదుకదా?...సిబిరంలో వున్నప్పుడు సుబ్బయ్య - సుబ్బయ్య - అని పిలవడం తప్ప - అసలతనిపేరే నాకు తెలియదు. ఆ రోజుల్లో - ఇప్పుడే అతను సబర్బీ ఆశ్రమాన్నించి వచ్చాడేమో - తలంతా తిరుక్షవరం - గోష్పాదం అంత పిలక - పొట్టిగా పంచ - వంటిమీద ఉత్తరీయం - అసలు ఖద్దరు మనిషంటే "ఓయి!" అన్నట్టు! కాని - అతని ముఖంలో మంచి నాజుకు - తెలివి వుండేది. వాలంటీర్లందరిలోకి అతనంటే నాకు హెచ్చు అప్యాయంగా వుండేది. లాన్ ఛార్జీ అయిం తరవాత మళ్ళీ మొన్న నా జబ్బులో చూశాను. అప్పుడు తెలిసింది - అతని పుట్టు పూర్వోత్తరం - శాస్త్రి చెబితే.

వాళ్ళదీ గొవ్వూరు దగ్గర పొన్నురట. తాత ముత్తాకలసుంచి మంచి భూ పవసలి వున్నవాళ్ళట. ఆరువేల నియోగులు. కంపెనీ పొగాకు చ్చిం దగ్గరనుంచీ ఆ వ్యాపారంచేస్తూ బాగా డబ్బు సంపాదించారుట. సుబ్బయ్య పొగాకు వ్యాపారం మీదే ఇగ్లాండు, అమెరికా వెళ్లాడుట. తరవాత ఉద్యమంలో చేరడం - జైలున్ను. ఉద్యమానికి చాలా డబ్బు సహాయ్యం చేశాడుట. మొన్ననే వ్యాపారం మీద హాంకాంగు, హంగ్కౌ వెళ్లి వచ్చాడుట.

ఆవిధులందరికీ స్వాగతంఇస్తూ వాళ్ళిద్దరూ ఒకరి ప్రక్కన ఒకరు నిలబడివుంటే నాకు ఎంతో సరదాగావుండేను. సుబ్బయ్యది పొగాకువ్యాపారం అయినా కాంగ్రెసు వాడవడంచేత ఖద్దరు మధుపర్కాలే కట్టుకున్నాడు. లేడీ అయ్యంగారుమాత్రం - నాకు లేడీ అయ్యంగారనేవస్తుంది!- జార్జెటుచీరె, పట్టుబాడీసున్ను - అచ్చంగా విదేకి బట్టలే. రాజకీయంగా ఇద్దరుదీ వేరు వేరు తోవలుకదా - సంసారం హాయిగా వెళు తుందావీళ్ళిద్దరిదీని - అనిపించింది.

మనదేశం పరాధీనంగా వున్నన్నాళ్ళ మటుంబాల్లో రాజకీయంగా ఆభిప్రాయ భేదాలుంటే సౌఖ్యానికి ప్రతిబంధకమే. తల్చుకుంటే - నాకే భయంవేస్తుంది - శాస్త్రికి నాకు ఎప్పుడేం వచ్చిపడతుందో అని. ఇప్పుడేం వుంది ఉద్యమం అంతా ఆగిపోయింది. కాని మళ్ళీ ఉద్యమం ప్రారంభం అయితేనో - శాస్త్రి ఏ ఎడ్వకేటు. జనరలో ఆయి - నేను ఏ క్లెల్లానో, ఏ కాంగ్రెసుదళంలోనో పని చేస్తూంటే - అసలు ఇద్దరం కలిసివుండడం ఎలాగు? ప్రేమకంటే అతీతంకదా - దేశం?

లేడీ అయ్యంగారు మంచి గడుసు మనిషి - తెలివితేటలు గలది. అంచేత తప్ప కుండా మారిపోతుంది. రాజకీయంగా సుబ్బయ్యకి చేదోడు వాదోడుగావుండి - అతన్ని

మంచి వృద్ధిలోకి తీసుకువస్తుందనే నాకు తోస్తుంది... ఆ వేళ లాఠీఛార్జీ జ్ఞాపకం వస్తుంది - సుబ్బయ్య, రామస్వామి, నేను! తల్చుకుంటే - అదోజన్మం అనిపిస్తుంది... వధూవరులు సుఖంగా వుండాలింది - అని మనఃపూర్తిగా ఆశీర్వాదించేను.

నేను శాస్త్రీ సుఖంగావున్నాం. 'సంసారం సాగరం దుఃఖం' అని మాతాత రోజుకి అధమం పది సార్లైనా అనేవాడు - మా చిన్నతనంగా. ఆ మాట ఆయనకి ఊతపడం అయిపోయింది. ఆయన ఆ మాట అనేటప్పడల్లా - మా తోమ్మండుగురు మేనమామలు - మా ఆరుగురు పిన్నిలు మా కళ్ళముందర కనిపించగానే - చిన్నపిల్లలం మేం పకాలని నవ్వేవాళ్ళం! నా సంసారం నాకు క్షీరసాగరంగానేవుంది మొత్తం మీద! కాని - శాస్త్రీమాత్రం - మరీ గడుసుగా ప్రవర్తించకుండావుంటే బాగుండును - అనిపిస్తుంది - అలా ప్రవర్తించినప్పుడుమాత్రం - నిజంగా దుఃఖసాగరమే అనిపిస్తుంది.

కారులో ఇంటికివస్తూ శాస్త్రీని అడిగేను: "పెళ్ళిపెద్దవికదా, శాస్త్రీ! నాకి సందేహంలేదు. పెళ్ళిమో రిజిస్టరు ఎదుటజరిగింది. మళ్ళీ ముహూర్తం, తిథి, వారం, నక్షత్రం, లగ్నం - ఏమిటోయి?"

"దానికేముంది - శాంతం! ఒక్కటి వద్దతి - రెండోది సాంప్రదాయం! ఇద్దరు జాతకాలువేయించి, ముహూర్తం నేనే పెట్టించాను చిట్టి గూడూరు నరసయ్య సిద్ధాంతిగారిచేత. ఇంతకీ పూర్వాచారం పాటించడంవల్ల మనకేం నష్టంలేదు. వస్తే మంచి రావచ్చు - లేకపోతే లేదూ. నమ్మిచెడినవాడులేడు - నమ్మకచెడిపోతేపోయేరు!" అన్నాడు.

"జానక్యో కమలాంజలిపుటేయాః - అన్న శ్లోకంకూడా అచ్చువేయించలేక పోయావా శుభలేఖలమీద?" అన్నా.

"ఆ శ్రీరామచంద్రమూర్తి జానకీదేవి శిరచ్ఛ పై తలంబ్రాలు పోయాయాం దగా..." అనిరాగం తీయడం మొనరిట్టాడు.

"చాలు - చాలు! అంతటితో అగు - యీ స్తోరణిచూస్తే కారు చెట్టెక్క గలదు" అన్నా. నవ్వితూ ఇంటికిచేరుకున్నాం.

70

అ త దు

నన్ను పెళ్ళి పెద్దనిచేసినందుకు - అంతా ఆతి దివ్యంగా జరిగిపోయింది ! చెన్న పట్నం అంతా అక్కడేవుంది. రాజులు - జడ్జీలు - పోలీస్ - ఉద్యోగస్థులు - కాంగ్రెసు పెద్దలు - సత్యాగ్రహులు - వర్తకులు - ఛేంబరు ఆఫ్ కామర్సు ధోరలు - ధోరసాస్టు - పేరెన్నికగల వాళ్ళందరూ - వచ్చారుకదా. మోటారుకార్లరేమిటి - ఇలా తిరగబడి పోయాయికదా. పోలీసుబందోబస్తుకూడా చాలా బాగా వుండెను - సుబ్బయ్య రెండు సార్లు జైలుకు వెళ్ళాడా - అంచేత పోలీసు పెద్దలందరూ అతనికి పరిచయస్థులే.

అంతా నిమిషాలమీద నడిపించాను. సరిగ్గా సుముహూర్తం వేళకి - రేడి యోగా గ్రీన్విచ్చి గంటకొట్టింది - రిజిస్ట్రారుముందు సంతకాలైపోయాయి. కాల మానంలో ఒక లిప్తపాలు వ్యత్యాసంరాకుండా చిట్టికూడూరి సిద్ధాంతిగారిచేత పెట్టిం చాను లగ్నం. సంతకాలు అయాయోలేదో - యాభైమంది పండితులు - “శతమానం భవతి శతాయః” అని ఆశీర్వాచనం చెప్పారు - అక్షింతలు కురిసేటట్టు - చిన్న ఎర్ర క్రైక్కుమర వకటి అమర్పించేను. అందరూ చప్పట్లుకొట్టేరు...

బండ్లవారితోట - మంచి ఆవరణ - ఒక చోట భరతనాట్యం - ఒక పందిరకింద పాటకచ్చేరీ - మరోమిమియానాకింద - కవి సమ్మేళనం - మరో పర్ణశాలలోహరికథ - ఒక పాకలో కాఫీ ఉప్పా ఫలహారాలు - పెద్ద మర్రిచెట్టుంటే దానికింద ప్రిజిడెయిర్ చిన్న కాక్టెయిలు బార్ ప్రత్యేకంగా ధొర్లు ధోరసాస్టు మనగా పెద్దవాళ్ళకి. ఇంక కాంగ్రెస్ వాలంటేరు జట్టుందిగా - వాళ్ళకి గంగాశాళ్ళతో పానకం - కాస్త ఇలాంటి అలాంటి వాళ్ళందరికి బీడీలు - పెద్దవాళ్ళందరికీ దిండిగల్లు చుట్టలూ త్రీకాసిల్సు సిగ రెట్టున్నూ - ఇంకా పెద్దవాళ్ళకి జమీందార్లకి హుక్కాలు. చెట్లకింద - కుర్చీలు - సోఫాలు - తివాచీలు - బాలీసులు. మధ్యపెద్ద జంబుఖానామీద భాగవతశ్రవణం.

తీర్థప్రజే ! తెల్లధొర్లు - నల్లధొర్లు, తెల్లధోరసాస్టు - నల్లధోరసాస్టు - గాంధీ టోపీలు - డిన్నరుసూట్లు - భద్దరు పంచలు - మల్లునోవకులు - ఇంగ్లీషు - సంస్కృతం - పాశ్చాత్య పద్ధతులు - హిందూసాంప్రదాయం - ప్రాశ్యప్రతీచీ - మహాతమాగా మిళితంచేకాను. ఆ ఏర్పాట్లకి మెచ్చుకోనివాళ్లు లేరుకదా !

కాంగ్రెసు చిన్న పెద్దలందరూ “శాస్త్రిగారూ! సుభాష్ చంద్రబోసు కలకత్తా కాంగ్రెసు నడిపించినట్టునడిపించారండీ!” అన్నారు.

జమీందార్లు, రాజులు, గవర్నమెంటు ఉద్యోగులు: “ హార్డింజీ - ఢిల్లీదర్బారు జ్ఞాపకం తెప్పించారాడీ!” అన్నారు.

సర్ ఆర్థరు యాగు-లేడీ ఆబెరీస్కీత్తు అన్నారు ఇద్దరూ ఒక్క గుక్కతో: “ క్వీను ఎలిజిబెత్తు-హౌప్టన్ కోర్టు లాగుదోయి! శాస్త్రీ.” - వీరిపొగడ్డే నాకు బాగా నచ్చింది.

లేడీ అయ్యంగారు అది పాపం నాతో: ‘ శాస్త్రీగారూ! నాకు పెళ్ళి కావడం - మావారి దగ్గర మీరు జూనియర్ గా ప్రవేశించడం - వక్కమారే జరిగేయి. అప్పటినుంచి ఇప్పటివరకు - సుబ్బయ్యతప్ప - మీరొక్కరే నాకు నిజమైన స్నేహితులు. అంచేత యీ పెళ్ళిభారం అంతా మీరే మీదవేసుకొని వేయించాలి!’ అంది. ‘మంచి చాకచక్యం గల వ్యక్తి. చురుకైన మనిషి. అందకత్తె. పాండిత్యం లేకపోయినా తెలివిగలది. కాంగ్రెస్సులో ఆవిడకి ఆవగించాల్సినా అభిమానం లేకపోయినా ఇప్పుడు సుబ్రహ్మణ్యాన్ని పెళ్ళి చేసుకున్నానని చెప్పి కాంగ్రెసులో చేరదు. అటువంటి పట్టుదల మనిషి. ఆవిడ అంటే నాకు మొదటిసారి సరదా వేసు.

సరే - కిట్టనివాళ్లు - ఆవిడని కులుకూ - వామ్యారం - అని తెగబారెడు అంటారుగాని నాజూకూ, సరసం ఆవిడలో ఉట్టిపడుతున్నాయి. శాంతంతో తైఫారు వెయ్యడంకాదు గాని - లేడీ అయ్యంగారు ఎదురుగా వుంటే - ఒక మోస్తరు వసంతకాలపు వెన్నెలలాగుంటుంది. శాంతాన్ని కనుక నేను మొదట కలుసుకో పోయంటే లేడీ అయ్యంగారిని పెళ్ళాడి వుండును - ఇప్పుడు ఆవిడకి పెళ్ళి అయి పోయింది కనుక - గట్టిగా అనుకున్నా తప్పలేదు. అంతకంటే ఆవిడని పొగడ్డానికి నాతరం కాదు!

సుబ్రహ్మణ్యం అద్భుతమవుతుంది. శాంతం లాగే ఘాట్టిలలో చెబ్బలు తిన్నరోజుల్లో ఆతడిని చూస్తే నాకు అతి కోపం వచ్చేది. ఆతడిని రక్షించడానికే గదా శాంతం సత్యాగ్రహంలోకి దిగడం - నా ఎడ్వోకేటు జర్రల్ గిరీ పోవడం. నిజంగా సుబ్బయ్య అందుకు కారణం. మొన్న శాంతం జబ్బులో రెండు మూడు మాట్లు ఆమెని ఆస్పత్రిలో చూడడానికి వెళ్లేడు. నాకు కొంచెం అనుమానం వేసిందిమాడాను. అయితే ఆతని వెంటనే లేడీ అయ్యంగారు వుండడంచేత నాలో నేనే చంపలు వేసుకున్నాను.

లేడీ అయ్యంగారు సుబ్రహ్మణ్యం హాయిగా కాపురం చేస్తారనడానికి ఏమీ సందేహం లేదు. సంసారం నడుపుకోడానికి కాస్త పొత్తు ప్రేమ వుంటే చాలు. మొత్తంమీద రాణి మార్గాన్నే పోతుండాలి. అంచేతే నేనూ శాంతం హాయిగా పోతున్నాం....

...ఆ కుసుమ హరినాథుడు రెండు వరాలు ప్రసాదిస్తే నాకంటే చాలు. వంశం నిలబెట్టుకోడానికి కొడుకు - డబ్బు కూడబెట్టుకోడానికి ఆడ్వకేటు జనరల్ గిరి.

ఇద్దరం ఇంటికొచ్చేటప్పటికి పన్నెండైపోయింది. మారినన్న బట్టరు కాక్ బెయిల్సు మహా బాగా కలిపేడు! జడ్జీగారితోను, మంత్రిగారితోనూ పకమాటు పుచ్చుకున్నాను. రెండోమాటు మిసెస్సు సిల్వియా ధారకొడైకుతోను డోర్వసీ మిత్ర తోను పుచ్చుకున్నాను. మూడో మాటు పుచ్చుకోడానికని వెళ్లేను - కాని ఎక్కడ నుంచి వచ్చిందో - శాంతం - చెయ్యి పట్టుకుని పిలుచుకొని పోయింది. వాడి తస్సా దియ్యా - మహా గొప్ప బట్టరండీ! ఆమృత హస్తం!

71

ఆ మె

కాస్ట్రిలో పెద్దమార్పు వచ్చేస్తోంది. కారుడ్రైవరు దేనిడ్డు భార్యకి యీ మధ్య పురుడువచ్చి జబ్బుచేసింది. ఇప్పుడెలాగోందో కనుక్కుందాం అని అతనితో మాట్లాడుతూ యేదో ప్రసంగవశాత్తూ:

“ఏమిటోయి! మన ప్యాకార్డు మరీ పెట్రోలు మింగేస్తోంది - పదిమైళ్లైనా రావడంలేదు?” అన్నా.

అంటే: “ఆవును ఆమ్మగారూ! ఆయ్యగారు మరీ మెల్లిగా పోనీయమంటారు. అందుకోకీ రెండు నెలలై రోజుకిముప్పై నలభైమైళ్లు సవారీ ఆవుతూంది. రోజూ కోర్టునుంచి తిరువత్తియూరు కోవిలకి వెళుతున్నారు ఆయ్యగారు. చెవ్రలెట్టు వాడు దాం అంటే వద్దంటారు” అన్నాడు.

ఏమిటి దీని ఆర్థం అని నేను అట్టేఅంటిస్తూంటే - రాత్రి క్లబ్బునుంచి ఇంటికి వచ్చి: “శాంతం! నేను రాత్రి భోజనంచెయ్యను - క్లబ్బులో ఫలహారం చేశాను. మ-రి-గం-టే - రేపు మా నాన్న తద్దినంకుడారు” అన్నాడు కాస్ట్రి.

నేను తుళ్లివడి “ఇదేమిటి? యీ పదేళ్లాయితేని తద్దినం ఇప్పుడు పెట్టడం ఏమిటి?” అన్నా. “పదేళ్లాయి పెట్టకపోయినా కాలదోషం అంటూ లేదులే!”

ఇప్పుడు పెట్టకూడదని 'ఎస్తాపెల్లా' లేదా!" అన్నాడు. అంటూ : " నువ్వు ఏం ఇబ్బందిపడనక్కరలేదు. నీవంటు "ప్రాక్సీ" నాకుందిగా, ఏర్పాట్లన్నీ నేను చేసే శానులే. భోక్తలనినలుగురూ, మంత్రంచెప్పే పారోహితుడూ, సాయంత్రం ఆరు గంటలకే మనియింటికి వచ్చి హాజరై రాత్రి ఇక్కడ పడుకునేటట్టు ఏర్పాటు - లేక పోలే వాళ్లు రాత్రి సుప్తీకృతుగా భోంచేసి - పొద్దున్న ఇడ్డెనులు, కాఫీ సేవించి యే పదిగంటలకో వస్తారు. మన ఇంటిదగ్గరే పడుకునేటట్టు చేస్తేనే పవిత్రంగావుంటారు" అన్నాడు. పంటిపూట అయిందేమో బ్రాహ్మణ్ణికి - పాపం - సూర్యోదయం ఆవ గానే మొదలుపెట్టేశారు. సరిగ్గా తొమ్మిదికొట్టగానే బెంగుళూరు హోటలువాళ్ళ కారు - ఇద్దరు బ్రాహ్మణకుర్రాళ్లు - ఒక నాయరు, నాలుగు కూరలు - నాలుగు పచ్చళ్లు నాలుచారు - బక్షణం - గారెలు పరమాణ్ణం - చద్ది - వబ్బట్టు - పెరుగు - ఉప్పు - పంచ దార - నెయ్యి - నూనె - పచ్చిమిరపకాయలు - పట్టుగుడ్డ చుట్టిన ఏడు పెద్ద టిఫిన్ కారియర్లతో పాటు - ఏడు అడటాకులు - నలుగురు భోక్తలు - మంత్రంచెప్పే ఆశను - శాస్త్రీ - దేముడికి చిస్తరి - చిన్న కారియర్లో పారణానికి "ఎకస్తా". పదకొండూ కొట్టెసరికి - అంతా పూర్తి అయిపోయింది. జైసిక్లమీద బ్రాహ్మణ్ణు మోటారు వేసులో హోటలువాళ్లు - ప్యాకార్డుమీద శాస్త్రీన్ని - అందరూ ఎవరి మాన్నవాళ్ళు వెళిపోయారు !

నాకేం పాలుపోకుండావుంది. యీ తద్దినం పెట్టడమేమిటి - నమ్మకం వున్నట్టా - లేనట్టా ? ఆసలుస్రన్న - మతం సంస్కారం - ఇంత సుఖవుగాను లాంఛనప్రాయంగానూ చేసేస్తే - ఆసలు ఆర్యసంస్కృతే పోతుందేమో ? నాందసా - నిష్ట - నియమం - ఇవి ఆర్థంచేసుకోగలను. కాని గిరీశం "ఆల్టిబ్రామేడ్ డిఫికల్టు" లాగు - ఈ "రివిజ్డ్ మేడ్ ఈజీ" పరమ దగాకోరుతనంకింద తయారవుతుందేమో? -

అని ఇలాగు తర్కించు కుంటున్నాను - ఇంతట్లో శాస్త్రీ క్లబ్బునుంచి ఇంటి కొచ్చేశాడు - టెన్నీసు కమీజు, వులెను స్వేటరు, బ్లేజరు, తెల్లప్లానెలున్ను, క్యాన్వాసు జోడు, టెన్నీసు రాకెట్టున్న "శాంతం" అంటూనే మేడమీదికి వెళిపోయాడు. మరో పదినిమిషాల్లో కిల్లా - స్నానంచేసి క్రిందికొచ్చేశాడు. చూడును - పితాపురం కోరా ఖద్దరు నూటు - తిరువూరు ఖద్దరు కమీజు ! నేను నిశ్చేష్టురాలై చూస్తున్నాను. నన్ను ముద్దుపెట్టుకొని :

"నన్ను సర్ ఛున్నీలాల్ మాధవజీన్ని, సర్ రిచర్డు బ్లాకుస్టోనున్నూ మద్రాసు క్లబ్బులో భోజనానికి పిలిచారు. చాలాముఖ్యమైన విషయం. నన్నా శీర్షదించి సాగనంపుమీ !" అంటూ నవ్వుతూ కంక్రి వెళిపోయాడు.

ఇంతట్లో గుమ్మంలోకి ఎవరో వచ్చినట్టయింది. "ఓహో ! రామస్వామిగారా ! దయచేయండి !" అని లోలికి. తీసుకు వచ్చాను. సత్యాగ్రహం రోజులైపోయాక రామ

స్వామిని రెండు మూడు మార్లు కలుసుకున్నా. సంవత్సరం అయి చూడలేదు. కుశల ప్రశ్న లయింతరువాత అతనన్నాడు. “నేను సంవత్సరం అయి రైతుసభలను యేర్పాటు చేస్తున్నాను. కార్మికవర్గాన్ని జాతీయోద్యమంలోకి లాక్కువచ్చినట్టు కర్షకవర్గాన్ని కూడా మనం తయారు చెయ్యాలి. జమీందార్లకి భయపడి ఎవ్వరూ దీనిగురించి అంత వూనుకోవడంలేదు. నేనూ మరికొందరు సత్యాగ్రహులం తంబాలు పడుతున్నాం అనుకోండి. మీరుకూడా ఇందులోకివచ్చి పనిచేస్తే బాగుంటుంది” అన్నాడు.

“నేను జబ్బు మనిషిని అయిపోయానండీ, రామస్వామిగారూ! అంచేత ఉదతా భక్తిగా చాటునుండి సాహాయ్యం చెయడం తప్ప ముందుకువచ్చి పనిచేయ లేనండీ. క్షమించండి!” అన్నా.

“సరే దానికేం గాని - అసలు మరోసారి మీతో మాట్లాడానికని వచ్చాను. ఎన్నికలు మరినాలుగు నెలలలో జరగబోతున్నాయి. వచ్చేనెలలో కాంగ్రెసువారు అభ్యర్థులను ఏర్పరుస్తారు. అప్పుడు మనశిబిరంలో వున్న సత్యాగ్రహులందరం మొన్న కలుసుకుని స్త్రీలస్థానానికి ఒకదానికి మీరు నిలబడితే బాగుంటుంది అని అనుకున్నాం నాయకులతో చెప్పేం. మీరు నిలబడితాం అంటే తప్పకుండా మీ పేరే నూచిస్తాం అని వాగ్దానం చేశారు. అందుకు మీఖిరారు తీసుకుందాం అనివచ్చాను” అన్నాడు.

“నా పేరు నూచించినందుకు మీకూ, మన స్నేహితులందరికీ నా వందనాలు చెప్పండి. నాలుగైదు రోజుల్లో ఆలోచించి మీకు ఖబురుచేస్తా” అన్నా ఆయన వెళ్లిపోయాడు.

నాకేం తోచడంలేదు. రాజకీయాలకి దూరంగా వుండాం అంటే మీదశాచ్చి పడుతూండే. కాస్త్రీ భవితవ్యానికి ఏమేనా అడ్డువస్తూండేమో? సంసారం చేస్తూ - రాజకీయంలోకి దిగగలనా? ఎసెంబ్లీలో కూర్చోవడంతో సరిపోయి. రేపు పొద్దున్న మళ్ళీ - స్వతంత్రయుద్ధం ఏవిధంగా పరిణమిస్తుందో? అప్పుడు వెనక్కి తగ్గకూడదు. నాలక్ష్యం ఎప్పుడూ “సహవీర్యం కరవావహైః!” నా ముందు నే నాలోచించుకుని, తరువాత కాస్త్రీతో చెపుతాను.

72

అ త మ

నాకొట్టే నేతిలోపడ్డట్టే! నేను మద్రాసు క్లబ్బులోకి వెళ్ళేసరికి సర్ మాథోజీన్ని, సర్ రిచ్చర్డున్న నా కెదురుగుండా వచ్చారు. హిందుస్థాను కేషన్ ల్ స్టీల్ కంపెనీకి వీల్డ్ రూ వెడ్డలు. వీరికంపెనీకి లండనులోవున్న మిక్ లెండు స్టీలుకంపెనీకి లావాదేవీల్లా తగాదాలు వచ్చాయిట. వీళ్ళ పుస్తకాల ప్రకారం ఇరవైలక్షలు గావ సిమెంటునివీళ్ళం టూన్నారట. మాకేగావాలి - పదిలక్షల చిల్లరవరకూ అని వాళ్ళంటూన్నారట. చివరికి వీళ్ళేదావా వెయ్యడానికి నిశ్చయించారట.

“మొన్న స్వదేశీ ఐరన్ కేసులో అవతలవేపు గ్రాండున్న, నరసింహయ్యం గారు వున్నా - మీరు అతి చాకచక్యంగా వాదించి వాళ్ళపక్షం గెల్పించారు. మేం అంగీకరం మహామెచ్చుకున్నాం. మా వకాల్తీకూడా మీరే పుచ్చుకోవాలి సుమండీ! బొంబాయినుంచి బారిష్టరుని మేం పెట్టినా మీకు జూనియర్ గా నేలెండి. మీ ఖర్చులు పోను ఇవైజేలు ఇస్తాం. మా సోలిసిటర్లుమీపేర రేపు ఉత్తరం రాస్తారు. మనం ముఖస్తంగా మాట్లాడు కుందాం!” అన్నారు.

కాంతం వీరి ప్రసంగం వింటే ఎంతో సంతోషిస్తుంది. రేపు అంతా వూసగుచ్చి నట్టు చెప్పాలి. ఎడ్వకేటు కనరలు గిరీ పోతే అట్టేపోయే - ఇల్లాంటి కేసు నాకొచ్చిందంటే ఇక కావలసిందేవుంది? గెల్చినా - ఓడిపోయినా - యీ కేసు తప్పకుండా ప్రీవీకౌన్సిలుకు వెళ్లుతుంది. అప్పుడు కాంతాన్ని తప్పకుండా లండను తీసుకెళ్తాను. ప్రీవీకౌన్సిలులో వాదించేటప్పుడు వేసుకోడానికి నల్లఖద్దరు నూటు కుట్టించుకోవాలి - కాంతాన్ని సంతోష బెట్టుడానికి. జమీందారీ కేసులు, మాగనాలి కేసులు, అంటే కాంతానికి గిట్టవు కాని ఇలాంటి కేసులంటే ఆమెకు సరదావేను.

వీల్డ్ రూ తగిన వుగ్గీలు! మార్వాడీకి తగినవాడు స్కాటిషువాడు. ఏదేనా - ధొరలతో కలిస్తేనే కాని మనం దేశంలో పరిశ్రమల్ని స్థాపించలేం. అమెరికావాడితో కంటే బ్రిటిషువాడితోనే మనకి బాగా కలుస్తుంది. నాకు ఇంగ్లీషువాడన్నా ఇంగ్లండ్ న్నా అభిమానం చెప్పాద్దా! హిందూదేశంలో వున్నంతసేపూ - ఇంగ్లండు ఎప్పుడు వెళదామా అని వుంటుంది. హృదయంలో అంతా ఆంధ్రబ్రాహ్మణ రక్తం - మేధస్సు లో అంతా పాశ్చాత్య రక్తమేమో! అంచేత బారిష్టరీజేస్తూ - కాకీటైల్సుపుచ్చుకున్నా జంభ్యం వేసుకుని అద్దినాలు పెట్టినా నాకు ఏం వ్యతిరేకం కనిపించడంలేదు. రెండూ బాగా సమన్వయం జేళాను.

ఈ సమన్వయం దేశానికేగాదు - వ్యక్తి జీవితంలోకూడా వః పెద్దసమస్యే!
 బావ - వేషం - ఆశయాలు - ఆలోచనలు - చిరకి భోజనంకూడా - మారి
 పోతుంది. జాతీయతఅంటూ వకటి రాజకీయంగా రావడావేత - ఇంగ్లీషు వాడికి
 పోటీగా మనవాళ్ళు హిందూ ధర్మం, హిందూ సాంప్రదాయం - అంటూ వీట్లనీ ముం
 దుకు నెట్టుకువస్తున్నారాకాని మనకి ఎప్పుడు స్వతంత్రం వచ్చి - ఇంగ్లీషువాడిని చునం
 పంపించేసినవాడు - దైనందిన జీవితంలోనేం - వేషభాషల్లానేం - చిరకి - నైతిక జీవ
 నంలోకూడా - శూర్తిగా పాశ్చాత్య నాగరికత నవలబించేస్తాం.

పుత్రరాజకీయంగాజాతీయత వుంటుందికాని - సాంఘికంగా - ఇంగ్లీషు అమెరికా
 ధోరణిపైపోతాం. ఇంగ్లీషువాళ్ళంటే నాకంత అభిమానం అంతేత అవీరునబాగుకేను.
 మనం ముందుకు రావాలంటే - ఇంగ్లీషువాడిని అనుసరించి తీరాలి - ఇంగ్లీషువాడిని ఆశ్ర
 యించితిరాలి. వాడికి మనకీ పుస్తెముడే. యీవేళ ఇది బ్రహ్మముడి. రేపు ఏ విప్ల
 వమోవచ్చి అది జారుముడి కావచ్చు. కాని బ్రాహ్మణవివాహం అయినా గంధర్వ
 వివాహం అయినాఅముడి ముడిలాగే వుంటుంది. దాన్ని నెవ్వడు విప్పడు - మనమే
 విప్పనీయంకూడా! అది మనమెడకే ముడి అని మనకుర్రాళ్లు కొంతమంది అరిచినా
 ఇంగ్లీషువాడికీ మనకీ ఆకొంగుముడి ఆంచంద్రార్కంస్థిరం. కాంతం ఎదురుగామాత్రం
 ఇలావాదించడానికి నాకు ధైర్యం చాలదు!

క్షబ్బునుంచి ఇంటికి వస్తూన్నంతసేపూ - బ్లాకుస్టాక్ చిమ్మనోలలోవాళ్ళ మా
 టలే చెవులో వినుపిస్తున్నాయి! లండనులోనూ బొంబాయిలోనూ లాయల్లండగా -
 నాకేవళాల్తీ ఇగ్వడం చూస్తే - బాగాపైకివచ్చేస్తున్నానన్నమాట. శాయబాబా కును
 మసారనాధు కృపవుండి నాకా రెండువగాలు లభిస్తే - మరి నాకు కోర్కెలు లేవు.

...నక ఆలోచన తట్టుతూంది. శాంతం అందుకు తగ్గి, దోహదం ఇచ్చిందంటే.
 ఇక చెప్పేదేముంది! రేపు బెంగులూరు వెళ్ళేయందు చెపుతాను - ఉపోద్ఘాతం - చిలకల
 పలవలు - లేకుండా - టక్కలి చెపుతాను. శాంతానికి ఆశ్చర్యం - సంతోషం
 కలిగేటట్లు!

73

ఆ మె

మనసులో చాలా కుమిలిపోతున్నాను. పది సంవత్సరాలు కష్టంలోను సుఖం లోను - మంచిలోను చెడ్డలోను - కలిసివున్న శాస్త్రీనా అనిపించింది! స్వార్థం కొంత వరకు అర్థం చేసుకోవచ్చు - మరి కొంతవరకూ సహించొచ్చు. అంతకు మారితే - ఎకరితరం? బెంగుళూరు వెళ్లడానికి కాకు ఎక్కుతూ - నవ్వుతూ అన్నాడు :

“శాంతం! రాబోయే ఎన్నికల్లో నాక్కూడా అందరితోబాటూ కాంగ్రెసు తరపున నిలబడాలని ఆశ పుట్టింది. నవ్వు కనక నాయకులతో నాగురించి గట్టిగా సిఫార్సులు చేస్తేవా - వాళ్లు నీమాట తోసివెయ్యలేక నన్ను నిలబెడుతారు - నవ్వు తప్పుకుంటే అవుతుంది! నేను బెంగుళూరుమంచి అవతల లెట్టుడివచ్చేటప్పటికి - నవ్వు నీ శిబిరం స్నేహితులతో మాట్లాడి - అంతా సిద్ధం చెయ్యాలి” అంటూ - ముద్దు పెట్టుకుని వెళ్ళి పోయాడు...

ఎప్పుడూలేని భక్తి యీవేళ యెలా కుదిరింది కాంగ్రెసుమీద? యీ నాటకం ఏమిటి? మిగుమిక్కిలి నన్ను సిఫార్సు చేయకునడం ఏమిటి? సత్యాగ్రహంలోజుట్టా తను కాంగ్రెసుని ఆడిపాయ్యుని కోజులేను - గవర్నమెంటుని పోగడని కోజులేను. ఇప్పుడు తనని సిఫార్సు చెయ్యడానికి - నా నాలుక ఎలా తిరుగుతుంది? నా ఆత్మగౌరవం ఏంగాను? నేను మొరటు దగ్గిరమంచి చెప్తు నేవున్నాను - దేశానికి దూరం అయిపోతున్నావు - మన ప్రజకి గూరం అయిపోతున్నావు - నీ వృత్తి గోవురాడే బీదలకి - హరిజనులకి - కూలివాళ్లకి - రైతులకి - సాగుంచెయ్యి - అని. గవర్నరులవెంట - రాజాలవెంట - కోటిశ్వరులవెంట తరిగేడు.

నిన్న కాక మొన్న - ఆ మైదనోలు నీటి తీరునా అప్పీల్లో - జమీందారు తరపున కేసుపట్టి - ఎప్పటికో - 1771 సంవత్సరంనాటి ఈస్టిండియా కంపెనీ ఇచ్చిన సనదు అధారంచేసుకుని - మూడువేల హరిజనరైతులని వాళ్ల కుటుంబాలిని జమీందారుకు బలి యిచ్చేశాను - ఎనిమిదివేలు ఫీజుగుంజుకున్నాను. అటువంటిది - ఏమని తను ప్రజలపక్షం నిలబడతానంటాడు? ఉత్తరగా - ఆత్మనందన - కాకపోతే ఏమిటి మధ్యని నామీద పెట్టాడేమిటి?

...నే నేనో రెండేళ్లకిందట లాఠీ ఛార్జీలో దెబ్బలుతింటే - అందుకు ఇప్పుడు వాళ్లతో బేరమా - మావారిని ఎన్నికకు నిలబెట్టించండని? నేను తిన్నదెబ్బలు - నేను పడిన బాధ - లంచమా ఏమిటి కాంగ్రెసుకి? దేశభర్తులని మనం పూజిస్తూన్నాళ్లం దరూ మాత్రం మడికట్టుకున్నాగా - అంటే... వాళ్లకి నాయకులకి సబంధించినది.

అలాగని చెప్పి - ఎప్పుడు దేశం కోసం త్యాగం అన్నదే తలపెట్టని మవిషిని - నాపెనా మిటి కదా అవి చెప్పి - నేనే మొహంతో వాళ్ల దగ్గరకెళ్లను?

ఇలాంటివాళ్లు పదిమంది కనక కాంగ్రెసులోకి గవర్నమెంటులోకి పెరటిదారిని ప్రవేశిస్తే - ఇక సత్యాగ్రహంయొక్క ప్రవిత్రతే పోయిందే! ప్రజాఉద్యమం అయాక - మంచివాళ్లు - చెడ్డవాళ్లు - అందరూ వస్తారు. కాశీకి వెళ్లిన వారందరూ పండితులేనా? చూస్తూ తెలిసి అలాంటి వాళ్లని గౌరవస్థానాల్లో ఎలాకూచోపెట్టగలం? ఎడ్వకేటుజనరల్ గిరీకి - ఇదొక మెట్టు అనా? ఏకంగా "లా" మంత్రి అయిపోదాం అనా? తెలివితేటలు గలవాడు - అవినీతి పరుడు కాడు - పెళ్లాం పిల్లలు అంటే ప్రేమ - సుర్మార్గుడు కాడు. ఆయితే-ఇంత స్వార్థం వుందే-ప్రజాద్రోహం దేశాన్ని అమ్మేయడం క్రిందకే పస్తుందేమో?...

నాకేం తోచడం లేదు. శాస్త్రిమాటలు - ఆతని ఆశ - తల్పుకుంటే - కడు పులో చెయ్యిపెట్టి కలికేసినట్టు అవుతూంది. ఆతని మొహం చూడడానికే నాకు బుద్ధి పుట్టడం లేదు. పరాయివాళ్లయితే సహించొచ్చును - నావాడవడంచేత మరీ అసహ్యంగా వుంది ... సరే - ఇక్కడనుంచి వెళ్లిపోయి - కొన్ని నెలలపాటు దేశాటనం చేస్తాను - అప్పటికేకాని మపసు కుదుటపడదు. కొంత తిరుగుతే - శాంతి కుదురుతుంది...

...శాస్త్రిపేర వుత్తరం వ్రాసి అని బల్లమీద వుంచుతాను! నా మనస్సు ఆతను గ్రహించాలి. అంతేనేకాని - ఏ విశిష్టకయ్యానికో - అలిగి తనకు వదిలేసి వెళ్లిపోయాననుకోకూడదు. నా మనస్సులో - ఎంతో బాధపడి - విపరీతమైన ఆందోళన పడి - వెళ్లిపోతున్నానని వ్రాస్తాను. మనసు కుదుట పడగానే ఇంటికి వచ్చేస్తాను.

కొన్నాళ్ళపాటు - కొంత దూరంపాటు - అఖండ గౌతమీ, వశిష్ట గోదావరీ చీలిపోయి - దేనిదారిని అదే ప్రవహించాలి.

74

అ త డు

రైలునుంచి ఇంటికొచ్చాను. అలవాటు చొప్పున రాగానే కళేరీ చావడిలోకి వెళ్లాను. బల్లమీద వుత్తరంవుంది తీసి చదువుకునేసరికి - ఇకేయంది - శాంతం వుత్తరం! మొదట నాకేం అర్థంకాలేదు - కళ్లతో అక్షరాలు చూశాను - పెదవులతో చదివేను.

బుర్రలోకి మాత్రం వెళ్లలేదు. మళ్ళీ చదివేను. మూడు తాళలు వ్రాసింది. అక్షరం అక్షరం కూడబలుక్కుని చదివేను. లక్ష్మీనీ శుభనీ తీసుకుని వెలిపోయానని వ్రాసింది.

“ఏం గాభరా పడవద్దు - నేను అన్ని ఏర్పాట్లు చేసుకున్నాను. నాదగ్గర డబ్బు పుష్కలంగా వుంది. నా క్షేమం గురించి నువ్వేమీ ఆడుర్దా పడకు. పుట్టింటికి వెళుతున్నానని - నువ్వు నేను ఇదివరకే దీనిగురించి అనుకున్నాం అనీ - నెల్లాల్లో మళ్ళీ వస్తాననీ - తాయారతోనూ దైవరతుతోనూ చెప్పాను - నువ్వు అలాగే చెప్పు...” అని వ్రాసింది.

పుష్కలం మళ్ళీ చదువుకున్నాను. కోపోక్రేకం మీద వ్రాసినట్లు లేదు. బాగ్రత్తగా ఆలోచించిన మీదటే వ్రాసివుండాలి. మాటల్ని శూచివేసింది. పన్నికలకు నిలబడాలని నాకు ది - నువ్వు కాంగ్రెసు వారితో సిపాయీ చెయ్యి - అని నే ననడం తన మనసుకు చాలా గాఢకలిగించిందట. నాది రుజుప్రవర్తన కాదంది.

“నేను కత్తాక్రమం కోబుల్లో తిన్న చెబ్బలు - కాంగ్రెసు స్నేహితులను నామీదవుండే గౌరవం - ఇవి నువ్వు నీవ్వారి మూలధనంగా పెట్టుకుని - జూదంతిడి - లాభం పడించాలని - నువ్వు వొక యెత్తువేకావు. నలుగురు దమయంతి - అయిందా నాపని...”

“నువ్వే పుష్కలం నువ్వు కక్క పట్టాన్ని సవాతన హింసవయిపోయావు. అది దీనినికీ తిలకించేవల్లావు. నెల్లాల్లో నాన గోసాలస్వామివారికి బంగారపు కిరీటం చేయించావు. క్లబ్బులో దొంగలతో పాంపేసు విందులు - ఇంటికొచ్చి వీధూది పూసుకుని తులసీమాలలేసుకుని కామి బాబా భజన - కాషాయి బట్టలు ధరించి - దండ్రికి బంగారపు తాళజుకట్టుకుని - గౌరంధ్రపూజ! ఎందుకీ పూజలూ పుష్కలాలూ? జేసునకీ కానక లెండుకు? కాంగ్రెసుకీ లంఠానిల? ... స్కూలులో హాస్యగానం పడుకొంటున్న గురంమీద నిలబడి నిలబడి సానికొడుస్తు గూరుస్తూండాడు. నీ ప్రవర్తన అలాగేలేంది. ఎందుకీ మొగ్గలా పట్టిలున్నా? ... నీ లక్ష్యం ఏమిటో - అందుకు నువ్వు చేసే సాధనాలూ ఏమిటో ఆలోచించుకో. రెండూ సమన్వయం చేసుకోవడమే - వ్యక్తిధర్మం - రాజధర్మంకూడాను ... నీ మీద కోపం వచ్చి కాని - క్రోధం పెట్టుకుని కాని నేను లేచి వెలిపోవడం లేదు సుమా - అని మాత్రం ముమ్మాటికి నమ్ము. నిన్ను ప్రేమిస్తున్నాను కాబట్టే - నీవడుగుకుకులు నన్ను నరనరాల బాధిస్తున్నాయి. నీ మొక్కి పూసరవిల్లి మార్పులు నాకు వాతలు పెట్టినట్టు అవుతుంది ... నా మనశ్శాంతి కోసం వెలిపోతున్నాను. నా వెంట పడకు. నా కోసం వెతుక్కోవద్దు. ప్రతీపూరునుంచి నా క్షేమం నీకు తెలియజేస్తూంటాను. మనస్సుకుదిరక నేనే నీ దగ్గరకు వస్తాను. అంతవరకూ ఓపిక పట్టు...”

...శాంతం వెళ్ళిపోయి అప్పుడే రెండురోజులైపోయింది. ఎక్కడ వుందని వెతకను? ఎవరితో చెప్పను? ఎన్నాళ్లు కనిపెట్టుకుని వుండను? నాఖర్ల ఎదుట నేను, ధైర్యంగా వుండాలి.

నేనేం తప్పుచేశాను? ఉపకారం కోసం ఉద్యోగంకోసం యెందరు యెందరిని అశ్రయించడం లేదు? కుర్రవాడికి పరీక్షలలో మార్కులకనీ - కూతురికి కాలేజీలో ప్రవేశానికనీ - తెల్లవారిలేస్తే ఎంతమంది పెద్దమనుష్యులకి నేను సాయం చెయ్యడంలేదు? అదంతాకూడా అవినీతే అంటే ఇంక బతకడం ఏలాగు? కాలానుగుణ్యంగా పోవడం తప్పా? అప్పుడు ప్రజలచే దూషింపబడినవారు ఇప్పుడు అప్రజలచేతనే భూషింపబడడంలేదా?

ఒక విధంగాచూస్తే నాదితప్పే. శాంతాన్ని నావిషయం సిఫార్సు చేయమనడం పొరపాటే. అంతకరినంగా ఆలోచిస్తుందని నేన్నెన్నడూ అనుకోలేదు. భార్యని ఆమాత్రం సహాయం చెయ్యమనడం తప్పులేదనుకున్నాను. నాకీ తాపత్రయం అంతా ఎందుకు? శాంతం కోసం - పాపాయికోసం - రేపొద్దున్నబాచిగాడు అంటూ వుంటే వాడి కోసమే కదా? తేకపోతే ఎన్నెన్నో సభ్యుడనై నేను యేం నిర్వాకం నిప్పెట్టాలి? ఆ హోదాపురస్కరించుకుని కాస్తమందుకు రావచ్చు అనేకదా? ఒకప్పుడు ఎవరినేనా మనం దూషిస్తే ఎల్లకాలం వాళ్లతో శత్రువుగానే వుండాలా? వాళ్లు మంచి వాళ్లవ కూడదా? వాళ్లతోన్నేనాం చెయ్యకూడదా?

ఈమధ్య ఎలాగేనా నాకు కొంత సనాతనం అబ్బింది.

ఏవిధంగా నేనా దేవుడిదగ్గరనుంచి రెండువరాలు సంపాదించాలని కోర్కె పుట్టింది. శాంతం రిట్టిందంటే తప్పులేదు. ఆవేళ టీ పార్టీనుంచి రాగానే దేవీపూజలో దిగిపోవడంలో కొంత అపభ్రంశంవుంది. ప్రొద్దున్న శృంగేరివారికి ఇంట్లోభిక్ష - సాయంత్రం గిండిలో గార్డెన్ పార్టీ! ఆవేళా అంతే - ఇంట్లో తద్దినం - సాయంత్రం - బ్లాక్ స్టన్ తో డిన్నరు! ఇదంతా శాంతానికి కంటకంగానే వుండేను. కాని ఇంత మనసులో పెట్టుకుంటుందని నాకేమాత్రం ఆనుమానం తట్టినా - ఈ ఉపవాసాలూ - భజనలు వదులుకొని వుందును. వాటిమీద నాకేం అంత నమ్మకం వుండికాదు. వస్తే ఏదేనా కలిసివస్తుంది - తేకపోతే పోయేదిలేదు అని కాని.

ఇప్పుడు ఏం చేయును? ఎంతఏడ్చి ఏంలాభం? “గ్నానరంటి పశ్చాత్తాపానికి - ఇరవై నాలుగు గంటలుచాలు” అన్నాడు గిరిశం. ఓపికపట్టి వుండాలి శాంతం రాక కోసం. ఒంటరిగాణ్ణయి పోయాను.

ఓల్లిగాం వేస్తానంది. ఏదీకలేదు. ఎక్కడ ఏం ప్రమాదం జరిగిందో? జరిగితే తెలియకుండా వుంటుందా? ఏఖబురూ లేకుండా వుంటే మంచి ఖబురే అవకోవాలి...

నిజంగా నాకు మతిపోయింది. నాకేసులు గొడవేమిటో - నావకార్తీలు గొడవేమిటో - వీటితో సరిపెట్టుకుంటే పోయేది. అనవసరంగా తెచ్చి పెట్టుకున్నాను - యెన్నికల గోల - తద్దినం కొనుక్కున్నట్టు!

పాపాయి నవ్వుఅంటూ మళ్ళీ ఎప్పుడేనా వింటానా అనిపిస్తోంది.

75

ఆ మె

కలకత్తా వచ్చి నాలుగురోజులైంది.

యీ మహా పట్నం చూస్తే గాభరాగావుంది. ఎక్కడ బసచెయ్యడానికీ తెలియ లేదు. శాస్త్రీ ఎప్పుడో ఒకమాటు చెప్పాడు - తను కలకత్తాలో రాయల్ హోటలులో దిగేవని. టాక్సీచేసుకుని అక్కడికి వెళ్లేను.

చాలా దగ్ధాగావుంది. కాని-అంతా ధోరలసజ్జ. చాకిరీచేసేవాళ్లందరూ నల్లవాళ్లు - చేయించుకుని అనుభవించేవాళ్లందరూ తెల్లవాళ్లు! భోజనం అతి కష్టంగా వుంది. వంట పేరంతా ఫ్రెంచి భాషలో - చేసినదంతా మంసాహారం. మన హిందూదేశంలో హోటలు - ధోరలు అతిథులు - కాఖాహారం దొరకదు - ఎంత అసందర్భం! నాకోసం ప్రత్యేకం ఏర్పాటు చేయించుకునేసర్కి బ్రహ్మాండం బద్దలయింది! మన వేళమేనా అనుపిస్తోంది!

శాస్త్రీ పేర తేమం తెలిగ్రామం వేశాను.

పాపాయికోసం ఆయాని పెట్టేను - నేపాళం మనిషి. పాపాయి సుభనియూ మూలంగా కొంచెం ఉత్తరాది హిందీ నేర్చుకుంటారు.

మనసు నిశ్చలం చేసుకోవడానికని ఇంటినుంచి వచ్చేశాను. కాని ఏమీ తోచడం లేదు.

పాపాయిని సుభని చిడియాఖానాకు తీసుకువెళ్లేను. సింహాలని, కోతులని - రామచిలకలనిచూచి వాళ్లదే సంభరపడడం! ఎంత స్వల్పవిషయాలతో చిన్న పిల్లలు సంతోష పడతారో!

వేయారు మఠానికి వెళ్లాను. కాని నాకేమీ కాంతికలగలేదు.

ఆదివారం బ్రహ్మ మందిరంలో ఉపాసనకి వెళ్లేను. ఆదిబ్రహ్మం - కేశవబ్రహ్మం - రెండూ ఆసాధారణంగానే కనిపించేయినాకు. ఆ సంగీతంకాని ఆ ఉపన్యాసంకాని నాకు అర్థంకాలేదు. శిల్పంకూడా పరిసరాలతో మేళవించక వికృతంగా కనిపించింది నా కంటికి.

దైనమందిరానికి వెళ్లాం. కాళీఘట్టం చూశాం. పాపాయ కాళీబొమ్మ కావాలంది, కుట్టిబొమ్మ కొని యిచ్చాను. తండోప తండాలుగా జనావచ్చి పోతున్నారు పుడుచ్చేరీ సరువణ్ణామలైలో శ్రేణులు జ్ఞాపకం వచ్చారు. వాళ్లకీ వీళ్లకీ ఎంత తారతమ్యం!

...రోజులు గడిచి పోతున్నాయి. యీ మహాపట్నంలో నాకు స్థానం లేదని పిన్నాంది. అయినా ఇంకా కొన్నాళ్లు ఇక్కడ వుండాలనేవుంది. యీవేళ నే నొక్క రైనే బయలుదేరాను. బ్రాహ్మ, బస్సు, రైలు, కొంతదూరం నడక - జనపనారమిల్లులలో పనిచేస్తూవున్న బస్తీలుచూడడానికని.

ఏమి కఠోరమైన దృశ్యాలు - ఏమి చెత్త - ఏమి ఇళ్లు? బస్తీకి నడి మధ్యగా పారుతుంది కుళ్లు కాలువ. పిల్లలు - చూస్తే - ఆనప తుంబలలా కం పులు - కళ్లలోనుంచి వైకెకొచ్చిన గుడ్లు - పాలిపోయిన చర్మం. స్త్రీలు కట్టుకున్నవి శీర్షించి పోయిన చింకిసాతలు - అసలు ఇక్కడ వాళ్లుకట్టుకునేదే ఐదు మూరలు - అందుకు కూడా నోచుకోలేదే! వీళ్ల కోకలలాగే వీళ్లబతుకులుకూడా అతుకుల బొంతలే! బస్తీ కంతటికీ - పట్టుకుని పదికుళాయిలు లేవు. ఇత్తడి దుఖాణాలలో బిందెల దొంతర్లలాగు - మళాయిల దగ్గర తపేళా ముంతలతో కనిపెట్టుకుని కాపలా కూర్చున్నారు ఆశవాళ్లు. రిద్దిగా ఆసమయంలోనే మరుగుదొడ్లు వూడ్చి - వాళ్లు కనుగుకోవడానికని వచ్చాడు ఒకతను - ఆకుళాయి దగ్గరకే. ఆ వాసన నేను భరించలేక పోయాను.

ఈ పరిస్థితుల్లో - దైనందినం సంవత్సరాల తరబడిని - జీవితం అంతా - జన్మం అంతా ఎలా గడుపుతున్నారు వీళ్లు? నాలాంటి స్త్రీలే వీళ్లూన్నా - మానవతులు - శీలవతులు. కంపెనీల వారు ఇచ్చారుట ఇళ్లు! ఇవి ఇళ్లు కావు - కొంపలూ కావు - బాహ్యిళ్లు! నాలుగు రూపాయిలు అద్దె అని చెప్పింది ఒక ఆమె నాలుగు వేళ్లు చూపించి. నాకు బావ తోలేదు. తెలిసిమాత్రం నేను ఏం సానుభూతి చూపించగలను? నాసానుభూతి ఫలితం ఏమిటి? మొసలి కన్నీళ్ళని వీళ్లు ఏవగింతుకోరా? బంగారీ స్త్రీలు - గంజానుంచి ఓడ్రస్త్రీలు - విశాఖనుంచి ఆంధ్ర స్త్రీలు! ఆమూరెడు ఇంటిముందర జానెను జాగా అలికి ముగ్ధుపెట్టుకున్నారు. రంగుల ముగ్గులు, అల్పాన, గుమ్మడి పువ్వులు, గొబ్బి పువ్వులు! దరిద్రంలోకుడా కళా సక్తి!

ఇళ్లలో కంచు కంచాలు తళ తళ మెరుస్తున్నాయి.

అబ్బబ్బ! బీదతనంకంటే వేరేపాపం లేదు. మైళ్ళకొద్దీవున్నాయి యీనరకకూపాలు - బరానగరు - కమరహట్టి - కంకినార - ఉలుబేరియా - అగ్గర్ పాటా - శ్యామనగరం - టిటాఘర్ - గౌరీపూర్ - నదీయా!

గంగావది అవతల వడ్డనవున్నాయి మిల్లుయజమానులు మహాసౌధాలు - బెల్ విడీరు - బారక్ పూర్ - అల్లిపురం - ఉత్తరపరా - బాల్గంగజి. ఏమిసౌధాలు - ఏమినరకకూపాలు?

ఈ శల్లక్రిందులు ఎప్పుడేనా మారుతాయా? మారకపోతే మోక్షంలేదే! మార్పు తెచ్చేవాల్లేవను? రేపు శాసనసభల్లోకి వెళ్ళబోయే శాస్త్రా - లేకపోతే సర్వ సుఖాలూ అనుభవిస్తూ చోద్యం చూడడానికి వచ్చిన నేనా? ఎప్పుడో వకసారి నాలాగు ఆవేశం చేత రణరంగంలో దెబ్బలు తిండం వేరు - రోజుకు ఇరవై నాలుగు గంటలూ యీ పరిస్థాల్లో బతుకుతూ సాహసం చూపించడం వేరు. ఈ సాహసవంతులే విజయాన్ని సాధించాలి. వాళ్ల అనాశ్చర్యే వాళ్ల ఆయుధం. వాళ్ళ సహసమే వాళ్ళ శక్తి. వాళ్ళ ఐక్యతే వాళ్ల ముక్తి. వాళ్ళ శక్తివల్లే రావాలి శాంతి - ప్రపంచ కానికి ... వాళ్లకీ - వాడన్నూ ...

సూర్యాస్తమయం అయింది. కిడ్డరుపూరు దగ్గర నింపేసింది బస్సు.

రేవుస్వారాలనుంచి వచ్చేస్తున్నారు లక్షాధిపజ! అన్ని రంగులవాళ్లు - అన్ని దేశాలవాళ్లు. చైనావాళ్లు - ఇంగ్లీషువాళ్లు - గ్రీకులు - నీగోలు - చిట్టాగాంగీయులు - జపానీయులు - జర్మనీవాళ్లు - ఇటాలియనులు - పోలిష్‌వాళ్లు ...

అక్కడేవున్నాయి కిల్లుమఖాణాలు - అక్కడే వున్నాయి ఖిలాసగృహాలు. గృహశేమిటి? - గుడిసెలు. ఆ స్త్రీలనుమాస్తే వళ్లు తరుగుకు పోయింది. లోతుకు పోయిన బుగ్గలు - కళ్ళ లేని కళ్లు - కృశించిన శరీరాలు. నోటు తాంబూలం - ముఖాన్న తెచ్చిపెట్టుకున్న నవ్వు - వికృతమైన వ్యూహం. వస్తున్నారు వెళుతున్నారు - ముఖ్యులు - దండలు తిరిగిన పహిల్వానులు ఆహను బాహులు. ఈ స్త్రీలు ప్రణాలో ఎలా బతికివున్నారు? ...

ఇద్దరు పురుషులు నన్ను పలుకరించారు. మరి వకడు ఈలవేసి కనునైగ చేశాడు. నాకు భయంవేస కాళ్ళు వణకడం మొదలెట్టాయి. గబగబ నడవడం ప్రారంభించాను. నా గాభరా చూచి వాళ్ళు చప్పట్లు కొట్టారు. నా వెంటెక్కడ తస్తాలో అనితోచి గుండె ఝల్లు మంది. పది ఇళ్లు దాటాక - బస్సు వకటి కనిపిస్తే చాల్సావక్కేను. ప్రాణాలు కుదుట బడ్డాయి.

సుభ మాయించికి రావడం - శాస్త్రీ చికాకుపడడం జ్ఞాపకం వచ్చాయి.

అప్పుడు నుభ నాదగ్గర తలదాచుకుంది - నే నెక్కడ దాచుకుందును ? పాపం - యీ స్త్రీ లందరూ - మరో విధంగా జరుగుబాటులేక ఇందులోకి దిగవలసి వచ్చిందే ! అర్థం-ప్రాణం-నీతి - అని కలిగివున్నాళ్లు ఎన్నే నాచెప్పవచ్చు.

మునుపు - జ్ఞానం, పాండిత్యంవున్న బ్రాహ్మడికి వక నీతి చెప్పారు. ఆయుధ లలం - భుజబలంవున్న క్షత్రియుడికి - మరో నీతి అన్నారు. డబ్బున్న కోమటికి వేరేనీతి ఏర్పరచారు. చమటోడ్చి కష్టించే వారికి మరో నీతి వర్తిస్తుందన్నారు. బానిస జనం పట్ల యే నీతి పాటించ నక్కరలేదు అన్నారు.

పరిశ్రామికయుగం వచ్చాక - నులభం అయిపోయింది. యజమాని చేసినదల్లా నీతే - పేదవాడు ఏదిచేసినా - చేయకపోయినా నేరమే.

.... గడియారం చూస్తే తొమ్మిదైంది ! బస్సు ఆల్టిపురంలో ఆగిపోయింది. అక్కడినుంచి డాల్ హాసీ స్వేయరుకు ట్రాము మీద వెళ్ళాలన్నారు.

ట్రాములో జనం కిటకిట లాడుతున్నారు. యెక్కడమే కష్టం అయిపోయింది. పాపం వకాయన సాయం చేస్తే ఎక్కగిలిగేను - లేకపోతే చీరలో కాలు తొట్టుకుని- ట్రాముక్రిందపడి పోయేదాన్నే. అతను అందంగా వున్నాడు. బంగళీదుస్తులు తీసుగా కట్టుకున్నాడు.

“మీకు వూరు కొత్తకాబోల్ను ? శనివారం - గుజ్జిపు పందేలు - ఆంచేత ఈ రొక్కటం. అనుగో ! కండక్టరు వస్తున్నాడు-డాల్ హాసీకి వెళుతారు కాబోలును ? పావలాతీసి సిద్ధంగా వుంచండి. రూపాయి ఇస్తే - మరి మీకు చిల్లర ముట్టదు - దగాకోర్లు నుమండీ !” అన్నాడు.

నాకు నవ్వువచ్చింది. చేతి సంచీలో చిల్లర కనిపించలేదు. కండక్టరుచేతిలో విదురూపాయిలనోటుపెట్టాను. టిక్కెట్టూ నాలుగురూపాయిల ముప్పావలా నాకిచ్చి పెలిపోయాడు కండక్టరు. నేను నవ్వుతూ నాచేతి సంచీలో డబ్బు వుంచేశాను.

ఆసమయంలో సంచీలోనుంచి నాచేతిరుమాలు క్రిందపడిపోయింది. “మీరు శ్రమ పడకండి నేను తీసియిస్తాను !” అంటూ చేతిరుమాలు తీసి ఇచ్చాడాయన. రుమాలు అందుకుని సంచీలో పెట్టబోతున్నాను - రుమాలు మడతలో నోటు వకటి కని పించింది. నేను నిర్ఘాంశపోయి ఆతని వేపు చూశాను.

అతను నవ్వుతూ : “మరేం అనుకోకండి ! మీరు వక్కరే యీ వూరులో వున్నారని మీరన్నారుకదూ - ఇందాక. ఆంచేత మీకు చిన్న కానుక సమర్పించేను. మీకు తీరిక గావుంటే రేపు రాత్రి సినిమాకు వెళుదాం. మీరు ముందుగా తొమ్మిది గంటలకు మినర్వా టెస్టారెంటు దగ్గరకు రండి - అక్కడ కలుసుకుందాం !” అన్నాడు.

నేను గ్రహించాను.

ప్రత్యుత్తరానికి బదులు - కొంటెతనంగా నవ్వేను.

ఆయన కన్ను గీటేడు.

నేను బ్రాము దిగిపోయాను.

... హోటలు హోటలులో గడియారం పదిగంటలు కొట్టింది. పాపాయి, గుభ బెంగగా కనిపెట్టుకుని నాకోసం గదిలో కూచున్నారు. వాళ్ళని సముదాయించి పడుకో పెట్టాను. ఆచేతి కుమారు మడతలో వున్నది ఏమిటో అని ఆతృతతో చూశాను. నూరు రూపాయిల నోటు! నవ్వుకున్నాను. కడుపునిండా భోంచేశాను.

... పొద్దున్నే లేచి - నూరు రూపాయిలనోటుని - జాగ్రత్తగా పరీక్షించాను. అచ్చు - సంఖ్య - మొహరు - సంతకం - నీటివాడలు - అన్నీ బాగున్నాయి. కాయితం ఫెళ్ళఫెళ్ళ బంటూ కంజిర చర్మంలాగుంది.

సరే అని - నోటుని వక కవరులో పెట్టి - "శ్రీ కొచ్చెర్లకోట రామస్వామిగారు ఆంధ్ర రైతు సంఘం - 36 బలరామనాసు వీధి - కొండితోపు - చెన్నపట్నం" అని వ్రాసి పోస్టులో వేశేశాను.

"పత్రికత? - పవిత్రత? - పతిత?" - అనుకుంటూ - నవ్వుకున్నాను.

మధ్యాహ్నం తుఫాను మెయిలులో ఢిల్లీ వెళిపోయాం. ...

రైటు కూడా "పత్రికత - పవిత్రత - పతిత" అంటూ - గుప్పుగుప్పుని చప్పుడుచేస్తూ - నాగిపోయింది!

76

అ త దు

పదిహేనురోజులై - ఇంట్లో వక్కడనే అయిపోయాను. కాంతపాపాయి లేక పోవడం-ఇల్లు మనసు చీకట్లు కమ్మినట్టేవుంది.

ఏకాంతం - ఏకాంతం అంటారు. నాకు వక్కడనే వుండడం అంటే తోచదు. తోచదు - రికదా - గాభరావస్తుంది - గుండె రుట్లు మంటుంది. ఆ నిశ్శబ్దం అంతా ఒక

వెనుకబాకంలాగు నన్ను ఆవరించి మింగేస్తుందేమో అని పెద్దదిగులు. మరొక ఇంగ్లీషుభావ కవులు, తెలుగుభావకవులు ఏకాంతం మీద అదే కవిత్వం చెప్పిపోయారు! వాళ్లు లండనులోను, వీళ్లు చెన్నపట్నంలోనూ మకాంపేసుకుని కద్యాలు అల్లారేమో అనిపిస్తుంది.

నేనునా స్ట్రీటుకేనులో జస్టిస్ మసిలామణి నాపక్షమే తీర్పుచెప్పాడు. నూట ముప్పై ఆరు పేజీలు! కాని - ఆ తీర్పు చదువుతూంటే - కాళిదాసు, మేక్స్ వీయరు, బెర్నార్డ్ షా - ముగ్గురుకలసి నాటకం వ్రాసినా - ఆరక్తి కట్టదనిపించిపోతే - ఇంకేమిటి! ఖాయిదాఖొట్టులో లాభం - మధ్యచర్తి ఋణం - స్వంతవ్యాపారంలో ఆదాయం - వీటిగురించి చెప్పిపోయాడూ తీర్పులో - వింటూంటే తన్మయం అయిపోయాను. నా వాదనలన్నీ - చివరికి శాంతం సలహామీద నేను క్షేట్రం గ్రంథంలోనుంచి ఉదహరించిన వ్యాసం పేజీతో సహా - వర్ణించేసి - వాటికి శంకరభాష్యం చెప్పేశాడు. ఆ హైకోర్టుఫోబర్స్ లో ఆయన తీర్పు చదువుతూంటే - నాకు నిర్వికల్పసమాధిలో వున్నట్టే అనిపించింది. ఆయన గొంతుక ఆగిపోయింది - నేను స్థూల ప్రపంచంలో పడ్డా.

పడడమేమిటి? చేతిలో పదివేలరూపాయలకి చెక్కుపడింది! బ్లాక్ స్ట్రోకు - ధోర - అమాంతంగా నన్ను కాగలించుకుని - చెక్కు చేతిలో పెట్టాడు!.....

మనసులో ఆనందం లేదు. శాంతంవుంటే ఎంత సంతోషించివుండును!

మరొక ఆశాభంగంకుదాను. తీర్పుచెప్పడం అయిపోయింది - ఆవతలవాళ్లు డివిడ్ కాన్సిలుకి అప్పీలుచెయ్యడానికి అనుమతి అనుగుతారేమో అని కనిపెట్టుకుని కూచున్నా - ఆమిల్లరూ, సులనకృష్ణుడు - ఢంగల్తిపోయిలేవండే. కొంపతీసి అప్పీలు దాఖలు చెయ్యడం మానేయ్యరు కదా? ఆవతలవాళ్లులండను కంపినీఆయె - అంతపొర పాటు వేస్తారా? వాళ్ళ సాలిటర్లు చెయ్యనిస్తారా?

రాత్రిపూట క్లబ్బుల్లోనూ, స్నేహితుల ఇళ్లలోనూ భోజనంచేసి కాలక్షేపం చేస్తున్నా. యీవేళ ఎక్కడా వారంలేదు. ఇంటికొచ్చి గదులన్నీ పచారు చెయ్యడం మొదలెట్టా - ఏది చూసినా - ఎక్కడచూసినా - శాంతమే కనిపిస్తుంది. "యెందు కలడెందులేదని సందేహమువలదు" ...దేవుడు - భక్తుడు, క్రొత్త - పురుషుడు, ప్రియుడు - ప్రేయసి...మళ్ళీ అక్కడికే వస్తాం.

ఒకరి నొకరం ప్రేమించి, మోహించి, వెళ్లిచేసుకున్నాం. ఇద్దరూ-కొద్దో గొళ్ళో చదువుకొన్నవాళ్ళం. భర్తేచ - అర్థేచ - కామేచ - కలిసే సంసారం ఈడ్చుకు పోతున్నాం. మొదట్లో కలకలూ, గిల్లికజ్జాలూ వచ్చేవి. ఆ ప్రణయకలహాలు సరిపెట్టు కోవడమే వక పరిమానందంగా వుండేది. సరిపెట్టుకుని ఆనందించేవాళ్ళం. తరవాత - అభిప్రాయ భేదాలు - తర్జన భర్జనలువచ్చినా - అప్పుడూ సర్దుకునేవాళ్ళం.

ఆ సర్దుకుపోవడమే వక సంతోషంగా వుండేది. ఖద్దరూ - సత్యాగ్రహం - అందులోకూడా ఏదోవక మోస్తరు సంసార పక్షంగానూ సరదాగానూ రాజీపడ్డామూ అనుకునేసరికి - మళ్ళీ నేనే యీ ఎన్నికలలో నిలబడడం వకటి లేవదీశాను. ఇప్పుడు నీతి - సత్యం - ధర్మం - లక్ష్యం - సాధనం - అని ఇవన్నీ తీసింది శాంత !

నాదేపారసాయి. నేనిప్పుడేవట్టుసభలోకూర్చోకపోతే నాకొచ్చిన లోటేమిటి? బ్యాంక్‌లో పదిలక్షలున్నాయికదా - తండియూ రేపటలో కొబ్బరితోట - తైనాం పేటలో బంగాళా - ఎంత చచ్చుధరలుకట్టినా - రెండులక్షలకి తక్కువచేయవుకదా ! భీమా లక్షరూపాయలూ పాపాయిషేర వ్రాసేశాను. ఇకపోతే - ఆరంభాక్కం దగ్గర అగ్రహారం మొన్న శాంతంషేర కొన్నాను - సాలకి పదిహేనువేలువస్తుంది. ఇక నాకెందుకు లేనిపోని తాపత్రయం ?

నేనా మైదవోలు కేసు పట్టుకపోతే తీరిపోయ్యేను. నాకీ జాగీరుదారులంటే అసలు అసహ్యం వుట్టుతూంది ! మొన్న పెరియనాన్నూరురాజు పదివేలిస్తానని ఐదు నేలగ నామం పెట్టాడు. ఇక - తెల్లవాడు ఎంత న్యాయంగా మనని పరిపాలిస్తున్నా - మనదేశంలో భాషా భేదం, కుల గోత్రాభిమానం వున్నంతకాలం - నాలాంటివాడికి ఉద్యోగాలూ పదవులు దక్కనివ్వరన్నది శిలాక్షరం.

ఇక బాచిగాడి మాటా - దేముడిమీద భారంవేసి - మనస్సులోనే - సుపుత్ర వరంకోసం - తపస్సుచేసుకోవాలి. కర్మఫలం దైవాధీనం !

.....చిన్న విస్కీసోడాపుచ్చుకుని - బర్మా ఛెరూటుకాలుస్తూ పొగచక్రాలు వూదుతూ వసారాలో కూచున్నాను.

ఇంతట్లో - ఫోర్డు మెర్క్యూరీ - టూసీటరు - అందులో ఊర్వసి మిత్రా ప్రత్యక్షం. యీమధ్య ఊర్వసి రెండుమూడుసార్లు నావెంటపడుతూ వచ్చింది. బారు రూములో అందరూ : “ఊర్వశీ నిత్యయవ్వనం !” అంటారు.

“శాంతం రాజమండ్రీ వెళ్ళిందిటగా? ఎవరో నిన్న టెన్నీ సుక్లబ్బులోఅంటూంటే విన్నా. నేను వచ్చినపనా? అబ్బే ! పనియేమీ లేదులెండి. మొన్న ఊటీలో దేవయాని భోజనానికి పిలిచింది. ఆవిడ పెనిమిటి - కున్హికణ్ణన్ - యేదోమాటలో అన్నాడూ : ‘శాస్త్రి ఎన్నికలలో ఎందుకు నిలబడకూడదు? నిలబడ్డాడా - గెలుపుతప్పదు - ఇప్పుడున్న వాళ్ళందరిలోనూ నిజంగా ముందుకురావలసినవాడు!’ - అన్నాడు. సిల్వా థిల్లీలోనూ, వైటుహాలులోనూ అతనికెంత పలుకుబడుందో మీకు తెలుసుగదా. ఆమాట మీచెవిని పడేద్దాం అనివచ్చా” అంది.

“కున్హికణ్ణన్‌కి నామీద అంతాభిమానంవుంటే మొన్న బిరుదుల జాబితాలో రావు బహద్దూరో - కాకపోతే - మొన్న రాజద్రోహం కేసులో స్పెషల్ ప్రొసీక్యూటరీవో - యిప్పించలేకపోయాడా? ఉత్తదండీ - వీళ్ళు ! ఇంతకీ - నన్ను ఏపక్షంవాళ్ళు నిలబెడతారండీ ?” అన్నా.

ఆవిడందీ : “సరి-శాంతం తల్చుకుంటే అదెంతపాండి శాస్త్రిగారూ ? వాళ్ళతో కొంచెం సూచనచేస్తే చాలు. ‘నేనెప్పుడూ అధికారం చేతిలో వుండేవారి పక్షంగా - శాంతాన్ని సిఫార్సు చెయ్యమ’డం ధర్మమా - నీతివిరుద్ధంకాదా - శాంతం సిఫార్సు చేస్తుందా ? - సిఫార్సుచేస్తే మాత్రం ఫలితం వుంటుందా’ - అనిమీరు అనబోతున్నారు- నేనప్పుడే గ్రహించా.”

ఆపాళంగా నాచేతిమీద చెయ్యవేసి : “మీరింత సత్యకాలపువాళ్ళేమిటండీ ? మీరిద్దరూ భార్యాభర్తలు. ఇది రాజకీయం - అన్ని అస్త్రాలు ప్రయోగించాలే ! ఇంతకీ తన్నుమాలిన ధర్మం ఎక్కడుంది ? వాళ్ళసలు - శాంతం అడగడం తరువాయిగా - వున్నారు సరే - అనడానికి ! నాకెప్పటిసంగతులప్పటికీ తెలుస్తూనే వున్నాయిగా !” అంది.

నేనన్నా : “నాకేమిటో ధర్మంఅని తోచడంలేదు సుమండీ. నాకేంపెద్దఆశలులేవు. చిన్నలక్ష్యం ఒకటి పెట్టుకున్నా - అది న్యాయంగా సాధించడానికి ప్రయత్నిస్తున్నా. ఇంతకీ ఏపక్షంవాళ్ళేనా నన్ను ముఖ్యంగా వచ్చి కోరుతే అప్పుడు చూద్దాం.”

ఊర్వశి అందీ : “లక్ష్యం-సాధనం-అంటారేమిటండీ ? ఏదిఏమో ఎవరండీ నిర్ణయం చేది ? ఈవేళ లక్ష్యం రేపు సాధనం. ఎక్కడికక్కడికే. తిలక్కు “గీతారహస్యం” చదవండి. జాన్ మార్లే “కాంప్రామైజు” చదవండి. హిట్లరు “మైన్ కాంఫ్” చదవండి. యీ విషయసమస్యలు పెట్టుకొని వుండకపోతే - మీరిపాటికి - యేగవర్నరో అయి వుండురు ! నేనేకాదు - అందరూ అలాగే అనుకుంటున్నారు !”

నామనసులో వున్న ఉద్దేశాలే ! శాంతం తెచ్చిన అద్భుతవాళ్ళన్నింటికి - నేను చెప్పినట్టే జవాబు చెప్పింది. పాపం ! ఊర్వశిని అందరూ అన్యాయంగా అంటారు. మంచిమనిషి !

ఆమె అంది : “ఒక చిన్న విషయం - శాస్త్రిగారూ ! ఆవేళ మనంఇద్దరం కాళికామ్మవారి గుడిమంచి నాకారులో వస్తూంటే - ‘బంగాళీ సాహిత్యం అన్నా బంగాళీ సంగీతం అన్నా బంగాళీవాళ్ళన్నా నేను చెవికోసుకుంటాను. నాకు బంగాళీ భాషనేర్పరా ?’-అని అడిగారు మీరు. మీ కోర్కెచెల్లించడానికి వచ్చాను అంది..... ఆవేళ మందిరానికి వెళ్ళేముందు క్లబ్బులో ‘డాన్సుపార్టీ’ వుండేను. ఆ సోమరసా వేశంలో ఊర్వశితో కారులో ఏమన్నానో జ్ఞాపకంలేదు. ఆగాజుబొమ్మని ముట్టుకుంటే యెక్కడ చితికిపోతుందో అన్నట్టు మాత్రం వుండేను - అదొక్కటే జ్ఞాపకం.

‘గురువు ప్రత్యక్షంఅయి ప్రసాదాన్ని అందిస్తూంటే శిష్యుడు తిరస్కరించడమే?’ అన్నాను నేను. “ప్రసాదం సేవించేముందు-శిష్యావచేసి - గురుదక్షిణసమర్పించండి!” అంది. ‘శిష్యావచేస్తూనే పాఠంనేర్చుకోవడం - తరువాతే దక్షిణ!’ అన్నా నేను.

‘సరే! ఇదివరకే మీరు ఇష్టదేవతా ప్రార్థన - గురుస్తుతి చేశారుకాబట్టి - ఇక ఓనామహాలు మొదలెడుదాం! ఇదిగో మొదటిపాఠం!’ అంటూ వక్రగీతంపాడింది... శాంతంగానంచేస్తూంటే - చల్లని దక్షిణపుగాలి వీస్తూన్నట్టు - బాగడపువ్వులతేనెతో - మందారపువ్వుల పువ్వుడతో - వసంతగాలి - హృదయంలో ప్రవేశించినట్టువుంటుంది. ఊర్వశిపాడితే - కార్చిచ్చులమంటలు నన్ను మింగేస్తున్నట్టు - ఎడారిసుడిగాలి నా ఉడుకురక్తాన్ని పీల్చేస్తున్నట్టు - వుంటుంది...తమపాడిన గీతానికి - అభినయంచేస్తూ అర్ధంచెప్పింది. ఊర్వశి కొంటెపిల్ల - నెరజాణ!

అ - అనగా అనగా - ‘అచురాగం’-

మనవెదవుల - పూగ్గానుస్వారం!

ఆ - ఆదిగ - ‘ఆకారం’-

ప్రేమావేశముకొల్పుచు - నీరూపం!

ఇ - ఆ - అ - ఇ - ‘ఇచ్చ’-

అంజలి నర్పించెద - నాశ్వేచ్చ!

ఈ - ఈజగతికి ఆధారం - ‘ఈశ్వర్’-

నీవెకావా - నా హృదయేశ్వర్!

ఉ - ఉచ్చరించుము - ‘ఉపయోగం’-

లచ్చవరాలైనవద్దు - ఈ ప్రేమవియోగం!

ఊ - అ - ఆ - ఇ - ఈ - ఉ - ఊ - ‘ఊర్వశి’

ప్రియతమా! - తాళజాలదింక - నీప్రేయసి!

...ఎంతశ్రావ్యమైన గొంతుక! ఎంతకోమలమైన శరీరం! మీనుల్లాంటి కళ్ళ నుండి ఆమె వేడిమాపులు హృదయంలో చిచ్చువెట్టి - పెరికితలని రేకెత్తిస్తూన్నాయి. ఊర్వశిదగ్గర పాఠాలునేర్చుకోవలసే వుంది!

“వచ్చేనెల - నాగీరక్షణనిధికోసం - టాగూరు నాటకం ‘చిత్ర’ వేస్తున్నాం. మీవంతు నూరురూపాయలు సాయంచెయ్యాలి” అంది...చెక్కు తనపేరే వ్రాయించుకుంది. లక్ష్యం సాధనం బాగాజోడించి - నన్ను పొగిడి - నూరురూపాయలు వసూలు చేసింది! చమత్కారంఅయిన మనిషి - నిజంగా ఊర్వశే!

ఊర్వశి వెళ్ళిపోయాక - శాంతం జ్ఞాపకంవచ్చింది. ఎక్కడవుందో? కలకత్తా చేరినట్టు తెలిగ్రాంవచ్చి ఈవేళకి నాలుగురోజులైంది. ఎందుకు తెచ్చిపెట్టుకున్నాను ఈ యెన్నికల చిత్తక్షోభ? గొప్పలూ గోట్లూ - పదవులూ - హోదాలూ - నాకు వద్దు. మనశ్శాంతివుంటే చాలు. శాంతం చెప్పినట్టే నడచుకుంటాను...

77

ఆ మె

కాశీస్తేమనులో రైలు ఆగింది.

నేను ఢిల్లీకి టిక్కెట్టు తీసుకున్నా. కాని “కాశీ” అన్నమాట చెవినిపడగానే దిగవలెనని మనసులో కోరికపుట్టింది. ఆపాళంగా దిగిపోయాను. ఎక్కడ బసచెయ్యడం? హోటేళ్ళు ఎక్కడున్నాయో నాకు తెలియదే? ముందు ఏర్పాటు చేసుకోకుండా దిగిపోయానే అని గాభరాపడ్డాను.

కాని-ఇంతమంది స్త్రీలు - వృద్ధులు, ముగ్ధులు, పసిపిల్లలు, పడుచులు-ఇక్కడ నిర్భయంగా యాత్రచేసుకోడానికి దిగారా-నే నెందుకు భయపడాలి అనిపించింది. సాక్షాత్తు కాశీ అన్నపూర్ణ క్షేత్రం - మున్నూట అరవైవిదు అన్న సత్రాలువుండే మహా పుణ్యస్థలంలో బసకి భోజనానికి నాకేంభయం అనుకున్నా. దశాశ్వమేధ ఘట్టందగ్గర వక ధర్మశాలాలో దిగేను. మా ముగ్గురికీ వకగది పుచ్చుకున్నాను. ధర్మశాల శుభ్రంగా లేదు. చీకటి తడితడిగాను జారుజారుగాను చెమ్మచెమ్మగానూ వుంది. సత్రంలోనే భోంచేశాం. సుభ ఆసలే తినలేకపోయింది.

కాశీవిశ్వేశ్వరుని మందిరం! లక్షాది యాత్రికులువచ్చి దర్శనంచేసుకుని పోతున్నారు. వెయ్యి వరహాల పువ్వులు - కుప్పలు తిప్పలు! భక్తులపూజ - పురోహితుల అల్లర - యాత్రికుల కోలాహలం - బ్రాహ్మణుల మంత్రోచ్ఛారణ - ప్రార్థన గీతాలు- అన్నిటినీ ఆవరించిన ఆ విశ్వేశ్వరుని ఘంటానినాదం - ఓంకారం!

నాలాంటి స్త్రీలు-అసంఖ్యాకులు-ఎంతమంది చిత్తశాంతికోసం-సంసారముండి ముక్తికోసం - జన్మతరించడానికికోసం -యీ గంగామాతను పూజించడానికి వచ్చారో? అనాదినుండి ఎందరు యాత్రోవని నడిచారోకదా? దశాశ్వమేధం - మణికర్ణిక - దృత రాష్ట్రం - హరిశ్చంద్రుడు - మహారాజుల ఐశ్వర్య భోగాలు, యమకింకరుల పరిపాలన మృత్యుదేవత, శ్మశానం! అన్నపూర్ణ నిరతాన్న ప్రదాయిని, జీవకారిణి! విశ్వేశ్వరుడు కాలభైరవుడు!

ఆ యాత్రికులతో నేనుకూడా కాశీ వీధులలో తిరుగుతూంటే-సింధునదీ జలంతో నూర్చుడికి అర్ఘ్యంఇచ్చి-తూర్పు దిశబట్టి, వలసపోయి, ఆర్యావర్తంలో కాలుపెట్టి, అలసి పోయి, సాలసిపోయి, గంగాతీరాన్ని చేరి నేదనీరి తృప్తిపొందిన ఆర్యకన్యనే అనుకున్నాను-ఒక్కనిమిషం!

కేదారేశ్వర మఠం, శంకరాచార్యుల పీఠం, అహల్యాభాయి ఘట్టం, మెట్టు ఎక్కేను - మెట్టుదిగేను. పంచకుంఝా-కబీరు కుటీరం - వేణీ మాధవం - సీతాకుండు - చూచాను.

నేనెందుకు యీ కాశీ త్రేతానికి వచ్చాను అని ప్రశ్న వేసుకున్నా.

జ్ఞానం-ముక్తి-మోక్షం-ఆనందం? కాదు ఆత్మశాంతికోసం. ఒకవైపు దారిద్ర్యం-అన్యాయం-కార్యం-ధనాపేక్ష - ఒకవైపు ప్రేమ-సర్వమానస ప్రేమ - సంసారం ఒక వైపు దేశం ఒకవైపు - ఈరెండింటికీ నా విశ్వాత్త ధర్మం ఏమిటి? ఇది గ్రహించడం కోసం. కాని నాకు అగ్రాహ్యం.

ధర్మశాలలో నిద్రపట్టలేదు. రాత్రి భజనలు తెల్లవారున వేదపారాయణ -

జావుకొవూరు వెళ్లేను. నవహమ్మవీయ సంస్కృతి. సూక్ష్మహాదీల కవిత్వం. పార శీకపు నుర్యాదలు. ఓమార్ ఖయ్యాము. మాలవీ ఉలేమాల్ గోష్టి ముష్టిగా చందన తాంబూలాలు, అత్తరు పన్నీరు. సంగీతపు చెల్లు, గేవదారులు, అంతఃపురం-తంబాకు, దిల్ రూబా, నృత్యం, చువ గతి జిలుగుతెరు, వాటివెరుక నేను - నూజ్ హాసు, జేబుఉన్నీసా! జుంకాలు, నామిడి పింజులు, గామచిలుకలు, నెమళ్ల నాట్యం, చదరంగం, జలక్రీడలు, గులాబిపువ్వులు. కాశీ - గంగాతరంగాలు - పశ్చి మాద్రిని మార్చుడు. ఔరంగజేబుసాదుషా మశీరు. సాయంసంధ్య. నమాజుకు మోజున్ పిలుపు - అచ్చరు చక్రవర్తి మానమందిరం, సర్వమానస సత్యం....? నాహృదయతృగులు మూరపోయాయి.

బ్రాద్లు నేలేచి సారసాధం వెళ్లేను.

బౌద్ధయాత్రికులు అనేకులు అనేక శకాలనించి వచ్చారు - సింహళం, చీనా, సుయాం, బర్మా, జపాను.

మూలగంధకూటు విహారం! పువ్వులు, ప్రెమిదలలో దీపాలు, కాగితపు లాంఛన్లు, అగరువత్తులు, స్తూపాలచుట్టూ ప్రకక్షణ.

— నేనుకూడా ఈ బౌద్ధ విమూవును. కామయము కట్టుకున్నాను. లంబినీ ఉద్యానవనం. సిద్ధార్థుడు పావురాన్ని రక్షించాడు. లేడి పిల్లని కాసాడేడు. నామందర ముఠం వేసుకుని కూచున్నాడు. ధ్యాన్న బుద్ధుడు. సుందరమూర్తి ప్రజ్ఞాపరిమితుడు. పరాంతపుడు, కృపామయుడు, పద్మాసనాసీనుడు. అభయమూర్తి. తతాగతుడు, బోధి సత్వుడు — యశోధరని వదలిపెట్టేసి వెలిపోతున్నాడు. కన్నబిడ్డని - భోగవిలాసా లని - రాజ్యాన్ని - ప్రపంచాన్ని - వదలిపెట్టేసి - మారుని మాయలోకంనుంచి - కామ క్రోధాలనుంచి - సుఖదుఃఖాల్లోనుంచి నడిరాత్రి అంధ కారంలోకి వెలిపోతున్నాడు.

పోయిపోయి గయదస్తిర-నదీతీరాన్ని - గంగ రావిచెట్టునీడని - నేదదీర్చుకుంటున్నాడు కన్ను మారపడింది. జ్ఞాన సమాధి. లేజోవంతమైన ముఖవర్చును. నిర్వాణ సమాధి. ఆ కన్నులు కలువరేకులు. కరుణ కృప దయ ఉట్టిపడుతుంది. ఆనంద భాషాలు రాలుతున్నాయి.

నందలాలుబాబు చిత్రం నాకళ్ల ఎదుట నిల్చింది. అజాంతా శిల్పం ప్రత్యక్షం అయింది. — సిద్ధార్థుడు హృదయంలో జ్ఞానం ప్రవేశించింది. రాజకుమారుడు తలవై నవరత్నములు ఆమర్చబడిన కీరీటం. చేతిగులాబిపువ్వు. అభంగముద్ర. బుజాన జంధ్యము. ప్రక్కనిలబడిన యశోధర రూపలావణ్యరాసి పుష్పంజలి సమర్పిస్తూంది. బోధిసత్వులు పూజలు అర్పిస్తున్నారు. బోధివృక్షంమీద వాలిన యక్షులు, కిన్నరులు, గంధర్వులు ఆనందగానం చేస్తున్నారు. ఇదిగో ఇక్కడ అతని మొదటి సందేశం! యీ విహారం యొక్క ద్వారం మందరనే ఈ తోరణం క్రిందనే ఆ పుణ్యస్థలం! ఆచంద్రతారార్కం. బోధిసత్వుని ప్రేమచిహ్నం నిలబడిపోయేటట్టు అతని శిష్యుడు ఆశోకవర్ధన పియదాసి-నిర్మించిన శిల! లేజోవంతమైన సింహాలు, సుందరమైన తామరపువ్వు, కర్మచక్రము, కాలచక్రము, ప్రేమచక్రము!

శాస్త్రీని వదిలేసివచ్చాను. ఇల్లువదలేసి వచ్చాను. కాని ప్రపంచాన్ని విడిచిపెట్ట లేను. పాపాయిని వదిలిపెట్టలేను. అది నోరులేని పాపురపు పిట్ట. సుభని వదిలిపెట్ట లేను. అది పాపపుణ్యం తెలియని లేడిపిల్ల. శాస్త్రీని వదిలిపెట్టడం? సంసారజ వదిలి పెట్టడం - పాపాయిని, సుభని వదిలిపెట్టడం? వదిలిపెట్టి —? కన్నదేశాన్ని వదిలి పెట్టి ఎక్కడికి పోతాను? సన్యాసమా - పిరికితనమా? శాస్త్రీ అంటే నాకు అపరమిత ప్రేమ. అతనికోసం మరణం వాచిపోతుంది. కాపురం వదిలిపెట్టాలని లేదు సరికదా - ప్రేమ సౌఖ్యం అసలు ఇంకా రుచిచూడనేలేదని పిన్నాంది—

అన్నపూర్ణ సత్రానికి వెలిపోయాను! త్రోవలో అడుగ అడుగిక్కి ప్రతివ్రతల తులసి కోటలు - సహగమనపు సమాధులు — అబ్బ! అబ్బ! శ్మశానం - చితినిప్పులు కమ్మతూంది - బ్రాహ్మణులు మంత్రాలు ఘోషిస్తున్నారు - శాస్త్రీ - అతన్ని కాగ లించుకుని నేను - కారుచిచ్చులు నన్ను ఆవరిస్తున్నాయి - అగ్నిజ్వాలలు నన్ను మింగేస్తున్నాయి—

నేను ఈత్రోవని నడువలేను. నుఖందుఖం - ప్రేమయడబాటు - చావు పుట్టుక - పువ్వులు - నవ్వులు - నాకు కావాలి—

సత్రం అరుగుమీద బ్రహ్మచారులు సాయంసభ్య చేసుకుంటున్నారు. నడుం వంగిన ముసలివాళ్లు గంగాన్నానానికి వెళుతున్నారు. పడుచులు అన్నపూర్ణకు పసుపు కుంకుమ తీసుకెళుతున్నారు. పాపాయి సుభ నూరువరహాలు పువ్వులతోను బిల్వదళాలతోను అడుగుంటున్నారు. నేను వాళ్లని చూసి కాగలించుకున్నాను.

73

అ త డు

రెండురోజులై పెద్ద గుమాస్తాగారు రావడంలేదు. చాలా చికాకుగావుంది. చిన్న గుమాస్తా కాగితపు కట్టలు సరిగ్గా అందివ్వలేకుండా వున్నాడు. నాక్కేడిమిల్లివాళ్ళ పంపకపు దావాలో ఆస్తి వివరాల పట్టీని టైపు చేయించుచుంటే పాచిపెంట తనఖా దస్తావేజు బాపతు పెడ్యూలు టైపు కొట్టించాడు.

ఏమయ్యా అని అడిగితే భార్యకి జబ్బుగా వుంది - అంచేత రాత్రి నిద్రలేదు. తలపోటు తనకి అంటాడు. గుమాస్తాలు ఇప్పుడు సంఘం వకటి పెట్టుకుంటున్నారు! ఇహ - రేపు పొద్దున్న డాక్టరుదగ్గర పనిచేస్తూన్న కాంపాండర్లుకూడా సంఘం పెట్టు కుంటే - అక్కడికి సరిపోతుంది! పార్టీలదగ్గరనుంచి - సాక్షి పట్టీలు దాఖలు చెయ్యి దానికి ఖర్చులనీ, అమలు మోశను కిరును అనీ, సువర్ణ మంత్రపుష్పాలు లాగుతునే వున్నా పోనీ - యేగాదికింద బొక్కవలసిన పందికొమ్మని అక్కడే బొక్కనీ - అని నేను కలుగజేసుకోనే కలుగజేసుకోను. సతే - సంఘాలు పెట్టుకోండి - వాలంటరీలు మాత్రం అడక్కండి అని కడిగేసిన జీతపురాళ్లు ఇస్తే - అక్కడికా నీలుగుకట్టిపోతుంది. నాకు భరేకోపం వస్తూంది.

కాతం వెలిపోయాక - నాకు అన్నీ ఇలాగే వస్తున్నాయేమిటి!

నాలుగు రోజులై కొత్తగా జూనియరు ఒకతను వచ్చాడు. భాష్యం సిఫాయ్స్ చేశాడు - మేనత్తకొడుకు పినమాచుగారి అల్లుడు తమ్ముడని. మంచిచేరితే మరానికి చేటు ఇహ నాలుగోవాడుకూడా చేరేడంటే - మాకు మేజాలమీద ఇలెట్రిక్ పంకాలు కావాలి - పొంటెను పెన్నులు మీరేకొని సరఫరాచెయ్యాలి - అని మొదలుపెడుతారు జూనియరులు.

ఈకొత్త ఆతన్ని మధిరవాడ జమీతాలూకు పాతబిలుమక్తాకొలుకదపాలు చదువచున్నాను - వెట్టి చాకిరీలు మేము విధిగా జమీందారుగారి దివాణంలో చేయకల వారము అని. రైతులవద్దనుంచి అని వ్రాయించి పుచ్చుకున్నారేమో చూదాంఅని తెలు గునే వున్నాయి కాగితాలు - "రామునితోక - పివరుండిట్లనియే" - అన్నట్టు చదివేడు.

"ఏమిటండీ - మీరు చదువుతున్న భాష?" అని అడిగేను.

"గొలుసు కత్తువస్తూరీ అండీ - పాలకొండ శిష్టికరణం ఎవడో వ్రాసిట్టు న్నాడు" అన్నాడు!

అక్కడితో ఆయిందా? నే నేదో వ్రాసుకుంటూంటే - పనికట్టుకునివచ్చి :

“ బారిష్టరుగారూ! ‘స్పెన్-సెన్ వ.నిస్’ అన్నాడు - స్పెల్లింగు తప్పా - అచ్చుపికాచమా - ఏమిటండీ ఇది ?” అన్నాడు.

ఏమిటి అడం? రేపు స్వరాజ్యం వస్తే శాస్త్రకారులూ వీరే - న్యాయాధి పతులు వీరే! నేను రామయ్యగారికి జూనియరుగా వున్నప్పుడా-వేళ్లు అరిగిపోయినట్టు వ్రాయించేవాడు కదూ - పిటీషను లేమిటి, పెడ్యూశ్లేమిటి, వైయంటు లేమిటి - చిన్న తనంలో బినామహాలు ఇట్టకెగుండలో నిద్రిద్ది వేళ్లు అరిగిపోయినట్టు! ఇక - తెలుగు టైపు మెషీనులు వస్తే మాబాబిగాను గుణితంమే వద్దంటాడు!—బాబిగాను అంటూ మాకుంటే!

కట్ట తీసి జూనియరు తయారుచేసిన తాత్పర్యం చదివేను.

“ తల్లి ఆస్తిలో కొడుక్కి ఎంత హక్కుందో, చాయాదికూడా అంతమాత్రమే హక్కు. ఇది వైవాల్లికి వ్రాసిఇవ్వడానికి కాని హక్కు విభక్తం చేయడానికి కాని వీలు లేదు. విభవ శ్రీ మరణించిన తరువాతనూ, ఆమె మరణాంతం చాయాది బ్రతికి వుంటేన్నూ అకనికి యీహక్కు ప్రాప్తం అవుతుంది. నామకాగా యీహక్కును మరి వకరికి త్రిప్పి వ్రాయడంగాని పదులకోవడంకాని చెల్లదు. కాని ఇటువంటి హక్కును బదిలీచేయడం కుటుంబ ఆస్తుల పారీఖత్తాలప్పుడుగాని, ఒక ఆస్తి విషయమైన తగాదాలో రాజీ పరిష్కార చుప్పునుగాని జరిగినయవల తప్పనిసరిగా చెల్లదు అని చెప్పడానికిమాత్రం వీలులేను ”

రెండోమాటు చదివేను కొరకబడలేదు. ఇదేమిటి - ఏకసంత్రాగహిని అంటారే నన్ను - బుర్రలోకి ఎక్కడం లేదేమిటి?—పొరుగువారింటికి సంగీతాచార్యుడు ఇప్పుడే రావాలా? “ సస-రిరి-గర్గమ-సరి-సరిగ ”—అహోర్యోనియం మెట్లు నాతలమీద సమ్మెట్టులాగుంది — ఆ! అదేమిటి? ఓహో చిన్నమ్మాయిగారి గాత్రం తరువాత పెద్దమ్మాయిగారి వీణగానం!—“శాంతమూ లేక సాఖ్యమూలేమా-సారసవళనయనా!”

శ్రీరామచంద్రమూర్తి! - నాకు మనసులో శాంతం లేదోయ్! ఏం చెయ్య మన్నావు? ఎక్కడ వెతకమన్నావు? కలకత్తానుంచి టెలిగ్రాంవచ్చి వారంరోజులు పైగా ఆయిపోయిందే! ఎక్కడ కలకత్తా - ఎక్కడ చెన్నపట్నం? ఆదేశం వేరు - ఈదేశం వేరు. అభావ వేరు - ఈభావ వేరు. ఆతిండి వేరు - ఈతిండి వేరు. శాంతానికి గులాబీజాము తప్పితే మిఠాయి అంటే కిట్టదు. ఆరసగొలా - సందేషు - సాయిస్తుందో లేదో? వాల్ల తిల్లు బంగారంగానూ - పెరుగులో పంచవార పోసుకుంటారు! ...యేడుపులోనుంచి అపభ్రంశంలోకి దిగిపోతున్నా నే!

శాంతం మాత్రం ఎక్కడికి వెళుతుంది? ఎన్నాళ్లు వెళుతుంది? నా బ్యాంక్ చెక్కులన్నీ సరీగానే వున్నాయి. నగలన్నీ ఇక్కడే వదిలేసింది. తన ప్రావిడెంటు ఫండు మొత్తం తన బ్యాంకులోనుంచి తీసి పట్టికెళ్లివుంటుంది. ఎన్నాళ్లొస్తాయి - విదువేలు? అందులోకి ముగ్గురు మనుష్యులాయె? పరాయి దేశం పరాయివాళ్లు అంటే ఆసలు భయం శాంతానికి. ఎంతసేపూ నేనుండాలి దగ్గర!

అప్పుడా లారీఛార్జీతో ఎలా జొరబడిందో? ఆవేశంతో చేసినపని అది. ఆ స్త్రీలందరూ ఇప్పుడు ఇల్లలో యధాస్థానం అలంకరిస్తున్నారు. అడవాళ్లకి ఆర్థిక స్వతంత్రం వుండాలి - అని ఒక పూతపదం అయిదాయించి శాంతానికి. ఇప్పుడు తిరిగి రానీ తెలుస్తుంది! చదువుకున్నది శాంతకూడా యీ మూర్ఖమే. 'నన్నడిగితే - స్త్రీల అభిప్రాయం తీసుకుంటే - నూటికి తొంభైతొమ్మిదిమంది ఇల్లాలు: "మాకు స్వతంత్రం వద్దూ ఏమీ వద్దూ ఇంట్లో కడివుండని నిద్దురూ"-అంటారు. ఇంగ్లండులో నేను ఎరుగు దును గనా! స్త్రీకి ఆర్థిక స్వతంత్ర్యం అంటూ స్త్రీలని మభ్యపరిచి - మగవాడిని అడ దాన్నీకుడా మిల్లుల్లో బానునిసలుగా చేసేశారు - ఇంగ్లండులో పెట్టుబడివారు. సరి - రష్యాలో చెప్పన్నే ఆక్కరలేదు. అడది కమ్మడి అస్త్రీ అన్నారు! మనుష్యుల - రాక్షసుల - చుర! ... "రాజాధిరాజు - సంపదకలిగిన - శాంతములేక సౌఖ్యములేదు - సారసదళనయన." సిరి సంపదలకి ఏంలాంటి - శాంతానికి? బంగారంతో తులా భారం తూకవచ్చు. నిక్షేపంలాగు - మాడుకార్లు. గత్తుంలాంటి కూతురు. మహా రాజులాంటి పెనిమిటాయె. ఎందుకు పెళ్లిపోయినట్టు? ఏదో పంతానికి నాలుగుగోజులు పుట్టింటికి వెళ్లి వస్తూందనుకున్నా - ఆ వుత్తరం చదివినప్పుడు. నాలుగు గోజుల్లా - వదిలేసేశానుగోజులు అయిపోతూంది. అడబ్బు రకంత అయిపోయాక వచ్చేస్తుంది. ఇవా ఎన్నాళ్లో ఆక్కరలేదు.

నాకు కోపం వస్తూంది - శాంతమీద - నామీద నాకేకూడాను. శాంతం అంటే నాకు అపరిమితిపు ప్రేమ. కాని నాపని ఇప్పుడు - ముండాకాదు - ముతైదువకాదు - లాగుంది.

కోపం వుపశమించడానికి - భావ్యం లేడియ్యంగారు దగ్గరికి వెళతాను వెళితే వాళ్లు నన్నీ ప్రశ్నలు వేస్తారు. నాకు ఏడుపు వస్తూంది. వెళ్లను. ఎవరి ఖర్చుం వాళ్లే అనుభవించాలి నావృత్తివుంది. నాలగరిపోర్టు లున్నాయి. నాకోర్టు కట్ట లున్నాయి. వాటితోనే - ములగానాం - తేలూనాం. నాకంతే రాసిపెట్టాడు దేముడు. శాంతం మళ్లీ నాకళ్లబడేవరకూ!

ధిల్లీ : కాష్మీరీ దర్వాజా - కాట్రా దుచీరాం గల్లీలో ఈ వాణ్ పేలులో దిగేం -
హాటే లేమిటి ? పూటకూళ్ళ ఇల్లు !

కాశీలో రైలెక్కాం ప్రొద్దున్న సత్రంలో భోజనంచేసి మూడవతరగతి ప్రయాణం - అబ్బ ? వల్ల హూనం అయిపోయింది. పాపాయి సలిగి ముద్ద అయిపోయింది ఆ తొడి తొక్కిడిలో సుభ వెనక్కి దండిపోయింది. నోటిలో నాలుకవున్న పిల్ల కనుక - హిందీ కాస్త తెలిసి వుండడంచేత బండీ అనుకుంది.

పాపం - మార్వాడీ ఆవిడ చంటిపిల్లలతో ప్రయాణం. మగవాళ్లు సామానంతనీ అవిడనీ ఆడవాళ్ళపెట్టెలో ఎక్కించేశారు. ఉబ్బస-దాంతోడు చంటిపిల్ల రాగాలు. ఆవిడ మొహం - ఏమి సర్దుతుంది ? అందరూ ఆడమహాసి చించుకోవడం! పాపాయిని ఆవిడ తెచ్చిన పాతరసామాను బస్తామీద కూచోపెట్టి - నేనూ సుభ సర్ది పెట్టాం - మూడు ఇనపపెట్టెలు - రెండు రాగి హండాలు - రెండు బాల్వీ-నాలుగు పెద్ద లోటాలు - మిఠాయిలతో రెండు కెరసనాయిలు డబ్బాలు - పెద్దచుండం పరుపు చుట్ట - ఒక పీకుదాను - గంగాజలంతో అన్న పూర్ణచెంబు !

పిల్ల ఏడుస్తూంది. వూరుకుంటుందేమో అని - సుభ పెప్పరింటి బిళ్లలు రెండిచ్చింది. "బిలాయతీసకో - " వద్దు - అంది. అలాగే దగ్గుతో రోజుకుంటూ బొజ్జ కడుల్పుకుంటూ - చెంగున వెండితాళాల గుత్తీతీసి కెరసనాయిలు పెట్టెలోనుంచి - అరడజను దూద్ ఫేడాలు - బర్ఫీలు - గుప్పెడు రేవిడీలు - పది నవాతు పొంగులు - నాలుగు హల్వా అచ్చులు - పిడికెడు పిస్తా - ఆక్రోటు - అల్ బొఖారా - ఇంత సాలా మిశ్రీ-ఒక సీసాడు గుల్కంద-తీసి ఇచ్చింది ! "బహిక్షాజీ-ఖావ్ !" అది. నాకు తీపి సాయించదు. అందులోకి సుచి శుభ్రం ? అవిడని చూసి భయంవేసింది కాని - ఆవిడ ఎంతో ఆస్వాదంగా ఇస్తోంది - తన ధన్యవాదం తెలపడానికి. సుభ కళ్లు పెద్దవి పెట్టుకుని నోరు లాట్టులేస్తూంది. సరే - ఇదీ అన్న పూర్ణప్రసాదమే - అనుకుని తిన్నాను. పాపాయి వేళ్లు-మూతీ-ముక్కు-మొహం అంతా ముద్దచేసేసుకుంది.

ఆవిడ పిల్లా మహారాష్ట్రవూరులో దిగిపోయారు. దిగిపోయేముందు - మళ్ళీ కెరసనాయిలు డబ్బాతీసి - అరవీసెడు పటిక బెల్లం - బాదం గింజలు - జీడిపప్పు - యాలక్కాయలు - పొట్లంకట్టి ఇచ్చి మరీ దిగిపోయింది ! పరాయిచునిషి - పరాయిబావ - అయితేనేం - ఇద్దరిదీ ఆడజన్మే - ఇద్దరం గంగా మాయిపిల్లలమే !...

అప్పుడే వక రాత్రి వక పగలు గడిచిపోయింది. జారు. చమ్మ. చీకటి. మేడ మీదికి ఎరుపు గాతి మెట్లు నిచ్చనలాగున్నాయి. నిత్యకృత్యాలకి కష్టంగా వుంది. భోజనానికి ఫరవాలేదు - మిండపాలు - పుల్కాలు - సబ్బీ - షాక్ - అల్లప్పచ్చడి - తూరబెట్టిన పచ్చిమిరపకాయలు. అబ్బా - వీళ్లు కూడా ఇంత భారం తింటారా ?

కాని వూరులో తిరగడానికి భయం వేస్తుంది ; నాకు తలమీద ముసుకువేసుకోవడం అలవాటులేదు - తలలో పువ్వులు పెట్టుకు పేనేకాని తోచదు - ఇక్కడ ఇవి మహాతప్పట ! విజయనగరం పెద్దాపురం బొబ్బిలి పితాపురం - వీటికి ఆంధ్రరాజుల సాంప్రదాయం ఇప్పటికీ ఎలా అంటుకుపోయి వుండిపోయిందో - అలాగే యీ ఢిల్లీకి ఆ మొగల్ దర్బారు వాసన అలా అంటుకుపోయి వుండిపోయింది. పూర్వసువాసన !

ఈ శ్రీ ! నూర్యుడు చొరబడడానికి సందు లేదు. ఇందులోనే ఎడ్లబల్లు - బరువులుమోసే కూలీలు - బుడ్డినీపం పెట్టుకుని మిఠాయి రథాలు - ఒంటెలు లాగేబల్లు - చెత్తకుప్పలలో మూతులుపెట్టి ఆరటాకులు లాగి తింటూవున్న ఆవులు - గుఱ్ఱపు ఎక్కాలు - షీల్డ్ కాళ్ళలోపడుతూ అడుకుంటూన్న పిల్లలు !...

ప్రాద్దున్న చాచాను - రెండుగల్లీల తరువాత - పెద్దకొత్త. సుప్రసిద్ధుడైన యూనానీ వైద్యుడిదిట. శుక్రవారం. జుమ్మా బిచ్చం అందుకోడానికి కరుణలతీర్చి దర్వాజా ఎదురుగా కూచున్నారు - బిచ్చం అడక్కునేవారు - ఉడ్డివారు - కుంటివారు - గుండాయి - సోమరిపోగులు. సిగరం స్వారంలోనుంచి కనిపిస్తుంది - చక్కని తోట - గులాబీలు - చేమంతులు - జాజీలు - మల్లెలు - ముద్ద - స్నేహ - సారిజాతం - కానిమ్మ పువ్వులు. జిలుగులు చెక్కిన చలువచాతి వసారాలు - ఎరుపుగాతి జాలుగుమ్మాయి - బాలకూర్పుని కిరణాలలో మెరుస్తూన్న నీటిభారలు. అప్పుటి దర్వాజాలో నిలచి వున్నాయి - నాలుగైదు పెద్దకారులు.

“లా అల్లా - రాహ్నూ - లల్లా ! అల్లా ఇన్ వల్లా ! లా బ్దుల్లా - లాఅల్లా !”
తురుకల భోగము - శరుకల దరిద్రము ! దర్వాజాబైట - దర్వాజా లోపల ఎంత కృత్యానం ! నాకు వుండ బుద్ధిపట్టలేదు నేను హిందూ స్త్రీని అని మర్చి పోయాను - నా స్థానం కూడా దర్వాజా వెలుపలనే అంపించింది.

చాందినీ చావుకు వచ్చాను. హనుమంతుని కోవెల. బైట చలివేంద్ర. ఒక బైరాగి ఇనుపగొట్టంలోకి నీళ్లు పోస్తున్నాడు. దోసేళ్ళతో గాచం త్రాగుతున్నారు హనుమంతోపాసకులు. నాయుడేముడి కొడుకు - అంజనీదేవి ప్రతంగిల్లు పుట్టినవాడు - రామబంటు. అతను మయలబడిపోతాడు - వీళ్ళందరూ కోవెలలోనికి వెళితేను, బైటవుండే సింధూరం తిలకం పెట్టుకుని పోతున్నారు పాపాయి బొట్టుపెట్టుమని

వీడ్చింది. నేను పెట్టలేదు. గాంధీమహాత్ముడు దిగ్విజయానికి బయలుదేరేటప్పుడే తిలకం పెట్టుకోవడానికి వొప్పకున్నారట!

అదది ఒంటిగా వీధులమ్మట తిరగడం వీళ్ళందరికీ విడ్డూరంగా వుంది!

వీళ్ళందరి చూపులు నామీదే వాలుతున్నాయి. నా కాళ్ళు తొబడుటు తున్నాయి. చలి వడికిస్తూన్నప్పటికీ ముఖం అంతా చమట. హల్వాయి దుఖాణం కన బడితే- పిల్లలిద్దరితో లోపలికెళ్ళి బల్లనగ్గర కూచున్నాను. ఆతని జీవితంలో ఎప్పుడూ ఇటువంటి అనుభవం ఉటస్థపడ నట్టుంది. ఆ పాదపుస్తకం నన్ను తేరిపాచి చూశాడు. సలసల వరుసతూన్న కొవాపాను కలపడం మర్చిపోయాడు. మిఠాయిమీద వాలు తూన్న కందిరీగలను ఈతరెక్కతో తోలడం మర్చిపోయాడు ఆతని నవుకరు. తమల పాకులని నాకీకతో అంచుకుని పోయింది దారిచ్యుబపోయే అవు - ఆవుని తోలడం మర్చిపోయాడు గిన్నెలు కడిగే కుర్రాడు.

పాపాయికి సుభకి పాలు కావాలన్నాను. సావుభర్ పాలు రెండు గాజు లా సులలో ఇచ్చాడు. బూరాపంచవార వేసి పుర్వాలో ఇమ్మన్నాను. నేను రెండు గులాబీజాములు తిన్నాను.

గులాబీజాములు తింటూన్నంతసేపు శాస్త్రీ జ్ఞాపకం వచ్చాడు. ఆతనికిప్పుడు ఫలహారవేళ - తప్పకుండా పాలబారి వుంటుంది. నేను తనను తలుచుకున్నానని అనుకుంటాడు. నా ఆవేదన - తనికి అర్థం అయిందో లేదో? కోపంవచ్చి వెలిపోయా ననుకుంటాను. నాకు కోపంలేదు. ప్రపంచాన్ని తేరపారి చూడడానికి నాకు భ సంత. గడుసుదనం - లాక్ష్యం - వ్యవహారసరిళి - ఆసుమాయతలు - నాకు తెలియవు. వాటిని సహించలేను. "నొప్పింపః తానొవ్వక శిప్పించుకు తిరుగువాడు" - అంటే నాకు కిట్టదు... అంతరి స్నేహితుల మధ్యవున్నా శాస్త్రీ వంటరిగానే వుంటాడు - పాపం!

నేను ఈ "లస్సీ" త్వరగా త్రాగి ఇక్కడనుంచి వెలిపోలేనే మంచిది - నన్ను చూడడానికి జం మూగుతున్నార! సిగ్గు బిడియూ విడిచి యీ శ్రీ ఇంత బిరిదిగి పోయి ఒహిరంగంగా విచ్చలవిడిగా తిరుగుతూండే - అనుకుంటున్నార! ఒక్కొక్క డేశం - ఒక్కొక్క మర్యాద - ఒక్కొక్క నియమం - ఒక్కొక్క కాలం - ఒక్కొక్క నీతి ఆధునికం మధ్య యీ సనాతనం - పురాతనం మధ్య నేను నూతనం.

...వీళ్ళప్పటికి నిలబడలేకుండా వున్నాను. దృష్టి తలదండం - అంటే ఇదేనా వీమిటి? నా నరాలబలం అంతా ఆర్చుకుపోయింది- శడ్డిపోచలాగున్నాను మావెంట వస్తూన్నాను - అల్లపిల్లలు - గుండాయి... - దిగ్గో యీ దుఖాణంమొందు త్రిషర్ణపతాకం ఎగురుతుంది. ఖాదీ భండారం ఇందులోకి వెళుతే ఈ అల్లరిగుంపునుంచి తప్పించుకో వచ్చు.

87

అ త దు

చిల్లపాళయం శ్రోత్రీయంకారు రామశ్యాంగారి క్లయింటు. నేను రామశ్యాంగారి కింద పని నేర్చుకుంటూన్నప్పుడు శ్రోత్రీయంకారుగారికి అతని భార్య అండా శ్లమ్మగారికి వీరవో గృహవిద్రావుగచ్చి పాత్రా కదలేదు. పూజించా లేమిటి? ఆమెనది. పూర్వకాలం అంత సానుల లే సదా! దాదాదానా ఆయన ఆవిడ రెండేళ్ల పాటు వేరుపడిపోయి - ఆవిడ పుట్టి టికి వెళిపోయింది.

తరువాత పద్దుకుని - ఆవిడ వెనిమిటి దగ్గర కొచ్చేసింది. అప్పుడు ఉభయపక్షాల వకీర్లు మధ్యపర్చుగావుండి రాజీ పత్రం వాయింఛారు. అందులో మరతులకి దయా ప్రకారం ఉదహరించేరు "మల్లీ ఈ రాజీదరిమిలా భార్య భర్తను వేరుపడిన క్షమందు, ఫలాన సర్వే నంబుకున్న ఇన్ని ఎకిరములు ఇన్ని పెంట్లు విస్తీర్ణములు లభిస్తే అయి నటువంటి ఫలానా శ్రోత్రీయములనుండి వచ్చే భూఫల సాయం కేటాయింపుచేసి భార్య మనోరర్తి నిమిత్తంగాను ఆమెకు నేను ఇవ్వాలనిపడనూ" - అని. రాజీ పత్రం స్టాంపు కాగితమీద వ్రాసి రిజిస్ట్రీ చేయించుకున్నారు. మరి - మరి రెండేళ్లు గడిచేక మల్లీ ఆయన యధాప్రకారం న్యూ కళని ఆభినయ కళని పోషించడం ఆరంభించేడు. ఆవిడ మల్లీ కన్న వారింటికి వెళిపోయింది.

అప్పుడే ఎనిమిదేళ్లయింది. భారారు నామాప్రకారం ఆవిడకి ఇవ్వలిసినది ఇవ్వ నన్నాడు శ్రోత్రీయ దాసుగారు. ఇప్పుడు ఆవిడ తనకు రావలసిన కైకం అసలు వాయి దాలతో గుజస్తు తాగీఖుననుంది లెక్కకట్టి వడ్డీ మింజుమలె ఇరవై ఎనిమిదివే కిన్నీ, రాజీపత్రం మరతులు అమలుపరచడానికిన్ని దావా పడేసింది. సబు కోర్టులో ఆవిడ డిక్రీ పొందింది.

మొదటి దగ్గరనుంచీ నాకీ వ్యవహారం తెలిసివుండిడంచేతనూ ఇతిరత్ర ఆయన కోర్టు వ్యవహారాలు నేనే చూస్తూండడంచేతనూ - అప్పీలుపడేయకని మొన్న ఆయన నాచగ్గర కొచ్చాడు సరే కాగితాలుమాచి చెబుతానన్నా. ఈవేళవచ్చి కూచున్నాడు. క్రిందికోర్టు వకీలుగారినికూడా ఆయన వెంటేసుకొచ్చాడు.

"అప్పీలు పడేయకండి" - అని నేను సలహా యిచ్చాను.

వకీలు అన్నాడు : "అదేమిటండీ - అలా సలహా యిస్తున్నారు? డబ్బుకి ఆశపడి ఆవిడ భర్తనుంచి లేచిపోయింది. రాజీ మరతులు సంసారాన్నీ విచ్చిన్నం చేస్తున్నాయి.

కాబట్టి ప్రజా నీతికే వ్యతిరేకం - అంచేత - సలు రాజీ పత్రమే చెల్లుతు - అని మనం ఎందుకు అనకూడదు? మొదలు సరికితే వేరుతో పోతుంది కందండి? - సలు రాజీనే చంపేదాం!"

అందుమీద నేను: "మీరు విషయం గమనించండి! రాజీపత్రం మొదట ఎందుకు పుట్టింది? వేరుపడిన భార్యా భర్తలకు దగ్గిరదీసి సహనాన్ని నిలబెట్టుడానికేనా? అంచేత న్యాయ సమ్మతం నీతి సమ్మతంకూడాను" - అన్నా. యీ చెట్టుక్రింద వక్రీశ్లోతో యేమి వాదిస్తాం? వీళ్ల పిడుగురాళ్ల పద్ధతులు హైకోర్టుముందు చెబుతే షేడ స్టేజీని కొడకారు ముఖాన. అయితే ఏం జేయ్యనూ? శ్రోత్రీయందారుగాకి ఆలాంటి సలహాలే నచ్చుతాయి!

పక్షిలుగారు నాతో వాదన. "రాజీ మరుతులు అమలుపరచడానికి క్రింది కోర్టుకి అధికారం లేదని మనం వాదించకూడదా?" అన్నాడాయనగారు.

"మొక శ్రోత్రీయందారుగారూ రైతులూ తగాదా పడినప్పుడు కోర్టువారు ఈ రాజీ న్యాయసమ్మతమే అని రాజీ పత్రాన్ని నమోదు చేసుకున్నారు. అట్టి సంవత్సరంలో అమలుజరిపే కోర్టుకి అధికారం ఎక్కడినించి వస్తుంది - రాజీ పత్రం న్యాయ సమ్మతం అని తీర్పు చెప్పడానికి?" అన్నా.

ఆయన పూరుకుంటాడూ? శ్రోత్రీయందారి ఎదుట తన పాండిత్యం చూపించ వద్దా?

"అలాగైతే - క్రిందకోర్టుకి అసలు జ్యూరిస్టిక్ నే లేదని వాదించొచ్చుగా?" అన్నాడు.

"వీల్లేదండి! మీరు ఆవిషయం సబుకోర్టులో ఎత్తితే జ్యూరిస్టిక్ ను వున్నదీ అని తీర్పు చెప్పారు. అంచేత ఇప్పుడు 'రెస్ జ్యూడికేటా' కిందికి వచ్చేస్తూంది" అన్నా.

"బారిష్టరుగారూ! ఈ విషయంలో నేను చాలా పట్టుదలతో వున్నా. మీ సలహా అటుంచి - అప్పీలు తప్పక పడేయండి" అన్నాడు శ్రోత్రీం యందారుగారు.

"మీరు అలా నెలవిస్తే - మరెవరిదగ్గిరకేనా వెళ్లవలసిందే అప్పీలులో బలం లేదని తోచినప్పుడు ససేమిరా - నేను కాగితం పడేయను!" అన్నా.

ఇంకేం వుంది - దాంతో ఆయనకి నాకు చెల్లు! నిక్షేపంలాంటి కోర్టు పక్షిల వదులుకున్నానే - నిపించింది. పక్షి అన్న పక్షా? రాజహంస! ఇలాంటి రాజహంసని కోడా కక్కటివుంటే చాలు - సాలీనా పదిహేనువేల రూపాయల ఆదాయానికి! కట్టె విరిచి పొయ్యిలో పెట్టినట్టు-అన్నానే!

శాంతంవుంటే యెంతో సంతోషించును - నేను నమ్మిన మాటమీద నిలచినందుకున్నా - ధర్మానికి కట్టుబడి వక్రస్త్రి తరపున మాట్లాడినందుకున్నా! నేను యల్లప్పుడూ క్లయింతు చిత్త ప్రకారం పోయేవాడినే? శాంతం ఆత్మ నాలో ప్రవేశించి నన్ను మాట్లాడించిం దేమిటి చెప్పా? శాంతం ఇంట్లోవుంటే నాకు కంచుకోటలో వున్నట్టే. ఆ ఘర్షణ స్త్రీయగు ఇన్స్యూరెన్సు కేసులో - వారీనామా పట్టికన్నీ సరాంగు శాస్త్రీ రశీదు కన్నీ వున్న తేడా-తరవాత దైవికంగా కలిగే నష్టాలు సంభవించేటప్పుడు సరుకు తెప్పించుకున్న వర్తకుడికి వుండే అస్తి హక్కు - పనసపాడు వొలిచి చేతిలో పెట్టి నట్టు - ఎంత చక్కగా బోధపర్చి చెప్పింది నాకు? చెప్పడమేమిటి - గ్రిప్పిత్సు అందు గొడు వ్రాసి పంపించిన ప్లేయింట్లు తలకిందుల మార్చేసింది? గ్రిప్పిత్సు అడిగేడు: "వెన్నుతో నిదుబాట్లు ఎవరివి-శాస్త్రీ? ఎవరికో నారీరత్నంయొక్క దస్తూరీలాగుంది- ముత్యాలకోవలు?" అన్నాడు. క్వీన్ మేరీసులో వెనక విదేశీ వర్తకం వ్యాపారం పొందే సరుకు - ఇప్పుడు నా అర్థాంగి-అన్నా. ధంగుపోయాడు కదూ!

... శాంతం వెలిపోయిం దగ్గిరనుంచీ గులాబీ చెట్టు పూలుడమే మానేసింది. పాపాయి లేకపోవడంచేత చందమామ వెన్నలకి చల్లదనమే పోయింది. ఇంట్లో యిల్లాల వుంటే - కడుపులో చల్ల కదలకుండా - అన్నీ అరుర్చిపెట్టినట్టు జరిగిపోతాయి - ఆవిడ లేకపోయే సరికల్లా - ఎక్కడలేని లోటూ కనిపిస్తుంది - బసుకే వకకల్ల భయానక మైన కల!

శాంతం వెలిపోయిం దగ్గిరనుంచీ - గొంతులోకి మెతుగులు దిగడంలేదు. ఆచారి వంట ఆలాగే యేడూస్తూంది. ఈశాస్త్రి - అనపకాను ముద్ద తీర్థానికి తీర్థం ప్రసాదానికి ప్రసాదం అంటూన్న పెరుగుపచ్చడి - తద్దినం చారు-కడిశంపట్టిన మజ్జిగ...

చివరలు చుట్టి తాంబూలం ఇచ్చేది-"నాన్నా నాన్నా"-అంటూ పాపాయి!... ఎన్నో ఇలాగు?

81

ఆ మె

పురాణా ఖిల్లా - పాంచవుల కోట - తుళ్లకాబాదు - ఫిరోజీషా కోట్లా - హుమయూను గోరీ - సయాఖిల్లా - కుతుబ్ మినార్ మీదనుంచి ఆర్యావర్తపు చరిత్ర అంతా సింహావలోకనం!

యీ సిథిలాలు చూస్తే నాచునను క్రుంగిపోతుంది. నిస్సహ వస్తుంది.

హిందూ మహాయుగంలో ఎంతసేపు - రాజులూ - ప్రజలూ తగాదాలు. మహమ్మదీయ మహాయుగంలో ఎంతసేపూ పాలకులు - పాలితులు సంఘర్షణలు. “భూమి పాడుపాది - ఫలసాయంలో భాగం పెట్టు” అని! ఎప్పుడూ పన్నులు ఎనూలు చెయ్యడం - ఖజానా నింపడం - ఫౌజుని దండయాత్ర సంపించడం - కొల్లకొట్టడం. తురకల పరిపాలన అంటే శిస్తులు పొడే పిశాచమే - అంతకి తప్పితే యేమింది? రదా తనం కాదు - మహనూలు పోగుచేసే మారణ యంత్రం. ఖామందులు ఇటులా - రైతులు అటులాగ. సరి - బ్రిటీషువాళ్లు! పాఠకులు - పీడితులు. సత్కామ్రహ సమరం! ఇతిహాసం అంతా ఇదేదా - ఆర్థిక శక్తుల పెగులాట! అల్ప సంఖ్యాకులు బల వంతులు - అధిక సంఖ్యాకులు బానిసలు - ఆర్థికంగాను, మానసికంగాను, నైతికంగాను!...

కానట్టు సర్క్యూస్ లో కనిపించింది - బాగా యీ బానిసత్వం!

ఒక్కడుగాని ఒక్కతెగాని ఖద్దరు వేసుకున్న పాపాన్ని పోలేడుకద! స్త్రీలు కట్టుకున్న దుస్తులు - వేసుకున్న నగలు - వూసుకున్న రంగులు - రాసుకున్న పరిమెళాలు - చివరకి నోటవచ్చే భాష - అంతా విదేశీయమే! స్వదేశంలో వున్నానా - పరదేశంలో వున్నానా అనిపిస్తే - ఇంకేమిటి? దీపాలు పెట్టేవేళకి - ఆ బజార్లలో కొనడాని వచ్చే యే లెక్కవంది ధనికులో. కొనడానికి రాగిడబ్బు లేకపోయినా - కొలువుపెట్టిన వస్తువులను చూసి ఆనందించడానికీ - ధనికులను చూసి మురిసిపోవడానికీ వచ్చిన సామాన్య జనం! “తన వెంటన్ సిరిలచ్చి వెంట” అన్నట్టు వారివెంట వీరు-వీరి వెంట వారు - మాడాహుడిగా ఆ కానట్టు సర్క్యూసుచుట్టూ - కమలాపండుమీద చీమల పుట్ట తిరుగుతున్నట్టు!

“ఏంతవాడకయ్యా - నీవెంతవాడయ్యా! వింతయైన నీ మాయజతంత్రరంబులో నన్ను - బంతివలె దగిలించి ఏంత గంతలు వేయింతుకయ్యా” - అన్న పరవస్తు వారి కీర్తన అప్రయత్నంగా పాడేను మనసులో! ఎంతవాడు - బ్రిటీషువాడు అనిపించింది. “శూకొద్దు యీ లెల్ల దొరతనము” అన్నాం. తెల్లదొరతనం తప్ప మరొకటికొద్దు అంటున్నారు-వీళ్లు. వైస్ రాయి గృహం-సేనాధిపతి భవనం-మహారాజుల మేడలు-వారి తాబేదార్ల ఇళ్లు - వారి గులాముల గుడిసెలు! కాన్సిలు భవనం - ఎస్సె బ్లీ మందిరం-నాకు చూడ బుద్ధే పుట్టలేదు. యీ నూతన ఢిల్లీ చూస్తే - ఇక్కడవుండే వాళ్లకి గాంధీగారు కాని, కాంగ్రెసుకాని - త్రివల్లపతాకంకాని - హిందూదేశం అంటూ వాటిగాని వున్నట్టు వీళ్లకి తెలియనే తెలియవా ఏమిటి? - అనిపిస్తుంది.

అదిగో - ఆ వజ్రాల వర్తకుడి దుఖానంలోనుంచి వస్తున్నార-నలుగురు స్త్రీలు! ఎత్తువల బోళ్లు జాబ్బాటు చీరలు - వలగుడ్డ రవికెలు - దొండపండురంగు పెది మడ

మెలు - వీళ్లందరూ ఊర్వశీ మిత్రలాగేన్నారు. ఈ హొటేలోనుంచి బైటికి వస్తూ
న్నారే - మగవాళ్లు పదిమంది - ట్వీడు నూట్లు - ధొర టోపీలు - పేటెంటు తోలు
జోళ్లు - అచ్చగా ప్రతివాడు ఒక్కొక్క కాస్త్రీ! ఆ ముఖాల్లో - నిండు కడుపులో
నుంచి వచ్చే హాయి - అదహారాల్లో అనంభావం-నవ్వుల్లో డాబూద్వం - జేబుల్లో
నోట్ల కట్టలు!

క్రో = దు దూరంలో ఆమోరీ దర్వాజా చుట్టూవున్న కందకాల్లో - ఆ కోటగోడ
కానాలో - నివశిస్తున్నారు - బీదజనం - అనాధపడులు. కానా వక్కంటికి రెండేసి
కుటుంబాలు. విరిగిన గోనె పరచాలు - పుచ్చిపోయి విరిగిన వెదుళ్లు మీద నిల
బెట్టిన తున్నతో చిల్లుపడ్డ డబ్బా చేకులు! ఆ జానెడు మూరెడు స్థలంలోనే - పుట్టు
కలు చావులు - ప్రణయం - సరసం - విరహం - కొట్లాటలు కూనీలు. వకచాటూ
మాటూలేదు - మరుగూ ఆరుగూలేదు. అదే ఇల్లు అదేవాకిలి. అదే ఒహియూమి అదే
పితృభూమి. దరిద్రనారాయణుడూ మృత్యుదేవత వియ్యమొందినట్లుంది అక్కడ!

నాకు రోతిపుట్టింది. వీళ్లుకూడా నాలాంటివాళ్లే - వీళ్లు త్రాగేదీ నేను త్రాగేదీ -
గంగా గోదావరి నీళ్లే - వీళ్ల పంట్లోనూ నా పంట్లోనూ భరతమాత రక్తమే ప్రవహి
స్తూంది. వీళ్ళనీ-నన్నూ-కాస్త్రీనీ-నూతన థిల్లీలో ప్రజానీకాన్నీ-అందరినీ-త-ంప జేయ
డానికే కదా - గాంధీగారు స్వరాజ్యం సాధించారు! అంతలా అనుకున్నా - నేను వీళ్ళ
దగ్గరకి వెళ్లలేకుండా వున్నాను. అసహ్యపడతానన్నాను యీ మోటుతనం కళ్లు-కంపు-
ఈగలు-ఠాంపి-జిగుక్కలు - పుసికళ్ళ పిల్లలు - రోగాలతో వున్న స్త్రీలు - తప్ప
తాగిన మగవాళ్లు-మూల బొంతమీద మూలుగుతూన్న ముదుసలులు.

కాస్త్రీ డబ్బువుంటే వీళ్ళూకూడా పాంతులనుండి మానవ జన్మహక్కులని
దబాయించి గుంజుకోగలరు కదా! బురదలోకి నీళ్లు వెలితేనే గదా - తామరపువ్వు!
తామరపువ్వులోనుంచి కదా పుట్టింది - లక్ష్మి - మంగళ దేవత!...ఎన్ని అనుకున్నా
నిలబడలేకుండా వున్నాను - దుర్గంధం! అప్పుడు మాలపల్లెలు తుడిచేం-కాని ఇప్పుడా
ఉత్సాహం ఉద్రేకంలేదు. స్వరాజ్యం సమరంలో విజయంవల్లనా?

హొటేలుకి వెళ్లి చెప్పాను - రాత్రి రైలుకు లాహోరు వెలిపోతానని. హొటేలు
వాలాని నేను ఇదే చూడడం పాతికేళ్ళ యువకుడు. ముతుక ఖద్దరుధోరితి ముతుక
ఖద్దరు లాగ్చి. కళ్లు మెరుస్తూన్నాయి. ముఖంలో అసంతృప్తి ఉత్తేజం కనిపిస్తున్నాయి.

“క్షమించండి! మీ ఖద్దరు బట్టలుచూసి అడుగుతున్నాను. కాంగ్రెసువారా?”
అన్నాడు.

“అవును” అన్నా.

“సితప్రజ్ఞులా?” అని అడిగేడు.

“కాదు-నాలుగణాల సభ్యురాలిని-సామాన్య స్త్రీని” అన్నా

“రాజకీయ యాత్రికులా?” అన్నాడు.

“బనియన్ను పిలిగ్రిమ్!” అన్నా.

“బైరన్ను చైల్డుహోరల్లు అనుకున్నా” అన్నాడు “ఎక్కడనుంచి రావడం-సింగ్లత్
తెవిస్ మేయిన్ స్ట్రీటునుంచా-ఛాసర్ కంటర్బరీనుంచా?” అని ప్రశ్నించేడు.

“శ్రీనాథుడి కాశీఖండంనుంచి-కల్లాణుడి కాశ్మీరానికి!” అన్నా.

“నేను ఇక మొదలుపెట్టా ప్రశ్నించడానికి!

“మీరు కాంగ్రెసేనా?”

“అవునూ-కాదూ!” అన్నాడు.

“అడపెయ్య-మొగపెయ్య. చాటపెయ్య ఏంభర్మం?” అన్నా.

ఆతను నవ్వలేదు! “గమ్యస్థానం వక్కలే. పావలా టిక్కెట్టుకొన్నాను. ఆరేళ్ళ
కిందట రావీ నదివొడ్డున. ఒప్పు నడవవలెదు. దిగిపోదామా అనుకుంటున్నాను”
అన్నాడు.

“నడిస్తే దూరం” అన్నా.

“దొంక తిరుగుడుకంటే ముళ్ళదారే దగ్గిరేమా?” అన్నాడు.

“దారి చూపించేవా శ్శేవరు?” అని అడిగే.

“గుడ్డివాడికి కంటివాడు. నలుగురు ముందడుగువేస్తే అదేదారి” అన్నాడు.

“అందుకు తర్ఫీదు?”

అతని జవాబు: “శాశీ విశ్వవిద్యాలయంలో ఏం. యే-ప్రపంచానుభవంలో-ప్రేము
మరీ.”

“థిలీ వాస్తవ్యులా?” అన్నా.

“క్వీన్స్ వేవాలని- కాదు - అంతర్జాతీయుణ్ణి-భారతీయుణ్ణి” అన్నాడు.

“పూర్ణ స్వరాజ్యమే లేదుకదా - అంతర్జాతీయు ఎక్కడ? ఉట్టికి ఎగురలేని
అమ్మ స్వర్గానికి ఎగురుతుందా?” అన్నా.

“చావుకి వెడితే లంకణానికి దిగుతుంది. గెలుస్తే యావత్ప్రపంచం - వోడితే
తోగొట్టుకునేవి మన సంకల్పే!” అన్నాడు.

“మొలత్యం?” అని అడిగే.

“రామరాజ్యం” అన్నాడు.

“మీ సాధనం?” అని అడిగా.

“నాకు తెలియదు - అగమ్యగోచరం” అన్నాడు. కొంపసేపు వూరుకుని :
“మీరు ఇక్కడి రాత్రిండికే కదా. ఇప్పుడే నార్యాస్తనం అయింది. నాతో
పూజోక్తికస్తే మేం విప్లవవిత్తులు ఎలా నాటుతున్నామో చూపిస్తాను. వస్తావా?” అని
అడిగేడు. అతన్ని చూస్తే నాకు భరవసా కలిగింది. “నాకిల్లులు వంటరిగా వుంటారే?”
అన్నా. “మాఅమ్మ కీర్తనవే నవనంలో నివాసం. ఆమెగర్వం పంపిస్తా ఆమె
కారులో వాళ్ళని సరాసరి రైతికి పంపిస్తుంది” అన్నాడు...

చాలా దూరం నడిచి వెళ్లాం.

మోచీ దర్వాజా నుంచి సాబ్బీచుండీ సంకులుదాటి బాంబే హిందూరవుపేట
అన్నీ ఫ్యారీగొట్టాలే. ఆపొగల్లో సూర్యుడు అంతర్ధానం అయ్యాడు. ఫ్యాక్టరీకి
ద్వారాల్లోనుంచి ప్రజాప్రవాహం - మగవాళ్ళు, పిల్లలు, ఆడవాళ్ళు. పనుల్లోకి ఎక్కే
వాళ్ళు - పనుల్లోనుంచి దిగేవాళ్ళు. ఇంకవేస్తే రాలమ ఆ సమ్మర్లంలో. బట్టల
యంత్రాగారాలు - పిండిమరలు - పంచదారమిల్లులు - బిస్కెట్ల ఫ్యాక్టరీలు - ఇనుప
కర్మాగారాలు - కర్మం కాథానాలు - ఒకనానిమీద వకటి. కూలీజనం. కుళ్ళు
గుడ్డలు. కుమిలిపోయిన ముఖాలు కళకాంతులు లేని శరీరాలు. కృశించిన అవ
యవాలు.

ఆ మూకలో ఒక కోమలమైన స్త్రీ - ఖద్దరుచీరె. చురుకైన ముఖం. నా
స్నేహితుడిని చూచి నమస్కరించింది. అదిగో - ఆ కూలీలజట్టులో యువకుడు -
యూనివర్సిటీ విద్యార్థి లాగున్నాడు - ఇతడు కూడా నమస్కారం పెనతున్నాడే!
నేను నాలుగువేపులా చూశాను. ఆయిదారుగురిని లెక్కపెట్టాను - యువకులు యువ
కులు - యీ కూలీలలో కలిసి మెలసి పోయారు...రాత్రి - ఆ యంత్రాల మోతలో
యీ కృశించిన అస్తిపంజరాల్లో - యీ ఆయ్యవార్లంగార్ల నట్టిళ్ళలో - యీ కష్టించిన
కూలీల హృదయాలలో నిశ్శబ్దం ఎక్కడిది ?...

అక్కడనుంచి - మళ్ళీ నడక మొదలెట్టాం...

అబ్మీరీ దర్వాజాలోనుంచి - ఖరీబావురీ వీధుల్లోనుంచి - చారీబజారు దఖాణాల
ముందరనుంచి - జమ్మమసీదు పెటిద్వారం దాటి - సీతారాం కట్రా గల్లీలోనుంచి -
కచ్చాహవేరీరామ్ సందులో - ఒక కోతీలోకల్పాం.

ఉండేఉన్నాయి లేకపోతే లేదు గుడ్డినీపాలు. అండం వంటి దాటాం. మూడు
అతస్తుల మెట్లు ఎక్కాం. తలుపుదగ్గర వక యువకుడు కాపలా నిలబడి వున్నాడు.
అతడు “హాలో!” అన్నాడు. అందుకు నా స్నేహితుడు బబాబుగా : “జండా
ఉండా రహా హైహామారా!” అన్నాడు. కాపలాఅతడు నమస్కరించి, తలుపుతీశాడు

...లోపల యేమి జరుగుతుంది? బాంబు ఫ్యాక్టరీవా - ఆయుధ కర్మాగారమా - రహస్యపు కవాతుతానింట్లాగావా - చట్టవ్యతిరేకపు ముద్రజాలయమా - మారురూపాయిలు చేసే టంకళాలా - విప్లవవీరుల రహస్యపు గోష్ఠియా? నాకు భయం వేసింది. కాళ్ళు వొణికేయి. వెళ్ళు పూరి చెమట...

తలుపుతీశాడు. గుండ్రటి మేజాబల్ల - బల్లమీద లాంతర్లు - బల్లచుట్టూ కుర్చీల మీద పదిమంది యువకులు యువతులు ఖద్దరు వస్త్రధారులు - పుస్తకాలు - పత్రికలు - హిందీ - ఇంగ్లీషు - ఉర్దూ - గురుముఖి - చదవుతున్నారని తేడకపోతో. చూసిన ముఖాలు - ఆవును - ఇదాక ఫ్యాక్టరీ జనంలో కూలీమధ్య! నాజూకైన వ్యక్తులు మృదువైన శరీరాలు - సున్నితమైన ముఖాలు ధనికుల కిడ్డలు ఓహో! విప్లవ మార్గా న్యేషణ! - పది నిమిషాలు నిలబడ్డాం. ఎవ్వరూ ముఖాలేనా ఎత్తలేదు.

తరువాత నా స్నేహితుడు కాలు నేలనికొట్టి: "నమస్తే! నిర్బలకే బలరామ్!" అన్నాడు.

అందరూ లేచి - కాళ్ళు నేలనికొట్టి: "నమస్తే! ఇన్ కిలాబ్ జిందాబాద్!" అన్నారు.

నా స్నేహితుడు నేను బైటకు వచ్చేకాం. వారి ఉత్సాహం - తదేక ధ్యాన్ - స్వార్థగాహిత్యం - ఆత్మబలి - దేశభక్తి - విప్లవకాంక్ష! యువకులు విప్లవాన్ని అదుపు ఆజ్ఞలో పెట్టి డిపింప పయత్నం!...

నా స్నేహితుడు నన్ను రైలెక్కించాడు. రైలు కదిలింది. "ఇన్ కిలాబ్ జిందాబాద్!" అని నమస్కరించా. "నిర్బలకే బలరామ్!" అని నమస్కారం అందుకున్నాడు.

అ త దు

82

కాశీ చేరినట్టు శాంతం తెలిగ్రాం వేసింది

నే నెప్పుడూ అనేనాడివి శాంతంతో: మనది హిందూ సంప్రదాయం. బ్రాహ్మణ జన్మ. అంచేత నక చిన్న మాలక్మీపీట. లేకపోతే లక్కపిడతంత కాశీ చెంబుతో ఉగ్గు గుల్లంత గంగాజలం. అదీ కాకపోతే చిన్న వెండి ప్రెమిడెలో ఆవు నేతి దీపం. యేవో చకటి ఆనుమాయత తప్పకుండా మన యాంట్లో వుండాలి" అని. వింటుందా! "నాకు దేముడిమీద దెవ్యంమీద నమ్మకం లేని నీకు తెలుసుకదా. యెందుకు నన్ను చంపుతావు? నావంతుకూడా నువ్వే అన్నీ చేస్తున్నావుగా నిత్యమున్నూ - స్నానమూ

సంధ్యా, బ్రహ్మయజ్ఞం, వైశ్వదేవం, దేవతార్చనా, ఆతిపూజితా—“న్ని కూడాన్నా!” అనేది. ఈ సాక్షి సంపన్నాలతో—వాదివాంగ్ములాలతో—మద్యము సంపూర్ణము పీలతో—కోర్కెలతో—కోర్కెలతో—కోర్కెలతో—నాకు వేళలేకుండావుంటే—నిత్యం కోర్కెలతో కూడా నాకు తీరుబడి యక్కడచచ్చి?” అని... నేనాడిని.

అందుకు కొంతేతనంగా : “మాంసాహీ అన్నపూర్ణ—నీ రజదళ నేతి—భక్తుల పాలించే భువనసుందరి—జయజయ!” అంటూ ఆనంద భైరవి కీర్తన — “నమో భక్తసుర తరులలే దేవిలితే” అని కాళికాస స్తోత్రం—లేకపోతే “మాణిక్య నీలామృతపాలయంత్రీం! మదాలసాంతుంజుల వాగ్విలాసామ్! మహేంద్ర నీలకృతి కోమలాగీం! మాతంగ కన్యాం మనసాస్మరామి॥ దగ్ధిరనుంచి “దేవీతుభ్యం నమోదేవీతుభ్యంనమః! శ్రీ కాళికాస మహావి ప్రణీతం శ్యామలా దండకం సంపూర్ణం॥” వాకూ గుక్క తింగకుండా చదివేసేది! ఇంత విద్య జ్ఞానం వున్నందుకు కాస్త దైవభక్తి వుంటేనో! ఏమో ఆభక్తి అన్నపూర్ణ త్రేతంలో కుదురుతుందేమో? అందుకోసమో ఆ అన్నపూర్ణ అక్కడికి యిచ్చుకు పోయామోమో?...

షిల్లాంగునుంచి అన్నయ్యరచ్చాడు అనుకోకుండా—మెడికల్ బోర్డు సమావేశం వుండితొ ఇక్కడ. “శెనీలీ వాదినని తీసుకురాలేదేం? అన్నాను.

ధోంసానులు మనం చెప్పినట్టు వింటారురా? మహాబలేశ్వరంలో కమాండరన్ చీపుగారి తోట విందుంటే అది తప్పడానికి వీలేదని అక్కడికి వెళ్లింది. “అన్నట్టు—మర దలు పిల్ల, పాపాయి కనిపించలేదే?” అన్నాడు.

“ఆ! పుట్టింటి కెళ్లింది. అక్కడనుంచి కాశీ ఢిల్లీ వెళతానంది. ఏముంది—కాం గ్రాసు రోజులూ కాన్పరెన్సుల రోజులూ!” అన్నాచలోక్తిగా—ఎంగుకేనా వుంచిదని.

“ఆ సభలూ సన్మానాలూ మన కెందుకుగాని—మళ్ళీ బల్లకట్టి పడేళ్లవుతూంది. యేమాత్రం వెనకేకావురా తమ్ముడూ—విద్యాలకారాలేనా వుంటుందా?” అన్నాడు.

“అబ్బే—అంత వుండదన్నయ్యా! యేదో జరుగుబాటుకి లోటులేకుండా నాలుగు వైచిలకు వుంటుందిలే. నువ్వేమాత్రం గడించావు అన్నయ్యా? పది పదిహేను లక్ష లుంటూ దనుకుంటాను. వైద్యులు మీ కేమిటి—రక్తం చూపించి గణిస్తారు!” అన్నాను.

“ఏం గణనరా చిదంబరం! నెద్దాల్లిద్దరూ నీవులో వున్నారాయె. కుర్రది కంటి వైద్యానికి వియన్నా వెళుతానని మంకుపట్టు పట్టుక్కుచుంది. యాభై అరవై వేలు వీళ్ల చదువులకిందే అయిపోయింది. మూడోవాడిని వచ్చే సంవత్సరం ఈటన్ పంపించడానికి మీ వదిన నిశ్చయం చేసేసింది. అవిడెదే రాజ్యం—నే మారుమాటా డానికి వీలులేదుకద! వీటన్నింటికీ ఖర్చు కేటాయించగా—నువ్వన్నంత వుంటుందేమోలే!” అన్నాడు.

అంటూ ఇంకా అన్నాడు: “అయినా వైద్యంలో రామికూడా మునపటిలాగు లేదురా! మునపటి రోజుల్లో డబ్బున్న రోగి మాలాంటి పెద్దవాళ్ళ దగ్గరకొస్తే - మేంయంత అడుగులే అంతా పాఠశేవాళ్ళు. ‘ఇప్పుడేంవుంది? ఇంటికొ వైద్యుడు! రోగులుకూడా మందుల షాపులకి వెళ్లనూ - ఇంజక్షన్లు కొనుక్కొని కంపౌండర్లచేత పొడిపిం చేసుకోనూ. వీళ్ళ తస్సాదియ్యా! ఆయుర్వేదం ఆచార్యుల వారుకూడా - టైతస్కోపు, ధర్మామీటరు, ఇంజక్షన్లు పిచికారీతో తయారవుతూంటే - మా ఇంట్లందు చదువు లేందుకురా - తగలెట్టరా! అంచేత రోగిని బల్లమీద పడుకోబెట్టి, సహం శస్త్రంచేసి మరీ బేరం చెయ్యవలసాస్తోంది. ‘ఊక్కం అక్కడ బల్లమీద పెడిలేనే కుట్టు కుట్టేది - లేకపోతే సప్తకట్టే’ అని! అంత వరకూ దిగలేదనుకో ఇంకా - మాట వరసకి చెప్పా! మొన్నేమయింది? సికందరు పూరు పెద్దకొడుక్కి టైఫాయిడ్. పదివేలకిబేరంకుదిచ్చేదుమాఅసిస్టెంటు సర్జను. పేరా టైఫాయిడ్ అని మేం చెప్పలేదనుకో. కీడంచి మేలేందమన్నాడు మరి! దానిమీద వంటినిండా పేతలాగు పోసింది. ముసలాడు భయపడ్డాడు. కుగ్రాడిది సుకుమారమైన వొళ్ళుకదా - నెల్లాళ్ళు మాచం పట్టడంచేత చర్మం వారిసి బొబ్బ లెక్కింది. నా అసిస్టెంటు సర్జను భలేవాడులే! ‘ఇది నయం చెయ్యడానికి రెండువేలు అదనం’ అన్నాడు. మళ్ళీ జ్వరం తగలబెట్టి దనుకున్నాం - ధర్మామీటరు వక డిగ్రీ తప్పు చూపించడంవల్ల. కుగ్రాడు బాపాయాడు. పారితోషికం ఇచ్చేవేళకల్లా ఎనిమిదివేలకే చెక్కు పంపించి పూరుకున్నాడు. ప్రపంచంలోకూడా - నీతి జాతీ పోయిందిరా అబ్బీ!” అన్నాడు అన్నయ్య.

“గవర్నమెంటు వుద్యోగంలో వున్నావు. నీకేమి టన్నయ్యా! నాలాగు కంతకోష చెసుట వూడ్చడం నీకు లేదుగా. నెలా అయేసరికి దవ్వ బిళ్ళల్లా చేతిలో పడతాయి రెండువేలున్నా!” అన్నా.

“అలా గనుకుంటున్నావు గావును! ప్రయివేటు ప్రాక్టీసు లేకపోతే ఎలా గడుస్తుందిరా? అది కాస్తా వుండబట్టే - వేడినీళ్ళలో చప్పీళ్ళు - పులగంమీద పచ్చి పులునూ! దాల్లోనేనా యంతపోటీ అనుకున్నావు? మన ఆవవాళ్ళ చీరలలోనూ, మీవదినె గొడ్డలోనూ నిమిషం నిమిషానికీ నూతనం ఎల్లా బయలుదేరుతూందో - మందుల్లోనూ చికిత్సల్లోనూ అంతే అనుకో. ఈ వైద్యుడు ఎక్స్రే బొమ్మ తీశాడూ అంటే - పొరుగు వైద్యుడు: ‘అదేమి వైద్యం అండీ - ఎట్లా వైరెట్టు ఇవ్వాలిగానీ!’ అంటాడు. నువ్వు క్వినైను ఇచ్చావూ అంటే నేను ఎటెబ్రిను ఇచ్చి తీరాల్సిందే. లేకపోతే రోగే నన్ను తట్టా బాజా కట్టేస్తాడు. కడుపులో పాములబాధ పడుతూంటే - నువ్వు ఇంత కాంటానిను - అముదం పుచ్చుకో మంచూ - ‘ఇదేమి పల్లెటూరి వైద్యం అండీ’ అని అంటూ పెరటి వీధిలో వైద్యుడి దగ్గరకెళ్ళి సుల్ఫాసాలు ఇంజక్షన్లు పొడి

పించుకుంటాడు. నాలాంటి గడుసువైద్యుడవుతే రోగిని కనిపెట్టి-దొక్కలో నాలుగు మాట్లాడుతుంటిమీద నాలుగుమాట్లాడు - ఇంతనెలై నో కొసకి కుళాయి నీళ్ళో ఇంట్రా వీవసు పొడిచి పాతికరూపాయలు సంపాదిస్తాడు!"

"అన్నయ్యా! అయితే మీవైద్యశాస్త్రంలో యిన్ని పరిశోధనలు జరుగుతున్నాయి కదా - అవన్నీ చదవడానికి నీ కెక్కడ తీరుబడి వుంటుందో!" అని అడిగే. అన్నయ్య ఫక్కున నవ్వేడు. "నవ్వు వుత్త సత్యకాలపు వాడివిరా చిదంబరా! మీరు దేశాయి డిసెన్సియలు డైజెస్టులూ సంజీవరావు ఆలిండియా కేసులూ తెప్పించుకొని యెలా పుటలు తింగేస్తారో-మేమూ కేట్లాగుల్లో బొమ్మలన్నీ చూసి కొత్తకొత్త మందులు తెప్పించి ప్రయోగిస్తూంటాం. ఇంతకీ తమ్ముడూ - ఏ పరిశోధనలు లెద్దా? పడిశానికి మందులేదు. తలనొప్పికి పట్టులేదు. కడుపునొప్పికి మాత్రలేదు. ఆయుష్షుంటే-అల్లపురసం అమృతం-సాంతి కషాయం సంజీవి. ఆయుష్షులేమా-ఆ గుండెకాయని డిజిటాలిస్ యిచ్చి పిచికారీతో పొడిచినాపడుకుంటుంది!" అన్నాడు

"అద్భుతమైన శస్త్రచికిత్స పెటుకుని నీలాంటివాడు కూడా అలా అంటే ఎలాగు అన్నయ్యా?" అన్నా. "నీ పిచ్చి! యుద్ధంలో మొండి కాళ్ళనీ మొండి చేతులనీ రంపాలతో కోసి బాడిదలతో చెక్కేవాళ్ళమి-ఏమనుకున్నావో? మొన్న మీ శైలి వదినె సర్దుచు జనరలుతో జింఖానా క్లబ్బులో డాన్సు చేస్తూంటే కాలుజారి పడింది. అందరూ చుట్టూ మూగేరు. ఇదన్నారు అదన్నారు. మీకాలు వాచి నాలుగు రోజులు వూష్టం. రహస్యంగా మా వోడ్ల మంగలాడిచేత రెండు పూటలుతోమించేసరికల్లా-మూడోరోజుకి తయారు మీవదినె పెన్నీసు కోర్టులో! నే నొక్కటే నిశ్చయించాను. పింఛను పుచ్చుకున్నాక-విష్ణురథంలాంటి గోల్సురాయస్ కాఠాకటి-వైనతే నంలాంటి చిన్న ఏరోప్లేను వకటి-కొని వాటిమీదే ప్రయాణం రోగులని చూడడానికి. అంత డాబుగా వెళితే రోగులకి యెంత ఆనందం అనుకున్నావు! కక డబ్బీలో కన్నూరి మాత్రలు బాలారిస్థాలకి. మరో డబ్బీలో మకర ధ్వజం మొగాళ్ల రోగాలకి. మూడో డబ్బీలో వసంత కుసుమాకరం ఆడాళ్ల జబ్బులకి! చూతువుగాని-ఏమీ టసుకున్నావో-వీటితోనే సాలీనా కేసు పదివేలు ఇకొకమ్మ టాక్సు చెల్లించకపోతే-నాపేరు చింతాపణి కాదనుకో!" అన్నాడు.

అన్నయ్య నంచి అదృష్టవంతుడు. కాని-అంత డబ్బుకకుర్తి అంత నిర్దాక్షిణ్యం వుండకూడదు. కరి-అన్నయ్యని మించింది వదినె-అందులో ధొరసాని! కాంతంవుంటే అన్నయ్య మాటలుకని మండిపోను. లేకపోవడమే మంచిదైంది. అన్నయ్యమాత్రం - మరదల పిల్ల-మరదల పిల్ల అని-ఆపేళ్ల పడతాడు!

ఆ మె

83

రైల్వో రెండవ తరగతి ప్రయాణం. సమపాద్యంగా వుంది. ఆడవాళ్ళ పెట్టెలు భవల్లో పడుకుంది పాపాయి. “తధికిణతోమ్-తధికిణతోమ్” అని రైలు లయవేస్తూంటే జోకొట్టినట్టే వుండి రైలు కదిలిన మెటనే నిద్రపట్టిపోయింది...

...కురుక్షేత్రం...నైవ్యాలు బారులుతీర్చి వ్యూహాలుపన్ని విడిసివున్నాయి... ఇటుప్రక్క ఖాకీదుస్తులూ ఇనుప టోపీలు...అటుప్రక్క తెల్లటి దుస్తులూ తెల్లటి టోపీలు...రెండు వైపుల ఫిరంగులు మోత...తధిక్కిణతోమ్ - తధిక్కిణతోమ్...పైన ఆకాశన రెండు పక్షాల విమానాలూ-తాధుం-తాధుం-తాధుం-అంటూ ఒకదాన్నొకటి వెన్నంటి వేచుకుతున్నాయి...చురఫిరంగులు ధిమికిటతాధుం-ధిమికిటతాధుం-ధిమికిట తాధుం-అంటూ నిప్పులు రగుల్పుతున్నాయి...ఇద్దరు వీరులు మల్లయుద్ధం చేస్తున్నారు. ఖాకీదుస్తులనాగు ఈలలువేసి చప్పట్లుకొడుతున్నారు...తెల్లదుస్తులనాగు “హాబోల్-హోల్ హారి-నిప్పలకే-బలారామ్” అని జేగంటలు కొడుతున్నారు...నేను ఆకాశాన్న రంగనాథస్వామివారి నీలవేణి గుర్రానెక్కి-వకచేత త్రివర్ణపతాకం-రెండవచేత హనుమ ధ్వజం-మూడవచేత ఆత్మశక్తి అస్త్రం-నాల్గవచేత ప్రకృతిశక్తి అస్త్రం ధరించి-స్వేతాంబరులని విజయోన్ముఖంగా నడిపిస్తున్నాను...శాస్త్రీ దేసింగురాజులాగు మృనామం ధరించి స్వేతాంబరుల పక్షాన్ని నిలబడి వాని వేనాధ్యయంతో ఉత్తేజపరుస్తున్నాడు...నీలవేణికడంతోక్కుతూంది - తధికిణ-తధికిణ - తధికిణ...నీలవేణి రూపం మారి బులాకీపిట్ట అయిపోయింది...బులాకీపిట్ట-తధికిణతోమ్ - తధికిణతోమ్-తధికిణతోమ్ అని పాడుతూంది...బులాకీ రూపమార్చి మళ్ళీ నీలవేణి అయిపోయింది...నారద తుంబురులు “వందేమాతరం” గీతం పాడుతున్నారు...యములు గంధర్వులు కిన్నరులు వీణాగానం చేస్తున్నారు యుండా ఉంఛారహస్తాహమారా” అని...యనికణములు రఘుపతిగాఢువస్త్రము చేస్తున్నారు. ఖాకీదుస్తులనాగు పలాయనం-ధూ-తధికిణతోమ్-తాధుం-తధిక్కిణతోమ్...స్వేతాంబరులు విజయభేరి మోత-తధిక్కిణతోమ్-తధిమికిటతోమ్-ధుం-ధిమికిటతోమ్-తధికిణతోమ్-తధికిణ-తది-కిణ-తోమ్-తోమ్...తోమ్-తోమ్...

రైలాగిపోయింది. నాకు తెలివొచ్చేసింది.

హరిద్వారం! లక్ష్మణభాయి షూన్ వాలా ధర్మకాలలో బస.సావడి రెండోవైపున

అహోబిలంనుంచి వచ్చిన ఇద్దరు పుణ్యస్త్రీలు - తెలుగు మర్దులు. మహాశివరాత్రి వరకు ఇక్కడే వుంటారుట. పిల్లలినిద్దరినీ వారికి వప్పచెప్పి ఇప్పుడే వస్తానని ధర్మకాల బయటకు వచ్చాను.

సూర్యోదయం కాలేదు. తెల్లవారుతూంది. గంగోత్రివద్దనే నడిచి వెళ్ళాను - నల్లగా నేలమీద వొలిగిన సిరా - వలెవుంది ! భారతంన్న పు ఇతిహాసంమీద నల్లని గీత. ఆర్యావర్తపు నేలమీద నాటిచాలు. భారతీయుల వంశధార. భరతమాత నుదుటిపై బ్రహ్మాదిదిన వ్రాత...

సూర్యుడుదయించాడు గంగోత్రి - సాదరసపు ధారలా మెరుస్తూంది. నల్లని అడవులు. నల్లని కొండలు. తెల్లటి శిఖరాలు. శిఖరాల చుట్టూ పట్టుగొడుగుల్లాగు తెల్లని మబ్బులు అంటివున్నాయి...

గంగ స్నగిలింది. కరగబోసిన పెండి పెలయేరు - అదిగో గంగావతంజం ! దూరాన కైలాసగిరి కానవస్తూంది. ఇరుప్రక్కల నందదేవీ కాంచనగంగలు. కైలాసగిరి చుట్టూ ఛత్రఛామరాల్లాగు తేజరిల్లుతూన్న మబ్బులు రూపంమారి - కాలసర్పం పడకపట్టిపట్టుంది !

అదిగో ! లక్ష్మణరూపాల - వైతరణిమీద వారధిలాగు! ఆ గడ్డిత్రాటిని పట్టుకుని చాటితీమా - మానసరోవరమే ! బదరీనాగాణం బ్రహ్మకపాలం అమరనాథం నడచి పోతున్నారు యాత్రికులు. ఈ చలిలో - ఈ మంచులో! శేషనాగం సతీ సరోవరం - మృత్యుజయం - మహామేరువు !...

“ఆత్మానాం సర్వభూతానాం బ్రహ్మాధిపతి బ్రహ్మణోధిపతి బ్రహ్మ-శివమే అస్తు సవాశివోమ్...”

ప్రకృతిపూజ - ఊహాగానం - వేదపఠనం - మంత్రోచ్ఛారణ-ఉపనిషద్వాక్యం-అన్వైతం - పరమాణువుశక్తి - పరమాత్మశక్తి - పరబ్రహ్మశక్తి...

రూపరూపుర్ శివాను వరకూ నడిచివచ్చాను. క్రోనేను దూరం. త్రోవ యేమీ బాగులేదు గతుకులు. గండెలు. గుంటలు. బండరాళ్లు. మాఘశివరాత్రికి లక్షాది జనం ఈ తోవని గావాలికదా ? ఎంత కష్టం ! వీరి ఇబ్బందులు గవర్న మెంటువారి కేల ? ఇన్నికష్టాలకోర్చే మనవాళ్లు హిమాలయాన్నే కరగింపగలిగే - కదలింపగలిగే - భక్తి

క్షమ కలిగినవారు - దరిద్రాన్ని దైన్యాన్ని దాస్యాన్ని ఎందుకు వదలించుకోలేకుండా వున్నారు చెప్పా ?...చేత గడియారం చూసుకుందును - ఎనిమిదైంది! పాపాయి సుభ జ్ఞప్తికివచ్చారు. తొందరగా నడిచాను. “శివదీక్షాపరురాలను” అనుకుంటూ నటకు రంజిలో పాడుకుంటూ ధర్మశాల చేరుకున్నాను...

నేను మూఢభక్తి భ్రమలోనూ అర్థంలేని అద్వైతంలోనూ పరమార్థంలేని కృతి పూజల్లోనూ పడిపోయాడను.

...ఆ సరిలోనే ముగ్గురం గంగలో స్నానం చేశాం. ఈవేళ మార్గశిర బహుళ త్రయోదశి. శివరాత్రి. సక్కుభాయమ్మగారూ గోజాభాయమ్మగారూ ఉపవాసం. రేపు వారికి వేదనిధి దినం. రెండురోజులూ వరుసని యెలా వుపోష్యం చేస్తారో! కృష్ణాష్టమినాడు - జలియశవాలాబాగ్ దినంనాడు - స్వతంత్ర దినంనాడు - వంటిపూట ఉపవాసం చెయ్యడం కష్టం అనిపించేది - రోజల్లా తలనొప్పే!

మేము ముగ్గురం మహారాజుజీ దుఖాణం ఆరుగుమీద కూర్చుని వేడివేడి పూరీలు, ఆలూదామ్, పాలక్ తిన్నాం. పాపాయి సుభ రుచిగా తిన్నారు. రాబిడి పాలు త్రాగేం...ధర్మశాల ఆరుగుమీద ఎవరో మర్చిపోయారు కాబోలు - ఇంగ్లీషు దినపత్రిక పడివుంటే తగునాత చదువుదాం - అని తీశాను. బళ్లారీ కంబళీ పరచి తలక డాలు వేసుకుని ముగ్గురం నడుమువాలాల్చాం. పాపాయిని జోకొట్టుతున్నా. గోజా భాయిగారు శివానందలహరిలో శ్లోకాలు చక్కగా చదువుతున్నారు. సక్కుభాయి గారు శ్యామశాస్త్రులవారి కీర్తన - “సరోజదళ నేత్రి హిమగిరి పుత్రి” అని శంకరా భరణంలో పాడుతున్నారు. భక్తి శ్రావ్యం - రెండూ వుండెను...“పరాకు సేయక వరదాయకి - నీ వలె దైవము లోకములోకలదా - సురాణి-ముఖవాణి - మధురవేణి - సదాశివునికి రాణి” అంటూ ఆదితాళం లయపేన్నా నిద్రపోయాను.

సాయంత్రం మహారాజుజీ దుఖాణం వద్ద పాలు త్రాగి గంగనద్దుకు వెళ్లాము. యాత్రికు లందరూ గంగలో స్నానాలు చేస్తున్నారు. మూల్యచండలం క్రుంగిపోతూంది. ఆ నీరండలో హిమాలయం నెమిలికింతం రంగు ధరించివుంది. తేట అయిన నీలిరంగు లిగివున్నాయి గంగనీళ్లు. నీటి అడుగున కోటానుకోట్ల సాలిగ్రామాలు. వాటిపై ప్రవ హిస్తూంది గంగ జలజలమంటూ.

నిన్నటిరాత్రి రైలులో కల హాసకం వచ్చింది. నే నింటి నుంచి బయలుదేరిన తరువాత - ఇదే మొదటిసారి - శాస్త్రీ కలలోకి రావడం... గ్రీనులో డెల్ఫి దేవతావాణి కోసం ప్రార్థన. గోములో బ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞుల వల్ల భూత భవిష్యత్తులు. మన పల్లెటూరిలో ఎరుకలవాని ద్వారా సోదే. పట్నాలలో ప్రాఫెసర్లచేత - ఆ మెరికాలో స్వామిజీలచేత - సాముద్రికం. యూరపులో ఫ్రాయిడియన్ తర్కంవల్ల 'లిబిడో' రహస్యాలు! ప్రపంచం మారడంలేదు - పోకడలే మారుతున్నాయి!... కలకి తలలేదు తోకలేదు. అయినా - నే కన్న కలకూడా నా వ్యక్తిత్వంలో వకభాగమే కదా! కల తల్చుకున్నాను. మనసుకి సంతృప్తి కలిగింది. వక విధమైన భరవసా నిబ్బరం కలిగింది.

ఇంట్లో శాస్త్రీ కచేరీ గదిలో లండను సిగరెట్ల కంపెనీవారి అభివృద్ధిని అభివృద్ధి అచ్చునేసి పంచి పెట్టిన పార్వతీ పరమేశ్వరుల రంగులపత్రం జ్ఞప్తికి వచ్చింది. కైలాసగిరి మక చూశాను. తంజావూరి నటరాజ విగ్రహం కళ్లముందు కొచ్చింది. రవీంద్రుడి "కైలాసశివుడు" చిత్రం - నికోలాయి రోడచ్ హిమాలయ పర్వత పంక్తులు - ఎగుట నిలిచాయి... నా ఊహ - త్రిమూర్తులలో - బ్రహ్మ అంటే గోళ్లే - విష్ణు అంటే గాండ్ గారు - మహేశ్వరుడు అంటే తిలక్కు!... కలకీ నిజానికీ అట్టే తేడాలేదు!

ధర్మ-శాలలో రాత్రి గుడ్డిపీపం వెల్తురుని పత్రిక చదివేను: "ఫెయిజువూరు కాంగ్రెసు - 451 అనుకూలురు - 62 ప్రతికూలురు వోట్లతో వర్కింగుకమిటీ తీర్మానం అంగీకరింపబడుట రాష్ట్రములలో పదవీ స్వీకారము గూర్చి అంతిమ నిర్ణయము ఏ. ఐ. సి. సి కి వదలి వేయబడుట... జమ్మనీలో హిట్లరు యూదులను చిత్రవధచేసి చంపుట... అస్త్రియాను కంబళించుటకు హిట్లరు గహస్యతాత్రములా?... స్పెయినులో ప్రజాసేవల పరాజయము... చీనా జపాను యుద్ధనూచనలు..."

84

అ త దు

అన్నయ్య నిన్న వెళ్ళిపోయాడు. రేపు వెళ్ళకూడదా? - అన్నాను. “బుధ్ధేగురౌ పశ్చిమ కార్య సిద్ధిః - అని పెద్దలన్నారు. అంచేత గురువారం తప్పితే వారనూల” అన్నాడు. “ఈవేళ నిర్ఘ్నంపెట్టి రేపు వెళ్లు” అన్నాను. “తోలుపెట్టెలో బట్టలు మీ దొరసాని వదినె సర్దింది. బట్టలు ముండావాడు పరుపు కట్టేడు. అంచేత పొత్తిగుడ్డ పట్టుకు రావడం పడింది కాదురా!” అన్నాడు. “పోనీ - పట్టునూటు పొయగు వాల్లింట్లో పెడదాం” అన్నా. “వద్దురా నాయనా. ఆ డిన్నరునూటు వాళ్లుకాజేస్తే రేపు మోసానిక్ విందుకి దేవతావస్త్రాలతో వెళ్లాలి!” అన్నాడు.

అన్నయ్య ఇక్కడికొచ్చిన మరునాడే శెనీలీ వదినె దగ్గిరనుంచి తెలిగ్రామం: అన్నయ్యకి క్వెట్టాలో జాయింటు సర్జను జనరలు పని అయిందని. ఇక్కడే కనక వుండి పోయి వుంటే గేు మూడో సర్జను గానో, లేక పోతే జిల్లా సర్జనుగా యే మారు మూలనో బూజుపట్టి వుండి పోయేవాడు. ఇతర రాష్ట్రాలకి వలస వెళ్ళిపోయాడు కాబట్టి ఆంధ్రుడైనందుకు రాజించాడు.

అన్నయ్య గౌరవార్థం బ్రష్టులు గ్రిల్లులో విందుచేశాను. సుబ్రహ్మణ్యం లేడీ అయ్యంగారూ-డాక్టరు-వె బ్లాకూ అతని భార్య - డాక్టరు కనక నందర వడివేలు అతని వెళ్లాం - నేషనలు మెడికల్ కాలేజీ ప్రిన్సిపాలు గిరీషు చంద్రమజుందారు - డొర్వనీ మిత్ర - హైద్రాబాదు ప్రిన్సిపల్ జడ్జి వుండరీ కామ్రుడుగారు - బర్మా హైకోర్టు అటార్నీ జనరలు వరదక్ అతని వెళ్లాం - వీళ్లని పిలిచాను. విందు చాలా సరదాగా జరిగింది. శాంతం లేకపోయిందని అందరూ అనడమే. మరేమీ అనలేక “ఫెయిజుఖూరు కాంగ్రెసుకి వెళ్ళిందండీ” అన్నాను!

అన్నయ్య అందరినీ పొట్ట పగిలిపోయేటట్టు పూ పేసి నవ్వించి వదిలి వెట్టేశాడు.

ఊర్వసి అంది నవ్వుతూ : “ప్రఖ్యాతులైన మీలాంటి స్వర్ణముల చేతుల్లో పడితే ముక్క ముక్కలకింద కోసేసి కైమా చేసేస్తారేమో అని భయం వేస్తుందండీ!”

అన్నయ్య అన్నాడు : “అక్షుగాల నిజం! నిరుడు మోల్యేనులో ఫలానా నవాబు గారి పెళ్ళానికి సిజేరియను చేస్తూ ఏమైందనుకున్నారు? శస్త్రం అంతా చేసేశాను. కుట్టుకూడా కుట్టేశాను. తీరా ఆర్టర్ ఫార్సెపుస్ లెక్క పెట్టేసరికి - వకటి తక్కువ! బీమ్ గారి శరీరంలో వుండిపోయింది కదా - ఎక్కడికి పోతుందనుకున్నాను. మొన్న మళ్ళీ ఆవిడ శస్త్రానికి వస్తే-బిడ్డనీ ఫార్సెపుస్ నీకూడా బైటకు తీసేశాను-గుప్పవ్ గా!” అందరం పొట్టుబిసోయేటట్టు నవ్వేం. “ధియేటటు మేట్రన్ని బర్తరపుచేసే లేక పోయారా?” అన్నాడు వెల్లాకు. “అమ్మా! స్వర్ణము ఖ్యాతి అంతా మేట్రను అర చేతిలో వుంటుంది. వాళ్లది కాలస్పృహ! అవిడె నోరు కట్టేయడమే మంచిదని - వెంటనే ఆవిడని స్టోరు అధికారిగా ప్రమాదను చేసేశాను!” అన్నాడు. అందరం నవ్వేం. డాక్టర్లు మాత్రం వకరిముఖం వకరు చూసుకున్నారు.

ఊర్వసి అందీ : “అయితే నేం! మీ ఖామునాకింద - కత్తులూ కత్తాల్నూ అంత పరిశుభ్రంగా డైరిలైజు చేస్తున్నారన మాట!” అన్నయ అన్నాడూ : “అభ్యంతర మేమి? నేను సంవత్సరానికి అధమం నూరు హెర్నిగాలేనా శస్త్రం చేస్తాను - నోటి నుంచి సిగరెట్టు తియ్యకుండానే. వక్కటికూడా యింకావరకు చీము పట్టలేదు.”

“పట్టితే?” అంది ఊర్వసి. “పట్టితే ఏముంది? వాడిఖర్మం! గుండె అగిపోయి పూపిరి ఆడక చచ్చిపోయాడని కాగితం వ్రాసియిస్తాం! అంతే కదండీ వడివేయ గారూ?” అన్నాడు అన్నయ్య - అందరూ ఫక్కున నవ్వు!

ఊర్వసి అందీ : “డాక్టరుగారూ? మీ రీచుధ్య యేదో గొప్ప కపాళశస్త్రం చేశారని ప్రతికల్పం చదివేమండీ. యేమి అద్భుతం!”

“అద్భుతం అని మెల్లిగా అంటారు! ఇప్పుడు మేం వైద్యులం బుర్రలు నీసి బుర్రలు పెడుతున్నాం - వకీళ్లలాగు!” అన్నాడు అన్నయ్య. డాక్టర్లూ వారి భార్యలూ పడ నవ్వేరు.

అన్నయ్య ఈ మధ్యనే జర్మనీ వెళ్ళొచ్చాడు. అంచేత: “హిట్లరుని చూశారా- డాక్టరుగారూ?” అని అందరూ అడగడమే. “చూడడమేమిటి? ఆ యూనిఫారము మెడల్సు అడ్డుపటకా వేసుకుంటే - సాక్షాత్తు శుక్లాంబరదై యగ్యోపవీతం వేసుకుని కొస్తుభమణిమయ కేయూరహారములు ధరించిన విష్ణుమూర్తి దర్శనమే! ఎదుట అతను ప్రత్యక్షం అవుతే-ఆ నూర్యతేజస్సుకీ ఆబ్రహ్మ వర్చస్సుకీ నిలబడగలనుండీ? సమ్మాహ నాస్త్రమేగా!” అన్నాడు అన్నయ్య. “ఓహోహో! ఏం అదృష్టం అండీ మీది- అంతటి మహానుభావుడి దర్శనం లభించడం!” అన్నారు శ్రీలందరూ వక్క గొంతు కతో-శ్రీ శేమిటి-అందరమున్నూ.

“వైద్యశాస్త్రపరిశోధన అంటే జర్మనీదే కదండీ అగ్రతాంబూ?” అంది మిస్సువె బ్లాకు. అందుమీద మజుంవారు: “హిట్లరు తల్చుకుంటే ఏది కాదండీ! ఇక్కడ ఎనాటమి చెబుదాం అంటే కళేబరాలే దొరక్కపోయే? ఇహ పరిశోధన యెలా చెస్తుంది?” అన్నాడు.

“ఉగ్రనరసింహమూర్తి లాగు హిట్లరు ఛత్రచామరాలతో సింహాసనంమీద కూర్చుని యేకఛత్రాధిపత్యం యేలుతుంటే కళేబరాలకి కొదవేమిటండీ! నిండు ప్రాణా లతో వున్న యూదులమీదనే వైద్యశాస్త్ర పరిశోధనలు చెయ్యమని ఫర్మానాజారీ చేశాడు!” అన్నాడు అన్నయ్య. అందరం: “ఓహోహో” అంటే “ఓహోహో” అన్నాం.

అన్నయ్య అందుకున్నాడు: “అంతేనా హిట్లరు చేసినది? చీడపురుగుల సంతానం వృద్ధికాకుండా- వాళ్ళని యేకంగా జీవచ్ఛవాలని చేసేయ్యమని ఫత్వా మంజూరు చేశాడు!”. వెబ్బాకు అన్నాడు: “పీడ వదిలిపోయింది ప్రపంచానికి. వక్క దెబ్బతోనే శాస్త్రపరిశోధన- యూదుల నాశనం. ఏమి రాజకీయవేత్తండీ!” “ప్రచండ మార్తాండుడండీ! అలా దమవాక్షిణ్యం లేనివాడు మన దేశంలో కూడా వకడు బయల్లేరాలండీ.” అన్నాడు కనఃసుందర వడివేలు. “దేశద్రోహులని చీల్చేచెండాడి త్రాహి త్రాహి అనిపించే వాడక్కడున్నాడు కాబట్టే మనం ఇంకా ఇక్కడ నిలబడి వుండగలిగేం!” అంది శేషి ఆయ్యంగారు. పుండరీకాక్షుడుగారు అన్నారు: “అలాంటి చండకాసనుడు మనకి కూడా రావాలి! సాక్షాత్తు విష్ణుమూర్తి అవతారమే గనుక అతను వైరివై శంఖుచక్రగదా ఖడ్గచ్చాపములును ప్రయోగించినా తప్పులేదు” అన్నాడు మార్తాండమూర్తి. “హిట్లరీకి జై!” అంది ఊర్వసి. అందరం “జై!” అన్నాం.

వరదత్ భార్య అంది: “రామలక్ష్మణులలాగు అన్నదమ్ములు మిరిద్దరూ- ఒకరు ‘అనాయాస మరణం’- వకరు ‘వినాదైన్యేనజీవనం’ లోకానికి ప్రసాదిస్తున్నారు!”

అది. “అవునండీ! మావాడు క్లయింట్లకి ముదనప్పపు అస్తులు సంపాదించిపెట్టి ‘వినా దై న్యేన జీవనా’నికి సాధానికి కల్పిస్తున్నాడు. నాచేతి మాత్ర వైకుంఠయాత్ర అని నేను నా రోగులకి ‘అనాయాస మరణం’ కలుగజేస్తున్నాను.” అన్నాడు. “డాక్టరు గారూ! మీరు అన్నిటికీ సాధ్యమే చేస్తారండీ!” అంది ఊర్వసి.

అన్నయ్యాడు : “ఈమధ్య నాదగ్గిర కొకడొచ్చాడు. జీర్ణకోశంలో వ్రణం. దానికి మరీ మందులేను. ఆ జబ్బున్నవాళ్ళకి దీర్ఘాయుష్షు అయ్యున్నంతవరకూ బాధ అనుభవించవలసిందే. నేనిదివరకే రంగునీళ్ళిచ్చి రెండువేలు పుచ్చుకున్నాను. ఇంకేం చికిత్సచేయడమూ అని ఆలోచించాను ”

వెళ్లాడు అన్నాడు “అవ్యాధి మనిరేసికాదులెంకి. రోగిదగ్గిర డబ్బున్నంతవరకూ చికిత్స చెయ్యడమే మన ధర్మం కదా. అయినా- డైఎథిల్- బీటాప్రాపానిల్- ఐసో వెరిక్- యుడెక్- నూరు గ్రెయినులు ఇంక్షను ఇస్తే- రెండుగంటలకి నకపర్యాయం వచ్చి పదిహేను నిమిషాలు వుండేబాధ. నాలుగుగంటల కొకేసారి వచ్చి అరగంట వుండి తగ్గిపోతుంది. నేను బి. ఎం. జి. లో వ్రాశాను చదవండి!” అన్నాడు.

“ఎమ్.ఎల్.జే.లోనా?” అని అడిగేము మేము వకీళ్ళం అందరం అప్రయత్నంగా.

“బైరాగీ చిటికెలుతీసి అట్టేపెట్టండి! చవకమగుదులమీదే గిట్టుబాటు! ప్రియం మందులిచ్చి రోగులనేంతిని బతకమంటారు? అసలే రోగానికి చికిత్సలేదులెండి. అయినా- “పిటమిన్ను- ఎక్స్‌ప్లస్-వై మాత్రలు కొత్తవి వచ్చాయి- అవి యిస్తురూ. పలుగులతో పొడిచేబాధల్లా దబ్బలంపోట్లకిందకి మారిపోతుందీ!” అన్నాడు మజుందారు.

అన్నయ్య : “అంతెందుకండీ! నేనేం చేశాననుకున్నారు? మరో వెయ్యి రూపాయలు వాడిదగ్గి నుంచి పుచ్చుకుని - జర్మనీవాడు కొత్తమంతు కనిపెట్టాడు- ‘విష మిక్- 1 రథమిక్’ అని - అది పదిచుక్కలు ఇచ్చేసరికి- బాధనుంచి విడిసారే విముక్తి అయ్యాడు. నా ఉపకారంవల్ల అతనికి ఉత్తరక్షణంలో అనాయాస మరణం ప్రాప్తిం చింది!” అన్నాడు.

...ఒక్కమాటు అందరం నిశ్చలం - అంతా నిశ్శబ్దం-అయిపోయింది...రోగానికి మందులేదు-బాధకి చికిత్సలేదు. వైద్యుని ఉపకారం-బాధనుంచి విముక్తి. అనాయాస మరణం...విషపయోగమా? ఖానీకేసా? న్యాయసమ్మతమైన హత్యా? ధర్మకాస్త్రం అంగీకరిస్తుందా?...అందరం గాభరపడ్డాం. అన్నయ్యమాత్రం చెక్కు చెదరకుండా నవ్వుతున్నాడు. ఒక్కనిమిషమే-కాని నాకొక యుగం అనిపించింది...

ఉర్వసి మాత్రం అందరికంటే ముందు కుర్చీలోనుంచి లేచి-అందరికీ సాంపేసు అందిచ్చింది. అమృత బిందువులు! దాంతో మళ్ళీ యధాప్రకారం - నవ్వులు-చృత్యం - ప్రారంభం!

నాలుగుసార్లు డ్యాన్సులు ఆయాక శ్రేణి అయ్యంగారు : “డాక్టరు చింతామణి గారూ! అంతర్గత ఎలెక్ట్రిక్ కిరణాల చికిత్సంటే మీ అభిప్రాయం యేమిటండీ?” అంది. “అభిప్రాయం యేమిటి? రోగులూ వైద్యులకూడా ఎలెక్ట్రిక్ - ఎలెక్ట్రిక్ అని రామస్మరణ చేస్తుంటే! మొన్న కాన్సిలు మెంబరుగారి భార్య - “డాక్టరుగారూ! కడుపు నొప్పిగావుంది. ఎలెక్ట్రిక్ కార్డియల్ కావాలండీ!” అంటూ శాదగ్గిర కొచ్చింది నేనీ రామస్మరణలో పడి అవిడ దేహస్థితి మర్చిపోయి నాలుగు రోజులు ‘బేరియంమిలు’ ఇచ్చాను తరవాత ఫోటోతీర్థం అని అప్పుడు జ్ఞాపకం వచ్చి - రెండు మోతాదులు గెలెక్ట్రన్ కార్డియల్ ఇచ్చి - ఎందుకేనా అవిడ తృప్తికోసం మూడు మాట్లు ఫిబ్బలేని ఎక్సురే ఫోటో దగ్గర నిలబెట్టాను. మరి ఆరునెలలకల్లా నిశ్శేపంలాగు మొగచిన్న వాడిని కన్నది! అవిడా అవిడ పెనిమిటికూడా ‘డాక్టరు చింతామణి గారు ఎక్సురే వైద్యంచేసి పుత్రదానం చేశారని అందరుతోనూ అతిగొప్పగా చెప్పుకున్నారు.” అన్నాడు. అందరం నవ్వు గడ్డోలు చేసేశాం.

...ఇంటికొచ్చాక అన్నయ్య అడిగేడు : “ఎవరురా తమ్ముడూ ఉర్వశీమిత్రా? మంచి చమత్కారంగా మాట్లాడిందీ! నన్ను గేలంపేసి లాగేసింది. వలలో పడిపోతా నేమో అని భయం వేసిందిరా! అన్నిసార్లు అవిడతోనే వాల్చర్ - షిమ్మి-ఛార్లెస్టు - టేంగ్ - రుంబా డ్యాన్సుచేశాను! కశీరణం వుండా యేమిటిరా ఆ స్త్రీ దగ్గర? నవ్వు మాత్రం జాగ్రత్తగా వుండేం. చిదంబరం! నీ జన్మనక్షత్రం రేఖతి మూడోపాదం. రాహు కేతువులు తొమ్మిదింటి గురుణ్ణి చూస్తున్నారు. నీజన్మలగ్నం సింహం. పదింటి నందుడు నీకు అశుభుడు. ఈ అమావాశ్య వెళ్లేవరకూ అవిడ కంటపడకుండా జాగ్రత్తగా పోతూండు” అన్నాడు అన్నయ్య.

ఎన్నికలలో నిలబడ మన్నావా అని అన్నయ్యని సలహా చేశాను. “ఇండి పెండెంటు పక్షాన్ని నిలబడి గెలుస్తానని ధైర్యంవుంటేనే నిలబడు గెలిచేక-ఏ పక్షంలో నీకు లాభకరంగా వుంటుందో ఆపక్షంలో చేరడానికి చిక్కువుండదు. ఇంతకీ - ఈవిషయంలో మరదలు పిల్ల యెలాగు చెప్పితే అలాగు చెయ్యి. నే నెప్పుడూ ఉద్యోగ విషయంలో మీవది నే నోటిమీదే నడుస్తూంటాను” అన్నాడు అన్నయ్య.

రై లెక్కుతూ : “తమ్ముడూ! నాన్న యెప్పుడూ అనే వాడుగా-‘పెళ్లాం సలహా తోనే యేపనేనా చెయ్యి. రాబట్ట వలసిన చోట్లల్లా అణా వైసలతో రాబట్టు గోచార

ఫలమూ అష్టమశనీ చూసుకుంటూ నడుచుకో" అని. నేను నీకిచ్చే సలహా కూడా అదే మరదలు పిల్లకీ, పాపాయికీ ఆశీర్వాచనాలు వ్రాయేం! మీ వదిలెని చాలాచాలా అడిగి నట్టు చెబుతానులే! అన్నాడు...

తాతా : ఊర్వశి ఇప్పుడే వచ్చి వెళిపోయింది.

“శాస్త్రీగారూ! ఎన్నికలో నిలబడడం గురించి యేం నిశ్చయించారు? నేను నూ పక్షంవారితో మాట్లాడేను. ఖర్చులు మావాళ్లే భరాయించేటట్టు వ్రాయించి తీసుకు వచ్చా. వక్కమాటుమాత్రం మీతో చెప్పాలి” అని దగ్గరకొచ్చి నాచేవిలో “తనాప్యర్థం మమాప్యర్థం! ఇకమీరు సంయమం అంటే సంయే!” అంది ఊర్వశి.

ఆన్నయ్య సలహా జ్ఞాపికి తెచ్చుకున్నా. త్వరగా లెక్కపెట్టా... ఈ వేళ ఉత్తరాసాధ ఓహో! - మనకి విపత్తార. అందులోనూ ప్రథమపాదం. చిత్తినీ జాతిస్త్రీ ఘోరవిపత్తుమూడే టట్టుంది! ఇప్పుడు మనం ముందుజాగ్రత యెంతపడ్డా మనచేతి డబ్బు ఎదలక మానదు. తఃపంతుకి మొరటే నాదగ్గర అదా ముక్క మీద వ్రాయించుకుంటుం దేమో కుడాను! ఆసలు నేను ఎన్నికలలో నిలబడతా ననడమే శాంతానికి ఆగ్రహ కారణం అయింది. శాంతం సలహావే ఉత్తమం.

“ఊర్వశిగారూ! క్షమించండి. ఎన్నికలలో నిలబడనని నిశ్చయం చేసేశా!” అన్నాను.

“పోనీరెండి దానికేం! బల్లమీద వున్నది తెల్లగుర్రమా? పెద్ద ఉగ్గుగుల్లడున్నా చిన్న పోడాన్నా మిశ్రమంచేసి ఇలాయివ్వండి.” అని పుచ్చుకుని తనకారెక్కి వెళి పోయింది!...

శాంతం దగ్గరనుంచి కాశీవెళ్లాక ఖయ్యరులేదు. నేను ఎన్నికలలో నిలబడడంలేదు అని తనకి తెలుస్తే ఇంట్కి తక్షణమే వచ్చేస్తుంది అని నాకు ధైర్యంవుంది. కాని - ఎక్కడికని తెలిగ్రాం నేనేది? ఆయ్యా!...

...నేను లండనులో వుండే రోజుల్లా - సర్, జాషువా రెయినాల్డు “సబ్బు బుడగల” చిత్రంమీద - పాటపాడే వారందరూ. ఆపాట జ్ఞాపకం వస్తుంది:

“నిరంతరము నే వూదేను బుడగలు
రమ్యసుందరమైన నీటి బుగ్గలు
చేపట్టును ఆకళిమార్గము
చేరజాలవు స్వర్గస్వారము
అవని వీధుల ఆంధ్రానము
నే కన్నకలలు - నేస్పృష్టింపెడి బుడగలు
మిథ్యలు - మాయలు-మృగతుష్టలు!”

౯5

ఆ మె

గుల్మార్లు - కాష్మీరు: ఢిల్లీలో రెండురోజులు, లోహారులో రెండురోజులు వున్నాను కాని కాష్మీరు వచ్చేవరకు తోచలేదు. వచ్చి షదిరోజులులైంది.

యీ తెల్లటి మంచుకొండలు-నల్లటి యీ దేవదారు అడవులు-ప్రకాంతమైన యీ వితప్తానది-అద్దాలా మెరిసిపోతూన్న యీ సరస్సులు-ఓటిని చూసేవరకూ నాకు ఉండ బట్టలేదు. చూశాక మనస్సుకు నెచ్చది కలిగింది. వెచ్చటి ఎండలో హిమగిరి పాదాల దగ్గర పడుకుంటే-వెనకటి తీనెవెన్నెల రోజులే జ్ఞాపకం వస్తాయి. పార్వతీ పరమేశ్వరులు భూసంచారం చేయడానికి ఇక్కడికే వస్తారంటారు మనవాళ్ళు. పదేళ్ళకిందట-శాస్త్రీ నేను-నూతన దండతులం-ఇక్కడికే పచ్చాం-ఒకరి నొకరం ఇక్కడే తెలుసుకున్నాం!

పదేళ్ళు! పదేళ్ళంటే ఎంత? ఆసలు మన ఆయుష్షెంత?

అన తంలా ఒక చిటికె - సృష్టిల్పంలో ఒకలిప్త. అనంతకోటి శక్తులలోనుంచి వచ్చాం మనం. అకన్న మందలలోనూ-శాస్త్రీలోనూ - నాలలోనూ-పాపాయిలోనూ-ఇమిడివున్నాయి. ఆ శక్తులను మనం ప్రజ్వలించజేయాలి. ఏలాగు అన్నదే ప్రశ్న. అంతే కాదు-వ్యక్తిగతంగా-నేను-ఏలాగు చేయాలను-అన్నది మరీ ముఖ్యమైన ప్రశ్న.

పాపాయి సుధ సరవాగా ఆడుకుంటున్నారు.

ఈ ప్రకాంతంలో యీ జిజ్ఞాస మర్చిపోదాం అనివుంది.

...శాస్త్రీకూడా ఈ విషయానే ఆలోచిస్తున్నాడేమో?

కాని-అతాక్యం-స్వార్థం-ఆ యదుసుతనంలో-అంతా సరిగ్గానే కనిపిస్తుంది అతనికి. స్వస్తి ప్రజాభ్యుదయ పరిపాలనంతాం న్యాయ్యైన మార్గైన మహింమృహీకాః గో భ్రాహ్మణ్యేభ సుభమస్తు నిత్యంలోకాస్స మస్తాసుఖినోభవంతు-కారేవర్షతి ప్రద్యుమ్నః-పృథ్వీ సస్యకాలినీ-దేశోయం ఊభరహితో - బ్రాహ్మణాస్సంకు నిర్భయః-అపుత్రా పుత్రణస్సంతు పుత్రణస్సంతు పౌత్రణః-అధనాస్స ధనాస్సంతు జీవంతు శరదాంశతం." అని రోజూవర్ణిస్తాడు అంతకంటే మనం చేసేదేముందంటాడు. అక్షరాల-తనుకంతతో పెట్టిన మాంచెస్టరు లిబరలిజమ్!

దేశంలో పాడిపంటలు లేవు-పండితులకి ఆదరణ లేదు-బీదలకి డబ్బులేదు - పిల్లలకి చదువులేవు-యువకులకి ఉద్యోగాలేవు-తల్లితండ్రులకి సౌఖ్యంలేదు.

ఎంతో ఆనే ప్రశ్నకి జవాబే చెప్పడు.

శ్రీనిగరం: నాల్గోజులై ఇక్కడికిచ్చానని శాస్త్రీ పేర పెలిగ్రాం పేర... డాల్ సరస్సులో - పడవమీద పడుకుని - ఆకాశంవేపు - మంచు కొండలవేపు - చూస్తూంటే - ఇదివేరే ప్రపంచకం అనిపిస్తుంది. మల్లీ - యీ ప్రజ - వీళ్ళ దరిద్రం - వీళ్ళ ఆధోగతిచూస్తే దిగ్భను కలుగుతుంది. వేలకొలది ధనవంతులు ప్రపంచం నాలుగు మూలలనుంచి యేలావచ్చి డబ్బునీళ్ళలాగు ఇక్కడ విరజల్లి పోతున్నారు. మహా రాజేమో స్వర్ణ సుఖాలతో తులతూగుతున్నాడు. యీ గడ్డమీదపుట్టి యీగడ్డ మీద గిట్టేవీళ్ళు-అనాధలుగా వున్నారు.

చెన్నపట్నంలో హరిజనసేవ చేసేటప్పుడు ఆ చేరీలుచూసి గుండె జలుబునేది. కలకత్తాలో బస్తీలు చూస్తే భయంపడలు పుట్టింది. ఢిల్లీలో మొహల్లాలు చూస్తే మతి పోయింది. పోనీ - అక్కడంటే సాగ్రామి నాగరికత అయికుందాం. ఇక్కడేం లేదే! నేలని గీచి జీవిస్తున్నారే వీళ్ళు-వీళ్ళకలి అలాగే నిరర్థకంగా వుండే!

ఆగర్భ శ్రీమంతులు అలాగు-ధాత్రీ పుత్రులు ఇలాగు! దున్నినవాడిదే భూమి-పండించినవాడికే ఆహారం-కష్టించినవాడికే ధనం-అని యెందుకనకూడదు?

ఇందుకు జవాబు ఏ ఆర్థిక శాస్త్రమూ చెప్పదే!

మన జీవితంలో-మానసికం, రాజకీయం, ఆర్థికం-అంతా మిళితం చెయ్యాలి. మన స్వతంత్రానికి - మన స్వరాజ్యానికి - అప్పుడు కాని అర్థం వుండదు. గాంధీగారి రాచరాజ్యంలో అచ్చంగా యెలాగుంటుందో యెవ్వరం చెప్పలేక పోయినా-ఇప్పటి మటుకు ఆయన న్యాయకత్వం క్రింద వెలితేనే మనకి స్వతంత్రం - సోషలిజం-చక్క మాటే సంపాదించటానికి అవకాశం వుంటుందేమో?

ఈ రెండింటిలో - యేది లక్ష్యం - యేది సాధనం? సోషలిజం లక్ష్యం - స్వతంత్రం అందుకు సాధనం - అని తోస్తోంది నాకు. మనదేశ సంప్రదాయం, మన సంస్కృతి-వీటిని అనుసరించే సాధనాలు తయారుచేసి ఉపయోగించారు గాంధీగారు.

కాని - యీ ఎన్ని కల రభసమాస్తే, అరచేతి మోక్షంలాగుంది! ఇప్పట్టిలాగే - యీ తరవాతకూడా - అసలు రాజ్యాధికారం చలాయించేవారు - ఏకొద్దిమంది తెల్లవాళ్ళో అవుతారని అనిపిస్తోంది నాకు. తెల్లవాడు మసిపూసి నేరేడుకాయ చేస్తాడు. మాయ దారి సోపలిజమూ - కల్లిబొల్లి స్వతంత్రం-కాకుండా గాంధీగారు చూడాలి. అయినా మహాత్ముడు వున్నంతకాలం ఆ భయం వుండకూడు మరి.

శాస్త్రిని లాలన పాలన మీదనే మెల్లిగా నావేపు తిప్పకోవాలి!

స్వరాజ్యం అంటే ఇప్పుడిప్పుడు ముఖం తిప్పడం పెడిమె విరవడం మానేస్తున్నాడు. కాని - సోపలిజం అంటే బెదురుతాడు! చతుర్లోడిచి కష్టించేవాడికి రాజకీయం యెందుకంటాడు. “ఇంగ్లండులో కార్మికుల గవర్న మెంటే - రైళ్ళనిగాని-బొగ్గుగనులనిగాని - ఉక్కు ఇనుము పరిశ్రమలనుగాని - విద్యుచ్ఛక్తి ఉత్పత్తినిగాని-నూలు పరిశ్రమనిగాని - జాతీయపరం చెయ్యలేదు - మూలధనంమీద పన్ను వేయలేదు - జమీందారీలని రద్దుచెయ్యలేదు - రాజమటుంబానికి స్వస్తిచప్పలేదు కదా - ఇంగ్లీషు కార్మికవర్గానికే సోపలిజం పనికిరాకపోతే - మనదేశానికా పనికొస్తుంది? కందకి లేనిదురద బచ్చలికేల?” అంటాడు.

ఈమధ్య మరొకటి మొదలెట్టాడు-“మనదేశంలోకూడా హిట్లరంటూ వకడు బయలుదేరితే బాగుండును” అని. “అటువంటి వాడికింద నాజీ సోపలిజంవస్తే నాకు అభ్యంతరం లేదు” అంటాడు. నాజీ-నాజీ-అని శాస్త్రికి ఇదొక ఊతపదం అయిపోయింది. నాతోడి సత్యాగ్రహులే యంతోమంది హిట్లరుని దేవుడిలాగు చూస్తూ నిత్యం పూజచేస్తున్నారు! అతడు చేస్తున్న దౌర్జన్యాలు చదువుతూంటేనే భయానకంగా వుంది! మనం ఉద్యమంలో పడ్డబాధలు వాటిమందు ఎంత? అబ్బబ్బ!...

శాస్త్రితో తొందరపడి లాభంలేదు. అతనికి ఇంగ్లీషువాళ్ళవైపుండే భక్తి - నా వైపుండే ప్రేమ - యా రెండింటిమీదనే అతన్ని జాతీయ ప్రవాహంలోకి నడిపించి లాగాలి! ఇద్దరం కలిసే ఈ ప్రవాహంలోకి దిగాలి!...

ఈవేళకి అప్పుడే మూడువారాలైంది-శాస్త్రినిచూసి. అతన్ని వక్కమాటు చూస్తేనేకాని తోచడంలేదు. శాస్త్రి నాద్గిరలేకపోతే నాకంతా కూన్యం - నా హృదయం మేఘావృతం - కళ్ళముందు కారుచుట్టలు...

రమ్మనిమని టెలిగ్రాం వేద్దనా? రాకపోతే—?

తాతా : ఇలాగు అనుకుంటునేవున్నా - పాపాయి వరుగెత్తుకుంటూ వచ్చి :
 “అమ్మా! నీకీవుత్తరం ఇమ్మని ఇచ్చాడే - హోటేలు బంట్లోతు - ” అంటూ టెలిగ్రాం
 నాటేటికిచ్చింది. ఆ పచ్చని కవరు చూడగానే నాగుండెలో రాయి పడింది. తప్ప
 కుండా కాస్త్రీ దగ్గిరనుంచే అని అనుకున్నాను. “శ్రీమతి కాంతం కాస్త్రీ - మెడోన్
 హోటేలు - శ్రీనగరం - ” అనివుంది! నా చిరునామా కాస్త్రీకి ఎలా తెలిసింది? నేను
 తెలియజేయలేదే. తేనెవెన్నెలరోజులు అనికొంకా బాగా జ్ఞాపకం వున్నాయన్న
 మాట. అప్పుడు యీ హోటేల్లోనే దిగాం అన్నమాట మర్చిపోలేదు. నేనంటే ఎంత
 ప్రేమ!

టెలిగ్రాం విప్పడానికి భయం వేస్తూంది. పాపాయిని దగ్గిరికి పిలిచి వళ్ళో
 కూర్చో పెట్టుకున్నా. కవరుచించి చదివేను.

“మల్లేశ్వరం జమీను రైతుల తరపున ప్రీవీకాన్సిలుకు వకాల్తీ వుచ్చుకున్నాను.
 ఫీజుకాని ఖర్చులుగాని వుచ్చుకోవడంలేదు. పదిరోజుల్లో బొంబాయినుంచి లండన్
 నుకు బయలుదేరాలి. మన ముగ్గిరికి సుభకీ స్త్రీమరు టిక్కెట్లుకొన్నాను. మిగతా
 అన్ని ఏర్పాట్లుచేశాను. బొంబాయిలో తాజమహాలు హోటేల్లో బస. నీ ఖర్చుల
 కోసం హోటేలువారిపేర వెయ్యిరూపాయలు టెలిగ్రాంద్వారా పంపించాను.
 వెంటనే బయలుదేరండి. విక్టోరియా టెర్మినస్లో శుక్రవారం ప్రాద్దున్న ఎనిమిది
 గంటల బండికి కలుసుకుంటాను, ప్రేమతో — కాస్త్రీ.”

...గంగా యమునా మళ్ళీ కలుసుకున్నాయని సంభరపడుతున్నాను. పాపా
 యిని గట్టిగా కాగలించుకున్నాను.

—

26

అ త దు

కుచ్చర్లకోట రామస్వామి నిన్న ఆదివారం ప్రొద్దున్నే వచ్చాడు - నా దగ్గిరకి మాట్లాడడానికని. శాంతంతో కలిసి ఆతనూ సుబ్బయ్య దెబ్బలు తిన్నాక, ఇతన్ని రెండుమాట్లో మూడుమాట్లో చూశాను. ఈమధ్య రైతు సభలంటూ లేవదీసి రైతులని బిమిం నార్లమీద ఉడికొలుపుతున్నాడు. నెల్లాళ్ళక్రిందట శాంతదగ్గిరకి వచ్చాడు. ఎందుకోమరి ? ఏదో చందా వసూలుచేసుకొని పోవడానికే !

వంటిమీద ఉత్తరీయం వేసుకోడు. చప్పిదవడలు - గోతుల్లాగు కళ్ళు - తుప్పల్లా కనుబొమ్మలు - మనిషి వుత్తదుంపరావ్వు, అతన్ని చూసేనే నాకు భయం వేస్తుంది.

“శాస్త్రీగారూ ! మీతో ముఖ్యమైన పనివుండి వుచ్చా. మల్లేశ్వరం రైతుల కేసులో ప్రీవీకాన్సిలుకు అప్పీలు దాఖలుచేశా. నెల్లాళ్ళలో విచారణకొస్తుంది. పెద్ద వాళ్ళనుకునే వాళ్ళందరి దగ్గిరకి వెళ్ళేం. ఎన్నికలమూలాన్ని ఇప్పట్లో వారెవ్వరూ దేశాంతరం వెళ్ళడానికి ఇష్టపడడంలేదు - హోదాలు పదవులూ పోతాయేమోనని. అంతేకాదు - బీదరైతులం ఖర్చులు తప్ప ఫీజు ఇవ్వలేం అనికుడానులెండి.”

ఒక్కనిమిషం ఆగి నావేపుమాస్తూ “జమిందారీ కేసులో మీరు ఘనులు. మీరు మాపక్షాన వకాల్తీపుచ్చుకొని, లండను వెళ్ళాలి. శాంతంగారువుంటే ఆమెచేత సిఫార్సు చేయించుకుందాం అనుకున్నాను. ఆమె లేకపోవడంచేత నేనే ముఖ్యునిగా మాట్లాడుదాం అనివచ్చా. నేను ఇంక చెప్పవలసిందేం లేదు. బీదరైతులమీద అభిమానించి మాకు లోకోపకారం చెయ్యాలి. మీకు రాబడి వుండకపోయినా - ఆచంద్రాతారార్కం కీర్తి వుండిపోతుంది. వేలాదిప్రాణులని కాపాడిన వాళ్ళవుతారు. వందలాది రైతులూ - కంబర్లు మిమ్మలిని స్మరించుతారు. దస్తరం ఇక్కడి వదలి వెళుతున్నాను. బుధవారం మళ్ళీ మీదగ్గిరకి వస్తా. ఆరోజున మీ నిశ్చయం చెప్పండి !” అంటూ వెళ్లిపోయాడు.

...ఈవేళప్పుడే మంగళవారం.

కాగితాలు చదివాను. శివరామకృష్ణయ్య మోక్షోర్థుల రైతులవేపు వాదిస్తూ - జమిందార్లకి కంపెనీ తరపున శిస్తులు ఇజరా పాడుకుని వనూలుచేసుకోవడమే తప్ప శిస్తులు పెంచే అధికారం వాళ్ళకి లేదా-అన్నాడు. కాని ఆవాదన సాంతంగా చేశాడు కాదు. నూచావాచాగా అంటే ఏంలాభం? నేనప్పుడే అయిపోయాను - ఇతను పప్పులో కాలువేశాడురా - అని. ఈ విషయం మీదనే వాచనంతా పూర్తిగా ఆధారంచేసి - పెర్మనెంటు సెలెక్షన్మెంటునాటి శిస్తులే ఖాయం - వీళ్ళ చిత్తంవచ్చినట్టూ వాటిని హెచ్చించి వనూలు చేసుకోవడానికి కంపెనీ యిచ్చిన సనదులలో ఎక్కడా అధికారాలు లేవు - అని తిప్పికొట్టాలి.

గయపుత్రప్పడు. చరిత్రాత్మకం అయిన కేసు అయిపోతుంది. దేశం అంతా గగ్గో రెత్తిపోతుంది. మీసంమీద నిమ్మకాయ! బస్తీకే సవాల్! ప్రీవీకౌన్సిలు జడ్జీలు కూడా గుండె బాదుకోవాలి - శాస్త్రీ అంటే!

...భయంవేస్తూండే! నేనింతవరకూ ఎన్నడూ జమిందార్లకి వ్యతిరేకంగా దావాలు పట్టిఎరగను. ఇంక ముఖ్యం అయిన గావా రైతులపక్షం పట్టి గెలిపిస్తే - రేపటి నుంచీ జమిందార్ ఖాతాలన్నీ నాకు సున్నా అనమాట. ఇహ జరుగుబాటు ఎట్లా? అసలు నా స్టీడర్ దుఖాణమే ఎత్తివేయాలన్నాస్తుందేమో? ఫనికులందరూ నాకు శత్రువులైపోతే నాపనేంగాను?

...ఇంతటితో తీరిపోతుండా? ఈ తీర్పుతో శిస్తులు పడిపోతాయి - అసలు చెల్లించడమే ఎగగొడతారు రైతులు - జమిందార్లపద్ధతే రద్దుఅయిపోతుంది. అటువంటిప్పుడు అగ్రహారాలు మాత్రం నిలుస్తాయా? అప్పులు నామాటేంగాను? కడుపులో చల్లకదలకుండా కాలుమీద కాలువేసుకుని - సాలీనా చదివేనువేలు వొళ్ళో పడుతున్నాయి. భూములిస్తు పద్ధతే తల్లకిందులైపోతే - డబ్బువిలువే పోతుంది. ఇక మిగిలింది - సోషలిజం! నావేలితో నాకంటినే పొడుచుకుంటున్నానే ఖర్మం!...

నాకేం మరి పోతుందా యేమిటి? అబ్బే ఎంత సోషలిజమైనా - భూములు లాగుకుని డబ్బు యివ్వకుండా వుంటాగా? యే ధగ్గ శాస్త్రమూ - యేపద్ధతీ వొప్పు కోని పని యెలా చేస్తారు? అంత అరాచకానికి బ్రటిషువాళ్ళు వప్పుకోరు - గాంధీ గారు అంతకంటే వప్పుకోరు. అసలు స్వరాజ్యమేలేదు - సోషలిజం ఎక్కడ? అసలు ఇదంతా జాగ్రత్తగా వకమెట్టు తరువాత వకమెట్టు - వ్యూహాలు పన్ని - నడిపించుకున రావాలి. హిట్లరులాంటి వాడే - తొందర పడకుండా - మీన మేషాలు రెక్కపెట్టి - పంచాంగం జ్యోతిషం చూసుకుని మరీ వెళుతున్నాడు.

మనదేశానికి సోషలిజం అంటే కిట్టదు నేను ఇంగ్లండులో ఎకానమిక్సు చదువుకున్నా. నాకు కిడుతుందా? నాలాంటివాళ్లే అందరున్నా. మన పెద్దవాళ్ళందరూ

ఇంగ్లండులో చదువుకున్నవాళ్ళే - ఇంగ్లీషు పద్ధతులను వరవడి దిద్దేవాళ్ళే - అలాంటి వుపద్రవం రాకూడదు. అథవా వచ్చిందీ అంటే ఆ వుపద్రవం వచ్చే లోపుగానే ఆస్తులు పాస్తులు చక్కబెట్టుకోవచ్చు. నేను మరి బెదురు గొట్టునై పాతున్నానే!

దావా కాగితాలు చదివితే మాత్రం చాలా ఉత్సాహంగావుంది. దావా గల్పించి తీరాలనే పట్టుదల వకటి లోపలినుంచి పుట్టుకొస్తూంది. ఇది గలిస్తే - రేపు పొద్దున్న స్వరాజ్యంవారే నన్ను సుప్రీము కోర్టు న్యాయమూర్తిగా వెళ్ళమని బలవంతం చేస్తారేమో కూడాను!

అదటుండగా - శాంతం చాలా సంతోషిస్తుంది. సంతోషించడ మేమిటి? నన్ను కళ్ళకద్దుకుంటుంది. ఇదివరకు నన్నాడిన వెబకారాలు తిచ్చుకుని పశ్చాత్తాప పడుతుంది. ఆమెను సంతోష పెట్టడం కంటేను-ఆమె ప్రేమని నిలబెట్టుకోవడం కంటేను- నాకు పరమావధి యేమిటుంది? నిజంగా ఆమె ప్రేమకి పాత్రుడను కావాలంటే-నాకు స్వార్థంలేదు - బీదవాళ్ళంటే కనికరం వుంది - అని ఆమెను నమ్మించాలి.

ఫీజు ఇవ్వలేం అని రామస్వామి అన్నాడు మూత ముప్పిడి లేకుండా. శాంతం వుంటే - ఖర్చులుకూడా నన్నే భరించమని అని వుండును. ఖర్చులు భరించడం అంటే మాటలా? పదివేలన్నమాట...! నేను ఎప్పుడేనా ఇంగ్లండు వెళితే నిన్ను తప్పకుండా తీసుకు వెళతాను-అని అన్నా. ఇప్పుడు-ఇద్దరం అల్లా - ముగ్గురం ఆయాం-సుభతో నలుగులం! శాంతంతో ఖరారు తప్పకూడను. అంతా లెక్కవేస్తే - యూరపులో నాలుగు దేశాలూ తిరిగి రావాలంటే - అర్థలకారం అవుతోవాలి.

అమ్మయ్యా! ఆయితే, నేం - ఇది నా జీవితంలో క్రొత్తప్రకరణం ఆరంభం! శాంతం మెచ్చుకుంటుంది! నిశ్చయం చేసుకున్నా - ఇక మరి వెనక తియ్యను.

...శాంతం పేర టెలిగ్రాం వెయ్యాలి. శ్రీనగరం వెళ్ళినట్టు నిన్ననే తంతి వేసింది. కాబట్టి ఇంకా అక్కడే వుంటుంది. గృహనాక యేదేనా వకటి అద్దెకు పుచ్చుకుని వుండో - లేకపోతే అప్పటి రోజుల్లోలాగు హోటెల్లో వుండో! అప్పుడు మెడోన్ హోటెల్లో దిగేం. ఆసంతోషమైన రోజులు జ్ఞాపకం తెచ్చుకుని తప్పకుండా అక్కడే బసచేస్తుంది. శాంతంది చాలా సున్నితమైన మనస్సు. ప్రేమ - అనురాగం - ఆమె మనసులో ఒకమాటు ప్రలేకించాయంటే - మరి అవి వేళ్లతో పాతుకుని పోయాయన్నమాటే. ఆ హోటెలు చిరునామాకే టెలిగ్రాం వేస్తాను...

శాంతం నీ మీదనే నా ఆశ అంతా పెట్టు కున్నాను - తప్పకుండా మనం బొంబాయిలో కలుసుకోవాలి సుమా!...

ఆ మె

87

జమ్మా...పథాకోట...అమృతరసం...ఇంకా మాడుకోజులు ప్రయాణం వుంది!

పాపాయి అడుగుతూంది సుభని: "సుభక్కా! మానం యెప్పుడూ యీ రైలు లోనే వుండిపోతామే మితే?"

సుభ జవాబు చెబుతూంది: "అబ్బే! యీ వేళల్లా అయిపోయాక-రేపల్లా అయి పోయాక - యెల్లాడి పొద్దున్నే కాఫీ తాగేక - అప్పుడు నాన్న వస్తారూ - దిగి పోతాం!" ...రైలు నడుస్తూంటే కనిపించిన వాళ్లందరినీ చూసి "నాన్న-నాన్న!" అంటూ పాపాయి నవ్వుతూ చప్పట్లు కొడుతూంది!

తల్చుకుంటే ఆశ్చర్యం వేస్తుంది - జమీందార్లకు వ్యతిరేకంగా శాస్త్రీ రైతుల పక్షం ప్రివీ కాన్ఫరెన్స్ లో వ్యాజ్యం పట్టడం - దమ్మిడీ పుచ్చుకోక పోవడమేకాకుండా ఖర్చులుకూడా తనే భరించడం! ఇంతమార్పు అతనిలో యెల్లా వచ్చిందో - చిత్రం! పరకాయ ప్రవేశమా - ప్రాయోగవేశమా - వేదాంతమా? లేకపోతే నన్ను సంతోష పెట్టడానికా? యేదేనాకానీ - మనసులో స్వార్థరాహిత్యం అంటూ ప్రవేశిస్తే మనిషి అన్నవాడు తప్పకుండా మారిపోతాడు.

నేనుమాత్రం మారలేదా? ఎల్లకాలం వక్కలాగే వుండిపోయానా? పన్నెం డేళ్లు వచ్చేటప్పటికే - దీనికి పెళ్లి చేసేయ్యాలి - దీనికి పెళ్లి చేసేయ్యాలి - అంటూ భీచుళంకరం మాచయ్య శతపోయెట్టి ఆత్మని వేధించుకుని తినేశాడు. "తొటి పిల్లల దరూ చదువుకుంటూంటే దీని కొక్కర్తికేమాత్రం యేమొచ్చిందిరా తొందర?" అని ఆమ్మ సమాధాన పెడుతుండేది. నాలుగో ఫారం చదువుకుంటున్నప్పుడు యెప్పుడేనా స్కూలు ఫైనలంటూ ప్యాసవగుతున్నా అని బెంగ పెట్టేసుకునేదాన్ని. ఆనర్స పరీక్షలో అందరికంటే మొదటిగా ప్యాసయినందుకు ఆంధ్ర సమితివారు బంగార పతకం యిచ్చినప్పుడు పరివూర్ణ పాండిత్యం సంపాదించి గండవెండేరం నింహతలాటం తొడిగించుకున్నట్టే సంతోషించేశాడు.

పరీక్షల్లో ఉత్తీర్ణులవడానికి పాండిత్యం సంపాదించడానికి యెంత తేడా వుందో - పాండిత్యానికి జ్ఞానానికి అంతకంటే సహస్రసాంతుం తేడావుంది. నేను ప్రతి సంవత్సరారంభమప్పుడూ అనర్హుల తరగతికి యిచ్చే ఉపన్యాసంలో చెప్పేదాన్ని: “పాండిత్యం అనే మహా సాధంలో మీరు మొదటి మెట్టున వున్నారు - నేను మీకంటే మరి వక్క మెట్టు పైగావున్నాను. ఇతిహాస శక్తులూ మనుష్యానుభవం అనే నిత్య నూతన మైన కెరటాలతో నిరంతరం మార్పుచేందుతూ వుంటుంది జ్ఞానాంబుధి. ఆ మహా సముద్రంలో మీరు చదువుకున్నది వక నీటిచుక్క. నేను చదువుకున్నది వక కాకిరెట్ట. మీకూ నాకూ అంతే తేడా!” అది విని నా కాలేజీ పిల్లలు: “మా ప్రొఫెసరుగారిది యేమి నమ్రతండీ!” అని గొప్పగా చెప్పకొనేవారు... వయస్సువచ్చి ప్రపంచంలో తిరిగేటప్పటికి అనుభవంమీద తెలిసింది - వేదాంతశాస్త్ర అధ్యాపకులు చెప్పే మెట్ట వేదాంతమున్న అర్థశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పే తప్పుడు అర్థశాస్త్రము యెందుకో అని-నిజాన్ని మరుగుపరచడానికిన్నీ నాలాంటి ఉపాధ్యాయులు ‘నోట్సుపుస్తకాలు’ వ్రాసి నాలుగు దబ్బులు సంపాదించుకోవడానికిన్నీ !

పాపాయి చదువుమాట ఆలోచించాలి. ఇప్పటికే శాస్త్రీ నన్ను చీవాట్లు పెడుతున్నాడు-ఎదో యేడు వచ్చింది యింకా అక్షరాభ్యాసం చెయ్యలేదని. మొన్న దక్షిణాయన ప్రవేశం కాగానే-ద్వాదశీ శుక్రవారం శ్రవణ నక్షత్రం - అక్షరాభ్యాసానికి బాగుంది-పసుపుకొమ్ము పట్టించి బియ్యంలో ఓం నమశ్శివాయ సిద్ధంనమః అని వ్రాయిం చేసి తరువాత సత్యవారాయణవ్రతం చేసేస్తే తీరిపోతుందన్నాడు.

“లాంఛనం సంస్కారం తీరిపోవడానికేముంది ? నేనెలాగూ దానికి గజేంద్ర మోక్షం, రుక్మిణీ కల్యాణం, బాలరామాయణం పద్యాలు నేర్పిస్తున్నానుగా” అన్నాను.

“ఓహో! అష్టదిక్పాలకుల్లో వకరిని చేసేస్తావా యేమిటి పాపాయిని?” అన్నాడు.

“అష్ట దిగ్దళాలనికామా నువ్వన్నది?” అన్నాను.

“అవును-అవును” అన్నాడు నవ్వుతూను.

“అవి మగ యేనుగులు! అభ్రమవు, కపిల, పింగళ, అనుపమ, తామ్రపర్ని, శుభదంతి, అంకన, అంజనావతి వాళ్ల భార్యలు” అన్నాను.

“చదువుకున్న భార్యలవులే అష్ట దిగ్దళాలు చచ్చారన్నమాటే!” అన్నాడు నవ్వుతూను.

“కృష్ణదేవరాయల ఆస్థానంలోని దిగ్దళాల భార్యలెవరూ విదుషీమణులైనట్టు చెప్పబడలేదులే!” అన్నాను కన్నుగీటుతూ.

“అది కాదుగాని-పాపాయిని యే లీలావతో, యే ఝాన్సీ లక్ష్మీభాయినో, యే సరోజినీనో చేనెయ్యాలి మనం!” అన్నాడు ఉత్సాహంగా... కుచ్చరిమొల్ల-పల్నాటి వీరాంజనేయ-పేరూ వూరూలేని దేశసేవిక? యేదైనా సరే!... పాపాయి పెద్దదయేసరికి దేశం కాలం మారవా?

వయస్సొచ్చి-ది-మంచి అందం వచ్చాం-సుభ ఒక సమస్యకింద తేలింది. మూడేళ్లు సదనానికి పంపించాను కాని చదువు అబ్బలేదు. పుస్తకం పట్టుకోవడం అంటే గిట్టదు. సంగీతంలోనూ నాట్యంలోనూ ప్రవేశంవుంది కాని శ్రద్ధ ఓపికలేక వాటికి స్వస్తి చెప్పేసింది. కొందీ-ఇంగ్లీషు తప్పఅయేది తడక అయేది, తణుకు బెణుకు లేకుండా మాట్లాడేస్తుంది. యేం చేయ్యడమో తోచడంలేదు. అప్పుడే ముదర పంకాయ మాటలు నేర్పుకుంటూంది. మొన్నంది: “అమ్మా! నేను నాయిషం వచ్చిన వాడిని వెళ్లాడొచ్చుకదా?” “ఏం అలా అనుకుతున్నా?” వన్నా. “యేం లేదూ. మనపూర్వో నువ్వు నాన్న నేను బర్మాళాండో సినిమా కెళ్లాంకదా. అప్పటినుంచీ అతన్ని వెళ్లాడవాచుని వుండెను. కాని మొన్న ఢిల్లీలో హోటలువాళాని చూసిన దగ్గరనుంచి అతన్నే వెళ్లాడవాం అని వుండమ్మా!” అంది. “మరి-అనినో మాట్లాడావా?” అనడిగే. “బర్మాళాండోని బొమ్మల్లో తప్ప మరెప్పుడూ చూడలేను. ఆవేళకాదులో స్టూడియో ప్రక్కనించే వెళ్లేను కాని, లోపలికెళ్లి అతన్ని చూడానికి భయం వేసింది-తీరా అతనేమంటాడో అని. ఢిల్లీలో హోటలువాళా కళ్లు యెంత అందంగా వుండెను? నా ఆకళ్లు నన్ను పిలుస్తూ న్నట్టే వినిపించింది! రెండు మూడుమాట్లు అతన్ని పలుకరించాను కాని - అతను నన్ను వినిపించుకున్నాడేకాదు!” అంది. సుభమనసులో యేం ఆలోచనలు వుడుకున్నాయో!

నా కీ వయస్సులోనే బాలచంద్రునో పరిచయంఅవుతా. తరవాత మొదటిసంవత్సరం పనిచేస్తున్నప్పుడు-సనాతనధర్మ కాలేజీలో అధ్యాపకుడు మార్తాండమూర్తి-అతని వుత్తరాలన్నా! ఒక్కొక్క వుత్తరం-ఒక్కొక్క దండకం-అచ్చ తెలుగున ఉదన్నీ! ఈ మాట వుత్తరంలో మొగలిరేసులు పెట్టిపంపించితే-వచ్చే హుటు మంచిగంధపుపొడివుంచి పంపించేవాడు! శృంగారానికి తోడు పరిమెళం! మొగలిరేసులని తెలలో పెట్టుకొనే దాన్ని. గంధంపొడి నీళ్ళలో కలిపి మెడకి రానకొని - వుత్తరాలను మాత్రం నీళ్ల పొయ్యినుంటలో పడేసేవాన్ని! తరవాత... శాస్త్రీ - మృధావస్థలూ ... పెళ్లి... కాష్మీరం... సంసారం... పాపాయి... కాంగ్రెసు... అవ్వకం... కాష్మీరం...

...కారేజీలో పనిచేస్తున్న రోజులోనేమి, సంసారం కొత్తలోనేమి, ప్రపంచంలో గొప్ప - బీద, పస్తు - విందు, సౌఖ్యం - దరిద్రం, యీ వ్యత్యాసాల గురించి తలచుకునేదాన్ని కాను. నా మనస్సులో సంతోషం, హాయి, తృప్తి, కాంతి వుండడం చేత కాబోలు - మిగతా ప్రపంచం గురించి పట్టించుకునేదాన్ని కాను. మానవసంఘం పుట్టుకతోనే యీ తేడాలు మొదటినుంచి వుంటూవచ్చాయి - కొనవరకూ వుండవలసిందే కాబోలు - అనుకునేదాన్ని. ఉద్యమంరోజుల్లో ఆ బడబానలపు ప్రచారంలో “స్వజాతి స్వరాజ్యం స్వతంత్రం” అని వరవడి వర్ణించడం తప్ప, యీ సాంఘిక దురన్యాయాల గురించి ఆలోచించేదాన్ని కాను. సత్యాగ్రహంలో లాతీదెబ్బలు తని ఆస్పత్రిలోపడి బాధపడుతూన్న రోజుల్లో అధవా విజిగుంచి శాస్త్రీతో యిప్పుడైనా ప్రస్తావించే: “యీ విభేదాలు వైరుధ్యాలు నువ్వు నేనూ కల్పించినవికావు. జాతి భేదం వర్ణభేదం లాగే వర్ణభేదం కూడా దైవసృష్టిలో ఆ తర్గతమైవుంది. మనం రమ్మన మంటే వచ్చినవికావు. పొమ్మనమంటే పోనూనావు. ఇవి కాశ్వతం అని తెలుసుకునే కటిల్కుడు ఆడంస్మిత్తు వీటి మార్పు గురించి యెత్తుకొనేలేదు. అంచేత ఆక్కరలేని జిజ్ఞాసలు తిర్క్కమిమాంసలు మనకేల? మనకున్న చికాకులు చిత్తక్షోభలు చాలు!” అని నా నోరు నొక్కేసేవాడు... చికాకులు చిత్తక్షోభలు? పొద్దున్నే లేచి పళ్లు తోముకోవడం తరువాయిగా గొంతుకక్కా కాఫీ పడకపోతే - వారంరోజులై ఆలితో మల మల మాడుతున్నట్టే బాధ! పదిగంటల భోజనానికి పెరుగుబిళ్ల కాస్త పలచగా వుండే సరికల్లా - “ఛీ! నీళ్లుకాదుతూ యేంతండి? ఇంతకంటే పస్తుంటేనయ్యం!” అని శాస్త్రీకి ఆగ్రహం! రెండువూటలూ సుష్టుకంగా భోంచేసి రాత్రి తాంబూలంలో యాల్గింజ లేకపోయేసరికి: “పంటిశుద్ధేనా కాకుండా యెందుకీ వంటకట్టని మెతుకులు?” అని సణుగుడు! త్రెనాంపేట బంగళానుంచి ట్రిప్లికేను యింటోకి మారితే: “యీ నాలుగ్గదులూ యేంసరిపోతాయి - భగవంతుడా? ఈ యిరకటం కంటే చెట్టుకింద కాపురం నయం!” అని నేను చికాకుపడడం! నెలకి రెండువేలు అర్జిస్తూ - మరో వెయ్యి అర్జించ లేకపోతున్నానే అని: “ఛీ! యీ దరిద్రం కంటే మాధవకొళం దడుకుంటే మేలు!” అని శాస్త్రీ తన్ను తనే తిట్టుకోవడం!... ఎన్నడేనా ఆకలిబాధ అనుభవించి యెరుగుదునా? మానం కాపాడుకోవడానికేనా చాలని చింకిపాత కట్టుకుని సిగ్గువిడిచి నలుగురిలోనూ మెసలవలసిన గతి నాకెప్పుడేనా పట్టించా? హోరుమని చలిగాలి లోపలికి కొడుతూ - బారుమని ఎండ లోపలికి వచ్చేస్తూ - వర్ష పునీళ్లు ధారలుగా కప్పించి కారుతూన్న - గుడిసెలో కాపురం చెయ్యడం అంటే నాకేమిటో తెలుసునా? యీ

చాధలు తెలియనంతసేపు - వ్యాచం, ధమ్మం, తత్వం, నీతి - అని నేహానమ్మేరు, నేనూ బోధించేను. రాయపురం రైలువంతెన చేరీలో నాలుగు రోజులై అన్నంమెతుకంటే యేమిటో యెరక్క పడుకున్న ఆ ఆరుగురుపిల్లల తల్లికి-ఆదిసత్యాలు ఉపదేశిస్తే ఆమె కేం అర్థంఅవుతుంది? కిద్దరుపూరులో రెండుసంవత్సరాలై యెరనియేగాన్ని కళ్ళారా చూచిన పుణ్యం కట్టుకోక - పనికోసం రోడ్లల్లా వెళ్ళి, యెక్కి గుమ్మంయెక్కి దిగే గుమ్మందిగి, నీధులల్లా తిగివేసారి సాయంకాలానికి వుత్తవేతులతో యిల్లుచేరి అబుద్ధిద్దలని చూడడానికి ధైర్యంచాలని ఆయురకుడికి పరమప్రమాణాలు బోధిస్తే యేంప్రయోజనం? ఢిల్లీ దర్గాహ దగ్గర తీసురేకు గుడిసెలో తుయతో తీసుకుంటూన్న పెనిమిటికి మంసు కొనడానికోసం పెక్కిటేరియట్టు బస్సుల దగ్గర బిచ్చం అడుక్కుంటూన్న ఆ స్త్రీతో అనాశ్రిత ధర్మాని నాటించమని శతపోరులే అమెకేమేనా పాలుపోతుందా?... నేనే అస్థితిలోవుంటే యెలాప్రవర్తిస్తానో? సిగ్గులజ్జలు మర్చిపోయి చెయ్యిచాచి పరాయి వాళ్లని అడుక్కొనడానికి సిద్ధపడతానా? లేకపోతే - గుండె రాయచేసుకుని జేబు దొంగతనానికో రాత్రి కన్నంవెయ్యడానికో తయారవుతానా? లేకపోతే - దుఃఖాన్ని మింగి తిట్లుపడి యెవరింట్లోనో చాకిరీకి బయలుదేరుతానా? లేకపోతే - చాకలివాని దగ్గర పడుచు గుడ్డలు అద్దెకు తెచ్చుకుని - కోసుటి దగ్గర అప్పు బతిమాలి పసుపు కుంకుం అత్తల పన్నీరు రాసుకుని - మానం మరచి - బిడియం విడచి - శీలాన్ని బలి యిచ్చి - దేహాన్ని అమ్ముకుని...అబ్బబ్బ! తప్పుకంటేనే కళ్లు చమ్మగిలి వళ్లు జలద రించి గుండె కొట్టుకొంటూండే! బతుకు తీపి - ఆకలి చాధ - పెనిమిటి పిల్లలనై ప్రేమ - యీ అగ్ని పరీక్షకి నా సత్యాగ్రహం నిజమైందా?... చెప్పలేను! కాస్త్రీ తాక్యం - డిప్లొమా కుత్సితం - అభినామబాబు వాంఛ - స్త్రీపురుషుల కక్కుర్తులు - దొరల రాజ్యాకాంక్ష - స్నేహితుల పదవీ వ్యామోహం - ధనికుల పవీడన - దేశంలో దరిద్రం - ఇకన్నీ చూస్తూంటే - యీ ప్రపంచంలో ఆదిసత్యాలు అనాశ్రిత ధర్మాలు పరమ ప్రమాణాలు - అంటూ వున్నాయా అని నాకే సందేహం కలుగుతూంటే - అప్పటికీ యిప్పటికీ నేనెంత యారిపోయానన్నమాట!

సుధని ఇంగ్లండు తీసుకెళ్తున్నాం. అక్కడ అమాంతంగా యే'లాద్దవి' వరిస్తుందో - యే బస్సు నడిపేవాడిని మోహిస్తుందో - లేకపోతే యే నాటకం వాళ్లతో వెళ్లిపోతుందో? సత్యకాలం - దానికింకా యేం తెలీదు. నేనే చెప్పాలి - తల్లి భాధ్యత నాదే. పాపాయిసుధ - నాకు రెండు కళ్లలాగున్నారు. కాస్త్రీతో చెబితే గాభరా పడతాను. నేనే జాగ్రతగా వుండి వెయ్యికళ్ళతో కాపాడాలి.

...ఇంగ్లండు - ఫ్రాంసు - జర్మనీ - ఇటలీ - పోలెండు - రష్యా! యుద్ధా న్మాదుల కలకాట్ట హాసపు పిచ్చి చేష్టలు మితిమీరిపోతున్నాయి. రణభేరి మ్రోగు తూంది. శంఖారావం వినిపిస్తుంది...మన యెన్నికల నాడావుడి - మన మంత్రాంగపు

నాంగామాకూడా ఆరాబోయే మహా సంగ్రామంయొక్క మొదటి నాందీ ప్రస్తావనా అనిపిస్తోంది నాకు! లేకపోతే - మొదటి అంకంలోనే వక పిల్ల సమ్మేరియా - తెర వెనుక ముసుకులో గుద్దులాటా?...దీని తరువాత - బ్రిటిషువానికి వనకీ - పాలకులకీ పీడితులకీ - కలిమి వున్న వారికీ లేమివున్న వారికీ-అన్నదమ్ములకీ అన్నదమ్ములకీ ఆంతర్యుద్ధం-మరో కురుక్షేత్రం-తప్పనిసరి అనిభయం వేస్తోంది నాకు...

నేను పిరికిపందనై దేశాన్ని వదిలి పారిపోవడంలేదు. రాబోయే యుద్ధానికి తర్ఫీదుపొంది తయారుగా వుండడానికే నేనీ ఇంట్లోండు ప్రయాణాన్ని వినియోగించాలి. యీసారి గోడమీద పిల్లివాటంగా కాకుండా శాస్త్రాన్ని నావేపు నిలబడేటట్టే చేయాలి. అర్జునుడికీ కర్ణుడుకీ యుద్ధం. కాని-అర్జునుడికీ సుభద్రకీ యుద్ధమా?... ఆవేళ రైల్వేకరే జ్ఞాపకం వస్తోంది!

...ఈ పరిగెడుతూవున్న టెలిగ్రాఫు స్తంభాలూ-కిందికీ మీదకీ తేలీపోతూండే తీగలూ, నడుస్తూన్న చెట్లూ పారిపోతూన్నయిళ్లూ - వీటిలాగే - నా మనస్సులో ఆలోచనలూ తలంపులూ జ్ఞాపకాలూ వకదానివెంట మరొకటి పందేలు వేసుకొని తరుముకొస్తున్నాయి! యెందునా పొందకుండా వకదానితో వకటి సంబంధం లేకుండా ఇవన్నీ శరీరంలో యేమూల దాక్కునివుంటాయో - మొదడులోనా - హృదయంలోనా - మనస్సులోనా - ఆత్మలోనా - ఆంతఃకరణంలోనా?...

...లక్కమామిడి పిడత మూత తియ్యగానే అందులోనుంచి పాము వచ్చినట్టు "బౌరా! నాస్వామి యిటు చూడరాదాయెరా!" అన్నావలీ ఆకృతిలేని రూపంతో అప్రయత్నంగా దానంతట అదే పాముకుంటూవచ్చి నా బుర్రలో తిరుగుతూంది! నరసింహేశ్వరపుర సంస్థానాధీశ్వరుడైన ప్రతాపరెడ్డి ఆనందకృష్ణవర్మ యునిం వారిని కృత్తిభర్తగా చేసి అభిషేకించి నర్తకి చింతామణి పాడిన జావళీ ... "ధాపమగ - రిమపనిధ - మపధపాధ - సరిమ - సరిమగరిసనిధప - పాధసారి - ధరిసనిధ - రిమపధరిసా - నిధపధపా మగరి - పమాగరిస - రిమామగరిసరిమా..."

చింతామణి కాజావలీ నేర్పిన గోపయ్యగారే జ్ఞాపకం వస్తారు! నే నా కోజుల్లో చాలా చిన్నదాన్ని. నాన్నకి ఏకేశ్వరోపాసన అంటేను బ్రహ్మమాజం మీదను చాలా గురి. జావళీలు నోట పలికితే అడవిల్లలకి యెక్కడ చెడుబుద్ధులు పుడుతాయో అని ఆయనకి భయం! అంచేత జావళీలు కాదుకదా తానవర్ణాలుకూడా నన్ను నేర్పుకొనిచ్చేవారు కారు. గోపయ్యగారు కాశీయాత్ర వెళుతూ మాయింట్లో మజిలీ చేశారు. అప్పుడు ఆజావలీ నాకాయన స్వయంగా నేర్పారు. సాహిత్యం విని నాన్నకి కోపంవచ్చింది. కాని అతిథిని యేమనుగలరు? అందులోకీ - రిక్కలోనూ

సంగీతంలోనూ నారద సమానుడైన గోపయ్యగారివే? ... ఆయన వీణముట్టుకోవడమే అరుదు. ఆయనసంగీతం యెప్పుడు వింటామా అని ఆ వూరిలో ఆబాలగోపాలం ఆయన గుమ్మంలో పడిగాపులు కాసేవారు! ఆయనకి లోపలనుంచి పుట్టుకు వస్తేనే ఆ వీణని ధరించడం. లేవోలే - మహారాజులు ప్రార్థించినా ససేమిగా - అంతే! వకరోజు తెల్లవారు ఝామున ఆయన భూపాల రాగం వీణమీద ఆలాపనచేసి శూర్తి చేసేసరికి వక ఘడియ ఆలస్యంగా అయిందిట నూర్యోదయం! ఆనాటి నుంచి ఆరాగం మరివాయిరించనని ఆయన శపథం చేశాడు! మరోనాడు ఒకరింట్లో శృంగేరి వారికి బిడ్డ జరుగుతుండగా పొరుగు లోగిట్లో గోపయ్యగారు “శాంతము లేక సౌఖ్యము లేదు” అని శ్యామరాగంలో కృతి వాయుస్తూండేసరికి - అదివిని స్వాముల వారు నిర్వికల్ప సమాధిపొందగా - ఆప్పుడు సాక్షాత్తూ విశ్వకవే ప్రక్షు పయాడని ప్రతీతి! యేటేట గోపయ్యగారు దేవీ నవరాత్రులు చేసేవారు. ఆఖరు రాత్రి ఆయన “త్రిపుర నుందరినే దెలుసు కుంటి” అని వీణాగానం చేస్తూంటే అక్కడున్న వారందరికీ అంబాత్రయ సాక్షాత్కారం లభించేదట! కాని - ఆ సంగీత జ్ఞానం ఆయనతోనే అంతరించి పోయింది. ఆయన ఒక్కడే తరించాడు కాని మరెవ్వరికీ అందజేశాడు కాదు మరెవ్వరికీ ఉపకారం చేశాడు కాదు. నాదబిందుఃథని మరీ స్వాను భవవేద్యం చేసేకాదాయన... బావలీమీద నాన్న విముఖ తగ్రహించి గోపయ్యగారు వీణమీటించి “శ్రీసుబ్రహ్మణ్యాయనమస్తే!” అన్న దీక్షతుల వారికృతి శ్లేషగా నాన్నని సుబోధించి పాడేసరికి - నాన్న తస్మయం అయిపోయారు! ఆ కృతికూడా గోపయ్యగారు నాకప్పుడే నేర్పారు.

... కాష్మీరం రోజుల్లో కాస్త్రీ ఇంగ్లీషు పాటాకటి పాడేడు :

యీ పుడిమిలో

నీవక్కర్తువే నాస్త్రీ - నీవక్కడవే నా ప్రియుడవు

అటులైతే ప్రపంచం యెటులై నా కానీ!

అనాదినుంచీ

ఆదెమ్మకు మల్లె - ఆదయ్యకు మల్లె

నవ్వలతో పువ్వలతో సరసంతో సుసారం!

యీ ప్రపంచం

వక కందర్పవనం - మన కిద్దరికొరకే ప్రత్యేకం

అశలు పూసులు కోర్కెలు లేపించే యీ లోకం!

మన్మథ పట్నం

మకరపతాకం మధురా రాగం - మన సంతోషం హాయి నిరాకటం
మన నైర్యాటలు పాటలు నీటులు నిరాఘాటం !

యీమేదిని

నీవే-నా వలపుల రాణివి - నా మదనకామరాజువు నీవే
రాజుగ రాణిగ మనదే-మారుని రాజ్యం !

వెన్నెల పండుగలో

పాడెదనా ప్రేమ గీతికనీ చెవిలో-వికసించును నీ నవ్వులు నాయెవలో
మన ప్రణయం మన కాహారం పంచపక్ష పరమాన్నం !

అటురైతే

మన కింకం కావాలి ? - ప్రపంచం తలక్రిందులుకానీ
భూచక్రం యెటురైనా పోనీ !

అపాటకు జవాబుగా నేను: "కమలాక్షి నిన్నే కోరియున్నది కరుణింప మంచి
నరుయము స్వామి!" అని వర్ణం పాడితే-కాస్త్రీ "ఇదేమిటి సానిపాట?" అని యుఖం
తిప్పికాడు - నాన్నలాగే కాస్త్రీకూడా!

...యీ మధ్య సినీమాలో విన్న సంగీతమే జ్ఞాపకం వస్తూంది. సంగీతం
వింటూంటే మత్తుమందు చల్లుతే మైకం కమ్మినట్టు నిద్దకే-వచ్చేసింది. సంగీతం యింపుగా
వున్నా - యేదో అవ్యక్త భావనీల తప్ప నవరసాల్లో యేరసం కూడా మనస్సుకి
స్ఫురించలేదు - చిత్తానికి యేయితివృత్తమూ తోచలేదు. మన సంగీతానికి గొప్పసాంప్ర
దాయం వున్నా - వకవైపు వారిగిపోయిన తాటి చెట్టులాగు కేరళం ఆధ్యాత్మికంగా
పెరిగిపోయింది... కాస్త్రీతో కలిసి నేను త్యాగరాజు కృతులు పాడి సంతోషిస్తాను.
అతను లేనప్పుడు అతన్ని తలుచుకుని గీతగోవిందం పాడి అనాదిస్తాను. కాని - దైనంది
నపు కష్ట సుఖాలతోకాని పనిపాటలతో కాని, నా జీవిత ఆశయాలతోకాని, నేనాడే
సంగీతానికి యేమాత్రమూ సంబంధం లేకుండావుంది. సంగీతం పాడ్డీ సంతోషించడమే
కాని వరసరాల అనుభవించి ఆనందించడంలేదు. ఎంచేతోమరి? యీపారిక్రామికయుగం
వచ్చాక మన సంఘం - మన రాజకీయం - మన జాతీయ జీవనం - మన దిఃచర్య -
అంతా తలక్రిందులై పోయింది. సంగీతం మాత్రం కాలమానం అనుసరించకుండా - యే
మార్పు పొందకుండా ఆలా నిల్చిపోయింది భక్తులచిత్తంలోనూ భాగవతుల చేతుల్లోను
వుండిపోవడం చెక్కికాబోల్సు - మరీ వ్యక్తిగతంగా పరిణమించి నాబోటి సామాన్య
ప్రజకి దూరం అయిపోయింది... హాస్యోనియం గ్రామఫోను సినీమా రేడియో వచ్చాక
కూడా - మన హాస భావాలని కాని మన ఆదర్శాలనికాని మన జాతీయతని కాని మన
స్వతంత్రతాంక్షనికాని కళారూపంగా మన సంగీతం నిర్వచించలేక పోయింది. సరేకదా

చివరికి సత్యాగ్రహ సమరం యొక్క ఉత్సాహాన్ని ప్రతిధ్వనించే వృత్తాన్ని వకనాన్నే నా సృష్టించలేకపోయింది! మన పాటకజనం యొక్క గేయాలు పదాలు గానాలు ద్విపదలు పాటలు - వీట్లూనుంచి సారం పటుత్వం ప్రసించి - ఆ సాంప్రదాయంమీదనే మన సంగీత కళని నిర్మించి వుంటే యెలా అభివృద్ధి పొంది వుండునోమరి?... సంగీతం అంటే సహజంగా వడిచచ్చుపోతాం మనం! అటువంటిది - సంగీతం యొక్క లక్ష్యమే మర్చి పోయి - మన భాగవతుల స్వరకల్పన కసరత్తులు - తీగలు మీటించే చమత్కారాలు - హిందుస్తానీ మట్టుల మెరుగులు - అపూర్వగాగాలకి ప్రాముఖ్యత యివ్వడం - పాతి రాగాలకి కొత్తపేర్లు పెట్టడం - యిలా వుత్తవిద్వాంసుల పాండిత్యం క్రిందకి లాక్షణికుల పరిశోధనల కిందకి నగిషిచెక్కి జిలుగువెట్టే పనివాడితనంకొందరికి - దిగిపోతుందా? మన సంగీతమంతా సాంప్రదాయ సిద్ధమైన ప్రయోగలతో కట్టుబడి పోవడం చేత రసాస్వాదన యే కొద్దిమంది "రసికుల" గుత్తధనంగానో మారుతోందా? పాట కచ్చేరీలకి గానసభలకి కాలక్షేపాలకి డబ్బున్నవాళ్లు వేలాది వెళుతున్నా - కూలినాలి చెనుకునే సామాన్య ప్రజావాటికి దూరంగా వుండిపోతున్నారా - వాటినుంచి తప్పించుకు పోతున్నా శేమా అనికూడా అనిపిస్తుంది నాకు! మన లలితకళలు అభివృద్ధి పొందాలంటే సామాన్య ప్రజే వాట్లని పోషించాలి - అంటే వాళ్ళ అర్థికస్థితి బాగుపడాలి. అంటే పూర్ణస్వరాజ్యం రావాలన్న మాట. కాస్త్రీ ఇదంతా విప్లవం అంటాడు. రాజ పోషణ వుంటేనే కళావికాసంవుంటుంది - ప్రభుత్వపోష వుంటే కళ స్తంభించి పోతుంది - పామర ప్రజాపోషణ క్రింద కళ అసలే నశించి పోతుందంటాడు - తను! మాయిద్దకి దృక్పథాలు యెంతవేరుగా వున్నాయి! ..

...సాహిత్యంకంటే స్వరమే ప్రధానం - అంటేనే సంగీతం సర్వమానవభాష అంటారు. అది నిజమే కనక అవుతే - నాకు పాశ్చాత్య సంగీతం అర్థం కాక పోవడమేమి?... హిందూ దేశంలో పుట్టి హిందూదేశంలో పెరిగిన కాస్త్రీకి మహాబలేశ్వరపు చెక్కడాలు భువనేశ్వరపు ఆలయాలు అజాతా చిత్రాలు రామరావుగారి బొమ్మలు - అర్థంకాకపోవడమేమి?... నేను యూరపులో పాశ్చాత్య సంగీతం విని ఆ నియమాలు తెలుసుకుని ఆ సంప్రదాయాలు అర్థంచేసుకోవడానికి ప్రయత్నిస్తాను. బాఖ్ మోజార్ట్ - బేథోవెన్ - బ్రామ్స్ - వాగ్నరు - ఎల్గార్ - యీ సంగీత విద్వాంసుల పేర్లు ఎప్పుడూ ఇగ్లీషు పుస్తకాల్లో చదువుకునే వుంటాం. వీళ్ళ కళని బోధపర్చుకోవాలి. అంటేకాదు - పాశ్చాత్య దేశపు సంగీతవిద్వాంసులు కొంతమంది వాళ్ళ దేశాల జాతీయతని జాతీయభావాలని జాతీయ ఆశయాలని జాతీయసంస్కృతిని కాశ్వతంగా సంగీతకళలో నిరూపించారని ఆ దేశాల చరిత్రలోను వాఙ్మయంలోను చదువుతాం - ఇటలీలో వెర్దీ, టోస్కానీనీ - పోలెండులో షోపేన్ - హంగేరీలోలిస్ట్ - రష్యాలో మాసార్గస్కీ, గ్లింకా, ఛైకోవ్స్కీ - చెకోస్లావాకియాలో స్మీటానా,

డ్యోరాక్ - ఇంగ్లండులో ఇథెర్స్మిత్, నాన్ విలియమ్స్, రట్లాండుబాటన్ -
వీళ్ళభావాలు విశిష్టత నేను ముఖ్యంగా తెలుసుకోవాలి . . .

. . . పాపాయికి పదేళ్లువచ్చాక అప్పుడు దానికి సంగీతం నేర్పించడం మొదలెడు
తాను. నాకింకా నాలుగుబర్లగుడింతం కచ్చింకోశీదో అప్పుడే నాన్న నాచే సంగీతం
మొదలెట్టించారు. నాన్న తెల్లవారుఝాము మూడుగంటలకే నన్ను నిద్రలోనుంచి
లేపేసి చన్నీళ్లతో ముఖం కడుక్కోవేవారు అమ్మ కుంపటి రాశీని వేడినీళ్లు
యిస్తానంటే - చలివణుకులో కంఠానికి నుంచి వొడుపు వొస్తుంది - వేడినీళ్లు ఇవ్వనాటం
కాదనేవారు నాన్న! గడియారం ద్వారా పెట్టుకుని నేను సాధకం చేస్తూనంతసేపు
ధరిణా కూచునేవారు - ఆయన జపం చేసేటంటూ మళ్ళీ ఆరుగంటలకి ఆయన మడి
స్నానానికి లేచేవారు! నాకేమిటి యీ కఠినశిక్ష అని యేడ్చుకునేదాన్ని! సాయం
కాలం నాలుగు గంటలకి బడినుంచి రాగానే సంగీతం గురువుగారు ప్రత్యక్షం. నా
కంటికి ఆయన నుముడిలా కానొచ్చేవాడు. ఫిజీలు పెట్టెని చూస్తే నల్లగా దయ్యం
లాగే కమాను యరుపాశంలా వుండేది. అపస్వరం నానోట వస్తే గురువుగారు
కమానుతో చరుపు చరిచేవారు. పాఠం నేర్చుకుంటూన్న రెండుగంటలూ నర కూపం -
యమయాతన - నుభవిచేదాన్ని! రాత్రి పడుకోవోయేటప్పుడు - తెల్లవారుఝామున
చలిలోలేనారే భగవంతుడా - అని యేడుస్తూ నిద్దోయేదాన్ని. రెండు మూడు సార్లు -
“నాన్న నన్ను చితకకొట్టేసినా సరే మరి సంగీతం నేర్చుకోవడం మానేద్దాం” అని
నిశ్చయం చేసేసుకున్నాను కూడాను. సంగీతంలో నాకేమాత్రం ఆభిరుచి తక్కువగా
వున్నా స్వస్థి చెప్పేనేదావ్వే. సంగీతస్పృహలన్నా సాధకం చెయ్యడం అన్నా
అంత కఠినంగా వుండేది. పాపం - నా పనియేటకే చచ్చిపోయాను నాన్న అమ
మాత్రం - యెందరేచున్నా - చదువూ, సంగీతం. కొనవరకూ చెప్పించింది! . . .
పాపాయి కల్లాకాదు. ఇంట్లో ఆది కాగితాలు చించుతూన్నప్పుడూ, పెన్నలుతోనూ,
నద్దముక్కతోనూ గీతలు పెడుతూన్నప్పుడూ బొమ్మలతో ఆడుకుంటూనప్పుడూ
మెల్లిగా సంగీతం వాయిస్తూంటాను. కిండరు గార్డెనులో నృత్యం చెప్పినప్పుడూ
కసరత్తు చేసినప్పుడూ వెనక హాయిద్యం లయ వుంటునేవుంటుంది. దానికి పదేళ్లొచ్చే
వరకూ సంగీతం చెప్పించకుండానే - మంచి సంగీతం దాని చెవిని పడేటట్టు గ్రామ
ఫోనూ రేడియో పెడుతుంటాను. అప్పటికి తెలిసిపోతుంది దానికి సంగీతంలో సరదా
వున్నదీ లేనిదీ. పిల్లారీ గీతాలు చెప్పించి నాలుగు నెలలపాటు సంగీతం ఆపుచేస్తాను.
దానికి నిజంగా ప్రవేశమే గనుకవుంటే అదే నన్నడుగుతుంది: “సంగీతం నేర్చుకుంటానే
అమ్మా!” అని. “బరిపాఠాలకి అడ్డునస్తుండేమో అని సంగీతం గురువుగారిని మానిపించే
కానే” అంటాను. “అడమిటే! సంగీతంకాటే బరిపాఠాలే ముఖ్యం అని యెవరు
చెప్పారే? సంగీతం నేర్చుకోకపోతే నేను వుండలేనే!” అని అదే అనాలి . . . సంగీతంలో

అభిరుచి వుండాలి. నేర్చుకుందాం అన్న సరదా వుండాలి సాధకం చెయ్యడానికి ధ్యానం పట్టుదలా వుండాలి. రెండు గంటలసేపు కూచుని పాడడానికి తగిన ఆశోక్త్యం వుండాలి. అన్నింటికంటే ముఖ్యం - సహజమైన ప్రవేశం వుండాలి. సరిగ్గా పాడినా సరళి స్వరాలుపడినా - పిల్లారీ గీతాలు పాడినా - వర్ణాలు పాడినా - కృతులు పాడినా - తిల్లానం పాడినా - రాగం అలాపనచేసినా - సంతోషం ఉత్సాహం వుండాలి. ఇవన్నీ వుంటేనే సరస్వతీ ప్రసన్నం!

ఝూన్చి...తైలు ఆగింది. ప్రయాణీకులు కొందరు బండి దిగి ఫలహారపు దుఖాణానికి వెళుతున్నారు...వకతను పూరీ బంగాళాదుంపకూర కొనుక్కొని ఆసమ్మర్దంలోనించి బైటపడి వస్తూండగా - పాపం అతని చేతిలోనుంచి ఆ వస్తువులని గద్దవకటి తన్నుకు పోయింది. అతను యెంతో చికాకుపడ్డాడు. ఆదృశ్యం గయోపాఖ్యానంలో పద్యం జ్ఞాపికి తెచ్చింది. "జలనిధులింకుగాక - కులశైలము లేడును గ్రుంకుగాక..."

అది శపథం కాదు. జీవ శక్తుల ఘోష. పరిణామశక్తుల ప్రవచనం! ..

...అర్బుద అవ్యయ అచింత్య అమేయ పరార్థాల పూర్వము - పృథ్వీ ఒక దేశకాల ఆవిరతిక నిరంతరం. ఆపస్సాక అవ్యక్తశక్తి తాండవం. లేజస్సాక మహా గ్రతాపకాంతి వాయు వొకవిశ్వకిరణ తరంగం. ఆకాశం వక తారాగ్రహద్రవ్యమేఘం. ...మహాశంఖ మహానిధి పరార్థాలు గలించాయి. విశ్వం గల వక చతుర్థావిస్టుత ప్రదేశం. గగన పథాన్న గ్రహగోళాల చెండ్లాట. నక్షత్రకోటి రాశికోటి నూర్యకోటి ప్రచండవేగ భ్రమణం - ధూమకేతు బృహత్తారల సంఘాత నిర్ధూమధామం ... అమృతకోటి కిల్పాలు గడిచాయి. ఇరవైయేడు నక్షత్రాలు - ద్వాదశరాసులు - నవగ్రహాలు అస్తమించాయి. అష్టదిక్కులు అంతర్ధానం అయ్యాయి. భయంకర ప్రళయం. ఊర్ధ్వలోకాలూ అధోలోకాలూ మునిగిపోయాయి. అష్టవర్ష పర్వతాలు కూలిపోయాయి. నవవర్షాలు మాయం అయ్యాయి. దుస్సహమైన శీతలం. సర్వం హేమాచలం ..అంతకోటి అవ్యయకోటి శతాబ్దాలు అంతరించాయి. విశ్వమొక బడబానలం. శతకోటి నూర్యులు భూతలంపై నిద్రుత్తైపోగ్ని వర్షించారు. హేమాద్రి కరిగిపోయింది. మంచు బెరళ్ళు జలపాతములైయాయి. పుణ్య నదులు పొంగిపోయాయి. పర్వతాల్లాటి కరటాలతో సముద్రం మధనం అయింది. ...మహాభూరిపరార్థాలు పూర్తిఅయ్యాయి. బ్రహ్మాండమైన భూకంపం. అగ్ని పర్వత పంక్తుల రాద్రజ్వాలాలు. పంచభూతాల కోలాహలం. ఝంఝామామతం. ప్రచండ ప్రళయ భీభత్సం. భూగోళం బ్రద్దలైంది. భూపటలం పటాపంచలైంది. బ్రహ్మాండంనుంచి వసుధ ఉద్భవం. సప్తపర్వతాలు వసుధ గర్భంలోనుంచి పుట్టుకొచ్చాయి. సప్తద్వీపాలు సప్తఖండాలు సృష్టైఅయ్యాయి. సప్త సాగరాలు యేర్పడ్డాయి ...మహా పర్వ సాగరయుగాలు నడిచాయి. ప్రాణ పరమాణువు. జీవ బిందువులు. క్రిమికీటకాలు. నాచులు, పోచలు, మహారణ్యాకి

కారణాలు, మీనులు, తిమింగిలాలు, ఫణిరాజులు పక్షిరాజులు, నాగపక్షులు, గండ భేరండములు, భయంకర మకరములు, మహిషాసురులు, గజరాజేంద్రులు, హనుమానులు, వానరులు, నరవానరులు, వానరనరులు, నరులు ... ఒండరుల పోరాటం. ఒకరి నొకరు వేట - సంఘాతం - సంచారం - సమరం - మరణం - వినివాళం ... ఇదే జీవశక్తి లీల - ప్రాణశక్తి క్రీడ - చైతన్య శక్తికేళి - పరిణామశక్తి పురోగమనం.

వేదవాక్యం: “అకాశాః ద్వాయుః - వాయోరగ్నిః - అగ్నేరాపః - అద్భాం పృథివై - పృథివై ఓషధయః - ఓషధేభ్యా అన్నః - అన్నాత్పరుషః” ... పరిణామ శక్తుల పురోగమనక్రమమా? లేక పరిణామ శక్తుల వికటాట్టసూపు పల్లీలు అంతర్లున్నా? పురుషుడికీ-అన్నానికీ, పురుషుడికీ - ప్రకృతికీ, పురుషుడికీ-జీవకోటికీ, పురుషుడికీ-పురుషుడికీ, సంచలనం - సమరం - పోరాటం - బలవంతుని విజయం. సామరస్యం? శాంతి?

... శాంతి యెక్కడవుంది? పంచభూతాలకి పంచప్రాణాలకి ఆది అంతంలేని సంకుల సమంజ్ఞానేంద్రియ పంచకానికీ పంచేంద్రియపంచకానికీయెడతెగని పోరు. ప్రభు శక్తిఅయుధశక్తి ఆర్థికశక్తులొకవైపు-ఉత్సాహశక్తి మంత్రశక్తి ప్రభాశక్తులొకవైపు. యీ శక్తిత్రయాల రెంటికీనిరంతరవైషమ్యం-బలాబలాలపోరాటం. మల్లయుద్ధంలోపేచీలు, పేచీలకీపేచీలకీ మధ్య - దమ్ములు తీసి - ఊపిరి దిగించి - సత్తువ కూడవీసుకోవడానికి-లిప్త పాటు శాంతిసమయం! త్రాసులో యే తక్కిడ బరువైనా శాంతికి భంగమే - యుద్ధమే. యీ పూగిసలాటలో ఆ త్రాసుముల్లుకి నిలకడేది - శాంతేది? ప్రజకూ ప్రభువుకూ - సత్వానికీ రజోతామసాలకీ - యుద్ధం జరుగుతూండ వలసిందే...

శాంతియులే పరిణామం?... జీవశక్తి పురోగమనం?... వానరులు - నరవానరులు - వానరనరులు - నరులు - నరోత్తములు - నరనారాయణులు...?! మానవ శక్తికి సాధ్యము! తథ్యము!... అంతర్జాతీ జానపదపరిపాలన? దరిద్రం దాస్యం పరపీడనం లేని మానవసమాజం? తరగతులు నశించిన నూతన నాగరికం?... ఇదే ధర్మ సంస్థాపన. “పరిత్రాణాయ సాధూనాం - వినాశాయచదుష్కృతాం - ధర్మసంస్థాపనార్థాయ - సంభవామియగేయుగే” ... ధర్మసంస్థాపనతోనే శాంతి. అంతవరకూ ప్రపంచానికీ - ప్రజకీ - వ్యక్తికీ - ఆత్మకీ - శాంతి వుండదు.

... నేను మనశ్శాంతికోసం దేశ ద్రిమ్మరినై తిరిగేను. కాశ్మీరంలో చూసిన దృశ్యాలు కళ్ళముందర కొస్తున్నాయి: కష్టించి నేల దున్నేవాడినీ - వున్ని కంబళ్లు పొమ్మీనాలు నేసి బతికే సాలివాడినీ - కాగితం ముద్దతో కళాకాళం వినియోగించి జీవించే కలంకారిని - ధనికుల ఆనందకోసం జబ్బకష్టంతో బాదులేసే పడవవాడినీ -

అందరిదీ ఈటే ఆధోగతి! ధారాపాతంగా కుసే కుంభవృష్టిలోనూ - హేమంతంలో
పడే మంచు వర్షంలోనూ - అందరూ ఆ మట్టి బారియల్లానే తల దాచుకోవాలి!...
చెన్న పట్నం చేరీలలో - కలకత్తా బస్తీలలో - ఢిల్లీ మొహల్లాలలో - నిత్యం మాస్తున్న
సంగతులే జ్ఞాపకం వస్తున్నాయి... వేలాదివేల కుటుంబాలు రాజమార్గపు చపటాలమీదే
కాపురాలు. రహదారులే వాళ్ళకి పట్టుపాన్పులు. మెట్టింగురాళ్లు కంఠ గుట్టలే వాళ్ళకి
హంసతూలికా తల్పాలు మచ్చుకైనా వంటిమీద నూలుపోగు లేని పిల్లలు చెత్తనుప్ప
నుంచి కుళ్ళిన మాంసపు ముక్కలని - యీగలుముసిరిన చేపతునకలని - పుల్లిస్తరాకులో
మెతుగులని - యేరుకుని తింటున్నారు... పొద్దుగూకులూ కప్పించితే అర్థరూపాయి
అర్జున! పదిరూపాయలు వీళ్ళకి పెన్నిధి. పట్టెడన్నమే బ్రహ్మ స్వరూపము! యేమి
బతుకు - యేమి జన్మ! నేను సత్యాగ్రహ సమరంలో దెబ్బలు తిన్నది - నా శాస్త్రీ
నా పాపాయి కోసమా - లేకపోతే వీళ్ళ కోసమా? వీళ్ళందరు భారతమాత సంతానమే!
“సుజలం - సుఫలం - మలయజ నీతలం - సస్య శ్యామలం” ? వీటన్నిటికీ - రత్న
గర్భయోగ భరతమాత విశ్వర్వానికి - వీళ్ళకూడా నాతోను నా శాస్త్రీతోను నా
పాపాయితోను సమాన వారసులే! వారి వారసత్వాన్ని యెవరు అపహరించారు ?
నేనా... నాలాగు ఇ హ సౌ భ్యా లు అ ను భ వి ం చే వాళ్ళందురూనా ?...నా
సానిభూతి వీళ్ళకేమి వుపకరించ గలదు ? జాలిగుండె పడే వేదన రోదనలు - మొసలి
కన్నీటి వాదలు - చేతకాని కనికారం - వీట్లలోనుంచి పుట్టే డరిదాపులేని నిరర్థకమైన
భావలో లత్యపు వూబిలోను - వేదాంతయొక్క యెడారి యిసుకలోను - ఇద్దెను
ప్రిండుబెల్లల నిస్సృకా నిరాశ నిస్సహాయత కొంపిలోను - పడిపోతే - నేను మరి
కార్యరంగంలోకి తేలలేను. దరిద్రమే మహా పాతకం - దరిద్రంవల్లే మూర్ఖం క్రూరత్వం
ఆధోగతి అజ్ఞానం. దరిద్రాన్ని నాశనంచెయ్యాలి. దరిద్రాన్ని నిర్మూలం చెయ్యాలి...

నేను మానశ్శాంతికోసం దేశాటనం చేశాను. శాంతి యెలాగ లభిస్తుంది?
ఆకాశానుంచి అమృతం వర్షించినట్టు - ముగ్గిన మామిడిపండు వల్లోపడినట్టు - శిష్యుడి
చేతిలో గురువు పంచాక్షరీ మంత్రం వూదినట్టు - లభించదు శాంతి. ముప్పై మూడు
కోట్ల సోదరప్రజకిలేని శాంతి నా కెలాగొస్తుంది? వాళ్ళను యీవూట రెక్కాడితే
నేకాని కుండనిండదు. వాళ్ళకి గంజే పానం - అంటే అమృతం. బురదనీళ్లే కర్పూర
నీరాజనం దింక వకండం. నిత్యమూ సమరం. ఆ సమరంలోనే యేమి శాంతి అనుభ
వించినా! వాళ్ళ మధ్యనే వున్నాను నేను. వాళ్ళలాగు నేనూ కప్పజీవిని - బానిసని -
భరతమాత కడుపున పుట్టిన దాన్ని. సమర భూమిమీద - వకప్పుడు సాంపుసిరులు
పొంగిన యీ జీవద్రవమీద - యీ నాడు పరులకు బలియై దాశ్యరక్తం తోనింకిన
భారతచుట్టిమీద - నా కాళ్లు రెంటివైనీ స్థిరంగా నిలబడి - స్వతంత్రకోసం రామ
రాజ్యంకోసం - శాంతికోసం - అంతిమ సత్యాగ్రహం సాగించాలి. నేను ఇంగ్లండులో
పర్యటించే టప్పుడు అరమరుక లేకుండా-యేమరు పాటున కూడా యీ మాట

మర్చిపోకూడదు. బహుపరాక్రమ పడిపోతే దేశద్రోహినై పోతాను. భారత ప్రజానీ నానికే శత్రువునై పోతాను...

కల్యాణ్: దూరాన్న బొంబాయి కానొన్నాంది. ఇనుప పరంజీల ఆడవులు - ఉక్కు స్థంబాలతో రాగితీగెలతో పద్మ పూవాలు! అగ్ని పర్వత పంక్తుల్లాగు-పాగాలు కక్కుతున్న వేలాది ఫ్యాక్టరీ గొట్టాలు! ఆ నలుపులో బాలనూర్యడికి గ్రహణంపట్టింది! ఆ కారు పొగల్లోనుంచి - తళుతళుకుమంటూ వజ్రాలూ బంగారపు కాసులూ - నల్లటి చమట చుక్కలూ - యర్రని రక్త బిందువులూ - నేలని రాలుతున్నాయా?...!

సామానులు స్వర్ణకోవాలి. వెట్టె. పరుపు. అంతే రెండు నిమిషాల పని. సామాను బెడద లేదు. కాని - నేను బైరాగిని కాను. నాకు వైరాగ్యము లేదు. అష్టసిద్ధులు పొందలేదు స్థితప్రజ్ఞ త్వం కుమరలేదు. సరేకదా - అందుకు నేను పాప లాడనూ లేదు. అందరి మనుష్యమాత్రుల్లాగే నేను సామాన్యస్త్రీని ఈ సామాన్యప్రజే భార్యమాతకి వెన్నుపూస. వాళ్లకష్టసుఖాలే ఆమె కష్టసుఖాలు - నా కష్టసుఖాలున్నా. వాళ్లలాగే నేనూ రాగద్వేషాలని విడువలేదు - విడువను కుడాను. వాళ్లలాగే నేనూ సంసార సౌఖ్యంకోసం దేవుల్లాడుతాను. సర్వసుఖాలకోసం ఆశపడుతాను. నాకు దేశంమీద భక్తి - సంసారం అంటే సంతోషం - సుభమీద వాత్సల్యం - పాపాయి అంటే ప్రేమ - కాస్త్రీమీద మోహం. అనందమైన మనుగడ భ్రమకాదు - ఇహం-భ్రాంతికాదు - ఇదే వాస్తవం... అయినా - శ్వార్థత్యాగులు - విరాగులు-అతీతులు-అయిన నాయకుల క్రింద పనిచేయడమా అని అనుమానం కాని అభిచాత్యంకాని నాకు లేదు. "ఎందరో మహానుభావులు - అందరికీ వందనములు!" మహానుభావులందరిలోనూ మహానుభావుడైన మహాత్మునికి సాష్టాంగనమస్కృతులు అర్పిస్తున్నాను. ఆయననాచంఘ్రిస్తూనే దెబ్బలుతిన్నాను.

...సామానులు కట్టేశాను. మరోగంటయింకా వ్యవధివుందని చెప్పినా వినకుండా పాపాయి సుభ కాస్త్రీకోసం రైలు కిటికీలోనుంచి తొంగిచూస్తున్నారు! నేనూ వుండలేకుండా వున్నాను - అతని కంఠస్వరం చెవినిపడేదాక - అతని ప్రేమలాలీనం అయిపోయేదాక - అతని కాగిట్లో కరిగిపోయేదాక...!

72

అ త దు

అదివారం బొంబాయి చేరుతూన్నట్టు శాతం టెలిగ్రాం వేసింది. అబ్బ ఇప్పటికీ నాకు బెంగ తీరింది!

ప్రగాణం ఖర్చులకోసం పదివేలన్నూ యూరుపులో ఖర్చులకోసం యాభై వేలున్నూ మొత్తం అరవై వేలకీ చెక్కుత్రాసి బ్యాంకుమంచి డబ్బు తీసేసరికి ప్రాణం చివుక్కుమంది! కష్టాల్లో అలా అనిపిస్తుంది. నాకు రోజులై వకటే నీడోక్కలు విందులు అన్నిటి గుంచి శాంతంతో పూసగుచ్చినట్టు చెప్పాలి. ఈ యెన్ని కలవత త్రాలు - యిప్పటివంటి రాబోయే మంత్రవర్గాన్ని కూడ యెట్టేందుకు మంత్రాంశం - యీ సమయంలో నేను వుండక పోవడం నాకు చాలా కష్టంగా వేవుంది. కాని నా స్నేహితులకి అమిత సంతోషంగా వుంది - వకపోటీ దానిని తగ్గినా తగ్గడమే నని! ఆ విందుల్లో ఆంతరార్థమే అది!

షెవరెట్టు కారు టాక్సీ కంపెనీకి వేమొకాను. ఫ్యాకార్డు పురుషోత్తమం నాకు కొనుక్కున్నాడు. వెనక తరు రైతుమీద కొంచెం కొద్దీ పెట్టిన కేసుల్లో గెలిపించినా నా ఫీజులో రెండువేలు ఎగ్గాట్టి నా నోట్లోనే కరక్కాను కొట్టినందుకు - ఆ రెండు వేలు యీ కారు అమ్మకంలో లాగేశాను! వీళ్ళకి మనుష్యుల మీద మోజుండదు - యెంత సేపూ కార్లమీదే మోజు. కృతజ్ఞత అతఃకరణ లేని వాళ్ళు. వీరిన కాస్తచేశాను! బంగాళా అద్దె కిచ్చేశాను - మళ్ళీ ఆ సినీమా వాళ్ళకే. తారలు యిద్దరూ కళంకం వొచ్చి కాబోయి కొంచెం వెలవెల బోతున్నాడు. బ్రహ్మచారి దర్శకు లిద్దరూ ముదిరిన బెండ కాయలయారు!

...నన్ను సాగనంపడానికి కందరూ సెంట్రలు స్టేషను కొచ్చారు. భాష్యం తన కానుమీద నన్ను స్టేషనుకి తీసుకొచ్చాడు. సుబ్రహ్మణ్యం లేడీ అయ్యంగారూ శాంతాన్ని మరీ మరీ అడిగేమని చెప్పనున్నారు. యీ నూతన చాంపస్యం వచ్చాక అతను ఉత్పి విగ్రహం లాగున్నాడు! అవిడ సౌందర్యం మరీ కొట్టొస్తున్నట్టుంది! కళ్ళని పాపమైంది అవిడ వొయ్యారా! రైలు కదలుతూంటే: "భారసాల వేళకల్లా శాంతం మీరూ రావాలి సుమండీ కాస్త్రీగారూ!" అంది. శాంతంతో యీ విశేషం చెప్పాలి!

రామస్వామి - పదిమంది మల్లవరం కంబార్లు - రైలు కొచ్చారు. “ఈ అనాథ పక్షుల ప్రాణాలు మీ చేతిలో వున్నాయి. వాళ్ళని రక్షించాలి సుమండీ!” అని నమస్కరించి “మా సిబ్బరం వారందరి తరపున శాంతం గారికి నమస్తేలు చెప్పండి - గాంధీ మహాత్మాకు జై!” అన్నాడు. హరిజన రైతులు పదిమందీ నా కాళ్ళమీద పడ్డారు. “తాత ముత్తాతల కాలమనిచి మా చమట చుక్కలతో ఆ మడి చుక్కలని తడుపుతూ కవిపెట్టుకున్నాం - బాబూ! యేలినవారు మమ్మలి నా మట్టిమీద నిల బెట్టించాలి!” అంటూ వాళ్లు వాళ్ళ చేతులతో నా జోళ్లు కళ్ళ కద్దుకునే సరికి నా వొళ్లు జజ్జరిల్లిపోయింది. “యేం పరవాలేదు! నే నున్నానుగా-మీరేం భయపడకండి!” అని వాళ్ళకి అభయం ఇచ్చాను. పాపం ఆ అనాథ ప్రేతలని చూసి బారేలేసింది.

నా జూనియర్లు ఆశ్వద్ధ నారాయణమూర్తి, రామన్, కురువిళ్ళ, తీర్థగిరి - పెద్ద పువ్వులదండ వకటి మోసుకొచ్చి నా మెడలో వేశారు. అంతటితో పూరుకున్నారా! పదిపదిహేను గళాసుల్లో సోదాలు పోసి-జేబుల్లోనుంచి చిన్న హోమోపతిసీసాలుతీసి-దాంట్లో నించి ఒక్కొక్క చుక్క సోడాల్లా పోశారు. “ఏమిటది?” అన్నా. “సోడాలోని కల్మషాన్ని శుద్ధి చేయడానికి జాన్ ఎక్స్ వారి డ్రాక్షాసవం!” అన్నాడు తీర్థగిరి. ఆశ్వద్ధ నారాయణమూర్తి తన గళాసులో రెండు చుక్కలు నేలమీద పోసి-“ఓం! సుమిత్రయాన ఆపఓవదయ్యస్సంతు - దుర్మిత్రయాః తస్మైస్సంతు!” అంటూ అందరికీ గళాసులు అందజేశాడు. దాంతో కురువిళ్ళ : “కాబోయే సుప్రీము కోర్టు జడ్జి గారికీ జై!” అంటూ గడగడ త్రాశాడు. వీళ్ళందరికీ నేనంటే యెంత అభిమానం!

ఊర్వశికూడా వచ్చింది. చక్కని చుక్కలాగు తయారై - నన్ను సాగనంపడానికి! నే నిన్నాళ్లున్నా గమనించలేదు - ఊర్వశి బుర్గుని చిన్నలాత్తుంది. “సెక్కిట సిన్నీమచ్చ - సెప్పీతే సాలదు లచ్చ” అన్నట్టు ఆమె నవ్వితే యెంతో ఆదంగా వుంది! దగ్గిరకొచ్చి అంది: “మీరు నిరాశించిన స్థానానికి మాపక్షం వాళ్లచేత మరి వకరిని నిరబెట్టించాను”

“ఎవరిని?” అని అడిగే.

“నామధేయం-ఊర్వశిమిత్ర. వృత్తి-మెరీనామీద పర్యటనం! సాకీను-రాయపేట మద్రాసు!” అంది.

సోడా పుచ్చుకొని చెవిలో అంది: “శాస్త్రిగారూ! ఇక అంతా మామా ప్యర్లమే!” అమ్మమ్మా! గడుసుదనం అంటే ఆలాగుండాలి! రాజకీయం అంతా లావాదేవీ క్రింద మార్చేసింది. చాకచక్యం-చాకచక్యానికి తోడు అదృష్టం - కలిపి రావాలి!

“శాంతానికి నా ప్రేమ తెలుపండే!” అని కేకేసింది - రైలుకదులుతూంటే చేతితో ముద్దులు పెసుకుతూను!

...రైలు రాయమారు చాటింది. ఇంకా రెండురోజులు ఓపికపట్టి వుండాలి శాంతాన్ని చూసేందుకు! శాంతం యీ పాటి డిల్లీ చేరుకుని సాయంత్రం బయలుదేరుతుంది బొంబాయికి... శాంతానికి ఇంట్లందంతా చూపిస్తాను. లండనులో బ్రిటిషుపార్లమెంటు భవనానికి తీసుకెళ్లి ప్రజాస్వామ్యంయొక్క జన్మస్థానం చూపిస్తాను. నింజంగా చూస్తే - కన్సర్వేటివు ప్రభుత్వం క్రిందే సోషలిజం జయప్రదంగా ముందుకు నడుస్తూంది. నీ కళ్లతో తనే చూస్తే శాంతానికి తెలుస్తుంది. సత్యాగ్రహం - సత్యాగ్రహం అని బాడతనం ప తం పనికొస్తుందా? రాజకీయంలో అన్నిటికీ తయారయి వుండాలి. అందులే తల్లి-లేకపోతే కాళ్లు! యీ రహస్యం శాంతం బోధపర్చుకోదు! బ్రిటిషువాడి చేతిలో నుంచి ఆర్థస్వరాజ్యం యెలాగ లాగేనలాగేం. ఆ మిగిలిన సగమున్ను అవలీలగా కేడుపులో చల్ల కదలకుండా హస్తలాభవంచేసి లాగేయ్యాలి అంటే-దొంగ వాకిట్లో మంచంవేసినట్టు-వాకు అవలంబించిన పంధానే మనమున్ను అవలంబించాలి. అంటే - పార్లమెంటు, కామన్సు, లార్డుస్, కంట్రీవర్గం, కాబినెట్టు, సెక్రటరీలు, లార్డుఫాన్సులు, ప్రీవీకౌన్సిల్లు, సోనిటర్ జనరలు, అటార్నీ జనరలు, - మనంకూడా అన్నిటికీ నకనకలు తయారు చేసి ముఖంలో పెట్టాలి. అప్పుడు మనని మెచ్చుకుని వాడే పారేస్తాడు పూర్ణ స్వరాజ్యం.

...శాంతానికి మేడ్చెరువు పుట్టిన వూరు చూపిస్తాను. స్కాట్లండులో మెల్ రోజు అచ్చేకి తీసుకెళ్తాను యేకాంతి సరస్సుల దృశ్యాలు చూపిస్తాను. లండనులో ఓల్డ్ కే-కాడ్లుస్ వెయిన్-విటర్ థియేటర్లకి వెళతాం. సివిల్ థాంక్స్ డేకు, జోసే కాలిక్సు, నోయర్ కేడ్సు, సి. బి. కాఫేకే - కీల్ నాటుక కథని చూపిస్తాను. గిల్బర్టు యండుసల్లివమ్మ నాటకానికి తీసుకు వెళ్లి పాట్లు చెక్కలయేటట్టు నవ్విస్తా! మా ప్రేమ శాంతాన్ని నన్ను ఎలా బంధించేసి-దో సంగీతాభిమానంకూడ మమ్మలినిద్దరినీ అలాగే బంధించేసింది. నాకదో గొప్ప సంతోషం! క్వీన్స్ హాలు ప్రోమిసేడు కచేరీలకీ ఆల్బర్ట్ హాలు కచేరీలకీ కలిసి వెళుతాం. ఆ ఇంగ్లీషు వాగ్గేయకారులని - బీచాము, వుడ్డు, సార్జెంటుగార్లని-చూసి శాంతం ఆశ్చర్యపడక మానదు! కవెంటుగార్లను గ్రాండు ఓపెరాకి వెళుతాం! వక్కసారి వెయ్యుచుంది గాత్రజంత్ర సమ్మేళనం వింటే శా.తం తన్మయం అయిపోతుంది. క్రైస్తవు - పాడెరెవ్ స్కీ - కరూసో - నాలియాపిక్ - హైఫెట్టు - మెనుహిన్ను-వీళ్ళ సంగీత కాలక్షేపాలకి తీసుకువెళతాను. క్రాయిట్జరు సానాటాయొక్క రాగ చ్చానులు - మూనులైటు సానాటాలోని ప్రేమతరంగాలు - బాబ్ భక్తిరస గానా మృతి - బేథోవెన్ను తొమ్మిదో సింఫానీలోని నాదభావాల జిలుగు అల్లికలు-షూబర్టు ప్రణయ గీతాలతనాలు - మోజార్టు సంగీత ప్రబంధాలు - వాన్నరు విప్లవ గర్జన స్వరాలు - స్ట్రాస్ నానీబ్ల్యూర్ భీభత్సం - డీబున్నీ వెండిమువ్వల స్వరజితిలు - గర్విక్ నీగ్రో కూనిరాగాల గమకాలు - వీటిని వింటే - శాంతం త్యాగరాజుగారిని

దీక్షితులవారినీ శ్వారుశాస్త్రులవారినీ మరి మూలపెట్టేసి గుంటపెట్టి గంటవాయించే
స్తుంది! ఆ ఉత్సాహంతో మన సంగీతంలో కొత్త మార్పులు నూతన ప్రయోగాలు
ప్రస్తుతీకరించడానికి అంటుంది తప్పకుండా... ఒక్క జాతికే చెందిన రెండు మూడురాగాలు
కలిసి పాడితే యెలాగుంటుందో? వక్క రాగమే వేరువేరు స్థాయిల్లో యేక సమ
యంలో నడుగురు పాడితే యెలా ధన్విస్తుందో? సాంప్రదాయం అంటే చెవి కోసుకునే
వాడిని నాకే యీ విప్లవ బుద్ధులు పురుగున్నాయే! అయినా నేను మొదటిదగ్గరనుంచీ-
తెలుగువాడినీ తెల్లవాడినీ - స్త్రీలలోనూ మిగిలిన చెయ్యాల్సిన అని చెవికోసిన మేకలాగు
అగుస్తునే వున్నాను. కానీ నాగోడు వినేవాడెవడు - ఈ ఉద్యమం రోజుల్లో?
మీదుమిక్కిలి నన్ను దేశ ద్రోహి అని తిట్టిపోశారుకుడాను! ఎప్పటికీనా-నా దారికే
వచ్చితిరాలి. లేకపోతే మన కళ్ళకి మనకీకుడా మోక్షం లేదు...

...సంగీతం చక్కగా యెవరినటువంటి వాళ్లు పాడుకుంటే కానీ ఖర్చులేకుండా
ఆనందం పొందొచ్చు - కళ్ళనీ ఆభివృద్ధి చెయ్యొచ్చు. అయితే - నాకూ శాంతానికి
యిచ్చినట్టు - దేముడు అందరికీ గాత్రం యిచ్చాడా? సుభ కేదానా వాద్యం కొందాం
అని శాంతం నన్ను బలవంతంచేసి మాంటురోడ్డు యీడ్చుకుపోయింది. ముప్పాతిక
కొత్త ఫిడేలు ఒక మోస్తరుది ఎవరై రూపాలకి తక్కువ లేదన్నాడు దుఖాణదారుడు.
రెండు వందలకి లోపు వీణే లేదన్నాడు. అదైనా పురమాయిస్తేనేనట - బంగీరవాణా
ఖర్చులు ఆదనం అన్నాడు. ఇంత ధరలుపోసి ఆపాటి యీపాటి సరిసార్లు యెవరు
కొనగలరు? నేను వెదికేవికదం కనిపెట్టి: “హార్మోనియంకొనండి - ఇరవై రూపాయి
లకి జంటస్వరాలది పెద్ద పెట్టె యిస్తాను” అన్నాడు కొట్టుఅతడు. శాంతం వద్దఅన్నా
సంగీతపు పెట్టె కొనేశాను - చక్కగా కావడి పెట్టెఅంతవుంది. అంతచక్కగా
వుండి అందరి అంతుబాటులో వుండబట్టే - హార్మోనియం సర్వజనామోదం గా వుంది.
అయినా మానసంగీత విద్వాంసులు కళారాధకులు వకవైపు హార్మోనియాన్ని “స
హ్యించుకుంటూనే - మరోవైపు సాక్సోఫోనుని ట్రాంబోనునీ మానసంగీతంలో
వాడుక చేస్తున్నారు. హార్మోనియాన్ని ఏవగించుకోవడం మానేసి - జనసామాన్యం
యొక్క ఆర్థికస్థితిని తెలుసుకుని - అందరికీ అడుబడిలో వున్న యీ వాద్యంకోసం
ప్రత్యేకంగా సంగీతాన్ని సృష్టించివుంటే సంగీతకళని సామాన్యంకి అందించివుందురు...
మరోకటికూడా నాకనిపిస్తుంది. ఒక్కొక్క వాద్యంలో వుండే ఉత్కృష్టత విశిష్టత
చూపించేందుకు - పాశ్చాత్య శాస్త్రజ్ఞులు - పియానోకోసం, ఫిడేలుకోసం, క్లారియో
నెట్టుకోసం, ఆర్గనుకోసం, బ్యాంసుమేళంకోసం - ఒక్కొక్కదానికి ప్రత్యేకంగా
సంగీతం వ్రాసినట్టు - మన విద్వాంసులుకూడా - హార్మోనియంకోసం ప్రత్యేకంగా
సంగీతాన్ని వ్రాస్తే యెంతో బాగుంటుంది. అప్పుడేకదా. నిజంగా కవిత్వంకంటే
సంగీతమే అతీతం అవడం.

...శాంతాన్ని ముఖ్యంగా పారిశ్రామిక కేంద్రాలకి తీసువెళ్ళి ఇంగ్లండుయొక్క
సిరిసంపదలని చూపిస్తాను. లాంకవైరులో ఉన్నిపత్తి మిల్లులని చూస్తే ఖద్దరు వెలి

కొంత తగ్గుకుండేమో శాంతానికి. బస్సులో కూచున్నంతసేపు టిక్కెట్టు జాగ్రత్తగా వుంచుతాం. బస్సు దిగిపోయాక టిక్కెట్టు పారేస్తాం. అలాగే స్వరాజ్యం వచ్చిందాకా ఖద్దరు ధారణ సబబుగానే వుండొచ్చు స్వరాజ్యం వచ్చాకకూడా యెందుకు ఖద్దరు వేసుకోవడం? సీచులోకూడా ఖద్దరే వేసుకుంటానికి మొండిపట్టు పట్టుకుందా? నేను సీచులో నాన్న తద్దినం వెడతానంటే ఎంత లచ్చనంగా వుంటుందో - తను సీచులో పల్నాడు గుడ్డ : డతానంటే ఎంత లచ్చనంగా వుంటుంది. ఆ గుడ్డలేకనక కట్టుకుంటే ఆవిడతో నేను నలుగురిలో యెట్లా తిరిగేది? ఇంగిత జ్ఞానంవున్న మనిషికాబట్టి మనసు కొంత మార్పుకుంటుంది - శాంతం స్వభావం చాకు తెలుసుగా!... అన్నట్టు - లాంఛ మైదులో బట్టలు మిల్లులలో ముప్పాతిక మూలవంతులు తాళాలు పడిపోయి ఆ జిల్లాలో నిరుద్యోగం ప్రబలంగా వుందిగా. పోనీ - మిడ్ లాండ్సులో బొగ్గు పరిశ్రమని చూపిస్తా - పాశ్చాత్య నాగరికత బొగ్గు మీదేకదా ఆధారపడివుంది. అదీ వీలులేదే - బొగ్గు వ్యాపారం అంతా స్తంభించిపోయి - పనివాళ్లందరూ అతి దరిద్రంలో మురిగి వున్నారే! ఎయితే మానె - యాహ్ మైదులోను వేల్పులోను ఛమైదులోను వున్న ఉక్కు ఇనుం పరిశ్రమ చూపిస్తా-ఇంట్లోండు గొప్పతనం అక్కడేగావున్నది? అక్కడా అదే కథగా - పొయ్యిలో నిప్పులేదు - బోయిల్లలో ఆవిరిలేదు - గొట్టాల్లోనించి పొగ రావడంలేదు. పనివాళ్లు కూలినాలితేక పెళ్లం పిల్లలూ పస్తులుంటున్నారు. అయితేనేం - నాకా నిర్మాణాశ్రయాలని చూపించొచ్చుగా - గ్లాస్గోలోనూ, న్యూకాసిలులోనూ, హ్యులోనూ, సెండ్లాండులోనూ! అన్నట్టు - అక్కడకూడా పనులు మందగించి ప్రజలు మలమాడిపోతున్నారే! అసలు - పరిశ్రామిక నాగరికతలో వున్న విశేషమే అది - వాణిద్యవలయం - బీద-ములకనూ గొప్ప తేలనూ - లాభాలు ఆధిక లాభాలు - పస్తూ సహంపస్తూ - గిరాకీ సగఫగా - పోటీలు దివాళాలు - బేరాలు సారాలున్నూ - దయాదాక్షిణ్యం లేకుండా - యధావిధిగా-జరగవలసిందే! అయినా- యీ దరిద్రం చూసి శాంతం అడ్డు ప్రశ్నలువేస్తే నేను జపాబు చెప్పలేను నాయనా! పామరులకి చెప్పొచ్చుకాని పండితుల నెవ్వ రొప్పించగలరు?

తిండి గుడ్డ కొంప డబ్బు నిరిసంపద - వీటి పంపకం అందరికీ యెందుకు సమానంగా జరగడం లేదూ - అవి యాక్ష ప్రశ్న వేస్తుంది శాంతం. ఎందుకు జరగాలి? - అని నేను అడ్డు ప్రశ్న వేస్తే తనకి కోపం! దేశంలో వున్న ధనం అంతా ముఛ్చే మూడు కోట్ల దేవతలకీ పంచేస్తే యేమింది? - మనిషికి పట్టు పని పది అర్థలుకూడా రావు. యీ పంపిణీ యెవడికి వుపకారం చేసినట్టు? అన్నయ్య ఇరవై లక్షలు గడించాడు. అతని తరువాత వదినె పిల్లల నలుగురు వేరుపడిపోతే ఒక్కొక్కరికి షెకో నాలుగు లక్షలేనా రావు. యేం సుఖపడగలరు? యెప్పటిలాగు దగ్జాగా గడుస్తుందా? ఆహితాగ్ని పాకయాజి హవిర్యాజి సోమ మాజుల వంశం కొంచెం సంఘం అవడంచేత - అన్నయ్య గారి పిల్లకి మేధాసంపత్తి రాకపోయినా - పిత్రాజ్ఞతం వుంటుంది కాబట్టి ఉద్యోగాలు చెయ్యడం చేతకాకపోయినా - రవ్వకొమ్మపడకుండా వాళ్లు కాలక్షేపం చెయ్యొచ్చు. ...పామరు పొట్టి - లావు సన్నం - యెత్తూ పల్లం - కొండ లోయ - శిఖరం అఖా

తం - యెగుడు దిగెడు - గొప్ప పేద - ధనం దరిద్రం - విందూ పన్నూ - నవ్వు
యేనుపు - వుంటే నే అందం చందం! లేకుంటే - చదువు చేసిన గచ్చు నేలలాగు - చప్పిడి
తిండిలాగు - కవిలేని నోళ్లలాగు - మొద్దు మనుష్యుల బండ జీవితం తయారవుతుంది
దైవస్పృష్టికి మూలప్రకృతికి వ్యతిరేకంగా వెళుతాం అంటే యెలాగు? పాకీవాడికి పండి
తుడికి, పాచిపని చేసేవానికి సినిమా తారకి, వైస్రాయికి వైసుకి, సర్వ సేనానికి సిపా
యికి - వకటే జీతం అంటే యెడ్చినట్టే వుంటుంది. ప్లీడరు గుమాస్తాకి ప్రీవీ కాన్సిలు
జడ్జికి వకటే జీతపుగాళ్లు అంటే - నేనుప్లీడరు గుమాస్తా పనేచేస్తాను - అక్కరకు మారిన
కంఠశోష చిత్తక్షోభన్ను?...ఆ? పాతిక రూపాయితే జీతం ముట్టినా ప్రీవీ కాన్సిలు
జడ్జిపనే చేస్తాను - నా తెలివి లేటలకి నా అఖండ ప్రజ్ఞకి మంచి అవకాశం వుంటుంది!
గౌరవం - హోదా - అధికారం - పలుకుబడి - ఇవి వుంటే ఇక కావలసినదేముంది?
జీతం యెందుకు? పూరికే చేస్తాను. నాకు నచ్చిన పని దొరికినప్పుడు - నా ప్రతిభ
ప్రదర్శించడాని ప్రోత్సాహం కలిగినప్పుడు - మనస్సుకు యెంత ప్రశాంతంగా వుం
టుంది! దేముడు వ్యక్తులందరికీ శక్తి ప్రపత్తులు వక్కలాగే యిచ్చాడా? నాలాంటి
అన్నయ్యలాంటి యే కొద్దిమందికో యిచ్చాడు. వాళ్లు నైకివచ్చి మానవసేవ చెయ్యావో
అంటే - రాబడిలో తారతమ్యం చూపించాలి. అప్పుడు యీ అతిరథులు మహారథులు
దానకర్ణులు మాంధాతలు రాత్రిం బగళ్లు కట్టపడి, వ్యవహారం పకడబందీగా నడిపించి,
వ్యాపారంగా చాకచక్యం చూపించి, లావాదేవీలు పాచుపుగా జరిగించబట్టే - వాళ్లు
బొక్కసాల్లో కాస్త డబ్బు కూడ బెట్టి - మిగిలినదంతా అందరికోసం సద్వినియోగం
చేయగలుగుతున్నారు... ఇంగ్లండులోను అమెరికాలోను కుబేరులుండబట్టే నూటికి
తొంభై తొమ్మిండుగురు గర్భ దరిద్రులున్నా ఆ దేశాలు అష్ట విశ్వర్యాలుతో తులతూగు
తున్నాయి. మన దేశంలోకూడా మహా రాజాధిరాజులు కోటికోట్లరూపాయల బలిచక్రవర్తులు
వుండబట్టేకదా - యెన్నో కోట్ల విలువగల భోగవిలాస వస్తువుల ఉత్పత్తి పరిశ్రమ
వర్తకం సాగుతున్నాయి? యెన్ని సౌధాలు క్రీడా విహారాలు, యెన్ని గుళ్లు, గోపు
రాలు, యెన్ని మఠాలు, సత్రాలు, యెన్ని విద్యా పీఠాలు, ఆసుపత్రులు, యెన్ని సినిమా
మందిరాలు, సందేపు రంగాలు - కట్టించి నడిపించి - కోట్లకొద్ది అద్దెలిచ్చి, లక్షలకొలది
పన్నులు చెల్లించి, వేలాదివేల జనానికి జీతాలిచ్చి ఉపాధులు కల్పించి, దానాలు
ధర్మాలు చేసి భృత్యుకోటికి లక్షాది దానదాసీ జనానికి యింత సంజీవోసి పోషిస్తున్నారు?
అంచేతే ప్రపంచంలో మనంకూడా మనుష్యులమే అని తలయెత్తుకుని తిరగలుస్తున్నాం!
దేశ సౌభాగ్యం అంతా అందరిమీద పంపిణీ చేసేస్తే - అందరం పేదరికం అనుభవించ
వలసిందేకదా. అప్పుడు వీళ్లందరినీ పోషించేవాళ్లెవరు? ఇందరికీ నిరుద్యోగం
ప్రాప్తించవలసిందేకదా?

భాగ్యవంతులందరూ రాకాసులు దుర్మార్గులు మదాంధులు కసాయివాళ్లు - అని
గుమ్మతిపోయడం వకవాడుకైపోయింది. ఆ రోజు పుదుచ్చేరిలో ఆ మిల్లువాళ్లని
రాక్షసులు సైతానులనే తిట్టింది శాంతం! అన్నయ్యకి ఇంట్లో లక్షలున్నాయి - నాకు
పది లక్షలున్నాయి. అన్నయ్య మమ్మడా-రాక్షసా? నేనుదుర్మార్గుణ్ణా మదాంధుణ్ణా?

వద్దు మొర్రో - అంటూ తోసెస్తూన్నా - డబ్బు వొట్టొ కచ్చి పడుయంటే - యేం చెయ్యం ? అసలు మున్నెవేలు రొక్కం బ్యాంకిలోనంచి తీసి యీ సీమ ప్రయాణం కోసం ఖర్చు పెట్టడమంటేనే పీక పిసుక్కున్నట్టుంది కదా నాకు - ఆటువంటిది నా కష్టానికి అదరికీ పంచి పెట్టేయమంటే నాకెంత యేడుపుగా వుంటుంది?... మొన్న బెంగాలులో బొగ్గుని పేలి పదిమంది కూలివాళ్ళు ఆందులో కప్పడిపోయి చచ్చి పోయారు. ఆ బొగ్గుని ఫాజింద్రబోసుది. పాణీ నేను లండనులో కలసి చదువు కున్నా. పాణీ యెంత మంచివాడంటే - అంత మంచివాడు. వక దోమనికాని నల్లిని చంపడానికి అతనికి చెయ్యరాదు. శ్రీమంతుడని చెప్పి అతన్ని దుర్మార్గుగా క్రూరుడు అంటే న్యాయమేనా? ...కాంతం లారీచార్జీలో దెబ్బలు తిన్నప్పుడు పెరుమాళు మొదలియారు అధికారి. వెన్నలాంటిది అతని హృదయం. దేవేంద్ర పాశయం మొఖాసాదారుకొడుకు, ఆకర్షణీయంతుడు. బ్రాహ్మడు కాకపోయినా నాచునీచు వేలు వేసేనా ముట్టుకోడు. కొసకి వుల్లిపాయకూడా కాశీలో వదిలేశాడు. సి. రెట్టు పోతగిల్లే వాంతి చేసుకుంటాడు. మరావేళ ఉద్యోగరీత్యా కఠినమైన ఉత్తరపు యివ్వ వలిసాచ్చింది. ఆవేళే అతని భార్యా నీళ్లాడిందట, యేమన్నానే ఇచ్చానని చెప్పాడు నాతో తరవాత పాపం! అతని గుండె రాయిరా పాపాణం అని - అతను మనిషికాడు మృగం అని తిడితే యెలాగు-అని నేనే అతన్ని వెనకేసుకొస్తాను!... నైలేంద్ర బారువ వున్నాడు. నాతోనే మిసిల్ టెంపిలుకో చేరాడు - నాతోనే ప్యాసయ్యాడు. ఇద్దరం ఒక్క బసలోనే వున్నాం మూడేళ్ళున్నా. లక్ష్మణుడు సీతమ్మవారి పాదాలనే చూసే వాడుట. అలాగ్గా నైలేంద్రుడు పరశ్రీని కన్నెత్తి చూసి యెరుగడు-మాస్తే యెక్కడ మతి చలించి పోతుందో అని. అంత పవిత్రమైన మనస్సు అతనిది. అస్సాములో వాళ్ళ కెన్నో తేయాకు తోటలున్నాయి. అతని కంతుకు సాలీనా నల్లబ్బె వేలొస్తాయి. తోటల్లో కూలివాళ్ళు మర ఆడ పిల్లజెల్ల వక్కొక్కరు నెలకి యేడేనిమిది రూపాయలు గడించుకుంటా హాయిగా వుంటారు. కాని - పాపం-వాళ్ళ వక్కరితోటల్లోనే సంవత్సరానికి రెండు మూడు వందల కూలీలు మలేరియా జ్వరంతో బాధపడి చచ్చిపోతారు. అలాని చెప్పి-వీళ్ళందరి చావుకీ యితనే కారకుడు - వాళ్ళ రక్తాన్నితడు పీల్చేస్తున్నాడు - కరహంతకుడు అని ఆడిపోస్తే న్యాయమేనా ?

...జర్మనీలోనూ ఇటలీలోనూ నిరుద్యోగంలేదు - అక్కడ పరిస్థితులు మంచి ఉత్సాహంగా వుంటాయి. అక్కడ చూపిస్తాను శాంతానికి పారిశ్రామిక నాగరికత యొక్క మాహిమ సంపాన్న!... లండనులో కూడా కొన్ని స్థలాలు చూపించ కూడదు శాంతానికి. క్లైస్టెంసు - డాక్ ల్యాండు - పోస్ట్ - కేననుస్ట్రీటు - ఆ దుర్గంధం - కుళ్లు - దరిద్రం-చండాలం - అధోఃతి-మాస్తే-ఎరికేనా నిరుత్సాహమే వేస్తుంది... లండనులో బ్రిటిషు మ్యూజియం-వెస్టెంసు. రీజంటుస్ట్రీటు - కిక్కిడిల్లి-భూమి అడుగున రైలు-రాత్రిపూట ఆకుపర్ణ సర్కుసులో ఎలెక్ట్రీక్ ఎడ్వరుటైజు మొట్టు-బాండు స్ట్రీటులో పాపులు రెస్టారెంటులు హోటెళ్ళు రాజ భవనాలు - ఇవి మాస్తే - కాంతం

గుమ్మెపోతుంది. “మరక్కడకీ వెళ్లొద్దు-శాశ్వతంగా ఇక్కడే కాపురం వుండిపోదాం అంటుండేమో కూడాను! ... కాఖాహారక్రతం మంచితీర్థం నియమమం-శాంతంతో గట్టి చిక్కు వచ్చిపడింది. అక్కడమాత్రం క్రతభగం అవుతుందని సత్యాగ్రహం చెయ్య కుండా చూడాలి! నేను యేర్పాట్లన్నీ బహుజాగ్రత్తగా చెయ్యాలి .. నాపాత స్నేహితురా-దు యిప్పుడు ఎవరున్నారో అక్కడ? మేరీగార్డును యింకా ఆ సిగరెట్టు పాపులోనే వుంటుందా? సాందర్యానికి నిజంగా సత్యభామేకాని - ఆ టక్కరి తనానికి మళ్ళీ రెండో చిత్రాంగే! నేడీమించిను యింకా వైబుహామలో టైపిస్టుగానే కూచుంటుందీ? యే సెక్రటరీనో యెర వెట్టి వలలో పడేసుకుని వుంటుంది. అచ్చు మంధరే - గుండు భద్ర! జీను హేండ్సు యీ పాటికి పూటేలు మేనేజరై పోతుంది. ఆ వేళ రిచ్చిచూడు సార్కులో నన్ను వెరైత్తించేసిందిగా-నంగనాచి; మార్జిసింగిల్లన్నకి నేనింకా జ్ఞాపకం వుంటానా? కాలేజీలో నాప్రక్కనే కూర్చునేది చాపకింద నీరు బాగుండేది- అటువంటిది ఆవేళ వాటర్లులో పదీచుందిముందర నన్ను ముద్దు పెట్టుకుంటే బెంచేరైతి పోకును. రూపంలో ర భతో సమానం అయినా సత్యకాలపుకుగ్రది పాపం - ఎన్నో యక్క-గందో? ఆ ఉలూచి డివై-మైరులోనే వుంటే - అటువై పేవెళ్ళకూడదు నేను. వెళితే మళ్ళీ చుట్టుకుంటుంది. ఎందుకొచ్చిన ఘోష! అయినా, వీళ్ళందరినీ శాంతానికి చూపించేదేమిటి? పాపం- వేరాజానుష్టన్ చచ్చిపోయింది! శాంతానికి ఆ అమ్మాయి సమాధి గోల్డెన్ గ్రీనులో చూపిస్తాను.

ఇటలీ వెళితే హేన్నీని కలుసుకోవాలి! కొంటెస్సుకనా - శాంతానితో పరిచయం చేసినా అప్పులేదు. అందులోకీ యీయధ్య ముసోలీనీ క్రింద మంత్రి కూడా అయాడు - హేన్నీ పెనిమిటి! -న్నట్టు బొంబాయినుంచి హేన్నీకి టెలిగ్రాం వేసి బ్రిండిసీ దగ్గర కలుసుకోమనాలి - ఇటలీలో మ-కి ఖర్చు కలిసాస్తుంది! చంత్రిగారి దగ్గరనుంచి వుత్తరాలు తీసుకు వెళితే- జర్మనీలో మ-కి బ్రహ్మరథం పడతారు. మనకు కానీ చేతిది తగలుకు కూడా! హిట్లరుజర్మనీని చూసిందంటే - అప్పుడు బోధపడి పోతుంది శాంతానికి-నాలో సోషలిజానికిన్నీ, నకిలీ సోషలిజానికిన్నీ వున్న తేడా! ఆసలు ఇంగ్లండులోనే కొందరు హిట్లరుని చూసి మెచ్చుకొంటూంటే - మనం వాళ్ళని చూసేనా నేర్చుకోవద్దా? .. శాంతం హిట్లరుని చూడకుంటుండేమో? .. అన్నట్టు అశ్వద్ధ నారాయణమూర్తి తీర్థగిరి యిద్దరూ సుభమిద కన్ను వేసినట్టుంది. కరటకదమన కులు - వీళ్ళిద్దరూ వాంతో యీయధ్య తరుచుగా చాతాఖానీ చెయ్యడం కనిపెట్టాను. పరాయివాళ్ళు అని నయం భయం లేకుండా వాళ్ళిద్దరితోనూ తలుచుకుబెణుకు లేకుండా ఇంగ్లీషువ మాట్లాడే సెస్తూంది. దాంతో మాటలాడడానికి వాళ్ళకే-సంగతులుంటానో? ఏముంది వకటే సంగతి - వకటే పల్లవి- వకటే రాగం! తమాషా - మనకి ఇంగ్లీషు రాజ భాషే కాకుండా మన్మథ భాషకూడా అయిపోయింది! సుభ యర్వకం యీ కుర్రవాళ్ళ కళ్ళకి మిరుమిట్లు కొలుపుతూంది కుర్రాళ్ళేమిటి - పెద్దాళ్ళేమిటి-యీ అమ్మాయి యింట్లో తిరుగుతూండం చూస్తూంటే - నాను సంతుడికే చలిపోతుంది. భీష్ముడి చిత్తమే చిత్తయి పోతుంది! వేరాజాన్ షన్-హేన్నీ సల్లివన్-లేడీ అయ్యంగారు-ఊర్వశీమిత్ర-వీళ్ళందరినీ

దూరంగా వుంచగలిగెను. అసలు పిరికి వాడిని కాబట్టి నాకు ఫరవాలేదు. శాంతం అంటే అది నేరేకథ. శాంతం అడరంజి! చింతామణి! కామధేనువు! కల్పతరువు! సుజీవి! నేను మొదటే అన్నాను శాంతంతో - మనకేనా మంచిదికాదు - ఎదిగినపిల్లని యింట్లో పెట్టుకుంటే - లోకానికి వ్యగ్రతగా వుంటుంది - అని. శాంతంతో చెప్పి యీ కుర్రాళ్ళ నిద్దరినీ కొంచెం ప్రోత్సహించేస్తే - యెవరో వకరు సుభని చేసేసుకుంటారు - దాంతో వక చికాకు తీరిపోతుంది, యిద్దరూ స్మార్తులేకుడాళ్ళు ! శాంతం ప్రావిడెంటు ఫండు ఐదువేలున్నా తను సుభ వొంటిపూదకి చేయించిన జవాహర్ ఐదువేలున్నా కట్నం కింద యిచ్చి సాలంకృత కన్యాదానంచేస్తాం అంటే మొగ్గలేసుకుంటూ పందేలు వేసుకుని పరుగెత్తుకొస్తారు. అందులోకీ - యూరపు వెళ్ళి వచ్చిందంటే - ఆ ఇంగ్లీషు మాటలకి తోడు గ్రెంచి ముక్కలు నాలుగు జతచేసి మాట్లాడిందంటే - యే ఇంపీరియలు సర్వీసు వాడో కోరి చేసుకుంటాడు. మనం పెట్టిన డబ్బు గిట్టుబడి అవుతుంది - ఇంపీరియల్ సర్వీసు అల్లుడు దొరికితే !

అప్పుడే హోట్టిదాటిపోయాం. ఈ సీమ ప్రయాణం అంతా సరిగ్గా జరిగిపోతే బాగుండును. సరిగ్గా అంటే - వకటి: ఈ ఐదారు నెలలూ శాంతంతో హాయిగా సరదాగా గడపడం - రెండు: యీ వ్యాజ్యం గెలవడం. దాల్లో నాకు సుతరాం సందేహంలేదు. నా వాదనలని విష్ణుమూర్తి సహా పాంచజన్యం పూరించి సుదర్శనాన్ని త్రిప్పికామాదకిని విసరి నందకంతో సాముచేసి శార్దూన్ని వదలినా ఖండించడానికి వీలులేదు. మూడు : నేనీ వకాత్తి పట్టడంలో చూపించిన స్వార్థరాహిత్యం - చాణక్య తంత్రం - యుగందరయుక్తి - సఫలీకృతం కావడం. యీ రాజకీయం చూస్తూంటే యేదియేలాగు తేలుతుందో అగమ్యగోచరంగా వుంది. బ్రిటిషువాడిదే కనక క్రిందిచెయ్యి అయిపోతే వాడుకాళ్ళ బేరానికొచ్చేసి - యీ మహారాజులనీ రాజాధిరాజులనీ చల్లగా జూరేస్తాడు. వీళ్ళ ప్రాపకం నేను అప్పుడు వదలుకుంటే మునిగిపోతూన్న నావని ఎలుకలు వదిలేసినట్టు బయలుపడి పోతాను. స్వార్థశ్యాగం చూపించి యిప్పుడేగనక మనం యిటువైపు మొగ్గితే గొప్ప దేశభక్తి చూపించి బీద రైతులని వెనుక వేసుకొచ్చిన వాళ్ళలో జమ అవుతాను. యీ ప్రాయశ్చిత్తకర్మతో వెనకచేసిన పాపాలన్నీ కొట్టుకుపోతాయి. దేముడు మేలుచేసి - రైలుదగ్గర కురవిళ్ళ అన్నట్టు రేపు స్థాపించబోయే ఛెడరల్ కోర్టు బెంచి మీదే కూర్చోవచ్చు ! అధవా తెల్లవాడిదే పైచెయ్యి అవుతుందీ - “లా”లో నా తెలివి తేటలూ నా ఏలేశ్వరోపాధ్యాయత్వం గ్రహించి వాడే నన్ను పిలిపించి : ‘అబ్బాయి - నువ్వు ఉపద్రుడవు - మాకు పక్కలో బల్లెంలాగున్నావు. నీకే వరం కావలిస్తే ఆ వరం ఇస్తాం - కోరుకో!’ అంటారు. అప్పుడు నేను యేకంగా - హనుమంతుడు ఒక్క గెంతున వారధిదాటి లంకాపట్నంలో పడట్టు - హైకోర్టు ఛెడరల్ కోర్టు సుప్రీముకోర్టు అన్నీ వక్కలఘునలో దాటేసి ప్రీవీకౌన్సిలు బెంచి మీదే - మధ్యేతివ్వుతి మాధవః అన్నట్టు - బైటాయింపొచ్చు ! అప్పుడు శాంతంమాత్రం యేమంటుంది ? శభాష్ అని మెచ్చుకుంటుంది !

రైలు అట్టడవిలోనుంచి పోతూంది. కి కారణ్యం. దండకారణ్యం. సెలయేరు. యేటి మధ్యని చాపరాయ. విశ్వనాథవారి కిన్నెరసాని పాట జ్ఞాపకం వచ్చింది: “వనములను దాటి - వన్నెల బయలుదాటి - తోగులునుదాటి - దుర్గమాద్రులను దాటి - పులులయడుగుల నడుగులు కలుపుకొనుచు రాళ్ళవాగుదాటి పధాంతరములుదాటి”... పాటతల్చుకుంటే కళ్ళంట నీళ్ళొస్తున్నాయి. శాంతం - నేను! పడేళ్ళయింది-కోరివరించి వెళ్ళిచేసుకొని. కష్టం సుఖం అనుభవించాం. వకరి ప్రేమకు వకరం పాత్రులంఅయ్యాం. కొంగు కొంగూ పట్టి సరిగంగ స్తానాలు చేశాం - సంసారం యీదుతున్నాం - యీ జీవయాత్ర చేస్తున్నాం...ఈ ఇంగ్లండు యాత్ర మళ్ళీ రెండో తేనె వెన్నెలరోజుల్లాగు అనుభవించాలి!

ధాణాస్తేషను దాటిపోయాం! ఇంకేముంది - మరో గంటకల్లా బొంబాయి - మరో అరగంటకల్లా - శాంతం!

.....స్త్రీమరు “రూరిటేనియా”: చీకటి పడిపోయింది. చీకటిలో హిందూదేశం మాయం అయిపోయింది. నడిసముద్రం. వెచ్చనిగాలి. వసారాఅంచున ఇనుపస్థంభాలని ఆనుకుని నిలబడ్డాం. శాంతం నాచేతిలో తనచెయ్య వేసింది. ఆ చెమ్మగాలిలో-శాంతం తల వెంట్రుకలు నామెడని పెనవేసుకుంటున్నాయి. సముద్రం ప్రశాంతంగా కొల్లేరు సరస్సు లాగుంది. మత్స్యకన్యలు తళుకు తళుకు మని మెరుస్తూ జలకం ఆడుకుంటున్నాయి. మా ప్రక్కనుంచి స్త్రీమరొకటి వెళ్ళింది.

వేరాజాన్ స్టన్ ఎప్పుడూ పద్యం వకటి చదివేది. అదే జ్ఞాపకం వచ్చింది. శాంతం చెవిలో చెప్పా :

“నడిరేయి నడి సముద్రంలో కారుచీకటిలో నౌకలు రెండు కలుసుకున్నాయి. అంధ కారంలో రెండు నౌకలూ కనుసైగచేసుకున్నాయి. మిణుగురు దీపాలతో ఒకదాని నొకటి పలుకరించుకున్నాయి. ఒక్కక్షణమే. రప్పపాటే. తిరిగి చీకటిలో లీనమై పోయాయి.”

శాంతం వక గీతం పాడింది :

“అనంతసముద్రం అట్టడుగున ఆణిముత్యాలు జోడు
సముద్రపుటొడ్డున ఆల్చిప్పలజత
కాలవాహినిలో పిల్లకెరటాలజంట
సూర్యరేఖలో రెపరెపలాడే రేణులు రెండు
తామరకొలనున తలలాచే తెల్లకలువ ఎర్రకలువ
గగనపథాన్న సురుపులు మెరసే తారాద్యయం
యీ విశ్వరూప ప్రపంచంలో - నువ్వు నేను!”

241

242

Check List

Book Number	NPROA202	Date	25-03-2023
Front Cover	yes	Back Cover	yes
Blank Pages	CI, 241,		
Missing Pages	No		
Prepared By	Sordani	Cutting By	Sordani
Scanned By	Swathi	Pages	249